తా. కరక్కాయలు 3 పలములు త్రికటుకములు 8 పలములు మోడి 1 పలము లవంగపట్ట యేలకులు ఆకుపత్రిక యివి దినుసు కొక్కొకకర్షము యిటులవీనినెల్ల చూర్ణముజేసి ఖల్వములోనునిచి 25 పలముల బెల్లముగలిపి మర్దించి ½ పలిమెడు చొప్పున మాత్రలుజేసి సేవించిన సర్వాజీర్ణములు హరించు.

సర్వాజీర్ణములకు అగ్నికుమార రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుద్ధసూతంవిషంగంధం ప్రతినిష్కత్రయం త్రయమ్। మరిచం సర్వతుల్యంస్యాత్కంటకారీ ఫలద్రవైః। మర్దయే ద్భావయేత్తేన భావనాశ్చైకవింశతిః। దేయాగుంజా ద్వయంఖాదే త్సర్వాజీర్ణ ప్రశాంతయే। విషూచికాం నిహంత్యాశు రసోహ్యగ్ని కుమారకః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిచేసిన వాభి శుద్ధిజేసిన గంధకము యివి దినుసుకు 3 నిష్కములు మిరియాలు 9 నిష్కములు యిటుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి నేలములకపండ్ల రసముతో 21 మార్లు మర్దన భావనలుజేసి 2 గురిగింజలయెత్తును అల్లపురసముతో సేవించిన సర్వాజీర్ణములు విషూచి శీఘ్రముగ హరించు.

అగ్నికుమార రసము.

శ్లో॥ రసేంద్రగంధౌసహటంకణేనసమంవిషంయోజ్య మిహత్రిభాగమ్। కపర్దికంశంఖమిహత్రిభాగం మరీచమత్రాష్టగుణం ప్రదేయమ్। సుపక్వజంబీర రసేనఘస్రం సిద్ధోభవేదగ్నికుమారఏషః। * విషూచికారోచక సన్నిపాతే † దేయాద్విగుంజా వటికాస్త్వజీర్ణే। శ్రీపర్ణఖండేన హిమాంబునాచ థాబలంచాయనుపిబేత్సరంతి॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిచేసిన గంధకము పేల్చినవెలిగారము యివి దినుసు కొక్కొకభాగము శుద్ధిజేసిన వాభి గవ్వలభస్మము శంఖభస్మము యివి దినుసుకు 1 ॥ 8 భాగములు మిరియముల చూర్ణము 7 భాగములు యిటుల వానినెల్ల ఖల్వములో

* విషూచికాజీర్ణ సమీరణార్తే। మతియందద్యాద్విబంధేగ్రహణీగదేచ॥ అనియు పాఠాంతరములు గలవు.

† దద్యాద్విపల్లం వటికాస్త్వజీర్ణే॥

నునిచి బాగుగపండిన నిమ్మపండ్లరసముతో 1 దినము మర్దించి రోగబలానుగుణ్యముగ 2 గురిగింజల యెత్తును తమలపాకులోనునిచి భక్షించి వెంబడిగ చారెడు శీతోదకమును త్రాగిన విషూచి అరుచి సన్నిపాతములు అజీర్ణములు హరించు.

క్రవ్యాద రసము.

శ్లో॥ [భైరవకల్పే] ద్విపలంగంధకంశుద్ధం ద్రావయిత్వా వినిక్షిపేత్। పారదంపలమానేనమృతశుల్బాయసీపునః। తేనమానేన సంమిశ్ర్య పంచాంగుళదళేక్షిపేత్। తతోవిచూర్ణ్యయత్నేననిక్షిప్యాయసపాత్రకే। చాల్యానివేశ్యయత్నేనజ్వాలనేన్మృదుచాలనమ్। ప్రస్థమాత్రం రసంసమ్యగ్జంబీరస్యప్రయోజయేత్। సంమర్ద్యంపంచకోలోత్థైః కషాయైస్సామ్లవేతసైః। భావనాఖలుదాతవ్యా పంచాశత్ప్రమితాస్తథా। భృష్టటంకణచూర్ణేన తుల్యేనసహ మేళయేత్। తదర్ధంకృష్ణలవణంసర్వతుల్యం మరీచకమ్। సప్తధాభావయేత్పశ్చాచ్చణకక్షారవారిణా। తతస్సంశోష్యసంపిష్యకుప్త్యాస్తుజఠరేక్షిపేత్। ఆత్యర్థగురుమాంసాని గురుభోజ్యాన్యనేకశః। భక్షిత్వాకంఠపర్యంతం చతుర్వల్లమితం రసమ్। పట్వామ్లతక్రసహితం పిబేత్తదనుపానతః। క్షిప్రంతజ్జీర్యతేభుక్తం జాయతే దీపనంపునః। రసఃక్రవ్యాదనామాయం ప్రోక్తోమంథానభైరవైః। సింహాలక్షోణిపాలస్య భూరిమాంసప్రియస్యచ। దష్టోగ్రోమాసమాసాద్య భైరవానందయోగినా। కుర్యాద్దీపనముద్ధృతంచ పచనందుష్టామయోచ్ఛోషణమ్। తుందస్థౌల్యనిబర్హణం గదహతింమూలార్తిశూలాపహామ్। గుల్మప్లీహవినాశనం గ్రహణికావిధ్వంసనమ్ ప్రంసనమ్। వాతగ్రంధినుహోదరాపహరణం క్రవ్యాదనామారసః॥

తా. శుద్ధిచేసి కరిగించిన ఆమ్లసారగంధకము 2 పలములు శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము తామ్రభస్మము యినుపభస్మము యివి దినుసుకొక్కొకపలము యిటుల వీని

నెల్ల ఖల్వములోనునిచి చూర్ణము జేసి అముదపాకులో జుట్టి యినుప పాత్రలో నునిచి దానిపై మఱియొక యినుపపాత్రనుమూసి పొయిమీదనునిచి మృద్వగ్నితో పాకముజేసి అందొక ప్రస్థము నిమ్మపండ్ల రసముబోసి యిగురునటుల కాచి మర్దించి పంచకోలముల దినుసు కొక్కొకతులము చొప్పున దంచి కషాయము కాచి దానితోడను పుల్లప్రబ్బలి రసముతోడను మర్దన భావనలు చేయవలయు. యిటుల 50 మర్దనలు భావనలు జేసి దానికిసమముగ వేల్చిన వెలిగారమును వీని కన్నిటికి సమము మిరియములచూర్ణమును గలిపి సెనగబూడిదెనీళ్ళతో 7 భావనలుజేసి పిదప నూరి యెండించి గాజుకుప్పెలో నునిచి పాకముజేసి 4 వల్లములయెత్తును సైంధవలవణము పులిసినచల్ల అనువాని యను పానముతోడ సేవించి కంఠపర్యంతము మిక్కుటముగ గురుమాంసముల అనేక గురు భోజనముల భక్షించిన యవి శీఘ్రముగ జీర్ణంబై అగ్నిదీపనము గలుగు. ఈ క్రవ్యాది రసము మంథానభైరవునిచే జెప్పంబడియె. మఱియు దీనిని భైరవానందయోగి బహు మాంసప్రియుండగు సింహాలద్వీపపురాజునకుం జెప్ప ఇత్యాది అగ్నిదీపనమును గలుగం జేయుటయేగాక ప్రకోపించిన వాతమును దుష్టరోగములను కడుపు వెలుగుట శరీర తాపము మూలరోగము శూల గుల్మము ప్లీహము గ్రహణి భ్రంసనము వాతగ్రంథులు మహోదరము అనురోగములను హరింపం జేయు.

అగ్నిముఖ యోగము.

శ్లో॥ కుడవద్వయంకణాయాః మరీచాశ్చత్వారి చకుడవాని। కుడ
వత్రయంకృశానోస్సైంధవస్యకుడవచతుష్టయంహారీతక్యాః॥
విశ్వామథ సౌవర్చల బిడాలకానాం పృథగ్ద్వికుడవమ్। కుడ
వాష్టతకాంజికేషిష్ట్వాసాంద్రాం యథాథ వేద్విపచేత్। తథా
గ్నిముఖనామాయం ప్రియమజీర్ణేగ్ని మాంద్యశూలహరః॥

తా. పిప్పళ్ళు 2 కుడవములు మిరియాలు 4 కుడవములు చిత్రమూలము 3 కుడవములు సైంధవలవణము 3 కుడవములు కరక్కాయలు 4 కుడవములు శొంఠి సౌవర్చలవణము బిడాలవణము యివి దినుసుకొకటింటికి 2 కుడవములు యిటుల వానినెల్ల దంచి చూర్ణముజేసి అందు 108 కుడవములు కలిబోసి ముద్దగునటుల పాకము జేసి సేవించిన అజీర్ణము అగ్నిమాంద్యము శూల వీనిని హరింపంజేయు.

అగ్నికుమార రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధసూతం విషంగంధం త్రిక్షారం పటుపంచ

కమ్। దశకంతుల్యతుల్యాంశ భర్జితావిజయాఘృతైః।
దశానాంతుల్యభాగానాం తస్యార్ధంశిగ్రుమూలకమ్।తత్సర్వ
విజయాద్రావైః శిగ్రుచిత్రకభృంగజైః। ద్రవైర్దినద్వయం
మర్ద్యం రుధ్వాభాండేపచేల్లఘు। దీప్తాగ్నినాతుయామైకం
శుద్ధపక్వంసముద్ధరేత్।సప్తధాచార్ద్రకద్రావైశ్చిత్రకైర్భా
వయేద్భిషక్। దీప్యకోగ్నికుమారోయం నిష్కైకంమధు
నాలిహేత్। ప్రతికర్షంగుడంశుంఠమనుస్యాదగ్నిదీపనః॥

తా. శుద్ధిచేసిసరసము శుద్ధిచేసిననాభి శుద్ధిచేసినగంధకము త్రిక్షారములు పంచ లవణములు దశమూలములు (అనగా మారేడు పెద్దగుమ్ముడు తక్కలి కలిగొట్టు దుందిలము కోలపొన్న నక్కపొన్న చిన్నములక పెద్దములక పల్లేరు అనువాని మూలములు) యివి సమభాగములు దశమూలములకు సమము నేతితో వేయించిన గంజాయియాకు దానిలోసగము మునగవేళ్ళు యిటుల వానినెల్ల ఖల్వములో నునిచి గంజాయియాకు మునగ చిత్రమూలము గుంటగలగర అనువాని రసములతో 2 దినములు మర్దించి కుప్పెలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి కుండలోనునిచి దీప్తాగ్నితో 1 ఝాము లఘు పుటంబిడి సాంగశీతలమున దీసి ఖల్వములో నునిచి అల్లము చిత్రమూలము అనువాని రసములతో యేడేసుమార్లు భావనజేసి నిష్క ప్రమాణమును తేనెతో సేవించి వెంబడిగ బెల్లము శొంఠి అనువానిని కర్ష ప్రమాణము చొప్పుననూరి కల్కముచేసి దాగిన అగ్ని మాంద్యము హరించు.

అగ్నిమాంద్య వటికములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] మృతసూతంవిషంగంధ మజామోదా ఫల
త్రయమ్। సర్జక్షారం యవక్షారం వహ్నిసైంధవజీరకమ్।
సువర్చలంవిడంగాని సాముద్రంత్ర్యూషణంసమమ్। విష
ముష్టింసర్వతుల్యం జంబీరామ్లేనపేషయేత్। మరిచాభాం
వటీంఖాదేద్వహ్నిమాంద్యప్రశాంతయే। పథ్యాశుంఠీగుడం
చానుపలార్ధంభక్షయేత్సదా। అగ్నిమాంద్యవటీంఖాదేత్స
ర్వా జీర్ణప్రశాంతయే॥

తా. రసభస్మము శుద్ధిచేసిన నాభి శుద్ధిజేసిన గంధకము వోమము త్రిఫలములు సర్జక్షారము యవక్షారము చిత్రమూలము సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱ సౌవర్చలవణము వాయువిడంగములు సముద్రలవణము త్రికటుకములు యివి సమభాగములు వీని కన్నిటికి సమము పెనుముష్టిచెక్క యిటులవీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి మిరియపు గింజలంత మాత్రలు జేసి యందొకదానిని కరక్కాయ శొంఠి బెల్లము అనుపానిని సమభాగములుగనూరి ¼ పలము ముద్దజేసి యీయనుపానము తోడ ప్రత్యహము సేవింపుచుండిన అగ్నిమాంద్యము సర్వాజీర్ణము హరించు.

అగ్నిమాంద్యమునకు క్షారాదివటికములు.

శ్లో॥ త్రిక్షారం పంచలవణం మరీచం పంచకోలకమ్ ।
అజామోదం తథాహింగు మాతులుంగ ద్రవై స్సమమ్ ।
కోలదాడిమతోయైర్వా మర్దితంగోళకీకృతమ్ ।
కర్షంచభక్షయేన్నిత్య స్సప్తాహంవహ్నిదీప్తయే॥

తా. సర్జక్షారము యవక్షారము టంకణక్షారము పంచలవణములు మిరియాలు పిప్పళ్ళు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి వోమము యింగువ వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మాదీఫలరసముతో మర్దించి పిదప రేగుపండ్ల రసముతో గాని లేక దాడింబపండ్లరసముతో గాని మర్దించి కర్షప్రమాణము మాత్రలుజేసి 7 దినములు సేవించిన అగ్నిదీపనము గలుగంజేయు.

అగ్నిమాంద్యమునకు తామ్రభస్మ యోగము.

శ్లో॥ మృతతామ్రం కణాచూర్ణం తుల్యంక్షౌద్రైర్విమిశ్రితమ్ ।
నిష్కార్థం భక్షయేన్నిత్యం దుష్టవహ్నిం ప్రదీపయేత్ ॥

తా. తామ్రభస్మము పిప్పళ్ళు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి తేనెలో గలిపి ½ నిష్క ప్రమాణమును ప్రత్యహము సేవింపుచుండిన దుష్టమైన అగ్నిమాంద్యమును హరింపజేయు.

అగ్నిమాంద్యమునకు ఆర్ద్రిక కల్పము.

శ్లో॥ ఆర్ద్రికస్య రసంక్షౌద్రం పలమాత్రంపిబేదను ।
యథేష్టంఘృతమాంసాని సద్యోభవతిపావకః॥

తా. 1 పలము అల్లపురసములో 1 పలము తేనెగలిపి సేవించి పిదప యథేష్టముగ నెయ్యిని మాంసమును భక్షించిన తక్షణమున అగ్నిదీపనమును గలుగంజేయు.

శ్లో॥ [చికిత్సాసారసిద్ధసంగ్రహే] గోమూత్రే భృంగవాసానాం
స్వరసేషుపృథక్పృథక్ । సప్తవారంచమండూరం భృష్ట్వా
సంచూర్ణ్యసూక్ష్మకమ్।తచ్చూర్ణంవ్యోష చూర్ణేన సమాంశేన ఘృతాన్వితమ్ । కేవలంవా నిషేవేత శీతళంచాశునాశయేత్ । జీర్ణజ్వరంపాండురోగం శోఫంచానలసాధనమ్॥

తా. ప్రాత చిట్టెమును చూర్ణముజేసి కొలిమిలో నునిచి యూది గోమూత్రము గుంటగలగర అడ్డసరము అనువానిరసములలో ప్రతిదానిలో 7 సి మార్లు వైచి పిదప దానినెండించి సూక్ష్మముగ చూర్ణముజేసి దానికి సమముగ త్రికటుక చూర్ణము గలిపి గానిలేక కలపక గాని నేతితో సేవించిన శీతలము పురాణజ్వరము పాండువు శోఫ వీనిని హరింపజేయుటయేగాక అగ్నిదీపనమును గలుగంజేయు.

చింతామణి రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] రసంగంధ మృతంశుల్బం మృతమభ్రంఫలత్రికమ్ । త్ర్యూమణంజయపాలంచ సమంఖల్వేవిమర్దయేత్ । ద్రోణపుష్పీరసైర్భావ్యం శుష్కంతద్వస్త్రగాలితమ్ । చింతామణిరసోహ్యేష హ్యజీర్ణేశస్యతేసదా। జ్వరమష్టవిధంహంతి సర్వశూలహరఃపరః । గుంజైకంవా ద్విగుంజంవా హ్యేష వాతహరఃపరః॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము తామ్రభస్మము అభ్రకభస్మము త్రిఫలములు త్రికటుకములు శుద్ధిజేసిన నేపాళపువిత్తులు వీనినెల్ల సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి తుమ్మిపూలరసముతో మర్దించి భావనజేసి యెండించి వస్త్రగాలితము జేసి 1 గురిగింజంత యెత్తునుగాని లేక 2 గురిగింజల యెత్తునుగాని సేవించిన సర్వాజీర్ణములు 8 విధములైన జ్వరములు సర్వశూలలు ఆమవాతము హరించు.

ఆదిత్య రసము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] దరదంచవిమంగంధం త్రికటుత్రిఫలాసమమ్।

జాతీఫలంలవంగంచ లవణానిచపంచవై।
సర్వమేకీకృతంచూర్ణ మమ్లయోగేనసప్తధా।
భావయిత్వావటీకార్యా గుంజార్ధప్రమితాబుధైః।
రసోహ్యాదిత్యసంజ్ఞోయ మజీర్ణక్షయకారకః।
భుక్తమాత్రంపాచయతి జఠరానలదీపనః॥

తా. శుద్ధిచేసిన యింగిలీకము శుద్ధిచేసిన నాభి శుద్ధిచేసిన గంధకము త్రికటుకములు త్రిఫలములు జాజికాయ లవంగములు పంచలవణములు వీనినెల్ల సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి * అమ్లవర్గరసముతో 7 మార్లు భావనజేసి 6 గురిగింజలయెత్తును సేవించిన అజీర్ణమును హరింపంజేయుటయేగాక అగ్నిదీపనమును సగా గలుగంజేసి దేనిని భక్షించినను పచనంబగునటులం జేయు.

అజీర్ణ బలకాలానల రసము.

శ్లో॥ ద్విపలంశుద్ధసూతంచ గంధకంచ సమంమతమ్ । లోహం తామ్రంహరీతాళం విమంతుత్థంసవంగకమ్। పలప్రమాణంచ పృథగ్లవంగంటంకణంతథా । దంతిమూలం త్రివృచ్చూర్ణ మేకైకంపలసమ్మితమ్।అజామోదా యవానీచ ద్విక్షారలవణానిచ । పృథగర్ధపలంగ్రాహ్య మేకీకృత్యచభావయేత్ । ఆర్ద్రికస్వరసేనైవ వింశతిఃపంచకోలజైః।దశధా భావయేత్స్తోమై గ్గుడూచీనాంరసైర్దశ । సర్వార్ధం మరిచందత్వా కాచకుప్యాంచధారయేత్ । చణమాత్రాం వటీంకృత్వా ఛాయాయాంపరిశోషయేత్ ।రసోజీర్ణబలకాలానలఏవప్రకీర్తితః। అనేకకాలనష్టాగ్నేర్దీపనఃపరమస్మృతః।ఆమవాతకుంభధ్వంసీ ప్లీహపాండుగదాపహః। ప్రమేహానాహవిష్టంభ సూతికాగ్రహణీహరః। శ్వాసకాసప్రతిశ్యాయ యక్ష్మక్షయవినాశనః। అమ్లపిత్తంచశూలంచ భగందర గుదోద్భవౌ । అష్టోదరాణి

* అమ్లవర్గమన— ఈకు దాడిమ పులిచింత పుల్లప్రబ్బలి మావిఫలము అనునవి

ప్లీహంచ యకృతంహంతిదారుణమ్ । ఆకంఠంభోజయిత్వాతు ఖాదయేచ్చరసోత్తమమ్ । అర్ధయామేనతత్సర్వంభస్మీభవతినిశ్చితమ్ । చతుర్విధరసోపేతం మహాభోజనమిచ్ఛతః। భోజస్యనృపతేః కాంక్షాభోజనేకృపయాకృతః। గహనానందనాథేనసర్వలోకహితైషిణా ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 2 పలములు శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 పలములు లోహభస్మము తామ్రభస్మము శుద్ధిచేసిన తాళకము శుద్ధిచేసిన నాభి శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము తగరభస్మము లవంగములు పేల్చిన వెలిగారము దంతివేరు శుద్ధిచేసిన తెగడ యివి దినుసుకొక్కొకపలము అజామోదము వోమము సర్జక్షారము యవక్షారము పంచలవణములు యివి దినుసుకు $\frac{1}{2}$ పలము యిటుల వానినెల్ల ఖల్వములోనునిచి అల్లపురసముతో 20 భావనలు పంచకోలముల రసముతో 10 భావనలు తిప్పతీగె రసముతో 10 భావనలుజేసి యీ యౌషధమున $\frac{1}{2}$ భాగము మిరియపుచూర్ణము గలిపి సెనగలంత మాత్రలుజేసి గాజుపాత్రలోనునిచి నీడనెండించి యందొకదానిని సేవించిన చిరకాలముగనుండు అగ్నిమాంద్యము ఆమవాతము ప్లీహము పాండువు ప్రమేహము ఆనాహము మలబద్ధము సూతికాగ్రహణి కాసము శ్వాసము పడిసెము క్షయరోగము శరీరకృశత్వము అమ్లపిత్తము శూల భగందరము మూలరోగము 8 విధములైన యుదరములు దారుణమైన యకృత్ప్లీహములు వీనిని హరింపంజేయు. మఱియు నిది తృప్తిగ భుజింపబడిన యన్నమునంతయు $\frac{1}{2}$ ఝాములోపల జీర్ణముగావించు. మఱియు నీరసము భక్ష్యభోజ్య లేహ్య చోష్య రసయుక్తమైన మహాభోజనమునం దిచ్ఛగల భోజమహారాజుకు మిక్కుటముగ భోజనేచ్ఛను గలుగంజేయుటకై సర్వలోక హితమును గోరునట్టి గహనానంద నాథునిచే జెప్పంబడియె.

శంఖ ద్రావకము.

శ్లో॥ లవణానితథాక్షారాః ప్రత్యేకంపంచభాగకాః। కాసీసంటంకణంతుత్థంగంధ కంనింబుకద్రవమ్। తిలాపామార్గజం క్షారం ప్రత్యేకం వేదభాగకమ్ । నవసాగరసౌరాష్ట్రీ సర్జికానేత్రభాగికాః। ఏతత్సర్వంసమాలోడ్య భావ్యాంజంబీరనీరతః। సరంధ్రేనలికాయంత్రే యామయుగ్మంవిపాచయేత్ । శంఖ

దాడిమోథ వేదేవ స్సర్వాజీర్ణనికృంతనః। లోహపాషాణశం
ఖానాం ద్రావకోయం న సంశయః॥

తా. పంచలవణములు * సర్వక్షారములు యివి దినుసుకు 5 భాగములు శుద్ధిజేసిన అన్నభేది వెలిగారము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము శుద్ధిజేసిన గంధకము నిమ్మపండ్ల రసము నవ్వులక్షారము వుత్తరేణుక్షారము యివి దినుసుకు 4 భాగములు నవాసాగరము పటికారము లేక తొవరిమన్ను స్వర్జక్షారము యివి దినుసుకు 2 భాగములు యిటుల వీని నెల్ల నేకముజేసి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి రంధ్రముతో గూడియుండు నలికాయంత్రమున 2 ఝాములు పాకముజేసిన శంఖద్రావకము సిద్ధంబగు. ఇది సర్వాజీర్ణముల నశింపజేయుటయే గాక యినుము రాయి శంఖము అనువానిని సగా నిస్సంశయముగ ద్రవింపజేయు.

అజీర్ణములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్లైష్మికే వమనం పూర్వం పైత్తికే మృదు
రేచనమ్ । వాతికే స్వేదనం వాథ యథావస్థం హితంచ తత్ ।
నానాప్రకార వ్యాయామో దీపనానిలఘూనిచ। బహుకాల
సముత్పన్నా ముద్గాంహో హితశాలయః॥ విలేపో లాజమండశ్చ
మండో ముద్గరసస్తథా। ఏణో బర్హీశ్చ శోలావః క్షుద్రమత్స్య
శ్చ సర్వశః। శాలిశాకంచ వేత్రాగ్రం వాస్తుకం బాలమూలకమ్।
లశునం వృద్ధకూష్మాండం నవీనం కదళీఫలమ్ । శోభాంజనం
పటోలంచ వార్తాంకలలదంబుజమ్ । కర్కోటకం కారవేల్లం
భార్యాతంచ మహార్ద్రికమ్ । ప్రసారణీచ చాంగేరీ తథైవ సు
విషణ్ణకమ్ । ధాత్రీఫలం నాగరంచ దాడిమం యవపర్పటాః ।
అమ్లవేతసజంబీర మాతులుంగాని మాక్షికమ్। నవనీతం ఘృతం

* సర్వక్షారములన — మొక్కలము కొడిసె మోదుగ ఏపి దేవదారు తాడి రేల జిల్లేడు బొంతజెముడు కలిగొట్టు క్రానుగ అడ్డసరము అగటి చిత్రమూలము నేలుమదుగు మాను ఎఱ్ఱకాంచనము ఏడాకులయరటి కూరకెల్లి భూసగురువింద బీర అనువాని వేళ్లను ఫలములను ఆకులను కొమ్మలను ప్రత్యేకముగ గాల్చి బూడిదె జేయవలయు ననుట.

తక్రం సౌవీరకతుషోదకమ్। ధాన్యామ్లం కటుతైలంచ రామఠం
లవణం తథా । యవానీ మరిచం మేథీ ధాన్యకం జీరకం దధి ।
తాంబూలం తప్తసలిలం కటుతిక్తో రసోపివా । మందాన
లేప్యజీర్ణేచ పథ్యమేత న్నృణాం భవేత్ ॥

తా. శ్లేష్మాధిక్యమువలన అగ్నిమాంద్యము అజీర్ణము విషూచి భస్మకము అనునవి జనించు. వినవు వానియందు తొలుత వమనము జేయించవలయు, మఱియు పిత్తాధిక్యమున మృదువుగ రేచనము నొసంగవలయు, వాతాధిక్యమున స్వేదక్రియం జేయవలయు. ఇటుల జేసిన హితకరంబుగ నుండు, మఱియు పలువిధములైన * వ్యాయామము దీపన లఘుకర శాకాదికములు దీర్ఘకాలముమీద ఫలించెడి వెసలు యెఱ్ఱబియ్యము పేలాలమండము పెసలమండము జింక నెమలి కుందేలు లావుకపక్షి సన్నజాతి మత్స్యములు అనువాని మాంసము గోంగుకూర వుదురుగొమ్మ చక్రవర్తికూర లేతముల్లంగిగడ్డలు వెల్లుల్లి పండిన గుమ్మడుకాయ క్రొత్తఅరటికాయ మునగకాయ పొట్లకాయ వంకాయ తామరయాగరులు నక్కదోసకాయ కాకరకాయ బార్హాతము అల్లము గోంగెమగోరుకూర పులిచింత సువిషణ్ణకము వుసిరికెకాయ శొంఠి దానింబ యవలు పర్పాటకము పుల్లప్రబ్బలి నిమ్మపండు మాదీఫలము తేనె వెన్న నెయ్యి మజ్జిగ రేగుపండు కలి కూటినీళ్లు కారము నూనె యింగువ లవణము వోమము మిరియాలు మెంతులు కొత్తిమెర్లు జీలకఱ్ఱ పెరుగు తాంబూలము కాచిననీరు చేదు వొగరుగల రసము యివి అగ్నిమాంద్యము అజీర్ణము అను వానియందు పథ్యకరంబులు

అజీర్ణములయందపథ్యము.

శ్లో॥ విరేచనాని విణ్మూత్ర వాతవేగవిదారణమ్ । అతిరిక్తాంచాధ్య
శనం జాగరం విషమాశనమ్ । రక్తస్రుతిం శింబిధాన్యం మత్స్య
మాంస ముపోదకమ్। జలపానంచ విష్టంభం జాంబవం సర్వ
శాలుకమ్ । కూర్చికాం మోరటం క్షీరం కిలాటీ దుష్టవారిచ ।
విరుద్ధాసాత్మ్యపానానాం విష్టంభీనిగురూణిచ । అగ్నిమాం
ద్యే ప్యజీర్ణేచ సర్వాణి పరివర్జయేత్ ॥

* వ్యాయామమన — సంచారము.

తా. విరేచనము మలమూత్ర అపానవాతముల బంధించుట అధికముగ భుజించుట జాగరణము విషమాశనము రక్తస్రావము శింబిధాన్యము మత్స్యమాంసము బచ్చలికూర జలపానము సెనగలు మొదలగు కడుపు నుబ్బించెడి పదార్థములు నేరేడు కలవదుంపలు మొదలగు సర్వదుంపలు యీనిన 7 దినములకు పిదప పితకబడిన యావుపాలు జున్ను విరిచినపాలు విరుగుడుజున్ను దుష్టమైననీరు విరుద్ధమైన అసాత్మ్యమైన అన్నపానములు మలబద్ధకరద్రవ్యములు జడపదార్థములు యివి అగ్నిమాంద్యము అజీర్ణము అనువానియం దపథ్యకరంబులు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శి
వాయ సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరో
భూషణ నీలకంఠ కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత
శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్రతాత్పర్యసహితే తృష్ణా
దాహ వ్యాగ్రోగ విషూచి అలసక విలం
బిక అగ్నిమాంద్య అజీర్ణరోగ నిదాన
తత్సాధ్యాసాధ్య చికిత్సానుపాన
పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
ద్వాదశ ప్రకరణమ్.

శ్రీ ర స్తు.

బ స వ రా జీ య ము.

ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము.

త్ర యో ద శ ప్ర క ర ణ ము.

శ్లో॥ మహాదేవం మహాత్మానం దేవేశం శేషభూషణమ్ ।
శంకరం పార్వతీనాథం నీలకంఠ మహంభజే॥

తా. దేవతలలో పెద్దవాడు మహాత్ముడు దేవతలకు ప్రభువు నాగాభరణుడు భక్తులకు సుఖము నిచ్చువాడు పార్వతీ వల్లభుడు నగు నీలకంఠుని నేను భజియించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠవంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహంవైద్య శిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠ వంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజు యని పేర్కొనబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీ గ్రంథము యొక్క త్రయోదశ ప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

కు ష్ఠ ని దా న ము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] విరోధీ న్యన్నపానాని ద్రవస్నిగ్ధ గురూణిచ ।
భజతా మాగతాంఛర్దిం వేగాంశ్చాన్యాన్ ప్రతిఘ్నతామ్।
వ్యాయామమతిసంతాప మతిభుక్త్వానిషేవినామ్ । శీతోష్ణ
లంఘనాహారాన్ క్రమంముక్త్వా నిషేవినామ్। ఘర్మశ్రమ
భయార్తానాం ద్రుతం శీతాంబుసేవినామ్ । అజీర్ణాధ్యశనా
నాంచ పంచకర్మాపచారిణామ్। నానాన్నదధిమత్స్యాని లవ
ణామ్లని షేవిణామ్ । మాషమూలక పిష్టాన్న తిలక్షీర గుడా
శినామ్। వ్యవాయంచాప్య జీర్ణేన్నే నిద్రాంచభజతాందివా।

విప్రాన్గురూన్ధర్షయతాం పాపం కర్మచకుర్వతామ్। వాతాదయ స్త్రయోదుష్టా స్త్వగ్రక్తం మాంసమంబుచ। దూషయంతి సకుష్ఠానాం సప్తకో ద్రవ్యసంగ్రహః। అతః కుష్ఠా విజాయంతే సప్తచైకాదశైవచ॥

తా. క్షీరమత్స్యాది విరుద్ధాన్నపానముల ద్రవము స్నేహము జడత్వముగల యన్నపానముల సేవించుట వాంతి మూత్రపురీషాది వేగముల నడ్డగించుట భుజించిన తోడనే మిక్కుటముగ వ్యాయామము సేయుట యెండలోదిరుగుట శీతలము నుష్ణము గల యాహారములను లంఘనమును చెప్పబడిన క్రమమునకు విరుద్ధముగ సేవించుట వేడి శ్రమ భయము అను వానివలన పీడితుడై తత్క్షణమున శీతోదకమును ద్రాగుట అపక్వమైన యన్నమును భుజించుట భుజించినతోడనే మరల భుజించుట వమన విరేచన వస్తి స్వేద నస్య పంచకర్మల జేయునపుడు నపచారము జేయుట నవీనాన్నము పెఱుగు మత్స్యములు శుష్క ఫలములను ఉద్దులు ముల్లంగి పిష్టాన్నము నువ్వులు పాలు బెల్లము అనువానిని సేవించుట భుజించిన యన్నము జీర్ణమగుటకు ముందు మైథునము సేయుట పగటియందు నిద్రించుట గురు బ్రాహ్మణుల దిరస్కరించుట పాపకర్మల సేయుట యీ కారణముల వలన వాతాది దోషములు ప్రకోపించి దుష్టంబులై త్వగ్రక్త మాంసోదకములం జెఱచి కుష్ఠరోగమును గలుగంజేయు. మఱియు కుష్ఠరోగము జనించుటకు వాత పిత్త శ్లేష్మములు త్వగ్రక్తమాంసోదకములు అను నీ 7 ను ముఖ్యకారణ భూతంబులు. అట్లగుటచే 18 కుష్ఠువులు జనింపుచున్నయవి. అందు మహాకుష్ఠువులు 7. క్షుద్రకుష్ఠువులు 11.

కుష్ఠరోగ పూర్వరూపము.

శ్లో॥ అతిశ్లక్ష్ణఖరస్పర్శ స్వేదాస్వేద వివర్ణతాః। దాహః కండూ స్త్వచిస్వాప స్తోదః కోఠోన్నతిః క్లమః। వ్రణానామధికం శూలం శీఘ్రోత్పత్తి శ్చిరస్థితిః। రూఢానామపిరూక్షత్వం నిమిత్తేల్పేపికోపనమ్। రోమహర్షో సృజఃకార్ష్ణ్యం కుష్ఠ లక్షణమగ్రజమ్॥

తా. కుష్ఠరోగము గలుగబోయ్యెడి స్థలమును దాకిన మిక్కిలి నున్నగాని లేక గరగరయనిగాని యుండుట ఆ స్థానమున చెమటబట్టుట లేక పట్టకుండుట ఆ స్థలము వివర్ణంబై తాపము దురదగలుగుట చర్మమున స్పర్శజ్ఞానము లేకుండుట పొడిచినటుల పీడగలుగుట కందిరీగ కరచినటుల దద్దులు లేచుట ఆయాసమును కొంద

కనే శ్రమగలుగుట వ్రణమున మిక్కుటముగ పోట్లుగలుగుట వ్రణము శీఘ్రముగ జనించి చిరకాలంబుండుట పుట్టిన వ్రణము రూక్షగనుండుట వొకింత నిమిత్తమువలన ప్రకోపించుట రోమాంచముగలుగుట రక్తము నల్లగనగుట ఇవియ కుష్ఠరోగమునకు పూర్వరూపంబులు.

కుష్ఠరోగ భేదములు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పుండరీకం సవిస్ఫోటం పామాఖ్యం గజచర్మకమ్। కాకణం కచ్ఛకం ఋశ్యజిహ్వకం చాష్టమం స్మృతమ్। గళితం చ మహాకుష్ఠం కాపాలం చాప్యుదుంబరమ్। మండలం చ విచర్చాఖ్యం వైపాదీకిట్టిభం తథా। చర్మదద్రు స్తథాసిధ్మ శతారుష్యం దశాష్టకమ్। శ్విత్రికాఖ్యం విసర్పం చ వింశద్భేదాః ప్రకీర్తితాః॥

తా. పుండరీకకుష్ఠము విస్ఫోటకకుష్ఠము పామాకుష్ఠము గజచర్మకుష్ఠము కాకణకుష్ఠము కచ్ఛకకుష్ఠము ఋశ్యజిహ్వకకుష్ఠము గళకుష్ఠము అన నీ 8 యు మహాకుష్ఠములు. కపాలకుష్ఠము ఉదుంబరకుష్ఠము మండలకుష్ఠము విచర్చికకుష్ఠము వైపాదికుష్ఠము కిట్టిభకుష్ఠము చర్మదద్రుకుష్ఠము సిధ్మకుష్ఠము శతారుష్యకుష్ఠము అన కుష్ఠరోగములు 18 విధంబులు. మఱియు శ్విత్రకుష్ఠము విసర్పకుష్ఠము అను నీ 2 తోడ కుష్ఠరోగములు 20 విధంబులు.

పుండరీక కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పుండరీక * దళాకారం శ్వేతం రక్తాద్ఘనం గురు। (క్లేదం కండూ స్సరాగం చ పుండరీకం కఫాధికే॥

తా. తామరరేకులవలె నుండుట రక్తము వ్యాపించియుండు వరకు తెలుపుగ దట్టముగ బలుపుగనుండుట నీరుగారుచుండుట దురదగలుగుట మధ్యమున రక్తవర్ణముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది పుండరీక కుష్ఠమని దెలియవలయు ఇది కఫాధిక్యమువలన జనించు. (ఇది మహాకుష్ఠము.)

* దళంతామ్రం శ్వేతరక్తం ఘనంగురుమ్ ॥
(గళగండ సరాగంచ.

విస్ఫోటక కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ స్ఫోటకండూతీవ్రదాహా మరుణం స్నిగ్ధపాండురమ్ ।
పాణికుక్షిరుజాక్లేదం కుష్ఠవిస్ఫోటలక్షణమ్॥

తా. స్ఫోటకము దురద తీవ్రదాహముగలుగుట యెఱ్ఱగనుండుట మెఱయు చుండుట పాండురవర్ణముగనుండుట చేతులు కడుపు అనువానియందు పీడగలుగుట నీరు గారుట ఈ లక్షణములుగలది విస్ఫోటకకుష్ఠమని తెలియవలయు. (ఇదిమహాకుష్ఠము.)

పామా కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సూక్ష్మాశ్చబహ్వ్యః పిటకాస్స్రావవత్యో గుణాన్వితాః । దాహకండూః కఫాజ్జాతా పామేత్యుక్త్వా చికిత్సయేత్॥

తా. సూక్ష్మమైన పిటికలు మిక్కుటముగ గలిగియుండుట పిటికలయందు తెల్లని పులినీరుగారుట తాపము దురదగలుగుట యీ లక్షణములు గలది పామాకుష్ఠ మని తెలియవలయు ఇది కఫమువలన జనించు. (ఇది మహాకుష్ఠము.)

గజచర్మ కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] * అస్వేదం ఘనకండూశ్చ యన్మత్స్య శకలోపమమ్ । † బహుళం హస్తిచర్మాభం తత్కృష్ణం గజచర్మకమ్॥

తా. చెమటపట్టకుండుట మిక్కుటముగ దురదగలుగుట మత్స్యపుపొలుసులవలె నధికముగనుండుట యేనుగుచర్మముతో సమానముగ నలుపువర్ణముగనుండుట ఈ లక్షణములు గలది గజచర్మకుష్ఠమని తెలియవలయు (ఇది వాతశ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు. ఇది మహాకుష్ఠము.

కాకణ కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] యత్కాక చంచుకావర్ణం సపాకం తీవ్ర వేదనమ్ । త్రిదోషలింగం తత్కుష్ఠంకాకణంనైవసిధ్యతి॥

* అస్వేదనం మహావ. స్తు.

† తదేవకుష్ఠం చర్మాఖ్యం బహుళం హస్తిచర్మవత్.

తా. కాకిముక్కుతో సమానమైన వర్ణము గలదిగనుండుట వొకింతపాకము తీవ్రవేదనగలుగుట త్రిదోషలక్షణయుక్తంబుగనుండుట యీ లక్షణములుగలది కాకణ కుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది అసాధ్యము. (ఇది మహాకుష్ఠము.)

కచ్ఛుత్వ కుక్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] రక్తంస్నిగ్ధంఘనశ్యామ మతికండూ కఫో ద్భవమ్ । ఊరుకక్షకటీష్వేవంకచ్ఛుత్వకుష్ఠకాహ్వయమ్॥

తా. ఎఱ్ఱనై మెఱయుచుండుట ఘనమై నల్లగనుండుట కడు దురదగలుగుట తొడలు చంక మొల అనువానియందు జనించుట ఈ లక్షణములుగలది కచ్ఛుత్వకుష్ఠ మని తెలియవలయు.

ఋష్యజిహ్వ కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ కర్కశంరక్తపర్యంత మంతశ్శ్యావంసవేదనమ్ ।
యదృశ్యజిహ్వసంస్థాన మృశ్యజిహ్వంతదుచ్యతే॥

తా. కఠినముగనుండుట చుట్టుయెఱ్ఱగనుండుట మధ్య నల్లగనుండుట వేదనతో గూడియుండుట దుప్పి నాలుకవంటి యాకారముగలదిగనుండుట ఈ లక్షణములు గలది ఋశ్యజిహ్వక కుష్ఠమని తెలియవలయు. (ఇది మహాకుష్ఠము.)

గళకుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] జిహ్వాకాకృష్ణవర్ణాయా హంతిసత్యంత్రి మాసకే। పాదయోశ్చతథాతాపో వళిస్త్ర్యంగుళికాపివా ।
నాసాస్రస్స్వరభంగంచ గళత్కుష్ఠంత్రిదోషజమ్॥

తా. నాలుక నల్లగనుండుట కాళ్లయందు తాపముగలుగుట మూడంగుళ ముల ప్రమాణము వళులుగలిగియుండుట ముక్కున నెత్తురుగారుట స్వరము చెడుట ఈ లక్షణములుగలది గళత్కుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది త్రిదోషజనితంబగుటచే మూడుమాసములలో నిశ్చయముగ జంపు. (ఇది మహాకుష్ఠము.)

కపాలకుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కృష్ణారుణకపాలాభంయదూక్షం*కర్క

* పరుషం.

శంతను । † వాతోత్థంశోదబహుళం కాపాలకుష్ఠమీదృశమ్॥

తా. నల్లనిమచ్చలు యెఱ్ఱనిమచ్చలు గలుగుట రూక్షముగ బిరుసుగ సూక్ష్మముగనుండుట సూదులతో బొడుచునటుల మిక్కుటముగ పీడగలుగుట ఈ లక్షణములుంగలది కపాలకుష్ఠమని తెలియవలయు. (ఇది అసాధ్యము.) ఈ కుష్ఠము వాతాధిక్యమువలన జనించు.

ఔదుంబర కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] రుగ్దాహరాగకండూభిః పిత్తోత్థంరోమపింజరమ్। ఉదుంబరఫలాభాసం కుష్ఠమౌదుంబరంవదేత్॥

తా. శూల మంట యెఱుపువర్ణము దురద అనువానితో వ్యాప్తమైయుండుట వెండ్రుకలు ‡ పీతరక్తాధిక్యముగనుండుట మేడిపండు ఛాయవలెనుండుట ఈ లక్షణములు గలది ఔదుంబరకుష్ఠమని తెలియవలయు ఇది పిత్తాధిక్యమువలన జనించు.

మండల కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్వేతంరక్తంస్థిరంస్త్యానం స్నిగ్ధముత్పన్నమండలమ్। కృచ్ఛ్రమన్యోన్యసంయుక్తం కుష్ఠం మండలముచ్యతే॥

తా. తెల్లగ యెఱ్ఱగ కఠినముగ దట్టముగ స్నిగ్ధముగ మండలాకారముగనుండుట మండలము లొకదానితో నొకటి గూడియుండుట ఈ లక్షణములు గలది మండలకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది కష్టసాధ్యము. ఈ మండలకుష్ఠము కఫాధిక్యమువలన జనించు.

ప్రసూతి కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అంగశోదోమండలాశ్చ దేహస్పర్శంనవిందతి। తథామారుత పిత్తోత్థం కుష్ఠం ప్రసూతికాక్వచిత్॥

తా. అంగములలో సూదులతో బొడుచునటుల వేదన మండలములు గలుగుట శరీరమున స్పర్శజ్ఞానము లేకుండుట యీ లక్షణములుగలది ప్రసూతిక కుష్ఠమని

---

† కాపాలంతోదబహుళం తత్కుష్ఠంవిషమంస్మృతమ్।

‡ అనగా యెఱుపధికముగాగల పచ్చరంగు.

కొందరు వచించెదరు. ఇదే గ్రంథాంతరేణ మహాకుష్ఠమని జెప్పంబడు నిది వాతపిత్త ప్రకోపమువలన జనించు.

విచర్చిక కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్వేతరక్తాఘనాక్లిన్నా వాతపైత్యోద్భవా బహు। సకండూదాహసంయుక్తా జ్ఞేయంకుష్ఠం విచర్చికా॥

తా. దట్టమైన మచ్చలుగలిగి తెల్లగ యెఱ్ఱగ నుండుట నీరుగారుచుండుట దురద మంటలుగలుగుట యీ లక్షణములుగలది విచర్చికకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది తఱుచుగ వాత పిత్తాధిక్యమువలన జనించు.

వైపాదిక కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్లేష్మవాతోద్భవంకుష్ఠం స్ఫుటితంతీవ్రవేదనమ్। రూక్షారుణంపాణి పాదంఖ్యాతం వైపాదికంవదేత్॥

తా. పగిలియుండుట తీవ్రమైన వేదనగలుగుట చేతులు కాళ్ళు పుణ్ణముగ యెఱ్ఱగనుండుట యీ లక్షణములుగలది వైపాదిక కుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది వాత శ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు.

కిట్టిభ కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్యావంకిణంఖరస్పర్శం సకండూ పరుషం ఘనమ్। వాతశ్లేష్మోద్భవంఖ్యాతం కిట్టిభం కుష్ఠమీదృశమ్॥

తా. మచ్చలు నీలవర్ణముగ బిరుసుగనుండుట దురదగలుగుట రూక్షగ దళముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది కిట్టిభకుష్ఠమని తెలియవలయు. ఇది వాత శ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు.

చర్మదళ కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] రక్తంశూలంఖరంకండూః క్లేదస్ఫోటందళత్యపి। స్పర్శంనహ్యాంఘనంస్నిగ్ధం కుష్ఠంవై చర్మకంవదేత్॥

తా. యెఱ్ఱనిమచ్చలుగలుగుట శూలయుక్తమై బిరుసుగనుండుట దురదగలుగుట నీరుగారుట బొబ్బలులేచుట పగులుట తాకిన వేదనలేకుండుట దట్టముగనుండుట మెఱయుట యీ లక్షణములుగలది చర్మదళ కుష్ఠమని తెలియవలయు. (ఇది మహాకుష్ఠము.)

దద్రు కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]కండూమద్భిస్సరాగైశ్చ గండైరల సకం
చితమ్ । పిటికామండలాన్యుభ్రాణిదద్రూః పిత్తకఫోద్భవమ్॥

తా. వ్రణములు దురదతోఁగూడి యెత్తుగనుండుట అలసకములవలనే వ్యాపించియుండుట పిటికలు గుండ్రముగ తెల్లగనుండుట యీ లక్షణములుగలది దద్రుకుష్ఠమని తెలియవలయును. ఇది కఫ పిత్త ప్రకోపమువలన జనించు. (ఇది మహా కుష్ఠము.)

సిధ్మ కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్వేతంతామ్రంచతను యద్రజోఘృష్టంవి
ముంచతి। * వాతశ్లేష్మోద్భవంసిధ్మమలాబుకుసుమోపమమ్॥

తా. తెలుపు యెఱుపుగలసిన సూక్ష్మపు మచ్చలుగలుగుట వోరిసికొనిన పిండి వలెరాలుట అనుగపువ్వులతో సమానముగ నుండుట (తఱుచుగ ఱొమ్మునందే జనించుట) ఈ లక్షణములుగలది సిధ్మకుష్ఠమని తెలియవలయును. ఇది వాత శ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు.

శతారుష్య కుష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] రక్తశ్యావంఘనంక్లేదం స్నిగ్ధకండ్వార్తి
దాహకమ్। పిత్తశ్లేష్మోత్థితంకుష్ఠంశతారుష్యంబహువ్రణమ్॥

తా. మచ్చలెఱుపుగ నలుపుగ దట్టముగనుండుట నీరుగారుచుండుట మెరయుచుండుట దురద శూల మంట అనేక వ్రణములుగలుగుట యీ లక్షణములుగలది శతారుష్యకుష్ఠమని తెలియవలయును. ఇది పిత్తశ్లేష్మాధిక్యమువలన జనించు.

శ్విత్రకుష్ఠు లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శంఖవర్ణంభవేచ్ఛ్విత్రే సాధ్యంసర్వాంగ
గోపివా। శుష్కంవైకృచ్ఛ్రసాధ్యంచ గుహ్య పాణితలాను
గమ్ । అగ్నిదగ్ధమసాధ్యం స్యాత్తథావర్జ్యచిరంతనమ్॥

* పాఠాంతరం: ప్రాయేణోరసితత్సిధ్మ.

తా. * శ్విత్రకుష్ఠము శంఖవర్ణముగలదై సర్వాంగముల వ్యాపించియుండిన అసాధ్యంబనియు శరీరమంతటు వ్యాపించి శరీరము కృశించియుండిన కష్టసాధ్యంబనియు గుహ్యము అరచెయ్యి అనువానియందు జనించి యగ్నివలె మండుచుండిన అసాధ్యంబనియు తెలియవలయును, మఱియు చిరకాలముగనుండు కుష్ఠువు సగా అసాధ్యంబు. (ఇది వాతపిత్తాధిక్యమువలన జనించు).

కుష్ఠురోగ సాధ్యాసాధ్యములు.

శ్లో॥ ఉదుంబరంతత్సదృశం శ్విత్రంస్యాచ్ఛంఖసన్నిభమ్। కాకణం
పక్వగుంజాభం చర్మాఖ్యంగజచర్మవత్ । పుండరీకంస్వసం
జ్ఞాభం ఋశ్యజిహ్వం తథైవచ । బహువ్రణ శతారుష్యం
దేకాఖ్యం మత్స్యశుక్తివత్ । పాణిభేదశ్చర్మదళం పాదభేదో
విపాదికా । దశైతానినసాధ్యంతే శేషాణ్యష్టౌచసాధ్యవత్।
కపాలమసితంరూక్షం విస్ఫోటాఖ్యంవిసర్పవత్ । కిట్టిభంకిణ
వచ్ఛ్లక్ష్ణం దద్రుస్సాస్యాత్త్వచిపాకితా । తుంబీపుష్పనిభం
సిధ్మ స్నిగ్ధంస్యాన్మండలంస్థిరమ్ । విస్ఫోట దారుణాపామా
సామ్రస్రావా విచర్చికా ॥

తా. ఉదుంబర కుష్ఠువు మేడిపండువర్ణముగ శ్విత్రకుష్ఠువు శంఖవర్ణముగ కాకణకుష్ఠువు పండిన గురువిందవర్ణముగ గజచర్మకుష్ఠువు యేనుగుతోలుతో సమానముగ పుండరీకకుష్ఠువు తెల్లదామరపువ్వులో సమానముగ ఋశ్యజిహ్వాకుష్ఠువు దుప్పి నాలుకతో సమానముగ శతారుష్యకుష్ఠువు బహువ్రణయుక్తముగ యేకాఖ్యకుష్ఠువు మీను చిప్పతో సమానముగ చర్మదళకుష్ఠువును అఱచేతులు దళమై పగిలినట్లుగ వైపాదిక కుష్ఠువు కాళ్ళుపగిలినట్లుగ నుండు యీ 10 యును నసాధ్యంబులు, కపాలకుష్ఠువు నల్లనై రూక్షముగ విస్ఫోటకకుష్ఠువు విసర్పితో సమానముగ కిట్టిభకుష్ఠువు మచ్చలతో గూడి నల్లగ దద్రుకుష్ఠువు పొక్కులతో గూడినదిగ సిధ్మకుష్ఠువు సొరపువ్వులో సమానముగ మండలకుష్ఠువు మెఱుపు కాఠిన్యముగలదిగ పామాకుష్ఠువు దారుణమైన పొక్కులతో గూడినదిగ విచర్చికాకుష్ఠువు పులినీరును కార్చునదిగ నుండు. ఈ 8 యును సాధ్యంబులు.

* శ్విత్రకుష్ఠమన=శిబ్బెను.

కుష్ఠరోగ చికిత్సాక్రమము.

శ్లో॥ స్విన్నస్నిగ్ధస్యమోక్తవ్యాః కుష్ఠినోబలినస్సిరాః ।
కుష్ఠీవక్షఃక్షతంపాల్యం శృంగాలాబుజలూకకైః ।
పునఃపునశ్చవమనం రేచనంచముహుర్ముహుః ॥

తా. సర్వకుష్ఠములయందు దార్ఢ్యముగలవానికి శరీరమున జెమటందీసి చమురు బట్టించి సిరావేధనుగాని లేక ఱొమ్మున గత్తివాట్లువేసి కొమ్ములు సొరకాయబుఱ్ఱలు జలగలు అనువానితో రక్తస్రావమునుగాని జేయించవలయు, మఱియు కుష్ఠరోగమున బలుమారు వమనవిరేచనంబుల కొసంగవలయు.

శ్లో॥ సర్వేషాం కుష్ఠినామాదౌ పంచకర్మ సమాచరేత్ ।
పక్షేపక్షేచ వమనం మాసేమాసే విరేచనమ్ ।
షణ్మాసేచ సిరామోక్షః నస్యం సప్తదినాంతరే ।
ఇదంచిరస్థితేకార్యం లేపనంచత్ర్యహాంచరేత్ ॥

తా. చిరకాలముగనుండు సర్వకుష్ఠములయందు తొలుత పంచకర్మల అనగా ప్రతిపక్షమున కొకతూరి వమనంబును ప్రతిమాసమున కొకతూరి విరేచనంబును 6 మాసముల కొకతూరి ‡ సిరామోక్షణమును 7 దినముల కొకతూరి నస్యంబును 3 దినముల కొకతూరి లేపనమును సేయవలయు.

వాతాదిభేద కుష్ఠులక్షణము.

శ్లో॥ వాతజంసక్రిమిశ్యామం వేదానారుణవర్ణవత్ ।
సదాహంస్వేదసంయుక్తం రక్తంకుష్ఠతుపిత్తజమ్ ।
స్నిగ్ధకంపిచ్ఛిలంగౌరం కండూయుక్తంచశీతలమ్ ।
లక్షణంకఫకుష్ఠస్య సంమిశ్రంతుత్రిదోషజమ్ ॥

తా. వాతమువలన జనించిన కుష్ఠువు క్రిములతోగూడి వేదనాయుక్తమై నల్లగగాని లేక యెఱ్ఱగాగానినుండు. పిత్తజకుష్ఠువు తాపము చెమట యెఱుపువర్ణముగలదిగనుండు. శ్లేష్మజకుష్ఠువు మెఱుపు బంక గౌరవర్ణము నవశీతలముగలదిగ నుండు. త్రిదోషజకుష్ఠువు వాత పిత్త కఫలక్షణయుక్తంబుగ నుండు. (ఇది అసాధ్యము.)

---

‡ సిరామోక్షణ మనఁగా నరమును వేధించుట.

కుష్ఠరోగ సాధ్యా సాధ్యములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] సాధ్యంత్వగ్రక్తమాంసస్థంవాతశ్లేష్మాదికంచ యత్ । మేదసిద్వంద్వజం యాప్యంవర్జ్యమజ్జాస్థిసంశ్రితమ్। క్రిమిహృల్లాససుందాగ్నిసంయుక్తం యత్త్రిదోషజమ్ । ప్రభిన్నంప్రస్రుతాంగంచరక్త నేత్రంహతస్వరమ్ । పంచకర్మగుణాతీతం కుష్ఠంహంతీహకుష్ఠినమ్ ॥

తా. త్వక్ రక్త మాంసధాతువులవరకు వ్యాపించియుండు కుష్ఠువును వాతకఫములు ప్రధానంబుగనుండు కుష్ఠువును సాధ్యంబులు మఱియు మేదోధాతుగత కుష్ఠువు ద్వంద్వజకుష్ఠువు యాప్యంబులు మఱియు మజ్జ అస్థులవరకు వ్యాపించియుండు కుష్ఠువు శుక్రధాతుగతకుష్ఠువు మఱియు క్రిమి హృల్లాసము మందాగ్ని అను వానితో గూడియుండు కుష్ఠువు త్రిదోషజకుష్ఠువు అసాధ్యంబులు కుష్ఠముపగిలి నీరుగారుచుండు కుష్ఠరోగియు యెఱ్ఱనినేత్రములుగాని లేక హీనస్వరముగాని గల కుష్ఠరోగియు వమనవిరేచనాది పంచకర్మల కనర్హుండగు కుష్ఠరోగియు మృతిజెందెదరు.

అసాధ్య కుష్ఠు లక్షణము.

శ్లో॥ గుహ్యాపాణితలౌష్ఠేషు జాతమప్యచిరంతనమ్ ।
వర్జనీయంవిశేషేణ కిలాసంసిద్ధిమిచ్ఛతా ॥

తా. గుహ్యము అరచెయ్యి పెదవి అనువానియందు కుష్ఠువు తత్కాలమున జనించినను దానిని విశేషముగ వర్జింపవలయు మఱియు యశస్సుగోరెడు వైద్యుడు కిలాశకుష్ఠువును నుగావర్జింపవలయు.

శ్లో॥ ద్విలింగంచధవేత్కుష్ఠంవిశేషేణత్యజేద్భిషక్ ।
బహూపద్రవసంయుక్త మసాధ్యముదితంబుధైః ॥

తా. మఱియు ద్వంద్వ లక్షణముతో గూడియుండు కుష్ఠువులను వైద్యుడు వర్జింపవలయు మఱియు పలుయుపద్రవములతో కూడియుండు కుష్ఠరోగంబు అసాధ్యంబని ఆయుర్వేద వేత్తలు వచించెదరు.

సంసర్గజరోగములు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ప్రసంగాద్గాత్రసంస్పర్శాన్నిశ్వాసాత్సహ

భోజనాత్ । సహశయ్యాసనాచ్చాపి వస్త్రమాల్యానులేప
నాత్ । కుష్ఠంజ్వరశ్చ * శోషశ్చ నేత్రాభిష్యందఏవచ । ఔప
సర్గికరోగాశ్చ సంక్రామంతి నరాన్నరమ్॥

తా. కుష్ఠువు జ్వరము ధాతుశోష నేత్రరోగముగలవారితో సాంగత్యము చేయుట వారి శరీరమును దాకుట వారియొక్క శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు సోకుట యేకపాత్రలో భుజించుట వొకటిగ బరుండుట వొకయాసనమున చేకముగ గూర్చుండుట వారు ధరించిన వస్త్రములను పుష్పములను ధరించుట వారు తాకిన గంధమును బూసికొనుట ఈ కారణములవలన పూర్వోక్తకుష్ఠాదిరోగములు వొకనివద్దనుండి మఱియొకనికంటును.

శ్వేతకుష్ఠువుకు భృంగ్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] భృంగీవహ్నిత్రిఫలావచాకణావాకుచీబ్రహ్మ
శుంఠీసకుష్ఠమ్ । భల్లాతాచాశ్వగంధాశిఖగరక విశాషోడ
శీభస్మసూతమ్ । కాంస్యేపాత్రేరజశ్చత్రిఫలజయుతంపాత
రుత్థాయ పీతమ్ । షణ్మాసాద్రోగహారీపలిత వలితహృ
త్స్వర్ణదేహీశరీరీ॥

తా. గుంటగలగర చిత్రమూలము త్రిఫలములు వస పిప్పళ్లు భావంచి విత్తులు మండూకబ్రహ్మి మలయాళపుశొంఠి చంగల్వకోష్టు శుద్ధిజేసిన జీడిగింజలు పెన్నేరుగడ్డ శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము శుద్ధిచేసిన నాభి పసపు రసభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి త్రిఫలకషాయముతో భావనజేసి యెండించి కాంతపుగిన్నెలోనునిచి ప్రాతఃకాలమున ప్రత్యహము ధరణమెత్తుచూర్ణమును సేవించి వెంబడిగ చారెడు త్రిఫలకషాయమును పానము సేయవలయు. ఇటుల 6 మాసములు చేయుచుండిన శ్వేతకుష్ఠువు వలీపలితములు హరించి బంగరు చాయతో తుల్యమైన శరీరముగలుగు.

శ్వేతకుష్ఠువునకు పశుపతి చూర్ణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సురతరుకృతమాలా వ్యాలదారుర్వరాచ
తపనకనకపుష్పీచాపిగౌరీవిశాలాః । సమకృతశశిరేఖా సూత
భస్మాపిభుక్త్వా పశుపతికృతచూర్ణం శ్వేతకుష్ఠంనిహంతి॥

* శోఫశ్చ.

తా. దేవదారు రేల చిత్రమూలము త్రిఫలములు జీడిగింజలు నేలతంగేడు సమూలము యివి పావుసేరు పసపునాటాకు పావరశేరునాటాకు వీనికన్నిటికి సమము క్రాలుగచ్చవిత్తులు యిటుల వీనిని జల్లదంచి చూర్ణముజేసి 1 తులము చూర్ణములో వీసమెత్తు రసభస్మము గలిపి ఆవునేతితో ప్రతిదినము సేవింపుచుండిన 6 మాసములకు శ్వేతకుష్ఠువు హరించు. ఇది శివునిచే జెప్పంబడియె

గీ॥ తామ్రభస్మంబు తెలగాచు తపనదుగ్ధ ।
మునను మర్దించియచ్చోటఁ బూయవలయు ।
మేకమెఱువాముదపుకాయ మీఁదిపోట్ల ।
సెగను గాచినమానును శ్వేతకుష్ఠు ॥

పుండరీకకుష్ఠువునకు సర్వాంగసుందర రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] విష్ణుక్రాంతా దేవదాలీ సర్పాక్షీతండులీయ
సీః । నీలీబ్రహ్మీసలాశంచ యథాలాభంద్రవంహరేత్ ।
ద్విమాత్రా మేదసి స్యాన్నైః సూతసంమర్దయేద్దినమ్ । సూతా
కంద్విగుణం గంధమేకీకృత్య క్షణాపచేత్ । లోహపాత్రేధృ
తంయావత్తథా శుల్బాభ్రకామృతమ్ । కర్పూరంచైవ ప్ర
త్యేకంసూతపాదాంశకంక్షిపేత్ । పుండరీకంహరేన్నిష్క
మనుపాన విశేషతః॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 1 భాగము శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 భాగములు యిటుల వీనిని ఖల్వములో నునిచి విష్ణుక్రాంతము దేవదండిగి సర్పాక్షి చిత్తి అవిసె నీలి మండూకబ్రహ్మి మోదుగ అనువానిలో దొరికిన వానిని గ్రహించి రసముదీసి ప్రతిదానిలో నొక్కొకదినము మర్దించి అందు పైజెప్పబడిన వృక్షములలో 2 లేక 8 వృక్షములయొక్క బంకనువైచి మరల మర్దించిముద్దజేసి యినుపగిన్నెలో నునిచి క్షణకాలము పాకముజేసి ఖల్వములోనునిచి అందు తామ్రభస్మము అభ్రకభస్మము శుద్ధిచేసిన నాభి కర్పూరము అనువానిలో ప్రతిదానిని రసమునకు 4 వ భాగముగలిపి మర్దించి నిష్కప్రమాణము మాత్రలుజేసి బాడిసెపాకురసముతో ($1\frac{1}{2}$ వత్సరము) సేవింపుచుండిన పుండరీక కుష్ఠువు హరించు.

ఉదుంబర కుష్ఠువునకు కనకసంకోచ రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] మృతతామ్రాభ్రకం తుల్యం ద్వయో

న్సూతంచద్విగుణమ్ । యామైకంమర్దయేత్ఖల్వే చాష్టవిష్టంచ
గోళకమ్। త్రిభిస్తుల్యంశుద్ధగంధంలోహపాత్రాంతరేక్షిపేత్ ।
తన్మధ్యేగోళకంపాచ్యం యావజ్జీర్ణంతుగంధకమ్ । తావ
న్మృద్వగ్నినాయుక్త్యా తత్సముద్ధృత్యవిచూర్ణయేత్ । గుగ్గు
లుంనింబపంచాంగం త్రిఫలాచమృతంవిషా । పటోలంఖా
దిరంసారం వ్యాధిఘాతంసమంసమమ్ । చూర్ణితంమధునా
లేహ్యంనిష్కమౌదుంబరాపహమ్।

తా. తామ్రభస్మము 1 భాగము అభ్రకభస్మము 1 భాగము రసభస్మము 8 భాగములు యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి విష్ణుక్రాంతము దావరడంగి సర్పాక్షి చిత్తి అవిసె నీలి మండూకబ్రహ్మి మోదుగ అనువాని రసములతో నొక్కొక ఝాము మర్దించి యుండలుజేసి 10 భాగములు శుద్ధిజేసిన గంధకమును యినుపగిన్నెలో వైచి దానిపై యుండనునిచి దానిపై మరల గంధకమువైచి జీర్ణంబగువరకు మృద్వగ్నితో వండి స్వాంగశీతలమునదీసి ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసిన మహిషాక్షి గుగ్గిలము వేపపువ్వు తానికాయలు దానియాకు దానిపట్ట దానివేరు త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిన వాభి అతివస చేదిపొట్ల కాచు రేల అనువానిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి కలిపి నిష్క ప్రమాణముగ తేనెతో (సాయంప్రాతఃకాలములయందు 18 మాసములు) సేవించిన ఉదుంబరకుష్ఠువు హరించు.

శ్విత్రకుష్ఠువునకు చంద్రప్రభావ రసము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే]శుద్ధసూతంద్విధాగంధంమర్ద్యంనింబమయూ
రయోః । ద్వయోర్ద్రావైస్సగోమూత్రైర్దినంవాకుచికా
ద్రవైః । ముస్తాపిండితకంకృత్వాతంరుద్ధ్వాభూధరేపుటేత్ ।
స్వాంగశీతంసముద్ధృత్య చూర్ణాద్దశగుణంక్షిపేత్ । తథాచ
వాకుచీబీజం గోమూత్రేమర్దయేద్దినమ్। ద్వినిష్కంవటికాం
ఖాదేచ్ఛ్విత్రకుష్ఠవినాశిని । ఖ్యాతాచంద్రప్రభాహ్యేషా
కుర్యాత్తక్రేణభోజనమ్ । కాకోదుంబరికామూలం జలై
ర్ఘృష్టంపిబేదను।

తా. శుద్ధిచేసినరసము 1 భాగము శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 భాగములు యిటుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి వేప సెమలియాకు అనువాని రసములతో నొక్కొక దినము మర్దించి పిదప గోమూత్రముతోను భావంచాకు రసముతోను మర్దించి తుంగముస్తెలు బ్రుంగవేర్లు అనువాని చూర్ణమును కలిపి భూధరపుటంబిడి స్వాంగశీతలమున దీసి ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి దానికి 10 యింతలు భావంచివిత్తులచూర్ణము కలిపి గోమూత్రముతో 1 దినము మర్దించి 2 నిష్కములంత మాత్రలుజేసి యందొకదానిని సేవించి వెంబడిగ బ్రహ్మమేడివేరు నుదకముతోనూరి దాని రసమును ద్రాగిన 18 మాసములకు శ్వేతకుష్ఠువు హరించు. పథ్యము మజ్జిగయన్నమును భుజింపవలయు. మఱియు చిత్రమూలమును నిమ్మపండురసముతో గంధము దీసి నవాసారము కలిపి లేపనము జేసిన శ్వేతకుష్ఠువు నశించు.

కాకణకుష్ఠువునకు సూర్యకాంత రసము.

శ్లో॥ పలత్రయంమృతంతామ్రం సూతమేకంద్విగంధకమ్। త్రికటు
త్రిఫలాచూర్ణం ప్రత్యేకంస్యాత్పలంపలమ్ । నిర్గుండీచార్ద్రిక
ద్రావైర్వహ్నిద్రావైర్విమర్దయేత్। దినైకంతంనిరుధ్యాథ
తుషాగ్నౌచపచేద్దినమ్। సముద్ధృత్యవిచూర్ణ్యాథ వాకుచీ
తైలమర్దితమ్। త్రిదినం భావయేత్తేన నిష్కమాత్రంచభక్ష
యేత్ । కుష్ఠంచ కాకణంహంతి సర్వకుష్ఠం నిహంత్యలమ్॥

తా. తామ్రభస్మము 3 పలములు శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 పలములు త్రికటుకములు 1 పలము త్రిఫలములు 1 పలము యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి ఖల్వములోనునిచి వావిలాకు అల్లము చిత్రమూలము అనువానిరసములతో నొక్కొకదినము మర్దించి యినుపగిన్నెలోనునిచి పైనమూసి వరియూకతో 1 దినము పాకముజేసి స్వాంగశీతలమున దీసి మరల ఖల్వములోనునిచి భావంచివిత్తుల తైలముతో మర్దించి 3 దినములు భావనజేసి నిష్కప్రమాణము చొప్పున 18 మాసములు సేవింపుచుండిన కాకణకుష్ఠువు మొదలగు సర్వకుష్ఠువులు హరించు.

కాకణకుష్ఠువునకు కరంజతైలాది లేపము.

శ్లో॥ తైలంకరంజబీజోత్థం వహ్నిసైంధవగాహితమ్।
చూర్ణితంలేపయేద్ధంతి శీఘ్రమేవతు కాకణమ్॥

తా. చిత్రమూలము సైంధవలవణము అనువాని చూర్ణమును గ్రానుగవిత్తుల తైలములో గలిపి లేపనము సేయుచుండిన శాకణకుష్ఠువు శీఘ్రముగ హరించు.

గజచర్మ కుష్ఠువునకు లంకేశ్వర రసము.

శ్లో॥ పలైకం శుద్ధసూతంచ కర్షైకం శుద్ధగంధకమ్। గంధతుల్యం
మృతం తామ్రం సూతాంశం మర్దయేద్విషమ్। సర్వతుల్యంపు
నర్గంధం దత్వా కించిద్విమర్దయేత్। ఘృతాభ్యక్తే లోహపాత్రే
పచేద్యామం సముద్ధరేత్। రంభాపత్రే పుటీచాథ పాచయే
త్పర్పటీం యథా। మాషైకం చూర్ణితం ఖాదే ద్గజచర్మనియ
చ్ఛతి। నిష్కైకం వాకుచీం క్షౌద్రై ర్లేహ్యాయం గజచర్మణి॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము శుద్ధిచేసిన గంధకము 1 కర్షము తామ్రభస్మము 1 కర్షము శుద్ధిచేసిన వాభి 1 పలము యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి మర్దించి దీనికి సమముగ గంధకముగలిపి వొకింత మరల మర్దించి నెయ్యిబూసిన యినుపగిన్నెలోనునిచి 1 ఝాము వండి దించికొని సాయంత్రమున అరటియాకులో విళ్ళజేసి యునిచి సన్నపు మంటను నప్పడమువలెగాల్చి చూర్ణముజేసి, మాషప్రమాణమును సేవించి వెంబడిగ నిష్కప్రమాణము భావంచివిత్తుల చూర్ణములో తేనెగలిపి సేవింపుచుండిన గజచర్మకుష్ఠువు హరించు.

విచర్చికా కుష్ఠాంతక రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధసూతం విషంగంధం తుల్యం తాప్యం శిలా
జతు। శుల్బం తీక్ష్ణం మృతం లోహం సర్వం మర్ద్యం దినత్రయ
మ్। కాకమాచీ దేవదాల్యోః కర్కోటస్య ద్రవైర్దృఢమ్।
శోషయేద్భూధరే పాచ్యం త్రిదినంతుతుషాగ్నినా। అదాయ
భావయేచ్చాహ స్తైలై ర్వాకుచిసంభవైః। నిష్కార్ధం లే
హయేత్క్షౌద్రైః రసః కుష్ఠనికృంతనః। భల్లాతవాకుచీపథ్యా
విడంగం చిత్రకంతథా। జీరకం బదరీమూలం కటుతైలేం
గుదేనతు। భక్షయేద నుపానేన హంతికుష్ఠం విచర్చికామ్॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన వాభి శుద్ధిజేసిన గంధకము శుద్ధిజేసిన స్వర్ణమాక్షికము శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు తామ్రభస్మము వుక్కభస్మము యినుపభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నల్లకాచాకు డావరడంగి గొడ్డుకాకర అనువాని రసములతో ప్రతిదానిచే నొక్కొకదినము చొప్పున 3 దినములు మర్దించి యెండించి మూసలోనునిచి వుముకతో 3 దినములు భూధరపుటంబిడి సాంగశీతలమున దీసి భావంచివిత్తుల తైలముతో 1 దినము భావనజేసి ½ నిష్క ప్రమాణము తేనెతో సేవించి వెంబడిగ శుద్ధిజేసిన జీడిగింజలు భావంచివిత్తులు కరక్కాయ వాయువిడంగములు చిత్రమూలము జీలకఱ్ఱ రేగువేరు అనువాని చూర్ణములో తెల్ల ఆవనూనెగాని * కటుతైలముగాని యింగుదీతైలముగాని గలిపి సేవించిన 18 మాసములకు విచర్చికకుష్ఠువు హరించు.

ఋష్యజిహ్వాక కుష్ఠువునకు శైలేంద్రరసము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] శుద్ధసూతం సమంగంధం కాంతభస్మవి
షంతథా। వాకుచీ త్రిఫలాచూర్ణం నింబవహ్ని గుళూచజైః।
దినంభృంగి ద్రవైర్మర్ద్యం వాకుచ్యాశ్చ కషాయకైః। భక్ష
యేల్లోహపాత్రస్థం కర్షార్ధం జహ్వాకాత్రణుత్। గుంజా భ
ల్లాతతైలాభ్యాం నిష్కం వాకుచిచూర్ణకమ్। లేపయేదనుపా
నేన సర్వకుష్ఠవినాశనః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిచేసిన గంధకము కాంతభస్మము శుద్ధిచేసిన వాభి భావంచివిత్తులచూర్ణము త్రిఫలచూర్ణము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి వేము చిత్రమూలము తిప్పతీగ గుంటగలగర అనువాని రసములలో ప్రతిదానితోడను భావంచివిత్తుల కషాయముతోడను నొక్కొకదినము మర్దించి యినుపగిన్నెలో నునిచి ½ కర్షమును సేవించుచుండుటయేగాక గురిగింజవిత్తులు జీడివిత్తులు అనువాని తైలములో నిష్కప్రమాణము భావంచివిత్తులచూర్ణము గలిపి శరీరమునకు లేపనముజేసిన ఋష్యజిహ్వాక కుష్ఠువు మొదలగు సర్వకుష్ఠువులు హరించు.

---

* కటుతైలమన—శ్లో॥ పృథ్వీకామూల జీమూతా దంతీ శవచిత్రగుంజకా। నింబాశిసీకరంజార్కహా స్తికర్ణీంగుదీభవమ్। శంఖినీ వింబకం తైలం జ్యోతిష్మతీకృతమ్. కుసుంభ సర్షపోద్భూతం తైలం సౌవర్చలం తథా॥ ఇవియు కటుతైలములు.

శతారుమ్య కుష్ఠువునకు లంకాధిపేశ్వర రసము.

శ్లో॥ సూతాభ్రకశుల్బ భస్మానిగంధం * తాప్యంశిలాజతు । అమ్ల వేతసతుల్యాంశం చామ్లేనమర్దయేత్తతః । మధ్వాజ్యాభ్యాం వటీఃకుర్యా ద్ద్విగుంజంభక్షయేత్సదా । † కుష్ఠంశతారుకం హంతి రసోలంకాధిపేశ్వరః । త్రిఫలా నింబమంజిష్ఠా వచా పటోలమూలకం। కటుకీరజనితుల్యం క్వాథోయమనుపానతః॥

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము తామ్రభస్మము శుద్ధిచేసిన గంధకము శుద్ధి చేసిన హేమమాక్షికభస్మము శుద్ధిచేసిన తాళకము శుద్ధిచేసిన శిలాజిత్తు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి వీనికి సమముగ పుల్లప్రబ్బలిచూర్ణము గలిపి నిమ్మ పండ్లరసము తేనె నెయ్యి అనువానితో 3 ఝాములు మర్దించి 2 గురిగింజలయెత్తు మాత్రలుజేసి యందొకదానిని త్రిఫలములు వేము మంజిష్ఠి వస చేదపొట్లవేరు ఆకాకర పసపు అనువాని కషాయానుపానముతోడ సాయం ప్రాతఃకాలముల సేవించిన శతారుమ్యకుష్ఠము హరించు.

కచ్ఛకకుష్ఠువునకు కుఠారరసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సూతాభ్రశుల్బకాంతానాం మృతానాం గంధకంసమమ్ । తేషాం చతుర్గుణంచాజ్య మేతత్కార్వాద్ద్విపాచయేత్ । అమృతాముసలీముండీ హస్తికర్ణీశతావరీ। అయం పంచామృతక్వాథో ఘృతా చ్చాతుర్గుణోభవేత్ । మార్కవా మృతజీవంతీ విదార్యాశ్చ కషాయకమ్। పూర్వాంశం నిక్షిపేజ్జీర్ణే మస్మిన్ జీర్ణ మిదంభవేత్ । ఘృతావశేషకంపక్త్వా సదాసేవేతబుద్ధిమాన్ । సర్వకుష్ఠాన్నిహంత్యాశు కచ్ఛకంచవ్యపోహతి॥

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము తామ్రభస్మము కాంతభస్మము యివి దినుసు కొక్కొకభాగము శుద్ధిచేసిన గంధకము 4 భాగములు నెయ్యి 32 భాగములు పంచామృతమన—తిప్పతీగె నేలతాటిగడ్డలు బోడతరము సముద్రపాదపాకు పిల్లిపీచర అను

* తాళం.

† కుష్ఠంహంతిససంశయః.

వాని కషాయము 128 భాగములుగలిపి ఘృతము శేషించునటులకాచి దీనికి 4 గింతలు గుంటగలగర తిప్పతీగె మనుబాల నేలగుమ్మడు అనువాని కషాయమును గలిపి యది జీర్ణంబై ఘృతము శేషించువరకు మరలకాచి సేవించిన కచ్ఛపకుష్ఠువు హరించు.

మండలకుష్ఠువునకు సర్వేశ్వర రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుద్ధసూతం చతుర్గంధం పలంయామం విమర్దయేత్ ।మృతతామ్రాభ్రలోహానాం హింగుళంచ పలం పలమ్ । జంబీరోన్మత్తవాసాభి స్స్నుహ్యార్క ముష్టిజైర్ద్రవైః । మర్ద్యంహయారిజద్రావైః ప్రత్యేకంచదినందినమ్ । ఏవంసప్త దినంమర్ద్యం తద్గోళం వస్త్రవేష్టితమ్ । వాలుకా యంత్రే * కేపాచ్యం త్రిదినం లఘునాగ్నినా । ఆదాయ చూర్ణయేచ్ఛ్లక్ష్ణంపలైకంయోజయేద్విషమ్।ద్విపలంపిప్పలీ చూర్ణం మిశ్రంసర్వేశ్వరోరసః । ద్విగుంజంలేహయేత్క్షౌద్రై † స్సుప్తమండలకుష్ఠనుత్ ।వాకుచీందేవదారుంచకర్షమాత్రం వినూర్ణితమ్ । లిహేదేరండతైలేనచానుపానంసుఖావహమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము శుద్ధిచేసిన గంధకము 4 పలములు యీరెంటిని ఖల్వములోనునిచి 1 ఝాముమర్దించి అందు తామ్రభస్మము అభ్రకభస్మము లోహభస్మము శుద్ధిచేసిన యింగిలీకము అనువానిని దినుసుకొక్కొక పలము చొప్పున గలిపి నిమ్మపండ్లరసము వుమ్మెత్తాకురసము అడ్డసరపాకురసము బొంతజెముడుపాలు జిల్లేడుపాలు ముష్టిచెక్క గన్నేరు అనువాని రసములలో ప్రతిదానిచే నొక్కొకదినము వంతున 7 దినములు మర్దించి ముద్దజేసి బట్టలోగట్టి దానిపై చీలమన్ను లేపనము జేసి లఘ్వగ్నితో 8 దినములు వాలుకాయంత్రమున పాకముజేసి యందుండితీసి మరల ఖల్వములోనునిచి సన్నగచూర్ణముజేసి శుద్ధిజేసిన నాభి చూర్ణము 1 పలము పిప్పలి చూర్ణము 2 పలములు గలిపి 2 గురిగింజలయెత్తును తేనెతో భక్షించి వెంబడిగ కర్ష ప్రమాణము భావంచి దేవదారు అనువాని రసములలో నాముదముగలిపి త్రాగిన మొద్దుబారియుండుమండలకుష్ఠువు హరించు.

* సంస్వేద్యం.

† శ్విత్ర.

వైపాదిక కుష్ఠువునకు మహాకాళ రసము.

శ్లో॥ శుద్ధసూతంమృతంతామ్రంకుష్ఠంగంధకటంకణమ్। పిప్పలీచ సమంమర్ద్యం మాతులుంగ ద్రవైర్దినమ్। త్రిఫలాంసర్వ తుల్యాంశమేకీకృత్య చభక్షయేత్। నిష్కైకంచలిహేచ్చా మమృద్వాంగడేవాకుచీరసమ్। కుష్ఠంవైపాదికంహంతిమహా కాళరసాహ్వయమ్। ద్విగుంజంభక్షయేన్నిత్యం తథావిజయ పర్పటీమ్।మాలార్జునంపటుర్వహ్ని శాలలీభృంగముండికా॥ కరంజనింబపంచాంగం నిర్గుండీవాకుచీసమమ్। మధ్వాజ్యై ర్లేహయేత్కర్ష మనుపాన్యస్సర్వకుష్ఠజిత్।

తా. శుద్ధిచేసిన రసము తామ్రభస్మము చంగల్వకోష్టు శుద్ధిచేసిన గంధకము వెలిగారము పిప్పళ్ళు వీనినిసమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మాదీఫల రసముతో 1 దినము మర్దించి దానికిసమముగ త్రిఫలచూర్ణముగలిపి మర్దించి మట్టిపాత్రలోనునిచి నిష్క ప్రమాణమును భావంచివిత్తుల రసానుపానముతోడ సేవించిన వైపాదిక కుష్ఠువు హరించు. మఱియు మాలార్జునము (కాచు) సైంధవలవణము చిత్రమూలము బూరుగగుంటగలగర బోడతరము గోరింట వేపపువ్వు వానికాయల ఆకు చెక్క వేరువావిలి భావంచివిత్తులు వీనినిసమముగ కర్ష ప్రమాణము గ్రహించి తేనె నెయ్యి వీనితోనూరి 2 గురిగింజల యెత్తు విజయ పర్పటీరసమును గలిపి సేవించిన 18 మాసములకు సర్వకుష్ఠువులు హరించు.

విస్ఫోటక కుష్ఠువునకు బడబానల రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]సూతకస్యపలేద్వేచ చత్వారిగంధకస్యచ। వాలుకాయంత్రిపక్వంతుజాయతేభస్మసూతకమ్। అస్యసూతస్యభాగైకంటంకణంసప్తమాంశకమ్।గంధకంచతుష్పేత్త్ర తుల్యచూర్ణంతథైవచ। నాగరంకుష్ఠచూర్ణంచపిప్పలీచూర్ణ మేవచ। మాతులుంగరసైర్భావ్యం లేహయేన్మధుసర్పిషా। సప్తసప్తప్రయోగేణ హంతికుష్ఠాష్టకందశ। షణ్మాసంచప్రయోగేణదేహసిద్ధిఃప్రజాయతే।సంవత్సరప్రయోగేణ భవేదీశ్వర సన్నిభః। తస్యమూత్రపురీషాణి శుల్బంభవతికాంచనమ్।

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 2 పలములు శుద్ధిచేసిన గంధకము 4 పలములు యీరెంటిని ఖల్వములోనునిచి మర్దించి కుప్పెలోనునిచి వాలుకాయంత్రమున పాకము చేసిన రసము భస్మంబగు పిదప పారసభస్మము 1 సేరు పేల్చిన వెలిగారము శుద్ధిచేసిన గంధకము తామ్రభస్మము శొంఠి చంగల్వకోష్టు పిప్పలి అనువానిలో ప్రతిద్రవ్య చూర్ణము రసభస్మమున 7 వ భాగము గలిపి మాదీఫలరసముతో భావనజేసి ప్రతిదినము 5 చిన్నముల యెత్తున తేనె నెయ్యి అనువాని యనుపానముతోడ ఏడేసిదినముల చొప్పున 7 మార్లుసేవించిన 18 కుష్ఠువుల హరింపంజేయు. మఱియుదీనిని 6 మాసములు సేవింపుచుండిన కాయసిద్ధిగలుగు. 1 సంవత్సరము సేవింపుచుండిన యీశ్వరునితో సమానుండగుటయే కాక వానిమూత్రపురీషములయందు తామ్రస్వర్ణము లుత్పత్తియగు.

పామాకుష్ఠు చికిత్స.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వాకుచ్యాస్తైలలేపేన తైలైర్వారాజవృక్షతైః। పుత్రజీవోత్థతైలైర్వా లేపఃపామాం వినాశయేత్।

తా. భావంచివిత్తుల తైలమునుగాని లేక రేలతైలమునుగాని లేక పుత్రజీవితైలమునుగాని లేపనముచేసిన పామాకుష్ఠువు హరించు.

శ్లో॥ గంధకంతిలతైలేన నిష్కమాత్రంసదాపిబేత్। క్షీరశాల్యన్నభోజ్యంచ పామాకండూహరంపరమ్।

తా. నువ్వులనూనెలో నిష్కప్రమాణము శుద్ధిచేసిన గంధకమును గలిపి పానము చేసిన పామాకుష్ఠువు దురద హరించు. పథ్యము పాలతోడ వరిబియ్యపు వంటకమును భుజింపవలయు.

కపాలకుష్ఠువునకు సోమేశ్వర రసము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] శుద్ధసూతంమృతంచాభ్రంగంధకంమర్దయేత్సమమ్। దినంనిర్గుండికాద్రావైరుద్ధృత్యాహ్ని శోధరేత్పచేత్। ఉద్ధృత్యవాకుచీతైలే వాకుచ్యావాకషాయకే। దినైకం భావయేద్ఘర్మే నిష్కమాత్రంతుభక్షయేత్। వాకుచంకాకమాచీంచ త్రిఫలాంచూర్ణయేత్సమమ్। మధ్వాజ్యైకర్షమాత్రంచ లేహయేదనుపానకమ్। కపాలంవిషమంకుష్ఠం హంతి సోమేశ్వరోరసః।

తా. శుద్ధిచేసిన రసము అభ్రకభస్మము శుద్ధిచేసిన గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి వావిలియాకు రసముతో 1 దినము మర్దించి మూసలోనునిచి దానిమూతినిమూసి భూధరపుటంబిడి సాంగశీతలమునవీసి భావంచివిత్తులు తైలముతో గాని శేఠ భావంచి సమూలకషాయముతో గాని 1 దిన మెండలోనునిచి భావనజేసి నిమ్మప్రమాణమున భావంచివిత్తులు కాచాకు త్రిఫలములు అనువానియొక్క కర్ష ప్రమాణచూర్ణములో తేనె నెయ్యి గలిపి యీ యనుపానముతోడ భక్షించిన కపాలకుష్ఠువు విమరుకుష్ఠువు హరించు.

మండలకుష్ఠువునకు విద్యాధర రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధసూతం ద్విధాగంధం లోహపాత్రేక్షణం
పచేత్। శీతలంచూర్ణయేత్తద్వైబధ్వావస్త్రేచతుర్గుణే। శోష
యేత్పాచయేత్పశ్చాద్దశాంశేంవత్సనాభకమ్।క్షిప్త్వాసర్వా
ణ్యహంభావ్యం తైలైర్వాకుచిజైర్భవేత్। గుగ్గులుత్రిఫలా
గంధంసమమేరండతైలకే।ద్వినిష్కమనుపానంస్యాన్నిష్కం
మండలకుష్ఠనుత్॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 భాగము శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 భాగములు యీ రెంటిని ఖల్వములోనునిచి మర్దించి యినుపగిన్నెలోనునిచి క్షణకాలమువండి చల్లారిన పిదప ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి 4 మడతలుగల బట్టలోనునిచి చీలమున్న శేపనముజేసి యెండించి పాకముజేసి పిదప పైయావధమునకు 10వ భాగము శుద్ధిచేసిన నాభి గలిపి భావంచివిత్తుల తైలముతో 3 దినములు భావనజేసి నిమ్మప్రమాణమున శుద్ధిచేసిన మహిషాక్షిగుగ్గిలము త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిన గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఆముదముతో మర్దించి 2 నిమ్మములయెత్తు ముద్దజేసి యీ యనుపానముతోడ సేవించిన మండలకుష్ఠువు హరించు.

కిట్టిభకుష్ఠువునకు వజ్రపాణిరసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]శుద్ధసూతంమృతంచాభ్రంమృతంతామ్రం
విషంసమమ్।మర్దయేద్వాకుచీతైలేయామైకంకృతగోళకమ్।
ద్విగుణే పాచయేద్గంధే నతైలే లోహపాత్రకే। గంధతైలే

విజీర్ణేతు తద్గోళాంశం మృతాయసమ్। పంచాంగనింబసం
యుక్తం మధునాగోళకీకృతమ్। నిష్కైకం కిట్టిభంహంతి
వజ్రపాణిర్మహారసః। విశాకణా నాగరంచ వేల్లచిత్రకతా
ర్క్ష్యకమ్। క్రమోత్తర గుణంపిష్ట్వా గోమూత్రేణ పిబేదను॥

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము తామ్రభస్మము శుద్ధిచేసిన నాభి వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి భావంచివిత్తుల తైలముతో 1 ఝాము మర్దించి ముద్దజేసి యినుపగిన్నెలో నునిచి దానికి 2 యింతలు శుద్ధిచేసిన గంధకము తెల్ల ఆవనూనె గలిపి గంధకము తెల్ల ఆవనూనె జీర్ణమగువరకు వండి ముద్దచేసి దానికి సమముగ అయోభస్మము వేపపంచాంగముల చూర్ణము గలిపి తేనెతో మర్దించి నిమ్మప్రమాణము మాత్రలు జేసి యందొకదానిని సేవించి వెంబడిగ పసపు 1 భాగము పిప్పళ్ళు 2 భాగములు శొంఠి 3 భాగములు పెద్దమాణిక చెక్క 4 భాగములు చిత్రమూలము 5 భాగములు శుద్ధిచేసిన హేమమాక్షికము 6 భాగములు యిటుల వీనిని గోమూత్రముతో నూరి త్రాగిన కిట్టిభకుష్ఠువు హరించు.

దద్రుకుష్ఠువునకు పారిభద్ర రసము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] మూర్ఛితంసూతకంధాత్రీ ఫలంనింబస్య
దాహరేత్। తుల్యాంశంఖదిరక్వాథై ర్దినంమర్ద్యంచభక్ష
యేత్। నిష్కైకందద్రుకుష్ఠఘ్నః పారిభద్రాహ్వయోరసః॥
మయూరముష్కకక్షారం శుద్ధసూతంచగంధకమ్। త్ర్యూషణ
ంటంకణం సర్జతామ్రచూర్ణం సమందినమ్। మేషశృంగీ
ద్రవైర్మర్ద్యం లేపాద్దద్రువినాశనమ్॥

తా. మూర్ఛజెందిన రసము ఉసిరికపండు వేపపండు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి తెల్లతుమ్మచెక్క కషాయముతో 1 దినము మర్దించి నిమ్మప్రమాణము మాత్రలు జేసి యందొకదానిని సేవించుచుండగా నెమలి చెక్కక్షారము మొక్కపుచెట్టుక్షారము శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన గంధకము త్రికటుకములు వెలిగారము సర్జక్షారము తామ్రభస్మము అనువానిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మొక్కపుచెక్కరసముతో 1 దినమునూరి శరీరమునకు 6 మాసములు లేపనము జేసిన దద్రుకుష్ఠువు హరించు.

సిధ్మకుష్ఠమునకు పారదాది లేపము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పారదంటంకణంగంధం మూలకార్ద్రక యోర్ద్రవైః॥ దినంమర్ద్యంచతల్లేపాత్సిధ్మంహంతిమహాద్భుతమ్॥

తా. రసము వెలిగారము గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి ముల్లంగి అల్లము అనువాని రసములతో 1 దినము మర్దించి శరీరమున 6 మాసములు లేపనము చేసిన సిధ్మకుష్ఠవు హరించు.

వేతాళ రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అభ్రకంమృతలోహంచ శుద్ధసూతం శిలాజతు । తాప్యం * చాంకోలబీజాని త్రిఫలాముసలీసమమ్ । సర్వైస్సమం చూర్ణితం లేహ్యం మధునా నిష్కమాత్రకమ్ । మాసైకంనాశయేత్సిధ్మ వేతాళోయంమహారసః॥

తా. అభ్రకభస్మము లోహభస్మము శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన శిలాజిత్తు స్వర్ణమాక్షికభస్మము ఊడుగవిత్తులు లేక భావంచివిత్తులు త్రిఫలములు నేలతాటిగడ్డలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము చేసి అందు త్రికటుకచూర్ణము గలిపి నిష్కప్రమాణమును తేనెతో 1 నెల సేవించిన సిధ్మకుష్ఠవు హరించు.

విచర్చికా కుష్ఠమునకు కుష్ఠవికృంతన రసము.

శ్లో॥ [శారీరే] శుద్ధసూతం విషంగంధం తుల్యంతాప్యం శిలాజతు । శుల్బంతీక్ష్ణం మృతంలోహం సర్వంమర్ద్యం దినత్రయమ్ । కాకమాచీ దేవదాల్యోః కర్కోట్యాశ్చ ద్రవైర్దృఢమ్ । రుద్ధ్వాహ్ని భూధరేపాచ్యం త్రిదినంతుతుషాగ్నినా । నిష్కార్ధం లేహయేత్క్షౌద్రైరసః కుష్ఠనికృంతనః । భల్లాతవాకుచీపథ్యా ‡ విడంగా లాంగలీశిలాః॥ జీరకంబదరీమూలం † తుల్యం తుల్యం గుడంసమమ్ । భక్షయే దనుపానేన హంతి కుష్ఠంవిచర్చికామ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన నాభి శుద్ధిచేసిన గంధకము శుద్ధిచేసిన స్వర్ణమాక్షికము శుద్ధిచేసిన శిలాజిత్తు తామ్రభస్మము ఉక్కుభస్మము లోహభస్మము వీనిని

* వాకుచీబీజాని. ‡ విడంగంచిత్రకంతథా. † కటుకైలంగుదేశతు.

సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి కాచివేళ్ళరసముతో 1 దినము డావరడంగిచెక్కరసముతో 1 దినము కాకరాకురసముతో 1 దినము మర్దించి ముద్దచేసి మూసములోనునిచి దానిమూతినిమూసి 1 దినము భూధరపుటములో గాని లేక 3 దినములు ఊకమంటలోగాని పాకముచేసి 1 నిష్కముతు తేనెతోడగాని లేక జీడివిత్తులు భావంచివిత్తులు కరకపప్పు వాయువిడంగములు చెన్నవర్లగడ్డ నువ్వులు జీలకఱ్ఱ రేగువేరు యివి సమభాగములు వీనికన్నిటికి సమము బెల్లముగలిపి త్రొక్కి ముద్దచేసి యీ యనుపానముతోడగాని 18 మాసములు సేవింపుచుండిన విచర్చిక కుష్ఠవు హరించు.

గీ॥ కోలముక్కచెక్క నాలుగుభాగాలు ।
వోమతుక్కపాలు పేరిమతోడ ।
సిందురంబుగాల్చి సేవింపమానును ।
గుష్ఠవ్యాధులెల్లఁ గువలయమున॥

క॥ వారిజపుచెక్కరసమునఁ। బేరిన్నకసింధురంబు బిప్పలిమోడ్డీ ।
గూరిచి సేవించినచో । మారాడెడికుష్ఠగండమాలలడంగుః॥

గీ॥ కలియుగంబున ముస్నాఱుకరకకాయ ।
లించుకనిచూడఁబోవక యేపుమీఱు ।
మండలంబారగించ భూమండలమున ।
గండమాలలుఁ గుష్ఠరోగములుమాను॥

కుష్ఠరోగమునకు రసభస్మ యోగము.

శ్లో॥ [మాధవకల్పే] గంధకస్యపలేద్వేతు సూతకస్యపలంతథా । కచ్ఛపయంత్రగతంభస్మం లేహయేన్మధుసర్పిషా । మాషమాత్రప్రయోగేణ కుష్ఠంహరతిదారుణమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 పలములు శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము యీ రెంటిని ఖల్వములోనునిచి మర్దించి కచ్ఛపయంత్రమున పాకము చేసిన భస్మంబును అందు మాషప్రమాణమును అద్దుగయొత్తు తేనెతో గాని లేక నేతితో గాని 18 మాసములు సేవించిన దారుణమైన కుష్ఠవును హరింపంజేయు.

శ్లో॥ గంధకంత్రిఫలాయుక్తం ఘృతేన మధునాసహ ।
భక్షితంతు మహారోగా౯ హంతిమాసేనదారుణమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకము కరక్కాయ తానికాయ ఉసిరికపప్పు వీనిని దినుసు కొక్కొక్క చెరు చొప్పున గలిపి ప్రతిదినము మాష మెత్తును నేతితో గాని తేనెతోగాని 18 మాసములవరకు సేవింపుచుండిన * మహారోగముల హరింపంజేయు. (లేక ఈ గ్రంథములో చెప్పంబడిన గంధక కల్పమును సేవించినను సర్వకుష్ఠువులు హరించు.)

కుష్ఠువులకు బడబానల రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] హింగూలసంభవంసూతం గంధకం మృత
తామ్రకమ్। సమ్యక్భస్మీకృతం తథా కాంతంవంగంచాపిశిలాజతు।
తుత్థంరసాంజనంచైవ తాళకంశుద్ధమేవచ । వరాటకంచాపి
తుల్యం నేపాళం ద్విగుణీకృతమ్ । హపుషాంపంచలవణం
పంచైవకటుకానిచ । విడంగంపిప్పలీమూలం ప్రియంగురజ
మోదకమ్। ద్వౌక్షారౌకుష్ఠమేలాచ లవంగంజీరకద్వయమ్।
శటీదంతీ త్రివృచ్చైవ త్రిఫలాగజపిప్పలీ। సర్వమేకత్రసం
చూర్ణ్య భావయేత్త్రిఫలాజలైః । సప్తధా లఘుపాషాణే
ప్రచండాతపశోషితమ్ । హరీతకీరసేనాథ పునస్సంచూర్ణ్య
యత్నతః॥ గుంజరక్తి ప్రమాణంతు వటికాంకారయేద్భిషక్।
ఏకైకాంఖాదయేత్ప్రాతః శృంగబేర రసాప్లుతామ్। హం
తికుష్ఠం తథామేద ఆమమారుత మేవచ। శ్లీపదం గండమా
లాంచ గళగండంభగందరమ్ । నాడీదుష్టవ్రణాఃచైవహ్యంత్ర
వృద్ధించదారుణమ్ । అమ్లపిత్తం రక్తపిత్తం పంక్తిశూలం
హలీమకమ్ । వాతరక్తం వాతకఫముపదంశసపీనసమ్ ।

* శ్లో॥ వాతవ్యాధ్యశ్మరీకుష్ఠ మేహోదరభగందరాః। అర్శాంసి గ్రహణీత్యష్టౌ మహారోగాః ప్రకీర్తితాః॥ వాతరోగము అశ్మరి కుష్ఠువు మేహము ఉదరము భగందరము అర్శస్సు గ్రహణి ఈ 8 దియు మహారోగంబులు.

పంచగుల్మాంస్తథానాహం ప్లీహాశోథజ్వరానపి । ఉదరాణి
తథాకాసా౯ రసోయంబడబానలః॥

తా. యింగిలీకములో దీయబడినరసము శుద్ధిచేసిన గంధకము తామ్రభస్మము రసభస్మము కాంతభస్మము వంగభస్మము శుద్ధిచేసిన శిలాజిత్తు శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము * రసాంజనము శుద్ధిచేసిన తాళకము గవ్వలభస్మము యివి సమభాగములు వీనికి రెండింతలు శుద్ధిచేసిన నేపాళములు బోడతరము పంచలవణములు పంచకటుకములు వాయువిడంగములు మోడి ప్రేంకణము అజామోదము సజ్జక్షారము యవక్షారము చంగల్వకోష్టు యేలకులు లవంగములు జీలకఱ్ఱ నల్లజీలకఱ్ఱ కచ్చూరములు దంతివేరు శుద్ధిచేసిన తెగడ త్రిఫలములు యేనుగపిప్పలి యిటుల వీనినెల్లదంచి చూర్ణము జేసి త్రిఫలరసముతో 7 మారులుభావనజేసి దళములేని పెంకులోనునిచి తీక్ష్ణమైన యెండ నెండించి మరల కరక్కాయల రసముతో మర్దించి గురిగింజ ప్రమాణములంత మాత్రలు జేసి యందొకదానిని ప్రాతఃకాలమున అల్లపు రసములో గలిపి సేవించిన సర్వకుష్ఠువులు మేహరోగము ఆమవాతము శ్లీపదము గండమాల కంఠగండమాల భగందరము నాడీవ్రణము దుష్టవ్రణము దారుణమైన అంత్రవృద్ధి అమ్లపిత్తము రక్తపిత్తము పంక్తిశూలము హలీమకము వాతరక్తము వాతకఫము ఉపదంశము పీనసము పంచగుల్మము ఆనాహము ప్లీహము శోథ జ్వరము ఉదరరోగములు కాసము వీనిని హరింపజేయు.

తాళక భస్మ యోగము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] అపామార్గస్యభస్మాని ఘటేనిక్షిప్య యత్నతః ।
తన్మధ్యే తాళకంక్షిప్త్వా పచేద్ద్వాదశయామకమ్ ।
ధవళంజాయతేభస్మ సర్వకుష్ఠ నివారణమ్ ।
సర్వవాత ప్రశమనం సర్వరోగ నివారణమ్॥

తా. ఉత్తరేణు బూడిదెను నీళ్లతో నూరి పెద్దయుండగ జేసి యెండించి దానిం దొలిచి శుద్ధిచేసిన తాళకముతో నిండించి దానిపై ఉత్తరేణు బూడిదెను దళముగ పెట్టి దానిముఖముల చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి అనుగునరంధ్రము జేయబడిన కుండలోనునిచి 12 ఝాములువండిన తాళకము తెల్లగభస్మంబగు అందొక భాగమును

* రసాంజనమున—యాదినిఖవసపుమ అష్టమాంశముగ కషాయముకాచి దానిని సమముగ మేకపాలంబోసి గట్టియగునగకు నినుపబాణలిలో కాచి యెండించి చూర్ణము జేయుదురు.

2 భాగములు పిప్పలిచూర్ణములోగలిపి తెల్ల ఆవనూనెతో గాని లేక తేనెతో గాని సేవించిన 18 కుష్ఠువులు 80 వాతరోగములు సర్వరోగములు వీనిని హరింపజేయు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధతాళకంతుల్యాం స్నుహీక్షీరేణ మర్దిత
మ్।కృత్వాతచ్చక్రికాంశోష్య కింశుకస్యతుభస్మనా। ఖర్ప
రింఘటమాత్రంచ విధాయాస్మిన్ నివేశయేత్। చక్రికోప
రిచించాద్య క్షారైశ్చుల్యాంవిపాచయేత్। పూరితంచఘటీ
యంత్రే క్షారేణైవపిధాయచ।క్రమాగ్నినాచైకదినం స్వాం
గశీతళముద్ధరేత్। సామర్ద్యచవ్రీహిమాత్రం శర్కరేణఘృ
తేనవా।ప్రాతస్సాయంప్రదాతవ్యం సర్వవాతవికారజిత్।వా
తగ్రంథౌధాతుశోషే ప్రసృతౌరసవైకృతౌ। అష్టాదశ సుకు
ష్ఠేషు గవ్యాజ్యం దధితక్రకమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన తాళకమునకు సమముగ శుద్ధిచేసిన మణిశిలచూర్ణము గలిపి బ్రహ్మజెముడుపాలతో మర్దించి బిళ్ళచేసి యెండించి మోదుగక్షారమును నూరి మూకుడువలె నోరు వెడల్పుగనుండునటుల 1 కుండముజేసి అందు చింత మొదలగు వానిక్షారములపరచి దానిపై తాళకపుబిళ్ళనునిచి దానిపై చింత మొదలగు వాని క్షారములపరచి మతియొకకుండలో నునిచి దానినిండ చింత మొదలగువాని క్షారములబోసి గట్టించి బాగుగ చీలమన్ను లేపనము జేసి పొయిమీదనునిచి క్రమాగ్నులతో 1 దినము వండి యుండలి తాళకపుబిళ్ళల స్వాంగశీతలమున దీసి ఖల్వములోనునిచి మర్దించిన తెల్లగభస్మంబగు యీ తాళకభస్మములో వరిగింజయెత్తును పంచదారతోగాని లేక నేతితో గాని సాయంప్రాతఃకాలముల సేవింపుచుండిన 80 వాతరోగములు వాతగ్రంధులు సప్తధాతువులు శోషించుట వాపు రసవైకృతము 18 కుష్ఠువులు వీనిని నశింపజేయు. పథ్యము ఆవునెయ్యి పెరుగు చల్ల వీనిని సేవింపవలయు (శుద్ధిచేసిన తాళకమును ఖల్వములో నునిచి నిమ్మపండ్లరసములో 1 దినము వేపాకురసములో 8 దినములు మర్దించి నిడుపుగకణికలు జేసి యెండించి పిదప యేపి విభూతినియుంటగ గట్టి దానిందొలిచి అందు తాళకపుకణికలనునిచి దానిపై యేపి బూడిదబోసి గట్టించి దానిపై చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి 4 ఝాములువండిన భస్మంబగు. ఇట్టి తాళకపు భస్మములో 1 భాగమును గ్రహించి దానితోడ 2 భాగముల పిప్పలి చూర్ణమును గలిపి

తేనెతోనూరి సేవించిన క్షయము పాండువు చిప్పికా కాసము అతిసారము వాతరోగము కుష్ఠువు వీనిని హరింపజేయు పథ్యము (నల్లవరిబియ్యపు కంటకము నెయ్యితో బడూర వీనిని భక్షింపవలయు.

శ్లో॥ దేహేకిలాసేనంజాతే కండ్వావాచర్మపీడితమ్।
కాసమర్దక బీజానిమూలకానాంతథైవచ।
గంధపాషాణమిశ్రాణిసిధ్మహంతి నసంశయః॥

తా. శరీరమున శిబ్బెముగలిగి దురదవలన చర్మము పొట్టువలె రాలుచుండిన దురదగొండి విత్తులు ముల్లంగివిత్తులు గంధకము పుల్లిపాషాణము వీని సుదకముతో నూరి లేపనముజేసిన శిబ్బెము నిస్సంశయముగ హరించు.

గంధకోత్పత్తి తత్సేవనా క్రమము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే]శృణుదేవిప్రవక్ష్యామియతోత్పన్నశ్చగంధకః
తమహంకథయిష్యామి శృణుష్వాయతలోచనే। అమృతో
దోత్థితస్సాక్షాద్దివ్యతేజామహాగుణః। పీతశ్చైవతథాశ్వేతః
కపోతశ్చతృతీయకమ్। ఆరక్తశ్చచతుర్థస్స్యాత్ర్కమోత్తర
గుణంప్రియే।తస్యగంధస్యగంధేనమోహితాశ్చాపిదానవాః।
గంధకోనామతేనైవ విఖ్యాతఃక్షితిమండలే। తథాక్రమగుణా
శ్చైవ భవంతిగిరిజాఽపి। తత్రక్షీరోత్థితస్సైవ శుద్ధింకు
ర్యాద్విచక్షణః।తత్రాసితక్రమేణైవ తృతీయంచసమాహితః॥
* వమనంరేచనంకుర్యాత్కర్తవ్యస్యచనిశ్చయః। క్రియాం
కృత్వాప్రయత్నేన శుచిర్గంధంసమాచరేత్। శుభేముహూ
ర్తేనక్షత్రే హ్యర్చయిత్వాజగద్గురుమ్। విధినైవతుసుప్రాజ్ఞః
కర్తవ్యోనిత్యమేవహి॥

తా. ఓపార్వతీ ! గంధకము జనించునట్టిస్థలమును వచించెద వినుము గంధకము క్షీరసముద్రమునజనించి దివ్యమైన తేజస్సు మహాగుణసంపత్తిగలదై పసపు వర్ణము శుభ్ర

* వమనం రేచనంకృత్వాం శుద్ధించైవ సమాచరేత్॥

వర్ణము కపోతవర్ణము యొకింతరక్తవర్ణము అన 4 విధంబులు గలదై 1 దానికంటె నొకటి గుణాధిక్యము గలదిగనుండు. ఈ గంధకము యొక్క పరిమళము వలన దానవులు మోహితులైనందున దీనికి గంధకమను నామము భూమండలమున గలిగె. ఇటుల శ్వేతపర్వతమున జనించిన గంధకము నగా 4 విధంబులుగలదై 1 దానికంటె నొకటి గుణాధిక్యము గలదిగ నుండు. భూమియందు జనించిన 4 విధములగు గంధకములలో మూడవది యైన కపోతకమును దానిని బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు క్రమముగ శుద్ధిచేసిన రోగికి వమనవిరేచనంబులు చేయించి తాను స్నానాదులచే శుద్ధుడై శుభముహూర్తనక్షత్రంబున విధిప్రకారము జగద్గురువును బూజించి గంధక కల్పము నొసంగవలయు. మఱియు గంధకకల్పము నొసంగునపుడెల్ల యీ విధినే వైద్యు డాచరింపందగు.

గంధక సేవనయందు పథ్యాపథ్యములు.

శ్లో॥ భోజ్యానిచప్రవక్ష్యామి త్యాజ్యానివివిధానిచ ।
షష్టికాశ్చతథాశాల్యో గోధూమాశ్చవిశేషతః ।
జాంగలానిచమాంసాని † లాఘవానిప్రదాపయేత్ ।
ఏవంముద్గాసితాస్సర్పి స్సితా క్షీరంమధూత్కరమ్ ।
ఏవంభోజ్యం తథాపథ్యం మయాఖ్యాతం వరాననే॥

తా. గంధక సేవన కాలమున 60 దినములకు ఫలించిన వడ్లబియ్యము గోధుములు జాంగలమాంసము లఘుకరద్రవ్యములు నల్లపెసలు నెయ్యి పంచదార పాలు మద్యము అనువానిని పథ్యమునందు గ్రహింపవలయు. సుందరమైన ముఖముగల యోపార్వతీ! యిటుల పథ్యాపథ్యంబులు నాచే జెప్పంబడియె.

గంధక సేవనోపయుక్త మంత్రము.

శ్లో॥ అథమంత్రంప్రవక్ష్యామి గంధకస్యచభక్షణే ।
ఓంనమోమృతశిఖాయ అమృతరూపజీవనే ।
దానవేంద్రేణచాజ్ఞాత అమృతత్వందేహిస్వాహా॥

తా. గంధకము సేవించునపుడు " ఓంనమో " అనుమంత్రమును పఠింపవలయు.

---

† ఛాగలానిప్రదాపయేత్ — మేకమాంసము.

కుష్ఠురోగమునకు గంధకకల్పము.

శ్లో॥ గంధకస్య పలంచైవ సూతకస్య పలంతథా । గగనస్య పలం
చైవ హాటకస్య పలంతథా । నీలాంజనం పలంచైవ త్రిఫ
లానాం పలత్రయమ్ । ద్విసప్తకంతు పక్షంవా షణ్మాసంవా
ప్రయోగతః । వలీపలిత నిర్ముక్తో సర్వరోగ వివర్జితః । దివ్య
దృష్టిః ప్రవర్తేత జీవేదబ్దాయుతంనరః । వాతారి తైల
సంయుక్తం త్రిఫలా గుగ్గులేనచ ।

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకము శుద్ధిచేసిన రసము అభ్రకభస్మము స్వర్ణభస్మము శుద్ధిచేసిన నీలాంజనము యివి దినుసుకొక్కొకపలము త్రిఫలములు 3 పలములు యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి ఆముదము త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిన మహిషాక్షిగుగ్గిలము అను వాని యనుపానముతోడ 14 దినములుగాని లేక 15 దినములుగాని లేక 6 మాసములు గాని సేవించిన వలీపలిత విముక్తుండై సర్వరోగవివర్జితుండై దివ్యదృష్టిగలవాడై 10000 సంవత్సరములు జీవించు.

శ్లో॥ గంధకస్య పలంచైకం రసస్యార్ధం క్షిపేత్తథా । కుమారీ
రససంమృష్టం దినైకం గోళకీకృతమ్ । అంధమూషా కృతం
ధ్మాతం లేహయే న్మధుసర్పిషా । మాషమాత్ర ప్రయో
గేణ జరా దారిద్ర్యనాశనమ్ ।

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకము 1 పలము శుద్ధిచేసిన రసము ½ పలము యీ రెంటిని కలబందరసముతో 1 దినము గాటుగ మర్దించి ముద్దజేసి అంధమూషలో నునిచి సంధి లేపనముజేసి నిప్పులోబెట్టి యూది దానిని దీసి మాషప్రమాణమును తేనె లేక నేతితో భక్షించిన జరాదారిద్ర్యముల హరింపంజేయు.

శ్లో॥ గంధకస్యపలేద్వేతు సూతకస్యపలంతథా ।
కచ్ఛపయంత్రగతంపక్వం లేహయేన్మధుసర్పిషా ।
మాషమాత్ర ప్రయోగేణ కుష్ఠం హరతిదారుణమ్ ।

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 పలములు శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము యీ రెంటిని కజ్జలిగనూరి కచ్ఛపయంత్రములో నునిచి పాకముజేసిన భస్మంబగు అందొక మాష ప్రమాణము తేనె నేతితో భక్షించిన దారుణమైన కుష్ఠమును హరింపజేయు.

శ్లో॥ త్రిఫలా గంధకంచూర్ణం భృంగరాజ సహాన్వితమ్ ।
సంవత్సర ప్రయోగేణ జీవేద్వర్ష శతంనరః ॥

తా. త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిన గంధకము వీనిని చూర్ణముజేసి గుంటగలగరాకు రసముతో 1 సంవత్సరమువరకు సేవింపుచుండిన 100 సంవత్సరములు జీవించు.

శ్లో॥ గంధకస్యపలంచైవ పిబేత్క్షీరేణ వా నిశి ।
అర్ధమాసప్రయోగేణ హంతికండూంవిచర్చికామ్ ॥

తా. 1 పలము శుద్ధిచేసిన గంధకమును రాత్రులయందు పాలలో వైచి గాని ½ మాసమువరకు సేవింపుచుండిన దురద విచర్చిక కుష్ఠువు హరించు.

శ్లో॥ ఘృతంగవ్యం పలంచైవ తదర్థం చైవసూతకమ్ ।
గంధకం పలమాత్రేణ జరావ్యాధి వినాశనమ్ ।
వాచస్పతి సమోబుధ్యా షణ్మాసా చరణేన తు ॥

తా. ఆవునెయ్యి 1 పలము శుద్ధిచేసిన రసము ½ పలము శుద్ధిచేసిన గంధకము 1 పలము యీటుల వీనిసేకముజేసి 6 మాసములు సేవించిన ముదిమిని హరింపజేయుటయే గాక బృహస్పతితో సమానమైన బుద్ధిని గలుగంజేయు.

శ్లో॥ గంధకం త్రిఫలాయుక్తం ఘృతేన మధునాసహ ।
భక్షితంతు మహారోగం హంతిమాసేనదారుణమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన గంధకము త్రిఫలములు వీనిని చూర్ణముజేసి నేతితోగాని తేనెతోగాని 1 మాసమువరకు సేవింపుచుండిన దారుణమైన కుష్ఠువు హరించు.

స్వర్ణకరణ విధి.

శ్లో॥ గంధకం చాంధమూషస్థం సబీజం చైవమర్దితమ్ ।
భూమిస్థం మాసమేకంతు తారం భవతికాంచనమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన గంధకమును కాలకూటము వత్సనాభి శృంగము ప్రదీపకము హాలాహలము బ్రహ్మపుత్రము హారిద్రము సక్తుకము సౌరాష్ట్రికము అను మహావిషంబులచే మర్దింపబడి సప్తకంచుక దోషరహితముగ చేయబడినరసమును నేకముజేసి కాటుకవలె మర్దించి అంధమూషలో నునిచి 1 మాసము భూస్థాపనముజేసి దానిని గరిగించి వెండితోడగలిపిన బంగారమగును.

గంధకకల్ప సేవనామహిమ.

శ్లో॥ అభ్రకంహారబీజంచషడంశేనతు కాంచనమ్। ధ్మాతంద్రవస్మృత మూషాయాం గంధకేన సుసంయుతమ్ । మూషాంత్యక్త్వా సమారోహేదూర్ధ్వంతుఖగవద్రసః। రాజికార్ధార్ధమాత్రేణ పర్వతానపి వేధయేత్ । రాజసర్షపమాత్రేణ తద్రసంయది భక్షితమ్ । ఖేచరత్వమవాప్నోతి క్రీడతేనిర్జరైస్సహ ॥

తా. అభ్రకభస్మము వైక్రాంతము శుద్ధిచేయబడిన రసము యీ 2 ౹ 6 వ భాగము సువర్ణభస్మము శుద్ధిచేసిన గంధకమును గ్రహించి విశాలమైన మూషలో నునిచి యూదిన రసము పక్షివలె పాడవుగ నెగురును. పిదప నాటిసముచే రాజికార్ధప్రమాణమును సేవించిన పర్వతముల భేదింపదగిన బలముగలవాడగు, మరియు తెల్లఆవగింజంత సేవించిన దేవత్వమునుజెంది దేవతలతో క్రీడించు.

శ్లో॥ తుల్యాయసంతథాసూతంగంధరాజేనరంజితమ్ । మ్లేచ్ఛంచ ఘటియంత్రేణతూరేణైవపిధాయచ। క్రమాగ్నినాచైకదినం సాంగశీతలముద్ధరేత్ । సంమర్ద్యంచవ్రీహిమాత్ర శర్కరేణ ఘృతేనవా। ప్రాతస్సాయంప్రదాతవ్యంసర్వవాతవికారజిత్। వాతగ్రంధౌ ధాతుశోషే ప్రసారే రసవైకృతౌ । అష్టాదశ సుకుష్ఠేషు గవ్యాజ్యం దధితక్రకమ్ ॥

తా. ఇనుపభస్మము శుద్ధిచేసిన రసగంధకములు తామ్రభస్మము వీనిని సమభాగములుగ మర్దించి ఘటికాయంత్రములో నునిచి దానిని చింత మొదలగు వాని క్షారములలోమూసి క్రమాగ్నులతో 1 దినము వండి సాంగశీతలమునదీసి మర్దించి వడ్లగింజంతను శర్కరతోగాని లేక నేతితోగాని సాయంప్రాతఃకాలముల సేవింపుచుండిన సర్వవాతవికారములు వాతగ్రంథులు ధాతుశోష అతిసారము రసవైకృతము 18 కుష్ఠువులు వీనిని హరింపజేయు. ఆవునెయ్యి ఆవుపెరుగు ఆవుచల్ల వీనిని పథ్యముగ దినిచికొనవలయు.

సువర్ణ కరణ విధి.

శ్లో॥ హేమక్షైరిక సంయుక్తం సమాంశం గంధకంరసమ్ ।
దేవదాలి రసేనైవ తారం భవతికాంచనమ్ ॥

తా. బంగారు కావిరాయి యివి దినుసు లొక్కొక భాగము శుద్ధిచేసిన రసగంధకములు దినుసుకు 2 భాగములు యిటుల వీనిని ఖల్వములో నునిచి దాకరదంగిరసముతో మర్దించి వెండిపై లేపనముచేసి పుటంబిడిన బంగారమగు.

శ్లో॥ సూతకేన సమాయుక్తం ధాత్రీ గంధక సంయుతమ్ ।
సంవత్సర ప్రయోగేణ చిరాయుః పురుషో భవేత్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన తెల్లికాయగంధకము యీ 2 ని మర్దించి పుటంబిడిన రసభస్మంబగు. ఈ రసభస్మమును నొకవత్సరము సేవింపుచుండిన నరుడు దీర్ఘాయువుగలవాడగు.

శ్లో॥ తారంసుగంధం సహషోడశాంశం సుల్బాభ వేహ్యార్యశశాంక
వర్ణమ్। మయూర కేణసంయుక్తంపాండురోగంవినాశయేత్।
మహాకాలాయ సంయుక్తం హరే త్కుష్ఠాన్య శేషతః ॥

తా. రజతభస్మము శుద్ధిచేసిన నల్లగంధకము యివి సమభాగములు, ఈ రెంటికి 16వ భాగము తామ్రభస్మము గలిపి మర్దించి పుటంబిడిన సూర్యచంద్రవర్ణ తుల్యంబుగ నగు, దీని బ్రహ్మమేడిచూర్ణములో గలిపి భక్షించిన పాండువును మహాముసిని చెక్కచూర్ణముతోడం జేర్చి భక్షించిన కుష్ఠువులు హరించు.

శ్లో॥ శుల్బస్య గగనస్యాపి హేమధాతో రథాపివా ।
సమాంశం పిష్టకం కృత్వా అంధమూషా నివేశితమ్ ।
నింబపంచాంగసంయుక్తం కుష్ఠమౌదుంబరంజయేత్ ।
శశిరేఖా సమాయుక్తం కల్పాయుర్జాయతే నరః ॥

తా. తామ్రభస్మము అభ్రకభస్మము సువర్ణభస్మము వీనిని సమభాగములుగాజేరి ముద్దచేసి అంధమూషలోనునిచి పుటంబిడి వేపసమూలాసపానముతోడ భక్షించిన ఔదుంబరకుష్ఠమును హరింపజేయును. మఱియు దీనిని తిప్పసత్తుతోడ భక్షించిన నొకకల్పకాలమువరకు జీవించు.

గంధక రసాయనము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధోబలిర్గో పయసా విభావ్య తతశ్చతుర్జాత
గుడూచికాభిః। పథ్యాక్షధాత్ర్యౌషధభృంగరాజై ర్భావ్యోష్ట

వారం పృథగార్ద్రికేణ। సిద్ధేసితాం యోజయతుల్యభాగాం
రసాయనంగంధకసంజ్ఞితంస్యాత్ । ధాతుక్షయం మేహగణా
గ్నిమాంద్యం శూలంతథా కోష్ఠగతాంశ్చరోగాన్ । కుష్ఠా
న్యథాష్టా దశభేదవంతి నివారయత్యేవ చ రాజరోగమ్ ।
కర్షోన్మితంసేవితమేతిమర్త్యో వీర్యంచపుష్టిం బలవాన్ ప్రదీ
ప్తిమ్। వమనం రేచనంపూర్వం శుద్ధించైవ సమాచరేత్ ।
జాంగలాని తుమాంసాని ఛాగలాని ప్రయోజయేత్ ॥

తా. ఆవుపాలతో శుద్ధిచేయబడిన గంధకమును చాతుర్జాతకములు తిప్పతీగ కరక్కాయ గచ్చపలుకులు ఉసిరికెవరుగు శొంఠి గుంటగలగర అల్లము అనువాని రసములతో ప్రతిదానిచే 8 దేసి మార్లు భావనచేసి పిదప దానికి సమముగ పంచదారగలిపిన గంధకరసాయన మగుంబగు దీనిని కర్ష ప్రమాణము సేవించిన ధాతుక్షయము సర్వమేహములు అగ్నిమాంద్యము శూల కోష్ఠగతోపద్రవములు సర్వకుష్ఠువులు మొదలగు బలిష్ఠమైన రోగముల హరింపజేయుటయేగాక పరాక్రమము పుష్టి బలము వీనిని సగా గలుగంజేయు. మఱియు నీరసాయనము నిచ్చుటకు ముందు వమన రేచనముల గొనంగవలయు. మఱియు జాంగలమాంసమును మేకమాంసమును భోజనమునందు జేర్చికొనవలయు.

శ్లో॥ యావనాళంచ తక్రంచ వ్యంజనం తైలపాచితమ్ । దుగ్ధం
మాహిషసర్పిశ్చలవణంచవివర్జయేత్ । తథాతీక్ష్ణకషాయాశ్చ
కాంజికం కేవలంతథా। అత్యుష్ణంచాతిశీతంచ ససేవేత కదా
చన । యవాన్నక్షుద్రధాన్యానివిషమాన్నంవ్యవాయకమ్ ।
సంజాతించ పతేద్వీర్యం తస్మాత్సర్వం పరిత్యజేత్। స్త్రీయం
యానాధిరోహంచ వహ్నించైవా తపంతథా । యదిదం
పరమంగుహ్యం తత్ప్రీత్యామయోదితమ్ । గోపనీయం
ప్రయత్నేననదేయంయస్యకస్యచిత్ । అమృతంచతథాచైవ
శుద్ధం కృత్వాతుగంధకమ్ । అమృతం విధిసంయుక్తం విధి
హీనంచ తద్విషమ్ । యస్తునై భక్షయేన్మోహా త్సాధకస్సిద్ధి
కాంక్షయా । సమూఢోగన్ధకంప్రాశ్య క్షిప్రంమ్రియతే ద్రుమా
లయమ్॥

తా. పై రోగములను సేవించునపుడు జొన్నలు మజ్జిగ నూనెతో చేయబడిన పదార్థములు బఱ్ఱెపాలు బఱ్ఱెనెయ్యి లవణము తీక్ష్ణద్రవ్యములు కషాయద్రవ్యములు కలి అత్యుష్ణము అతిశీతలముగల ద్రవ్యములు యవాన్నము క్షుద్రధాన్యములు విషమాన్నము * వ్యవాయికద్రవ్యములు స్త్రీసంపర్కము వాహనము అగ్ని యెండ అనుపానిని వర్జింపవలయు. ఇటు చేయని యెడల శుక్రము నష్టంబగు. ఓ పార్వతీ! ఇట్టి మహారహస్యముగల యీ రోగములను ప్రీతివలన నీకు నేను వచించితిని. కావున దీని నెవ్వరికిం జెప్పక రహస్యముగ నుంచుకొనుము. క్రమముగ శుద్ధిచేయబడిన గంధకమును సేవించిన అమృతప్రాయంబగు విధి విహీనముగ సేవించిన విషతుల్యంబగు, గంధక భక్షణయం దిచ్ఛగలవాడు అజ్ఞానము వలన దానిని విధివిహీనముగ భక్షించిన యమాలయంబున కేగు.

శ్లో॥ గంధకస్య పలంన్యస్య సూతకస్య పలంతథా । నాగస్యతు
పలంచైవ టంకణస్య పలంతథా। కన్యాపలత్రయంచైవ విషా
ణస్య పలత్రయమ్। ద్విసప్తకాద్విశేషేణ షణ్మాసాత్తు ప్రజా
యతే। దివ్యదృష్టిః ప్రవర్తేత జీవేదా చంద్రతారకమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకము శుద్ధిచేసిన రసము నాగభస్మము వెలిగారము యివి దినుసు కొక్కొకపలము కలబంద 3 పలములు దుప్పిభస్మము 3 పలములు యిటుల వీని నేకముజేసి 14 దినములు భక్షించిన సర్వకుష్ఠువులు హరించు. మరియు దీని 6 మాసములు భక్షించిన దివ్యదృష్టిగలవాడై చంద్రసూర్యులుండువరకు జీవించు.

శ్లో॥ గంధకంత్రిఫలాయుక్తం మధురత్రయమిశ్రితమ్ ।
భక్షయేత్ప్రాతరుత్థాయ వలీపలితశాంతయే॥

తా. శుద్ధిచేసిన గంధకములో త్రిఫలచూర్ణము గలిపి పంచదార తేనె నెయ్యి అనుపాని యనుపానముతో ప్రాతఃకాలమున సేవించిన వలీపలితములు హరించు.

కుష్ఠువులయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శాలీయవగోధూమాః శ్యామాకాశ్చ
ప్రియంగవః। ముద్గామసూరాస్తువరీ తిక్తశాకానిజాంగలమ్।
వరాహపటోల ఖదిర నింబశ్చ బృహతీఫలమ్ । కస్తూరీగంధ

* వ్యవాయికద్రవ్యములన—గంజాయియాకు నల్లమందు మొదలగునవియు.

సారశ్చ కుంకుమంచ సరామఠమ్ । యథాదోషం సమస్తాని
పథ్యాన్నేతానికుష్ఠినామ్।

తా. ప్రాతవడ్లు యవలు గోధుమలు చామలు కొఱ్ఱలు పచ్చపెసలు చిఱుసెనగలు కందులు చేదుగలకూరలు జాంగలమాంసము పిల్లిపీచర పొట్లకాయ చంద్రవేపపువ్వు నేలములకపండ్లు కస్తూరి చందనము కుంకుమపువ్వు యింగువ యివి కుష్ఠువులకుంగు దోషానుగుణ్యముగ పథ్యకరంబులు.

కుష్ఠువులయం దపథ్యము.

శ్లో॥ అన్నపానం హితంకుష్ఠే నత్వమ్లలవణోషణమ్ ।
దధిదుగ్ధగుడంసూప తిల మాషాం స్త్యజేన్నరః॥

తా. పులుపు వుప్పు కారముగల యన్నపానములు పెరుగు పాలు బెల్లము పప్పు నువ్వులు మినుములు యివి కుష్ఠురోగమునం దపథ్యకరంబులు.

విసర్ప నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]లవణామ్లకటూష్ణాదిసంసేవాదోషకోపతః।
విసర్పస్సప్తధాజ్ఞేయ స్సర్వతః పరిసర్పణాత్ ।

తా. ఉప్పు పులుసు కారము వుష్ణము మొదలగు పదార్థముల సేవించుటవలన వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి 7 విధములైన విసర్పరోగముల గలుగంజేయు. ఇది సర్వశరీరమునందు వ్యాపించుటచే విసర్పమనంబడు.

శ్లో॥ రక్తంలసీకాత్వఙ్మాంసం దూష్యం దోషాస్త్రయోమలాః ।
విసర్పాణాం సముత్పత్తౌ విజ్ఞేయాస్సప్తధాతవః॥

తా. రక్త రస త్వఙ్మాంసములు వాత పిత్త శ్లేష్మములు దుష్టంబు లగుటవలన సప్తధాతువులయందు విసర్పరోగము జనించు.

వాతవిసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వాతాత్కృఛిత్త సదృశా స్ఫోటాస్స్యు
శ్చాగ్నిదగ్ధవత్। సంజ్ఞానాశో వ్యథాశోషో నిద్రాతి శ్వాసక
జ్వరాః । యథావాత జ్వరేచిహ్నం తథావాత విసర్పకే।
విరేచవమనంచైవ లేపనాసృగ్విమోక్షణైః॥

తా. ఉలవలతో సమానముగ పొక్కులు గలిగి కాలినట్లుండుట ప్రజ్ఞ లేకుండుట వేదన శోషగలుగుట మిక్కుటముగ నిదుర పుబ్బసము జ్వరము వాతజ్వర చిహ్నము లుగలుగుట ఈ లక్షణములుగలది వాతవిసర్పియని తెలియవలయు. దీనియందు రేచన వమన ముల నొసంగుటయేగాక లేపనములను జలగలవలన రక్తస్రావములు జేయింపవలయు.

పిత్త విసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తాత్పిత్తజ్వరేయుస్య చిహ్నం ద్రుతగతిస్తథా।

తా. పిత్తజ్వర లక్షణంబులన్నియుం గలిగి పిత్తధాతువు తీవ్రముగ నడుచు చుండిన పిత్తవిసర్పియని తెలియవలయు.

శ్లేష్మవిసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ కఫాత్కండూయుతస్స్నిగ్ధః కఫజ్వర సమానరుక్।

తా. దురద మెఱుపు శ్లేష్మజ్వరలక్షణములు గలిగియుండిన శ్లేష్మవిసర్పియని తెలియవలయు.

సన్నిపాత విసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ సన్నిపాతసముత్థశ్చ సర్వరూపసమన్వితః॥

తా. వాత పిత్త శ్లేష్మ విసర్పిలక్షణంబులన్నియు గలది సన్నిపాత విసర్పియని తెలియవలయు.

కర్దమ విసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] కఫపిత్తా జ్వరస్తంభో నిద్రాతంద్రాశిరోరు
జః। అంగావసాదవిక్షేప ప్రలాపారోచకభ్రమాః। మూర్ఛా
గ్నిహానిర్భేదోఽస్థ్నాం పిపాసేంద్రియ గౌరవమ్। ఆమోపవే
శనం లేప స్స్రోతసాం సవిసర్పతి। ప్రాయేణామాశయంగృ
హ్ణన్నైకదేశంనచాతిరుక్। పిండకైరవకీర్ణోఽతి పీతలోహిత
పాండురైః। స్నిగ్ధోసితో మేచకాభో మలిన శ్శోఫవాన్గు
రుః। గంభీరపాకః ప్రాజ్యోష్మా స్పృష్టః క్లిన్నోఽవదీర్యతే।
పంకవచ్ఛీర్ణమాంసశ్చ స్పష్టస్నాయు సిరాగణః। శవగం
ధిశ్చవీసర్పః కర్దమాఖ్య ముశంతి తమ్।

తా. కఫ పిత్తమువలన తాపముగలుగుట శరీరము స్తంభించుట నిద్ర తంద్ర తలనొప్పి శరీరమున బడలికగలుగుట కాళ్ళుచేతు లీడ్చుట కలుచుగ వదరుట అరుచి భ్రమ మూర్ఛ అగ్నిమాంద్యముగలుగుట యెముకలు పగిలినటుల నొచ్చుట దప్పి యింద్రియములయందు జడత్వముగలుగుట ఆమముబడుట ముఖాదిస్రోతస్సులయందు కఫము నిండి లేపనము జేయించబడి నటులుండుట ఆమాశయముపై జనించి కడు వేదనా రహితంబై పసపు యెఱుపు తెలుపువర్ణముగల పొక్కులతోగూడినదై సర్వశరీరమునందు వ్యాపించియుండుట మెఱయుచు నల్లనై నెమలికన్నులయొక్క వర్ణముగలదై మలయుక్తమై వాపు జడత్వము అనువానితో గూడియుండుట లోనంబండుట మిక్కుటముగ యూష్మము గలిగియుండుట అదిమినతోడనే చెమ్మగలుగుట చిట్లినట్లుండుట బురద వలెనే మాంసము శిథిలంబై సిరాస్నాయువులు దెరచికొనియుండుట పీనుగవాసన వేయుట యీ లక్షణములుగలది కర్దమవిసర్పియని తెలియవలయు.

గ్రంథివిసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] కఫేనరుద్ధః పవనః భిత్వాతం బహుధా
కఫమ్। రక్తంవా వృద్ధరక్తస్య త్వక్సిరాస్నాయుమాంసగమ్।
దూషయిత్వాచ దీర్ఘాణు వృత్తస్థూల ఖరాత్మనామ్। గ్రంథీ
నాం కురుతేమాలాం రక్తానాం తీవ్రరుజ్జ్వరామ్। శ్వాస
కాసాతిసారస్య శోషహిక్కా వమిభ్రమైః। మోహవై
వర్ణ్య మూర్ఛాంగ భంగాగ్ని సదనైర్యుతామ్। ఇత్యయం
గ్రంథివీసర్పః కఫమారుతకోపజః।

తా. స్వకారణమువలన ప్రకోపించిన కఫముచే నడ్డగింపంబడిన వాతము కఫమును గాని లేక వృద్ధిబొందిన రక్తముగాని భేదించి చర్మము సిరలు స్నాయువులు మాంసము అనువానిజెందించి దోషయుక్తముగజేసి పొడవుగ చిన్నదిగ గుండ్రముగ లావుగ గరగరగ యెఱ్ఱగనుండు గ్రంథులసమును గలుగంజేయుట వానియందు మిక్కుటమైన శూల బలమైన జ్వరము శ్వాసము దగ్గు అతిసారము నోరెండుట యెక్కిళ్ళు వాంతి భ్రమ భ్రాంతి వైవర్ణ్యము మూర్ఛ ఒడలువిరుపు అగ్నిమాంద్యము గలుగుట యీ లక్షణములుగలది గ్రంథివిసర్పియని తెలియవలయు. ఇది కఫవాత ప్రకోపము వలన జనించు.

అగ్నివిసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వాతపిత్తాజ్జ్వరచ్ఛర్ది మూర్ఛాతీసార తృ
డ్భ్రమైః। అస్థిభేదాగ్నిసదన తమకారోచకైర్యుతః। కరోతి
సర్వమంగంచ దీప్తాంగారావకీర్ణవత్। యంయం దేశం విసర్ప
శ్చ విసర్పతి భవేచ్చ సః। శాంతాంగారాసితో నీలో రక్తో వా
శూపచీయతే।అగ్నిదగ్ధ ఇవస్ఫోటైః శీఘ్రగత్వాద్ద్రుతంచ సః।
మర్మానుసారీ విసర్పస్స్యా ద్వాతోఽతిబలవ స్తతః। వ్యథేతాం
గంహ్రాతేత్సంజ్ఞాం నిద్రాంచ శ్వాసమీరయేత్।హిక్కాంచ
సతశోవస్థా మీదృశీం లభతే నరః। క్వచిచ్ఛర్మా రతిగ్రస్తో
భూమిశయ్యాసనాదిషు। చేష్టమాన స్తతః క్లిష్టో మనోదేహస
ముద్భవామ్।దుర్బోధామశ్నుతే నిద్రాం సోఽగ్నివిసర్ప ఉచ్యతే॥

తా. వాతపిత్తములవలన గలిగిన విసర్పమునందు జ్వరము వాంతి మూర్ఛ అతిసారము దప్పి వొడలువిరుచుట యెముకలు విరిగినటుల నొచ్చుట అగ్నిమాంద్యము నేత్రములయందు మబ్బు అన్నద్వేషము అనునవిగలుగు. దానిసంబంధమువలన సర్వశరీరముపై నిప్పులు బోసినటులుండుట విసర్పివ్యాపించుచుండు స్థలమున నల్లగ నీలముగ యెఱ్ఱగనుండునదై త్వరితముగ వాపుగలుగుట అగ్ని దగ్ధంబైనటుల పైనబొబ్బలులేచి శీఘ్రగతిగలదై కడుతీవ్రముగ హృదయమునుకెందుట లేక వాతము కడుబలిష్ఠంబగుట వలన శరీరమున వ్యథనుగలుగంజేయుట సంజ్ఞను నిద్రను నశింపంజేయుట శ్వాసమును వృద్ధిపరచుట యెక్కిళ్ళుగలుగుట భూమిమీదగాని లేక పడకమీదగాని గూర్చుండినను సుఖముగలుగకుండుట సంచారమువలన క్లేశముగలుగుట మనోదేహములకు క్లేశమువలనగలిగెడి దుర్బోధనిద్ర (అనగా మరణరూపకమైననిద్ర) ప్రాప్తంబగుట యీ లక్షణములుగలది అగ్నివిసర్పియని తెలియవలయు.

క్షతవిసర్ప లక్షణము.

శ్లో॥ బాహ్యహేతోః క్షతాత్క్రుద్ధ స్సరక్తం పిత్తమీరయన్।
విసర్పం మారుతః కుర్యా త్కుళుత్థ సదృశై శ్చితమ్।
స్ఫోటైశ్శోథ జ్వరరుజా దాహాఢ్యం శ్యావశోణితమ్॥

తా. బాహ్యకారణమువలన గాయముగలిగిన దానివలన వాతము ప్రకోపించి రక్తసహిత పిత్తమును వ్రణమునందుచేర్చి విసర్పమును గలుగంజేయుట దానిపై ఉలవలతో సమానమైన శ్యామల వర్ణముగల కురుపులు వాపు గలుగుట జ్వరము వచ్చుట శూల దాహముగలుగుట రక్తము శ్యామలవర్ణముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది క్షతజ విసర్పియని తెలియవలయు.

విసర్పోపద్రవములు.

శ్లో॥ జ్వరాతిసారవమథు తృణ్మాంసదరణక్లమః।
అరోచకావిపాకౌచ విసర్పాణాముపద్రవాః॥

తా. జ్వరము అతిసారము వాంతి దప్పిగలుగుట మాంసము పగులుట అనాయాసముగ శ్రమ అరుచిగలుగుట అన్నము జీర్ణముగాకుండుట అనునవియు విసర్పిరోగోపద్రవంబులు.

విసర్ప సాధ్యాసాధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ సిధ్యంతి వాతకఫపిత్తకృతా విసర్పా స్సర్వాత్మకః క్షతకృతశ్చ
వసిద్ధిమేతి। పిత్తాత్మకోంజనవపుశ్చ భవేదసాధ్యః।కృచ్ఛ్రాశ్చ
మర్మసు భవంతి హి సర్వ ఏవ॥

తా. వాత పిత్త కఫములవలన గలిగిన విసర్పము సాధ్యము సన్నిపాత క్షతములవలన గలిగిన విసర్పము అసాధ్యము పిత్తమువలన గలిగిన విసర్పములో వొడలు నల్లగ నగుటవలన నసాధ్యంబు. మర్మస్థానమున గలుగు సర్వవిసర్పులు కష్ట సాధ్యంబులు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] అంతర్బహిశ్చ విస్ఫోటై ర్విసర్పిస్స్యాద్విసర్ప
ణాత్। సామాన్యం తస్య సంస్థానం సజ్వరశ్శోథదాహరుక్।
అంతఃకృచ్ఛ్రో బహిస్సాధ్యో దుశ్చికిత్స్యో ద్విరాశ్రయమ్॥

తా. లోపల వెలుపల పొక్కులు వ్యాపించుటవలన విసర్పియనంబడు. దీనియందు జ్వరము వాపు దాహము వేదన గలిగియుండుట సామాన్యలక్షణము. లోన బుట్టిన విసర్పి కష్టసాధ్యము వెలిపట జనించిన విసర్పిసాధ్యము లోన వెలపట జనించినది యసాధ్యము.

విసర్పులకు కాలాగ్నిరుద్ర రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సూతకాంతాభ్రతీక్ష్ణానాం భస్మమాక్షిక గంధకమ్ । వంధ్యాకర్కోటకీద్రావై స్తుల్యంమర్ద్యదినావధి। వంధ్యా * కర్కోటకీకందే క్షిప్త్వాలేప్యం మృదాబహిః । భూధరాఖ్యే పుటేపాచ్యం దినైకంతద్వి చూర్ణయేత్ । దశ మాంశంవిషంయోజ్యం మాషమాత్రంతుభక్షయేత్ । రసః కాలాగ్నిరుద్రోయం దశాహేనవిసర్పనుత్ । పిప్పలీమధుసం యుక్తమనుపానం ప్రకల్పయేత్ ॥

తా. రసభస్మము కాంతభస్మము అభ్రకభస్మము పుటుభస్మము శుద్ధిచేసిన హేమమాక్షికము శుద్ధిజేసిన గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి గొడ్డు కాకరాకురసముతో 1 దినము మర్దించి ముద్దజేసి మధ్యమున ఛిద్రముజేయబడిన గొడ్డు కాకరగడ్డలోనునిచి దానిపై చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకదినము భూదరపుటంబిడి పొంగశీతలమునదీసి ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి దానికి 10 వ భాగము శుద్ధిజేసిన నాభినిగలిపి మర్దించి మాషప్రమాణమును పిప్పలి తేనె అనువాని యనుపానములోడ 10 దినములు సేవించిన వాత విసర్పిహరించు.

పిత్తవిసర్పికి ప్రపౌండరీకాది లేపనము.

శ్లో॥ [శార్ఙ్గధరే] ప్రపౌండరీక మంజిష్ఠా పద్మకో శీరచందనైః ।
† మేషశృంగీశమా యష్టి క్షీరమిశ్రంప్రలేపయేత్ ।
దినసప్తప్రయోగేణ విసర్పంపైత్తికంహరేత్ ॥

తా. అంతరదామర మంజిష్ఠి పుష్కరమూలము వట్టివేరు శ్రీగంధము వద్ది యష్టిమధుకము వీనిని సమభాగములుగ పాలతోనూరి 7 దినములు శరీరమున లేపనము జేసిన పిత్తవిసర్పి హరించు.

క॥ చందనమును జమ్మాకును । చందనమును గూడపాలసద్యో
ఘృతముల్ । పొంగించిత్రాగియలందిన । సందియమును లేమ
వే విసర్పులుమానున్ ॥

* కర్కోటికాంచిష్ట్వా వస్త్రాప్యం లేప్యం మృదాబహిః॥
† సయష్టించీనజైః పిత్తేతిగపిష్టైః ప్రలేపనమ్॥

శ్లేష్మవిసర్పికి మదనాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] మదనంమధుకంనింబం వత్సకస్యఫలానిచ।
* అనేనవమనందేయం విసర్పేకఫసంభవే॥

తా. మంగ యిప్ప వేము కొడిసెకాయ వీనిని సమముగ చూర్ణముజేసి వమనమున కొసంగిన శ్లేష్మ విసర్పులు హరించు.

శ్లేష్మపిత్త విసర్పికి వారిసాగర రసము.

శ్లో॥ [సిందూరమణిదర్పణే] శుద్ధసూతంవిషంగంధం మృతాభ్రం టంకణంశిలామ్। ముసలీంవాయుమారంచప్రత్యేకంచవిమర్ద యేత్ । ద్విగుంజాంభక్షయేన్నిత్యం శ్లేష్మపిత్తవిసర్పనుత్ । మరాలభాపర్పటీరం పటోలంకటుకీతథా। త్రిఫలాగుగ్గులూం తుల్యంకషాయ మనుపాయయేత్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన నాభి శుద్ధిచేసిన గంధకము అభ్రకభస్మము వెలిగారము శుద్ధిచేసిన మణిశిల వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నేలతాడిగడ్డల రసముతో 1 దినము గన్నేరురసముతో 1 దినముమర్దించి 2 గురిగింజలయెత్తును మరద గొండి పర్పాటకము చేతిపాట్లు కాకర త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలము వీనిని సమ భాగములుగ దంచి కషాయముకాచి యీ యనుపానములోడ సేవించిన శ్లేష్మపిత్త విస ర్పులు హరించు.

శ్లేష్మవాత విసర్పికి చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సూతంగంధందగ్ధశంఖం మాక్షికంచశిలా జతు । ద్వినిశాచామృతాచైవ తుల్యాంశంనీలికారసైః । మర్ద్యాజ్యాభ్యాంసహాపేష్యం విసర్పేలేపయేత్తథా। దేయః కాలాగ్నిరుద్రోత్ర రసంగుంజాద్వయంహితమ్ । పటోలత్రి ఫలానింబంమధునా లేహయేదను ॥

తా. రసము గంధకము కాల్చినశంఖము హేమమాక్షికము శిలాజిత్తు పసుపు మానిపసుపు తిప్పతీగ వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నీలిచెట్టు

* వమనంచ విధాతవ్యం విసర్పేకఫపిత్తజే.

రసము తేనె నెయ్యి అనుపానితో మర్దించి విసర్పియందు లేపము చేయుటయేగాక 2 గురిగింజలయెత్తు కాలాగ్నిరుద్రరసమును చేదిపొట్లవిత్తులు త్రిఫలములు వేపచిగుళ్లు వీనిని తేనెతోనూరి యీ యనుపానముతోడ సేవించిన శ్లేష్మవాత విసర్పులు హరించు.

వాతపిత్తవిసర్పికి గుడూచ్యాది లేపము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] గుడూచిపిచుమందాంబు బదరేంద్రయవాం బుదాః। విస్ఫోటాన్నాశయంత్యాశు వాయుపిత్త విసర్పకమ్॥

తా. తిప్పతీగ వేము కురువేరు రేగు కొడిసెపాల తుంగముస్తెలు వీనిని సమభాగములుగ నూరి లేపనముచేసిన విస్ఫోటకము వాత పిత్త విసర్పులు హరించు.

విసర్పమునకు శోభాంజనాది లేపము.

శ్లో॥ శోభాంజనంగంధమూలం లవణంకాంజికైస్సహ।
లేపాత్సన్నయుగతంహాంతి విసర్పమతి దుస్సహమ్॥

తా. మునగచెక్క కురువేరు వుప్పు వీనిని కలితోనూరి శరీరమున లేపనము చేసిన కడుదుస్సహమైన సన్నిపాత విసర్పిని హరింపంజేయును.

సన్నిపాత విసర్పమునకు చికిత్స.

శ్లో॥ రసః కాలాగ్నిరుద్రోఽత్ర మధుమాగధిమిశ్రితమ్।
పటోలనింబవాసాశ్చ సప్తపర్ణీ ఫలత్రికమ్।
గుడూచీకటుకీముస్తా ఏభిస్సం పాచయేద్ఘృతమ్॥
పానాచ్చలేపనాద్ధంతి నచిస్ఫోటం విసర్పకమ్॥

తా. కాలాగ్నిరుద్రరసమును తేనె పిప్పలితో సేవించినను లేక చేదిపొట్ల వేము అడ్డసరము యేడాకులపొన్న త్రిఫలములు తిప్పతీగ కటుకరోహిణి తుంగముస్తెలు అను వానిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముచేసి నేతిలో కలిపివండి సేవన లేపనముల చేయు చుండినను బొబ్బలతో గూడియుండు విసర్పి హరించు. (శ్రీగంధము చందనపుమాను గూడపాలగంధము జమ్మిరసాకురసము ఆవునెయ్యి వీనిని సమముగ కలిపి అందు సగమును పానముచేసి తక్కిన సగమును శరీరమున లేపనముచేసిన సర్వవిసర్పులు హరించు.

విసర్పోపచార క్రమము.

శ్లో॥ [అశ్వినీసంహితాయాం] తత్రవైరోధనంశస్తం తథాశోణితమోక్షణమ్। ప్రశస్తం సర్వవిసర్పాపర్ణీనాంవా చతుష్టయమ్। బలాత్రయం వాసఘృతం పానలేపనసేచనైః॥

తా. వైద్యుడు చెప్పబడిన సర్వవిసర్పులయందు వమన విరేచనములు రక్తస్రావము చేయించుట ప్రశస్తము మరియు కోలపొన్న ముయ్యాకుపొన్న కారువెసలు కారు మినుములు వీనిని సమముగ కషాయముకాచి అందావునెయ్యి గలిపిగాని లేక * బలాత్రయమును కషాయముకాచి అందుఆవునెయ్యి గలిపిగాని సేవన లేపన సేచనముల జేయు చుండిన సర్వవిసర్పులు హరించు.

శ్లో॥ పక్వేతు వ్రణనిర్దిష్టాం చికిత్సాంకారయేద్భిషక్॥

తా. విసర్పులు పక్వంబులైన వైద్యుడు వ్రణచికిత్సం జేయవలయును.

ప్రపున్నాటాది లేపనము.

శ్లో॥ ప్రపున్నాటబీజంనిశా నింబపత్రంనవంవై కపాలాత్తథైవాభయాచ। స్నుహీపత్రతోయేన పిష్ట్వాప్రలేపః క్షణాద్దేహదద్రూవిసర్పాపహంతా॥

తా. తగిరిసెవిత్తులు పసపు వేపాకు క్రొత్తచిల్లపెంకులు కరక్కాయలు వీనిని జెముడాకురసముతో నూరి (పటుదామెరపైన) మంగలకత్తితో గీచి లేపనము జేసిన పటుదామెర దద్రువు విసర్పులు క్షణమున హరించు.

(శొంఠి మిరియాలు నల్లేరువేరు తేనె నువ్వులు ఆవాలు తగిరిసెవిత్తులు వోమము వెల్లుల్లి పంచదార వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతోనూరి పటుదామెరను రేగగోకి దానిపై లేపనముజేసినను లేక నాగముల్లెవేరును నిమ్మపండ్లరసముతో గంధముదీసి లేపనము జేసినను లేక పటుదామెరను మంగలకత్తితో రేగగోకి పీట్లవేరును కలితో గంధము దీసి లేపనముజేసినను లేక రేలకొనలు వెల్లుల్లి చిన్నంగివేరు కరక్కాయ మైలుతుత్తము వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో గంధముదీసి పటుదామెరను రేగగోకి లేపనముజేసినను లేక ¼ యెత్తు తగిరిసెవిత్తులను ¼ యెత్తు కరకపప్పును నీరుకలియని 1 సేరు బర్రెపాలలో 8 దినములు నానబెట్టి యందు ½ తులము మణిశిల ¼ యెత్తు బెల్లము గలిపి బాగుగనూరి రేగగోకిన పటుదామెరపై లేపనముజేసినను పటుదామెరమానును. ఈ క్రియల నొకదాని దలమువరకు జేయవలయును.

* బలాత్రయమనన—ముత్తవపులగము పెదముత్తవపులగము నాగబలయనునవి.

విసర్పమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పురాణయవగోధూమ కంగుషష్టిక శాలయః॥ ముద్గామసూరాశ్చణకా స్తువర్యో జాంగలోరసః। నవనీతం ఘృతంద్రాక్షా దాడిమం కారవేల్లకమ్। వేత్రాగ్రంకులకంధాత్రీ ఖదిరో నాగకేసరః॥ ద్రాక్షా శిరీషకర్పూరం చందనం తిలలేపనమ్। యథాదోషం పథ్యమిదం సేవితవ్యం విసర్పిభిః॥

తా. ప్రాతయవలు గోధుమలు కొఱ్ఱలు 60 దినములకు ఫలించెడివడ్లు పెసలు చిరుసెనగలు సెనగలు కందులు జాంగలమాంసరసము వెన్న నెయ్యి ద్రాక్షపండు దాడిమపండు కాకరకాయ వెదురుగొమ్ము చిట్టిరుమికికూర ఉసిరికపండు చంద్ర నాగకేసరములు ద్రాక్ష దిరిసెనము కర్పూరము చందనము నువ్వులు అనువాని లేపనము దోషానుగుణ్యముగ విసర్పిరోగమునందు పథ్యకరంబులు.

విసర్పమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ వ్యాయామమహ్నిశయనం సురతం ప్రవాతం క్రోధం శుచం వమనవేగవిధారణంచ। గుర్వన్నపానమఖిలం లశునం కులుత్థాన్ మాషాం స్తిలాన్ సకలమాంసమజాంగలంచ। స్వేదం విదాహి లవణామ్లకటూని మద్యమర్క ప్రభామపి విసర్పగదీ త్యజేత్తత్।

తా. సంచారము పగలునిద్ర మైథునము గాలి క్రోధము దుఃఖము వమన మలమూత్రవేగధారణము జడాన్నము జడకరమైనపానము వెల్లుల్లి ఉలవలు మినుములు నువ్వులు అరణ్యమునందలి సర్వజంతుమాంసము చెమటవేయుట విదాహకర ద్రవ్యములు ఉప్పు పులుసు కారము మద్యము యెండ వీనిని విసర్పరోగము గలవారు వర్జింపవలయు.

సీ॥ వాయువిడంగ లవంగము లేలకుల్ జాపత్రి కాచును జాజికా
యః ప్రాఁతకొబ్బెర కడుఁబ్రాఁతబెల్లంబును బోఁకలు త్రికటం
బు హోమపొట్టు। పిప్పలిమూలంబు పెసజీడిగింజలు గుఱుతైన
యట్టియాకొడిసెపాలు। యిన్నియు సమకూర్చి యన్నియు
సమభాగములుగూర్చి త్రొక్కియుఁ బొసఁగమాత్ర॥

లమరఁజేసియునుండలం బవనియందు। శ్వేతరోగంపుమను
జులు సేవఁజేసి। పరఁగఁ బథ్యంబునుండిన బాసిపోవు। ప్రబల
యమేఘునివాయువు తొలఁచునట్లు॥

విస్ఫోటక నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కట్వమ్లతీక్ష్ణోష్ణ విదాహరూక్ష క్షారైరజీర్ణాధ్యశనాతిపైశ్చ। తథర్తుదోషేణ విపర్యయేణ కుప్యంతిదోషాః పవనాదయస్తు। త్వచమాశ్రిత్య తేరక్త మాంసాస్థీని ప్రదూష్యచ। ఘోరాన్ కుర్వంతి విస్ఫోటాన్ సర్వాన్ జ్వరపురస్సరాన్॥

తా. కారము పులుసు తీక్ష్ణము ఉష్ణము విదాహము రూక్ష క్షారముగల రసముల సేవించుటవలనగాని లేక అజీర్ణము వలన గాని లేక అధికముగ భుజించుట వలన గాని యొండ ఋతువిపర్యయ దోషము అనువాని వలనగాని వాతాదిదోషములు దుష్టంబులై చర్మము నాశ్రయించి రక్తమాంస అస్థులం జెఱచి కడుభయంకరమైన కురుపుల గలుగంజేసిన విస్ఫోటక మనంబడు. దానియందు జ్వరము గలిగియుండు. (సర్వవిస్ఫోటకములకు రక్తపిత్తములే ముఖ్య కారణంబులు.)

విస్ఫోటక స్వరూపము.

శ్లో॥ అగ్నిదగ్ధనిభాస్ఫోటా స్సజ్వరారక్తపిత్తజాః॥
క్వచిత్సర్వత్ర వాదేహే విస్ఫోటా ఇతి తేస్మృతాః॥

తా. రక్తపిత్తములవలన గలిగిన సర్వ విస్ఫోటకములయందు తొలుత జ్వరము గలిగి అగ్నివలన గాల్చబడినట్టి కాంతిగల విస్ఫోటకములు శరీరము యొక్క నొకప్రదేశమునందు గాని లేక సర్వశరీరమునందు గాని జనించు. దీనినే విస్ఫోటక మనియెదరు.

వాతవిస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ శిరోరుక్శూలభూయిష్ఠం జ్వరతృట్పర్వభేదనమ్।
సకృష్ణవర్ణతా చేతి వాతవిస్ఫోటలక్షణమ్॥

తా. కపాలము నొప్పుట కురుపులయందు కడుశూలగలుగుట జ్వరము దప్పి గలుగుట సంధులు పగిలినటుల నొప్పుట కురుపులు నల్లగనుండుట యీ లక్షణములు గలది వాతవిస్ఫోటకమని తెలియవలయు.

పిత్తవిస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ జ్వరదాహరుజాస్రావ పాకతృష్ణాభిరన్వితమ్।
పీతలోహితవర్ణంచ పిత్తవిస్ఫోటలక్షణమ్॥

తా. జ్వరము దాహము పోట్లు స్రావము పాకము దప్పి గలుగుట పచ్చగ గాని లేక యెఱ్ఱగాని యుండుట యీ లక్షణములు గలది పిత్తవిస్ఫోటకమని తెలియవలయు.

కఫవిస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ ఛర్ద్యరోచకజాడ్యాని కండూకాఠిన్యపాండుతాః।
అవేదనశ్చిరాత్పాకీ సవిస్ఫోటః కఫాత్మకః॥

తా. వాంతి అరుచి జడత్వము దురద కాఠిన్యము గలుగుట తెల్లగ నుండుట అల్పవేదన చిరకాలము మీద పాకము యీ లక్షణములు గలది విస్ఫోటక మని తెలియవలయు.

కఫపిత్త విస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ కండూర్దాహోజ్వరశ్ఛర్దిరేతైస్తు కఫపైత్తికః॥

తా. దురద దాహము జ్వరము వాంతి గలిగిన కఫపిత్త విస్ఫోటక మని తెలియవలయు.

వాతపిత్త విస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ వాతపిత్తకృతోయస్తు కురుతే తీవ్రవేదనామ్॥

తా. మిక్కుటముగ పోట్లు గలిగిన వాతపిత్త విస్ఫోటకమని తెలియవలయు

కఫవాత విస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ కండూస్తైమిత్యగురుభిర్జానీయాత్కఫవాతికమ్।

తా. దురద స్తబ్ధత్వము జడత్వము గలది వాతకఫ విస్ఫోటక మని తెలియవలయు.

సన్నిపాత విస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ మధ్యేనిమ్నోన్నతోంతేచ కఠినోల్పప్రపాకవాన్।
దాహాలంలాతృషామోహా ఛర్దిర్మూర్ఛారుజోజ్వరః॥
ప్రలాపో వేపథుస్తంద్రా సోసాధ్యశ్చత్రిదోషజః॥

తా. మధ్యప్రదేశము పల్లముగ చుట్టూ మిట్టగ కఠినముగగాని లేక యొకింత పండినట్టుగగాని నుండిన త్రిదోషజ విస్ఫోటక మని తెలియవలయు. దాని సంబంధమూ వలన దాహము బొల్లిగారుట దప్పి మోహము వోకర మూర్ఛ పోట్లు జ్వరము తలుచుమాటలు కంపము మబ్బు అను నవి గలుగు. ఈ విస్ఫోటకం బసాధ్యము.

రక్తజ విస్ఫోటక లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తారక్తసముత్థానా గుంజాఫలనిభాస్తథా।
వేదితవ్యాస్తురక్తేన పైత్తికేనచ హేతునా।
నతేసిద్ధిం సమాయాంతి సిద్ధైర్యోగశతైరపి॥

తా. గురిగింజవలె యెఱ్ఱనై పిత్తదోష యుక్తంబై రక్తదూష్యంబై యుండునది రక్తజ విస్ఫోటకమని తెలియవలయు. దినియందనేకోపచారములం జేసినను సాధ్యంబు గాకుండు.

విస్ఫోటక సాధ్యాసాధ్య లక్షణములు.

శ్లో॥ ఏకదోషోత్థితస్సాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యోద్విదోషజః।
సర్వరూపాన్వితోఘోర స్త్వసాధ్యోభూర్యుపద్రవః॥

తా. ఏకదోష విస్ఫోటకము సాధ్యము. ద్విదోషజ విస్ఫోటకము కష్టసాధ్యము. త్రిదోష జనితంబై యనేకోపద్రవ యుక్తంబై భయంకరముగ నుండు విస్ఫోటక మసాధ్యము.

విస్ఫోటకోపద్రవములు.

శ్లో॥ హిక్కాశ్వాసారుచిస్తృష్ణా * చాంగసాదోహృదివ్యథా।
విసర్పజ్వరహృల్లాసా విస్ఫోటానాముపద్రవాః॥

---

* చాంగమర్దో.

తా. ఎక్కిళ్ళు వుబ్బసము అరుచి దప్పి వొడలు కృశించుట రొమ్ము నొప్పి విసర్పము జ్వరము నోటకారముగ నీరూరుట యివి విస్ఫోట కోపద్రవము లని దెలియవలయు.

విస్ఫోటకమునందు సామాన్యోపచారము

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] తత్రాదౌలంఘనంకార్యం వమనంపథ్యభోజ
నమ్ । యథాదోషంబలంవీక్ష్యప్రోక్తంయుక్తంచరేచనమ్ ॥

తా. విస్ఫోటకమున తొలుత లంఘనము చేయించి పిదప వమనము కలిగించి పథ్యకరమైన భోజనముల భుజింపఁ జేయవలయు. మఱియు విస్ఫోటక దోషబలము నెఱింగి యథాయోగ్యముగ విరేచనము చేయించవలయు

ద్విపంచమూలాది కషాయము.

శ్లో॥ ద్విపంచమూలంరాస్నాచ దార్వ్యుశీరందురాలభామ్।
సామృతంధాన్యకంముస్తాం క్వాథయిత్వాశృతంపిబేత్।
విస్ఫోటంవాతసంభూతం హంత్యేతన్నాత్రసంశయః॥

తా. దశమూలములు సన్నరాష్ట్రము మాని పసపు వట్టివేరు దురదగొండి తిప్పతీగ ధనియాలు తుంగముస్తెలు వీనిని సమభాగములుగ దంచి కషాయము కాచి త్రాగిన వాతవిస్ఫోటకము నిస్సంశయముగ హరించు.

ద్రాక్షాది కషాయము.

శ్లో॥ ద్రాక్షాకాశ్మర్యఖర్జూర పటోలారిష్టవాసకైః।
లాజాకుళకముస్తవర్యైః క్వాథశ్శర్కరయాయుతః ।
విస్ఫోటంపిత్తజంహంతి సోపద్రవమసంశయమ్।

తా. ద్రాక్ష గుమ్ముడు ఖర్జూరము చేదుపొట్ల వేప అడ్డసరము పేలాలు చిట్టికుమికి దురద గొండి వీనిని కషాయముకాచి అందు శర్కర గలిపి త్రాగిన వుప ద్రవములతో గూడియుండు పిత్త విస్ఫోటకము నిశ్చయముగ హరించు.

భూనింబాది కషాయము.

శ్లో॥ భూనింబనింబయాసాశ్చ త్రిఫలేంద్రయవాసకాః ।
పిచుమందఃపటోలీచ క్వాథమేషాంసశర్కరమ్॥

పీత్వావిముచ్యతేనూనం కఫవిస్ఫోటకాన్నరః ॥

తా. నేలవేము వేము దురదగొండి త్రిఫలములు కొడిసెపాలవిత్తులు అడ్డసరము కటునింబ చేదుపొట్ల వీనిని కషాయముకాచి అందు పంచదారగలిపి త్రాగిన కఫ విస్ఫోటకము హరించు.

ద్వాదశాంగ కషాయము

శ్లో॥ కిరాతతిక్తారిష్ట యష్ట్యాహ్వాంబుదపర్పటైః ।
పటోలవాసకోశీర త్రిఫలాకౌటజైశ్శృతమ్।
ద్వాదశాంగంనరఃపీత్వా విస్ఫోటేభ్యోవిముచ్యతే ।
ద్వంద్వజేభ్యస్త్రిదోషోత్థ రక్తజేభ్యోహితాశనః ।

తా. నేలవేము వేము అతిమధురము తుంగముస్తెలు పర్పాటకము చేదుపొట్ల అడ్డసరము వట్టివేరు త్రిఫలములు కొడిసెపాలవిత్తులు వీనిని కషాయముకాచి త్రాగిన ద్వంద్వ త్రిదోష రక్తదోషములవలన గలిగిన విస్ఫోటకము హరించు మఱియు దీని యందు లఘుకరముగనుండు పదార్థముల సేవించుట పథ్యకరము.

అమృతాది కషాయము.

శ్లో॥ అమృతవృష పటోలంముస్తకం సప్తపర్ణంఖదిర ససిత వేత్రం
నింబపత్రంహరిద్రే । శృతమితిసవిసర్పాన్ కుష్ఠవిస్ఫోటకం
దూరపనయతిమసూరిం శీతపిత్తజ్వరంచ॥

తా. తిప్పతీగ అడ్డసరము చేదుపొట్ల తుంగముస్తెలు యేడాకులరటి చంద్ర పెమురుగొమ్ము వేపాకు పసపు మ్రానిపసపు వీనిని కషాయముకాచి పంచదార గలిపి త్రాగిన విసర్పి కుష్ఠవు విస్ఫోటకము దురద మసూరిక పిత్తజ్వరము హరించు.

పటోలాది కషాయము.

శ్లో॥ పటోలామృత భూనింబవాసారిష్టకపర్పటైః ।
ఖదిరాష్టయుతైః క్వాథోవిస్ఫోటజ్వరశాంతయే॥

తా. చేదుపొట్ల తిప్పతీగ నేలవేము అడ్డసరము వేము పర్పాటకము ఖదిరాష్టకము వీనిని కషాయముకాచి త్రాగిన విస్ఫోటకము జ్వరము హరించు. (ఖదిరాష్టక మన—చంద్ర త్రిఫలములు చేదుపొట్ల తిప్పతీగ అడ్డసరము వేము అనునవి.)

విస్ఫోటకములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] విస్ఫోటకే హితార్థాయ సేవయేచ్ఛయవా
దిభిః। ముద్గాఢకీ మసూరాణాంరసై ర్వ్యాధిశ్వసంయుతైః।
సునిషణ్ణక వేత్రాగ్రం తండులీయకటిల్లకైః। కులకా ఖీకసై
ర్బీఖిస్సపర్పటసతీనకైః।తిక్తయూషసమాయుక్తై ర్భోజనం
సంప్రయోజయేత్।

తా. యవలు పెసలు కందులు చిఱుసెనగలు వీని కట్టులో శొంఠిమార్గమున
కలిపిగాని చెంచలికూర పెదుగుగొమ్ము చిత్తికూర కాకరకాయ చిట్టిముష్టి పిల్లి
పీచర పర్పాటకము లంకలపెసర వర్లు చేదుగలయూషము అనువానిని గాని విసర్పి
రోగముగలవారు భుజించుట పథ్యకరము.

విస్ఫోటకములయం దపథ్యము.

శ్లో॥ తిలాన్మాషాన్ కుళుత్థాంశ్చలవణాన్మకటూనిచ।
విదాహిహూతముష్ణంచవిస్ఫోటీపరివర్జయేత్।

తా. నువ్వులు వుద్దులు వులవలు వుప్పు పులుసు కారము దాహకర పదార్థ
ములు రూక్ష వుష్ణము వీనిని విస్ఫోటక రోగముగలవారు వర్జింపవలయును.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ సిడి
మామిడి భగిసద్వంప్రదాయ శారాధ్య రామదేశిక కపోత్పత్తిమ సమన్వి
తాయ సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరో
భూషణ నీలకంఠ కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత
శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్రతాత్పర్యసహితే కుష్ఠ
విసర్పి విస్ఫోటక రోగ నిదాన తత్సాధ్యా
సాధ్య చికిత్సానుపాన పథ్యాపథ్య
లక్షణాయుక్తం త్రయోదశ
ప్రకరణం.

శ్రీ ర స్తు.

బసవరాజీయము.

ఆంధ్ర తాత్పర్యము.

చతుర్దశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ శ్రీజంగమేశ పాదాబ్జ భృంగం శుద్ధం మహేశ్వరమ్।
సర్వజ్ఞం సకలాధారం బసవేశ మహంభజే।

తా. జంగమేశ్వరుని పాదపద్మముల సేవించువాడు శుద్ధుడు మహేశ్వరుడు
సర్వజ్ఞుడు సకల జగత్తున కాధారభూతుడు నగు బసవేశ్వరుని నేను భజించెదను.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠవంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహావైద్య శిఖామణిమ్।

తా. నీలకంఠ వంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడైన బసవరాజు యని
పేరుగలిగిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కెల్లశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీ గ్రం
థము యొక్క చతుర్దశ ప్రకరణమును రచింపుచున్నాడను.

అర్శోరోగ స్వరూపము.

శ్లో॥ [చికిత్సాసారసిద్ధసంగ్రహే] అర్శాంసిశుక జిహ్వాశ్చకర్కో
టం జలుక స్తథా। ప్లక్షోదుంబర సంకాశాన్యే తాన్యర్శాం
సిషంచచ।

తా. కొన్నిమూలరోగములు చిలుకనాలుక గోడిజొట్టు జలగ జువ్వికాయ
మేడికాయ అనువానితో తుల్యముగనుండును. ఇటుల మూలరోగంబులు ౫ విధంబులు.

శ్లో॥ బింబీకర్కంధుఖర్జూర కార్పాసీఫలసన్నిభాః।
కేచిత్కదంబపుష్పాభాః కేచిత్సిద్ధార్థకోపమాః।
బహుస్రావీశోష్ఠ జిహ్వాశంబూ కావర్తతుల్యాభమ్।
శేషజతూరకస్తాగ్ని * సాధ్యానాంచప్రశస్యతే।

---

* పాఠ్యత్వం యామ్యముచ్యతే.

తా. మఱియు మూలరోగములు దొండపండు రేగుపండు ఖర్జూరకాయ ప్రత్తికాయ అనువానితో తుల్యములుగ కొన్ని కడిమిపువ్వులతో తుల్యములుగ మఱి కొన్ని యావాలతో తుల్యములుగ యెల్లప్పుడు స్రావముగలవిగ ఓంటె నాలుకతో సమానములుగ నత్తగుల్లతో సమానమైన వలయములు గలవిగనుండును. అందు సాధ్యంబులుగనుండు అర్శోరోగముల కౌషధ క్షార శస్త్రాగ్నికర్మలచేత చికిత్సింపవలయు.

శస్త్రోపయుక్త యంత్ర లక్షణము.

శ్లో॥ బాలానాంగోస్తనాకారం యంత్రకంచతురంగుళమ్।
సహిపంచాంగుళ పుంసాం ప్రమదానాం షడంగుళమ్।
ద్విచ్ఛిద్రమర్శసాం వేధే త్వేకచ్ఛిద్రంతుకర్మణి।
అధస్త్ర్యంగుళం ఛిద్రమంగుష్ఠోదరవిస్తృతమ్॥

తా. మూలరోగోపయుక్తయంత్రము గోస్తనాకారముగలదై పట్టికొనుటకు క్రిందిభాగమున మూడంగుళముల పొడవు అంగుష్ఠోదర ప్రమాణమైన వెడల్పుగలదై 2 ఛిద్రములుగలదిగ నుండవలయు మఱియు అంగుళముల పొడవుగల యంత్రముతో బాలురకును 5 అంగుళముల పొడవుగల దానితో పురుషులకును 6 అంగుళముల పొడవుగల దానితో స్త్రీలకును చికిత్సింపవలయు. మఱియు 2 ఛిద్రములుగల యంత్రమును మూలరోగమును వేధించుటయందును 1 ఛిద్రముగల దానిని శస్త్రకర్మయందును నుపయోగింపందగు

అర్శోరోగ సామాన్య గుణములు.

శ్లో॥ అరోచకాగ్నిమాంద్యంచ హృత్కాంత్రి కూజనమేవచ। గుల్మం
ప్లీహాంచశ్వయథుశ్చ్నేత్రే కర్ణధ్వనిర్భ్రమః। అష్ఠీలకముదా
వర్తో మలబాధ స్తథైవచ। కట్యూరువంక్షణే శూలంజ్వరము
స్నేచద్వేషితా। శోషావివర్ణతా దేహే హ్యర్శసాం లక్ష
ణానిదుః॥

తా. అరుచి అగ్నిమాంద్యము ప్రేగులరచుట గుల్మము ప్లీహము నేత్రముల యందు వాపు చెవిలో ధ్వనిగలుగుట కడలు దిరుగుట అష్ఠీలికావాతము వుదావర్తము గలుగుట మలము బద్ధగించుట నడుము తొడలు గజ్జలు అనువానియందు శూలగలుగుట జ్వరము అన్నద్వేషము శోష శరీరవైవర్ణ్యముగలుగుట ఇవియు మూలరోగముగ సామాన్యలక్షణంబులు.

అర్శోరోగ భేదములు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అర్శాంసిషట్ప్రకారాణి రక్తదోషా త్త్రి
దోషతః। జాయంతేమారుతాత్పిత్తా త్కఫాద్ద్వంద్వా ద్వశి
త్రయే॥

తా. రక్తార్శస్సు త్రిదోషార్శస్సు వాతార్శస్సు పిత్తార్శస్సు శ్లేష్మార్శస్సు ద్వంద్వార్శస్సు అని మూలరోగములు 6 విధంబులు.

అర్శోరోగ సాధ్యాసాధ్యములు.

శ్లో॥ ఏకదోషోత్థితంబాహ్యం సుఖసాధ్యం తథాచిరాత్।
ద్వంద్వజం యుక్తకంచైవ కృచ్ఛ్రసాధ్యం భిషగ్వరైః॥
అంతర్వ్యక్తి త్రిదోషోత్థా న్యసాధ్యార్శాంసితానిచ।
కుర్వంతిసర్వరోగాంశ్చ తస్మాద్యత్నేన తజ్జయేత్॥

తా. మూలరోగము ఏకదోషమువలనగాని లేక వెలుపటివలియందుగాని జనించియుండినను మఱియు జనించి చిరకాలము గాక యుండినను సుఖసాధ్యంబు. ద్వంద్వదోషమువలన జనించిన మూలరోగము కష్టసాధ్యంబగుటచే యాప్యంబు. అంతర్వళియందు జనించిన మూలరోగంబును త్రిదోషమువలన జనించిన మూలరోగంబును అసాధ్యంబులు. మఱియు మూలరోగము సర్వరోగోత్పత్తికి కారణంబగుటచే దానిని సర్వప్రయత్నములవలన వారింపంజేయవలయు.

అర్శోరోగ పూర్వరూపము.

శ్లో॥ విష్టంభోజఠరాటోప శ్చార్శసిగ్రహణీతథా।
కార్శ్యముద్గారబాహుల్యం పూర్వలక్షణముచ్యతే॥

తా. అన్నము జీర్ణముగాకుండుట కడుపులో గుడగుడశబ్దముగలుగుట గ్రహణీరోగముగలుగుట శరీరము కృశించుట మిక్కుటముగ తేకరింతలు గలుగుట యివియు అర్శోరోగ పూర్వలక్షణంబులు.

వాతార్శస్సునకు కారణము.

శ్లో॥ కటుతిక్తకషాయైశ్చ రూక్షశీతలైః॥
భోజనైర్లంఘనైర్వాపి మద్యమైథునసేవనైః॥
జాయంతేహ్యంకురైశ్చ్యామైః శుష్కార్శాంసిచమారుతాత్॥

తా. కారము చేదు వగరు రూక్ష తీక్ష్ణము కదుశీతలముగల పదార్థముల భుజించుట ఉపవాసము చేయుట మిక్కుటముగ మద్యపానము స్త్రీసంభోగము చేయుట యీ కారణములవలన నల్లనై శుష్కమైన మొలకలతో గూడియుండు వాతార్శస్సు జనించు.

వాతార్శస్సు లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] బింబసర్షపకార్పాస బీజవత్స్ఫుటితాననః।
నశబ్దధూమసంయుక్తం స్తోకం వాధప్రవాహికా।
విష్టంభదాహకః శూలం నానారోగాశ్చమారుతాత్॥

తా. మొలకలు దొండపండు ఆవాలు ప్రత్తిగింజ అనువానితో సమానంబై పగిలియుండుట గుదమున శబ్దముగలుగుట పొగవెడలుచుండుట పలుమారు కొంచ కొంచముగ విరేచనములగుట మలము బద్ధగించుట మంటలు శూల పలువిధ రోగములు గలుగుట యీ లక్షణములు గలది వాతార్శస్సని దెలియవలయు.

వాతార్శ కారణ లక్షణములు.

శ్లో॥ [చరకే] కట్వమ్లలవణోష్ణాని వ్యాయామాగ్న్యాతపశ్రమాః।
సేవనాత్స్రివతేరక్తం నీలపీతోష్ణవర్చసః।
రక్తాసిలాస్సితాఃపీతా మృదవశ్చాంకురాస్తథా।
దాహపాకజ్వరస్వేద తృణ్మూర్ఛాః పిత్తజార్శసామ్॥

తా. కారము పులుసు ఉప్పు ఉష్ణము వ్యాయామము అగ్ని యెండ శ్రమ అనువాని సేవనవలన రక్తముగారుట మలము నల్లగ పచ్చగ ఉష్ణముగ వెడలుట యెఱ్ఱగ నల్లగ తెల్లగ పచ్చగ మృదువుగనుండు మొలకలు జనించుట మంట పాకము జ్వరము చెమట దప్పి మూర్ఛ కలుగుట యీ లక్షణములుగలది పిత్తార్శస్సని తెలియవలయు.

శ్లేష్మార్శ నిదాన లక్షణములు.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] అతిశీతగురుస్నిగ్ధ క్షారామ్లస్యనిషేవణాత్।
శ్లేష్మాల్పగాత్రినిరంశుభ్రం పిత్తార్శోగోస్తనినమ్।
స్పర్శేః కండ్వాః ప్రియంస్నిగ్ధం నానారోగ కరం కిల।
వసాభవకఫప్రాయః పురీషాస్రప్రవాహికా॥
శ్లేయాశ్లేష్మార్శసాహ్యేషాం రక్తమోక్షాత్సుఖావహమ్।

శ్లేష్మార్శపాంగుదేపార్శ్వే రక్తమోక్షంజలూకయా।
కృత్వావచార్యరసైశ్లేష్యం దాహశ్చాత్రాపిశస్యతే॥

తా. కదుశీతలము జడము స్నిగ్ధము క్షారము పులుసుగల పదార్థముల సేవించుటవలన శ్లేష్మము ప్రకోపించి కఠినముగ తెల్లగ పచ్చగ గోస్తనాకారముగ నుండు మొలకల గలుగఁజేయుట తాకిన నవకళించుట మెఱుగుచుండుట పలువిధ రోగములకు కారణంబుగనుండుట మలము మాంసపుగ్రోవ్వుతో సమానముగ ఆఁవుయుక్తముగ నీటితో సమానముగ వెడలుట యీ లక్షణములు గలది శ్లేష్మార్శస్సని దెలియవలయు దీనియందు రక్తస్రావమును జేయించుట సుఖకరము. మఱియు దీనియందు గుదపార్శ్వమున జలగలతో రక్తస్రావమును జేయించుటయే గాక జిల్లేడుపాల లేపనమును దాహకర్మను సహా జేయుట ప్రశస్తంబు.

అర్శోభేద లలితము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] గుదద్వారాత్పృష్ఠదేశే జాయంతే పాంసురాంకురాః। లలితాసేకిశుమ్యంతే ఘూలరోగస్య లక్షణమ్। శ్లేష్మార్శసామయంభేదో పాన్యశ్లేపరిపాయనైః॥

తా. గుదమునకు పైభాగమున మృదువైన తెల్లని మొలకలు జనించి శుష్కించు. ఇదియు మూలరోగ లక్షణము ఇది శ్లేష్మార్శస్సులో భేదముగలదిగ నుండు. దీనిని లేప నరపాయనములచే వారింపం జేయవలయు.

ద్వంద్వ త్రిదోషార్శో లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] మిశ్రితేద్వంద్వజంజ్ఞేయః సర్వరూపంత్రిదోషజమ్। నస్రవంతేనభిద్యంతే స్నిగ్ధపాండుత్వగాదయః॥

తా. 2 దోషలక్షణములు గలది ద్వంద్వజార్శస్సనియు వాత పిత్త శ్లేష్మలక్షణయుక్తంబై స్రావభేదనరహితంబై చర్మాదులు మెఱయుచు పాండురవర్ణముగ నుండిన త్రిదోషార్శస్సనియు తెలియవలయు.

రక్తార్శో లక్షణము.

శ్లో॥ [భేషజకల్పే] రక్తోల్బణాగుదేకీలాః పిత్తాకృతిసమన్వితాః।
శృంగాత్యైశోణితస్రావో హ్యథో వాయుర్నగచ్ఛతి।

వాతపిత్తకఫాహ్యత్ర ద్వంద్వజాశ్చ త్రిదోషజాః ।
లక్షణైః పూర్వవజ్ఞాత్వా చికిత్సాశోణితార్శసామ్ ।

తా. గుదమున రక్తము స్రవించుట మొలకలు పిత్తార్శలక్షణ యుక్తంబులుగ నుండుట వాతము అధోముఖముగ సంచరింపకుండుట పూర్వోక్తవాత పిత్త శ్లేష్మ ద్వంద్వ త్రిదోషలక్షణయుక్తంబుగనుండుట ఈ లక్షణములుగలది రక్తార్శస్సని తెలియవలయు. దీనియందు కొమ్ములు సారకాయలుబుట్టలు మొలకలగు వానిచే రక్తస్రావమును చేయించుటయేగాక వాత పిత్త శ్లేష్మ ద్వంద్వ త్రిదోషార్శ చికిత్సలను సగా చేయవలయు.

అర్శోరోగ సామాన్య లక్షణములు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] మాంసకీలానిగుదజా న్యర్శాంసిమునయోవిదుః ।
తదస్రజంచ సహజం దోషజం సాన్నిపాతికమ్ ।
సామాన్యలక్షణం తేషాం మలస్రంసోగ్నిమందతా ।
నిస్సారతా వివర్ణత్వం సకలామయసంభవః ॥

తా. గుదమున మాంసపు మొలకలు జనించిన అర్శస్సని మునులు వచించెదరు. అది రక్తజ సహజ వాతజ పిత్తజ శ్లేష్మజ సన్నిపాతజములన 6 విధంబులు. అందు మలము పలచగ వెడలుట అగ్నిమాంద్యము గలుగుట సత్వములేకుండుట శరీరము వివర్ణంబగుట సర్వరోగోత్పత్తికి కారణంబుగనుండుట అనునవి సామాన్యలక్షణములు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] దోషజం రక్తజం సాధ్యం శిష్టే ద్వేతు పరిత్యజేత్ ।

తా. అందేకదోషము వలన జనించిన అర్శస్సు రక్తార్శస్సు సాధ్యంబులు. త్రిదోషార్శస్సు సహజార్శస్సు అసాధ్యంబులు.

అసాధ్యార్శోపద్రవములు.

శ్లో॥ [బాహటే] హస్తపాదేముఖే నాభౌ శోథా వృషణయోర్గుదే ।
హృత్పార్శ్వశూలమోహంచ ఛర్దిస్తృష్ణా జ్వరారుచి ।
రక్తాతిసారోరుక్కార్శ్య మర్శాంసిమారయంతితమ్ ॥

తా. చేతులు కాళ్ళు ముఖము నాభి వృషణములు గుదము అనువానియందు వాపుగలుగుట రొమ్ము పార్శ్వములు శూలించుట మోహము వాంతి దప్పి జ్వరము అరుచి రక్తాతిసారము పీడ శరీరకృశత్వముగలుగుట యీ యుపద్రవములు గల అర్శోరోగులు మరణము నొందెదరు.

శ్లో॥ సహజాని త్రిదోషాణి యానిచాభ్యంతరాం వలిమ్ ।
జాయంతేర్శాంసి సంశ్రిత్య తాన్యసాధ్యాని నిర్దిశేత్ ।

తా. జననకాలము మొదలు స్వాభావికముగ కలిగియుండు అర్శస్సు త్రిదోషార్శస్సు లోనివళులయందు జనించియుండు అర్శస్సు అసాధ్యంబులు.

శ్లో॥ హృత్పార్శ్వశూలం సమ్మోహశ్ఛర్దిరంగస్య రుగ్జ్వరః ।
తృష్ణాగుదస్య పాకశ్చ నిహన్యుర్గుదజాతురమ్ ।

తా. హృదయపార్శ్వములయందు శూల యింద్రియమనస్సులయందు మోహము వాంతి శరీరశూల జ్వరము దప్పి గుదవ్రణము యీ లక్షణములతో గూడియుండు మూలరోగి మృతినొందు.

శ్లో॥ తృష్ణారోచకశూలార్త మతిప్రస్రుతశోణితమ్ ।
శోఫాతిసారసంయుక్త మర్శాంసి క్షపయంతిహి ।

తా. దప్పి అరుచి శూల కడురక్తస్రావము శోఫ అతిసారముగల మూలరోగి మృతినొందు.

అర్శోరోగ సుఖసాధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ బాహ్యాయాంతు వలౌ జాతాన్యేకదోషోల్బణానిచ ।
అర్శాంసిసుఖసాధ్యాని వత్సరోత్పతితానిచ ।

తా. వెలపటి వళియందు జనించిన మూలరోగము యేకదోష ప్రకోపమువలన జనించిన మూలరోగము 1 సంవత్సరకాలము గతించకుండెడి మూలరోగము సుఖసాధ్యంబులని తెలియవలయు.

అర్శోరోగ కృచ్ఛ్రసాధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ ద్వంద్వజాని ద్వితీయాయాం వలౌ యాన్యాశ్రితానిచ ।
కృచ్ఛ్రసాధ్యానితాన్యాహుః పరిసంవత్సరాణిచ ।

తా. ద్వంద్వదోషము వలన జనించిన అర్శస్సు 2 వ వళియందు జనించిన అర్శస్సు 1 సంవత్సరకాలము గతించిన అర్శస్సు కష్టసాధ్యంబులని తెలియవలయు. (మఱియు వెలపటి ద్విదోషప్రకోపమువలన జనించిన అర్శస్సు మఱియు యేకదోష ప్రకోపమువలన 2 వ వళియందు జనించిన అర్శస్సు కష్ట సాధ్యంబులు.)

అర్శోత్పత్తిస్థానాంతరము.

శ్లో॥ మేఢ్రాదిష్వపి వక్ష్యంతే యథాస్వం నాభిజాన్యపి ।
గండూపదాస్యరూపాణి పిచ్ఛిలాని మృదూని చ ॥

తా. మేఢ్రము నాసిక కర్ణములు మొదలగు వానియందు దోషభేదములవల్ల అర్శస్సు (అంకురము) జనింపుచున్నదని ముందుగ జెప్పబడగియున్నయది. అట్లేయగు నవే నాభియందు సగా అర్శస్సు జనించి ఆడ రొట్టిముఖముతో సమానముగ జిగటగ మృదువుగనుండు.

వాతార్శస్సునకు అర్శఃకుఠార రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుద్ధసూతం పలైకంతు ద్విపలం శుద్ధగంధక
మ్ । మృతంతామ్రం మృతంలోహం ప్రత్యేకంచ పలత్రయ
మ్ । త్ర్యూషణం లాంగలీ దంతీ చిత్రకం * పీలుకం తథా ।
ప్రత్యేకం ద్విపలం యోజ్యం యవక్షారం చటంకణమ్ ।
ఉభే పంచపలే యోజ్యే సైంధవం పలపంచకమ్ ।
ద్వాత్రింశత్పల గోమూత్రం స్నుహీక్షీరం చ తత్సమమ్ ।
† మృద్వగ్నినా పచేత్సమ్యక్ స్థాల్యాం యావత్సుపిండిత
మ్ । మాషద్వయం సదా ఖాదేత్ ప్రసాద్యార్శఃకుఠారకః ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 1 పలము శుద్ధిచేసిన గంధకము 2 పలములు తామ్ర భస్మము లోహభస్మము యివి దినుసుకు 3 పలములు త్రికటుకములు చెన్నచర్లగడ్డ నేలదంతి చిత్రమూలము కొండ లేక పుష్కరమూలము యివి దినుసుకు రెండేసి పలములు యవక్షారము టంకణక్షారము యివి 5 పలములు సైంధవలవణము 5 పలములు యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి నూరి చూర్ణముచేసి గోమూత్రము 32 పలములు జెముడుపాలు 32 పలములుగలిపి మృద్వగ్నితో ముద్దయగువరకు బాగుగవండి 2 మాషములయెత్తున యెల్లప్పుడు సేవింపుచుండిన మూలరోగము హరించు.

శ్లో॥ వచాహింగువిడంగాని సైంధవంజీరనాగరైః ।
మరీచం పిప్పలీ కుష్ఠం పథ్యా చవ్యాజమోదకమ్ ।

* పుష్కరం తథా । † మృద్వగ్నినా పచేత్సర్వం యావత్తిష్ఠతి పిండితమ్.

క్రమోత్తరగుణాం చూర్ణం సర్వేషాం ద్విగుణం గుడమ్ ।
అక్షం ముద్గజలైశ్చాను పిబేద్వాతార్శసాం జయేత్ ॥

తా. వస 1 భాగము ఇంగువ 2 భాగములు వాయువిడంగములు 3 భాగములు సైంధవలవణము 4 భాగములు జీలకఱ్ఱ 5 భాగములు శొంఠి 6 భాగములు మిరియాలు 7 భాగములు పిప్పళ్లు 8 భాగములు చంగల్వకోష్టు 9 భాగములు కరక్కాయ 10 భాగములు చిత్రమూలము 11 భాగములు వామము 12 భాగములు యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి దీనికి రెండింతలు బెల్లముగలిపి మర్దించి అక్షప్రమాణమును భక్షించి వెంబడిగ పెసరనీరును త్రాగిన వాతార్శస్సుహరించు.

పిత్తార్శస్సునకు రాజవల్లభ రసము.

శ్లో॥ లోహాభ్రస్మవిడంగాని త్రిఫలానిశిలాజతు ।
త్ర్యూషణం పిప్పలీమూలం చవ్యాకృష్ణతిలాస్సమమ్ ।
లోహస్య త్రిగుణావహ్నిర్లోహాద్భల్లాతకీ తథా ।
చాతుర్జాతం చ లోహాంశం సర్వస్య ద్విగుణం గుడమ్ ।
కర్షం భుక్త్వా విహంత్యాశు హన్యాన్మందాగ్ని పాండుకమ్ ।
శ్వాసం భగందరం కాసం శ్వయథుం చ వినాశయేత్ ॥

తా. లోహభస్మము వాయువిడంగములు త్రిఫలములు శుద్ధిచేసిన శిలాజిత్తు త్రికటుకములు మోడి చెవ్యము నల్లనువ్వులు యివి దినుసుకొక్కొక భాగము చిత్రమూలము 3 భాగములు శుద్ధిచేసిన జీడిగింజలు 3 భాగములు ఏలకులు లవంగములు ఆకుపత్రి నాగకేసరములు యివి దినుసుకొక్కొక భాగము యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణము చేసి దీనికి రెండింతలు బెల్లముగలిపి కర్షప్రమాణమును 4 మాసములవరకు సేవింపుచుండిన పిత్తార్శస్సు అగ్నిమాంద్యము పాండువు శ్వాసము భగందరము కాసము వాపు వీనిని హరింపజేయు.

సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] సూరణం కాసమర్దం చ శిగ్రువార్తాకవాలు
కమ్ । సుపక్వం యోజయేచ్ఛాకం పథ్యం గోధూమ తండుల
మ్ । కుసుంభ మృదుపత్రాణి హ్యారనాలేన సేవయేత్ ।

భక్షయేచ్ఛాకవచ్ఛాపి స్వయమగ్నిరసస్తథా ।
నిమ్బత్రయంత్రయంనిత్యం గుంజంవానందభైరవమ్॥

తా. కందగడ్డ తీటకసింద మునగ దంకాయ కూరలుబుడద వీనిని పక్వముగ వండి భుజింపవలయును. పథ్యము గోధుమలను వియ్యపువరంటకము భుజింపవలయును. మరియు తీకసంబ చిగుళ్ళను కలితోనూరి శాకముగలెచే భక్షింపవలయును. మరియు 8 నిమ్మకాయలయెత్తు స్వయమగ్ని రసముగాని లేక గురిగింజయెత్తు ఆనందభైరవముగాని ప్రత్యహము సేవింపవలయును.

శ్లో॥ కాకతుండీంద్రవారుణ్యోర్దేవదాళ్యాశ్చ బీజకమ్ ।
సగుడంగుదలేపేన మూలరోగ హరంపరమ్ ॥

తా. పెద్దగురిజవేరు పాపర దావరదంగివిత్తులు బెల్లము వీనిని నూరి గుదమునందు లేపనమును చేసిన మూలరోగము హరించు.

సూరణాది లేపము.

శ్లో॥ సూరణంరజనీవహ్ని టంకణంగుడమిశ్రితమ్ ।
పిష్ట్వారనాళకైర్లేపో హంత్యర్శాంసిమహాంత్యపి ॥

తా. కంద పసుపు చిత్రమూలము వెలిగారము బెల్లము వీనిని కలితోనూరి లేపనము చేసిన త్రిదోషార్శస్సు మొదలగు బలిష్ఠములైన అర్శస్సులు హరించు.

నింబాది లేపము.

శ్లో॥ నింబాశ్వత్థస్యపత్రాణాం లేపోదుర్నామనాశనః ।
ఆరనాళేనవాహన్యాత్సగుడాకటుతుంబికా ।

తా. వేపాకు రావియాకు వీనిని నూరి లేపనముచేసినను లేక చేదుసొరకాయ బెల్లము వీనిని కలితో నూరి లేపనముచేసినను మూలవ్యాధి హరించు.

స్నుహ్యాది లేపము.

శ్లో॥ స్నుహ్యగ్నిలాంగలీదంతి మూలైర్లేపోర్శసాంహితః ।
తా. బొంతజెముడుపాలు చిత్రమూలము చెన్నదిర్లగడ్డ దంతివేరు వీనిని నూరి మూలరోగమునందు లేపనము చేయుట హితకరంబు.

అర్కాది లేపము.

శ్లో॥ అర్కం పయస్సుధాకాండం కటుకా లాబుపల్లవాః ।
కరంజోబస్తమూత్రేణ లేపనం శ్రేష్ఠమర్శసామ్॥

తా. జిల్లేడుపాలు జెముడుపాలు కటుకరోహిణి చేదుసొరచిగుళ్ళు క్రానుగ విత్తులు వీనిని మేకమూత్రముతోనూరి మూలరోగమునందు లేపనముచేయుట కడు శ్రేష్ఠకరంబు.

న్యగ్రోధపత్ర లేపము.

శ్లో॥ దగ్ధ్వాన్యగ్రోధపత్రాణి తైలేన సహలేపయేత్ ।
తా. మర్రియాకులగాల్చి బూడిదజేసి నూనెతోమర్దించి లేపనముచేసిన మూలరోగము హరించు.

దేవదాళ్యాది లేపము.

శ్లో॥ [శారీరే] దేవదాల్యాశ్చబీజాని సైంధవేన సుమర్దితమ్ ।
ఆరనాళేన లేపోయం మూలరోగ నివృత్తయే ।

తా. దావరదంగివిత్తులు సైంధవలవణము వీనిని కలితోనూరి లేపనముచేసిన మూలరోగము హరించు.

త్రిదోషార్శస్సునకు వైక్రాంతాఖ్య రసము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] మృతసూతాభ్ర వైక్రాంత కాంతతామ్రం
సమాంసమమ్। సర్వతుల్యేనగంధేన మర్ద్యంభల్లాతకాన్వితమ్।
దినైకంతద్రవైరేవ వటీంకుర్యాద్ద్విగుంజకామ్ । భక్షయే
ద్గుదజాన్హంతి ద్వంద్వజాంచత్రిదోషజమ్ । ప్రత్యష్టముసలీ
వహ్నిభాగాఃకుష్ఠస్యషోడశ।పిప్పలీపిప్పలీమూలం చ వేద్భా
గద్వయంద్వయమ్ । చతుష్కంతు విడంగస్య మరిచం కటు
తుంతికా । బ్రహ్మదండిత్రైకైకం చూర్ణితం ద్విగుణంగుడమ్।
కర్షాంశంభక్షయేచ్చానువ్యాధ్యర్శోరోగ ప్రశాంతయే।వైక్రాం
తాఖ్యో రసోనామ సాధ్యాసాధ్యార్శ శాంతయే॥

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము వైక్రాంతభస్మము కాంతభస్మము తామ్రభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనుంచి వీనికిసమముగ శుద్ధిచేసిన గంధకచూర్ణము శుద్ధిచేసిన జీడిగింజలచూర్ణము కలిపి జీడిచిత్తుంతైలముతో 1 దినము మర్దించి 2 గురిగింజలంత మాత్రలుచేసి యుంచుకొని దానికి నేలతాటిగడ్డలు 8 భాగములు చిత్రమూలము 8 భాగములు చెంగల్వకోష్ఠు 16 భాగములు పిప్పళ్ళు మోడి రెండేసిభాగములు వాయువిడంగములు 4 భాగములు మిరియాలు చేమదీర శొంఠి బ్రహ్మదండి యివి దినములొక్కొకభాగము యిటుల వీనినెల్లచూర్ణముచేసి దీనికి రెండింతలు బెల్లముకలిపి కర్షప్రమాణానుపానముతో సేవించిన అర్శస్సు ద్వంద్వార్శస్సు త్రిదోషార్శస్సు సాధ్యాసాధ్యార్శస్సులు హరించు.

అభ్రక హరీతకీ.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] మృతాభ్రక పలాన్యష్టౌ లోహస్య
పంచకమ్। గంధకస్య పలంపంచ త్రిభిర్ద్విగుణమాక్షికమ్।
పథ్యాశతపలం యోజ్యం ధాత్రీఫలశతద్వయమ్। సర్వమేకత్ర
తచ్చూర్ణం జంబీరైర్భావయేద్దినమ్। భృంగీపునర్నవాద్రావైః
* కుమార్యైస్తగడసంయుతైః। భల్లాతవహ్నికోరంటైర్హస్తి
శుండీతులాంగలీ। క్షీరిణీజలకుంభీజప్రత్యేకం ప్రత్యహాందవైః
భావయేత్సప్తధాదిత్థం మధ్వాజ్యాభ్యాం విలోలయేత్।
స్నిగ్ధభాండే స్థితంఖాదేన్నిత్యం నిష్కద్వయాంద్వయమ్।
సిద్ధశాబరయోగోయం త్రిదోషార్శాం వినాశయేత్॥

తా. అభ్రకభస్మము 20 పలములు లోహభస్మము 5 పలములు శుద్ధిచేసిన గంధకము 5 పలములు స్వర్ణమాక్షికము 60 పలములు కరకబెరడు 100 పలములు ఉసిరికపప్పు 200 పలములు యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి నిమ్మపండ్లరసముతో 1 దినము భావనచేసి యెండించి పిదప గుంటగలగర గలిజేరు కలబంద బెల్లము జీడి పలుకులు చిత్రమూలము గోరింట హస్తిశుండి (యేనుగపిప్పళ్ళు) చన్నచెంగల్వ తరుణి (అడవిబ్రహ్మపాల) చేదానుగ అనువాని రసములలో ప్రతిదానిచే నొక్కొకదినము మర్దించి భావనచేసి తేనె నెయ్యికలిపి నేతితోమాగిన కుండలోబెట్టి ప్రతిదినము

2 నిష్కములయెత్తును సేవించుచుండిన త్రిదోషార్శస్సు హరించు. ఈ యోగము సిద్ధశాబరునిచే చెప్పంబడియె.

అర్శోరోగములకు సూరణ వటకములు.

శ్లో॥ ఫలానిపంచపథ్యాయాః ఫలంమరిచకంతథా। పిప్పలీపిప్పలీ
మూలచవ్యచిత్రకనాగరమ్। ఫలవృద్ధిక్రమేణైవ యవక్షారం
ఫలత్రయమ్। సూరణస్యపలాన్యష్టౌ తథాభల్లాతకస్యచ। గుడే
నగుళికాంకుర్యాదక్షమాత్రప్రమాణకామ్। సాభక్షితాహ
రత్యర్శశ్చామ్లత్రకానపానతః। కాంకాయనేనకథితం శస్త్ర
క్షారాగ్నిభీరుణః॥

తా. కరకబెరడు 5 పలములు మిరియాలు 1 పలము పిప్పళ్ళు 1 పలము మోడి 2 పలములు చెవ్యము 3 పలములు చిత్రమూలము 4 పలములు శొంఠి 5 పలములు యవక్షారము 3 పలములు కందగడ్డ 8 పలములు శుద్ధిచేసిన జీడిగింజలు 8 పలములు యిటువీనినెల్ల దంచిచూర్ణముచేసి బెల్లముగలిపి తొలి అక్షప్రమాణము మాత్రలు చేసి పుల్లనిచల్లతో 1 సంవత్సరమువరకు సేవించుచుండిన అర్శోరోగము హరించు. ఈ యోగమును కాంకాయనుడనువాడు శస్త్రక్షారాగ్ని కర్మలకు భయపడువారి నిమిత్తమైరచించె.

అర్శోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ అరుష్కరే మూలరోగే చిత్రకం వాప్యరుష్కరమ్॥

తా. చిత్రమూలమునుగాని లేక శుద్ధిచేసిన జీడిగింజనుగాని సేవించిన వేదనతో గూడియుండు అర్శోరోగము హరించు. (లేక నేలగొలిమిడి చూర్ణము 1 భాగము చానమల్లెచూర్ణము 1 భాగము పిప్పళ్ళు ½ భాగము మోడి ½ భాగము యిటుల వీనినెల్ల చేకముచేసి సేవించినను లేక పుల్లకందనునూరి వెన్నలో సేవించినను వేదనతో గూడియుండు అర్శోరోగము హరించు. పథ్యము పుల్లకందవంటకమును భుజింపవలయు మఱియు చానవుల్లెను నేతితో వేయించి దానితోడ కమికదన్నమును భుజింపవలయు.)

రక్తార్శస్సునకు భల్లాతకామృతము.

శ్లో॥ [సూత్రస్థానే] భల్లాతకచతుష్షష్టి పలందుగ్ధంచ తత్సమమ్ ।
దుగ్ధాచ్చతుర్గుణంవారి పాచ్యం దుగ్ధావశేషకమ్। దుగ్ధతుల్యం
ఘృతంయోజ్యం ఘృతపాదంసితాంక్షిపేత్ । మధుధాత్రీ
సితాతుల్యం సితార్ధమభయారజః । మృతలోహం గుడూ
చ్యాశ్చ ప్రత్యేకమభయార్ధకమ్ । క్షిపేత్స్నిగ్ధఘటేసర్వం
ధాన్యరాశౌ నివేశయేత్। సప్తాహాదుద్ధృతంలిత్తు ఖాదేన్ని
ష్కత్రయంత్రయమ్। భల్లాతకామృతంనామ హంతిరక్తార్శ
సాంకిల।తూరతీక్ష్ణం నభోక్తవ్యం తైలాభ్యంగంచ వర్జయేత్।

తా. 64 పలముల శుద్ధిచేసిన జీడిగింజలలో 64 పలములపాలు 256 పలముల నీళ్ళుపోసి పాలుమిగులునటుల కాచి ఆపాలకు సమముగ నెయ్యి నేతికి 4 వ భాగము పంచదార పంచదారయెత్తు తేనె ఉసిరికపప్పు పంచదారకు ½ భాగము కరక్కాయల పొడి కరకపొడికి ½ భాగము లోహభస్మము లోహభస్మమునకు సమము తిప్పతీగ చూర్ణము గలిపి నేతితో మాగినకుండలోనునిచి ధాన్యరాశిలో 7 దినంబులిడి మూడేసి నిష్కములయెత్తున సేవింపుచుండిన రక్తార్శస్సు హరించు. దీనిసేవన కాలంబున పుష్టి తీక్ష్ణద్రవ్యము తైలాభ్యంజనము అనువానిని వర్జింపవలయు. (రక్తార్శస్సు హరించుటకై యోగరాజగుగ్గులమును సుగా సేవింపవలయు.

అర్శోరోగోపచారము.

శ్లో॥ అర్శస్సుచ గుడంచైవ కాకోదుంబరికాన్వితమ్ ।
ముండ్యార్ద్రకరసంచైవ ఖాదిరంచ ప్రయోజయేత్।

తా. బెల్లము బ్రహ్మమేడికాయలరసము అనువానిలోగాని లేక బోడతరం రసము అల్లపురసము అనువానిలోగాని లేక చండ్రచెక్కరసములోగాని సిందూరము గలిపి సేవించిన అర్శోరోగము హరించు.

ఔషధ సేవనకాల నియమము.

శ్లో॥ క్షయార్శశ్శూలరోగేచ గుల్మేమాస చతుష్టయమ్।

తా. క్షయము అర్శస్సు శూల గుల్మముగలవారలు తత్తద్రోగోక్తౌషధముల 4 మాసములకు సేవింపవలయు పైజెప్పబడిన ఔషధములవలన అర్శోరోగము మానకుండిన మాడయెత్తు గౌరీపాషాణమును కమికెను దంచి జెపకొనలను పుదకముతో 4 ఝామములునూరి 8 దినములు పట్టించి అగ్నియందుకాచిన అర్శస్సులు ఊడి పడును పిదప జెపాకు నుడికించి కట్టిన వ్రణముమానును.

గౌరీపాషాణ లేపము.

శ్లో॥ గౌరీపాషాణకర్షం స్నుహీకాండేవిక్షిపేత్ ।
పాచయేత్పుటపాకేన తతఉద్ధృత్యయత్నతః ।
రేవాచిసిచకుష్ఠంచ కల్కీకృత్యత్రయంసమమ్ ।
లేపయేత్తేనచార్శాంసి నివార్యం తేనసంశయః॥

తా. జెముడుకాడల యందొక కర్షప్రమాణము గౌరీపాషాణమునునిచి * పుటపాకములో పక్వముచేసి పిదప దానితోడ దేవల్చిన్ని చెంగల్వకోష్ఠు సన్నరాష్ట్రము అనువానిని సమభాగములుగ జేర్చి మర్దించి కల్కముచేసి లేపనముచేసిన మూలరోగము నిస్సంశయముగ హరించు.

అర్శరోగహర ధూపము.

శ్లో॥ [చరకే] అర్కమూలంశమీపత్రం నృకేశాస్సర్పకంచుకః ।
మార్జాలచర్మసాజ్యంచ గుదేధూపోర్శసాంహితః॥

తా. జిల్లేడువేళ్ళు జమ్మియాకు మనుజుని వెంట్రుకలు నాగుపాముకుబుసము పిల్లిచర్మము వీనిని చూర్ణముచేసి నేతితోదడిపి 40 దినములు ఆసనమున పొగవేసిన అర్శోరోగములు హరించు మఱియు యెండిన 7 పందికొక్కులచర్మము సోలెడు మంచిచెపవిత్తులు తులము శాలకము వీనిని చూర్ణముచేసి కానుగకాయలగాల్చి నిప్పు చేసి దానిపై యీ చూర్ణము వైచి 7 దినములు రేపుమాపు ఆసనమున పొగవేయు

* పుటపాకమన—పచ్చి వనస్పతులనుదంచి ముద్దజేసి దానిని గుమ్మడు మర్రి నేరేడు మొదలగువానివి యాకులలో జేనిచే నైనను జుట్టి 2 అంగుళముల ప్రమాణంబై నను అంగుళప్రమాణంబైనను మన్ను లేపనముచేసి యిది యెఱ్ఱగనగునంతవరకు పిడకలపుటంబున నునిచి పిదప దానియందుండిదీసి పైమంటిని ఆకులను నూడదీసి లోపలిముద్దను బిగి రసమును దీసికొనుటయు.

చుండిన అర్శోరోగములు మానును. పిదప గచ్చకాయల సాముదముతో దడిపి యెచ్చచేసి కాపుమాపు ఆసనమున కట్టుకట్టవలయును. మఱియు ఆసనమున పసుపు నీళ్లతో గడుగు చుండవలయును. నేలగోలిమిడియాకు రసములో మిరియపుచూర్ణము ఆవునెయ్యి గలిపి త్రాగవలయును. చప్పిడియన్నము ఆవుపాలు వీనిని పథ్యమునం గానిచికొనవలయును. మఱియు పందిపురీషమును పొగవేసిన అర్శోరోగము హరించు.

కపిత్థాది యోగము.

శ్లో॥ కపిత్థబిల్వమజ్జాశ్చ శుంఠీసైంధవకం సమమ్ ।
పిబేత్తక్రేణచార్శాంసి ప్రవాహం గ్రహణీం జయేత్ ॥

తా. వెలగగుజ్జు మారేడుగుజ్జు శొంఠి సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ చల్లతో నూరి సేవించిన అర్శస్సు అతిసారము ప్రవాహిక హరించు

మూలరోగమునందు పథ్యము

శ్లో॥ కతకకందపటోలపునర్నవం తక్రమాజ్యనవసితరామఠమ్ ।
మరిచకం సురదారుఫలం తథా పటుబృహతీద్వయజీవశివచా ।
సమిసినవ్యమురుంబరవాస్తుకం ఇతిహితం గుదకీలగదేషుచ ॥

తా. ఇందుపుకాయ కందగడ్డ పొట్లకాయ గలిజేరుకూర ఆవుచల్ల ఆవునెయ్యి ఆవువెన్న యింగువ మిరియాలు దేవదారుకాయలు సైంధవలవణము చిన్నములకకాయలు పెద్దములకకాయ మునగాలకూర వస చేరలాసికూర లేతమేడికాయ చిట్టికూర యివి అర్శోరోగమునందు పథ్యకరంబులు

మూలరోగమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ పిండాలమాషపిణ్యాక దధిమత్స్యాతిశీతలమ్ ।
అలాబూవార్తాకం చైవ పిష్టిబిల్వముపోదకీ ।
హిమాంబుసూపమాంసాని కఠినం కుక్కుటాసనమ్ ।
అశ్వాద్యారోహణం స్నాన మపథ్యం ప్రాహురర్శసామ్ ॥

తా. చారకంద మినపప్పు తెలికపిండి పెరుగు మత్స్యములు కడుశీతకర ద్రవ్యములు అనపకాయ వంకాయ పిండివంటకము మారేడుకాయ బచ్చలికూర

శీతోదకము పప్పు మాంసము కఠినపదార్థములు గొంతుగూర్చుండుట గుఱ్ఱము మొదలగువాని నెక్కుట స్నానము యివి అర్శోరోగమునందు పథ్యకరంబులు.

* ఉపదంశరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే]హస్తాభిఘాతాన్నఖదంతఘాతాదధావనాద
త్యతిసేవనాద్వా । యోనిప్రదోషాచ్చభవంతి శిశ్నే పంచోప
దంశావివిధాపచారైః ॥

తా. చేతులతో బిసుకుట గోళ్లతో గీచుట దంతములతో గొరుకుట యీ మొదలగువానియొక్క యభిఘాతమువలన సురతానంతరము మేఢ్రమును గడుగక వుపేక్షించుట కడుమైథునము సేయుట యోనిదోషము చకారమువలన దుర్గంధముగల యుదకముతో కడుగుట యీ కారణములవలన శిశ్నమున 5 విధములైన వుపదంశరోగము జనించు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] శేఫోపర్యుపదంశస్స్యాత్సచపంచవిధస్స్మృతః ।
స్తబ్ధమేఢ్రోఽతిరుగ్వాతాత్ పిత్తాద్రక్తాతిదాహవాన్ ।
కఫాత్కాఠిన్యకండూవాన్ రక్తజఃపిత్తలక్షణః ।
సర్వలింగస్త్రిదోషాఖ్యస్తు లింగవినాశకః ॥

తా. మేఢ్రముమీద వాత పిత్త శ్లేష్మ రక్త త్రిదోషజములవలన 5 విధములైన యుపదంశరోగములు జనించు. అందు వాతోపదంశమున మేఢ్రము మ్రాకుపడి కడు నొప్పితో గూడియుండు పైత్త్యోపదంశముల మేఢ్రము యెఱ్ఱనై మంటలతో గూడియుండు శ్లేష్మోపదంశమున మేఢ్రము కఠినమై దురదతో గూడియుండు రక్తోపదంశము పైత్త్యోపదంశ లక్షణయుక్తంబుగనుండు త్రిదోషోపదంశమున మేఢ్రము నశించు. (యిది అసాధ్యము.)

వాతోపదంశ లక్షణము.

శ్లో॥ సతోదభేద స్ఫురణై స్సకృష్ణై స్స్ఫోటై ర్వ్యవస్యే త్పవ
నోపదంశమ్ ॥

---

* వుపదంశమన—కొరుకుజాడ్యము.

తా. మేఢ్రమున నల్లనిపొక్కులు జనించి సూదులతో పొడుచునట్టుల వేదన పగుళ్ళు చలనము అనునవి కలిగియుండిన వాతోపదంశమని తెలియవలయును.

పిత్తరక్తోపదంశ లక్షణములు.

శ్లో॥ పీతైర్బహుక్లేదయుతైస్సదాహైః పిత్తేన రక్తాత్పిశితావభాసైః॥

తా. పసుపువర్ణముగల పొక్కులు జనించి కడుస్రావము మంటలు కలిగియుండిన పిత్తోపదంశమనియు మాంసమువంటి యెఱ్ఱని పొక్కులు జనించిన రక్తోపదంశమనియు తెలియవలయును.

కఫోపదంశ లక్షణము.

శ్లో॥ సకండురైః శ్వేథయుతై ర్మహద్భిశ్శుక్లై ర్ఘన స్రావయుతైః కఫేన॥

తా. దురద వాపు అనువానితోడంగూడి తెల్లనివర్ణముగల పెద్దపొక్కులవలన వ్యాప్తంబై గట్టిగ చీమును గార్చుచుండిన కఫోపదంశమని తెలియవలయును.

సన్నిపాతోపదంశ లక్షణము.

శ్లో॥ నానావిధ స్రావరుజోపపన్న మసాధ్య మాహుస్త్రిమలోపదంశమ్॥

తా. పలువిధస్రావ వేదనలుంగలది సన్నిపాతోపదంశమని తెలియవలయును. యిది అసాధ్యము.

అసాధ్యోపదంశ లక్షణము.

శ్లో॥ విశీర్ణమాంసం కృమిభిః ప్రజగ్ధం ముష్కావశేషం పరివర్జయేత్తు॥

తా. శిథిలమైనమాంసముగల వుపదంశరోగిని క్రిములవలన మేఢ్రము భక్షింపబడి వృషణములుమాత్రము శేషించియుండు వుపదంశరోగిని వైద్యుడు వర్జింపవలయును.

శ్లో॥ సంజాతమాత్రే న కరోతి మూఢః క్రియాం నరో యో విషయే ప్రసక్తః। కాలేన శోథకృమిదాహపాకైర్విశీర్ణశిశ్నో మ్రియతే స తేన॥

తా. వుపదంశరోగము జనించిన తోడనే చికిత్సం జేసికొనక విషయాసక్తుడై యుండు మూర్ఖపురుషునియొక్క మేఢ్రము కొంతకాలమునకు పిదప వాపు పురుగులు తాపము పాకము అనువానితోడంగూడి శిథిలంబగు దానివలన ఆ యుపదంశరోగి మృతిజెందు.

లింగవర్తి లక్షణము.

శ్లో॥ అంకురైరివ సంభూతైరుపర్యుపరిసంస్థితైః। క్రమేణజాయతే వర్తిస్తామ్రచూడశిఖోపమా। కోశస్యాభ్యంతరే సంధౌ సర్వసంధిగతాపి వా। లింగవర్తిరితిఖ్యాతా లింగార్శ ఇతిచాపరే॥ కులుత్థాకృతయః కేచిత్కేచిత్పద్మదళోపమాః॥ మేఢ్రసంధౌ నృణాం కేచిత్కేచిత్సర్వాశ్రయాస్స్మృతాః॥ రుజాదాహార్తిబహుళా స్త్రావ్రస్రావోదసమన్వితాః। స్త్రీణాంపుంసాంచ జాయంతే హ్యుపదంశా సుదారుణాః॥

తా. మేఢ్రముపై మాంసపుమొలక లొకదానిపై 1 టి జనించి కోడిజుట్టువలె కర్తికయై వృషణములకు లోనగాని లేక సర్వసంధులయందుగాని జనింపుచున్నయవి. ఈరోగమును లింగవర్తియనియు కొందరు లింగార్శమనియు వచించెదరు అందు కొన్ని వులవలతో సమానముగ కొన్ని తామరదళములతో సమానముగ కొన్ని మేఢ్రసంధులయందుగాని మఱికొన్ని సర్వశరీరమునందుగాని జనించి త్రిదోషజన్యంబుగ నుండుటచే మిక్కుటముగ వేదన తాపము కడుబీడ దప్పి సూదులతో పొడుచునట్టుల వేదన అనువానితోడంగూడి యుండు. మఱియు త్రిదోషజన్యంబై దారుణముగనుండు నీ యుపదంశము స్త్రీపురుషులకిరువురికి జనించుటగలదు.

ఉపదంశమునకు ప్రక్రియ.

శ్లో॥ స్నిగ్ధస్విన్నశరీరస్య మేఢ్రమధ్యే సిరావ్యధః।
జలూకాపాతనం వాస్యా దూర్ధ్వాధశ్శోధనం తథా।
సద్యోహి హృతదోషస్య రుక్ఛోఫా వుపశామ్యతః।
పాకో రక్ష్యః ప్రయత్నేన శిశ్నక్షయకరో హి సః॥

తా॥ సర్వాంగములు చమురు బట్టించి కాచి మేఢ్రమధ్యమునందు సిరను వేధించుటవలనగాని లేక జలగలవలనగాని రక్తమును స్రవింపంజేసి పిదప వమన విరేచనం

ఋల కొపంగిన దోషము నివర్తించి తత్క్షణమున రుక్సైథలు హరించు. మఱియు సిరా వృథవలనగాని జలగలవలనగాని గలిగిన వ్రణమును ప్రయత్నపూర్వకముగ మాన్పవలయు తల్లోపంబున మేఢ్రము నశించు.

లింగరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ పక్వంవిపాట్యమతిమాంస వ్రణవత్సముపాచరేత్॥

తా. వృషదంశము పక్వంబై పగిలిన మేఢ్రమునందలి దుర్మాంసమును చిన్ని వ్రణములవలె బుద్ధిమంతుడగువాడు చికిత్స చేయవలయును.

లింగరోగహర లేపనములు.

శ్లో॥ మహాశంఖంజలైపిష్ట్వా తేనలింగంప్రలేపయేత్ । లింగరోగం
నిహన్త్యాశు లేపోయం వ్యాధినాశకః । కుష్ఠంపూగం వచా
తోయైస్సారం వాఖాదిరోత్థితమ్ । జలైర్ఘృష్టం ప్రలేపో
యం లిఙ్గరోగ హరఃపరమ్ । క్షాళయే త్త్రిఫలాక్వాథైః
పక్వంలింగం పునఃపునః । తచ్చూర్ణ లేపమాత్రేణ చాంకు
రంచ జయేద్ధ్రువమ్॥

తా. పెద్దశంఖము నుదకములో సాది లింగమునందు లేపనముచేసిన లింగరోగము శీఘ్రముగ నశించు లేక చంగల్వకోష్టు పోకచెక్క వస వీనినిగాని కాచును గాని నీళ్ళతో నూరి లింగముమీద లేపనముచేసిన లింగరోగము హరించు లేక వాపు పక్వమైన పిదప త్రిఫల కషాయములో లింగమును పలుమారు గడిగిన లింగముయొక్క వాపు హరించు. లేక త్రిఫలముల గాల్చి మసిచేసి దానిని పట్టించిన మేఢ్రమునందలి అంకురములు నిశ్చయముగ హరించు.

శ్లో॥ సగంధక ఘృతైశ్శ్లేష్యం పక్వంలింగం సుఖావహమ్ ।
నింబం ఖదిరమంజిష్ఠ చూర్ణంవా లేపయేజ్జయేత్ ।
వటోదుంబర మశ్వత్థం చూతజంబూత్వచం సమమ్ ।
జలైః క్వాథ్యంచ తేనైవ క్షాళయే ల్లింగపాకనుత్॥

తా. గంధకమును నేతితోనూరి పక్వమైన లింగముపై లేపనము చేసినను లేక వేపాకు చండ్రచెక్క మంజిష్ఠ వీనిచూర్ణమును లేపనము చేసినను లేక మఱ్ఱి మేడి రావి మామిడి నేరేడు అనువాని చెక్కల సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి యుదకములోవేసి కషాయముకాచి దానిచే లింగమును గడుగుచుండినను లింగపాకము హరించు.

శ్లో॥ కుమారీ రససంపిష్టం జీరకం లేపయేచ్ఛురుక్ ।
తేనదాహశ్చ పాకశ్చ శాంతిమాప్నోతి నిశ్చితమ్॥

తా. కలబందరసముతో జీలకఱ్ఱనునూరి లేపనముచేసిన లింగరోగము లింగరోగమునందలి నొప్పి మంట పాకము నిశ్చయముగ శమించు.

పంచారవిందక ఘృతము.

శ్లో॥ మృణాళం పద్మబీజాని నాళంపద్మంచ కేసరమ్ ।
సర్వంసప్త పలంకుర్యా త్త్రింశత్పలంచ గోఘృతమ్ ।
ఘృతా చ్చతుర్గుణంక్షీరం ఘృతశేషం విపాచయేత్ ।
పాకాంతే చూర్ణమేషాంచ క్షిప్త్వా తదవతారయేత్॥
పాయయే ల్లింగరోగఘ్నం ఘృతం పంచారవిందకమ్॥

తా. ఆవునెయ్యి 30 పలములు ఆవుపాలు 120 పలములు వీనిని గలిపి నెయ్యి శేషించునటుల కాచి పాకాంతమున తామరగడ్డలు తామరవిత్తులు తామరతూండ్లు దానిపువ్వులు దాని కేసరములు అను 5 దినుసుల 7 పలములు గ్రహించి చూర్ణముచేసి వైచి దించుకొని సేవింపుచుండిన లింగరోగము హరించు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] తుత్థం * గైరికకాసీసం శిలాతాళంరసాం
జనమ్ । సౌరాష్ట్రీ సైంధవంచైలాం † లోధ్రకం రేణుపుష్ప
కమ్ । పిష్ట్వాక్షౌద్రేణసంయోజ్య లేపోలింగరుజాపహః॥

తా. మైలుతుత్తము కావిరాయి అన్నభేది శిలాజిత్తు తాళకము రసాంజనము తోవరిమన్ను సైంధవలవణము యేలకులు లొద్దుగచెక్క రేణుకలు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి తేనెలోగలిపి లేపనముచేసిన లింగపీడ హరించు.

శ్లో॥ తిలకల్కం క్షౌద్రయుతం లేపోలింగ రుజాపహః॥

తా. నువ్వుల కల్కములో తేనెగలిపి లేపనముచేసిన లింగరోగము హరించు.

సర్వ వృషదంశములకు వ్యాధిహరణ రసము.

శ్లో॥ హింగులోత్థరసంభాగం ద్వౌభాగౌ రసకర్పూరమ్ । రసతు
ల్యం బలిందద్యా త్ఖల్వమధ్యేతు కజ్జలీమ్। దత్వాండే మృత్పు

---

* టంకణం. † సిందూరం రేణుకావణమ్.

టంకంచ వాలుకాయంత్రగం పచేత్ । దినైకంతు క్రమా
గ్నౌతు సాంగశీతం సముద్ధరేత్ । పూజయే ద్గురువిప్రాదీ
న్వ్యథారోగం ప్రయోజయేత్ । గుంజా చతుష్టయంఖాదే
న్నాగవల్లీ దళైర్యుతమ్ । మందోపిలభతే పుంస్త్వం వాజీ
కరణముత్తమమ్ । అపుత్రః పుత్రమాప్నోతి జీవేచ్చ శర
దాంశతమ్ । వలీపలిత నాశ్చూర్ణం వాతశ్లేష్మ నిబర్హ
ణమ్। అయంవ్యాధి హరస్సూతః పూజ్యపాదేన నిర్మితః॥

తా. ఇంగిలీకములో తీయబడిన రసము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన రసకర్పూరము 2 భాగములు శుద్ధిచేసిన గంధకము 1 భాగము యిట్టుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి 3 దినములు మర్దించి కజ్జలిజేసి దానిని కోడిగ్రుడ్డులోనునిచి దానిపై 6 చీలమన్నులిచ్చి 1 దినము వాలుకాయంత్రమున క్రమాగ్నులతో వండి సాంగశీతలమున దీసి గురుబ్రాహ్మణుల బూజించి 4 గురిగింజలయెత్తును రోగబలాబలానుగుణ్యముగ తమలపాకులలో నునిచి సేవించిన మందశక్తియు మొదలు అంధ్యుమెప్పి కఫవాతము వృపదంశము వీనిని హరింపంజేసి పుంసత్వమును అపుత్రవంతునికి సంతానంబును 100 సంవత్సరంబులాయువును మిక్కుటముగ వీర్యవృద్ధిని గలుగంజేయును ఈ రసము పూజ్యపాదునిచే జెప్పంబడియె.

సూతాది వటికములు.

శ్లో॥ శుద్ధసూతంచభల్లాతంపిప్పలీమూలపిప్పలీ। ఆంల్లకంజాతిపత్రీ
ఖురకం దేవపుష్పకమ్ । మర్దయే త్సమభాగేన పురాణగుడ
మిశ్రితమ్ । ఉపదంశేషు సర్వేషు ప్రమాణం రత్తికావటీ॥

తా. శుద్ధిజేసినరసము జీడి మోడి పిప్పళ్ళు అక్కలకఱ్ఱ జాపత్రి లంగర్పములు లవంగపూలు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి ప్రాతబెల్లము గలిపి మర్దించి గురిగింజంత మాత్రలుజేసి యందొకదానిని సేవించిన సర్వమైన వృపదంశములు హరించు.

ఉపదంశ కుఠారము.

శ్లో॥ కంకుష్ఠంటుష్కంచైవ తోలైకంతుపృథక్పృథక్। తోలార్ధం
తుత్థకంగ్రాహ్యంశృంగ బేరరసేనతు।మర్దయిత్వావటీకార్యా

బదరాస్థిమితాభిషక్ । శృంగబేరరసేనైవ సాయంప్రాతశ్చ
భక్షయేత్ । మధురామ్లం మత్స్యదుగ్ధం కూశ్మాండంచ
వివర్జయేత్ । ఉపదంశకుఠారోయం రసస్సర్వత్ర పూజితః॥

తా. ముదారుసింగు 1 తులము చంగల్వకోష్టు 1 తులము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము ½ తులము యిట్టుల వీని నేకముజేసి అల్లపురసముతో మర్దించి రేగువిత్తంత మాత్రలుజేసి సాయంప్రాతఃకాలముల అల్లపురసానుపానముతో సేవించిన వృపదంశము హరించు. వీని సేవనకాలంబున మధురము పులుసు మత్స్యములు పాలు గుమ్మడుకాయ అనువానిని వర్జింపవలయు. ఈ రసము సర్వత్ర పూజింపంబడు.

రసగంధక కజ్జలి.

శ్లో॥ కర్షమాత్రం రసంశుద్ధం ద్వికర్షం గంధకంస్మృతమ్ । విధివ
త్కజ్జలీంకృత్వా తచ్చగోఘృతసంయుతమ్ । మాషమాత్రం
ప్రతిదినం దద్యాదేకత్రిసప్తకమ్ । గోధూమాన్నం ఘృతం
పథ్యం కారయేల్లవణంవినా।ఉపదంశాపహాశ్చైషో యోగో
మునిభిరీరితః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 కర్షము శుద్ధిజేసిన గంధకము 2 కర్షములు యీ 2 నిఁ గాటుకవలె మర్దించి మినుమెత్తును ఆవునేతిలోగలిపి 21 దినము సేవించిన వృపదంశము హరించు. దీనియందు లవణమును వర్జించి గోధూమాన్నమును నెయ్యిని సేవింపవలయు.

బాలహరీతక్యాది యోగము.

శ్లో॥ బాలపథ్యాఫలైకంచ తుత్థంశాణమితంతథా । నింబుద్రవేణ
సంమర్ద్యం దృఢంసప్తదినానివై । గుటికాంచణకప్రాయాం
ఛాయాశుష్కాంతుకారయేత్ । శీతోదకానుపానేన నిత్య
మేకాంప్రదాపయేత్ । ఘస్రాణామేకవింశత్యాముచ్యతే
హ్యుపదంశతః । శాలిగోధూమ ముద్గాశ్చ గోసర్పిః పథ్య
మీరితమ్॥

తా. కరక పిందెలు 4 రూపాయలయెత్తు శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము ½ రూపాయయెత్తు యీ రెంటిని నిమ్మపండ్లరసముతో 7 దినములు భావనజేసి మర్దించి సెనగగింజంత మాత్రలుజేసి నీడనెండించి శీతోదకముతో 21 దినము సేవించిన వృపదంశము హరించు.

దీనియందు వరిబియ్యపు వంటకము గోధుమాన్నము పెసలు ఆవునెయ్యి అనువానిని పథ్య మునందు చేర్చికొనందగు.

పారదాది లేపము.

శ్లో॥ పారదంగంధకంతాళం దరదంచమనశ్శిలామ్। పృథక్కర్షం
ద్వికర్షంచ ముద్దారంశంఖజీరకమ్। విధాయకజ్జలీంశ్లక్ష్ణాం
మర్దయేత్సురసారసైః। ఛాయాశుష్కం తతఃకృత్వా పున
రున్మత్తజద్రవైః। విమర్ద్యాథవటీకార్యా హ్యుపదంశే
ప్రయోజయేత్। గోఘృతేన ప్రలేపోయం వ్రణానాం రోప
ణేహితః॥

తా. రసము గంధకము తాళకము యింగిలీకము మణిశిల యివి దినుసుకొక్క కర్షము ముద్దారుసింగు పీసురాతివారె యివి దినుసుకు 2 కర్షములు యిట్టుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి కాటుకవలెనూరి పిదప తులసియాకు రసముతో మర్దించి నీడ నెండించి మరల ఉమ్మెత్తాకు రసముతో మర్దించి యుండచేసి ఆవునేతితో సాది లేపనముచేసిన ఉపదంశము హరించుటయేగాక వ్రణమును మాంసపూరితంబగు.

త్రిఫలాది ప్రక్షాళనము.

శ్లో॥ త్రిఫలాయాః కషాయేణ భృంగరాజ రసేనవా।
వ్రణ ప్రక్షాళనంకుర్యా దుపదంశ ప్రశాంతయే॥

తా. త్రిఫలకషాయముతో గాని లేక గుంటగలగర కషాయముతో గాని ఉపదంశమును కడిగిన శమించు.

శూకదోష నిదానము.

శ్లో॥ అక్రమాచ్ఛేఫసోవృద్ధిం యోభివాంఛతి మూఢధీః।
వ్యాధయస్తస్యజాయంతే దశచాష్టౌచశూకజాః॥

తా. మందబుద్ధివలన క్రమవిహీనుడై మేఢ్రము లావుగ గావలయునని యిచ్ఛచే విషజంతువును (అనగా జలమునందుండు కప్పను) లేపనము సేయుటవలన దుష్టయోని సంబంధమువలన యోనిలో వెంట్రుకలుగల స్త్రీసంబంధమువలన 18 విధములగు శూకరోగములు జనించు.

సర్షపిక లక్షణము.

శ్లో॥ గౌరసర్షపసంస్థానా శూకదుర్భగ్నహేతుకా।
పిటికాశ్లేష్మవాతాభ్యాం జ్ఞేయాసర్షపికాచసా॥

తా. జలమునందుండు కప్పను లేపనముసేయుటవలన దుష్టయోని సంబంధమువలన కఫవాతములు ప్రకోపించి తెల్లయావాల ప్రమాణముగల కురుపు మేఢ్రమున గలుగంజేయు. ఇదియ సర్షపిక మనంబడు.

అష్ఠీలికా లక్షణము.

శ్లో॥ కఠినావిషమైర్భుగ్నై ర్వాయునాష్ఠీలికాభవేత్।

తా. అప్రశస్తమైన * శూకముల లేపనము సేయుటవలన వాతము ప్రకోపించి గుండ్రముగ కఠినముగనుండు కురుపుల గలుగంజేయు. ఇదియ అష్ఠీలిక మనంబడు.

గ్రథిత లక్షణము.

శ్లో॥ శూకైర్యత్పూరితంశశ్వ ద్గ్రథితంనామతత్కఫాత్।

తా. ఎల్లప్పుడు శూకముల లేపనముసేయుటవలన కఫము ప్రకోపించి మేఢ్రమునపై గంటు జనించు. ఇదియ గ్రథిత మనంబడు.

కుంభికా లక్షణము.

శ్లో॥ కుంభికారక్తపిత్తోత్థా జాంబవాస్థినిభాశుభా।

తా. శూక లేపనమువలన రక్తపిత్తము ప్రకోపించి నేరేడుపిక్కలవంటి నల్లని కురుపుల గలుగంజేయు. ఇదియ కుంభిక మనంబడు.

అలజీ లక్షణము.

శ్లో॥ తుల్యాంబాంత్వలజీంవిద్యాద్యథాప్రోక్తాంవిచక్షణైః॥

తా. శూక లేపనమువలన ప్రమేహ పిటికా నిదానమున చెప్పంబడిన అలజీ లక్షణ తుల్యంబైయుండు కురుపులు జనించిన అలజి యనంబడు.

మృదిత లక్షణము.

శ్లో॥ మృదితంపీడితంయత్తు సంరబ్ధంవాతకోపతః॥

* శూకము—అనగా జలమునందుండు కప్ప.

తా. శూక లేపనానంతరము మేఢ్రమును పిసుకుటవలనగాని లేక అదుముట వలనగాని వాతము ప్రకోపించి మేఢ్రమున వాపును గలుగంజేసిన మృదిత మనంబడు.

సంమూఢ పిటికా లక్షణము.

శ్లో॥ పాణిభ్యాంభృశసంమూఢే సంమూఢపిటికాభవేత్॥

తా. లేపనానంతరము 2 చేతులతో మేఢ్రమును మిక్కుటముగ పిసుకుటగలన నొరులేకుండు పిటికలు జనించు. ఇదియు మూఢపిటిక మనంబడు.

అవమంథ లక్షణము.

శ్లో॥ దీర్ఘాబహ్వ్యశ్చ పిటికా దీర్యంతే మధ్యతస్తుయాః।
సోవమంథః కఫాసృగ్భ్యాం వేదనా రోమహర్షకృత్॥

తా. శూక లేపనమువలన కఫరక్తము ప్రకోపించి పొడవుగ మిక్కుటముగ మధ్య మధ్య పగిలినవిగనుండు కురుపుల మేఢ్రముపై గలుగంజేయు. దానిసంబంధమువలన వేదన రోమాంచము గలుగు యిదియు అవమంథ మనంబడు.

పుష్కరికా లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తశోణితసంభూతా పిటికాపిటికాచితా।
పద్మకర్ణికసంస్థానా జ్ఞేయాపుష్కరికాంచసా॥

తా. శూకదోషజనిత పిత్తరక్తమువలన కురుపులు జనించి పండి చుట్టునున్న కురుపులతో వ్యాప్తంబై 1 టిగ జేయుటవలన కమలముయొక్క కర్ణికమువలె గనుపించు. ఇదియు స్పర్శహాని యనంబడు.

స్పర్శహాని లక్షణము.

శ్లో॥ స్పర్శహానింతుజనయే చ్ఛోణితంశూకదూషితమ్॥

తా. శూక లేపనమువలన రక్తముదుష్టంబై చర్మమున స్పర్శజ్ఞానము లేకుండు నటులంజేయు. ఇదియు స్పర్శహాని యనంబడు.

ఉత్తమా లక్షణము.

శ్లో॥ ముద్గమాషో ద్గమారక్తా రక్తపిత్తో ద్భవాశ్రయా।
వ్యాధిరేషోత్తమానామ శూకాజీర్ణనిమిత్తజః॥

తా. శూకములను పలుమారు లేపనము చేయుటవలన రక్తపిత్తము కుపితంబై పెసలు వుద్దులు అనువాని ప్రమాణముగలదై యెఱ్ఱగనుండుకురుపుల మేఢ్రమున గలుగం జేయు. ఇదియు వుత్తమ మనంబడు.

శతపోనక లక్షణము.

శ్లో॥ ఛిద్రైరణుముఖైర్లింగం చితంయస్యసమంతతః।
వాతశోణితజోవ్యాధి ర్విజ్ఞేయశ్శతపోనకః॥

తా. శూకదోషజనిత వాతరక్తమువలన లింగముపై ననేక సూక్ష్మముఖములు గల ఛిద్రములు గలిగిన శతపోనక మనంబడు.

త్వక్పాక లక్షణము.

శ్లో॥ వాతపిత్తకృతోయస్తు త్వక్పాకోజ్వరదాహవాన్॥

తా. శూకదోషజనిత వాతపిత్తమువలన మేఢ్రముయొక్క చర్మము పండి జ్వర దాహములు గలిగిన త్వక్పాకమనంబడు.

శోణితార్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ కృష్ణైస్స్ఫోటైస్సరక్తాభిః పిటికాభిర్నిపీడితమ్।
యస్యవాస్తురుజాచోగ్రా జ్ఞేయంతచ్ఛోణితార్బుదమ్॥

తా. శూకదోషమువలన మేఢ్రముపై నల్లగ లేక యెఱ్ఱగనుండు కురుపులు జనిం ప్రణస్థానమున మిక్కుటముగ పోటుగలిగిన శోణితార్బుద మనంబడు.

మాంసార్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ మాంసదోషేణజానీయా దర్బుదంమాంససంభవమ్॥

తా. శూకదోషముచే మాంసము దుష్టంబగుటవలన మాంసార్బుదము జనించు.

మాంసపాక లక్షణము.

శ్లో॥ శీర్యంతేయస్యమాంసాని యస్యసర్వాశ్చవేదనాః।
విద్యాత్తంమాంసపాకంతు సర్వదోషకృతంభిషక్॥

తా. శూకదోషమువలన మేఢ్రమునందలి మాంసముకుళ్ళి పూడిపడి పలువిధ ములగు నొప్పుల గలుగంజేయుచుండిన మాంసపాక మనంబడు. ఇది త్రిదోషమువలన జనించు.

విద్రధి లక్షణము.

శ్లో॥ విద్రధిః సన్నిపాతేన యథోక్తమభినిర్దిశేత్॥

తా. శూకదోషమువలన జనించి విద్రధిరోగనిదానమున చెప్పంబడిన సన్నిపాత విద్రధి లక్షణతుల్యంబై యుండునది విద్రధియనంబడు.

తిలకాలక లక్షణము.

శ్లో॥ కృష్ణాని చిత్రాణ్యథవా శూకాని సవిషాణి తు ।
పాతితాని పచంత్యాశు మేఢ్రం నిరవశేషతః ।
కాలాని భూత్వా మాంసాని శీర్యంతే యస్య దేహినః ।
సన్నిపాతసముత్థాంస్తు తాన్విద్యాత్తిలకాలకాన్॥

తా. నల్లగ లేక చిత్రవిచిత్రమైన ఛాయగలిగనుండు విషశూకముల లేపనము జేయుటవలన లక్షణమున మేఢ్రింబంతయుంబండి అందలి సర్వమాంసము తిలలవలెనల్లనైరాలిన తిలకాలక మనంబడు. ఇది త్రిదోషమువలన జనించు.

అసాధ్య శూకదోష లక్షణము.

శ్లో॥ తత్ర మాంసార్బుదం యచ్చ మాంసపాకశ్చ యస్స్మృతః॥
విద్రధిశ్చ న సిధ్యంతి యే చ స్యుస్తిలకాలకాః॥

తా. శూకదోషములో మాంసార్బుదము మాంసపాకము విద్రధి తిలకాలకము అనునవి యసాధ్యంబులు.

శూకదోష చికిత్స.

శ్లో॥ హితం చ సర్పిషః పానం పథ్యం చాపి విరేచనమ్ ।
హితశ్శోణితమోక్షశ్చ శూకరోగేషు దేహినామ్॥

తా. శూకరోగమున ఘృతపానము విరేచనము రక్తమోక్షణము హితకరంబులు.

సార్షప చికిత్స.

శ్లో॥ ఉల్లిఖ్యసార్షపిటిల పతేర్నాథప్రలేపయేత్।
తిందుకత్రిఫలాలోధ్రైర్గోమూత్రపరిపేషితైః॥

తా. సార్షపమను శూకదోషమున సన్నపుసూదితో * లేఖన క్రియంజేసి తుమికి త్రిఫలములు లొద్దుగుచెక్క అనువానిని గోమూత్రముతోనూరి లేపనము సేయవలయు.

అష్ఠీలికా చికిత్స.

శ్లో॥ అష్ఠీలాయాం హృతే రక్తే శ్లేష్మగ్రంథిక్రియాం చరేత్॥

తా. అష్ఠీలికయను శూకరోగమున రక్తస్రావము జేయించి శ్లేష్మగ్రంథివలెనే చికిత్సింపవలయు.

శ్లో॥ స్వేదయేద్గ్రథితం యచ్చ నాడీస్వేదేన బుద్ధిమాన్ ।
సుఖోష్ణైరుపనాహైశ్చ వ్రణోక్తైరుపనాహయేత్॥

తా. గ్రథితమను శూకదోషమున బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు గొట్టముతో కాకమునిచ్చి చెమటను దీయుటయే గాక వ్రణమునకై చెప్పంబడియుండు కట్లను సుఖోష్ణముగ దీనియందును గట్టవలయు.

కుంభికా చికిత్స.

శ్లో॥ కుంభికాయాం హరేద్రక్తం పక్వాయాం శోధితే వ్రణే ।
తిందుకత్రిఫలాలోధ్రైర్లేపస్తైలం చ రోపణమ్॥

తా. కుంభికయను శూకదోషమున రక్తమును దీయవలయు అది పండినయెడల వ్రణశోధన క్రియజేసి పిదప తుమికి త్రిఫలములు లొద్దుగుచెక్క అనువాని లేపనమును మఱియు నాద్రవ్యములతో సిద్ధము జేయబడిన తైలలేపనమును జేసిన వ్రణముమానును.

అలజికా చికిత్స.

శ్లో॥ అలజ్యాం హృతరక్తాయాం పూర్వ ఏవ క్రియాక్రమః॥

తా. అలజియను శూకదోషమున పైజెప్పబడిన ప్రకారము రక్తమునుదీసి కుంభికమువలెనే చికిత్సింపవలయు.

---

* లేఖన క్రియ యనగా...రుద్దుట.

అవమంథ చికిత్స.

శ్లో॥ క్రియేయమవమంథేపి రక్తంశోధ్యంయథోభయోః॥

తా॥ అవమంథమను శూకరోగమున పూర్వోక్తమంతిక జలగలచే రక్తస్రావమును చేయించవలయు.

పుష్కరీ మూఢపిటికా చికిత్స.

శ్లో॥ క్రమఃపిత్తవిసర్పోక్తః పుష్కరీమూఢయోర్మతః॥

తా. పుష్కరికము మూఢపిటికము అనని 2 శూకదోషములయందు పిత్తవిసర్పమునకై చెప్పంబడిన చికిత్సంజేయవలయు.

ఉత్తమా శూకరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ ఉత్తమాఖ్యాంతుపిటికాం సంసేద్యబహుశోధృతే।
కల్కచూర్ణైఃకషాయైశ్చ క్షౌద్రయుక్తైరుపాచరేత్॥

తా. ఉత్తమాఖ్యమను శూకరోగమున విశేషముగ నొత్తడమునిచ్చి పిదప కల్క చూర్ణకషాయములలో మధ్యమునుచేర్చి దానితో నుపచరింపవలయు.

శతపోనక చికిత్స.

శ్లో॥ రసక్రియావిధాతవ్యా లిఖితేశతపోనకే।
పృథక్పర్ణ్యాదిభిస్సిద్ధం తైలందేయమనంతరమ్॥

తా. శతపోనకమను శూకరోగమున తొలుత లేఖనక్రియంజేసి పిదప పారదక్రియను చేయుటయేగాక శాలిపర్ణి మొదలగు వానియొక్కముగ సిద్ధము చేయబడిన తైలము నొసంగవలయు.

త్వక్పాక స్పర్శహాని మృదితములకు చికిత్స.

శ్లో॥ త్వక్పాకేస్పర్శహానౌచ సేచయేన్మృదితేపునః।
బలాతైలేనకోష్ణేన మధురైశ్చోపనాహయేత్॥

తా. త్వక్పాకము స్పర్శహాని మృదితము అను శూకరోగములయందు మందోష్ణముగల బలాతైలముచేత సేచనక్రియంజేసి వానిపై మధురౌషధముల నూరిచి కట్టుగట్టవలయు.

తిలకాలక చికిత్స.

శ్లో॥ తిలకాలంసముల్లిఖ్య తీక్ష్ణేనలఘుపాణినా।
భిషజాధాత్రికర్తవ్యస్సద్యోవ్రణవినిర్మితః॥

తా. తిలకాలకమను శూకరోగమును మంగలకత్తితో లఘువుగ గీచి సద్యోవ్రణచికిత్సం జేయవలయు. (ఇటులనే మాంసార్బుదము మాంసపాకము విద్రధి అనువానిని గూడా చికిత్సింపందగు.)

ఉపదంశములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ ఛర్దిర్విరేకౌ ధ్వజ మధ్యనాడీ వేధోజలూకాపరిపాతనంచ
సేకః ప్రలేపోయవశాలయశ్చ ధన్వామిషంముద్గరసోఘృ
తాని। కటిల్లకంశిగ్రుఫలంపటోలం శాలించశాకంనవమూ
లకంచ। తిక్తంకషాయం మధుకూపవారి తైలంచ హన్యా
దుపదంశరోగమ్॥

తా. వమనవిరేచనముల చేయించుట లింగమధ్యమునందు సిరను వేధించుట జలగలనంటించుట సేచన లేపనములంజేయుట యవధాన్యము అరణ్యసంబంధమైన మాంసము పెసరకట్టు నెయ్యి కాకరకాయ ములక్కాయ పొట్లకాయ వరియన్నము * శాకము లేతముల్లంగి చేదు వగరు తిపిగలరసములు బావినీళ్ళు నూనె యివి యుపదంశరోగమును హరింపంజేయు.

ఉపదంశాదులయం దపథ్యము.

శ్లో॥ దివానిద్రాం మూత్రవేగం గుర్వన్నం మైథునంగుడమ్।
వ్యాయామమమ్లంతక్రంచ వర్జయేదుపదంశవాన్॥

తా. పగలు నిద్రించుట మూత్రవేగము నడ్డగించుట జడాన్నమును సేవించుట మైథునము సేయుట బెల్లమును భుజించుట వ్యాయామము సేయుట పులుసు మజ్జిగ

* శాకమనగా—బచ్చలిమొదలగు ఆకుకూరలు అరటి మొదలగువాని పువ్వులు వెదురుగొమ్ము మొదలగునవి మూలకి లవంగము మొదలగువానిపట్టలు గుమ్మడు మొదలగువాని కాయలు కంద మొదలగువానిగడ్డలు పులిచింత మొదలగువానిచిగుళ్ళు కందులు మొదలగువానిపప్పు హస్తికాకము మొదలగువాని కాడలు అనునవి.

అనుపానిని సేవించుట యివి యుపదంశరోగమునం దపథ్యకరంబులగుటచే వానిని వర్జింపవలయు.

అండవృద్ధి నిదానము.

శ్లో॥ క్రుద్ధోనూర్ధ్వగతిర్వాయుశ్శోథ శూలకరశ్చరన్ ।
ముష్కౌవంక్షణతః ప్రాప్య ఫలకోశాభి వాహినీః ।
ప్రపీడ్యధమనీర్వృద్ధింకరోతి ఫలకోశయోః ॥

తా. అన్నపానాది వైషమ్యమువలన అధోముఖముగ సంచరించు వాతము దుష్టంబై వృషణములయందు వ్యాపించి వాపును శూలను గలుగంజేయుచు గజ్జలమూలముగ వృషణకోశములయందు వ్యాపించెడి నాడుల దుష్టంబులుగ జేసి వృషణములయందలి విత్తులలో నొకటినైనను లేక రెంటినైనను వృద్ధి జేయుచున్నయది.

అండవృద్ధి భేదములు.

శ్లో॥ దోషాస్రమేదోమూత్రాంత్రైస్స వృద్ధిస్సప్తధాగదః ।
మూత్రాంత్రజావప్యనిలాద్ధేతు భేదస్తుకేవలమ్ ॥

తా. అండవృద్ధి వాతజము పిత్తజము శ్లేష్మజము రక్తజము మేదోజము మూత్రజము అంత్రజము (అనగా నరములు దిగబడుట) అని 7 విధంబులు. అందు మూత్రజము అంత్రజము అను నీ 2 వృద్ధులు వాతమువలన జనించు. వీనను కారణము మాత్రము వేరుగనుండు.

వాతాద్యండవృద్ధి లక్షణము.

శ్లో॥ వాతపూర్ణదృతి స్పర్శోరూక్షో వాతాదహేతురుక్ ।
పక్వోదుంబర సంకాశః పిత్తాద్దాహోష్మపాకవాన్ ।
కఫాచ్ఛీతోగురుస్స్నిగ్ధః కండూమాన్ కఠినోల్పరుక్ ।
కృష్ణస్ఫోటావృతః పిత్తావృద్ధిలింగశ్చ రక్తజః ।
కఫవన్మేదసావృద్ధిర్మృదుస్తాలఫలోపమః ॥

తా. వాయువువలన పూరింపబడిన తిత్తిని దాకిన యట్టిస్పర్శగలుగునో అట్టిస్పర్శతో రూక్షంబై యూరక నిష్కారణముగ నొప్పిగలదై యుండునది వాతజవృద్ధియనియు మేడిపండుతో సమానంబై తాపము వుష్ణము పాకము అనువానితోడం గూడియుండునది పిత్తజవృద్ధియనియు చల్లగ జడముగ నునుపుగ దురద కాఠిన్యము అల్పవేదనగలదిగ నుండునది శ్లేష్మజవృద్ధియనియు నల్లనిపురుపులతో వ్యాప్తంబై మృదువుగ పండిన తాటిఫలమువలె నల్లనిచాయగలదిగ గుండ్రముగనుండునది మేదోజవృద్ధియనియు తెలియవలయు.

మూత్రవృద్ధి లక్షణము.

శ్లో॥ మూత్రధారణ శీలస్యమూత్రజ స్సతుగచ్ఛతః ।
అంభోభిః పూర్ణదృతి వత్క్షోభంయాతి సరుఙ్మృదుః ।
మూత్రకృచ్ఛ్రమధస్స్యచ్చచల యన్ఫలకోశయోః ॥

తా. మూత్రము నడ్డగించెడి యభ్యాసముగల వానియొక్క అండము నడుచుచుండునపుడు రక్తముతో నిండింపబడిన తోలుతిత్తివలె క్షోభ నొందుచు నొప్పి చేతితో దాకిన మృదుత్వముగలదై మూత్రము సాధారణముగ వెడలక అండతిత్తులయందు పూరితంబై యిటునటు చలించుచుండిన మూత్రవృద్ధియని తెలియవలయు.

ఆంత్రవృద్ధి లక్షణము.

శ్లో॥ వాతకోపిభిరాహారైశ్శీతతోయావగాహనైః ।
ధారణేరణభారాధ్వ విషమాంగ ప్రవర్తనైః ।
క్షోభణైః క్షుభితోన్యైశ్చ క్షుద్రాంత్రావయవంయదా ।
పవనోవిగుణీకృత్య స్వనివేశాదధోనయేత్ ।
కుర్యాద్వంక్షణ సంధిస్థో గ్రంథ్యాభంశ్వయథుంతదా ॥

తా. వాతమును ప్రకోపింపజేసెడి యాహారముల సేవించుట శీతోదకములో గ్రుంకుట మలమూత్రాది వేగము నడ్డగించుట మలమూత్రాదులయొక్క అప్రాప్తవేగమును ప్రేరణచేయుట బరువులను మోయుట బహుదూరము నడుచుట వక్రముగ నడుచుట మొదలగు కార్యములచేయుట యితరులచే చేయంబడు బలవిద్వేగ్రహాదులవలన క్షోభంబొందుట యీ కారణములవలన వాతము ప్రకోపించి సన్ననిప్రేగులయొక్క నొకభాగము నాశ్రయించి దాని సంకోచమునుగాని లేక స్వస్థానమునుండి క్రిందికి దిగునపుడు గజ్జల సంధులయందు గంటువలె వాపునుగాని గలుగంజేయుచున్నయది.

ఉపేక్షిత అండవృద్ధి పరిణామము.

శ్లో॥ ఉపేక్ష్యమాణస్య చ ముష్కవృద్ధి మాధ్మానరుక్స్తంభవతీం
సవాయుః। ప్రపీడితోంత స్స్వనవాన్ప్రయాతి ప్రధ్మాప
యన్నేతి పునశ్చముక్తః॥

తా. వాపు పోట్లు యీడుపుగల యండవృద్ధియందు చికిత్సంజేయక నుపేక్షించుటవలన అండముబు బిగికిన యందలి వాతము కోకోయను శబ్దమును చేయుచు పైకేగు. దానిని విడిచిన మరల వాయువు దిగి యండమునందు వాపును గలుగంజేయు.

అసాధ్యాండవృద్ధి లక్షణము.

శ్లో॥ క్షుద్రాంత్రావయవాశ్లేషాన్ముష్కయోర్వాత సంచయా
త్। ఆంత్రవృద్ధి రసాధ్యోయం వాతవృద్ధిస మాకృతిః॥

తా. సన్నని నరములయొక్క సంబంధమువలన అండమునందు వాతము చేరుటవలన వాతవృద్ధిలక్షణయుక్తంబై జనించునట్టి ఆంత్రవృద్ధి అసాధ్యము. (ఈ యండవృద్ధినే కొందరు కురంటకమనియు ఆంత్రవృద్ధియనియు వచించెదరు. మఱియు గ్రంథాంతరములయందు అండవృద్ధి నిదానంబున వర్ధ్మనిదానంబును చెప్పంబడియున్నయది. ఎట్లనిన—"శ్లో॥ అత్యభిష్యందిగుర్వామ సేవనాన్నిచయంగతః। కరోతి గ్రంధివచ్ఛోథం దోషోవంక్షణసంధిషు। జ్వరశూలాంగదాహాఢ్యం తంవర్ధ్మ మితినిర్దిశేత్॥" అనగా అత్యంతస్రోతస్రావి. జడము ఆమముగలయన్నమును సేవించుటవలన వృద్ధిం జెందిన దోషము గజ్జలయొక్క సంధులయందు గంటువలె వాపును గలుగంజేయుచున్నయది. దానివలన జ్వరము పోట్లు శరీరమున జిలజిల అనునవి గలుగు. ఈ రోగమును వర్ధ్మమని వచించెదరు.

దార్వ్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ చూర్ణందార్వ్యాహరిద్రాయా గవాంమూత్రేచ సిక్తకమ్।
పిబేచ్చిరోత్థితాం హంతిచాంత్ర వృద్ధింన సంశయః॥

తా. మ్రానిపసుపు పసుపు వీనిని చూర్ణముజేసి నిష్కప్రమాణమును గోమూత్రములోగలిపి త్రాగిన చిరకాలముగనుండు అంత్రవృద్ధి హరించు.

వృద్ధినాశన రసము.

శ్లో॥ రసగంధ సమాంశాభ్యాం ద్విగుణం హేమమాక్షికమ్।
పథ్యారసేన త్రిదినం రుబుతైలేన వాసరమ్।
మర్దితం సిద్ధిమాయాతి రసేంద్రో వృద్ధినాశనః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము యివి దినుసు కొక్కొకభాగము శుద్ధిజేసిన స్వర్ణమాక్షికము 2 భాగములు యిటుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి కరక్కాయ కషాయముతో 3 దినములు ఆముదముతో 1 దినము మర్దించి సిద్ధముజేసి దానిని సేవించిన అండవృద్ధి నశించు.

అజాజ్యాది లేపము.

శ్లో॥ అజాజీహపుషా కుష్ఠం గోమయంబదరాన్వితమ్।
కాంజికేనతు సంపిష్టం కుర్యాద్వర్ధ్మ లేపనమ్॥

తా. జీలకఱ్ఱ సోపు చెంగల్వకోష్టు ఆవుపేడ రేగు వీనిని కలితో నూరి లేపనము జేసిన అండవృద్ధి ముష్కరోగము అంత్రవృద్ధి హరించు.

లాక్షాది లేపము.

శ్లో॥ లాక్షాకరంజ బీజంచ తుంబీ దారుస గైరికమ్।
కుందరంచ సమంకృత్వా చూర్ణయేన్మతిమాన్ భిషక్।
కాంజికేనతు సంపేష్య ముష్కశ్వయథు నాశనః॥

తా. లక్క కానుగవిత్తులు సొంఠి దేవదారు కావిరాయి యివి సమభాగములు వీనికి సమము కుందురుగడ్డిచూర్ణమును గలిపి కలితోమర్దించి కించిదుష్ణముజేసి లేపనము జేసిన అండవృద్ధి నశించు.

అసాధ్యాంత్రవృద్ధి లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వృద్ధిస్సప్త విధాజ్ఞేయా ఫలకోశ విదూ
షణాత్। అంత్రబాధ్యాతవస్తిస్స్యాచ్ఛ్వాభ్యసకూశానసిధ్యతి॥

తా. అపానవాతము ప్రకోపించిన సప్తవృద్ధుల గలుగంజేయు అపానవాతము అండములయందు వ్యాపించి దోషయుక్తంబుగజేసి వస్తియందు ప్రేగుల నుబ్బించినను లేక శ్వాసకూల అనువాని గలుగంజేసినను అంత్రవృద్ధిరోగము అసాధ్యము.

శ్లో॥ [మాధవదానే] లశునాదికమేరండతైలంవృద్ధివినాశనమ్ ।
స్రావయేన్మూత్రజాం వృద్ధిమాంత్ర వృద్ధిందహేద్భిషక్॥

తా. లశునాద్యేరండతైలము సర్వవృద్ధుల హరింపంజేయు. మూత్రవృద్ధియందు శలాకతోడం బొడిచి నీరును స్రవింపజేయవలయు. అంత్రవృద్ధియందు దహనఁజేయవలయు.

శ్లో॥ [శారీరే] పిత్తైరక్తం స్రావయేచ్చ జలూకాభిర్విశేషతః ॥

తా. పిత్తముకలన జనించిన అంత్రవృద్ధియందు జలగలచేత రక్తమును హరింపఁజేయవలయు. (పాదములయందు శూలజనించి పాదములయొక్క వెనుకటి పార్శ్వముగ భుజమునందు వ్యాపించి యందుండి వృషణములందొచ్చి ఆవృషణ నరముల యెత్తులవలె జుట్టుకొనునటులంజేసి వాని నుబ్బించిన పాదవృద్ధియనంబడు. శిరమునందొకపార్శ్వమున శూలజనించి భుజములమూలముగ వృషణమునందుదొచ్చి 1 బీజమును ప్రక్కవాటుగ బొరగదీసిన పార్శ్వవృద్ధియనంబడు 1 వృషణంబుబ్బి శూలించిన వొరబీజమనంబడు.)

సప్తవృద్ధి చికిత్సలు.

శ్లో॥ సప్తవృద్ధిషుకర్తవ్యం కరంజార్క పునర్నవైః ।
పురందరలతాభిర్వా లేపనంశోఫనాశనమ్॥

తా. గానుగాకు జిల్లేడాకు గలిజేరాకు అనువానిని గాని లేక పాపర వేరును గాని నూరి సప్తవృద్ధులయందు లేపనముజేసిన వాపు హరించు.

శ్లో॥ మూలైరేరండ నిర్గుండీ నాసారేయ శృతంజలమ్ ।
సైంధవైరండతైలాఢ్యం సప్తవృద్ధిషుపాయయేత్ ॥

తా. చిట్టాముదపువేరు వావిలివేరు ములుగోరింటవేరు వీనిని సమభాగములుగ దంచి కషాయముకాచి అందు సైంధవలవణము ఆముదము గలిపి త్రాగిన సప్తవృద్ధులు హరించు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] సరామఠంకుబేరాక్షి కులుత్థలశునైర్వృతమ్।
సలిలంశృత పంయుక్తం సప్తవృద్ధిషుపాయయేత్ ।
ఇంద్రవల్లీప్రసారిణ్యోః క్వాథస్సర్వసప్తవృద్ధిజిత్ ।

మహిషాక్షస్యచూర్ణంతు శర్కరా మధుసంయుతమ్ ।
పిబేద్గుల్గూచీక్వాథేన సప్తవృద్ధ్యుపశాంతయే ॥

తా. యింగువ గచ్చపలుకులు వులవలు వెల్లుల్లి వీనిలోనుదకముబోసి కషాయము కాచి అందునెయ్యి గలిపి త్రాగినను లేక పాపరవేరు గొంతెమగొమరువేరు వీనిని కషాయముకాచి త్రాగినను లేకతిప్పతీగ కషాయములో శుద్ధిజేసిన మహిషాక్షిగుగ్గిల చూర్ణమును పంచదారను తేనెను గలిపి త్రాగినను సప్తవృద్ధులు హరించు.

శ్లో॥ మోరటమూలకషాయ విమిశ్రం హింగు మహౌషధసైంధవ కృష్ణాః। చూర్ణమిదం ప్రపిబేచ్చవినాశా సప్తవృద్ధిముపహంతిచసద్యః । సువర్చకసైంధవ హింగుజీరకైః కరంజయుగ్మత్రివణావ్యాఘ్రీమజ్జైః । కటుత్రికైః శ్చూర్ణయుతం పయఃపిబేత్కరోతి ముష్కంకరి ముష్కసన్నిభమ్ ।

తా. చాగవేరు కషాయములో యింగువ శొంఠి సైంధవలవణము పిప్పళ్ళుఅనువాని చూర్ణమును గలిపి ప్రాతఃకాలమున దాగిన తక్షణమున సప్తవృద్ధులుహరించు. సౌవర్చలవణము సైంధవలవణము యింగువ జీలకఱ్ఱ కానుగచెక్క నెమలిచెక్క బోడతరము శొంఠి త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి పాలలో గలిపిదాగిన వృషణములు యేనుగవృషణమువలె బిన్నవిగనగు.

శ్లో॥ జటిలాముండిశిగూర్చిచ చించాపత్రరసాన్వితే ।
తైలంప్రస్థంపచేల్లేపా త్సప్తవృద్ధిమపోహతి ।

తా. అఘక ప్రమాణను చింతాకురసములో 1 ప్రస్థము నూనె గలిపి తైలముకాచు పింమనటులకాచి అందు వస బోడతరము మునగచెక్క అనువాని చూర్ణమును గలిపి దించికొని 6 మాసములు లేపనముసేయుచుండిన సప్తవృద్ధులు హరించు. (సప్తవృద్ధుల యందు బెండాకును పుట్టుమన్నును నూరి దానితో 4 గడియలుకొత్తడమునిచ్చి కట్టుగట్టవలయును. యిటుల 8 మాసములుజేసిన కోడిగ్రుడ్లముల్లువలె స్రవించెడి సప్తవృద్ధులు హరించు.

సీ॥ విలయసిచేతరాసియు వేళ్ళరసము ।
మిరియమున గూర్చి వేగమమెనఁగనొకటి ।

చెలఁగిదుశ్చేరు గంధంబు సేవతూడి।
యాకుక బళానబుద్ధులు నడఁగిపోవు॥

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కర్షైకంతిల తైలంతుపలై కంచార్ద్రికద్రవమ్। యఃపిబేత్ప్రాతరుత్థాయ తస్యాంత్రవృద్ధిహ్రాద్భవేత్॥

తా. కర్షప్రమాణము నూనెలో 1 పలము అల్లపురసముగలిపి ప్రాతఃకాలమున త్రాగిన అంత్రవృద్ధి హరించు.

శ్లో॥ గోమూత్రమేరండతైలం ఛాగమాంసరసస్తథా।
త్రిఫలాక్వాథతుల్యాంశం తైలశేషం విపాచయేత్।
తత్తైలంతుపిబేత్కర్షమాంత్రవృద్ధిప్రశాంతయే॥

తా. గోమూత్రము మేకమాంసరసము త్రిఫలముల కీనిని సమభాగములుగ కషాయముకాచి నేతిక సమముగ నానువముగలిపి చిక్కగ కాచి కర్షమెత్తును సేవించిన అంత్రవృద్ధి హరించు.

శ్లో॥ [శారీరే] అంత్రవృద్ధౌ మహావృద్ధా శస్యతేచపునర్నవా॥

తా. అంత్రవృద్ధి మహాస్థూలులయందు గలిజేరాకు నుడికించి 6 నెలలు కట్టుకట్టుట ప్రశస్తంబు (లేక అంత్రవృద్ధియందు చక్రాకారముగ గతు చేయవలయును. మూత్రవృద్ధియందు దనింబించి కార్పవలయు. అసనవృషణముల మధ్యమున నడ్డముగ గతు వేసిన బుద్ధహరించు. మఱియు బీజముయొక్క నరము రొమ్ములవలె జట్టుకొని దిరుగుచుండిన దానియందును గతు వేయవలయు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అంత్రవృద్ధిహరంపానం మూయూరైస్తిత్తిరిద్రవైః। వాతాంత్రేకౌక్కుటం పాచ్యం భద్రసంపానభోజనే। యోజయేదాంత్ర వృద్ధ్యార్తోః మమాప్నోతినాన్యథా॥

తా. నెమలి తిత్తిరిపక్షి అనువాని రసములం ద్రాగిన అంత్రవృద్ధి హరించు. మఱియు కోడిరసమును పానభోజనములయం దుపయోగించి కొనిన వాతాంత్రవృద్ధి శమించు.

శ్లో॥ పణ్మాసంసేవయేన్నిత్యం శస్తవృద్ధిహారంపరమ్॥

తా. పైజెప్పబడిన యౌషధములు 6 మాసములు ప్రత్యహము సేవింపుచు కబళములం గట్టుచుండిన సప్తవృద్ధులు హరించు.

అంత్రవృద్ధియందు పథ్యము.

శ్లో॥ సంశోధనంవస్తిరసృగ్విమోక్షస్స్వేదః ప్రలేపోరుణశాలయశ్చ। ఏరండతైలంసురభీజలంచ ధన్వామిషంశిగ్రుఫలంపటోలమ్। పునర్నవాగోక్షురకాగ్నిమంథ తాంబూలపథ్యారసనారసోనమ్। వాంతి స్తథాగ్నృంజనకం మధూనికౌంభం ఘృతం తప్తజలంచతక్రమ్। అర్ధాకృతిర్వ్యాంక్షణ యోశ్చదాహో వ్యత్యాసతో బాహుసిరావ్యధశ్చ। యథామయం శస్త్రవిధిశ్చ వర్గోదుర్వర్ధక వృద్ధ్యామయినాంసుఖాయ॥

తా. విరేచనము శోధించుట వస్తికర్మంజేసుట రక్తమువీడుట చెమటను దీయుట లేపము యెఱ్ఱబియ్యము ఆముదము గోమూత్రము నిర్జలప్రదేశముసందలి జంతుమాంసము మునగకాయ పొట్లకాయ గలిజేరు పల్లేరు కూరగెల్లి తాంబూలము కరక్కాయ సన్నరాష్ట్రము వెల్లుల్లి అనువానిని సేవించుట వమనము సేయించుట యెఱ్ఱ పుల్లిగడ్డ తేనె కుండలోని నెయ్యి వుష్ణోదకము మజ్జిగ అనువానిని సేవించుట అండసంధుల యందర్ధచంద్రాకారముగ గొల్లు వేసుట కుడిభట్టు వృద్ధిజెందియుండిన యెడమ చేతియొక్క సిరను వేధించుట యెడమభట్టయిన కుడిపార్శ్వము చేతియొక్క సిరను వేధించుట శస్త్రముచేయుట యివి వర్గ్యు అండవృద్ధి అనువానియందు హితకరంబులు.

అంత్రవృద్ధియం దపథ్యము.

శ్లో॥ అనూపమాంసానిదధీనిమాషాః పిష్టాన్న దుష్టాన్న ముపోదికాంచ।గురూణిశుక్రోత్థిత వేగరోధస్సు వర్ధ్వర్ధ్మవృద్ధ్యామయినామమిత్రమ్॥

తా. జలముగల ప్రదేశమునందుండు జంతుమాంసము పెరుగు వుద్దులు పిష్టాన్నము దుష్టమైన యన్నము బచ్చలికూర గురుతరపదార్థములు అనువానిని సేవించుట శుక్రవేగము నడ్డగించుట యివి వర్గ్మ అండవృద్ధి అనువానియందు హితకరంబులు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] వేగాఘాతః పృష్ఠయానం వ్యాయామం మైథు
నంతథా। అత్యాశనమధాధ్వాన ముపవాసం పరిత్యజేత్॥

తా. మలమూత్రవేగము నడ్డగించుట గుఱ్ఱము మొదలగువాని నెక్కి సంచరించుట శ్రమచెందుట మైథునము చేయుట మిక్కుటముగ భుజించుట మార్గము నడుచుట యుపవాసము చేయుట వీనిని అండవృద్ధిగలవారు వర్జింపవలయు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణనిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయకారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నవుళ్ళవాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజన శిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయప్రణీత శ్రీ బసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్య సహితే గ్రహణ్యతి సారరోగనిదాన తత్సా
ధ్యాసాధ్య చికిత్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణ
యుక్తం చతుర్దశ ప్రకరణమ్.

శ్రీ ర స్తు.

బ స వ రా జీ య ము.

ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము.

పం చ ద శ ప్ర క ర ణ ము.

శ్లో॥ సర్వజ్ఞం జగదాధారం శూలహస్తం నగేశ్వరమ్।
ముక్తిప్రదాయకం దేవం నీలకంఠమహంభజే॥

తా. సర్వజ్ఞుడు జగత్తున కాధారభూతుడు శూలహస్తుడు కైలాసపర్వతమున కధిపతి ముక్తిప్రదాత స్వయంప్రకాశభూతుడు నగు నీలకంఠుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠవంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహంవైద్య శిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠ వంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజు యని పేర్కొనబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీ గ్రంథముయొక్క పంచదశ ప్రకరణమును రచింపుచున్నాడను.

వంధ్యా నిదానము.

శ్లో॥ [నిత్యనాధీయే] అష్టదోషాః స్త్రియఃపుంసాం నవమీశుక్ల
హీనతా। రక్తపిత్తమరుచ్ఛ్లేష్మ సన్నిపాతాభిచారకృత్।
దేవగ్రహాకృతాదోషా రేతోహీన స్తతఃపుమాన్॥

తా. స్త్రీపురుషులకు రక్తదోషము పైత్యదోషము వాతదోషము శ్లేష్మదోషము సన్నిపాతదోషము అభిచారదోషము దేవద్రోహదోషము గ్రహకోపదోషము అను నీ 8 దోషంబులు సహజంబులుగ జనించు. వినను పురుషులకు మాత్రము తొమ్మిదవది యగు శుక్లహీనత దోషంబొకటి యధికంబుగ జనించు

వంధ్యావిభాగము.

శ్లో॥ మృతవంధ్యాజన్మవంధ్యా కాకవంధ్యాతుమోచికా।
గర్భస్రావీతిగీయంతే దోషైరేతైర్యుతాః స్త్రియః॥

తా. మృతవంధ్య జన్మవంధ్య కాకవంధ్య కదళీవంధ్య అని వంధ్యలు 4 విధంబులు (అందు సంతానముగలిగి మృతిజెందిన మృతవంధ్యయనియు సంతానమే కలుగకుండిన జన్మవంధ్యయనియు 2 సంతానములంబడసి గొడ్రాలైన స్త్రీ కాకవంధ్యయనియు 1 సంతానముంబడసి గొడ్రాలైన స్త్రీ కదళీవంధ్యయనియు చెప్పంబడు.) మఱియు పూర్వోక్తదోషములవలన స్త్రీకిగర్భస్రావమును గలుగు.

శ్లో॥ ఏతద్దోషాంశవిజ్ఞాయ తతఃకర్మసమాచరేత్॥
తా. పైవాతాదిదోషముల నెఱింగి చికిత్స చేయవలయు.

వాతదుష్టార్తవ లక్షణము.

శ్లో॥ అతిస్వచ్ఛతరంరక్తం తద్వదంభోజసన్నిభమ్।
కటిశూలంభవేద్యస్యా యోనిశూలంచసజ్వరమ్।
మారుతస్యవికారోయం మహౌషధంతత్రకథ్యతే॥

తా. ఋతుకాలమున వెడలెడు రక్తము నిర్మలమై యెఱ్ఱదామర పువ్వువంటి వర్ణముగలదైయుండుట నొంటిశూల యోనిశూల జ్వరముగలుగుట యీ లక్షణములతో గూడియుండునది వాతజ దోషమని తెలియవలయు. దానికి నౌషధమును వచించెద.

వాతార్తవమునకు త్రివృదాది యోగము.

శ్లో॥ త్రివృదేరండచూతానాం మూలంక్షీరేణపాయయేత్।
పంచాహంసప్తరాత్రంవా యావత్స్రవతిశోణితమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన తెగడ ఆముదపువేరు మామిడివేరు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి ప్రత్యహము 4 మాడలయెత్తును ఆవుపాలలోగలిపి 5 దినములుగాని లేక 7 దినములుగాని లేక స్రవించెడు రక్తము నిలుచువఱకుగాని సేవింపుచుండిన యోని శుద్ధంబగు.

వాతదుష్టార్తవ చికిత్స.

శ్లో॥ వాతాద్యోనావిశుద్ధాయాం లక్ష్మణాక్షీరసంయుతా।
నస్యపానేచదాతవ్యా తేనసాలభతేసుతమ్।
పురుషందక్షిణేఘ్రాణే వామేకన్యాంమనోహరామ్।
యస్యవాతాహతంపుష్పం ఫలంతస్యానవిద్యతే॥

తా. పైయౌషధ సేవనవలన యోనిగత వాతదోషము శుద్ధంబైన పిదప లక్ష్మణ పంచాంగసమూలమును చూర్ణముజేసి నస్యమును 4 మాడలయెత్తును ఆవుపాలలో గలిపి పానమును జేయించవలయు. కుడిముక్కునందు నస్యము జేయించిన పురుష శిశువును యెడమముక్కునందు నస్యము జేయించిన సౌందర్యవతియైన స్త్రీశిశువును గనును వాత దోషమువలన పుష్పము హతమైన స్త్రీకి సంతానము గలుగనేరదు.

శ్లేష్మదోష లక్షణము.

శ్లో॥ ఏవంశ్లేష్మణివాతేన తస్యారూపంనిగద్యతే।
పిచ్ఛిలంబహుళంరక్తం నాభిశూలంతుదారుణమ్॥

తా. పైజెప్పడిన వాతదోష లక్షణంబులే శ్లేష్మదోషమునందును గలిగియుండు. ఐనను శ్లేష్మదోషమున ఋతుకాలరక్తము బంకగ అధికముగ బొడ్డులో దారుణమైన శూలయుక్తముగ స్రవింపుచుండు.

శ్లేష్మదోషమునకు అర్కమూలాది యోగము.

శ్లో॥ అర్కమూలంప్రియంగుశ్చ కుంకుమంనాగకేసరమ్।
బలాచాతిబలాభార్గీ క్షీరంపీత్వాదినత్రయమ్।
విశుద్ధాయాంతథాయోనౌ దద్యాన్మూత్రేమహౌషధమ్॥

తా. జిల్లేడువేరుపట్టు ప్రేంకణపుపువ్వు కుంకుమపువ్వు నాగకేసరములు ముత్తవపులగము పెద్దముత్తవపులగము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి మేకపాలలో గలిపి 8 దినములుద్రాగిన యోనిశుద్ధంబగు. పిదప శొంఠిని గోమూత్రముతో నూరి సేవింపవలయు.

శ్లో॥ లక్ష్మణాంగోపయోయుక్తాం నస్యేపానేప్రదాపయేత్।
తేనస్త్రీలభతేపుత్రం లక్షణాఢ్యంసుమండితమ్॥

తా. లక్ష్మణపంజి సమూలమును చూర్ణము జేసి 4 మాడలయెత్తును ఆవుపాలలో గలిపి త్రాగుటయేగాక యీ చూర్ణముచే ఆవుపాలతో నస్యము జేసిన గొడ్రాలైనను లక్షణవంతుడు సుపండితుడగు కొమరునింగనును.

పిత్తదోష లక్షణము.

శ్లో॥ పక్వజంబూఫలాకారం కృష్ణం స్రవతి శోణితమ్ ।
కటిశూలేన సంతాపో హ్యేతత్పిత్తస్యలక్షణమ్ ॥

తా. ఋతుకాలంబున రక్తము నేరేడుపళ్లవలె నల్లగ స్రవించుట నడుమునొప్పులు శరీరముమండుట యీ లక్షణములుగలది పైత్యరక్తదోషమని దెలియవలయు.

పిత్తదోషమునకు ఉత్పలాది యోగము.

శ్లో॥ ఉత్పలం తగరం కుష్ఠం యష్టిమధుకచందనం।
అజాక్షీరేణ సంపేష్య దాపయేత్పంచవాసరమ్॥

తా. నల్లకలువగడ్డ గ్రంథితగరము చంగల్వకోష్టు యష్టిమధుకము శ్రీగంధము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి మేకపాలలోగలిపి ౫ దినములుగాని లేక రక్తస్రావము నిలుచువరకుగాని త్రాగుటయేగాక నస్యముగా జేసిన పైత్యరక్త దోషము హరించు.

సన్నిపాతదోష లక్షణము.

శ్లో॥ సన్నిపాత హతేపుష్పే కృష్ణముష్ణం చ శోణితమ్।
కుక్షివాఖ్యాదరేశూలం నిద్రాతివాంగభంగతా॥

తా. పుష్పము జెడి రక్తము నలుపుగ వుష్ణముగ స్రవించుట కుక్షి నాభి వుదరము అనువానియందు శూలగలుగుట నిదురగలుగుట శరీరము మిక్కుటముగ నొచ్చుట యీ లక్షణములుగలది సన్నిపాతరక్తదోషమని దెలియవలయు. (యిది అసాధ్యము.)

సన్నిపాతదోషమునకు ఉత్పలాది యోగము.

శ్లో॥ ఉత్పలం తగరం కుష్ఠ యష్టిచూతం చ రాక్షసీమ్।
చందనం ఛాగదుగ్ధేన దాపయేత్పంచవాసరమ్॥

తా. నల్లకలువగడ్డలు గ్రంథితగరము చంగల్వకోష్టు యష్టిమధుకము మామిడివేరు బలురక్కసిగడ్డ శ్రీగంధము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి 4 మాడలయెత్తును మేకపాలలో గలిపి ౫ దినములుదాగిన దోషనివృత్తంబగు. (పిదప తెల్లజిల్లేడువేరు తెల్లగంటెనవేరు గొల్లజిడ్డివేరు గొడ్డుకాకరదుంపలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి ఆవుపాలలో గలిపి త్రాగుటయేగాక నస్యము సగా జేయవలయు. ఋతుకాలంబున స్త్రీ సంగమంబొనర్చిన రోగములు హరించి సంతానము గలుగు. మఱియు పైజెప్పబడిన వంధ్యారోగములయందు వుత్తరాభిముఖుడై చంద్రగవికెను ద్రవ్వి "ఓంసర్వార్థసాధిన్యై స్వాహా" అనుమంత్రమును జపించుచు చంద్రవేరును బెరికి దానిని "ఓంకుమారజనన్యై స్వాహా"అనుమంత్రముతో నభిమంత్రించి త్రాగింపవలయునని గ్రంథాంతరమున జెప్పంబడియున్నయది. వంధ్యారోగములయం దౌషధము నొసంగునపుడు "ఓంకుమారజనన్యైస్వాహా" అనుమంత్రమును నభిమంత్రింపవలయు.

స్త్రీపురుష నపుంసకోత్పత్తి కారణము.

శ్లో॥ రక్తాధిక్యేభవేత్స్త్రీచ శుక్లాధిక్యేభవేత్పుమాన్ ।
తత్సమత్వేతుషండశ్చ పుంసో రేతః క్షయేబలా ।
గర్భంగృహ్ణాతినోవస్త్రా శుక్లవృద్ధౌమహౌషధమ్ ॥

తా. స్త్రీకి రక్తాధిక్యమువలన ఆడశిశువును శుక్లాధిక్యమువలన మొగశిశువును శుక్లశోణిత సమత్వంబున నపుంసకుండును జనించు. శుక్లహీనతగల పురుషునివలన స్త్రీకి గర్భము నిలువకుండు కావున శుక్లహీనతగల పురుషునికి వీర్యవృద్ధికౌషధముల నొసంగందగు.

శుక్రవృద్ధికి ధాత్రీఫలాది యోగము.

శ్లో॥ ధాత్రీ ఫలోద్భవంచూర్ణం రసేచేక్షో స్స్వభావితమ్ ।
శర్కరామధు సంయుక్తం గోక్షీరం వై పిబేన్నరః ।
శుక్లం ప్రవర్ధతే తేన పుంసాం ప్రక్షీణతేజసామ్ ॥

తా. ఉసిరికపప్పును చూర్ణముజేసి చెఱుకురసముతో 21 మార్లు భావనజేసి పిదప యెండించి దానికి సరిముగ పంచదార తేనె గలిపి సేవించి మెంబడిగ ఆవుపాలను త్రాగవలయు. ఇటుల 2 మండలములు జేసిన రతిదోషము హరించుటయేగాక శుక్రవృద్ధికలిగి సంతానము గలుగు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] పిబేత్కల్యాణఘృతకం వన్ధ్యాచలభతేసుతమ్॥

తా. గొడ్రాలు కల్యాణ ఘృతమును సేవించిన సంతానము గలుగు.

కల్యాణ ఘృతము.

శ్లో॥ విశాలాత్రిఫలాకాంత దేవదార్వేల వాలుకమ్। స్థిరానంతా
హరిద్రేద్వే శారిబేద్వే ప్రియంగుకా। నీలోత్పలైలామంజిష్ఠ
దంతీదాడిమకేసరమ్। విడంగం పృశ్నిపర్ణీచ కుష్ఠం చందన
పత్రకమ్। తాళీసపత్రంబృహతీమాలత్యాః కుసుమంసమమ్।
అష్టావింశతిభిః కల్కైసితామత్సి సమన్వితమ్। చతుర్గుణాం
జలందత్వా ఘృతంప్రస్థంవిపాచయేత్।అపస్మారేజ్వరేకాసే
శోషే మందానలేక్షయే। వాతరక్తే ప్రతిశ్యాయే తృతీయక
చతుర్థకే। మూత్రకృచ్ఛ్రేషుసర్వేషు విసర్పే దాహకేషుచ।
కండూపాండ్వామయోన్మాద వింశన్మేహజ్వరేషుచ। భూతా
వేశేపిచింతాయాం తద్గదేకామచేతసామ్। శస్త్రింస్త్రీణాంచ
వంధ్యానాంధన్యమాయుర్బలప్రదమ్।అలక్ష్మీపాపరక్షోఘ్నం
సర్వ గ్రహనివారణం। కల్యాణఘృతమేతద్ధి శ్రేష్ఠంత్రిభు
వనేపిచ।

తా. పెద్దపాపర త్రిఫలములు మామిడివిత్తులు దేవదారు కూతురుబుడమ వా
గ్యాటిపొన్న సురదగొండి పసపు మ్రానిపసపు సుగంధిపాల నల్లసుగంధిపాల ప్రేం
కణము నల్లకలువగడ్డలు యేలకులు మంజిష్టి దంతివేరు దాడిమచిగుళ్ళు వాయువిడంగ
ములు కోలపొన్న చంగల్వకోష్టు శ్రీగంధము లవంగపత్రిక తాళిసపత్రి పెద్దములక
చిన్నములక జాజిపువ్వులు అను నీ 28 ద్రవ్యముల సమభాగములుగనూరి కల్కముచేసి 4
గింతలు నీళ్లు ఘృతము 1 ప్రస్థము గలిపి ఘృతావశేషముగ కాచి పంచదార చేసి గలిపి
సేవించిన అపస్మారము జ్వరము కాసము శోష అగ్నిమాంద్యము క్షయము వాతరక్త
ము పీనస త్ర్యాహిక చాతుర్థికజ్వరములు సర్వమూత్రకృచ్ఛ్రములు విసర్పి తాపము
దురద పాండురోగము ఉన్మాదము 20 మేహములు జ్వరములు భూతావేశము చింత
స్వరభంగము కామమువలన గలిగిన రోగము వీనిని హరింపంజేయు. దీని సేవనవలన
ఆయుర్వృద్ధి బలము గలుగుటయేగాక అభాగ్యము పాపము బ్రహ్మరక్షస్సు సర్వగ్రహ
ములు నగా దొలంగు. మఱియు వంధ్య స్త్రీ గర్భమును ధరించు. ఈ కల్యాణ ఘృ
తము త్రిలోకములయందు కడుశ్రేష్ఠంబు. (ఈ కల్యాణఘృత సేవనవలన గర్భిణి స్త్రీ
యొక్క సంతానము జీవించు. తెలుతురుచెక్క రసములోనూనెగలిపి తైలపక్వముగ

కాచి దానిని సేవించినను లేక తెలుతురుచెక్కరసములో ఆవునెయ్యిగలిపి ఘృతపక్వ
ముగ కాచి 7 వ మాసమున సేవించినను మృతవంధ్యాత్వము హరించు. తెలుతురుచెక్క
చెక్క కారవపుచెక్క పెద్దమ్రానిచెక్క చేతలాని అనువాని రసములలో నూనెగలిపి
కాచి సేవించిన మృతవంధ్యా స్త్రీ సంతానము జీవించు.)

కాకవంధ్యకు విష్ణుక్రాంత యోగము.

శ్లో॥ పూర్వంపుత్ర వతీయాసా క్వచిద్వంధ్యా భవేద్యది। కాకవ
ంధ్యాతుసాజ్ఞేయా చికిత్సాతస్యకథ్యతే।విష్ణుక్రాన్తాం సమూ
లాంతుపిష్ట్వాక్షీరైశ్చ మాహిషైః। మహిషీనవనీతేన ఋతు
కాలేతుభక్షయేత్। ఏవం సప్తదినంకుర్యాద్వత్స యుక్తాచ
పూర్వవత్। గర్భంచ లభతేనారీ కాకవంధ్యా శుభప్రదమ్।

తా. తొలుత బుత్రవతియై కొంతకాలమునకు పిదప గొడ్రాలైన స్త్రీ కాకవం
ధ్యయనంబడు. దానికి చికిత్స వచించెద. విష్ణుకాంత సమూలమును నీడనెండించి చూ
ర్ణముచేసి బఱ్ఱెపాలతో భావనచేసి బఱ్ఱెవెన్నతో 7 దినములు ఋతుకాలమునందు కా
కవంధ్య సేవించిన శుభప్రదమగు సంతానముగలుగు. మఱియు పలుమారు గర్భమును
ధరింపుచుండు.

వంధ్యలకు సుహాద్రాక్షాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ద్రాక్షాదాడిమఖర్జూరచాతుర్జాత కటుత్ర
యం। తవక్షీరీ నారికేళం చందనం మధుకంశివమ్। ప్రియాళు
మజ్జాహ్రీబేర ముశీరంజాతి పత్రకమ్। విదారీగోక్షురంమోచా
కపికచ్ఛ్వాశ్వగంధా। జాతీఫలంచ తక్కోలం రుజ్మాషా
స్తిలవంశజమ్। యవహాజ్జాలోధ్రపుష్పం ముస్తానాగబలాశ్
రా। ద్విజీరకే వ్యాజామోదం మెంతీ తాళీసపత్రకమ్। సైంధ
వంధాన్యకంభార్గీ శృంగీభృంగీ పునర్నవా। అరుష్క రా
మబీజంచ సమ్యక్స్నిగ్ధమభ్రికమ్। ఏతత్సర్వం సమంకృ
త్వాద్విగుణాం శర్కరాంక్షిపేత్। అస్యచూర్ణస్యకర్షాంశం
ఘృతక్షీరయుతంపిబేత్। దినపూర్వేతథాపశ్చాద్దృతుకాలే

విశేషతః। క్షయంచ రక్తపిత్తంచ పాదదాహమసృగ్దరమ్। పక్తి
హంతి ప్రమేహంచ సోమరోగంచ శర్కరామ్। మూత్రా
ఘాతం మూత్రకృచ్ఛ్రం వాత కుండలికాం తథా। వాంత్య
రోచక మత్యుగ్రం శ్వాసకాస జ్వరభ్రమమ్। పీనసంచ ప్రతి
శ్యాయం ప్లీహానంచోదరామయమ్। అమ్లపిత్తాంగదాహంచ
ధాతునాశం జరామయమ్। సర్వాం మర్మామరోగంచ తథా
పాండుక కామిలమ్। హృద్రోగంచ శిరశ్శూలమానాహమతి
దారుణమ్। కండూతిం శీతపిత్తంచ విబంధాన్ద్వివిధానపి।
సంసేవ్య క్షేమజంచైవ వృద్ధోపిజనయేత్సుతమ్। పుత్రం సర్వగు
ణోపేతం శతాయుష మనామయమ్। మృతగర్భాచయానా
రీ యాచగర్భావసారిణీ। సాపిసూతే సుతందివ్యన్నాగాయు
ణపరాయణమ్। వంధ్యాపిలభతేపుత్రం వృద్ధోపితరుణాయ
తే। తురంగ మివసంధృష్టో మాతంగ బలవిక్రమః। సదాభేష
జ్య సేవీ యో భవేన్నారుతవిక్రమః। మహాద్రాక్షాది చూ
ర్ణోయం సర్వరోగ నికృంతనః॥

తా. ద్రాక్షపండు దాడింబపండు ఖర్జూరపుపండు చాతుర్జాతకములు త్రికటుకములు అడవిబెబ్బిపాలు కొబ్బరి శ్రీగంధము యష్టిమధుకము వుసిరికపప్పు సారపప్పు కుఱువేరు వట్టివేర్లు జాపత్రి నేలగుమ్ముడుగడ్డ వల్లేరు అరటిగడ్డ నూలగొండివిత్తులు జాజికాయ తక్కోలపుట్లు చెంగల్వకోష్టు మినుములు నువ్వులు పెసరబియ్యము యవలబియ్యము లొద్దుగపువ్వు కుంకుమపువ్వు జిబిలికవేర్లు జనపవిత్తులు నల్లజీలకఱ్ఱ జీలకఱ్ఱ అజమోదము మెంతులు తాళిసపత్రి సైంధవలవణము కొత్తిమెర్లు గంటుభారంగి కర్కాటకశృంగి గుంటగలగర గలిజేరువేర్లు జీడిపలుకులు మామిడిపలుకులు కరుక శేకుండు అభ్రకసిందూరము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దీనిని రెండింతలు పంచదార గలిపి కర్షమెత్తును ఆవునేతితో గాని ఆవుపాలతో గాని ఋతువుకాలము మొదలుకొని 4 మాసములు ప్రాతస్సాయంకాలముల సేవించిన క్షయము రక్తపిత్తము పాదదాహము అసృగ్దరము ప్రమేహము సోమరోగము మూత్రశర్కర మూత్రాఘాతము మూత్రకృచ్ఛ్రము వాతకుండలి అత్యుగ్రమైన వాంతి అరుచి శ్వాసకాసలు జ్వరము భ్రమ పీనస పడిసెము

ప్లీహము వుదరరోగము అమ్లపిత్తము అంగదాహము రసాదిధాతు నాశనము ముదిమి సర్వార్శస్సులు పాండువు కామిల గుండెనొప్పి తలనొప్పి కడుదారుణమైన కడుపుబ్బరము దురద శీతపిత్తము మలమూత్రబద్ధము వీనిని హరింపజేయు. దీని సేవనవలన వృద్ధుడు పగా పుత్రోత్పత్తిని గలుగజేయదగిన వీర్యవృద్ధిగలవాడగు. మఱియు మృతగర్భముగల స్త్రీ గర్భస్రావముగల స్త్రీ సర్వగుణయుక్తుడై రోగవిహీనుడై నాగాయుతభక్తి గలవాడై 100 సంవత్సరంబులు జీవింపదగిన పుత్రునింగనును. మఱియు దీనిసేవనవలన గొడ్రాలునగా పుత్రునింగనును. మఱియు వృద్ధులు సహాయౌవనము గలవారై గుఱ్ఱముతో సమానమైన గర్వము ఏనుగుతో సమానమైనబలము పరాక్రమముగలవారలయ్యెదరు. దీనిని సదా సేవింపుచుండువాడు హనుమంతునితో సమానమైన బలముగలవాడగు. ఈ ద్రాక్షా చూర్ణము సర్వరోగముల హరింపజేయు.

శ్లో॥ వంధ్యాకర్కోటకీమూలచూర్ణం గోపయసా తథా।
ఋతుస్నాతా ప్రియం పీతా గర్భపాత నివారయేత్॥

తా. 4 మాడలయెత్తు గొడ్డుకాకర చూర్ణమును ఆవుపాలలో గలిపి ఋతుకాలములందు సేవించిన గర్భపాతము హరించు.

వంధ్యలకు మంజిష్ఠాది ఘృతము.

శ్లో॥ మంజిష్ఠామధుకోత్పలంద్వి బృహతీకాంత్యశ్వగంధామృతా।
తిక్తాగ్రాహికహింగు గ్రంథికగరం యుక్తాంచ నీవద్మకమ్॥
సిద్ధంభాస్కరకాక్షోచన వృషాశుక్లా ఘృతేపాచతాః।
శార్క్షాష్టాన్వరసేషు గర్భజననం వంధ్యాప్రసూతేసుతమ్॥

తా. మంజిష్ఠి యష్టిమధుకము నల్లకలువ చిన్నములక పెద్దములక రేణుకలు పెన్నేరుగడ్డ తిప్పతీగ చేదుపొట్ల వెలగ యింగువ గ్రంథితగరము చంగల్వకోష్టు పసపు తామరతూండ్లు జిల్లేడు గచ్చపలుకులు నారికేళము అడ్డసరము నేలగుమ్ముడు కాకిదొండ వీనిని సమభాగములుగ రసముదీసి నేతిలోవైచి ఘృతపక్వముగ కాచి సేవించిన వంధ్యాత్వము మృతవంధ్యాత్వము హరించి పుత్రునింగనును.

తిలాది యోగము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] తిలాశ్చశర్కరాః పద్మకందేన మధునాన్వి
తాః। భక్షితా ధారయత్యేవ పతంతం గర్భమంగనా॥

తా. దుత్తూరపువ్వులు పంచదార తామరగడ్డలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము చేసి జుంటితేనెలో కలిపి సేవించినగర్భస్రావముగాక స్త్రీ గర్భము ధరించు.

గర్భపాతమునకు లజ్జాలు యోగము.

శ్లో॥ లజ్జాలుధాతకీపుష్ప ముత్పలంమధులోధ్రకమ్ ।
ఋతుస్నాత స్త్రియాపీతం గర్భపాతం నివారయేత్ ॥

తా. మునుగుదామెర ఆరెపువ్వు నల్లకలువగడ్డ యష్టిమధుకము లొద్దుగుచెక్క వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి ఆవుపాలలోకలిపి ఋతుస్నానము చేసిన 4 వ దినమున సేవించిన గర్భస్రావము గలుగకుండు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] సమభాగసితాయుక్తం శాలితండుల చూర్ణకమ్ । ఉదుంబర శిఫాక్వాథం పీతంగర్భస్రుతౌ హితః ।

తా. పంచదార రాజన బియ్యపుపిండి వీనిని సమభాగములుగ గూర్చి మేడిచెట్టువేరుచెక్క యొక్క కషాయముతో సేవించిన గర్భస్రావముగల స్త్రీకి గర్భము స్థిరముగ నిలుచు. యష్టిమధుకము తామరగడ్డలు పంచదార వీనిని సమభాగములుగ గూర్చి మర్దించి వుదకములో కలిపి త్రాగిన గర్భస్రావము గలుగకుండుటయే గాక మంటలు శమించి చల్లగనుండు.

ఉత్పలాది యోగము.

శ్లో॥ ఉత్పలోత్పలశాలూక శ్యామాలోధ్రకచందనమ్ ।
తండులోదకపీతంచ గర్భస్రావంనివారయేత్ ।

తా. నల్లకలువగడ్డలు కలువగడ్డలు సుగంధిపాల లొద్దుగచెక్క శ్రీగంధము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి బియ్యపు కడుగులో కలిపి సేవించిన గర్భస్రావము గలుగక గర్భము స్థిరముగనిలుచు.

ఆమ్రమూల యోగము.

శ్లో॥ [మతాంతరే] ఆమ్రికామూల మాహృత్య పిష్ట్వా క్షీరేణ పాయయేత్ । నారీణాంనష్టపుష్పాణాం తథార క్తంప్రవర్తతే ।

తా. మామిడివేరుచెక్కను ఆవుపాలలోనూరి త్రాగిన రజోనష్టముగల స్త్రీలు ఋతుమతులై యుండెదరు.

గర్భస్థక్రిమినాశకర యోగము.

శ్లో॥ [మాధవకల్పే] పత్రంనిధాయజఠరే పరిబంధనేన పాతాళమూలజనితంనిశిసప్తవారమ్ । శూలానిసూక్ష్మ బహులక్రిమయఃపతంతి స్త్రీణామపత్యకరబీజహరశ్చకీటః ॥

తా. దూసరితీగయాకులను కడుపుపై నునిచి రాత్రులయందు 7 దినములు కట్టిన యోనిశూల హరించుటయే గాక కడుపులో మిక్కుటముగ గర్భనాశకరముగ నుండు సూక్ష్మమైన యనేక పురుగులు పుత్రోత్పత్తికి కారణభూతమైన బీజమును నాశముచేసెడు పురుగులు పూడిపడు. (పల్లేరువేరు మత్తిచెక్క రావిచెక్క మేడిచెక్క యష్టిమధుకము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి అందు శర్కర పాలు కలిపి త్రాగిన స్త్రీలఋతుశూల రక్తశూల హరించి గర్భము నిలుచు)

అభయాది యోగము.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూ॥] అభయాదీప్యకంహింగు కృష్ణజీరకసైంధవమ్ । యవక్షారార్కమూలాన వర్షాభూవ్యోమమాక్షికమ్ । లశునంచసమాంశేన ఛాగక్షీరేణపేషయేత్ । తత్క్షీరంపాయయేద్వంధ్యా మృతుకాలేచసేవయేత్ । రక్తశూలంయోనిశూలంపిత్తశూలంతథైవచ। మక్కల్లశూలకంచైవ సర్వశూలహరంపరమ్।

తా. కరక్కాయలు వామము యింగువ నల్లజీలకఱ్ఱ సైంధవలవణము యవక్షారము జిల్లేడువేరుచెక్క గలిజేరువేరు త్రికటుకములు గచ్చపలుకులు వెల్లుల్లిపాయలు వీనిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముచేసి మేకపాలతో 7 మార్లు మర్దించి భావనచేసి నీడనెండించి 4 మాడలయెత్తును మేకపాలతో ఋతుకాలము మొదలు 4 మాసములు గాద్రాలు సేవించిన యోనిశూల పిత్తశూల మక్కల్లశూల మొదలగు సర్వశూలలు హరించు.

శ్లో॥ శంఖద్రావమితిఖ్యాత మృతుకాలేతు సేవయేత్ ।
రక్తశూలంయోనిశూలం సర్వశూలాన్నిబర్హయేత్ ।

తా. ప్రసిద్ధమైన శంఖద్రావకము ఋతుకాలము మొదలుకొని సేవించుచుండిన రక్తశూల యోనిశూల సర్వశూలలు హరించు. (మరియు సర్వశూలలు

హరించుటకై గుదికాలులోపల పిలమండకు 8 వ్రేళ్ల ప్రదేశమున రతు (గొల్లు) వేయవలయు. మఱియు వంధ్యారోగనిదానమున పురుషునికి జనించు రేతోహీనదోషము హరించి వీర్యవృద్ధిగలుగుటకై చెప్పంబడిన చికిత్సలనె గర్భస్రావముగల స్త్రీలకును చేయందగు.)

గీ॥ మెట్టదామరితాఁ, బేటిమీఁదదీప ।
ముంచఁదల వెళ్ళువదియును ద్రుంచిమసియుఁ।
జేసి వెన్నయుఁ జేరిచిపూసె నేని ।
కాంతలకుయోని దుర్మాంసగణములడఁగు॥

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] అకస్మాత్ప్రథమే మాసే గర్భే భవతి వేదనా।
గోక్షీరే పేషయేత్తుల్యాం పద్మకోశీరచందనమ్।
పలమాత్రం పిబేన్నారీ త్వాద్యగర్భస్థిరో భవేత్॥

తా. అకస్మాత్తుగ ప్రథమమాసమున గర్భవేదనగలిగిన చెలుదామెర వట్టివేరు శ్రీగంధము వీనిని సమభాగములుగ ఆవుపాలతో నూరి 1 పలమెత్తు సేవించిన ప్రథమమాసమున గర్భిణీ స్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదనహరించి గర్భము స్థిరముగ నిలుచు.

రెండవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ నీలోత్పలమృణాలంచ శశికర్కటశృంగికమ్।
మాసే ద్వితీయే గోక్షీరైః పీత్వా శామ్యతి వేదనా॥

తా. నల్లకలువగడ్డ తామరతూండ్లు బొజ్జిరూసవిత్తులు కర్కాటకశృంగి వీనిని సమభాగములుగ ఆవుపాలతో నూరి 1 పలమెత్తును సేవించిన 2 మాసమున గర్భిణీస్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదనహరించి గర్భము స్థిరముగ నుండు.

మూడవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ శ్రీఖండం తగరం కుష్ఠం మృణాళం పద్మకేసరమ్।
పిబేచ్ఛీతోదకైః పిష్టం తృతీయే వేదనావతీ॥

తా. శ్రీగంధము గ్రంథితగరము చెంగల్వకోష్టు తామరతూండ్లు తామరకేసరులు వీనిని సమభాగములుగ శీతోదకముతో నూరి పలమెత్తును త్రాగిన 3 వ మాసమున గర్భిణి స్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

నాలవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ నీలోత్పలమృణాళాని గోక్షురం సకశేరుకమ్।
చతుర్థమాసే గోక్షీరైః పిబేచ్ఛామ్యతి వేదనా॥

తా. నల్లకలువగడ్డలు తామరతూండ్లు పల్లేరు వెమ్ముటుములు వీనిని ఆవుపాలతో నూరి $\frac{1}{4}$ సేరెత్తును త్రాగిన 4 వ మాసమున గర్భిణీస్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

ఐదవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ పునర్నవా థ కాకోలీ తగరం నీలముత్పలమ్।
గోక్షీరైః పంచమే మాసే గర్భక్లేశహరం పిబేత్॥

తా. గలిజేరు కాకోలి గ్రంథితగరము నల్లకలువగుంపలు వీనిని సమభాగములుగ ఆవుపాలతో నూరి త్రాగిన 5 వ మాసమున గర్భిణీస్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

ఆరవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ సితాకపిత్థమంజిష్ఠ శీతతోయేన పేషయేత్।
షష్ఠే మాసే గవాం క్షీరైః పిబేచ్ఛామ్యతి వేదనా॥

తా. పంచదార వెలగపండుచేసము మంజిష్ఠ వీనిని శీతోదకముతో గాని లేక ఆవుపాలతో గాని నూరి త్రాగిన 6 వ మాసమున గర్భిణీస్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

ఏడవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ కచోరం పౌష్కరం మూలం తోయైర్వా నీలముత్పలమ్।
పీత్వాతు సప్తమే మాసే పిష్ట్వా క్షీరైః ప్రశామ్యతి।

తా. కచోరములు పుష్కరమూలము నల్లకలువగడ్డలు వీనిని నుదకముతో గాని ఆవుపాలతో గాని నూరి త్రాగిన 7 వ మాసమున గర్భిణీస్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

ఎనిమిదవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ యష్టిమధూకం ముస్తా కశేరు గజపిప్పలీ।
నీలోత్పలం గవాం క్షీరైః పిబేన్మాసాష్టకే సతి॥

తా. యష్టిమధుకము బయలుదామర గచ్చపలుకులు తుంగముస్తెలు సెమ్మటములు గజపిప్పళ్ళు నల్లకలువగడ్డలు వీనిని ఆవుపాలతో నూరి త్రాగిన 8 వ మాసమున గర్భిణీస్త్రీకి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

తొమ్మిదవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ విశాలాబీజమంకోలం మధునాసహ లేపయేత్।
వేదనానవమేమాసే శమమాప్నోతినిశ్చయమ్।
నవమేమధుకానంతా శారిబాఃపయసాపిబేత్।

తా. పాపరవిత్తులు, ఊడుగవిత్తులు వీనిని తేనెతోనూరి కడుపుపై బూసిన 9 వ మాసమున గర్భిణీస్త్రీకికలిగిన గర్భవేదన నిశ్చయముగ హరించు. మరియు యష్టిమధుకము దురదగొండి సుగంధిపాల వీనిని పాలతోనూరి త్రాగవలయును.

పదియవమాస గర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ పిష్టాతుశర్కరాంద్రాక్షాం సక్షౌద్రంసిలముత్పలమ్।
పాయయేద్దశమేమాసి గవాంక్షీరైః ప్రశాంతయే॥

తా. పంచదార ద్రాక్షపండు నల్లకలువగడ్డలు వీనిని పాలతో నూరి తేనె కలిపి సేవించిన 10 వ మాసమున గర్భిణికి కలిగిన గర్భవేదన హరించు.

గర్భశూలహార చికిత్సలు.

శ్లో॥ పద్మకందస్రుతంవారి సక్షీరంపాయయేద్వధూమ్।
గర్భస్రావహరం శ్రేష్ఠ శర్కరామిశ్రితంనిశామ్।
బలాశుంఠ్యోశ్చనిక్వాథం గర్భిణీసర్పిషాసహ।
తైలేనవాసమంపీత్వా గర్భశూలాత్ప్రముచ్యతే॥

తా. తామరదుంపలదంచి గసముదీసి అందుపాలు పంచదార పసుపు కలిపి స్త్రీ సేవించిన గర్భస్రావము హరించు. మరియు ముత్తవపులగమును శొంఠిని నూరి యుడికించి నేతితోగాని తెల నూనెతోగాని సేవించిన గర్భశూలహరించు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] బలానాగరచిత్రాణాం క్వాథంపాతాగ్ని మంథయోః। పీత్వావిముచ్యతేసాద్యంగర్భిణీగర్భశూలతః॥

తా. ముత్తవపులగము శొంఠి చిత్రమూలము శిరుబొద్ది తూరవెల్లి వీనిని కషాయము కాచి అందు నెయ్యికలిపి త్రాగిన గర్భిణీస్త్రీయొక్క శూలలు హరించు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుంఠీబిల్వ బలాక్వాథం భ్రష్టసైంధవసంయుతమ్। సరామఠంపిబేత్సర్పిర్గర్భిణీశూలనాశనమ్॥

తా. శొంఠి మారేడువేరు ముత్తవపులగము వీనిని సమభాగములుగ దంచికషాయము కాచి అందు వేల్చిన సైంధవలవణము యింగువ నెయ్యి కలిపి సేవించిన గర్భిణీస్త్రీ శూలలు మానును.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] ఆర్ద్రకక్వథితంసిద్ధం సక్షీరాజ్యగుడంపిబేత్। పిప్పలీచూర్ణసంయుక్తం గర్భిణీశూలనాశనమ్॥

తా. అల్లపుకషాయములో పాలు నెయ్యి బెల్లము పిప్పలిచూర్ణము కలిపి సేవించిన గర్భిణీ శూలలు హరించు.

అహిఫల్య చూర్ణము.

శ్లో॥ ధాత్రీవిడంగత్రిసుగంధముస్తా వ్యోషంసపథ్యా త్రివృతం త్రిభాగమ్। చూర్ణంసమంశర్కరయా సమేతదుష్ణోదకేనైవపిబేన్నిహంతి॥ శూలాగ్నిమాంద్యం గుదజాంకురాణి కుష్ఠ ప్రమేహక్రిమిగర్భశూలమ్ వాతంచపిత్తంచ కఫంచపాండు హృద్రోగమాశుత్వహిఫల్యచూర్ణమ్॥

తా. ఉసిరికపప్పు వాయువిడంగములు యేలకులు లవంగపుచెక్క ఆకుపత్రిక తుంగముస్తెలు త్రికటుకములు కరక్కాయలు వీనిచూర్ణము తిసుకు కొక్కొక భాగము తెగడచూర్ణము 3 భాగములు యీ రెంటికి సమముగ పంచదారకలిపి యుష్ణోదకముతో సేవించిన విరేచనంబై శూల అగ్నిమాంద్యము మూలరోగము కుష్ఠుప్రమేహము క్రిములు గర్భశూల వాతపిత్త కఫ పాండువులు హృద్రోగము వీనిని హరింపంజేయును.

యోనిశూల చికిత్స.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] యోనౌత్రియోచపంజాతేతేనశూలంభవేద్యదా। తన్నాశమక్రిమిశూలంచ కర్తవ్యంభిమగుత్తమైః॥

నింబద్రావైస్సుసంపిష్టం నింబైరండస్యబీజకమ్।
యోనిశూలహరక్షిప్తం గోళకంయోనిమధ్యగమ్।

తా. యోనియందు క్రిములు జనించి దానివలన శూలగలిగిన క్రిమిశూల యనంబడు. దీని నివారణార్థంబై వైద్యుడు చికిత్సంజేయవలయు. ఎట్లనిన, వేపవిత్తులు ఆముదపుపప్పు వీనిని వేపాకురసముతో నూరి ముద్దజేసి యోనియందు ధరింపజేయవలయు ననుట.

శ్లో॥ [అశ్వినీకల్పే] సోమరాజీదేవదారుసహితానింబాస్సమాంశకాః।
సమ్యక్పిష్ట్వాప్రలేపోయం యోనిశూలహరఃపరః॥

తా. భావంచివిత్తులు దేవదారు మంచిపసుపు వేపాకు వీనిని సమభాగములుగనూరి యోనియందు లేపనముజేసిన యోనిశూల హరించు.

శ్లో॥ లశునంగృహధూమంచ విశాలాంచవిళంగకమ్।
కంటకారీఫలరసైః పిష్ట్వాయోనిం ప్రలేపయేత్।
క్రిమిశూలహరంఖ్యాతం సప్తరాత్రమసంశయమ్।

తా. వెల్లుల్లిపాయలు కరుధూపము పాపర వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నేలములకపండ్లరసముతో నూరి యోనియందు 7 దినములు లేపనముజేసిన యోనియందలి క్రిమిశూల నిస్సంశయముగ హరించు.

యోనిదుర్మాంస నిదాన తచ్చికిత్స.

శ్లో॥ గుహ్యావాయురధమన్మథస్థలం నంవిశేద్భవతిదుష్టమాంసకమ్।
తత్రవాతహరఛాదనేనవాఛాదయేదితరశేషజేనకమ్।

తా. అపానవాతము యోనిగతంబైన యోనియందు దుర్మాంసము జనించు. దానియందు నెయ్యిచరిమి వాతహరమైన యాకులువెట్టికట్టుగట్టినను (లేక ¼ పడిబ్రహ్మమేడికాయల ద్రొక్కయుడికించి కట్టుగట్టినను యోనిదుర్మాంసముహరించు.

శ్లో॥ యస్యావాతాహతంపుష్పం వ్రణదుర్గంధపీడితమ్।
తత్రదోషస్సువిజ్ఞేయ స్తతఃకర్మసమాచరేత్।

తా. ఏస్త్రీకి వాతదోషముగలన పుష్పముచెడి యోనియందు వ్రణముబుట్టిదుర్గంధముగలిగి యుండెడినో అట్టి స్త్రీయొక్కదోషమును బాగుగ తెలిసి చికిత్సింపవలయు.

శ్లో॥ జాతీనింబపటోలపత్రకటుకా దార్వీనిశాశారిబా।
మంజిష్ఠాభయతుత్థసిక్థమధుకై ర్నక్తాహ్వబీజైస్సమైః।
సర్పిస్సిద్ధమనేనసూత్స్రవదనే యోనౌసదాస్రావిణీ।
దుర్గంధశ్చరుజావ్రణానిచ గదాశుద్ధ్యంతిలేపేనచ।
నిత్యంప్రక్షాళితంకుర్యా ద్యోనిదుర్గంధనాశనమ్॥

తా. జాపత్రి మంచివేపకొనలు చేదుపొట్లాకు చేదుబీరపలుకులు మ్రానిపసుపు పసుపు గూడపాల మంజిష్ఠ కరక్కాయలు మైలుతుత్తము మైనము యష్టిమధుకము కానుగవిత్తులు వీనిని సమభాగములుగగూర్చి నేతినివండి యోనియందు బూసిన యోనిసంబంధితదోషము సదాయోనియందు స్రావము యోనిదుర్గంధము యోనిశూల యోనివ్రణము శుద్ధంబై మానును. గావున ప్రతిదినముగడిగి లేపనము జేయవలయు. (యోగరాజ గుగ్గులమును సేవింపవలయు.)

గుదభ్రంశ చికిత్స.

శ్లో॥ గుదభ్రంశంఘృతాభ్యక్తం వాతఘ్నైరుపనాహయేత్।

తా. వాతదోషము గుదగతంబైన గుదభ్రంశముగలుగు. దానియందు నెయ్యిచరిమి లోనికిద్రోసి వాతహరమైన యాకులుంగట్టవలయు. (లేక బ్రహ్మమేడికాయల గాని అంతరదామెరనుగాని కాలుపడి ద్రొక్కయుడికించి కట్టుగట్టవలయు. ఈయుపచారములచే గుదభ్రంశము హరించు.

పుష్పావరోధ నిదానము.

శ్లో॥ వాతోల్బణాచ్చయోనిస్థం పుష్పస్థానచలంభవేత్।
పుష్పారోధమిత్యుక్తం తన్నామమునిపుంగవైః॥

తా. వాతముప్రకోపించి యోనిగతంబై పుష్పస్థానమును కొలగించి నొప్పినిగలుగంజేసిన పుష్పావరోధమని మునులువచించెదరు.

శ్లో॥ [సిద్ధసంగ్రహే] లాంగలీకందచూర్ణంచ మూలంవాహ్యాప
మార్గజమ్।ఇంద్రవారుణికామూలంయోనిస్థం పుష్పరోధనుత్।

తా. చెన్నచర్లగడ్డ ఉత్తరేణువేరు పాపరవేరు వీనిలో దేనినైన నూరిముద్దజేసి యోనియందునిడికొనిన పుష్పావరోధము నివృత్తించు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] తిలమూల కషాయేణ బ్రహ్మదండీయమూ
లకమ్ । యష్టిత్రికటుకంచూర్ణం క్వాథయుక్తంచపాయయే
త్ । పుష్పరోగేరక్తగుల్మే స్త్రీణాంపథ్యంప్రశస్యతే॥

తా. బ్రహ్మదండివేళ్ళను నువ్వులవేళ్ళకషాయముతో నూరి పుష్పావరోధనము నందు లేపనము చేయుటయేగాక నువ్వులవేళ్ళకషాయములో యష్టిమధుకము త్రికటుకములు అనువాని చూర్ణమునుగలిపి సేవించిన పుష్పావరోధను రక్తగుల్మము నివృత్తించు.

శ్లో॥ [అశ్వినీకల్పే] తిలక్వాథగుడంవ్యోషం తిలభార్గీయుతేపివా ।
పాతేరక్తప్రవేగుల్మేనష్టపుష్పేచపాయయేత్॥

తా. నువ్వులకషాయములో బెల్లమును శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు అనువానినిగాని లేక నువ్వులు గంటుభారంగి అనువానిలో బెల్లమును త్రికటుకచూర్ణమును గానిగలిపి సేవించిన గర్భపాతము రక్తస్రావము గుల్మము పుష్పావరోధనము నివృత్తించు.

శ్లో॥ చణకానాంరసంచైవ శృతంక్షీరఘృతేనవా।
శర్కరామధుసంయుక్తం రక్తదోషహరంపిబేత్॥

తా. సెనగకట్టుతో పాలు నెయ్యి గలిపి కాచి పంచదారగాని తేనెగాని కలిపి సేవించిన (పుష్పావరోధము) హరించు.

శ్లో॥ షణ్మాసంసేవయేన్నిత్యం పుష్పరోధోనివర్తతే॥

తా. పుష్పావరోధము నివృత్తించుటకై 6 మాసములవరకు పూర్వోక్తౌషధముల సేవింపవలయు.

గర్భిణీజ్వర చికిత్స.

శ్లో॥ వయస్థాశారిబాపాఠా త్రాయంతీయదనాగరైః॥
శృతంశీతంపిబేద్వారి గర్భిణీజ్వరనాశనమ్॥

తా. కరక్కాయలు సుగంధిపాల తిరుబొద్ది పురుషవేరు తుంగముస్తెలు శొంఠి వీనిని సమముగ దంచి కషాయముకాచి చల్లార్చి త్రాగిన గర్భిణీస్త్రీ జ్వరము హరించు.

గర్భిణ్యతిసార చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] దురాలభాబలాపాఠా నాగరాంబుద సం
శృతమ్।గర్భిణీం పాయయేత్తోయ మతిసారేషు సర్వదా॥

తా. దురదగొండి ముత్తవపులగము తిరుబొద్దివేరు తుంగముస్తెలు శొంఠి వీనిని కషాయముకాచి త్రాగిన గర్భిణీస్త్రీ అతిసారము హరించు.

గర్భిణీశోఫ చికిత్స.

శ్లో॥ పునర్నవార్ద్రక క్వాథం సక్షీర మనిశం పిబేత్ ।
శోఫోదావర్తగుల్మార్శ శ్శాంత్యర్థం గర్భిణీనిశి॥

తా. గలిజేరువేరు అల్లము వీనిని కషాయముకాచి అందు పాలుగలిపి రాత్రులయందు త్రాగిన గర్భిణీస్త్రీ శోఫ ఉదావర్తము గుల్మము అర్శస్సు హరించు.

శ్లో॥ వర్షాభూ మూలనిర్యాసం సఘృతం గుడసంయుతమ్ ।
గర్భిణీం పాయయేదేతి చ్ఛోఫోదావర్తనాశనమ్॥

తా. గలిజేరువేరును కషాయముకాచి నెయ్యి బెల్లము గలిపిత్రాగిన గర్భిణీస్త్రీ శోఫలు ఉదావర్తము హరించు.

గర్భిణీకాసరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవకల్పే] చూర్ణంవైమరిచానాంతు సితాక్షౌద్ర ఘృ
తైస్సహ।లిహ్యాత్కాసహరంపథ్యం గర్భిణీనాంప్రశస్యతే॥

తా. మిరియపుచూర్ణము పంచదార వీనిని తేనెలోగాని నేతితోగాని కలిపి సేవించిన గర్భిణీస్త్రీదగ్గు హరించు.

గర్భిణీశ్వాస చికిత్స.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] స్వరసంమాతులుంగస్య పిప్పలీమరిచాన్వితమ్।
గర్భిణీం పాయయేద్యుక్త్యా శ్వాసహృద్రోగ కాసహృత్॥

తా. మాదీఫల రసములో పిప్పలిచూర్ణము మిరియపుచూర్ణము గలిపి సేవించిన గర్భిణీస్త్రీ శ్వాసము హృద్రోగము కాసము హరించు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శృంగీభార్గీవచావ్యోషా గిరి మృత్కటుకా
భయాః। గర్భిణీ శ్వాసకాసస్య పిబేత్సఘృత మాక్షికాః॥

తా. కర్కాటకశృంగి గంటుభారంగి వస త్రికటుకములు కావిరాయి కటుక రోహిణి కరక్కాయలు వీనిని సమభాగములుగ నూరి కల్కముజేసి అందు నెయ్యిగాని లేక తేనెగాని కలిపి సేవించిన గర్భిణి స్త్రీ కాసశ్వాసములు హరించు.

గర్భిణీ రక్తపిత్త చికిత్స.

శ్లో॥ ద్రాక్షాస్థిరా బలాధాత్రీ వాసా మధుకవాలుకమ్।
క్వాథఃక్షీర యవాగూర్వా గర్భిణ్యా రక్తపిత్తజిత్॥

తా. ద్రాక్షపండు ముయ్యాకుపొన్న ముత్తవపులగము ఉసిరికపప్పు అడ్డసరపు యీనెలు యష్టిమధుకము కూతురుబుడమ వీనిని కషాయము కాచిగాని లేక ఆద్రవ్యముల దంచి పాలులోపోసి యవాగుకాచిగాని సేవించిన గర్భిణిస్త్రీ రక్తపిత్తము హరించు.

గర్భిణీనాసారక్త చికిత్స.

శ్లో॥ ఉదుంబర ఫలక్వాథం ఘృతైఃపక్వం సితాయుతమ్।
ఏలామరిచ సేవ్యైశ్చ లోధ్రతోయద నాగరైః।
శృతమేతత్పిబేన్నారీ గర్భిణీ నాసరక్తజిత్॥

తా. మేడిపండు కషాయములో నెయ్యి పంచదారగలిపి పక్వముజేసి గాని లేక యేలకులు మిరియాలు వట్టివేరు కురువేరు తుంగముస్తెలు శొంఠి వీనిని కషాయము కాచి గాని సేవించిన గర్భిణిస్త్రీలకు ముక్కునగారెడి రక్తము హరించు.

గర్భిణీఛర్ది చికిత్స.

శ్లో॥ బిల్వలాజాంబు సేవ్యైశ్చ పిబేచ్ఛర్దిషు గర్భిణీ॥

తా. మారేడువేరు పేలాలు కురువేరు వట్టివేరు వీనికల్కము ద్రాగినగర్భిణి స్త్రీ వాంతులు హరించు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] మధుకో క్షీరసిద్ధంవా ద్రాక్షామధుకసాధితమ్।
పీతం సశర్కరం స్త్రీణాం ఛర్దిందాహ రుజాంజయేత్॥

తా. యష్టిమధుకము వట్టివేరు అనువాని కషాయములోగాని లేక ద్రాక్షపండు యష్టిమధుకము అనువాని కషాయములోగాని పంచదార కలిపి సేవించిన గర్భిణిస్త్రీ వాంతులు దాహము హరించు.

గర్భిణీ అగ్నిమాంద్య చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అజామోదాశ్వగంధాభ్యాం జీరకంపిప్ప
లీద్వయమ్। సక్షౌద్రంసగుడంలేహ్యంగర్భిణ్యావహ్నిదీపనం॥

తా. ఓమము పెన్నేరుగడ్డ జీలకఱ్ఱ పిప్పలి మోడి వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి తేనె బెల్లము కలిపి లేహ్యపక్వముగ వండి సేవించిన గర్భిణి స్త్రీలయొక్క అగ్నిమాంద్యము హరించు. (స్త్రీకిప్రసవించిన పిదప అగ్నిమాంద్యము తఱుచుగజనించు. తన్నివారణార్థంబును ప్రవాహ్యతిసారములు జనించిన తన్నివారణార్థంబును అమ్లవైద్యమునకై చెప్పంబడిన మహాసంజీవనీ రసమునుగాని లేక ప్రాణేశ్వర రసమునుగాని సేవింపవలయు దీనిచే బాలింత రోగములు హరించు.)

గర్భిణీవాత చికిత్స.

శ్లో॥ [సిందూరమణిదర్పణే] బిల్వాగ్నిమంథపక్వంవా పాటలీ
నాగకేశవా। సిద్ధంక్షీరంరసోవాపి గర్భిణీ వాతరోగనుత్॥

తా. మారేడువేరు కూరనెల్లి అనువానిచేని లేక కలిగొట్టు శొంఠి అనువానిచేని పాలయుక్తముగ కాచిగాని లేక కల్కముజేసిగాని సేవించిన గర్భిణిస్త్రీ వాతరోగము హరించు.

శ్లో॥ అథవా దశమూలాంబు విశ్వౌషధ సమాయుతమ్।
దేవదారు బలారాస్నా శుంఠ్యైరండక సాధితమ్।
సలిలం తైలసంమిశ్ర మనిలార్తా సదాపిబేత్॥

తా. మారేడు కూరనెల్లి గుమ్ముడు తెక్కలి కలిగొట్టు దుందిలము కోలపొన్న నక్కపొన్న పెద్దములక చేలములక అనెడి దశమూల కషాయములో శొంఠి పిప్పలి చూర్ణముగలిపి సేవించిన గర్భిణిస్త్రీ వాతనొప్పులు హరించు లేక దేవదారు ముత్తవపులగము దుంపరాష్ట్రము శొంఠి ఆముదపువేరు వీనిని కషాయముకాచి యందాముదత్తు

బొట్లుగలిపి త్రాగిన గర్భిణీస్త్రీవాతనొప్పులు హరించు. (ఇక ప్రసవానంతరము గలుగు వాతములకు చికిత్స వచించెద.)

సూతికావాతమునకు బడబానల రసము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] శుద్ధసూతస్య భాగస్స్యాత్తామ్రచూర్ణంచ తత్సమమ్। ద్విభాగం గంధకంచైవ త్రిభాగంచ కటుత్రయమ్।వహ్నితత్పర భాగైకం కుష్ఠంభాగ సమన్వితమ్। జ్వాలాముఖీ రసైర్మర్ద్యం బదరాస్థి ప్రమాణకమ్। బడబానలక ప్రోక్తః ప్రసూతి వాతనాశనః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 భాగము తామ్రభస్మము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకము 2 భాగములు శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు చిత్రమూలము చంగల్వకోష్టు యివిదినుసు కొక్కొకభాగము యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములో నునిచి జ్వాలాముఖీరసముతో 4 ఝాములు మర్దించి రేగుగింజంత వటికములు జేసి యందొకదానిని అవుసెయ్యి మిరియపుచూర్ణము అనుపానితో గాని లేక మినుపకట్టు వెల్లుల్లిగసము అనుపానిలో నూనె బొట్లువైచి యీ యనుపానముతోడగాని లేక నీరుగొబ్బిమిడాకురసము మిరియపుచూర్ణము అనుపానితో గాని సేవించిన ప్రసూతి వాతను హరించు. (లేక ప్రసూతి వాతమున వాతవిధ్వంసని రసమునైనను సేవింపందగు.)

గర్భిణీస్త్రీలకు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ముద్గగోధూమ షష్టిక శాలిజాంగలజారసా॥
బిల్వకూశ్మాండ పత్తూర పటోలం బాలమూలకమ్।
కారవేల్లక వార్తాక జీవంతీ తండులీయకమ్।
ద్రాక్షాదాడిమ ఖర్జూరం క్షీరంతక్రం ఘృతాన్వితమ్।
లఘుపథ్యంచ యద్ద్రవ్యం గర్భిణ్యాం హితముచ్యతే॥

తా. పెసలు గోధుమలు 60 దినములకు ఫలించెడి వడ్లు జాంగలమాంసరసము మారేడుకాయ బూడిదగుమ్మడుకాయ పొన్నగంటికూర పొట్లకాయ లేతముల్లంగిగడ్డలు కాకరకాయ వంకాయ మునుగాలకూర చిర్రికూర ద్రాక్షపండు దాడింబపండు ఖర్జూరపండు ఆవుపాలు చల్లనెయ్యి లఘుకరద్రవ్యములు. మఱియు పథ్యకరద్రవ్యములు. ఇవి గర్భిణీ స్త్రీలకు పథ్యకరంబులు.

గర్భిణీస్త్రీలకు అపథ్యము.

శ్లో॥ అతివ్యాయామసిద్రాచ భారస్యవహానంపరమ్। అథజాగరణంస్వప్నః కఠినే కుక్కుటాసనమ్। శోకక్రోధ భయం వేగం పీడా వమన రేచనే। ఉపవాసశ్చతీక్ష్ణోష్ణం గురువిష్టం భిభోజనమ్। రక్తం నిశ్వసనంశ్వభ్రే శయనం మద్యమాహిషమ్। ఉత్తాన శయనంయచ్చ గర్భిణీ తుత్యజేత్సదా॥

తా. మిక్కుటముగ సంచారము సేయుట పగలు నిద్రించుట కసుభారమును మోయుట జాగరణ సేయుట కఠినాసనమునవిద్రించుట గొంతుగగూర్చుండుట దుఃఖపుట కోపమునుజెందుట భయపడుట మలమూత్రవేగము వద్దగించుట పీడంజెందుట వమనవిరేచనములకు సేవించుట ఉపవాసము సేయుట యెండలో దిరుగుట నిప్పు సెగయందుండుట గురుకరద్రవ్యముల మలబద్ధకరద్రవ్యములు సేవించుట రక్తమును దీయుట నిట్టూర్పువాతమును విడుచుట పల్లములోగూర్చుండుట (నేలపై బరుండుట) కల్లును బఱ్ఱెపెరుగును త్రాగుట వెల్లకిలబరుండుట యివి గర్భిణీస్త్రీల కపథ్యకరంబులగుటచే వానిని వర్జింపవలయును.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార హారిణ నిడుమామిడి భగిసత్సంప్రదాయ శారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ సమశ్రీవాణ సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్రతాత్పర్యసహితే వంధ్యాస్వరూప దుష్టార్తవ యోనిరోగ యోనిదుర్గంధ పుష్ప వరోధన రోగనిదాన తచ్చికిత్సానుపాన గర్భిణీరోగ చికిత్సాక్రమ పథ్యాపథ్యలక్షణయుక్తం పంచదశ ప్రకరణమ్.

శ్రీరస్తు.

బసవరాజీయము.

ఆంధ్రతాత్పర్యము.

షోడశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ శంభుం పినాకినం బాల చంద్రభూషం కృపార్ణవమ్।
సర్వ పాపహరం నిత్యం నీలకంఠ మహం భజే॥

తా. సుఖస్వరూపుడును పినాకమను ధనుస్సు ధరించినవాడు చంద్రశేఖరుడు కరుణాపరిపూర్ణుడు సర్వపాతకముల బోగడచువాడు ఆద్యంతరహితుడు నగు నీలకంఠుని నేను భజియించెద.

శ్లో॥ శ్రీ నీలకంఠవంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహం వైద్య శిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠ వంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజు యని పేర్కొనబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో శ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీ గ్రంథముయొక్క షోడశ ప్రకరణమును రచింపుచున్నాడను.

అసృగ్ధర నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శోకోపవాసా దతిమైథునాచ్చ విదాహిభిశ్చాప్య మతీవదుష్టమ్। ప్రవర్తతే యోనిషు నాదశాలి హ్యసృగ్ధరం తం ప్రబలంహి విద్యాత్॥

తా. మిక్కుటముగ శోకల భుజించుట ఉపవాసము చేయుట అతిమైథునము చేయించుకొనుట దాహకరద్రవ్యముల సేవించుట ఈ కారణములవలన రక్తము మిక్కుటముగ చెడి శబ్దముతో గూడి యోనిమూలముగ స్రవించు. ఇదియు అసృగ్ధర మనంబడు. (అసృగ్ధరమన కుసుమరోగము.)

వాతాద్యసృగ్ధర లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వాతాత్సశూలం సంజాతం సఫేనం కింశుకం భవేత్। పిత్తాచ్చరక్తం కృష్ణం వా రక్తముష్ణం ధృశజ్వరమ్। పాండువర్ణం కఫాద్రక్తం పిచ్ఛిలం బహుళం స్థితమ్। త్యజేన్మూర్ఛాజ్వరయుతం త్రితయం సాన్నిపాతకమ్॥

తా. శూలగలుగుట రక్తము నురుగుతో గూడి మోదుగుపువ్వు వర్ణముగ వెడలుట యీ లక్షణములుగలది వాతాసృగ్ధరమనియు రక్తము యెఱ్ఱగ లేక నల్లగ వెడలుట ఉష్ణముగ రూక్షముగ నుండుట యీ లక్షణములు గలది పిత్తాసృగ్ధరమనియు రక్తము పాండురవర్ణమై జిగటగ విస్తారముగ కట్టిగ వెడలిన శ్లేష్మాసృగ్ధరమనియు వాత పిత్త శ్లేష్మాసృగ్ధరలక్షణంబులుంగలది సన్నిపాతాసృగ్ధరమనియు తెలియవలయు. ఈ సన్నిపాతాసృగ్ధరం బసాధ్యము. ఈ 4 విధములైన అసృగ్ధరములలో దేనియందేని మూర్ఛ జ్వరము గలిగియుండిన అసాధ్యంబు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వాతాత్సశూలం రుధిరం పిత్తేనీలం జ్వరాన్వితమ్। కఫాత్పిచ్ఛం త్రిలింగంతు త్యజేత్సర్వం జ్వరాన్వితమ్। అపథ్యవర్త్మగం స్త్రీణాం రక్తపిత్త మసృగ్ధరమ్। శాల్యన్నం పయసః పానం శీతం శస్తం విరేచనమ్॥

తా. యోనిశూలించి రక్తము వెడలిన వాతాసృగ్ధరమనియు నీలముగ ఉష్ణముగ వెడలిన పిత్తాసృగ్ధరమనియు బంకగ వెడలిన శ్లేష్మాసృగ్ధరమనియు వాత పిత్త శ్లేష్మాసృగ్ధరలక్షణంబులుంగలది సన్నిపాతాసృగ్ధరమనియు తెలియవలయు. ఈ సన్నిపాతాసృగ్ధరం బసాధ్యము. కుసుమరోగముల యందపథ్యము సేయుటవలన రక్తపిత్తాసృగ్ధరము జనించు. (మఱియు జ్వరముగాని లేక క్షయముగాని లేక శ్వాసముగాని లేక క్షుద్రోపద్రవంబులుగాని గల కుసుమ రోగిని వర్జింపవలయు) కుసుమరోగమున శాల్యన్నము పాలను సేవించుట పథ్యకరంబు. మఱియు కుసుమరోగమున చల్లని విరేచనము నొసంగవలయు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] అపథ్యదోషతః స్త్రీణాం వైరక్త పిత్తమసృగ్ధరమ్। తదేవప్రదరం ప్రోక్తం క్రియా కార్యాస్రపైత్తకే॥

తా. అసృగ్దరరోగములలో స్త్రీలు అపథ్యంబులు చేసిన రక్తపిత్తాసృగ్దరము జనించు. ఇదియ ప్రదరరోగమనంబడు. ఇది హరించుటకై రక్తపిత్త చికిత్సం జేయ వలయు.

అసృగ్ధర చికిత్స.

శ్లో॥ ససితం శైలనిర్యాసం పీతంతండులవారిణా ।
అసృగ్ధరం నిహంత్యాశు సుపర్ణ ఇవపన్నగాన్ ॥

తా. మాదయొత్తు శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు పంచదార యీ రెంటిని బియ్యపుకడుగుతో నూరి త్రాగిన "గరుత్మంతునిచే సర్పములు హతంబగు చందంబున" కుసుమరోగములు హతంబగు. (శీక చేతిబీరాకురసములో రాజపురి పంచదార జీలకఱ్ఱ చూర్ణము గలిపి త్రాగిన కుసుమరోగములు హరించు.

శ్లో॥ పద్మకేసరసంసృష్టం నవనీతం సలోధ్రకమ్ ।
సితానవాథంజయతి మహావేగ మసృగ్దరమ్॥

తా. తామరయగరులు లొద్దుగచెక్క వీనిని నూరి అవువెన్న పంచదార గలిపి సేవించిన ప్రబలమైన కుసుమరోగములు హరించు.

గీ॥ ఆరెచెక్కలయూటయు నందుఁబంచ ।
దారయునుమూనెఁ జేరిచి త్రాగనొకటి ।
జాతిఫలములఁ దగనావు నేతివండి ।
కడఁగి సేవింపఁ గుసుమరోగములుమాను॥

సీ॥ శ్రీకరంబుగనొల్ల జిడ్డియాకురసంబు బత్తిపెరుగున ననుపాన మొప్పు । నరుదొండపులిసేరు నాకురసంబును బత్తిపెరుగున ననుపానమొప్పుఁ । జేగొనిదుచ్చేరు నాకురసంబును బత్తిపెరుగునననుపానమొప్పు। రక్తమండలపాకు రససంయుతము చేసి బత్తిపెరుగున ననుపానమొప్పు॥రమణఁబొట్లబెండాకు రసముపెరుగు । సరవిగా రావిచెక్క రసంబుపెరుగు । పథ్యముగ నారగింపంగ భవ్యముగను । గామినీజాలకుసుమ రోగములుమాను॥

సీ॥ తెండియుకొమ్మనపిండి వేళ్ళరసంబు దగబాచదారతోఁ ద్రాగవలయు! నరయఁగజిన్నంగియాకు రసంబును దగఁబాచదారతోఁ ద్రాగవలయు । సన్నపావలిమున్గ జొన్నలకముగును దగఁ బాచదారతోఁ ద్రాగవలయు । వెంగయాకు రసంబు పైన జీలకఱ్ఱయుఁ దగఁబాచదారతోఁ ద్రాగవలయు॥ మేలుగా రేఁగు కంతులు మేకపాలు। చాలకఁగ పూకురసమును త్రాగ మగ్గ । పానములు సేయునప్పుడు పథ్యమున్న । గామినీజాలకుసుమ రోగములుమాను॥

ప్రదారాంతక రసము.

శ్లో॥ [చరకే] శుద్ధసూతం తథాగంధం శుద్ధవంగకరూప్యకమ్ ।
ఖర్పరంచవరాటంచ శాణతోలం పృథక్పృథక్ ।
తృతీయతోల కంగాహ్యాలోహ చూర్ణంవదేత్సుధీః ।
కన్యానీరేణ సంమర్ద్య దినమేకం భిషగ్వరః ।
అసాధ్యప్రదరంహంతి భక్షణాన్నాత్రసంశయః ॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము తగరభస్మము రజతభస్మము శుద్ధిజేసిన ఖపరి గవ్వలభస్మము యివి దినుసొకటింటికి శాణప్రమాణము లోహభస్మము తులములో 8 వ భాగము యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి ఖల్వములోనునిచి కలబందరసముతో 1 దినము మర్దించి మాత్రలుజేసి సేవించిన అసాధ్యప్రదరము నిస్సంశయముగ హరించు.

కుసుమములకు బాలసూర్యోదయము.

శ్లో॥ [చరకే] సూతంత్రైగుణ్యాగంధం పరిమితమమృతంభాను తీక్ష్ణంచనేత్రమ్। ఆయోఘంతచ్చతుర్థంగగన శరయుతంమారీచంసర్వతుల్యమ్।ఏతందద్యాన్నిహంతి జ్వరవనదహనం శ్వాసకాసంచఛర్దిమ్। పాండుప్లీహప్రమేహం క్షయగుదజరుజం లింగదోషంచపుంసామ్ । నారీణాంయోనిదోషం బహువిధ

ప్రదరం మూత్రకృచ్ఛ్రంచ సర్వమ్ । నామ్నాయం బాల
సూర్యోదయమఖిలగదహారోఖ్యాపితో యంమునీంద్రైః ॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకము 8 భాగములు శుద్ధిజేసిన వసనాభి 8 భాగములు తామ్రభస్మము పుక్కుభస్మము యివి దినుసుకు 2 భాగములు యింగువ ½ భాగము అభ్రకభస్మము 5 భాగములు మిరియాలు 16½ భాగము యిటువీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి 5 చిన్నములయెత్తును (అవునేతితో గాని లేక జాజికాయచూర్ణముతో గాని లేక మేడిచెక్క రసముతో గాని లేక మేడికాయల రసముతో గాని లవంగములు జీలకఱ్ఱ అనువాని యనుపానముతో గాని లేక ఆరెచెక్క రసముతో గాని లేక తత్తద్రోగానుగుణ్యానుపాన విశేషములతో గాని) సేవించిన జ్వరము శ్వాసకాసములు వాంతి పాండువు ప్లీహము ప్రమేహము క్షయము మలవ్యాధి వృషదంశాది లింగరోగములు యోనిదోషము ప్రదరము మొదలగు కుసుమరోగములు సర్వమూత్రకృచ్ఛ్రములు వీనిని హరింపంజేయును. (మఱియు నీబాలసూర్యోదయమును తామరయగరులు ఆవువెన్న పంచదార అనువాని యనుపానముతోడ సేవించిన కుసుమరోగములు హరించు.

చంద్రకళారసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ప్రత్యేకం * కర్షమాత్రంస్యాత్సూతం। తా
మ్రంతథాభ్రకమ్। ద్విగుణంగంధకంచైవ కృత్వా కజ్జలికాం
శుభామ్। ముస్తాదాడిమదూర్వాభిః కేతకీస్తనజద్రవైః॥ సహ
దేవ్యాఃకుమార్యాశ్చ పర్పటస్యాపివారిణా । రామశీతలికా
తోయైశ్శతావర్యారసేనచ। భావయిత్వాప్రయత్నేన దివసే
దివసేపృథక్ । తిక్తాగుడూచికాసత్వం పర్పటోశీరమాగధీ।
శ్రీగంధంశారిబాచైషాంసమాంశంసూక్ష్మచూర్ణితమ్। ద్రా
క్షాదికకషాయేణ సప్తధాపరిభావయేత్ । తతోధాన్యాశ్ర
యంకృత్వా వట్యఃకార్యాశ్చణోపమాః। అయంచంద్రకళా
నామ్నారసేంద్రఃపరికీర్తితః। సర్వపిత్తగదధ్వంసీ వాతపిత్తగ

* తోలమాదాయసూతం । కాంతం.

దాపహా॥ అంతర్బాహ్యమహాదాహ విధ్వంసనమహాఘనః॥
గ్రీష్మకాలేశరత్కాలే విశేషేణప్రశస్యతే । కురుతేనాగ్ని
మాంద్యంచ మహాదాపజ్వరంహరేత్। భ్రమిమూర్ఛాం
హరత్యాశు స్త్రీణాంరక్తం మహాస్రుతమ్ । ఊర్ధ్వాధోరక్త
పిత్తంచ రక్తవాంతింవిశేషతః। మూత్రకృచ్ఛ్రాణిసర్వాణి
నాశయేన్నాత్రసంశయః ॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము తామ్రభస్మము లేక కాంతభస్మము అభ్రకభస్మము యివి దినుసుకు కర్ష ప్రమాణము శుద్ధిజేసిన ఆమ్లసారగంధకము 6 కర్షములు యిటులవాని నెల్ల ఖల్వములోనునిచి కాటుకవలె మర్దించి పిదప భద్రముస్తెలు దాడిమపండు గరికె వేళ్ళు మొగలిచన్ను సహదేవి కలబంద పర్పాటకము తామరతూండ్లు అడివిసదాప పిల్లిపీచర అనువాని రసములలో ప్రతిదానిచే నొక్కొకదినము భావనజేసి దానికి సమముగ చేదుటీక తిప్పసత్తు పర్పాటకము వట్టివేరు పిప్పళ్ళు శ్రీగంధము గూడపాలవేరు అనువానిని సమభాగములుగ సూక్ష్మముగ చూర్ణముజేసి కలిపి పిదప ద్రాక్షపండు ఖర్జూరపండు పంచదార యిప్పపువ్వు తేనె తవక్షీరి యష్టిమధుకము అనువాని కషాయముతో 7 దినములు భావనజేసి సెనగగింజలంత మాత్రలుజేసి 15 దినములు ధాన్యరాశియందునిచి ద్రాక్షపండు తేనె అనువాని యనుపానముతోడ సేవించిన సర్వపిత్తరోగములు వాతపిత్తరోగము లోన మిక్కుటముగ తాపము వెలపటితాపము అగ్నిమాంద్యము కడుతాపజ్వరము భ్రమ మూర్ఛ అధికమైన స్రావముగల కుసుమరోగములు ఊర్ధ్వాధోగత రక్తపిత్తములు రక్తపువాంతి సర్వమూత్రకృచ్ఛ్రములు వీనిని నిస్సంశయముగ హరింపంజేయును. మఱియు నీరసమును గ్రీష్మ శరత్కాలముల యందు సేవించుట కనుప్రశస్తంబు లేక నీరసమును జాజికాయ నెయ్యి వీనిని నేతితోవండి యీ యనుపానముతోడగాని లేక ఖర్జూరపండు తేనె అనువానితో గాని లేక గుమ్ముడుపండు తేనె అనువానితో గాని సేవించిన కుసుమరోగములు అస్థిస్రావము రక్తపిత్తము హరించు. లేక కరక్కాయచూర్ణము అభ్రకభస్మము పంచదార సిందూరము వీనిని సేవించినను లేక పూర్వోక్త బాలసూర్యోదయ రసమునకు మహాచంద్రకళారసము ననుపానముగజేసి సేవించినను అసృగ్దరము అస్థిస్రావము వీనిని హరింపంజేయును. మామిడిచెక్కరసములో 7 నూనెబొట్లు 4 సున్నపుబొట్లు గలిపిత్రాగిన మొట్టికుసుమరోగమైనను హరించు.

సిందూరాది వటకములు.

శ్లో॥ [సిందూరమణిదర్పణే] సిందూరంగోస్తనీక్షౌద్రం భక్ష్యతే మాసపంచకమ్ । అసృగ్దరాస్థిప్రదరం శామ్యతేనాత్ర సంశయః॥

తా. ద్రాక్షపండు చందిరము (అనగా సిందూరము) వీనిని తేనెతో మర్దించి మాత్రలుజేసి 5 మాసములు సేవించిన కుసుమరోగము అస్థిస్రావము వీనిని నిస్సంశయముగ హరింపజేయును.

పాఠాదిఘృతము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పాఠాగ్నికమోచ దాడిమ మహానింబ ప్రియంగ్వంబుభిః । ధాత్రీక్షీరోదుంబర చందనాగరువిషాలోధ్రాంబుజంబ్వస్థిభిః॥ హపుషైస్తైస్సుసలీమృణాల కదలీకందాద్యైస్తైస్సాధయేత్ । సక్షీరంతుచపారసే ఘృతమిదంస్త్రీణాం మహాశోణితమ్॥

తా. శిరుబొద్ది కావిరాయి బూరుగబంక దాడింబపండు పెద్దవేపచెక్క శ్లేష్మాంతకము కురువేరు ద్రాక్షపండు మేడిచెక్క శ్రీగంధము అగరు అతివస లొద్దుగుచెక్క వట్టివేరు నేరేడుపలుకులు బోదకగపాకు నేలతాటిగడ్డలు తామరతూండ్లు అరటిదుంపలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి వానికి 4 గింతలు దాసానిపువ్వుల రసముగలిపి వీనన్నిటికి రెండింతలు ఆవుపాలు ఆవునెయ్యి గలిపి పక్వముగవండి 4 మాడలయెత్తును సేవించిన కుసుమరోగములు హరించు.

జంబ్వాది ఘృతము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] ఆదాయశుష్కం జంబూనా మాఫకం సాధుకుట్టితమ్ । వల్కలస్య ద్రోణ జలే పక్త్వా పాదావశేషితే । దధిమస్తుగుడంచైవ ఘృతం పాతాళగారుడమ్ । ప్రస్థప్రస్థం ప్రదాతవ్యం కల్కంకుడవ మావపేత్ । బిల్వం సమధుకంలోధ్రి మోచం పద్మం సకేసరమ్। దాడిమకుటజ బీజాని ధాతకీ కుసుమంతథా । ఖర్జూరం నాగపుష్పంచ సమంగా దాడిమీఫలమ్ । పాఠా ముస్తాజమోదంచ చూతి జంబూ ఫలంతథా । కశేరుక కపిత్థంచ తా

రభిః పృశ్నిపర్ణికా । ఏతైఃపక్వైశ్శుభేభాండే ప్రయోజ్యం భిషగుత్తమైః । రక్తపిత్తమతీసారం సరక్తంచాప్యసృగ్దరమ్ । యోనిదోషాస్థినిస్రావం రక్తార్శశ్చవినాశయేత్ ।

తా. అధకప్రమాణము మెండిననేరేడుపట్టను జిదియగొట్టి ద్రోణప్రమాణము నీళ్ళుబోసి 4 వ భాగముగ కషాయముగాచి అందు పెరుగుమీదిమీగడ బెల్లము ఆవునెయ్యి దూసరితీగెరసము అనువానిని దినుసు శేరున్నర ప్రస్థము చొప్పునగలిపి పిదప యందుమారేడువరుగు యిప్పపువ్వు లొద్దుగచెక్క బూరుగబంక తామరయాకులు దాడిమపండు కొడిసెపాలవిత్తులు ఆరెపువ్వులు ఖర్జూరపండు సంపంగిపూలు మంజిష్టి దాడింబపండు శిరుబొద్ది తుంగముస్తెలు అజమోదము మామిడివరుగు నేరేడుపలుకులు సెమ్మటములు వెలగపండు యిలిందవేరు సక్కలోక పొన్న అనువాని కల్కమును దినుసుకు కుడవప్రమాణము చొప్పునగలిపి పక్వముగవండి సేవించిన రక్తపిత్తము రక్తాతిసారము అసృగ్దరము యోనిదోషము అస్థిస్రావము రక్తార్శస్సు హరించు.

1658

కుసుమరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] జంబూదుంబరవల్కలం ఖదిరజాసారం ప్రసూనంతథా । నారికేళభవంచకృష్ణకదలీకందాంతథాతండులమ్ । లాక్షాచూర్ణవిమిశ్రితం మధుయుతం రాత్రిస్థితంపాయయేత్ । గర్భాసృక్ప్రదరాస్రపిత్త సికతామేహార్భకశ్రీం పీడితా ।

తా. నేరేడుచెక్క మేడిచెక్క చంద్రకొనలు నారికడపుపువ్వు నల్ల యరటిగడ్డ బియ్యము లక్క వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి తేనెగలిపి యొకరాత్రియుంచి సేవించిన గర్భిణీ స్త్రీయొక్క రక్తస్రావము ప్రదరము (అనగా చీరవ్యాధులు) రక్తపిత్తము సికతామేహము హరించు

సీ॥ వసుధవిష్ణుక్రాంత రసము లవంగంబు జీలకఱ్ఱయువండి సేవనొకటి । మేడిచెక్కలవూటతోడ లవంగంబు నేలకిగూరిచి గ్రోలనొకటి । వెసపైడి క్రొత్తాకురసజాతిఫలలవంగంటు లేలకి జీలకఱ్ఱనొకటి । యేదుతాదులకల్లు నేను నేయులనూనె బెల్లంబు మిరియంబు నల్లయునూడు। నేయులునుగూర్చి వేడ్కగ సేవనొకటి।

అరయ నే యౌషధంబైన ననుభవించి । పథ్యములు సేయ
మానునపథ్యముగను । గాటిలంబైన కుసుమరోగంబులెల్ల ॥

గీ॥ తమిరిపిండిని జెన్నునఁ దడిపి కొన్ని ।
కుసుములుగ వండి యవియును గోపు నేత ।
రాయపురి పంచదారయు రమణతోడఁ ।
బానములు సేయఁ గుసుమరోగములు మాను ॥

ఉ॥ చిక్కని జీడిగింజ లొక సేరును నోమపుపొట్టు సేరునుం ।
జక్కెర పాతగొబ్బెరయుఁ జయ్యన రెండును రెండు పావులుర్ ।
ద్రాక్షకలంగపత్రమును దోరపుచిక్కుడుపత్రతోయముల్ ।
మక్కువ నేతితోఁ గొనగ మానును గొంతుల మెట్టిచీరలుర్ ॥

అస్థిస్రావ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుభ్రం రక్తం వాథవా శారవర్ణ మచ్ఛం
విస్రం యోనిజం స్రావమాహుః । అస్థిస్రావం త్వస్థి మజ్జాను
కర్ష మాంద్రం తేషీస్యాచ్ఛోషశూలప్రదంచ ।

తా. రక్తము తెల్లగగాని లేక * శారవర్ణముగగాని లేక తేటగగానికలదై దుర్గంధముగ యోనిమార్గముగ వెడలిన అస్థిస్రావ మనంబడు. ఇది యస్థులయందు మజ్జాకర్షించి ప్రేగులయందు శోషను శూలను గలుగంజేయు.

అస్థిస్రావ నిదానము.

శ్లో॥ భవేద్రసావిదాహేన యథాతద్వర్ణ మార్తవమ్ ।
తదస్థిస్రావమాఖ్యాత మతికార్శ్యప్రదర్శనమ్ ।

తా. స్త్రీకి రసవిదాహమువలన రక్తము రసవర్ణముగ బైలువెడలిన అస్థిస్రావ మనంబడు. దీనియం దధికముగ శరీరము కృశించు. (మఱియు అస్థిస్రావరోగమున జ్వరముగాని లేక క్షయోపద్రవములుగాని లేక శ్వాసముగాని లేక మేహోపద్రవంబులుగాని కలిగియుండిన యసాధ్యంబనియు లేకుండిన సాధ్యంబనియు దెలియవలయు

* శారవర్ణమన—యెఱ్ఱని పచ్చనిరంగుగల నీలవర్ణము.

మఱియు సాధ్యంబుగనుండు అస్థిస్రావరోగము నివర్తించుటకై 4 మాసములు పూర్ణచంద్రోదయమును సేవింపవలయు.)

శతావరీ ఘృతము.

శ్లో॥ పచేద్ఘృతస్య ద్విప్రస్థం శతావర్యారసాఢకే । అఢకంమహిష
క్షీరం ప్రస్థం గోక్షురకంతథా । ప్రస్థంచ మాషయూషస్య
దత్వాకల్కీకృతైర్ఘటే । శారిబామధుకంద్రాక్షా చందనో
శీరవత్సకైః । ముస్తయాచమృణాళేన కాకోల్యాదిగణేనచ ।
పరూషపద్మకింజల్క సమంగోత్పలకర్షకైః । సిద్ధేపూతే క్షిపే
త్ప్రస్థం సితాయా మాక్షికస్యవా । ఏతత్సర్పిఃప్రయుంజీత
ప్రదరేష్వస్థివిస్రుతౌ । అంతర్దాహేరక్తపిత్తే క్షీణేరేతసిపైత్తికే ।
మూత్రకృచ్ఛ్రే క్షయోన్మాదే తృష్ణాయాం బృంహణంపరమ్ ।

తా. ఆవునెయ్యి 2 ప్రస్థములు పిల్లిపీచరవేళ్ళరసము 2 అఢకములు బర్రెపాలు అఢకము పల్లేరరసము 1 ప్రస్థము మినుపకట్టు 1 ప్రస్థము యిటుల వీనినెల్లగట్టి బానలో బోసి అందు గూడపాల యష్టిమధుకము ద్రాక్షపండు శ్రీగంధము వట్టివేరు కొడిసెపాల తుంగముస్తెలు తామరతూండ్లు కాకోల్యాదిగణములో జెప్పబడిన ద్రవ్యములు ఖర్జూరపండు తామరకేసరములు మంజిష్ఠి నల్లకలువదుంపలు అనువానికల్కమును దినుసు కొక్కొక కర్షము చొప్పున గలిపి పక్వముగ కాచి వడియగట్టి అందు పంచదారగాని తేనెగాని 1 ప్రస్థము గలిపి సేవించిన ప్రదరము అస్థిస్రావము అంతర్దాహము రక్తపిత్తము క్షీణరేతోదోషము పిత్తరోగము మూత్రకృచ్ఛ్రము క్షయము వున్మాదము దప్పి వీనిని హరింపంజేయుటయే గాక శరీరపుష్టిని సగా గలుగంజేయు.

ముసల్యాది కషాయము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ముసలీఖదిరామలకీత్రికంటక జంబూత్వగ్వారీ
క్వాథః । అస్థిస్రావం ప్రదరం ప్రవాహికాస్ర పిత్తమాశు
నాశయతిధ్రువమ్ ।

తా. నేలతాటిగడ్డలు చంద్రచెక్క వుసిరికపప్పు పల్లేరు నేరేడుచెక్క పిల్లిపీచరవేరు వీనిని సమభాగములుగ దంచి కషాయముకాచి త్రాగిన అస్థిస్రావము ప్రదరము ప్రవాహిక రక్తపిత్తము శీఘ్రముగ హరించు.

బలాది కషాయము.

శ్లో॥ [మతాంతరే] బలాభిన్నరుహాధాత్రీ వల్కలంచారిమేదకమ్।
క్వాథోఽసృగ్దరపిత్తాస్ర గస్థిస్రావనిషూదనః ॥

తా. ముత్తవపులగము తిప్పతీగ వుసిరికపట్ట తెల్లతుమ్మకొనలు వీనిని కషాయము కాచి త్రాగిన ప్రదరము రక్తపిత్తము అస్థిస్రావము (తెల్లచీరరోగము) వీనిని హరింపం జేయు. (లేక ఆరదొండ వేరు గంధకము గోతిమిర్లు పిప్పలి అనువాని చూర్ణముగాని లేక యోగరాజగుగ్గిలమునుగాని గలిపిసేవించిన అస్థిస్రావము హరించు.)

ఉ॥ తంగేడువేరు చెక్కయు నుదారత నల్లని ప్రత్తియాకులుం।
సంగతి నుత్తరేణువు రసంబును నొక్క-కద్రవ్యమందునన్।
వంగ విభూతిశర్కర యువర్యమరీచముఁగూర్చి సేవచే।
తంగెడు వేగమాను వసుధాస్థలికాంతల చీరరోగముల్ ॥

సీ॥ గొడ్డుకాకరచెట్టు గడ్డరసంబును జల్లయు వంగభస్మంబు నొకటి। కువలయంబును దుప్పికొమ్ముగంధంబును జల్లయు వంగభస్మంబు నొకటి। వెలసిన తంగేడు విత్తులచూర్ణంబు చల్లయు వంగభస్మంబునొకటి। మీఱిన యాదొండవేరును గోతిమిర్లు చల్లయు వంగభస్మంబు నొకటి। చెలఁగి యీ యౌషధంబును సేవఁజేసి। పథ్యముగనున్న మానును బరగ వేగ। వ్యాధులెల్లను ధరణి నవశ్యముగను। తేలు విష మెక్క మంత్రాన దిగినయట్లు॥

గీ॥ తాటికేకులచూర్ణంబు తగిన పంచ।
దారమిరియంబుగూర్చియుఁ ద్రాగినపుడ।
మీన నేత్రల కడుపులలోన నున్న।
పలువిధంబులఁ దెల్ల జీరలు దొలంగు॥

కుసుమరోగమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ముద్గగోధూమషాష్టికశాలిజాంగలజారసాః।
పక్వకూశ్మాండ పత్తూర పటోలం తండులీయకమ్।

ద్రాక్షాదాడిమ ఖర్జూరం ధాత్రీఫల ఘృతంమధు।
ప్రదరే రక్తపిత్తేచ పథ్యవర్గ ముదాహృతమ్॥

తా. పెసరకట్టు గోధుమలు 60 దినములకు పండిన వడ్లు జాంగలమాంసరసము ముగురుగుమ్మడుకాయ పొన్నగంటికూర (కొయ్యతోటకూర) పొట్లకాయ చిత్తికూర ద్రాక్షపండు దాడింబపండు ఖర్జూరపండు వుసిరికపండు నెయ్యి తేనె యివి కుసుమ రక్తపిత్త రోగములయందు పథ్యకరంబులు.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] పయస్యాముద్గయూషేనభోజనంస్యాదసృగ్దరే।
ఉదుంబరశలాటూని దుగ్ధంమధుపిబేత్తథా।
అసృగ్దరవినాశాయతథాసృక్పిత్తశాంతయే ॥

తా. పాలయుత్తముగ గాచబడిన పెసరకట్టు ముదిరిన * మేడికాయలు ఆవు పాలు తేనె యివి అసృగ్దర పిత్తరోగములయందు హితకరంబులు.

కుసుమరోగమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ కట్వమ్లలవణక్షారమత్స్యమద్యవిదాహినః।
మాషానిష్పావతిలజ కుళుత్థాంలశునందధి।
ప్రదరేరక్తపిత్తేచాప్యపథ్యమిత్యుచ్యతే ॥

తా. కారము పులుసు వుప్పు క్షారములు మత్స్యములు కల్లు విదాహకర ద్రవ్యములు మినుములు అనుములు (చిక్కుడుకాయ) నువ్వులు వులవలు వెల్లుల్లిపాయ పెరుగు యివి ప్రదర రక్తపిత్త అస్థిస్రావ రోగములయం దపథ్యకరంబులు.

యోనివ్యాపత్తి నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వింశతిర్వ్యాపదోయోనే ర్నిర్దిష్టారోగసంగ్రహే। మిథ్యాచారేణతాస్త్రీణాం ప్రదుష్టేనార్తవేనచ।
జాయంతేబీజదోషాచ్చదైవాచ్చశృణుతాఃపృథక్ ॥

తా. యోనిదోషములు 20 విధంబులని రోగసంగ్రహమునందు చెప్పంబడియున్నయది. యివి మిథ్యాహార విహారములవలన దుష్టరక్తమువలన బీజదోషమువలన దైవయోగమువలన స్త్రీలకు జనించు వానిలక్షణంబుల ప్రత్యేకంబుగ వచించెద.

---

* ఇదే అత్తికాయ.

శ్లో॥ నా ఫేనిలముదావృత్తా రజఃకృచ్ఛ్రేణముంచతి। వంధ్యాం దుష్టార్తవాంవిద్యా ద్విప్లుతాంనిత్యవేదనామ్। పరిప్లుతాయాంభవతి గ్రామ్యధర్మేణరుగ్భృశమ్। వాతలాకర్కశా స్తబ్ధాశూలనిస్తోదపీడితా। చతసృష్వపిచాద్యాసుభవంత్యనిలవేదనాః॥

తా. యోనివలన వార్తవము నురుగుతోగూడి కడుకష్టంబగుటవలన వెడలిన వుదావర్తమనంబడు. ఆర్తవము దుష్టంబగుటవలన వంధ్యయనంబడు. ఎల్లపుడు వేదన గలిగి యుండిన విప్లుతమనంబడు. మైథునమువలన కడుపీడగలిగిన పరిప్లుతమనం బడు. కాఠిన్యము శూలగలిగియుండిన వాతమనంబడు. మఱియు వైశెప్పబడిన వుదావర్తవంధ్య విప్లుత పరిప్లుతములను 4 యోనిరోగములయందు వాతవేదన గలిగియుండు.

శ్లో॥ సదాహంక్షీయతేరక్తం యస్యాస్సాలోహితక్షయా। సవాతముద్వమేద్బీజం వామినీరజసాన్వితమ్। ప్రస్రంసినీస్రంసతేతు క్షోభితాదుఃప్రజాయినీ। స్థితంస్థితం హంతిగర్భంపుత్రఘ్నీరక్తసంక్షయాత్। అత్యర్థంపిత్తలాయోనిర్దాహపాకజ్వరాన్వితా। చతసృష్వపిచాద్యాసుపిత్తలింగోచ్ఛ్రియోభవేత్॥

తా. యోనివలన వేడిగ అధికముగ రక్తము వెడలిన లోహితక్షయ మనంబడు. రజోయుక్తశుక్రము వాతయుక్తముగ స్రవించిన వామిని యనంబడు. యోనిస్థానమువలన వార్తవము భ్రష్టంబైన ప్రస్రంసిని యనంబడు. దీనియందు మర్దనవలన సగా బాగుగా స్రావము గలుగకుండు దానంజేసి దుఃఖప్రసవమునకు కారణంబగు. యోనియందు రక్తక్షయమువలన గర్భము నిలువకుండిన పుత్రఘ్ని యనంబడు. యోని కడు దాహయుక్తమై పండి జ్వరయుక్తముగనుండిన పిత్తలయనంబడు. వైశెప్పబడిన రక్తక్షయ వామిని స్రంసిని పుత్రఘ్ని అను 4 యోనిరోగములయందు పిత్తలక్షణంబులే యధికముగ గలిగియుండు.

శ్లో॥ అత్యానందాతసంతోషం గ్రామ్యధర్మేణగచ్ఛతి। కర్ణిన్యాంకర్ణికాయోనౌ శ్లేష్మాసృగ్భ్యాంప్రజాయతే। మైథునాచరణాత్పూర్వం పురుషాదతిరిచ్యతే।

బహుశశ్చాతిచరణా తయోర్బీజంనవిందతి। శ్లేష్మలాపిచ్ఛిలాయోనిః కండూయుక్తాతిశీతలా। చతసృష్వపిచాద్యాసు శ్లేష్మలింగోచ్ఛ్రయోభవేత్॥

తా. దృఢమైథునమువలన సగా సుఖమునుబొందకుండెడి యోని అత్యానంద మనంబడు. యోనియందు కఫరక్తమువలన కమలముయొక్క మిద్దెవలె మాంసకందము గలిగిన కర్ణికయనంబడు. పురుషునికిసుఖమువలన సుఖముగలుగుటకు ముందే ద్రవించి విరామమును బొందెడి యోని చరణమనంబడు. పలుమారు రతికేళిచేసినను ద్రవింపక పురుషునికిబిదప ద్రవించెడియోని అతిచరణమనంబడు. (చరణ అతిచరణ దోషములు గల యోనియందు గర్భధారణము గలుగకుండు. బంకగ కడుయుక్తముగ కడు చల్లగ నుండుయోని శ్లేష్మలమనంబడు. పూర్వోక్త అత్యానంద కర్ణిక చరణ అతిచరణములను 4 యోనిరోగములయందు కఫలక్షణములే యధికముగ గలిగియుండు.

శ్లో॥ అనార్తవాస్తనీషండీ ఖరస్పర్శాతుమైథునే। అతికాయగృహీతాయా స్తరుణ్యాస్త్వండినీభవేత్। వివృతాతిమహాయోని స్సూచీవక్త్రాతిసంవృతా। సర్వలింగసముత్థానా సర్వదోషప్రకోపజా। చతసృష్వపిచాద్యాసు సర్వలింగనిదర్శనమ్। పంచసాధ్యాభవంతీహా యోనయస్సర్వదోషజాః॥

తా. ఋతువుస్తనములు లేక మైథునకాలమున గరగరగనుండు భగముగలస్త్రీ షండిని యనంబడు. యౌవనముగలస్త్రీ స్థూలమైన లింగ సంబంధమువలన యోని యండమువలె పైకి వెడలిన అండినియనంబడు యోనిముఖము కడువివృతంబై యుండిన మహాయోని యనంబడు. కడుసంకుచితమైన ద్వారముగలయోని సూచివక్త్రి మనంబడు. సర్వదోషములయొక్క ప్రకోపమువలన సర్వలక్షణంబులుం గల యోని సాన్నిపాతిక మనంబడు. మఱియు పూర్వోక్తషండిని అండిని మహాయోని సూచివక్త్రి యను 4 యోనిరోగములలో సర్వదోషలక్షణంబులు గలిగి యుండుటవలన 4ను త్రిదోషములవలన జనించిన 5 వదియగు సాన్నిపాతిక యోని రోగంబులు అసాధ్యంబులు.

కదంబాది కషాయము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కదంబమూలవల్కంచ ఖదిరాంగారమిశ్రితమ్। మాసంనారీపిబేత్క్వాథం యోనీశూలనిపీడితా ॥

తా. మొగలి కడిమి వేరుపట్ట చంద్ర గుంటగలగర వీనిని కషాయముకాచి 1 మాసము స్త్రీ త్రాగిన యోనిశూల హరించు.

శ్లో॥ రాస్నాశ్వగంధావాసాభిశ్శృతంవాశూలనుత్పయః।
వాసోపకుంచికాజాజి వచారాస్నాచచిత్రకమ్।
యవానీసైంధవంక్షారం పిష్ట్వాయుక్తంఘృతేనతు।
మర్మయోనిజశూలఘ్నం పేయముష్ణోదకాదిభిః ॥

తా. సన్న రాస్నము పెన్నేరుగడ్డ అడ్డసరము వీనిని పాలలోవైచి గాచిత్రాగినను లేక అడ్డసరము నల్లజీలకఱ్ఱ జాజికాయ వస సన్న రాస్నము చిత్రమూలము వోచము సైంధవలవణము వీని నుష్ణోదకముతో నూరి యందు నెయ్యిగలిపి త్రాగినను మర్మస్థానములయందలి శూల యోనిశూల హరించు.

శ్లో॥ పేటికామూలలేపాచ్చ యోనిర్భిన్నాప్రశామ్యతి॥

తా. పేటికాలమూలమును నూరి లేపనముజేసిన యోనిపగుళ్ళు మానును.

ఫల ఘృతము.

శ్లో॥ [అశ్వినే] మంజిష్ఠామధుకంకుష్ఠం త్రిఫలాశర్కరాబలా। మేదాపయస్యాకాకోలీమూలంచైవాశ్వగంధజమ్। అజామోదాహరిద్రేద్వేతథా కటుకరోహిణీ। ఉత్పలంకుముదంద్రాక్షా కాకోల్యౌచందనద్వయమ్। ఏతేషాంకార్షికైర్భాగైర్ఘృతప్రస్థంవిపాచయేత్। శతావరీరసంక్షీరంఘృతాద్దేయంచతుర్గుణమ్। సర్పిరేతన్నరఃపీత్వా స్త్రీషునిత్యంవృషాయతే। పుత్రాన్సంజనయేన్నారీమేధాఢ్యాన్ప్రియదర్శనాన్। యాచైనాస్థిరగర్భాస్యాద్యాచవాజనయేన్మృతమ్। స్వల్పాయుషంవాజనయేద్యాచకన్యాంప్రసూయతే। యోనిదోషేరజో

దోషేపరిస్రావేచశస్యతే। ప్రజావర్ధనమాయుష్యంసర్వగ్రహనివారణమ్। నామ్నాఫలఘృతంహ్యేతదశ్విభ్యాంనిర్మితంపురా॥

తా. మంజిష్టి అతిమధురము చంగల్వకోష్టు త్రిఫలములు పంచదార ముత్తవపులగము మేద పిన్నపాల తేలుమణివేరు పెన్నేరుగడ్డ అజామోదము పసుపు మ్రానిపసుపు కటుకరోహిణి నల్లకలువగడ్డలు తెల్లకలువగడ్డలు ద్రాక్షపండు కాకోలి క్షీరకాకోలి చందనము రక్తచందనము వీనిలో ప్రతిదానిని కర్షప్రమాణము గ్రహించి కల్కముజేసి ప్రస్థప్రమాణము నేతిలోగలిపి నేతికి 4 రెంతలు పిల్లిపీచరవేళ్ళరసము పాలుగలిపి ఘృతము శేషించునటులకాచి పురుషుడు సేవించిన వీర్యవృద్ధి గలవాడై ప్రతిదినము స్త్రీతోసంభోగముసేయు మఱియు దీనిని గర్భస్రావము మృతప్రసవము గలస్త్రీ అల్పాయువుగల సంతానమును పుట్టించెడి స్త్రీ కన్యకలప్రసవించెడిస్త్రీ సేవించిన మేధ సౌందర్యముగల పుత్రులంగను. యీ ఘృతము యోనిరోగము రజోదోషము (పరిస్రావదోషము సర్వగ్రహదోషములు) వీనిని హరింపజేసి సంతానవృద్ధిని ఆయువునుగలుగంజేయు. ఈ ఫలఘృతము అశ్వినీ దేవతలవలన నిర్మింపబడియె.

సిద్ధార్థకాది ఘృతము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సిద్ధార్థకం వచాబ్రాహ్మీ శంఖపుష్పీపునర్నవా। పయస్యాతిత్రిఫలాకుష్ఠం తథా కటుకరోహిణీ। శారిబాద్వయ యష్ట్యాహ్వ చోరకం సుమనోలతా। వృషాపుష్పంసమంజిష్టా దేవదారుర్మహౌషధమ్। పిప్పల్యౌశృంగరాజంచ నిశాశ్యామా సువర్చలా। దశమూల మపామార్గ మశ్వగంధా శతావరీ। జలద్రోణే పచేదేతా న్భాగైర్ద్విపలకైరిమాన్। తత్కషాయంపరిస్రావ్యఘృతస్యాదాఢకేపచేత్। పాచితం తచ్ఛృతంయుక్త్వా గాయత్ర్యాచాభిమంత్రితమ్। ద్విమాస గర్భిణీనారీ షణ్మాసాదుపయోజయేత్। సర్వజ్ఞం జనయేత్పుత్రంసర్వామయవివర్జితమ్। అస్యప్రభావాత్పుత్రశ్చ స్ఫుటవాగ్వ్యాహరత్యపి। యోనిదుష్టాశ్చయానార్యో రేతోదుష్టాశ్చయేనరాః। వన్ధ్యాపిలభతేగర్భంశూరంపండితమానినం॥

తా. తెల్లావాలు వస మండూకబ్రహ్మి శంఖపుష్పి గలిజేరు పిన్నపాల త్రిఫలములు చెంగల్వకోష్టు కటుకరోహిణి * గూడపాల నల్లగూడపాల అతిమధురము చోరకము జాజితీగె అడ్డసరపువ్వులు మంజిష్టి దేవదారు శొంఠి పిప్పలి గజపిప్పలి గుంటగలగర పసపు నల్ల తెగడ సౌవర్చలవణము దశమూలములు వృత్తరేణు వెన్నెదుగడ్డ పిల్లిపీచర వీనిని దినుసుకు 2 పలములు చొప్పున దంచి ద్రోణప్రమాణ ముదకముబోసి కషాయముకాచి వడియగట్టి ఆఢకప్రమాణము నెయ్యిగలిపి ఘృతము శేషించు నటుల కాచి గాయత్రీమంత్రముతో నభిమంత్రించి గర్భము ధరించిన 2 మాసములు మొదలారవ మాసము వరకు సేవించిన సర్వరోగ వివర్జితురాలై సర్వజ్ఞుడైన పుత్రునిం గనును. ఈ ఘృతముయొక్క ప్రభావమువలన గర్భమందలి శిశువునకు స్ఫుటమైనవాక్కు గలుగును. మఱియు నిది స్త్రీయొక్క యోనిరోగమును పురుషునియొక్క శుక్రదోషమును హరింపంజేయును. మఱియు గొడ్రాలైన స్త్రీ గర్భము ధరించి పండితుడగు కొడుకునుగనును.

వచాద్యవలేహము.

శ్లో॥ వచోప కుంచికాజాజీ కృష్ణాహ్వ వృషభసైంధవమ్ ।
అజామోదా యవక్షార చిత్రకం శర్కరాన్వితమ్ ।
పిష్ట్వా ప్రసన్నయాలోడ్య ఖాదేత్తద్ఘృతభర్జితమ్ ।
యోనిపార్శ్వార్తి హృద్రోగ గుల్మార్శో వినివృత్తయే ॥

తా. వస నల్లజీలకఱ్ఱ జీలకఱ్ఱ పిప్పళ్ళు అడ్డసరము సైంధవలవణము అజామోదము యవక్షారము చిత్రమూలము అనువాని చూర్ణమును నేతిలో వేయించి శర్కరగలిపి ప్రసన్నయను పేరుగల మద్యముయొక్క యనుపానముతోడ సేవించిన యోనిపార్శ్వభాగములందలి శూల హృద్రోగము గుల్మము అర్శస్సు వీనిని హరింపంజేయును.

యోనికంద నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]దివాస్వప్నాదతిక్రోధాద్వ్యాయామాదతి
మైథునాత్ । క్షతాచ్చనఖదంతాద్యై ర్వాతాద్యాః కుపితా
మలాః । పూయశోణిత సంకాశం లకుచాకృతిసన్నిభమ్ ।
ఉత్పద్యతే యదా యోనౌ నామ్నా కందస్స యోనిజః ॥

* ఇదే సుగంధిపాల.

తా. పగలు నిద్రించుట కడుక్రోధమును శ్రమను జెందుట అతిమైథునము నందు ప్రవర్తించుట నఖదంతాదులవలన యోనియందు గాయము దగులుట ఈ కారణములవలన యోనియందు వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి చీము రక్తము అనువానితో దుల్యమైన వర్ణము నిమ్మపండుయొక్క ప్రమాణముగలదై గుండ్రముగనుండు మాంసపు ముంటలను గలుగంజేసిన యోనికంద మనంబడు.

వాతయోనికంద లక్షణము.

శ్లో॥ రూక్షం వివర్ణం స్ఫుటితం వాతకందం వినిర్దిశేత్ ॥

తా. రూక్ష వివర్ణముగలిగి పగిలి యుండిన వాతయోనికందమని దెలియవలయు.

యోనికంద చికిత్స.

శ్లో॥ గైరికామ్రాస్థి జఠర రజన్యం జనకట్ఫలాః ।
పూరయేద్యోని మేతేషాం చూర్ణైః క్షౌద్ర సమన్వితైః ।
త్రిఫలాయాః కషాయేణ సక్షౌద్రేణచ సేచయేత్ ।
ప్రమదా యోనికందేన వ్యాధినా పరిముచ్యతే ॥

తా. కావిరాయి మామిడిపప్పు పసపు సురముటాయి కాయఫలము వీనిని చూర్ణముజేసి తేనెలోగలిపి యోనియందు ధారణముజేసినను లేక త్రిఫలకషాయములో తేనెగలిపి సేచనముజేసినను యోనికందము హరించు.

ఆఖు తైలము.

శ్లో॥ ఆఖోర్మాంసం సపది బహుధా సూక్ష్మఖండీకృతం త త్తైలే
పాచ్యం ద్రవతినియుతం యావ దేతేనసమ్యక్ । తత్తైలాక్తం
వసనమనిశం యోని భాగేదధానా సత్యంప్రీడాజనకమబలా
యోనికందంనిహంతి ॥

తా. ఎలుకమాంసముయొక్క సన్నని తునకల నూనెలోవైచి ద్రవించి తైలముతో గలియువరకు కాచి దానిలో వస్త్రముదడిపి యోనియందు ధరించిన లజ్జాకారక యోనికందము హరించు.

పిత్తజ యోనికంద లక్షణము.

శ్లో॥ దాహరాగజ్వరయుతంవిద్యాత్పిత్తాత్మకంతుతమ్ ।

తా. దాహయుక్తముగ నెఱ్ఱగ తాపయుక్తముగనుండిన పైత్తికయోని కంద మని దెలియవలయు.

కఫయోనికంద లక్షణము.

శ్లో॥ నీలపుష్ప ప్రతీకాశం కండూమంతం కఫాత్మకమ్॥

తా. నీలపుష్పవర్ణముగ కండూయుక్తముగ నుండిన కఫజ యోనికందమని దెలియవలయు.

సన్నిపాతజ యోనికంద లక్షణము.

శ్లో॥ సర్వలింగ సమాయుక్తం సన్నిపాతాత్మకం వదేత్॥

తా. పూర్వోక్త వాత పిత్త కఫలక్షణయుక్తంబుగనుండిన సన్నిపాతజయోని కందమని దెలియవలయు.

గుడూచ్యాది వర్తి.

శ్లో॥ గుడూచీ త్రిఫలాదంతి క్వాథేన పరిషేచితైః।
పిప్పలీ మరిచైర్మాషై శ్శతాహ్వా కుష్ఠసైంధవైః।
వర్తిస్తుల్యా ప్రదేశిన్యా ధార్యాయోని విశోధనీ॥

తా. తిప్పతీగ త్రిఫలములు దంతివేరు వీని కషాయముతో పిప్పళ్ళు మిరియాలు వుద్దులు పిల్లిపీచర చెంగల్వకోష్టు సైంధవలవణము అనువానిని నూరి వస్త్రమును నాని బట్టించి జుట్టును వ్రేలులాగంత వత్తిజేసి యోనియందు ధరించిన యోనిరోగము హరించు. యోనిస్వచ్ఛముగ నగు.

పిష్టజంబూక లేపము.

శ్లో॥ పిష్టజంబూక సంపిష్టం పక్వంతింత్రిణిసంయుతమ్।
లేపమాత్రేణ నారీణాం యోనికంద హరం పరమ్॥

తా. పిష్టజంబూకమను (పీతలోధ్రమును) దంచి చూర్ణముజేసి చింతపండులో గలిపి పక్వముగవండి యోనిపై బూసిన యోనికందము హరించు.

గర్భపాత నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] భయాభిఘాతతీక్ష్ణోష్ణ పానాశననిషేవణాత్।
గర్భః పతతి రక్తస్య సశూలం దర్శనం భవేత్॥

తా. భయము అభిఘాతము వీనిం జెందుట తీక్ష్ణము ఉష్ణముగల యన్నోదకముల సేవించుట ఈ కారణములవలన శూలయుక్తముగ గర్భస్రావము రక్తదర్శనముగలుగు.

గర్భస్రావ పతన కాలము.

శ్లో॥ ఆచతుర్థాత్తతో మాసాత్ప్రస్రవేద్గర్భవిద్రవః।
తతస్స్థిర శరీరస్య పాతః పంచమషష్ఠయోః॥

తా. 4 మాసములవరకు గర్భము ద్రవముగనుండు. ఇది స్రవించిన స్రావమనం బడు. 5 వ లేక 6 వ మాసమున గర్భము కఠినంబుగ నుండు. ఇది పడిన గర్భపాత మనంబడు.

గర్భస్రావ కారణము.

శ్లో॥ గర్భోభిఘాతవిషమాసనపీడనాద్యైః పక్వంద్రుమాదివ ఫలం పతతి క్షణేన॥

తా. అభిఘాతము విషమముగ గూర్చుండుట పీడ మొదలగు కారణములవలన "పక్వమైన ఫలమొకింతయభిఘాతమువలన వృక్షమునుండి పడుచందంబున" గర్భము స్వస్థానమునందుండి క్షణమున పతనంబగు.

గర్భపాతోపద్రవములు.

శ్లో॥ ప్రస్రంసమానే గర్భేస్యా ద్దాహశ్శూలశ్చ పార్శ్వయోః।
పృష్ఠరుక్ప్రదరానాహా మూత్ర సంగశ్చ జాయతే॥

తా. గర్భస్రావకాలంబున దాహము పార్శ్వ పృష్ఠములయందు శూల ప్రదరము ఆనాహము మూత్రప్రతిబంధము అను నుపద్రవంబులు గలుగు.

స్థానాంతరగత గర్భోపద్రవము.

శ్లో॥ స్థానాత్స్థానాంతరేతస్మిన్ ప్రయాత్యపి చ జాయతే।
ఆమపక్వాశయాగాతు క్షోభపూర్వాహ్యుపద్రవాః।

తా. గర్భము స్వస్థానమునుండి చలించి యితరస్థానగతంబైన ఆమపక్వాశయములయందు క్షోభపూర్వకమైన యుపద్రవములు గలుగు.

ప్రతిమాస గర్భౌషధములు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] మధుకం శాకబీజంచ పయస్యా సురదారుచ। అశ్మంతకః కృష్ణతిలా స్తామ్రవల్లీ శతావరీ। వృక్షాదనీ పయస్యా చలతా చోత్పలశారిబా। అనంతా శారిబా రాస్నా పద్మా మధుకమేవచ। బృహతీద్వయ కాశ్మర్యః క్షీరిశృంగా స్త్వచో ఘృతమ్। పృశ్ని పర్ణీ బలాశిగ్రుశ్వదంష్ట్రా మధుపర్ణికా। శృంగాటకం బిసం ద్రాక్షా కసేరు మధుకం సితా। సప్తైతాన్ప్రయసా యోగానర్ధశ్లోక సమాపనాత్। క్రమాత్సప్తసు మాసేషు గర్భస్రవతి యోజయేత్। ఏతాభిరౌషధయః కర్ష మితాశ్శీతేనో యేన సంపిష్యపలమితేన దుగ్ధేనాలోడితాః పాతవ్యాః।

తా. ప్రథమమాసమున గర్భపాతముగలిగిన అతిమధురము మునగవిత్తులు క్షీరకాకోలి దేవదారు అనువానిని 2 వ మాసమున అశ్మంతకము నల్లనువ్వులు మంజిష్టి పిల్లిపీచర అనువానిని 3 వ మాసమున బదనిక క్షీరకాకోలి నల్లకలువ సుగంధిపాల అనువానిని 4 వ మాసమున దురదగొండి సుగంధిపాల సన్నరాష్ట్రము ముణుగుదామెర అతిమధురము అనువానిని 5 వ మాసమున చిన్నములక పెద్దములక నేలగుమ్ముడు కర్కాటకశృంగి దాల్చిన్ని నెయ్యి అనువానిని 6 వ మాసమున కోలపొన్న ముత్తవపులగము మునగ పల్లేరు గుమ్ముడు అనువానిని 7 వ మాసమున పరికెగడ్డ తామరతూండ్లు ద్రాక్షపండు కసేరుములు అతిమధురము శర్కర అనువానిని ప్రతిమాసమునకొక కర్షప్రమాణము చొప్పున సిద్ధపరచి శీతోదకముతో నూరి పలమెత్తు పాలలోగలిపి త్రాగిన గర్భపాతము గలుగకుండు.

గర్భపాతమునకు లజ్జాళుకాది కషాయము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] లజ్జాళుర్ధాతకీపుష్ప ముత్పలం మధులోధ్రకమ్। జలస్థయా స్త్రియా పీతం గర్భపాతం నివారయేత్।

తా. అంతరదామెర ఆరెపువ్వు నల్లకలువ అతిమధురము లొద్దుగ వీనిని కషాయము కాచి స్త్రీని నీళ్ళలో కూర్చుండబెట్టి పానము చేయించిన గర్భపాతము మానిందు.

గర్భపాతమునకు శర్కరాది యోగము.

శ్లో॥ శర్కరాబిసతిలం సమాంశకం మాక్షికేన సహ భక్షితే యదా। నాస్తి గర్భపతనోద్భవం భయం పాపభీతి రివ తీర్థసేవయా॥

తా. శర్కర తామరతూండ్లు నువ్వులు వీనిని సమభాగములుగ నూరి తేనెయనుపానముతోడ భక్షించిన "తీర్థసేవన చేయువారలకు పాపభీతి లేకుండు చందంబున" గర్భపాతభీతి గలుగకుండు.

గర్భచలనమున హ్రీబేరాది కషాయము.

శ్లో॥ హ్రీబేరాతివిషాముస్తా మోచశక్రైశ్శృతంజలమ్। దద్యాద్గర్భే ప్రచలితే ప్రదరే కుక్షిరుజ్యపి।

తా. వట్టివేరు అతివస తుంగముస్తెలు బూరుగబంక కొడిసెపాలవిత్తులు వీనిని కషాయము కాచి త్రాగిన గర్భచలనము ప్రదరము శూల హరించు.

మూఢగర్భ లక్షణము.

శ్లో॥ మూఢః కరోతి పవనః ఖలు మూఢగర్భం శూలంచ యోనిజఠరాదిషు మూత్రసంగమ్।

తా. కుంతిగతిగల వాతము యోని కడుపు అనువానియందు శూలను మూత్రప్రతిబంధమును గలుగంజేయుటవలన గర్భము బైలువెడలకుండు. ఇదియ మూఢ గర్భమనంబడు.

మూఢగర్భగతి తద్భేదములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] భుగ్నో నిలేన వికుణేన లత స్సగర్భ సంఖ్యామతీత్య బహుధా సముపైతి యోనిమ్। ద్వారం నిరుధ్య శిరసా జఠరేణ కశ్చిత్కశ్చిచ్ఛరీర పరివర్తిత కుబ్జదేహః। ఏకేన కశ్చిదపరస్తు భుజద్వయేన తిర్యగ్గతో భవతి కశ్చిన వాఙ్ముఖోన్యః। పార్శ్వాపవృత్తగతి రేతి తథైవ కశ్చిదిత్యష్టధా గతిరియఙ్ఖ పరా చతుర్ధా। సంకీలకః ప్రతిముఖః పరిఘోథ బీజస్తేషూర్ధ్వ బాహు చరణైశ్శిరసాచ యోనిమ్। సందీచ యో భవతి కీలకవత్సకీలో

దృశ్యైః ఖురైః ప్రతిఖురస్సహి కాయసంగీ। గచ్ఛేద్భుజద్వయ
శిరాస్సచబీజకాఖ్యో యోనావ్యస్థితస్సపరిఘః పరిఘేనతుల్యః॥

తా. వికుణవాతమువలన గర్భము విపరీతమై అడ్డమై అనేకవిధములుగ యోని ద్వారముల జెందు. అది ముఖ్యముగ 8 విధంబులు యెట్లనిన — గర్భము యోనిముఖమును హస్తకమువలన నడ్డగించుట వుదరముచే నడ్డగించుట శరీరము పొర్లుటచే సంకుచితదేహముగలదై యడ్డగించుట 1 భుజముతోగాని లేక 2 భుజములతోగాని యడ్డగించుట అడ్డమైన ముఖముగలదై యడ్డగించుట అధోముఖమై యడ్డగించుట పార్శ్వభంగమువలన వళ్ళినగతిగలదై యడ్డగించుట యీప్రకారముగ యోనిముఖమునకు గర్భమువలన 8 విధములైన గతులుగలుగు (రెండవప్రకారముగ గతిగల గర్భమునువచించెద) గర్భమునకు సంకీలకము ప్రతిఖురము పరిఘము బీజము అని 4 విధములైన గతులుగలుగు. అందు గర్భము హస్తపాదముల పాదవుగ నునిచికొని శిరమును ముందుగ జేసికొని యోనిముఖమును జెంది గూటమువలె ద్వారమునందుండిన సంకీలకమనియు హస్తపాదములు గొరిసెలవలె బైట గనుపించుచు తక్కినశరీరములోననే దగులుకొనియుండిన ప్రతిఖురమనియు 2 భుజములు తలయుందుగగలదైన బీజకమనియు గడియవలె యోనిముఖము నందడ్డపడియుండిన పరిఘమనియు తెలియవలయు.

అసాధ్యమూఢగర్భ లక్షణము.

శ్లో॥ అపవిద్ధశిరాయాతు శీతాంగీనిరపత్రపా।
నీలోద్ధతసిరాహంతి సాగర్భంసచతాంతథా॥

తా. మెడవిరిగినటుల నిలువకుండుట శరీరము చల్లగనుండుట లజ్జలేకుండుట ప్రక్కలయందు పచ్చనివర్ణము లేక నీలవర్ణముగల సిరలువ్యాపించియుండుట యిట్టి లక్షణములుగల గర్భిణిగాని లేక దానియొక్క గర్భముగాని మృతిజెందునని తెలియవలయు.

గర్భమూల లక్షణము.

శ్లో॥ గర్భాస్పందనమావీనాం ప్రణాశశ్శ్యావపాండుతా।
భవేదుచ్ఛ్వాసపూతిత్వం శూనతాంతర్మృతశిశౌ॥

తా. గర్భము చలింపకుండుట ప్రసవవేదననిలుచుట వొడలు కపిలవర్ణముగ గాని లేక తెల్లవర్ణముగగాని యుండుట శ్వాసోచ్ఛ్వాసములయందు దుర్గంధము

చేయుట కడుపుబ్బుట యీలక్షణములవలన లోనగర్భము మృతిజెందినదని తెలియవలయు.

గర్భమరణ హేతువు.

శ్లో॥ మాసనాగంతు భిర్మాతు రుపతాపైః ప్రపీడితః।
గర్భో వ్యాపద్యతే కుక్షౌ వ్యాధిభిశ్చ ప్రపీడితః॥

తా. మాతృవుయొక్క మానసిక ఆగంతుక దుఃఖములవలన గాని లేక వ్యాధులవలన గాని గర్భపీడగలిగి గర్భము గర్భాశయమున మృతి జెందు.

అసాధ్యగర్భిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ యోనిసంవరణం సంగః కుక్షౌ మక్కల్ల ఏవచ।
హన్యుస్త్రియం మూఢగర్భో యథోక్తాశ్చాప్యుపద్రవాః॥

తా. వాయువుయొక్క సంబంధమువలన యోనిసంకోచం బగుట ప్రక్కలయందు గర్భము దగులుకొనియుండుట మక్కల్లశూల ఆక్షేపకము కాసము శ్వాసాద్యుపద్రవములు గలుగుట యీలక్షణములుగల గర్భిణి మృతిజెందునని తెలియవలయు.

వికృతాకృతి గర్భ లక్షణము.

శ్లో॥ ఋతుస్నాతాతుయానారీ స్వప్నే మైథునమాచరేత్। ఆర్త
వం వాయురాదాయ కుక్షౌ గర్భంకరోతిహి। మాసిమాసివివ
ర్ధేత గర్భిణ్యాగర్భలక్షణమ్। కలలంజాయతేతస్యా వర్జితం పై
తృకైర్గుణైః। సర్పవృశ్చికకూశ్మాండ వికృతాకృతయశ్చ
యే। గర్భాస్త్వేతే స్త్రియాస్త్వేవ జ్ఞేయాః పాపకృతోభృశమ్॥

తా. ఋతుస్నానముచేసిన దినమున మైథునము చేయబడినటుల స్వప్నముగాంచెడి స్త్రీయొక్క వాతము రక్తమునుగ్రహించి ప్రక్కలయందు గర్భమువలె పిండాకృతిగంజేసి ప్రతిమాసమున వృద్ధింజెందించుచు సర్వగర్భలక్షణయుక్తంబుగ నేయు. వినను దానియందు పితృగుణసంబంధంబులగు అస్థులు వెంట్రుకలు మొదలగునవి లేకుండుటచేసి సర్పము తేలు గుమ్మడికాయ మొదలగువానిలో నేదైన నొకదానియొక్క యాకారముగలదిగనగు. ఈ మూఢాకృతులుగల గర్భము పాపకృతంబని తెలియందగు.

యోనిసంవరణ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వాతలాన్యన్నపానాని గ్రామ్యధర్మంప్ర
జాగరమ్। అత్యర్థం సేవమానాయా గర్భిణ్యా యోనిమార్గజః॥
మాతరిశ్వా ప్రకుపితో యోనిద్వారస్య సంవృతిమ్। కురుతే
రుద్ధమార్గత్వా పునరంతర్గతోఽనిలః॥ నిరుణద్ధ్యాశయద్వారం
పీడయన్గర్భసంస్థితిమ్। నిరుద్ధవదనోచ్ఛ్వాసో గర్భశ్చాశువిప
ద్యతే॥ ఉచ్ఛ్వాసరుద్ధహృదయాం నాశయత్యథగర్భిణీమ్।
యోనిసంవరణం నామవ్యాధిమేతం ప్రచక్షతే। అంతకప్రతి
మం ఘోరం నారభేత్తు చికిత్సితుమ్॥

తా॥ వాతకర అన్నపానములు మైథునము జాగరణము అనువానిని మిక్కుటముగ గర్భిణి సేవించుటవలన యోనిమార్గమునందు వాతము ప్రకోపించి యోనిముఖమును సంకుచితముగజేసి దానివలన లోనం ప్రవేశించి గర్భాశయముఖము నడ్డగించి పీడను గలుగంజేయు. దానివలన గర్భముయొక్క నోరు ముక్కు నడ్డగింపబడి శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు కుదరక గర్భము చెడి లేక గర్భిణియొక్క శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు బంధింపబడుటవలన గర్భిణి చెడి నశింపంజేయు. ఈ రోగమును యోనిసంవరణమని వచింతురు. ఇది యమునితో దుల్యంబగుటచే చికిత్సానర్హంబు.

వాతసంకుచిత గర్భ లక్షణము.

శ్లో॥ వాతేనగర్భసంకోచాత్ప్రసూతిసమయే యదా।
గర్భంనజనయేన్నారీ తస్యాశ్శృణు చికిత్సితమ్।
కుట్టయేన్ముసలేనైషా కృత్వాధాన్యములూఖలే।
విషమంచాసనంయానం సేవేత్ప్రసవార్థినీ॥

తా॥ ప్రసవకాలమున వాతమువలన గర్భము సంకోచమును బొంది ప్రసవము గాకుండిన రోటిలో ధాన్యముబోసి రోకలితో చాలాకాలమువరకు దంచునటులం జేయవలయు. మఱియు విషమాసనమును విషయమైన యానమును సేవించునటులం జేయవలయు.

కృష్ణాది లేపము.

శ్లో॥ కృష్ణావచా చాపి జలేన పిష్ట్వా సైరండతైలా ఖలునాభిలే
పాత్। సుఖప్రసూతిం కురుతేంగనానాం నిపీడితానాం బ
హుభిః ప్రమాదైః॥

తా॥ పిప్పళ్ళు వస వీని నీరుతో నూరి ఆముదముంగలిపి బొడ్డుపై లేపనముచేసిన కడుప్రమాదమువలన మిక్కుటముగ పీడ నొందుచుండు స్త్రీ సుఖముగ ప్రసవించు.

మాతులుంగాది లేపము.

శ్లో॥ మాతులుంగస్య మూలంతు మధుకంసంయుతం తథా।
ఘృతేన సహితంపీత్వా సుఖంనారీ ప్రసూయతే॥

తా॥ మాదీఫలపువేరు అతిమధురము అనువానిచూర్ణమును నేతిలోగలిపి త్రాగిన స్త్రీ సుఖముగ ప్రసవించు.

ఇక్షుమూల బంధము.

శ్లో॥ ఇక్షోరుత్తరమూలం నిజ తనుమానేన తంతునా బధ్వా।
కటివిషయేగర్భవతీ సుఖేనసూతేవిలంబతేనాపి॥

తా॥ చెఱుకుయొక్క ఉత్తరపుదట్టువేరును తనంత పొడవుగల నూలితో బంధించి నడుమునందు గట్టుకొనిన ఆలస్యము లేక స్త్రీ సుఖముగ ప్రసవించు.

సుఖ ప్రసవము.

శ్లో॥ తాళస్యచోత్తరంమూలం స్వప్రమాణేనతంతునా।
బధ్వాకట్యాంతునియతం సుఖంనారీ ప్రసూయతే॥

తా॥ తాటిచెట్టుయొక్క ఉత్తరపుదట్టువేరును తనంత పొడవుగల నూలితో బంధించి నడుమునందు గట్టికొనిన స్త్రీ సుఖముగ ప్రసవించు.

అపామార్గ బంధము.

శ్లో॥ ప్రత్యక్పుష్ప్యాః పారిభద్రస్య యద్వా మూలం యద్వా కాక
జంఘాసముత్థమ్। కట్యాంబద్ధం యోషితాం సత్ప్రసూతిం
యోగేయుక్త్యాసంహృతం సాధుకుర్యాత్।

తా. తెల్లయుత్తరేణువేరు వేపవేరు తెలుపుసంధివేరు అనువానిలో యేదిని గాని శుభవారనక్షత్ర యోగములయందు దెచ్చి నడుమునందు గట్టుకొనిన స్త్రీ సుఖముగ బ్రసవించు.

గర్భోద్ధరణ విధి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] హస్తేనసర్పిషాక్తేన యోనేరంతర్గతేనసా।
మృతేతుగర్భేగర్భిణ్యా యోనౌశస్త్రంప్రవేశయేత్।
శస్త్రక్షారాగ్నినిపుణా లఘుహస్తక్రియోర్జితా॥

తా. గర్భమున శిశువు మృతిజెందిన శస్త్రక్షారాగ్నినిపుణుడు హస్తలాఘవము గలవాడు నగువైద్యుడు హస్తమునకు నెయ్యిపూసికొని భయవిహీనుడై శస్త్రమును యోనియందు బ్రవేశింపజేసి మృతగర్భమును ఛేదింపవలయు.

శ్లో॥ సచేతనంతుశస్త్రేణ నకథంచనచారయేత్।
సధార్యమాణోజననీ మాత్మానంచాపి మారయేత్।
నోపేక్షేతమృతంగర్భం ముహూర్తమపిపండితః।
సహ్యాశుజననీంహంతి ప్రభూతాన్నంయథాపశుమ్॥

తా. గర్భస్థశిశువు జీవించియుండిన పాపాసాదులచే ఛేదింపబడదు, అటు చేసి నశిశువు గర్భిణీ స్త్రీ నశించెదరు. మరియు మృతగర్భమును బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు క్షణకాలంబైన నుపేక్షింపబడదు. ఏలయనిన మిక్కుటముగ పశువుచే భక్షింపబడిన యన్నము జీర్ణముగాక దానిం జంపు చందంబున శిశువు గర్భిణిని జంపు.

మృతగర్భ ఛేదనవిధి.

శ్లో॥ యద్యదంగంహిగర్భస్య యోనౌసజ్జతితద్ధ్రువమ్।
సమ్యగ్వినిర్హరేచ్ఛిత్వా రక్షేన్నారీంప్రయత్నతః॥

తా. యోనిద్వారమున దగులుకొనియుండు మృతశిశువుయొక్క అంగములు బాగరూకుడై ఛేదించి వెలిపరచి స్త్రీని రక్షింపవలయు.

సూతికారోగ నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అంగమర్దోజ్వరః కంపః పిపాసాగురుగాత్రతా। శోథశ్శూలాతిసారౌచ సూతికారోగలక్షణమ్।

మిథ్యోపచారాత్సంక్లేశా ద్విషమాజీర్ణభోజనాత్। సూతికాయాశ్చయేరోగా జాయంతేదారుణాస్తుతే। వాయుః ప్రకుపితఃకుర్యా త్సంరుధ్యరుధిరంచ్యుతమ్। సూత్యాస్తుహృచ్ఛిరోవస్తి శూలం మక్కల్లసంజ్ఞకమ్। జ్వరాతిసారశోఫాశ్చ శూలానాహబలక్షయాః। తంద్రారుచిప్రసేకాద్యాః కఫవాతామయోద్భవాః। కృచ్ఛ్రసాధ్యాహితేరోగాఃక్షీణమాంసబలాగ్నితః। తేసర్వేసూతికానామ్నా రోగాస్తేచాప్యుపద్రవాః॥

తా. ఒడలునొప్పి జ్వరము కంపము దప్పి శరీరమునబరువు వాపు శూల విరేచనములు ఈ లక్షణములుగలిగిన సూతికా (బాలింత) రోగమని దెలియవలయు. మరియు బాలింతయగు స్త్రీకి అపథ్యోపచారములు జేయుంచుటవలనగాని క్లేశములవలన గాని లేక దుష్టాన్నపానములవలన గాని విషమాశనము అజీర్ణభోజనము పొందలగువాని చేతవలనగాని కడుభయంకరమైన సూతికారోగము జనించు. మరియు నీ సూతికారోగంబున వాతము ప్రకోపించి స్వస్థానమువలన విడువబడిన రక్తము నడ్డగించి బాలింతయొక్క హృదయము మస్తకము పొత్తికడుపు అను వానియందు శూలనుగలుగంజేయు. ఈ శూల మక్కల్లకమను పేరంబరగు. మరియు జ్వరము విరేచనములు వాపు శూల కడుపుబ్బరము అశక్తత కఫవాత రోగములవలన గలిగినతంద్ర అన్నద్వేషము నోటిలో నీరూరుట మొదలగు వికారంబులుగలిగిన కఫవాతములవలన గలిగిన సూతికారోగమని దెలియవలయు. అందు మాంసము బలము అగ్ని క్షీణించియుండిన కష్టసాధ్యము. ఇవి యన్నియు సూతికారోగములనియు సూతికోపద్రవములనియు దెలియందగు.

సూతికారోగ సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ సూతికారోగశాంత్యర్థం కుర్యాద్వాతహరీంక్రియామ్॥

తా. సూతికారోగము శమించుటకై వాతనాశకర చికిత్సం జేయవలయు.

అమృతాది కషాయము.

శ్లో॥ అమృతానాగరసహాచరభద్రోత్కటపంచమూలకంజలదః। శృతశీతంమధుయుక్తంశమయత్యచిరేణసూతికాతంకమ్॥

తా. తిప్పతీగ శొంఠి ములుగోరింట వావిలి లవంగపట్ట పంచమూలములు తుంగముస్తెలు వీనిని కషాయముకాచి చల్లార్చి యొకింత తేనెగలిపి త్రాగిన తక్షణమున సూతికారోగము హరించు.

దేవదార్వాది కషాయము.

శ్లో॥ [సింధూరమణిదర్పణే] దేవదారు వచాకుష్ఠం పిప్పలీ విశ్వ
భేషజమ్। కట్ఫలంముస్తభూనింబ తిక్తాధాన్యహరీతకీ। గజ
కృష్ణాచ దుస్పర్శా గోక్షురం ధన్వయాసకమ్। బృహత్యతి
విషాఛిన్నా కర్కటం కృష్ణజీరకమ్। సమభాగా న్వితై రేతైః
సింధురామఠసంయుతైః। క్వాథమష్టావశేషంతు ప్రసూతాం
పాయయేత్ స్త్రియమ్। శూలకాసజ్వర శ్వాసమూర్ఛాకంప
శిరోర్తిభిః। యుక్తంప్రలాపతృష్ణాదాహతంద్రాతిసారశాంతిభిః।
నిహంతిసూతికారోగంవాతపిత్తకఫాత్మకమ్।

తా. దేవదారు వస చెంగల్వకోష్టు పిప్పళ్ళు శొంఠి గుమ్ముడుతేకు తుంగముస్తెలు నేలవేము కటుకరోహిణి ధనియాలు కరక్కాయ గజపిప్పలి రేగటిదూల పల్లేరు దురదగొండి నేలములక అతివస తిప్పతీగె కర్కాటకశృంగి నల్లజీలకఱ్ఱ వీనిని సమభాగములుగ దంచి అష్టావశేషముగ కషాయము కాచి అందు సైంధవలవణము నేతిలో పొంగించబడిన యింగువ గలిపి బాలింత త్రాగిన శూల కాసము జ్వరము శ్వాసము మూర్ఛ వణుకు తలనొప్పి వదరుట దప్పి దాహము తంద్ర అతిసారము వాంతులు అనువానితో గూడియుండు సూతికారోగమును త్రిదోషజనిత సూతికారోగమును హరింపజేయు.

వజ్రకాంజికము.

శ్లో॥ పిప్పలీపిప్పలీమూలం చవ్యంశుంఠీ యవానికా। జీరకేద్వేహరి
ద్రేచబిడాసౌవర్చలంతథా। ఏతైరేవౌషధైః పిష్టైరారనాళం
విపాచయేత్। ఆమవాతహరంవృష్యం కఫఘ్నం వహ్ని
దీపనమ్। వజ్రకం కాంజికంనామ స్త్రీణామగ్ని వివర్ధనమ్।
సూతికారోగశమనం శూలఘ్నం క్షీరవర్ధనమ్।

తా. పిప్పలి మోడి చెవ్యము శొంఠి వామము జీలకఱ్ఱ నల్లజీలకఱ్ఱ పసపు మ్రానిపసపు బిడాలవణము సౌవర్చలవణము వీనిని దంచి సమముగ కలిపి కాచి స్త్రీ త్రాగిన ఆమవాతము కఫము బాలింతరోగము శూల వీనిని హరింపజేయుటయేగాక వీర్యవృద్ధి అగ్నిదీపనమును స్తన్యములయందు పాలయొక్క వృద్ధిని గలుగంజేయు.

గర్భవిలాస రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] రసగంధక తుత్థంచ త్ర్యహంజంబీరమర్దితమ్।
త్రిర్భావితం త్రికటునా దేయం గుంజా చతుష్టయమ్।
గర్భిణ్యాశ్శూలవిష్టంభ జ్వరా జీర్ణేషు కేవలమ్।

తా. రసము గంధకము మైలుతుత్తము వీనిని శుద్ధిజేసి సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 3 దినములు మర్దించి పిదప త్రికటుక కషాయముతో 3 భావనలుజేసి 4 గురుగింజలయెత్తున సేవించిన గర్భిణీశూల విష్టంభము జ్వరము అజీర్ణము హరించు.

గర్భచింతామణి రసము.

శ్లో॥ జాతీఫలంటంకణంచవ్యోమంసైత్యేంద్రదక్తకమ్। తచ్చూర్ణం
సమభాగేన మర్దితం ప్రహరద్వయమ్। జంబీరరసయోగేన
వటీంకుర్యాద్విచక్షణః।గుంజాద్వయం ప్రమాణేన కృత్వా
వైద్యః ప్రయత్నతః। ఆర్ద్రకస్య రసేనైవ భక్షయే దుష్ణ
వారిణా।నిహంతి సూతికారోగం భాస్కర స్తిమిరంయథా।

తా. జాజికాయ వెలిగారము త్రికటుకములు బలురక్కసి కొడిసె కుంటప పువ్వు వీనిచూర్ణమును సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి 2 ఝూములు నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి 2 గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి అల్లపురసముతోగాని లేక వుష్ణోదకాను పానముతోగాని సేవించిన "సూర్యుడుదయించుటచే నంధకారము తొలంగు భంగి" సూతికారోగము తొలగు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] రసంతాళం తథాలోహం ప్రత్యేకం కర్షమా
త్రకమ్। కర్షత్రయంతథాచాభ్రంకర్పూరంవంగతామ్రకమ్।
జాతీఫలంతథావ్యోమం గోక్షురంచశతావరీ। బలాతిబలయో

ధ్మాలం ప్రత్యేకం తోలకంశుభమ్। వారిణా వటికాకార్యా
ద్విగుంజఫలమానతః। సన్నిపాతంనిహంత్యాశుస్త్రీణాంచైవ
విశేషతః। గర్భిణ్యాజ్వర దాహంచ ప్రదరంసూతికామయమ్॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన తాళకము లోహభస్మము యివి దినుసుకు కర్షప్రమాణము అభ్రకభస్మము 8 కర్షములు కర్పూరము వంగభస్మము తామ్రభస్మము జాజికాయ త్రికటుకములు వట్టివేరు చల్లవిల్లిగడ్డలు ముత్తవపులగపువేరు పెద్దముత్తవపుల గపువేరు యివి దినుసుకు తులప్రమాణము యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి వృష్టోదకముతో మర్దించి 2 గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి సేవించిన విశేషముగ స్త్రీలయొక్క సన్నిపాతము గర్భిణీ స్త్రీ జ్వరదాహములు ప్రదరము సూతికారోగము హరించు.

బృహద్గర్భ చింతామణి రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సూతంగంధం తథాస్వర్ణం ... హం రజతి
మాక్షికమ్। హారితాళంవంగభస్మాభ్రకం సమభాగకమ్।
భావనాఖలుదాతవ్యా రసైరేషాంపృథక్‌పృథక్। బ్రాహ్మీ
వాసా భృంగరాజ పర్పటందశమూలకమ్। సప్తధాభావయే
ద్వైద్యో గుంజామానాం వటీంచ రేత్। గర్భ చింతామణి
రయంపూర్వవత్కథితాగుణాః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము స్వర్ణభస్మము లోహభస్మము రజతభస్మము స్వర్ణమాక్షికము శుద్ధిజేసిన తాళకము వంగభస్మము అభ్రకభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మండూకబ్రహ్మి అడ్డసరము గుంటగలగర పర్పాటకము దశమూలములు అనువానిరసములలో ప్రతిదానిచే యేడేసి మార్లు భావనచేసి గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి సేవించిన పూర్వోక్త గర్భచింతామణిరసములో చెప్పంబడిన రోగములు హరింపంజేయు.

గర్భవినోద రసము.

శ్లో॥ త్రిభాగం త్రికటుందేయం చతుర్భాగంచ హింగులమ్। జాతీ
కోశంలవంగంచప్రత్యేకంచత్రికర్షకమ్।సువర్ణమాక్షికంచైవ
పలార్ధంప్రక్షిపేద్బుధః। జలేనమర్దయిత్వాథ చణమాత్రా
వటీకృతా। విహంతిగర్భిణీరోగం భాస్కర స్తిమిరంయథా॥

తా. త్రికటుకములు 3 భాగములు శుద్ధిజేసిన యింగిలీకము 4 భాగములు జాజిమొగ్గలు లవంగములు యివి దినుసుకు 3 కర్షములు శుద్ధిజేసిన స్వర్ణమాక్షికము ½ పలము యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి వృష్టోదకముతో మర్దించి సెనగగింజలంత మాత్రలుజేసి సేవించిన "సూర్యుడుదయించుటచే నంధకారము దొలంగు భంగి" గర్భిణీ రోగము హరించు.

బృహత్సూతి వినోద రసము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] శుంఠ్యా భాగోఽథ వేదేకో ద్వౌభాగౌ మరిచ
స్యచ। పిప్పల్యాశ్చ త్రిభాగంస్యా దర్ధభాగంచ రోమకమ్।
జాతికోశస్యభాగాద్వా ద్వౌభాగౌతుత్థకస్యచ। సింధువార
జలేనైవ మర్దయే దేకయామతః। మధునా సహభోక్తవ్యం
సూతికా తంకనాశనమ్॥

తా. శొంఠి 1 భాగము మిరియాలు 2 భాగములు పిప్పలి 3 భాగములు పాదర లవణము ½ భాగము జాజిమొగ్గలు 2 భాగములు శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము 2 భాగములు యిటుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి వావిలాకురసముతో 1 ఝాము మర్దించి మాత్రలుజేసి తేనెతో సేవించిన సూతికారోగము హరించు.

సూతికారి రసము.

శ్లో॥ రసగంధక కృష్ణాభ్రం టంకణం మృతతామ్రకమ్। చూర్ణితం
మర్దయేద్యత్నాద్మండూకపర్ణీరసేనచ। ఛాయాశుష్కా వటీకార్యా
ద్విగుంజాఫలమానతః। క్షీరత్రికటునాయుక్తా సూతికాతంక
నాశినీ। జ్వరంతృష్ణారుచీశోథం హంత్యసాధ్యంనసంశయః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము శుద్ధిజేసిన కృష్ణాభ్రకము యివి దినుసు కొక్కొకభాగము తామ్రభస్మము ½ భాగము యిటుల వీనిని చూర్ణముజేసి ఖల్వములోనునిచి మండూకపర్ణిరసముతో మర్దించి గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి నీడ నెండించి యొండొక దానిని త్రికటుకముల పాలతోనూరి యీ యనుపానముతోడ సేవించిన అసాధ్యమైన సూతికారోగము జ్వరము దప్పి అరుచి శోఫ వీనిని నిశ్చయముగ హరింపంజేయు.

సూతికాహార రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] లవంగంరసగంధౌచయవక్షారంతథాభ్రకమ్।
లోహంతామ్రంసోమకంచ పలమానంసమాహరేత్ । జాతీ
ఫలంకేసరామ్రవరాంగైలేయముస్తకమ్ । ధాతకీంద్రయవా
పాఠా శృంగీ బిల్వంచవాలకమ్ । కర్షప్రమాణంసంచూర్ణ్య
సర్వమేకత్రకారయేత్ । బదరాస్థిప్రమాణేన వటికాం
కారయేత్సుధీః । గంధాలికా పత్రరసై రనుపానం ప్రదా
పయేత్ । సర్వాతిసార శమనం సర్వశూల నివారణమ్ ।
సూతికా శోఫపాండుఘ్నం సర్వజ్వర నివారణమ్ ॥

తా. లవంగములు శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము యవక్షారము అభ్రకభస్మము లోహభస్మము తామ్రభస్మము కుమ్మెరు యివి దినుసు కొక్కొకపలము జాజికాయ మావిఫలము లవంగపుచెక్క కూతురుబుడమ కుంకుముస్తెలు అరపువ్వు. కొడిసెపాల శిరబొద్ది కర్కాటకశృంగి మారేడువేరు కురువేరు యివి దినుసుకు కర్షప్రమాణము యిట్టుల వీనినెల్ల నేకముజేసి వృష్టోదకముతోనూరి రేగుగింజంత మాత్రలుజేసి తృణకుంకుమగసముతో సేవించిన సర్వాతిసారములు సమస్తశూలలు బాలింతరోగము వాపు పాండువు సర్వజ్వరములు వీనిని హరింపంజేయును.

స్తనరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సక్షీరా వాప్యదుగ్ధావా దోషఃప్రాప్య
స్తనాన్స్త్రియః । ప్రదూష్యమాంస రుధిరే స్తనరోగాయ
కల్పతే । పంచానామపి తేషాంహి రక్తజం విద్రధింవినా ।
లక్షణాని సమానాని బాహ్యావిద్రధి లక్షణైః ॥

తా. వాతాదిదోషంబులు దుష్టంబులై గర్భిణికిగాని శిశు ప్రసవించిన స్త్రీకిగాని స్తన్యములయందుజేరి వానియందు మాంసరక్తములంజెందించి వాత పిత్త కఫ సన్నిపాత ఆగంతుక భేదములవలన ఐదువిధములైన స్తన్యరోగముల గలుగంజేయును. ఇవి రక్తవిద్రధిలక్షణహీనంబులై తక్కినవి బాహ్యవిద్రధిలక్షణయుక్తంబులైయుండును.

స్తనరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ లేపోవిశాల మూలేన హంతి పీడాం స్తనోత్థితామ్ ।

తా. పాపరవేరును గంధము దీసిగాని (లేక అడవిప్రత్తిగింజలలోని లేక పారకాయ విత్తులలోని గోధుమగంజితోనూరిగాని) లేపనముజేసిన స్తన్యసంబంధమైన పీడ హరించు.

వాతాది దుష్టదుగ్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ కషాయం సలిలప్లావి స్తన్యమారుత దూషితమ్ । కట్వామ్ల
లవణంపీత రాజమత్పిత్తసంజ్ఞితమ్ । కఫదుష్టం ఘనంతోయే
నిమజ్జతి సుపిచ్ఛిలమ్ । ద్విలింగం ద్వంద్వజంవిద్యాత్ సర్వ
లింగం త్రిదోషజమ్ ॥

తా. ఒగరుగ నీళ్ళలోవేసిన తేలునదిగ నుండుపాలు వాతదుష్టమనియు కారముగ పుల్లగ ఉప్పగనైన పచ్చనిరేఖలుగలదిగ నుండుపాలు పిత్తదుష్టమనియు గట్టిగ నీళ్ళలోవేసిన మునుగునదిగ బంకగనుండుపాలు కఫదుష్టమనియు 2 దోషలక్షణములుగలపాలు ద్వంద్వదుష్టమనియు 3 దోషలక్షణములంగలది త్రిదోషదుష్టమనియు తెలియవలయును.

వాతరోగ స్తన్య చికిత్స.

శ్లో॥ జాతే వాతాత్మకేస్తన్యే దశమూలం త్ర్యహంపిబేత్ ।
వాతవ్యాధి హరంసర్పిః నిత్యామ్మృదు విరేచయేత్ ॥

తా. వాతదోషమువలన స్తన్యము దుష్టంబైయుండిన 3 దినములు దశమూల కషాయమును పానము చేయించుటయేగాక వాతహర ఘృతపానమువలన లఘువుగ విరేచనంబును జేయించగలయును.

శుద్ధదుగ్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ అదుష్టం చాంబునిక్షిప్త మేకీ భవతిపాండురమ్ ।
మధురంచా వివర్ణంచ తత్ప్రసన్నం వినిర్దిశేత్ ॥

తా. పాలను వుదకములోవేసిన నీళ్ళతోకలసి తెల్లగ మధురరసముగలదిగనై వివర్ణము చెందకుండిన శుద్ధమైనదని తెలియవలయును.

కఫదుష్ట స్తన్య చికిత్స.

శ్లో॥ కఫేదుష్టే ఘృతంపేయం యష్టీసైంధవసంయుతమ్ ।

రామపుష్పైః స్తనాలింపే చ్ఛిశోశ్చ దశనచ్ఛదౌ।
సుఖమేవం వమేద్బాలః కఫకోపశ్చ శామ్యతి ॥

తా. కఫమువలన స్తన్యము దుష్టంబైన అతిమధురమాన్నమును సైంధవలవణ చూర్ణమును నేతిలోగలిపి త్రాగించుటయేగాక అశోకపుష్పమునునూరి స్తన్యములయందును శిశువుయొక్క పెదవియందును లేపనముజేసిన శిశువుకు సుఖముగ వమనంబై కఫప్రకోపము శమించు.

పిత్తస్తన్య నాశ చికిత్స.

శ్లో॥ పిత్తేదుష్టే మృతాభీరు పటోలం నింబచందనమ్।
ధాత్రీంకుమారీంచపిబేత్క్వథయిత్వాసశర్కరమ్॥

తా. పిత్తమువలన స్తన్యము దుష్టంబైన తిప్పతీగ పిల్లిపీచర చేదుపొట్ల వేప చందనము అనువానిని కషాయముకాచి అందు శర్కరగలిపి స్త్రీ శిశువు లిరువురిపానము చేయించవలయు.

స్తన్యజనన విధి.

శ్లో॥ భూమికూశ్మాండ మూలస్య క్షీరపిష్టస్యయోరసః।
పిబే స్సశర్కరం తస్యాః క్షీరంబహు వివర్ధతే॥

తా. నేలగుమ్మడిగడ్డను పాలతోనూరి దాని రసమును పిండికొని అందుశర్కర గలిపి త్రాగిన పాలు వృద్ధిజెందు.

శతావరీ పానము.

శ్లో॥ శతావరీ క్షీరపిష్టా పీతా స్తన్యవివర్ధిని।
కవోష్ణం కణయాపీతం క్షీరంక్షీర వివర్ధనమ్॥

తా. పిల్లిపీచరవేళ్ళను పాలతోనూరి త్రాగినను లేక మందోష్ణముగనుండు పాలలో పిప్పలిచూర్ణముగలిపి త్రాగినను పాలువృద్ధిజెందు.

సోమరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] శోకాచ్ఛ్రమాద్వైవనితాతిసంగాద్గరేణ చాపః క్షుభితాస్రవంతి। దేహస్థితావస్తిముఖంప్రపన్నా హ్యారుత్కరాని ర్గతగంధవర్ణాః। శీతాశ్శితాస్తేన ముఖోష్ఠ తాలు శోషశ్శిరశ్చాల మశక్తతాచ। జిహ్వావిశేషో వివిధైశ్చభక్ష్యై రతృప్తితామూర్ఛన జృంభతృష్ణాః। భవేద్ధేతుమాదేహీ నిశ్చేష్టః కష్ట ఆమయః। సోమరోగమితి ప్రాహుః దేహసారక్షయంనృణామ్॥

తా. శోకము శ్రమ అతిమైథునము విషదోషము అనువానివలన శరీరమంతట వ్యాపించియుండు ఉదకము క్షోభంజెంది ద్రవించి వస్తిగతంబై వేడిమితోగూడి గంధవర్ణరహితంబై నిర్మలమై చల్లగ మూత్రద్వారమువలన వెలువడలు. అందు ముఖము పెదవిదవడలుఎండుట తలలో నాగులతో బొడుచునటులనొచ్చుట సత్వములేకుండుట నాలుక బంకగనుండుట పలువిధభక్ష్యముల సేవించినను తృప్తిలేకుండుట మూర్ఛ ఆవులింతలు దప్పిగలుగుట శరీరమున నోర్పులేకుండుట చేష్టావిహీనుడగుట అను నీ లక్షణంబులు గలుగు. ఇదియ సోమరోగ మనంబడు. ఇది కష్టసాధ్యము దీనియందు శరీరమందలి బలము క్షయించు.

సోమరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ [భేషజకల్పే] ధాత్రీఫలస్య స్వరసేనరంభా ఫలంమధూకం ససితం పిబేద్వా। పీతంమధూకం మధుకంవిదారి మాషంచ ముద్గైస్సహసోమరోగీ॥

తా. ఉసిరికపండు రసములో అరటిపండు యిప్పపువ్వు పంచదారగలిపి త్రాగినను లేక యిప్పపువ్వు యష్టిమధుకము నేలగుమ్మడు అనువానియొక్క మాషప్రమాణ చూర్ణమును పాలలోగలిపి త్రాగినను సోమరోగము హరించు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] ఉశీరంవాలుకాకుష్ఠం కుష్మాండధాత్రీచమాసలీ। ఏలాచరేణుకాద్రాక్షా కుంకుమంనాగకేసరమ్। పద్మకేసరకందంచ కర్పూరం చందనద్వయమ్। వ్యోషామధూకం లాజాశ్చ హ్యశ్వగంధాశతావరీ। గోక్షురం కర్కటాఖ్యంచ జాతీతక్కోలమేవచ। ఏతాని సమభాగాని ద్విగుణా మృత శర్కరా। మధ్వాజ్య సితయాయుక్తం భక్షయే త్ప్రాత

రుద్ధితః । క్షయంచ రక్తపిత్తంచ పాదదాహ మసృగ్దరమ్ ।
మూత్రాఘాతంమూత్రదోషం కృచ్ఛ్రంవై వాతకుండలీమ్ ।
వినిహన్యాత్ప్రమేహంచసోమరోగంహాలీమకమ్ । సర్వాంగ
దాహ శమనం రక్తస్రావా మయేషుచ ॥

తా. వట్టివేరు కురువేరు ఆకుపత్రిక చెంగల్వకోష్టు పునిరికగురుగు నేలతాటి గడ్డలు యేలకులు రేణుకలు ద్రాక్ష కుంకుమపువ్వు నాగకేసరములు తామరకేసరములు తామరగడ్డలు కర్పూరము చందనము రక్తచందనము త్రికటుకములు యిప్పపువ్వు పేలాలు వెన్నెరుగడ్డ పిల్లిపీచర పల్లేరు కర్కాటకశృంగి జాజిమొగ్గలు తక్కోలపుట్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి రెండింతలు తిప్పసత్తు కలిపి తేనె నెయ్యి పంచదార అనువాని యనుపానముతోడ ప్రాతఃకాలమున సేవించిన క్షయము రక్తపిత్తము కాళ్ళు మండుట అసృగ్దరము మూత్రాఘాతము మూత్రదోషము మూత్రకృచ్ఛ్రము వాతకుండలి ప్రమేహము సోమరోగము హాలీమకము సర్వాంగతాపము రక్తస్రావరోగములు వీనిని హరింపజేయు.

గర్భిణీరోగములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శాలయ షష్టికా ముద్గ గోధూమా లాజస
క్తవః । నవనీతం ఘృతం క్షీరం రసాన్న మధుశర్కరాః ॥ పన
సం కాదళం ధాత్రీ ద్రాక్షామ్లం స్వాదుశీతలమ్ । కస్తూరీచందనం
మాలా కర్పూరంమధు లేపనమ్ । చంద్రికాస్నానమభ్యంగో
మృదు శయ్యాహిమానిలాః । సంతర్పణంప్రియాశ్లేషో విహా
రాశ్చ మనోరమాః । ప్రియంకరం చాన్నపానం గర్భిణీనాం
హితంసదా ॥

తా. 60 దినములకు ఫలించెడి వడ్లబియ్యము పెసలు గోధుమలు పేలపిండి వెన్న నెయ్యి పాలు తేనె పంచదార అనువానితోగూడియుండు రసములు పనసపండు అరటిపండు ఉసిరికపండు పుల్లద్రాక్షపండు తీపిగలపదార్థములు శీతకరపదార్థములు కస్తూరి చందనము పువ్వుమాల కర్పూరము తేనె లేపనము వెన్నెల స్నానము అభ్యంజనము మృదువుగనుండు పడక చల్లనిగాలి తృప్తికరమైన యన్నము ప్రియాలింగనము మనోహరమైన విహారము ప్రియమైన యన్నపానములు ఇవి గర్భిణీరోగములందు దెల్లపుడు హితకరంబులు.

గర్భిణీరోగములయందపథ్యము.

శ్లో॥ స్వేదనం వమనం క్షారం కదన్నం విషమాశనమ్ ।
అపథ్య మిదముద్దిష్టం గర్భిణీనాం మహర్షిభిః ।
సూతికాఖ్యేషు రోగేషు వాతశ్లేష్మోద్భవేషుచ ।
తత్రరోగాను కల్పేన పథ్యాపథ్యా వినిర్దిశేత్ ॥

తా. చెమటగా నొత్తడమునిచ్చుట వాంతి క్షారము కుత్సితాన్నము విషమాశనము ఇవి గర్భిణీస్త్రీలకపథ్యకరంబులు. మఱియు సూతికారోగము వాతకఫాత్మక రోగము అనువానియందు యుక్తానుసారముగ పథ్యము నొసంగవలయు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడు
మామిడి ధగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్యసహితే అసృగ్దర అస్థిస్రావ యోనికంద గర్భపాతన
మూఢగర్భ యోనిసంకుచిత సూతికాస్తన సోమరోగ
నిదాన సల్లక్షణ సాధ్యాసాధ్య సచ్చికి
త్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
షోడశప్రకరణమ్.

శ్రీరస్తు.

బసవరాజీయము.

ఆంధ్ర తాత్పర్యము.

సప్తదశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ వీరభద్రం విరూపాక్షం నారసింహ మదాంతకమ్ ।
అహిభూషం శుభాకారం భజేహం వీరశేఖరమ్ ॥

తా. వికృతదృష్టిగలవాడు నృసింహునిమదము నణంచినవాఁడు సర్పములే భూషణముగా గలవాడు మంగళకరమైన యాకారముగలవాడు శూరాగ్రగణ్యుడు నగు వీరభద్రుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠవంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి నృపరాజీయ మహం వైద్య శిఖామణిమ్ ॥

తా. నీలకంఠ వంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజు యని పిలువఁబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీ గ్రంథముయొక్క సప్తదశ ప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

నేత్రరోగ సంఖ్య.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] కృష్ణే పంచనవైవ సంధిషు దశ త్రీణ్యత్ర శుక్లే
ఖలే । జాతాష్టాదశ వర్త్మజాః ఖలు చతుర్వింశా స్తథా వింశతిః సప్తాంతు యుతాశ్చతుర్నవతిరిత్యక్ష్ణోర శేషామయాః ।
యో వేత్తి వ్యవహర్తుమేష విదుషా మగ్రే సముద్భోభవేత్ ॥

తా. నేత్రములయందు జనించు రోగములు 94 విధంబులు. అందు కంటినల్ల గ్రుడ్డునందు 5 సంధులయందు 9 తెల్లగుడ్డునందు 18 నేత్రములయందంతట 16 కంటిరెప్పలయందు 24 నేత్రవాదులయందు 27 అన 94 విధంబులు. వీనిభేదముల నెఱింగి చికిత్సించువాడే వైద్యులలో శ్రేష్ఠుండు.

అభిష్యంద భేదము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] వాతపిత్తకఫాద్రక్తా దభిష్యందశ్చతుర్విధః ।
తత్ర తానుచితైః పత్రైః గృధ్నీయాత్త్రిదినం భిషక్ ॥

తా. * అభిష్యందము వాత పిత్త శ్లేష్మ రక్త భేదములవలన 4 విధంబులు. (అందు వాతాభిష్యందమున నేత్రము లెఱ్ఱనై నీరుగారుచు పోట్లతోఁ గూడియుండు పిత్తాభిష్యందమున కన్ను లెఱ్ఱనై కడుపుమంటలతోడం గూడి మెర మెరలాడుచుండు శ్లేష్మాభిష్యందమున కండ్లు పుసిగట్టి దురదతోఁ గూడియుండు రక్తాభిష్యందమున కండ్లలో దుర్మాంసము పెరిగియుండు వానియందు తోటకూరాకు గారుపుగట్టి పిదప ఉమ్మెత్తాకును తమలపాకును మూడుదినములు కట్టిన నేత్రాభిష్యందము హరించు.

నేత్రరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ఉష్ణాభితప్తస్య జలప్రవేశా దూరేక్షణా
త్స్వప్న విపర్యయాచ్చ । స్వేదాత్రజోధూమ నిషేవణాచ్చ
ఛర్దేర్విఘాతా ద్వమనాతియోగాత్ । ద్రవాన్నపానాతి
నిషేవణాచ్చ విణ్మూత్రవాత క్రమనిగ్రహాచ్చ । ప్రసక్త
సంరోదన శోకకోపా చ్ఛిరోభిఘాతా దతిమద్యపానాత్ ।
తథాఋతూనాంచ విపర్యయేణ క్లేశాభిఘాతా దతిమైథు
నాచ్చ । బాష్పగ్రహాత్సూక్ష్మ నిరీక్షణాచ్చ నేత్రేవికారా
న్జనయంతిదోషాః ॥

తా. ఎండలో నొడలును గాచికొనినపిదప శీతోదకములో ప్రవేశించుటవలన (అనగా శరీరము చలికలన వ్యాప్తంబై శరీరమునందలి యుష్ణ మూర్ధ్వగతంబై నేత్రములయందలి తేజస్సును పరాభవపరచి నేత్రరోగమును గలుగంజేయుననుట) దూరముగనుండు పదార్థములం జూచుట స్వప్నవిపర్యయము (అనగా పగలు నిద్రించుట రాత్రులయందు జాగరణముసేయుట) కండ్లయం దావిరిదగులుట లేక చెమటపట్టి కంటిలోనికి దిగ్గంబడుట కంటిలో దుమ్మునడి యందునిలిచియుండుట పొగదగులుట వాంతి వేగమునడ్డగించుట అధికముగ వమనంబులగుట ద్రవములనుండు నన్నపానాదుల మిక్కుటముగ సేవించుట మల మూత్ర అపానవాత వేగము నడ్డగించుట ఎల్లప్పుడు

---

* అభిష్యందమున నేత్రముల నీరుగారుట.

కన్నీరువిడుచుట దుఃఖించుట రోదము జెందుట తలపై యభిఘాతమును జెందుట మిక్కుటముగ మద్యపానము సేయుట శీతకాలమున ఉష్ణము ఉష్ణకాలమున శీతలముగలుగుట క్లేశము (అనగా మనోదుఃఖమునుగాని లేక కాయాదిదుఃఖములనుగాని) జెందుట అభిఘాతము (అనగా పీడనుగాని లేక దుఃఖమునుగాని) జెందుట మిక్కుటముగ మైథునము సేయుట కంటినీరుయొక్క వేగమునడ్డగించుట సూక్ష్మపదార్థములజూచుట ఈ కారణములవలన వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి నేత్రరోగములను గలుగంజేయుచున్నయవి. మఱియు (సుశ్రుతేతో "సిరానుసారిభిర్దోషై ర్విగుణై రూర్ధ్వమాశ్రితైః। జాయంతే నేత్రభాగేషు రోగాఃపరమదారుణాః"॥ అనగా ప్రకోపించిన వాతాదిదోషములు కంటి సిరలయందు వ్యాపించి వాత పిత్త కఫ రక్త సన్నిపాత ఆగంతుక భేదములవలన 76 విధంబులగు భయంకరమైన నేత్రరోగముల గలుగంజేయుచున్నవని సుశ్రుతాచార్యులని యొక్క మతము.)

అభిష్యంద రోగములు.

శ్లో॥ వాతాత్పిత్తా త్కఫాద్రక్తా దభిష్యంద శ్చతుర్విధః।
ప్రాయేణ జాయతే ఘోర స్సర్వనేత్రా మయాకరః॥

తా. అభిష్యందరోగము వాత పిత్త కఫ రక్త భేదములవలన 4 విధంబులు వానివేదనను సహించుట కడుఃశక్యము. ఇది అధిమంథాది సర్వనేత్రరోగములకు నుత్పత్తిస్థానంబు (ఇక సర్వనేత్రములయందు జనించు రోగముల వచించెద)

వాతాభిష్యంద లక్షణము.

శ్లో॥ నిస్తోదన స్తంభన రోమహర్ష సంఘర్ష పారుష్య శిరోభితాపాః॥
విశుష్కభావశ్శిశి రాశ్రుతాచ వాతాభిపన్నే నయనే భవంతి॥

తా. సూదులతో పొడుచునటుల పీడగలుగుట నేత్రములు జడముగనుండుట శరీరమున రోమాంచముగలుగుట కంటిఱెప్ప లొరసికొనుట కఠినముగనుండుట శిరము వేడిగనుండుట నేత్రము లెండియుండుట నేత్రములయందు చల్లనినీరుగారుట ఈ లక్షణములుగలది వాతాభిష్యందమని దెలియవలయు.

పిత్తాభిష్యంద లక్షణము.

శ్లో॥ దాహప్రపాకౌ శిశిరాభినందో ధూమాయనం బాష్పసముచ్ఛ్రి
యశ్చ। ఉష్ణాశ్రుతా పీతక నేత్రతాచ పిత్తాభిపన్నే నయనే భవన్తి॥

తా. మిక్కుటముగ మండుట నేత్రములచుట్టు కురుపులు జనించుట నేత్రములయందు శీతపదార్థమునుబూయుటయం దిచ్ఛగలుగుట నేత్రముల పొగవెడలుట నేత్రములయందెల్లప్పుడు వేడిగ నీరు ప్రవించుట నేత్రములు పచ్చగనుండుట ఈ లక్షణములుగలది పిత్తాభిష్యందమని దెలియవలయు

కఫజాభిష్యంద లక్షణము.

శ్లో॥ ఉష్ణాభినందో గురుతాక్షిశోథః కండూపదేహావతిశీతతాచ।
స్రావోబహుః పిచ్ఛిలయేవచాపి కఫాభిపన్నే నయనే భవంతి॥

తా. కండ్లు కావిరి నివ్వరలయందువెడియున్న జడత్వము నేత్రములయందు వాపు దురదగలుగుట నేత్రములు బంకగ చల్లగనుండుట మిక్కుటముగ బంకగనుండు నీరు గారుట ఈ లక్షణములుగలది కఫాభిష్యందమని దెలియవలయు.

రక్తాభిష్యంద లక్షణము.

శ్లో॥ తామ్రాశ్రుతా లోహితనేత్రతాచ రాజ్యస్సమంతా దతి
లోహితాశ్చ। పిత్తస్యలిఙ్గాని చయానితాని రక్తాభిపన్నే
నయనే భవన్తి॥

తా. కంటిలో నెఱ్ఱనినీరుగారుట నేత్రము లెఱ్ఱగనుండుట కంటిచుట్టు నెఱ్ఱగనుండు రేఖలువ్యాపించియుండుట పిత్తాభిష్యందలక్షణ యుక్తంబుగనుండుట ఈలక్షణములుగలది రక్తాభిష్యందమని దెలియవలయు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] వృద్ధైరేతై రభిష్యందై ర్నరాణామ క్రియా
వతామ్। తావంత స్త్వధిమంథాస్స్యు ర్నయనేతీవ్రవేదనాః॥

తా. అభిష్యందరోగమున ఉపచారము సేయంబడకయుండుటచే వృద్ధిజెంది 4 విధములైన * అధిమంథరోగముల గలుగంజేయు. దాని సంబంధమువలన నేత్రములయందు తీవ్రవేదనగలుగు ఇదియ అధిమంథసామాన్యలక్షణము.

శ్లో॥ ఉత్పాట్యత ఇవాత్యర్థం నేత్రం నిర్మథ్యతేతథా।
శిరసోర్ధం చ తంవిద్యా దధిమంథం స్వలక్షణైః॥

---

* అధిమంథమన—కండ్లు కలకబారి పోట్లుగలుగుట.

తా. శిరముయొక్క అర్ధభాగము బిగులగొట్టినటుల నొచ్చుట కండ్లలో నిసుక పోసినటుల కనుపేవనగలుగుట రోగప్రభావమువలన అర్ధతలయందు వేవనగలుగు ఈ లక్షణములుగలది అధిమంథమని దెలియవలయు మఱియు దీనియందు వాతాభిష్యంద లక్షణములే కలిగియుండు.

దోషభేదమువలన కాలావధి.

శ్లో॥ హన్యాద్దృష్టిం శ్లైష్మికస్సప్తరాత్రా ద్యోధీమంథో రక్తజః
పంచరాత్రాత్। షడ్రాత్రాద్వా వాతికో వై నిహన్యాన్మిథ్యా
చారాత్పైత్తికస్సద్య యేవ ।

తా. శ్లైష్మిక అధిమంథము 7 దినములకు రక్తజ అధిమంథము 5 దినములకు వాతిక అధిమంథము 6 దినములకు పైత్తిక అధిమంథము మిథ్యోపచారముల వలన తత్కాలమున (అనగా మూడుదినములలో) కండ్లదృష్టిని నశింపజేయు. (కావున లంఘన ప్రలేపాది క్రియార్థంబై అంజన నిషేధార్థంబై వ్యాధిస్వభావముకుబట్టి కాలావధి చెప్పంబడియె.)

ఆమనేత్ర లక్షణము.

శ్లో॥ ఉదీర్ణ వేదనం నేత్రం రాగోద్రేక సమన్వితమ్ ।
ఘర్షనిస్తోద శూలాశ్రు యుక్త మామాన్వితంవిదుః ।

తా. నేత్రములు మిక్కుటముగ వేదనాయుక్తంబులై కనుపెట్టునై యిసుక పోసినటుల గరగరలాడుచు సూదులతో బొడుచునటుల వేదనగలవై చుఱుకుతోగూడి నీరుంగార్చుచుండిన ఆమయుక్తనేత్రములని దెలియవలయు. (ఈలక్షణము అంజనాది నిషేధముకొరకై లఘ్వన్నము నిచ్చుటకై చెప్పంబడియె.)

నిరామ లక్షణము.

శ్లో॥ మందవేదనతా కండూ స్సంరంభాశ్రు ప్రశాంతతా ।
ప్రసన్న వర్ణతా చాక్ష్ణో స్సంపక్వం దోషమాదిశేత్ ।

తా. వేదన దురదతగ్గి వాపుతీసి నేత్రములు నిర్మలముగనుండిన దోషము పక్వమైనదని తెలియవలయు.

శోఫయుక్త అక్షిపాక లక్షణము.

శ్లో॥ కండూపదేహాశ్రుయుతః పక్వోదుంబరసన్నిభః।
సంరంభీపచ్యతే యస్తునేత్ర పాకస్సశోఫజః।
శోథహీనానిలింగాని నేత్రపాకేత్వశోథజే॥

తా. నేత్రములయందు వాపుజనించి పండుటవలన పండినమేడిపండుతో సమానంబై దురదగలిగి జిగటునీరుగారిన శోఫజన్య నేత్రపాకమని తెలియవలయు. మఱియు వాపులేక నేత్రపాకముగలిగి తక్కినలక్షణములతో గూడియుండిన త్రిదోషజనిత అధిమంథమని తెలియవలయు.

హతాధిమంథ లక్షణము.

శ్లో॥ ఉపేక్షణాదక్షి యదాధిమంథో వాతాత్మకస్సాదయతిప్రస
హ్య । రుజాభిరుగ్రాభి రసాధ్య యేష హతాధిమంథః ఖలు
నేత్రరోగః॥

తా. వాతజ అధిమంథమునకు చికిత్సంజేయక ఉపేక్షించుటవలన నేత్రములు శోషించి దానివలన సూదులతో బొడుచునటుల వేదన తాపము మొదలగు కనుపీడలు గలుగు. ఇదియె హతాధిమంథమనంబడు ఈనేత్రరోగం బసాధ్యము.

వాతపర్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ వారంవారంచపర్యేతి భ్రువౌనేత్రేచమారుతః।
రుజశ్చవివిధాస్తీవ్రా స్సజ్ఞేయోవాతపర్యయః॥

తా. వాతము క్రమముగ పలుమారు కనుబొమలయందుచేరి యుండుండి నేత్రములయందు పలుమారు వ్యాపించి పలువిధములైన తీవ్రపీడల గలుగంజేసిన వాతవిపర్యయమనంబడు.

శుష్కాక్షిపాక లక్షణము.

శ్లో॥ యత్కూణితం దారుణరూక్షవర్త్మ సందహ్యతేచా విలదర్శ
నంచ । సుదారుణంయ త్ప్రతిబోధనేచ శుష్కాక్షిపాకో
పహతంతదక్షి।

తా. నేత్రములు మూతపడి రెప్పలు కఠినంబులై రూక్షముతోగూడినవై మంటలు పొచ్చుట నేత్రములు తెరచుట కష్టంబగుట ఈలక్షణములు గలది శుష్కాక్షిపాకమని తెలియవలయు. ఇదిరక్తసహితమువలన గలుగు)

అన్యతోవాత లక్షణము.

శ్లో॥ యస్యావటూకర్ణ శిరోహనుస్థో మన్యాగతో వాప్య నిలోన్య
తో వా। కుర్యాద్రుజం వై భ్రువిలోచనేచ తమన్యతోవాత
ముదాహరంతి॥

తా॥ మూచ్చిలిగుంట చెవులు శిరము * కటుమర్లు పెడతల పెద్దనరము అనువాని యందేని ఇతరస్థలములయందేని యుండు వాతము కనుబొమల మధ్యమునగాని లేక నేత్రములయందుగాని తోద భేదాదిపీడల గలుగంజేయు. ఈ రోగమును అన్యతో వాతమని తలంచెదరు.

అమ్లాధ్యుషిత లక్షణము.

శ్లో॥ శ్యావంలోహిత పర్యంతంసర్వంచాక్షి ప్రపచ్యతే।
సదాహశోథంస స్రావమమ్లాధ్యుషితమమ్లత॥

తా. మధ్యమున కొంచెము నీలవర్ణముగ చుట్టుప్రక్కల యెఱ్ఱగనుండినదై సర్వనేత్రము పండుట (పండుట అనగా పసపుఛాయగల పురుపులేచుట) కొంతతాపము వాపుగలుగుట నీరుకారుట ఈ లక్షణములుగలది అమ్లాధ్యుషితమని తెలియవలయు. ఇది పులుసుగల భోజనాదుల మిక్కుటముగ సేవించుటవలన జనించు.

సిరోత్పాత లక్షణము.

శ్లో॥ అవేదనావాపి సవేదనావా యస్యాక్షి రాజ్యో హి భవన్తి
తామ్రాః। ముహుర్విరజ్యన్తిచయాస్సతాదృగ్వ్యాధిస్సి
రోత్పాత ఇతిప్రదిష్టః॥

తా. నేత్రమునందుండు సిరలు వేదనారహితంబులైగాని లేక వేదనాయుక్తంబులైగాని యెఱ్ఱనై పలుమారు అధికాధికముగ యెఱ్ఱగనగుచుండిన సిరోత్పాతమని తెలియవలయు. (ఇది రక్తదోషమువలన జనించు)

సిరాహర్ష లక్షణము.

శ్లో॥ మోహాత్సిరోత్పాతఉపేక్షితస్తుజాయేతరోగస్తుసిరాప్రహర్షః॥
తామ్రాచ్ఛంస్రవతిప్రగాఢంతథానశక్నోత్యభివీక్షితుంచ॥

---

* కటుమర్లు అనగా -కంటిక్రింద యెముకలోని చెక్కిళ్ళపార్శ్వభాగము.

తా. అవివేకమువలన సిరోత్పాతరోగమునకు చికిత్సంజేయక నుపేక్షించుటచే సిరాప్రహర్ష మనురోగము జనించు. దీనియందు నేత్రములయందెఱ్ఱగ స్వచ్ఛముగనీరును గార్చుచుండుటవలన నేత్రముల తెరచి చక్కగా జూచుట కశక్యంబుగనుండు. (ఇటుల నేత్రమునందంతట జనించు 16 విధములగు రోగలక్షణంబులు చెప్పంబడిరి.

నల్లగ్రుడ్డుయందు జనించు రోగములు.

సవ్రణశుక్ర లక్షణము.

శ్లో॥ నిమగ్నరూపంతుభవేద్ధికృష్ణేసూచ్యేవవిద్ధంప్రతిభాతియద్వై।
స్రావంస్రవేదుష్ణమతీవయచ్చతత్సవ్రణంశుక్రముదాహరంతి॥

తా. నేత్రములయొక్క నల్లగ్రుడ్డునందు జనించురోగము సవ్రణశుక్లమనంబడు) నేత్రములయొక్క నల్లగ్రుడ్డునందు పువ్వుజనించి లోనమునింగినట్టుగ మధ్యభాగమునసూదితో బెజ్జముచేయబడినట్టుగ నుండినదై అత్యుష్ణముగ మిక్కుటముగ నీరును గార్చుచుండిన సవ్రణశుక్లమనంబడు (దీనిలో పీడగలిగియుండు క్షణమున పీడగలుగుట సహజంబే. ఏలను నేత్రములవంటి సుకుమారస్థలంబున గలిగెడి విశేషపీడను సహించుటకశక్యంబని భోజాదికులు వచించెదరు.) ఈ వ్రణశుక్లంబసాధ్యము. ఐన నవస్థాభేదము వలన నొకానొకప్పుడు సాధ్యంబగు అవస్థాభేదం బెట్టిదనిన.

అవస్థాభేదసాధ్య శుక్రవివరణము.

శ్లో॥ దృష్టేస్సమీపేనభవేత్తుయత్తు నచావగాఢంనచసంస్రవేద్ధి।
అవేదనంవానచయుగ్మశుక్రంతత్సిద్ధిమాయాతికదాచిదేవ॥

తా. పువ్వు దృష్టికిసమీపమునగలుగక లేక లోతుగ వ్యాపించక లేక కనుపాపను పొట్టులేక యుండెడి శుక్రము కొన్నొకప్పుడు సాధ్యంబగు. మఱియు రెండుశుక్రములు జనించిన యసాధ్యంబు.

అవ్రణశుక్ర లక్షణము.

శ్లో॥ స్యందాత్మకం కృష్ణగతంనచోషం శంఖేందుకుందప్రతిభావ
భాసమ్। వైహాయసాభ్రప్రతను ప్రకాశమథావ్రణం సాధ్య
తమంవదంతి॥

తా. అభిష్యందములవలన జనించి కంటియొక్క నల్లగుడ్డునందు దోషముతో గూడి శంఖము చంద్రుడు మొల్లపువ్వు అనువానివలె తెల్లనైఆకాశమునందుండు మేఘమువలె సూక్ష్మప్రకాశముగలదై వ్రణరహితంబై యుండు శుక్రము సుఖసాధ్యమని వచించెదరు

అవ్రణశుక్ర కృచ్ఛ్ర సాధ్యత్వము.

శ్లో॥ గంభీరజాతంబహుళంచశుక్రం చిరోత్థితంవాపివదంతికృచ్ఛ్రమ్॥

తా. కంటి నల్ల గుడ్డునందు రెండుపొరలకులోన జనించి విశాలంబై బహుకాలమునకు ముందు జనించియుండు శుక్రము కష్టసాధ్యంబు.

అవ్రణశుక్రా సాధ్యత్వము.

శ్లో॥ విచ్ఛిన్నమధ్యంపిశితావృతంవా చలంసిరాసూక్ష్మమదృష్టి
కృచ్చ। ద్విత్వగ్గతం లోహితమంతతశ్చ చిరోత్థితంచాపివివర్జ
నీయమ్॥

తా. శుక్రముయొక్క మధ్యమునందుండు మాంసముకరిగి దానివలన ఛిద్రము (అనగా మధ్యమునందు పల్లము) గలదిగాని లేక శుక్రమునకు చుట్టూ మాంసము పెరిగి చలనముగలదిగాని నుండినదై సిరలవలన వ్యాప్తంబగుటవలన సూక్ష్మమై దృష్టిని నశింపజేయుచు రెండవపటలమునందు వ్యాపించి చుట్టుప్రక్క లెఱ్ఱగా జనించి చిరకాలంబైయుండు శుక్రము అసాధ్యంబు అట్లగుటచే దానిని వర్జింపవలయు.

ప్రకారాంతర అవ్రణశుక్రా సాధ్యత్వము.

శ్లో॥ ఉష్ణాశ్రుపాతః పిటికాచ నేత్రే యస్మిన్భవేన్ముద్గనిభంచశు
క్రమ్। తదప్యసాధ్యం ప్రవదంతికేచిదన్యచ్చ యత్తిత్తిరిప
క్షతుల్యమ్॥

తా. నేత్రములయొక్క 2 వ పటలమునందు శుక్రము వ్యాపించుటవలన గడువేడిమిగ అశ్రువులు స్రవించుటయేగాక సన్నని గుల్లలవలన వ్యాప్తంబై పెసరపప్పుతోసమానంబైన శుక్రముగలిగిన యసాధ్యము, మఱియు నాశుక్రము తిత్తిరిపక్షియొక్క ఱెక్కవర్ణముతో సమానముగనుండిన అసాధ్యమని కొందరు వచించెదరు.

అక్షిపాకాత్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ శ్వేతస్సమాక్రామతి సర్వతోహి దోషేణ యస్యాసితమండ

లన్తు। తమక్షిపాకాత్యయమక్షిపాకం సర్వాత్మకం వర్జయి
తవ్యమాహుః॥

తా. కంటియొక్క నల్లగుడ్డునందు దోషసంబంధమువలన గుడ్డునం దంతట శుక్రమువ్యాపించిన సన్నిపాతజ అక్షిపాకాత్యయమనంబడు. ఇది అసాధ్యంబగుటచే వైద్యుడు వర్జింపవలయు.

అజకాజాత లక్షణము.

శ్లో॥ అజాపురీషప్రతిమోరుజావాన్ సలోహితో లోహితపిచ్ఛి
లాశ్రుః। విగృహ్యకృష్ణం ప్రచయోభ్యుపైతి తచ్చాజకా
జాత మితివ్యవస్యేత్॥

తా. నల్లగుడ్డుయొక్క 3 వ పొరయందు వ్యాపించియుండెడి మేకపెంటివుంటగనై నల్లగుడ్డును పగులగొట్టి యుండిన గొప్పపెంటికవలె యున్నతమై నొప్పిగలదైయు యెఱ్ఱనైయుండెడి ఎఱ్ఱగ జిక్కగ నీరును గార్చు చుండిన అజకాజాత మనంబడు. (ఇటుల కంటినల్లగుడ్డునందు జనించు నేత్రరోగములు చెప్పంబడియె)

దృష్టిగత తిమిర రోగములు.

ప్రథమ పటలస్థదోష లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రథమే పటలేయస్య దోషాదృష్ట్యాం వ్యవస్థితః।
అవ్యక్తానిచ రూపాణి కదాచి దథపశ్యతి॥

తా. నేత్రముయొక్క మొదటిపటలమున (అనగా అంతటిలోపల) వాతాది దోషములు వ్యాపించి దృష్టిపైనను దానివలన నొకానొకప్పుడు ఘటపటాదిపదార్థముల స్పష్టములుగ గనుపించు.

ద్వితీయ పటలస్థదోష లక్షణము.

శ్లో॥ దృష్టిర్భృశంవిహ్వలతి ద్వితీయంపటలంగతే। మక్షికామశ
కాన్కేశా న్జాలకానిచపశ్యతి। మండలాని పతాకాంశ్చ
మరీచిం కుండలానిచ। పరిప్లవాంశ్చ వివిధా న్వర్షమభ్రంత
మాంసిచ। దూరస్థానిచ రూపాణి మన్యతేచ సమీపతః।
సమీపస్థానిదూరేచదృష్టేర్గోచరవిభ్రమాత్। యత్నవాన
పిచాత్యర్థం సూచీపాశం నపశ్యతి॥

తా. 2 వ పటలమున దోషము వ్యాపించుటవలన దృష్టికి పదార్థము బాగుగ గనుపించకుండు అటులనే నేత్రములకెదుట ఈగలు దోమలు వెంట్రుకలు వలయమండలము పతాకము కిరణము కుండలము నానాప్రకారముగ కప్పులు మొదలగునవి దుము కుసటుల వర్షము మబ్బు అంధకారము ఇవి లేకుండునప్పుడు దృష్టికగుపడుట విపర్య భ్రాంతివలన దూరముననుండు పదార్థములు సమీపముగ సమీపముగనుండు పదార్థము లు దూరముగనుండునటుల దోచుట కడుప్రయత్నము చేసినను సూదిముఖముగనుపించ కుండుట అను నీలక్షణంబులు గలుగు.

తృతీయ పటలస్థ తిమిర లక్షణము.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వంపశ్యతి నాధస్తా త్తృతీయం పటలంగతే। మహాంత్య
పిచరూపాణి ఛాదితానీ వచాంబరైః। కర్ణనాసాక్షిహీనాని
వికృతానిచపశ్యతి। యథాదోషంచరజ్యేత దృష్టిర్దోషేబలీ
యసి। అధస్స్థేతుసమీపస్థం దూరస్థంచోపరిస్థితే। పార్శ్వ
స్థితేపునర్దోషే పార్శ్వస్థంనైవపశ్యతి। సమంతతస్స్థితేదోషే
సంకులానీవపశ్యతి। దృష్టిమధ్యస్థితేదోషే మహద్ధ్రస్వంచ
పశ్యతి। ద్విధాస్థితే ద్విధాపశ్యే ద్బహుధా వానవస్థితే।
దోషేదృష్టిస్థితేతిర్య గేకం వైమన్యతేద్విధా।

తా. మూడవపటలమున దోషము వ్యాపించుటవలన పొడవుగనుండు పదార్థము లు గనుపించుట క్రిందనుండుపదార్థములు గనుపించకుండుట పెద్దవిగనుండు పదార్థములు వస్త్రములో గప్పంబడినటుల గనుపించుట మనుజులు ముక్కు చెవులు కండ్లులేనివారుగ వికారరూపముగలవారలుగ గనుపించుట రక్తమాంసమేద అధికపడాయుమువలన వాతాదిదోషములు బలిష్ఠంబులగుచుండ దృష్టికి వాతాదిదోషములవలె ఎఱుపు పసుపు తెలుపు వర్ణములు గలుగుట దోష మధో భాగమునందుండుటవలన సమీపముననుండు పదార్థములు బాగుగ గనుపించకుండుట పైభాగమునం దుండుటవలన దూరముగానుండుపదార్థములు బాగుగగనుపించకుండుట ప్రక్కలయం దుండుటవలన ప్రక్కలయందుండుపదార్థములు బాగుగ గనుపించకుండుట దోషంబంతట వ్యాపించి యుండుటవలన పదార్థము లొకదానితోనొకటి కలసియుండు నటుల గనుపించుట దృష్టి మధ్యమునం దుండుట వలన స్థూలపదార్థములు చిన్నవిగ గనుపించుట రెండుస్థలములయందు దోషము నిలిచి యుండుటవలన రెండు రెండుపదార్థములుగ గనుపించుట దోషము చంచలముగ నుండు

టవలన నొకపదార్థం బనేకరూపములుగలదిగ గనుపించుట దృష్టిగతదోషము అడ్డముగ నుండిన 1 పదార్థము రెండుగగనుపించుట అను నీ లక్షణములు గలుగు.

చతుర్థ పటలస్థ తిమిర లక్షణము.

శ్లో॥ తిమిరాఖ్యస్సవై రోగ శ్చతుర్థ పటలంగతః। రుణద్ధిసర్వతో
దృష్టింలింగనాశమతఃపరమ్। అస్మిన్నపి తమోభూతే నాతి
రూఢే మహాగదే। చంద్రాదిత్యౌ సనక్షత్రా వంతరిక్షేచ
విద్యుతః। నిర్మలానిచ తేజాంసి భ్రాజిష్ణూనిచపశ్యతి।

తా. వాతాదిదోషములు నాలవపటలమును జెందుటచే తిమిరమను పేరం బరంగుచు దృష్టినంతట నడ్డగించు నిదియు * లింగనాశనమనంబడు. ఇది వృద్ధిం జెందకుండు కాలమున ఆకాశమున చంద్ర సూర్య నక్షత్రములు మెఱుపులు నిర్మలముగ దీప్తతేజములుగలవిగ గనుపించు.

ప్రకారాంతర లింగనాశస్వరూపము.

శ్లో॥ సఏవ లింగనాశస్తు నీలికా కాచసంజ్ఞితః।

తా. తృతీయపటలమున జెందియుండు కాచబిందువు ను వేష్టించుటవలన యది 4 వ పటలమును జెందిన లింగనాశన మనియు నీలికయనియు జెప్పంబడు. ఇది అసాధ్యము.

శ్లో॥ తత్రవాతేన రూపాణి భ్రమంతి వహిపశ్యతి। అవిలాన్యరుణా
భానివ్యావిద్ధానీవమానవః। పిత్తేనాదిత్యఖద్యోత శక్రచాప
తటిద్గణాన్। నృత్యతశ్చైవశిఖినస్సర్వంనీలంచపశ్యతి। కఫేన
పశ్యేద్రూపాణి స్నిగ్ధానిచ సితానిచ। సలిలప్లావితానీవ పరి
జాడ్యానిమానవః। పశ్యేద్రక్తేనరక్తానితమాంసివివిధానిచ।
నసితాన్యథకృష్ణానిపీతాన్యపిచమానవః। సన్నిపాతేనచిత్రా
ణివిప్లుతానిచ పశ్యతి। బహుధాచ ద్విధావాపి సర్వాణ్యేవ
సమంతతః। హీనాంగాన్యధికాంగానిజ్యోతీంష్యపిచపశ్యతి।

* ఇంద్రియశక్తిని నశింపజేయుటచే లింగనాశనమనంబడు.

తా. పైజెప్పంబడిన సర్వపటలములందు వ్యాపించియుండు వాతదోషమువలన రూపము దిరుగునట్టుగ కల్మషముగ యెఱ్ఱగ వంకరగ గనుపించు పిత్తదోషము వలన సూర్యుడు మిణుగురుపురుగు యింద్రధనస్సు మెఱుపు అనువానిని నృత్యముసలుపునట్టి మెఱయును సర్వవస్తువులను నీలముగ గాంచు కఫదోషమువలన స్నిగ్ధముగ తెల్లగ నీటిలో నుంచి తీసినట్టుగ మందముగ గనుపించు రక్తదోషమువలన యెఱ్ఱగ కొంతతెల్లగనల్లగ పసుపుగ గనుపించు. సన్నిపాతదోషమువలన బహువిధవర్ణములుగ విపరీతముగ(అనగా 1 వస్తువు 2 గ గాని లేక అనేకరూపములుగ గాని) గనుపించు. మఱియు జ్యోతిస్సులు హీనమైన అంగములుగలవిగ గాని లేక అధికాంగములుగలవిగ గాని నానాప్రకారములుగ గాని గనుపించు.

పరిమ్లాయిక లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తంకుర్యాత్పరిమ్లాయిమూర్ఛితంరక్తతేజసా ।
పీతాదిశస్తదోదిక్తాంద్రవించాపినపశ్యతి ।
వికీర్యమాణాన్ఖద్యోతైర్వృక్షాంస్తేజోభిరేవచ ।

తా. పిత్తము రక్తబలముతో మిశ్రమమై పరిమ్లాయియను తిమిరరోగమునుగలుగజేయుచున్నయది. దాని సంబంధమువలన దిక్కులు యెండ సూర్యుడు పసుపువర్ణముగ మఱియు వృక్షములు మిణుగురుపురుగులు తేజస్సు అనువానితో వ్యాప్తంబైనవిగ గనుపించు.

రాగభేదమువలన లింగనాశ వివరము.

శ్లో॥ వక్ష్యామిషడ్విధంరాగైర్లింగనాశమతఃపరమ్ । రాగోరుణో
మారుతజః ప్రదిష్టో మ్లాయీచ నీలశ్చ తథైవపిత్తాత్ ।
కఫాత్సిత శ్శోణితజస్సరక్త స్సమస్తదోష ప్రభవోవిచిత్రః ।

తా. వర్ణభేదసంఖ్యవలన లింగనాశనమను రోగము ఆఱువిధంబులగు. అందువాతజలింగనాశనం యెఱ్ఱగనుండు. పిత్తజలింగనాశనము పచ్చగ నీలముగనుండు. కఫజలింగనాశనము తెల్లగనుండు రక్తజలింగనాశనం యెఱ్ఱగనుండు సర్వదోషజ లింగనాశనము బహువిధవర్ణములు గలదిగనుండు.

పరిమ్లాయిరోగ విశేషలక్షణము.

శ్లో॥ అరుణామండలం దృష్ట్యాం స్థూలకాచారుణప్రభమ్ ।
పరిమ్లాయినిరోగేస్యాత్ మ్లాయినీలంచ మండలమ్ ।
దోషక్షయాత్కదాచిత్స్యాత్స్వయంతత్ర ప్రదర్శనమ్ ।

తా. పరిమ్లాయిరోగమునందు దృష్టికిపైన లావుగ గాజువలె యెఱ్ఱగ నుండు మండలము జనించి పచ్చగ నీలముగనుండు దానియందు దోషము తగ్గినయెడల వొకానొకప్పుడు నేత్రములు తమంతట తామే గనుపించు. (ఇచట దోషశబ్దమునకు కొందరు జన్మాంతర కర్మమనియు వచించెదరు.)

దృష్టిమండలగత రోగలక్షణము.

శ్లో॥ అరుణం మండలం వాతాచ్చంచలం పరుషంతథా । పిత్తా
న్మండలమానీలం కాంస్యాభం పీతమేవచ। శ్లేష్మణాబహులం
స్నిగ్ధం శంఖకుందేందుపాండురమ్। చలత్పద్మపలాశస్థ శ్శుక్లో
బిందురివాంభసః। మృద్యమానేచ నయనే మండలం తద్విస
ర్పతి। ప్రవాళపద్మపత్రాభం మండలం శోణితాత్మకమ్।
దృష్టిరాగో భవేచ్చిత్రో లింగనాశే త్రిదోషజే। యథాస్వం
దోషలింగాని సర్వేష్వేవ భవంతిహి ।

తా. వాతమువలన దృష్టిమండలము యెఱ్ఱగ చంచలముగ గరగరగనుండు పిత్తమువలన వొకింత నీలముగ కాంస్యమువంటి వర్ణముగలదిగ లేక పసుపువర్ణముగలదిగనుండు కఫమువలన విస్తారముగ జిగటుగ శంఖము మొల్లపువ్వు చంద్రుడు అనువానివలె తెల్లగనుండు మఱియు కన్నుల నలచిన తామరాకుపై కదలుచుండు తెల్లని నీటిబిందువులవలె యిటునటు నీరుకదలుచుండు రక్తమువలన దృష్టిమండలము పగడమువలెగాని లేక యెఱ్ఱతామర పువ్వువలె యెఱ్ఱగగానియుండు త్రిదోషజ లింగనాశనమున విచిత్రచాయగల మండలములుగలుగు. మఱియు సర్వలింగనాశరోగమునం దాయాదోష లక్షణంబులు గలుగు.

దృష్టిరోగ సంఖ్య.

శ్లో॥ షడ్లింగనాశాష్షడిమేచరోగాదృష్ట్యాశ్రయాష్షట్చషడేవచస్యుః॥

తా. పూర్వోక్త 6 విధములైన లింగనాశనంబులును ఉత్తరోత్ర చెప్పంబడు 6 విధములైన పిత్తవిదగ్ధ దృష్ట్యాదిరోగంబులునుజేరి 12 విధములైన దృష్టిరోగంబులుగ నగు.

పిత్తవిదగ్ధ దృష్టి లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తేనదుష్టేన గతేన వృద్ధిం పీతాభ వేద్యస్య నరస్యదృష్టిః।
పీతాని రూపాణిచ తేన పశ్యే త్సవై నరః పిత్త విదగ్ధదృష్టిః॥

తా. పిత్తము దుష్టంబగుటవలన వృద్ధిం జెంది దృష్టియందు పసుపువర్ణమును గలుగంజేయు. దానిసంబంధమువలన సర్వపదార్థములు పచ్చగ గనుపించు. ఇదియె పిత్తవిదగ్ధ దృష్టియనంబడు.

దివాంధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రాప్తేతృతీయం పటలంచదోషే దివానపశ్యేన్నిశివీక్షతేచ।
రాత్రౌ సశీతానుగృహీతదృష్టిః పిత్తాల్పభావా దపి తాని
పశ్యేత్ ।

తా. 3 వ పటలమునందు పిత్తదోషము వ్యాపించుటవలన పగటియందు నేత్రములు గనుపించవు అందు రాత్రియందు చల్లగనుండుటచే పిత్తము కొరవడు దానివలన రాత్రులయందు నేత్రములు గనుపించు ఇదియె దివాంధ్యమనంబడు.

కఫవిదగ్ధ దృష్టి లక్షణము.

శ్లో॥ తథానరశ్శ్లేష్మ విదగ్ధదృష్టి స్తాన్యేవశుక్లాని హిమన్యతేతు॥

తా. అటులనే కఫవిదగ్ధ దృష్టిగలవానికి సర్వపదార్థములును తెల్లగ గనుపించు.

* నక్తాంధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ త్రిషుస్థితోయః పటలేషుదోషో నక్తాంధమాపాదయతిప్ర
సహ్య। దివాససూర్యానుగృహీతదృష్టిః పశ్యేత్తురూపాణి
కఫాల్పభావాత్ ।

తా. కఫము 3 వ పటలమును జెందుటవలన నక్తాంధ్యము జనించు అందు సూర్యుని తాపమువలన పగటియందు కఫము కొరవడుటచే పగటియందు నేత్రములు గనుపించు.

* నక్తాంధ్యమన— రేచీకటి.

ధూమదర్శి లక్షణము.

శ్లో॥ శోకజ్వరాయా సశిరోభితాపైరభ్యాహతాయస్య నరస్య
దృష్టిః। ధూమ్రాంస్తథాపశ్యతి సర్వభావా న్సధూమ దర్శీ
తి నరః ప్రదిష్టః।

తా. శోకము జ్వరము ఆయాసము మస్తకతాపము అనువానివలన పిత్తము ప్రకోపించి దృష్టియందు వికారమును గలుగంజేయుటవలన సర్వపదార్థములు పొగచే నాచరింపంబడినటుల గనుపించు. ఈ రోగము శోకవిదగ్ధదృష్టియని చెప్పంబడు అందు సర్వవస్తువులు పగటియందు మాత్రము పొగ గమ్మినటుల గనుపించు. రాత్రియందు పిత్తము కొరవడుటవలన నిర్మలముగ గనుపించు.

హ్రస్వదృష్టి లక్షణము.

శ్లో॥ యోహ్రస్వజాడ్యో దివసేషుకృచ్ఛ్రాద్ధ్రస్వాని రూపాణిచ
తేనపశ్యేత్ ।

తా. దోషము దృష్టిమధ్యగతంబగుటవలన పగటియందు లావుగనుండు పదార్థములు సన్నగ గనుపించిన హ్రస్వదృష్టియనంబడు. (ఈ రోగము పిత్తమువలనజనించు.)

నకులాంధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ విద్యోతతేయస్య నరస్య దృష్టిర్దోషాభిపన్నానకులస్యయ
ద్వత్ । చిత్రాణిరూపాణిదివాసపశ్యే త్సవై వికారోనకు
లాంధసంజ్ఞః॥

తా. దృష్టిదోషముచే వ్యాప్తంబై ముంగిస దృష్టితో సమానంబై పగటియందు పలువిధరూపములుగ నగుపడుచుండిన నకులాంధ్య మనంబడు.

గంభీరదృష్టి లక్షణము.

శ్లో॥ దృష్టిర్విరూపాశ్వసనోపసృష్టా సంకోచమభ్యంతరతశ్చయా
తి।రుజావగాఢంచతమక్షిరోగం గంభీరికేతిప్రవదంతితద్జ్ఞాః॥

తా. దృష్టి వాతమువలన వికృతంబై లోన సంకోచముగలదై పోటుతో గూడియుండిన గంభీరదృష్టి యనంబడు.

ఆగంతుక లింగనాశనము.

శ్లో॥ బాహ్యాపునర్ద్వావిహానం ప్రదిష్టానిమిత్తతశ్చాప్యనిమిత్తత
శ్చ। నిమిత్తత స్తత్రశిరోభితాపో జ్ఞేయ స్త్వభిష్యందని దర్శ
నస్సః॥

తా. అభిఘాతలింగనాశనము 2 విధంబులు. అందొకటి యేదో యొక కారణంబునను 2 వది నిష్కారణంబునను జనించు. అందు విమర్శితు ప్రవ్వముపైనుండి వచ్చిన గాలియొక్క స్పర్శమువలన తల తపించి యాయుష్షము కండ్లకు దిగి కండ్లు గానరాకుండంజేయునది శిరోభితాప మనంబడు. ఇది నిమిత్తజన్యము. దీనియందు గర్తాభిష్యంద లక్షణములే గలుగు.

అనిమిత్తజ లింగనాశ లక్షణము.

శ్లో॥ సురర్షిగంధర్వ మహోరగాణాం సందర్శనేనాపిచ భాస్కరస్య। హన్యేతదృష్టిర్మనుజస్యయస్య లింగనాశ స్త్వనిమిత్తసంజ్ఞః। తత్రాక్షి విస్పష్టమివావభాతి వైడూర్యవర్ణావిమలాచదృష్టిః॥

తా. దేవఋషి గంధర్వ మహాసర్ప సూర్యాదుల నరిమిజూచుటవలన దృష్టి నష్టంబైన అనిమిత్తజ లింగనాశన మనంబడును. నేత్రములు స్వచ్ఛముగ దృష్టి శ్యామల వర్ణముగ నుండు. (ఇటుల దృష్టిగత తిమిరరోగ లక్షణంబులు జెప్పంబడియె.)

కంటి తెల్లగుడ్డునందు జనించు రోగములు.

* అర్మరోగ భేదములు.

శ్లో॥ ప్రస్తార్యర్మతను స్తీర్ణం శ్యావంరక్తనిభంసితే।
సశ్వేతంమృదుః శుక్లార్మ శుక్లేతద్వర్ధతేచిరాత్।
పద్మాభంమృదు రక్తార్మయన్మాంసంచీయతేసితే।
పృథుమృద్వధిమాంసార్మబహులంచ యకృన్నిభమ్।
స్థిరంప్రస్తారిమాంసాఢ్యంశుష్కంస్నాయ్వర్మ పంచమమ్॥

తా. అర్మరోగంబులు 5 విధంబులు. అందు కంటియొక్క తెల్లనిభాగముపై కొంచెముగ విస్తీర్ణముగ నల్లగ యెఱ్ఱగనుండు మాంసము జనించిన ప్రస్తారికమనియు తెల్లగ మృదువుగనుండు మాంసము జనించి కాలక్రమమున వృద్ధిం జెందిన శుక్లార్మమనియు తామరవలె నెఱ్ఱగ మృదువుగనుండు మాంసము జనించిన రక్తార్మమనియు విస్తీర్ణముగ మృదువుగ యకృత్తువలె స్థూలముగ నల్లగ గనుపించిన అధిమాంసార్మమనియు కఠి

* అర్మమన—దుర్మాంసము.

నంబై ప్రసరించునదియై స్రావరహితంబై యుండు మాంసము జనించిన స్నాయ్వర్మమనియు జెప్పంబడు.

శుక్తిరోగ లక్షణము

శ్లో॥ శ్యావాస్స్యుః పిశితనిభాస్తుబిందవో యే శుక్త్యాభాస్సితని యతాస్స శుక్తిసంజ్ఞః॥

తా. కంటియొక్క తెల్లగుడ్డుపై నల్లగ మాంసతుల్యముగ ముత్యపుచిప్ప వర్ణతుల్యముగ బిందువులు జనించిన శుక్తియనంబడు.

అర్జున లక్షణము.

శ్లో॥ ఏకోయస్స్యశరుధిరోపమశ్చబిందుః శ్శుక్లస్థోభవతితదర్జునంవదంతి॥

తా. కంటియొక్క తెల్లని భాగమున రక్తమువలె నొక బిందువు జనించిన అర్జున మనంబడు.

పిష్టక లక్షణము.

శ్లో॥ శ్లేష్మమారుతకోపేన శుక్లేమాంసం సమున్నతమ్।
పిష్టవత్పిష్టకం విద్ధిమలాక్తా దర్శసన్నిభమ్॥

తా. కఫవాతములవలన నేత్రములయొక్క తెల్లనిగ్రుడ్లయందు పిండివలె తెల్లగనుండు మాంసముజనించిన పిష్టకమనంబడు. ఇది మలయుక్తమైనయద్దమువలె గనుపించు.

సిరాజాల లక్షణము.

శ్లో॥ జాలాభఃకఠిన శిరోమహాంత్సరక్తస్సంతానస్మృత ఇహాజాలసంజ్ఞితస్తు॥

తా. కంటియొక్క తెల్లనిగుడ్డునందు కఠినముగ గొప్పగ యెఱ్ఱగనుండు * సిరలు వ్యాపించి వలతో సమానంబైయుండిన సిరజాల మనంబడు.

సిరాజ పిటిక లక్షణము.

శ్లో॥ శుక్లస్థాస్సితపిటికాస్సిరావృతాయాస్తా బ్రూయాదసితసమీపజాస్సిరాజాః॥

* సిరయన— బోలునరము.

తా. కంటియొక్క తెల్లనిగుడ్డుపైనుండు నల్లనిభాగమునకు సమీపమున నీరలు వ్యాపించి తెల్లనై సన్ననిబుడుపుల గలుగంజేసిన సిరాజపిటిక యనంబడు.

బలాస లక్షణము.

శ్లో॥ కాంస్యాభోమృదురథ వారిబింబుకల్పో విజ్ఞేయో నయనసితే
బలాససంజ్ఞః ॥

తా. కంటియొక్క తెల్లనిభాగమున కంచుతోసమానమైన కాంతిగలదిగ కఠినముగ లేక నీటిబిందువుతో దుల్యముగనుండు గ్రంథి జనించి యొకింత యుబ్బి గుండ్రముగనుండిన బలాసమనంబడు. (ఇటుల కంటితెల్లగుడ్డునందు జనించు రోగములు చెప్పంబడియె.

పూయలస లక్షణము.

శ్లో॥ పక్వశ్శోథ స్సంధిజోయస్సతోద స్స్రవేత్పూయం పూతి
పూయాలసాఖ్యః ॥

తా. నేత్రసంధియందు వాపుజనించి పండి పోటులతో బొడుచునటుల వేదనతోడంగూడి దుర్గంధముగ చీమును గార్చుచుండిన పూయాలస మనంబడు.

ఉపనాహ లక్షణము.

శ్లో॥ గ్రంథిర్నాల్పో దృష్టిసంధావపాకీ కండుప్రాయో నీరుజస్తూప
నాహః ॥

తా. నేత్రసంధియందు లావుగ నొకింత పక్వముగలదిగ కడుదురదతో గూడినదిగ వేదనారహితముగనుండు గ్రంథి జనించిన నుపనాహ మనంబడు.

నేత్రనాడీ లక్షణము.

శ్లో॥ గత్వాసంధీనశ్రుమార్గేణదోషాః కుర్యుస్స్రావాన్ లక్షణై
స్స్వైస్స్వరూపైః । తంహిస్రావం నేత్రనాడీతిచైకే తస్యాలిం
గకం కీర్తయిష్యే చతుర్ధా ॥

తా. వాతాదిదోషములు * అశ్రువులయొక్క మార్గమువలన సంధులయందు ప్రవేశించి తమతమ లక్షణములతోడంగూడి స్రావమును గలుగంజేసిన నేత్రనాడియని కొందరు వచించెదరు. అది 4 విధంబులు ఎట్లనిన.—

* అశ్రువులన—కంటినీరు.

శ్లో॥ పాకస్సంధౌ సంస్రవేద్యస్తు పూయంపూయాస్రావో సౌగద
స్సర్వజస్తు। శ్వేతంసాంద్రంపిచ్ఛిలం సంస్రవేద్ధిశ్శ్లేష్మాస్రావో
సావికారోమతస్తు। రక్తాస్రావశ్శోణితాద్యో వికారస్స్రవేదు
ష్ణం తత్రరక్తం ప్రభూతమ్। హారిద్రాభం పీతముష్ణంజలంవా
పిత్తాస్రావస్సంస్రవేత్సంధి మధ్యాత్ ॥

తా. నేత్రసంధియందు వాపుజనించి పండి చీమునుగార్చుచు సన్నిపాతాత్మకయుక్తంబైయుండిన పూయస్రావ మనంబడు. మఱియు తెల్లగ గట్టిగ బంకగ చీమును గార్చుచుండిన శ్లేష్మస్రావ మనంబడు. రక్తప్రకోపమువలన విశేషముగ ఉష్ణముగ నేత్రమువలన రక్తస్రావముగలది రక్తజస్రావ మనంబడు. నేత్రసంధులయందు పసుపుచాయగ లేక పచ్చగ వుష్ణముగ నీరుగార్చుచుండునది పిత్తస్రావ మనంబడు.

పర్వణీ అలజీలక్షణములు.

శ్లో॥ తామ్రాతన్వీదాహ పాకోపపన్నా జ్ఞేయావైద్యైః పర్వణీ
వృత్తశోథా। జాతాసంధౌ శుక్లకృష్ణేలజీస్యాత్తస్మిన్నేవఖ్యా
పితాపూర్వలింగైః ॥

తా. కంటియొక్క తెల్లని సంధిపైగాని లేక నల్లనిసంధిపైగాని యెఱ్ఱగ చిన్నదిగ గుండ్రముగనుండు పిటికలుజనించి తాపయుక్తమై పండిన పర్వణియనియు ఆస్థానంబుననే పూర్వోక్త ప్రమేహపిటికాలక్షణయుక్తంబై పెద్దదిగనుండు పిటికలు జనించిన అలజియనియు చెప్పంబడు.

కృమిగ్రంథి లక్షణము.

శ్లో॥ కృమిగ్రంథి ర్వర్త్మనః పక్ష్మణశ్చ కండూంకుర్యుః కృమయ
స్సంధిజాతాః । నానారూపావర్త్మ శుక్లాంతసంధౌ చరం
త్యంతర్న యనందూషయంతః ॥

తా. కంటి రెప్పలయందును రెప్పవెండ్రుకల సంధులయందును పలువిధములైన క్రిములు దురద జనించిన గ్రంథియనంబడు. మఱియు నది కంటియొక్క తెల్లభాగమునందలి సంధులయందు వ్యాపించి కంటియొక్క లోభాగమును చెరచి లోచరుచుండిన క్రిమిగ్రంథి యనంబడు.

వర్త్మరోగము ఉత్సంగపిటికా లక్షణము.

శ్లో॥ అభ్యంతరముఖీతామ్రా బాహ్యాతో వర్త్మతశ్చయా।
సోత్సంగోత్సంగపిటికా సర్వజాస్థూల కండురా॥

తా. కంటియొక్క లోభాగమున ముఖముగల కురుపుజనించి యెఱ్ఱనై కఠినంబై దురదతోఁగూడినదై కంటిరెప్పలయొక్క వెలుపటి మధ్యభాగమున నుబ్బియుండిన ఉత్సంగ పిటికయనంబడు. ఇది త్రిదోషములవలన జనించు.

కుంభికా లక్షణము.

శ్లో॥ వర్త్మాంతే పిటికాధ్మాతా భిద్యంతేచ స్రవంతిచ।
కుంభీక బీజసదృశాః కుంభికా సన్నిపాతజాః॥

తా. కంటియొక్క కొనపార్శ్వమున దాడిమవిత్తులవలెనుండు కురుపు జనించి యదిమిన నుబ్బుచు పగిలి మసిరవలె స్రావమును గలుగంజేయుచుండిన కుంభికయనం బడు. ఇది త్రిదోషములవలన జనించు

పోథకీ లక్షణము.

శ్లో॥ స్రావిణ్యః కండురాగుర్వ్యో రక్తసర్షప సన్నిభాః।
రుజావంత్యశ్చ పిటికాః పోథక్య ఇతికీర్తితాః॥

తా. రెప్పలయొక్క లోభాగములో యెఱ్ఱ ఆవాలప్రమాణముగల కురుపులు జనించిన రక్తముచుగార్చుచు దురదతోఁగూడి జడత్వము కనుపొప్పిగలవై యుండిన పోథకీ యనంబడు.

వర్త్మశర్కరా లక్షణము.

శ్లో॥ పిటికాయాఖరాస్థూలసూక్ష్మాభిరభి సంవృతా।
వర్త్మస్థాశర్కరా నామసరోగో వర్త్మదూషకః॥

తా. కంటియందు కఠినముగ లావుగ నుండుకురుపు జనించి చుట్టు సన్నని కురుపులవలన వ్యాప్తంబైయుండిన వర్త్మశర్కరయనంబడు ఇది కంటిరెప్పలం జెరచు.

అర్శోవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ ఉర్వారు బీజప్రతిమాః పిటికా మందవేదనాః।
శ్లక్ష్ణాః ఖరాశ్చ వర్త్మస్థా స్తదర్శో వర్త్మకీర్త్యతే॥

తా. కంటిరెప్పలయందు దోసవిత్తులతో సమానంబులుగ అల్పవేదన నునుపు కాఠిన్యము గలవిగనుండు కురుపులు జనించిన అర్శోవర్త్మయనంబడు.

శుష్కార్శో లక్షణము.

శ్లో॥ దీర్ఘాంకురః ఖరస్తబ్ధో దారుణో భ్యంతరోద్భవః।
వ్యాధిరేషోతి విఖ్యాత శ్శుష్కార్శో నామనామతః॥

తా. కంటిలోపల పొడవుగ గరగరగ కఠినముగ దుఃఖకరముగనుండు మాంసపు మొలక జనించిన శుష్కార్శమనంబడు. ఇది త్రిదోషములవలన జనించు.

అంజన లక్షణము.

శ్లో॥ దాహతోదవతీతామ్రా పిటికావర్త్మసంభవా।
మృద్వీమందరుజా సూక్ష్మాజ్ఞేయా సాంజననామికా॥

తా. దాహము పోట్లు అనువానితోఁడంగూడి యెఱ్ఱగ మృదువుగ చిన్నదిగ నొకింత వేదనగలదిగనుండు కురుపు రెప్పలయందు జనించిన అంజనమనంబడు ఇది త్రిదోషములవలన జనించు.

బహుళవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ వర్త్మోపచీయతేయస్య పిటికాభి స్సమంతతః।
సవర్ణాభి స్థ్సిరాభిశ్చ విద్యా ద్బహుళవర్త్మతత్॥

తా. రెప్పలయొక్క సర్వప్రదేశము చర్మముతో సమానముగ కఠినముగనుండు కురుపులవలన వ్యాప్తంబై యుబ్బియుండిన బహుళవర్త్మమనంబడు ఇది త్రిదోషము వలన జనించు.

వర్త్మబంధ లక్షణము.

శ్లో॥ కండూమతాల్పతోదేన వర్త్మశోథేనయోనరః।
నసమంఛాదయేదక్షి యత్రాసౌవర్త్మబంధకః॥

తా. రెప్పలువాచి దురద నొకింత వేదన అనువానితోడం గూడియుండుటవలన మూయుట కనుకూలించకుండిన వర్త్మబంధమనంబడు. ఇది త్రిదోషములవలన జనించు.

క్లిష్టవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ మృద్వల్పవేదనంతామ్రం యద్వర్త్మసమమేవచ।
అకస్మాచ్చభవేద్రక్తం క్లిష్టవర్త్మేతితద్విదుః॥

తా. నేత్రములయొక్క క్రిందిరెప్పలు పైరెప్పలు ఏకకాలంబున మృదువులై అల్పవేదనగలదై యెఱ్ఱనై యకస్మాత్తుగ గడుపెల్లగనైన క్లిష్టవర్త్మమనంబడు. ఇది కఫరక్తములవలన జనించు.

వర్త్మకర్దమ లక్షణము.

శ్లో॥ క్లిష్టంపునః పిత్తయుతం శోణితం విదహేద్యదా।
తదాక్లిన్నత్వమాపన్న ముచ్యతే వర్త్మకర్దమః॥

తా. పూర్వోక్తక్లిష్టవర్త్మమునందు మరల పిత్తయుక్తరక్తం బెప్పుడుదిగనో అప్పుడది బురదవలెనగు. ఇదియ వర్త్మకర్దమ మనంబడు. ఇది పిత్తాధిక సన్నిపాతము వలన జనించు.

శ్యావవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ వర్త్మయద్బాహ్యతోంతశ్చ శ్యావంశూనంసవేదనమ్।
తదాహుశ్శ్యావవర్త్మేతి వర్త్మరోగవిశారదాః॥

తా. రెప్పలయొక్క పైభాగము లోభాగము నల్లనై వాచి పోట్లుతో గూడి యుండిన శ్యావవర్త్మమనంబడు. ఇది వాతాధిక త్రిదోషములవలన జనించు.

ప్రక్లిన్నవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ అరుజంబాహ్యతశ్శూనం వర్త్మ యస్యనరస్యహి।
ప్రక్లిన్నవర్త్మ తద్విద్యాత్క్లిన్న మత్యర్థమంతతః॥

తా. రెప్ప యొకింత వేదన వెలపట వాపుగలదై రెప్పకొలుకులకు సమీపమున మిక్కుటముగ చితచితలాడుచుండిన ప్రక్లిన్నవర్త్మమనంబడు. ఇది కఫాధిక్యమువలన జనించు.

అక్లిన్నవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ యస్యధౌతాన్యధౌతాని సంబధ్యంతే పునఃపునః।
వర్త్మాన్యపరిపక్వాని విద్యాదక్లిన్న వర్త్మతత్॥

తా. కంటిరెప్పలం గడిగినను, లేక గడుగకున్నను బంకవలె పలుమారు కరచుకొని లోభాగము బండక చీముతో గూడకనుండిన అక్లిన్నవర్త్మమనంబడు.

వాతహతవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ విముక్తసంధినిశ్చేష్టం వర్త్మయస్య నమీల్యతే।
ఏతద్వాతహతంవర్త్మ జానీయాదక్షిచింతకః॥

తా. రెప్పసంధులు వీడుటవలన కన్నులదెరచుటకు మూయుటకు శక్యంబై చిన్నదియై రెప్పలు మూతపడకుండిన వాతహతవర్త్మమనంబడు.

అర్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ వర్త్మాంతరస్థంవిషమం గ్రంథిభూతమవేదనమ్।
ఆచక్షతేర్బుదమితి సరక్తమవిలంబితమ్॥

తా. రెప్పలయొక్క లోభాగము మందవేదనగలదై కొంచెము యెఱ్ఱనై శీఘ్రముగ వృద్ధిబొందునదియై విషమమై దానియందు గ్రంథిజనించిన అర్బుదమనంబడు. ఇది త్రిదోషములవలన జనించు.

నిమేష లక్షణము.

శ్లో॥ నిమేషిణీస్సిరావాయుః ప్రవిష్టోవర్త్మసంశ్రయః।
ప్రచాలయతి వర్త్మాని నిమేషం నామతంవిదుః॥

తా. రెప్ప నాశ్రయించియుండు వాయువు నిమేషోన్మేషముల జేయునట్టి నిరలయందుజేరి రెప్పల గదలింపుచుండిన నిమేషమనంబడు.

శోణితార్శో లక్షణము.

శ్లో॥ వర్త్మస్థోయోవివర్ధేత లోహితోమృదురంకురః।
తద్రక్తజంశోణితార్శః ఛిన్నంఛిన్నంప్రవర్ధతే॥

తా. రక్తసంబంధమువలన రెప్పలయొక్క లోభాగమున యెఱ్ఱగ మృదువుగనుండు మొలకలుజనించిన శోణితార్శమనంబడు. దీనిని బలుమారు గోసినను మరల పెరుగుచుండును.

లగణ లక్షణము.

శ్లో॥ అపాకీ కఠినస్థూలో గ్రంథిర్వర్త్మభవోరుజః।
సకండూః పిచ్ఛిలః కోలసంస్థానో లగణస్తుసః॥

తా. రెప్పలయందు రేగుకాయవలె కఠినముగ స్థూలముగ కండూయుక్తముగ జిగటుగనుండు గ్రంథి జనించిన లగణమనంబడు. ఇది కఫాధిక్యమువలన జనించు. దీనియందు పోట్లుపాకము (పండుట) లేకుండు.

బిసవర్త్మ లక్షణము.

శ్లో॥ త్రయోదోషాబహిశ్శోథం కుర్యుచ్ఛిద్రాణివర్త్మనోః।
ప్రస్రవన్త్యంతరుదకం బిసవద్బిసవర్త్మతత్॥

తా. దోషత్రయప్రకోపమువలన రెప్పల పైభాగము వాచి ఛిద్రములతోగూడి తామరతూండ్లవలె లోన నీరును గార్చుచుండిన బిసవర్త్మమనంబడు.

కుంచన లక్షణము.

శ్లో॥ వాతాద్యావర్త్మ సంకోచం జనయంతియదామలాః।
తదాద్రష్టుంనశక్నోతి కుంచనంనామతద్విదుః॥

తా. ప్రకోపించిన వాతాదిదోషములు రెప్పల చిన్నవిగజేసిన నేత్రముల దెరచి చూచుట కశక్యంబగు. ఈ రోగము కుంచనమనియు లేక కృచ్ఛ్రోన్మీలనమనియు చెప్పంబడు.

పక్ష్మకోప లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రచాలితాని వాతేన పక్ష్మాణ్యక్షి విశంతిహి।
ఘృష్యంత్యక్షి ముహుస్తాని సంరంభం జనయంతిచ।
అసితేసితభాగేచ మూలకోశాత్పతంత్యపి।
పక్ష్మకోపస్సవిజ్ఞేయో వ్యాధిఃపరమదారుణః॥

తా. వాతముచే కంటిరెప్పలు చలింపజేయబడుటవలన వెంట్రుకలు కంటిలో ప్రవేశించి పలుమారు తెల్లగుడ్డునందుగాని నల్లగుడ్డునందుగాని రాగసికొనుటచే వాపుగలిగి వెంట్రుకలు మూలమునుండి వదలు. ఇదియ పక్ష్మకోపమనియు అథవా పుపక్ష్మమనియు చెప్పంబడు యిది కడుభయంకరమైనది.

పక్ష్మశాత లక్షణము.

శ్లో॥ వర్త్మపక్ష్మాశయగతం పిత్తం రోమాణిశాతయేత్।
కండూదాహంచ కురుతే పక్ష్మశాతం తమాదిశేత్॥

తా. రెప్పలు రెప్పవెంట్రుకలు వీనిమూలమునందుండు పిత్తము ప్రకోపించుటవలన వెంట్రుకలూడి రెప్పలయందు దురదను దాహమును గలుగంజేసిన పక్ష్మశాతమనంబడు.

త్రికటుకాద్యంజనము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కటుత్రయంచాపి ఫలత్రయంచ జ్యోతిష్మతీ
వేల్లకరంజబీజమ్। ప్రపౌండరీకం మధుకంచతామ్రం సింధూ
ద్భవంవై పటికంచశంఖమ్। రసాంజనం గైరిక చందనేద్వే
ద్రాక్షానిశాశాబగలోధ్రికంచ। తుత్థంచపీతాహ్వయరోహి
ణీచ పేమ్యంకరంజ స్వరసేనసర్వమ్।తుత్థాదిరేకో ద్విగుణో
రసాదిః ప్రపౌండరీకాదిగణాత్రిభాగమ్। శేషం చతుర్భాగ
మిదంనిహన్యాద్వర్తిస్సునేత్ర స్సకలాంశ్చరోగాన్।కాచంచ
పుష్పంపటలంవ్రణంచదుర్మాంసకండూపిటకంరుకూనమ్।దా
హంచరాగంచనిశాన్ధతాంచతథాధిమన్థంవినిహంతిశీఘ్రమ్॥

తా. త్రికటుకములు కరకతాండ్ర యుసిరికెలు వెక్కుడువిత్తులు వాయువిడంగములు గానుగవిత్తులు యివి దినుసుకు నాలుగేసిభాగములు ప్రపౌండరీకము అతిమధురము తామ్రభస్మము సైంధవలవణము పటిక శంఖము యివి దినుసుకు 3 భాగములు రసాంజనము కావిరాయి శ్రీగంధము రక్తచందనము ద్రాక్షపండు పసపు తెల్లలొద్దుగ లొద్దుగ ఇవి దినుసుకు రెండేసిభాగములు మైలుతుత్తము మ్రానిపసపు కటుకరోహిణి ఇవి దినుసుకొక్కొక్కభాగము ఇటుల వానినెల్ల ఖల్వములోనునిచి గానుగచెక్క రసముతో మర్దించి కణికలుజేసి ఉదకముతో జాదికన్నులబెట్టిన కాచము పువ్వులు పటలములు వ్రణములు దుర్మాంసము దురదలు పొక్కులు కూసలు కంటియందుమంటు రేయింపులు రేచీకటి అధిమంథము మొదలగు సర్వ నేత్రరోగముల తీవ్రముగ హరింపంజేయు.

కతకాద్యంజనము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కతకస్యఫలంశంఖ సైంధవం త్ర్యూషణం
సితా। ఫేనోరసాంజనంక్షౌద్రం విడంగానిమనశ్శిలా। కుక్కు
టాండకపాలంచ ఖల్వమధ్యే వినిక్షిపేత్। సర్వమేతత్సమం

కృత్వానారీ క్షీరేణపేషయేత్। తిమిరం పటలంకాచ మర్మ శుక్రం వ్యపోహతి। కండూక్లేదార్బుదంహంతిమలంబాహ్యం జయేత్తతః॥

తా. చిల్లగింజ శంఖము సైంధవలవణము త్రికటుకములు పంచవాగ సముద్రపు నురుగు రసాంజనము తేనె వాయువిడంగములు మణిశిల కోడిగుడ్డు పెంకులు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి చనుబాలతో మర్దించి కణికలుజేసి నిమ్మపండ్ల రసముతో చాది కన్నులబెట్టిన (శర్మరోగము కండ్లదృష్టిని పోగొట్టెడి రోగము) తిమిరము * పటలము కాచము అర్మరోగము కంటిపువ్వులు దురద నీరుగారుట నేత్రార్బుదము కండ్లపుసి హరించు.

గరుడాంజనము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] తృటిచ మరిచతుత్థం సైంధవం వారిఫేనం
పటికదరదశంఖంచందనంకుష్ఠలాక్షా।రజనినరకపాలంకుక్కు-
టాండంకునట్యాశిలకశశిసురాహ్వా తార్క్ష్యశైలంసరాళమ్।
అజపయసిచ వర్షా దినానదృగ్భృంగిసలిలసలిలజ విజయాభి
ర్ఘృష్టతంస ప్తవారమ్। తిమిరపటలకాచం ధూమ దృక్చాంధ
కారం కుసుమ క్లేదం సిందురం నేత్రపాకమ్। గరుడ
సదృశదృష్టిం నిర్మలత్వం ప్రభావం మనుజ హితకరార్థం
భాషితం పూజ్యపాదైః॥

తా. ఏలకులు మిరియాలు శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము సైంధవలవణము సముద్రపు నురుగు పటిక ఇంగిలీకము శంఖము శ్రీగంధము చెంగల్వకోష్టు లక్కబియ్యము పసపు మనుజుని తలపుర్రె కోడిగుడ్డు పెంకులు మణిశిల చిల్లగింజలు పచ్చకర్పూరము దేవదారు రసాంజనము గుగ్గిలము వీనిని సమభాగముగ ఖల్వములోనునిచి మేకపాలు గలిపిన పొన్నగంటి గుంటగలగర నీలి తెల్లకలువ కక్కులి అనువాని రసములలో ప్రతిదానిచే నేడేసి మారు మర్దించి కణికలుజేసి ఉదకముతోచాది కన్నులబెట్టిన తిమిరము పొరలు కాచము పొగకప్పిన కన్నులు గనపించని కన్నులు పూసలు కంటిపువ్వులు కంటిపుసి కంటియొలుపు నేత్రపాకము హరించి గరుడునితో సమానమైన దృష్టి నైర్మల్యము గలుగు. ఇది లోక హితార్థమై పూజ్యపాదునిచే జెప్పంబడియె.

* పటలము [illegible]

నయనామృతము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కర్పూరమంజనంతుత్థంతార్క్ష్యపీతకరోహిణీ।
వరాటంసైంధవంవ్యోషం ఫేనంమధుకచందనమ్।
శంఖంచతత్సమంపిష్ట్వా మాతులుంగరసేనతు।
మధుసర్పిర్యుతంచైవప్యంజనం నయనామృతమ్॥

తా. పచ్చకర్పూరము శుద్ధిజేసిన సౌవీరాంజనము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము రసాంజనము ప్రానిపసపు కటుకరోహిణి గవ్వలు సైంధవలవణము త్రికటుకములు సముద్రపు నురుగు యష్టిమధుకము శ్రీగంధము శంఖము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మాదీఫలరసముతో మర్దించి కణికలుజేసి తేనెతోగాని లేక నేతితోగాని చాది కన్నులబెట్టిన సర్వనేత్రరోగములు హరించు.

గరుడాంజనము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] కతక సైంధవ తుత్థకటుత్రయం పటికశంఖ
వరాట రసాంజనమ్। కునటితామ్ర మయోహి మరోహిణీ
జలధిఫేనవచా నృకరోటికా। ఉరగపారద టంకణమంజనం
త్రిఫలయా మధురోచనకంయుతమ్। కరజవల్కరసేన సుపే
షితం గరుడదృష్టి సమం కురుతేదృతమ్॥

తా. చిల్లగింజలు సైంధవలవణము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము త్రికటుకములు పటిక శంఖము గవ్వలు రసాంజనము రక్తమణిశిల తామ్రభస్మము యినుపభస్మము పచ్చకర్పూరము కటుకరోహిణి సముద్రపు నురుగు వస మనుజుని తలపుర్రె సీస భస్మము రసభస్మము వెలిగారము సౌవీరాంజనము కరకతాండ్ర ఉసిరికలు యష్టి మధుకము గోరోచనము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి క్రానుగచెక్క రసముతో బాగుగ మర్దించి కణికలుచేసి నీళ్ళతోజాది కన్నులబెట్టిన గరుత్మంతునితో సమానమైన దృష్టిగలుగు.

నేత్రరోగమునకు రసక్రియ.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పారదోవిద్రుమంనాగ సీసంచరసాంజనమ్।
సైంధవంత్ర్యూషణంతామ్రం తుత్థంగైరికలోధ్రకమ్।

పుత్రజీవీశిలాముస్తా గిరికర్ణ్యభయాసమమ్।
చించాసారవీరకంశుద్ధం నింబపత్రద్రవైస్స్రుతమ్।
పిష్ట్వాతామ్రతలేక్షౌద్రైః వర్తికాచార్మశుక్లజిత్ ॥

తా॥ రసభస్మము పుగడము సీసభస్మము కాసీసము రసాంజనము సైంధవలవణము త్రికటుకములు తామ్రభస్మము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము కావిరాయి లొద్దుగచెక్క పుత్రజీవివిత్తులు శుద్ధిజేసిన మణిశిల తుంగముస్తెలు తెల్లగంటెనవిత్తులు కరక్కాయ చింతగింజలు శుద్ధిజేసిన సౌవీరాంజనము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి వేపాకురసముతో మర్దించి ముద్దజేసి తామ్రపుపాత్రలోనునిచి తేనెబోసి రాగిగిన్నెతో మర్దించి కణికలుజేసి తేనెతోజాది కన్నులబెట్టిన అర్మము కంటిపువ్వులు హరించు.

నేత్రాంజనము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కణాసౌవీరకర్పూర నాగ పారదతీక్ష్ణకమ్।
విషంచలోహ పాత్రేతు నంద్యావర్త రసైర్దినమ్।
మర్దయేల్లోహ ముష్ట్యాథవటికాం చూర్ణితాంక్షిపేత్।
మర్దితం మర్దయేద్భూయోవర్తి శ్శుక్లామ్ల పిత్తజిత్॥

తా॥ పిప్పళ్లు సౌవీరాంజనము కర్పూరము సీసభస్మము రసభస్మము యినుపభస్మము శుద్ధిజేసిన వసనాభి వీనిని సమభాగములుగ నినుపపాత్రలోనునిచి నంద్యావర్తపురసముతో నొకదినము యినుపగుంటకతో మర్దించి పటికచూర్ణము గలిపి మరల మర్దించి కణికలుజేసి యొందించి కన్నులబెట్టిన కంటిపువ్వులు ఆమ్లపిత్తము హరించు.

తామ్రాద్యంజనము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] మృతతామ్రం సధాన్యాభ్రం శిఖితుత్థంచ ఖర్పరీ। దశనిష్కంపృథక్చూర్ణమేకీకృత్యచఖర్పరే। క్షిప్త్వా మందాగ్నినా పాచ్యాతద్గర్భే శుద్ధగంధకమ్। దత్వాల్పమల్పం భూయోహిరుధ్వాధూమం ప్రయత్నతః। చూర్ణితంజాయతే శుద్ధం త్రింశత్కర్షంతు గంధకమ్। సముత్తార్య క్షిపేత్తోయే ప్రస్థమాత్రేతుమర్దయేత్।తజ్జలంచాన్యభాండస్థంకృత్వాధః కిట్టవర్జితమ్। తజ్జలంచాతిపేశల్యంఘనీభూతే విశోషయేత్।

శిఖితుత్థం శిలాచూర్ణం కర్షాంశం వస్త్రగాలితమ్। మధ్వాజ్యస్తన్యతోఖ్యాతం సర్వనేత్రరుజాపహమ్॥

తా॥ తామ్రభస్మము ధాన్యాభ్రకము మైలుతుత్తము శుద్ధిజేసిన కపరి వీనిని దినుసుకు 10 నిష్కములయెత్తుచొప్పున చూర్ణముగావించి యేకముజేసి మూకుడులో నునిచి పొయిమీదబెట్టి అందు శుద్ధిజేయబడి చూర్ణజేయబడిన 80 కర్షముల గంధకమును పలుమారు కొంచెకొంచెముగా వేయుచు దానిపొగ బైలువెడలకుండు నటుల పైమూకుడుమూతిని మఱియొకమూకుడుచే మూయుచు గంధకంబంతయు జీర్ణంబగు వఱకు పాకముజేసిన శుద్ధంబగు. పిదప దానిని పొంగశిలమున దీసి 1 ప్రస్థపు నీళ్లలో గలిపి మర్దించి నీళ్లకడుగుననుండు మష్టును వర్జించి మఱియొక కుండలోబోసి గట్టియగు వఱకు యెండబెండించి అందు కర్ష ప్రమాణము శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తమును శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తును చూర్ణముగావించి వస్త్రగాళితముజేసి కలిపి కణికలుజేసి తేనెతోగాని లేక నేతితోగాని లేక చనుబాలతోగాని చాది కన్నులబెట్టిన సర్వనేత్రరోగములుహరించు.

రసాంజనాద్యంజనము.

శ్లో॥ [చరకే] శుక్లార్మజేవిషంకృష్ణా యుక్తంగోమూత్రభావితమ్।
సాముద్రఫేనంవటికం కురువిందరసాంజనమ్।
కూర్మపృష్ఠంచతుల్యాంశం సర్వాంశంచమనశ్శిలా।
శిలాయాద్విగుణంవ్యోషం వ్యోషాద్ద్విగుణసైంధవమ్।
లోహచూర్ణంవిషంచైవ ప్రత్యేకంసైంధవాంశకమ్।
పిష్ట్వాక్షౌద్రయుతంచాజ్యం పిల్లశుక్లార్మకంజయేత్।

తా॥ అతిగస పిప్పళ్ళు ఈ రెంటిని గోమూత్రముతో భావనజేసి చాది కన్నులబెట్టిన కంటిపువ్వులు నీరుగారుట హరించు. మఱియు సముద్రపునురుగు పటిక యింగిలీకము రసాంజనము తాబేటిపెంకు పుఱ్ఱె ఇవి సమభాగములు వీనికి సమము శుద్ధిజేసిన రక్తమణిశిల రక్తమణిశిలకు రెండింతలు త్రికటుకములు దానికి రెండింతలు సైంధవలవణము సైంధవలవణమునకు సరుసు లోహభస్మము లోహభస్మమునకు సమము అతివస యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి తేనెతోగాని లేక నేతితోగాని నూరి కణికలుజేసి కన్నులబెట్టిన కంటిపొర కంటిపువ్వులు అర్మరోగము వీనిని హరింపంజేయు.

చార్ద్రికం చాక్ష్యమృతమధుమృత్తై స్యాత్కల్పితం నేత్రవర్తి।
పటలతిమిరపుష్పం కండుకంలోహితంచ శ్వయథుజలనిబ
ర్హం చంద్రవాక్చంద్రకంచ।

తా. చిల్లగింజ శుద్ధిజేసిన మణిశిల పుసిరికపప్పు శుద్ధిజేసిన పాలతుత్తము శుద్ధిజేసిన యింగిలీకము యష్టిమధుకము లొద్దుగచెక్క శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధిజేసిన సౌవీరము త్రికటుకములు క్రానుగచెక్క నెరులిచెక్క దేవదారు ప్రానిపసపు మిరియాలు పటిక తెల్లకలువ శంఖము తామ్రభస్మము నాగభస్మము అభ్రకభస్మము కాంతభస్మము శుద్ధిజేసిన రక్తమణిశిల శుద్ధిజేసిన తాళకము పిప్పళ్ళు పుప్పి సముద్రపునురుగు కావిరాయి వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మత్తియాదలు కొంతి గుంటగలగర అల్లము అనువానిరసములతో మర్దించి కణికలుజేసి ఆవుపెన్నతోగాని తేనెతోగాని నేతితోగానిచాది కన్నులబెట్టిన కంటిపొరలు తిమిరములు కంటిపువ్వులు దురద యెఱుపు కంటివాపు నీరుగారుట వీనిని హరింపంజేయునని చంద్రుడు వచించె.

నయనామృతము.

శ్లో [ఆయుర్వేదే] మయూరతుత్థంసింధూత్థం తుత్థంఫేనం రసాం
జనమ్। టంకణం మరిచం తుల్యం జంబీర రసపేషితమ్।
త్రిరాత్రం తామ్రపాత్రస్థం కాచార్మ పటలాపహామ్। కం
డూవ్రణహరంనామ్నా నయనామృతముత్తమమ్।

తా. శుద్ధిజేసిన మైలతుత్తము సైంధవలవణము శుద్ధిజేసిన పాలతుత్తము సముద్రపునురుగు రసాంజనము వెలిగారము మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ తామ్రపుపాత్రలోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 3 దినములు మర్దించి కన్నులబెట్టిన కాచము అర్మము పొరలు దురద వ్రణము హరించును.

ఖర్పర్యాద్యంజనము.

శ్లో। [మాధవనిదానే] ఖర్పరితుత్థ రసాంజనంఫేనం శంఖశిలాని
పునర్నవత్రిఫలా। నింబరసేన విమర్ద్యచవటికా। కాచతిమిర
పటలానిచపుష్పమ్।

తా. శుద్ధిజేసిన కపరి శుద్ధిజేసిన మైలతుత్తము రసాంజనము సముద్రపునురుగు శంఖము శుద్ధిజేసిన మణిశిల తెల్లగలిజేరు త్రిఫలములు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో బాగుగనూరి కణికలుజేసి నీళ్ళతోనాది కన్నులబెట్టిన కాచము తిమిరము పొరగప్పిన కండ్లు కంటిపువ్వు హరించు.

తిలపుష్పాంజనము.

శ్లో। [బాహటే] మరీచంఖర్పరీచైవ తిలపుష్పాంతథైవచ।
ఏకైకంద్విగుణంప్రోక్తం జంబుసీరేణపేషయేత్।
నాశయేత్తిమిరంకండూం పటలాన్యర్బుదానిచ।
అతిరక్తానిమాంసాని హ్యేకరాత్రేణనాశయేత్।

తా. మిరియాలు 2 భాగములు శుద్ధిజేసిన కపరి 4 భాగములు నువ్వులపువ్వు 8 భాగములు యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి కణికలుజేసి కన్నులబెట్టిన * తిమిరములు దురద కంటిపొరలు అర్బుదము కంటియెఱుపు దుర్మాంసము 1 దినములో హరించు.

మరిచాంజనము.

శ్లో। [ఆయుర్వేదే] మరిచామలకం కరంజబీజం క్రమవృద్ధ్యుత్తర
భృంగతోయవర్తిః। తిమిరంపటలం హంతికాచం సుకృతం
కర్మయథాకృతంభవేత్తత్।

తా. మిరియాలు 1 భాగము పుసిరికపరుగు 2 భాగములు కానుగవిత్తులు 3 భాగములు యిటుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి గుంటగలగరాకురసముతో నూరి కణికలుజేసి నేత్రములయందంజనము జేసిన కానరానికన్నులు పొరలు కాచము జన్మాంతర సుకృతకర్మవలన హరించు.

చంద్రప్రభాంజనము.

శ్లో। [సిద్ధవిద్యాభూః] ఫేనంచముండం కతకస్యబీజం నారంకపా
రంసహకుక్కుటాండమ్। మనశ్శిలామాధవసంప్రయుక్త
మాజన్మజాతం కుసుమంవిహంతి।

తా. సముద్రపునురుగు యినుపభస్మము చిల్లగింజ వరుసకపాలము కోడిగుడ్ల పెంకులు శుద్ధిజేసిన మణిశిల వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి తేలకట్టె కషాయ

---

* తిమిరమన—కండ్లు గానరాకుండుట.

ముతో నూరి కణికలుజేసి కన్నులబెట్టిన జనించినది మొదలుకొనియుండు కంటిపువ్వులు హరించు.

చంద్రోదయవర్తి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] * హరిద్రానింబపత్రాణి పిప్పలీమరిచానిచ।
† విభీతకకరంజాని శంఖనాభిర్మనశ్శిలా। ‖ ఏతానిసమభాగా
నిహ్యాజామూత్రేణపేషయేత్। ‡ నాశయేత్తిమిరంకండూం
పటలాన్యర్బుదానిచ। అపిత్రివార్షికంశుక్రం మాసేనైకేన
నాశయేత్ । అధికానిచమాంసాని రాత్ర్యంధత్వంతథైవ
చ । వర్తిశ్చంద్రోదయానామ నృణాందృష్టివిశోధినీ॥

తా. పసపు వేపచిగురు పిప్పళ్ళు మిరియాలు తానికాయలలోని పలుకులు కానుగవిత్తులు శంఖము శుద్ధిజేసినవాభి శుద్ధిజేసిన మణిశిల వీనిని సరుభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మేకపంచితముతో నూరి కణికలుజేసి నీళ్ళతోచాది కన్నులబెట్టిన కండ్లుకానరాకుండుట దురద పొగలు అర్బుదము 3 సంవత్సరములుగనుండు కంటి పువ్వులు దుర్మాంసములు రేచీకటి వీని 1 మాసములో హరింపజేయు.

నేత్రరోగములకు దార్వ్యాద్యంజనము.

శ్లో॥ [శారీరే] దార్వ్యంచపటలంకాచం పిల్లంరక్తం తథార్జున
మ్।స్రావార్మనక్తరోగాణి కండూక్లేదంవ్యపోహతి । యూ
థికాఘర్షణంమూలం వర్త్మరోగంవినాశయేత్ । నాశయే
చ్ఛుక్లరోగాంశ్చ విజానీయా ద్విశేషతః॥

తా. రసాంజనము కన్నులబెట్టిన కంటిపొరలు కాచము కంటిపుసి యెఱుపు అర్జునము నీరుగారుట అర్మరోగము రేచీకటి దురద కండ్లుబ్బికొనుట వీనిని హరింపజేయు. మరియు అడవిమొల్ల గంధమును కన్నులబెట్టిన కంటినొప్పి వర్త్మరోగము పువ్వులు వీనిని హరింపజేయు.

* హరితకీవచాకుష్ఠం † విభీతకస్యమజ్జాచ. ‖ సర్వమేతత్సమంకృత్వా
‡ హరికండూంచ తిమిరమర్బుదంపటలానిచ । అతిరక్తాని మాంసాని
శుక్లం వర్త్మనిహంతిచ.

గిరికర్ణికాద్యంజనము.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] సితగిరికర్ణిమూలం బీజంపుష్పాణిపేషయేద్వ
ర్తిమ్ । శంఖంనిశాభయశుంఠిగతమపిచక్షుర్నివర్తయేత్॥

తా. తెల్లగంటెనవేరు దానివిత్తులు పువ్వులు శంఖము పసపు కరక్కాయ శొంఠి వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి గంటెనవేరురసముతో మర్దించి కన్నులబెట్టిన పోయిన కన్నుఅకూడ మరలవచ్చును.

కుమారికా వర్తి.

శ్లో॥ [మతాంతరే] అశీతిస్తిలపుష్పాణి మరిచానిచషోడశ ।
పంచాశజ్జాతిపుష్పాణి షష్టిఃపిప్పలితండులాః ।
* ఇయాంచంద్రప్రభానామ వర్తిస్తిమిరనాశినీ॥

తా. నువ్వులపువ్వులు 80 మిరియాలు 16 జాజిపువ్వులు 50 పిప్పలిబియ్యము 60 యిటుల వీనినెల్లనూరి కణికలుజేసి కన్నులబెట్టిన తిమిరములు హరించు.

శిలాద్యంజనము.

శ్లో॥ [నూరసూత్రే] శిలామాగధికర్పూరం పురాణంతింత్రిణీఫలమ్।
కరజంనూరసూత్రేణ దివానక్షత్రదర్శనమ్॥

తా. శుద్ధిజేసిన మణిశిల పిప్పళ్ళు పచ్చకర్పూరము ప్రాతచింతపండు గ్రానుగ విత్తులు వీని నుదకముతో నూరి కన్నులకుబెట్టిన పగటియందు నక్షత్రములు గనుపించు.

నారికేళాంజనము.

శ్లో॥ [భేషజకల్పే]దార్వీవరామధుకమంభసినారికేళేపక్త్వాష్టభా
గపరిశిష్టరసంపునస్తత్। సాంద్రంవిపాచ్యసళిసైంధవమా
క్షికాఢ్యం ‖ హంత్యర్మకాచతిమిరా ర్బుదవర్త్మరోగాన్॥

* ఏషాకుమారికావర్తిర్గతంచక్షుర్నివర్తయేత్ ॥ పోయిన కండ్లుకూడా మరల వచ్చును.

‖ యుంజాద్వ్రీణా త్తి-తిమిరా త్తిషుపి త్తజేషు॥ ...పిత్తమువలన గలిగిన నేత్రవ్రణము తిమిరము.

తా. ద్రాక్షపప్పు కరక తాండ్ర యుసిరికలు యష్టిమధుకము వీనిని దినుసు యొకటింటికి కొక్కొక్కపలముచొప్పున నలగగొట్టి కుంచెడు నారికడపుకాయ నీటిలో వైచి 8 వ భాగము శేషించునటుల కషాయముకాచి మఱియొకకుండలోబోసి సన్నపు సెగను సోలెడు శేషించునటులకాచి చల్లార్చి యందు 4 మాడలయెత్తు పచ్చకర్పూరము మాడయెత్తుసైంధవలవణము 6 చిన్నములయెత్తు తేనెగలిపి కన్నులబెట్టిన అర్మము కాచము తిమిరము అర్బుదము వర్త్మరోగము (నీరుగారుట) వీనిని హరింపంజేయు.

నేత్రరోగములకు మహానారికేళాంజనము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] మధుకవరాదార్వీణాం పృథక్పలానాం నారికే
ళసలిలస్య॥ ప్రస్థేవిపచేదేతత్తుల్యాంశంతత్పునఃపచేత్పాత్రే।
తుత్థంశశిఫేనగైరిక సింధూత్థరసాంజనాని మరిచంచ । పృథ
క్పృథక్పాదనిష్కం క్షీపేదాహోద్యమాక్షికవిప్లుతమ్।అంజ
నమఖిలేనేత్ర షడశీక నవతింనిహంత్యాశు॥

తా. యష్టిమధుకము కరక తాండ్ర యుసిరికలు ద్రాక్షపప్పు వీనిని దినుసు కొక్కొక్క పలముచొప్పున దంచి 1 ప్రస్థపు నారికడపు కాయ నీటిలోవైచి 8 వ భాగము మిగులునటుల కషాయముకాచి మరియొకకుండలోబోసి సన్నపు సెగను మరల కాచి 6 పలములంగ దించుకొని చల్లార్చి పిదప యందు శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము పచ్చకర్పూరము సముద్రపునురుగు కావిరాయి సైంధవలవణము రసాంజనము మిరియాలు అనువాని చూర్ణమును దినుసుకు కాలునిష్కము చొప్పున గలిపి తేనె 1½ తులముబోసి కన్నులకుబెట్టిన 96 నేత్రరోగములు హరించు.

శంఖాది వటికములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శంఖస్యభాగాశ్చత్వార స్తదర్ధంచమనశ్శిలా।
మనశ్శిలార్ధంమరిచంమరీచార్ధంచ * సైంధవమ్ । అజాక్షీరే
ణసంమర్ద్య ఘుటికాంకారయేద్బుధః । నిశాంధ్యంతిమిరం
కాచంపుష్పాణిపటలానిచ।అతిమాంసానిరక్తాని సప్తరాత్రే
ణనాశయేత్ । వారిణాతిమిరంహంతి హ్యర్బుదంహంతిమ
స్తునా । పిచ్చటంమధునాహంతి స్త్రీక్షీరేణ తథార్జునమ్॥

* పిప్పలీ.

తా. శంఖము 4 భాగములు శుద్ధిజేసిన రక్తమణిశిల 2 భాగములు మిరియాలు 1 భాగము సైంధవలవణము ½ భాగము యిటులవీనినెల్ల ఏకముజేసి మేకపాలతో మర్దించి కణికలుజేసి కన్నులబెట్టిన రేచీకటి కండ్లుగానరాకుండుట కాచము కంటిపూలు పొరలు దుర్మాంసములు కంటియెఱుపులు 7 దినములలో హరించు. నీళ్ళతోజాదివేసిన తిమిరము హరించు. పెరుగుమీది నీళ్లతోజాదివేసిన అర్బుదము హరించు. తేనెతోజాది వేసిన పిచ్చటమను నేత్రరోగము చనుబాలతోజాది వేసిన అర్జునము హరించు.

పుష్పాంజనము.

శ్లో॥ మంజిష్ఠామధుకోత్పలందధికణా త్వక్చవ్యగోరోచనమ్।
మాంసీచందనశంఖకం గిరిమృదాతుత్థంసపుష్పాంజనమ్।
సర్వంచైవసమానమంజనమిదం యోజ్యంసదాచక్షుషామ్।
కండూక్లేదమలాంచశోణితరుజంపిల్లంచ శుక్లాపహమ్॥

తా. మంజిష్ఠ అతిమధురము కలువపువ్వు పెరుగుపిప్పలి లవంగపట్ట చవ్యముగోరోచనము జటామాంసి చందనము శంఖము కావిరాయి శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము పుష్పాంజనము వీనిని సమభాగములుగనూరి నేత్రములయందు సదా అంజనముచేయుచుండిన దురద నీరుగారుట కంటిపుసి యెఱుపు కంటినొప్పి పిల్లము శుక్రము హరించు.

గోదంతాద్యంజనము.

శ్లో॥ గోదంతంకుక్కుటాండంమకరజ దశనంశంఖచూర్ణంవరాట
మ్। సారంగోద్భూతదంతా జలధిమలయుతం తామ్రచూర్ణం
సతుత్థమ్ । కర్పూరంరాస్నకంవైఘుటికమశిమధూద్భిష్టమః
దాగ్నిఘృష్టే । పుష్పంచార్మార్జునంతత్తిమిర పటలకంకా
చకం హంతినేత్రే॥

తా. ఆవుయొక్కదంతము కోడిగుడ్డుపెంకులు మొసలిదంతము శంఖచూర్ణము గవ్వలచూర్ణము బెంకపండ్లు సముద్రపునురుగు తామ్రచూర్ణము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము పచ్చకర్పూరము సన్నరాస్నము చంద్రకాంతమణి యింటిమైనము వీనిని పాత్రలోనిడి మందాగ్నిపైనుంచి బాగుగమర్దించి పిదప నిమ్మపండ్లపులుసుతో మర్దించి కణికలుజేసి

నేత్రములయం దంజనము వేసిన కంటిపువ్వులు అర్మము అర్జునము తిమిరము కంటిపొరలు కాచము వీనిని హరింపంజేయును.

ధాత్ర్యంజనము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] దాత్రీపథ్యావిభీతానాం ఫలమజ్జావిచూర్ణితమ్ । వారిణాపూరితంచక్షు స్తిమిరంహంతినిర్భరమ్॥

తా. ఉసిరికపప్పు కరక్కాయ తానికాయ వీనిపప్పును చూర్ణముజేసి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి కణికలుజేసి నేత్రములయం దంజనము వేసిన కండ్లలో నీరుగారుట తిమిరము హరించు.

ఉత్పలా ద్యంజనము.

శ్లో॥ ఉత్పలంసైంధవంరక్త చందనంత్రిఫలాతథా ।
నిశాంధ్యంతిమిరంహంతి పటలంచక్షురంజనమ్ ॥

తా. కలువపువ్వులు సైంధవలవణము రక్త చందనము త్రిఫలములు వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి అంజనము వేసిన రేచీకటి తిమిరము కంటిపొరలు హరించు.

అర్ధ చంద్రోదయము.

శ్లో॥ కర్పూరంపటికంశంఖం చందనంమధుశారిబా । మంజిష్ఠారజనీద్వేచకతకంగైరికంసమమ్ । సర్వైస్సమంచతుర్థంచజంబీరరసమర్దితమ్ । రాత్ర్యాంధ్యంతిమిరంకండూం పటలంకాచమేవచ। వర్త్మాంతేజాయతేపుష్పం మాసేనైకేనశామ్యతి । అర్ధచంద్రోదయోనామ్నా సర్వనేత్రేరుజాపహః॥

తా. పచ్చకర్పూరము పటిక శంఖము చందనము యష్టిమధుకము గూడపాల మంజిష్ఠి పసుపు మ్రానిపసుపు చిల్లగింజ కావిరాయి యివిసమభాగములు వీనికన్నిటికి సమము శుద్ధిజేసినమైలుతుత్తము యిటులవీనిని ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి అంజనము వేసిన రేచీకటి తిమిరము దురద పొరలు కాచము కంటిరెప్పకొనయందు జనించురోగము పువ్వులు కెందలకు సర్వనేత్రరోగములు 1 మాసములో హరించు, (శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము మాడేగానులురొత్తు శుద్ధిజేసిన కఫరి 1తులముశుద్ధిజేసిన పటిక 1 తులము 10 చిదిగింజలమసి యిటుల వీనినెల్ల నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి రాగి

తట్టలోనుంచి ఆవువెన్న గలిపి రాగిముంతతో మరల మర్దించి 33 దినములు కరాటమున నునిచి పిదప దానినిదీసి మరలమర్దించి మరల కరాటమున 33 దినములునిచి కన్నులచెట్టి నేత్రరోగములుమాదకండ్లు దూలమాదలు తిమిరమాదలు పుసిమాదలు నీరుగారుట దురద కామిల పసరుకామిల రేచీకటి పటలములు శిరోవాతములు కపాలశూలలు కన్నులదరుట పక్షాఘాతము శిరోవాతము దుర్మాంసము కంటియొరుపు నిలువకండ్లు పిల్లములు అభిష్యందము హరించు.)

కాయకండ్లకు చికిత్స.

సీ॥ పెనురేకుతాళకంబును రక్తమణిశిల। పసపును మిరియంబు
పటికశంఖ। గంధకసారంబుసైంధవలవణంబు । సమభాగము
లుగూర్చిజంబుఫలము । సారంబుతోనూరి సరవిగామర్దించి।
కణికలుచేసియుగన్నుఁగనల । గంధంబుదీసియు ఘటియింపఁ
గాగాఁయ। కన్నులుదుర్మాంసగతులుపొరలు॥గప్పనవియును
నెఱుఁగనికన్నుఁగవలు।నిశివిరిసినీరుగారెడినేత్రములును। గం
టిపువ్వులుమానుఁ బ్రఖ్యాతముగను। ప్రజలకెల్లను నానంద
ప్రచురముగను॥

సీ॥ ఘనతామ్రభస్మంబు గరకకాయలుజీడి । గింజలమసియును
మంజులముగ। వెన్నతోఁగూరిచివెసరాగిముంతపై। దగమర్ద
నముచేసిధరణియందు । నక్షిరోగులకండ్లనమరంగవైచిన ।
కామిల్లిమాదలుకండ్లదూల । మాదలుతిమిరంపు మాదలు
పుసిమాద।దుర్మాంసరేచిక్కుదురదకండ్లు॥ నేత్రవాతంబు లెరు
పులునేత్రశూల । పక్షవాత శిరోవాత పసరుకామి। లలుక
పాలంపుశూల లత్యలఘుసన్ని । గండమాలలు మరినూతి
పుండ్లడంగు॥

నేత్రరోగములకు నృపవల్లభ తైలము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ఏరండమూలం తగరంశతాహ్వా జీవంతిరాస్నాసహాసైంధవంచ । భృంగంవిడంగం మధుయష్టికంచ

విశ్వౌషధంకృష్ణతిలస్యతైలమ్।అజాపయశ్చైలవిమిశ్రితంచ
చతుర్గుణంభృంగరసంచయుక్తం। షడ్బిందవోనాసికయోర్విధేయాశ్శీఘ్రంనిహన్యశ్శిరసో వికారాన్ । చ్యుతాంచకేశాన్ పలితాంశ్చదంతాన్ దుర్గంధమూలాంశ్చవ్యపాకరోతి।
సుపర్ణదృష్టిప్రతిమంచ చక్షుశ్శిరోర్తినాశంచ కరోతిసమ్యక్।

తా॥ ఆముదపువేరు గ్రంథితగరము సదాప మనుబాల దుంపరాష్ట్రము సైంధవలవణము గుంటగలగర వాయువిడంగములు యష్టిమధుకము శొంఠి వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి యందు నల్లనువ్వులనూనె మేకపాలు శిలాజిత్తు నూనెకు 4 గింతలుగుంటగలగరాకురసము గలిపి చిక్కగ తైలముకాచి 6 బిందువులను నస్యముజేయించిన శిరోరోగమును శీఘ్రముగ నశింపజేయు. మఱియు రాలిపోయిన వెంట్రుకలు మరలమొలుచు నెరిసిన వెంట్రుకలు నల్లగనగు దంతమూలములయందలి దుర్గంధము హరించు. నేత్రరోగములు మాని గరుత్మంతునితో సమానమైన దృష్టిగలుగు. తలనొప్పిహరించు.

యష్ట్యాదితైలము.

శ్లో॥ యష్టీకుష్ఠమధూకచోరకవరాగోపీవిదారీబలా।
మోచాంభోరుహకందకే సరనతంశీతాంబుపాండూత్పలైః।
శ్రీఖండేనయుతైశ్శృతంతిలభవంధాత్రీగుడూచీజయా।
ఛాగీదుగ్ధసమంశిరోనయనజాన్నస్యాత్ప్రమస్తాన్గదాన్।

తా॥ యష్టిమధుకము చెంగల్వకోష్టు యిప్పపువ్వులు కచోరములు పిల్లిపీచర గూడపాల నేలగుమ్ముడుగడ్డ ముత్తవపులగము పెద్దముత్తవపులగము బూరుగబంక తామరగడ్డలు తామరగరులు గ్రంధితగరము కురువేరు తెల్లకలువగడ్డ శ్రీగంధము పునిరితెపప్పు తిప్పతీగ కరక్కాయలు వీనిని సమభాగములుగ దంచికషాయము కాచి దానికి సమముగ మేకపాలు నూనెగలిపి చిక్కగకాచి నస్యముచేయించిన సర్వరోగములు కంటినొప్పి సర్వనేత్రములు హరించు. (తిప్పతీగాకు గుంటగలగరాకు దొండాకు తులసియాకు నేలతులసియాకు పొన్నగంటాకు అనువాని యొక్కరసమును దినుసు కొక్కొకభాగము నెయ్యి 6 వ భాగము గలిపి చిక్కగకాచి నస్యముచేయించిన నేత్రరోగములు హరించు.)

నేత్రరోగములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ శాలితండులగోధూమముద్గసైంధవగోఘృతమ్।
గోపయశ్చసితా క్షౌద్రంపథ్యంనేత్రగదేస్మృతమ్।

తా॥ వరిబియ్యము గోధుమలు పెసలు సైంధవలవణము ఆవునెయ్యి ఆవుపాలు పంచదార తేనె యివి నేత్రరోగములయందు పథ్యకరంబులు.

నేత్రరోగములయం దపథ్యము.

శ్లో॥ సర్వశాకమచక్షుష్యంచక్షుష్యంశాకపంచకమ్। జీవంతీవాస్తుమత్స్యాక్షీ మేఘనాదఃపునర్నవా। అచక్షుష్యంథవేచ్ఛాఘమచక్షుష్యంసురాదధి। తథావైహింగులవణంపిణ్యాకంపిష్టమాషకమ్। స్నానవ్యాయామతాసియం తాంబూలంక్రోధఆతపః। తేజోనిరీక్షణంజ్వాలామక్షిరోగీవివర్జయేత్।

తా॥ మనుబాల చక్రవర్తికూర పొన్నగంటికూర చిత్తికూర గలిజేరు అనసీరె తప్ప తక్కిన యాకుకూరలు సర్వమైన యాకుకూరలు కల్లు పెరుగు యింగువ పుప్పితెలికపిండి పిండివంటకములు స్నానము సంచారము పుదకపానము తాంబూలము కోపము యెండ తేజస్సునుజూచుట అగ్నిజ్వాల వీనిని నేత్రరోగము గలవారు వర్జింపవలయు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడుమామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరో భూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్యసహితే నేత్రరోగ నిదాన తల్లక్షణ తచ్చికి
త్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
సప్తదశ ప్రకరణమ్.

శ్రీ రస్తు.

బసవరాజీయము.

ఆంధ్ర తాత్పర్యము.

అష్టాదశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ భూతేశం సర్వభూతేశం నాయకం సర్వనాయకమ్।
దేవందేవ మహాదేవం శంభుమూర్తి మహం భజే॥

తా. భూతప్రేత పిశాచాదులకు ప్రభువు పృథివ్యాది పంచభూతములకు ప్రభువు నాయకుడు సర్వప్రపంచమునకు నాయకుడు సర్వదేవతలకు దేవుడు మహాదేవుడు నగు పరమేశ్వరుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః।
వక్ష్యామి వృష రాజీయ మహం వైద్య శిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠ వంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడైన బసవరాజు యని పేర్కొనబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీ గ్రంథముయొక్క అష్టాదశ ప్రకరణమును రచించుచున్నాడను.

స్థౌల్యరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అవ్యాయామ దివాస్వప్న శ్లేష్మాహార
నిషేవణాత్। * న స్నిగ్ధై ర్మధురై ర్మాంసై ర్మేదో వర్ధతి
నాన్యథా। మేద సావృత మార్గత్వా త్పుష్యం త్యన్యేన
ధాతవః। మేదస్తు చీయతే యస్మా దశక్తస్సర్వకర్మసు॥

తా. సంచారము చేయకుండుట పగలు నిద్రించుట కఫకరపదార్థముల సేవించుట స్నిగ్ధములైన పదార్థములుగాని లేక జిగటగల పదార్థములుగాని లేక మధురరసములుగాని సేవించుట మిక్కుటముగ మాంసమును భుజించుట యీ కారణములవలన మేదో

* మధురోష్ణ రసః ప్రాయ స్స్నిగ్ధా శ్లేష్మో వివర్ధతే॥

రోగము జనించు. మఱియు మేదస్సుచే మార్గము నడ్డగింపబడుటవలన యితర ధాతువులు వృద్ధిం బొందకుండు కావునం జేసి స్థౌల్యరోగముగలవాడు సర్వకర్మలయందు శక్తుండగు. (రసవాహినీ సిరోమార్గములయందు మేదస్సు వ్యాపించి అస్థిమొదలగు వానికి క్రమముగను పోషణముగలుగంజేయకుండుటవలన మేదస్సు అధికాధికముగ వృద్ధిం బొందు.)

స్థౌల్యరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ స్థూలత్వం తుందవృద్ధిశ్చ క్షుద్రశ్వాసః క్రమాద్భవేత్। అతి
స్వేదోల్ప దౌర్గంధ్యమల్పప్రాణోల్పమైథునః। ఆహారః పచ్యతే
శీఘ్రం పునః కాంక్షతి భోజనమ్। వికారాంశ్చాప్నుతే ఘోరాన్
కాంశ్చిత్కాల వ్యతిక్రమాత్। అతిస్థౌల్య తృషామోహ
జ్వరం వాథ భగందరమ్। వ్రణం కృచ్ఛ్రం ప్రమేహ కుష్ఠం కాసం
శ్వాసం కరోతి చ। తత్ర మేదోనిల శ్లేష్మనాశనం సర్వమిష్యతే।
శ్యామాయవ కులుత్థాన్నం ముద్గాన్నైస్స ముపాచరేత్।
మధూదకైస్సురాపానై ర్లఘు రూక్షోష్ణభోజనైః। కటుతిక్త
కషాయాతి చింతా వ్యాయామ జాగరైః। లంఘనై రుప
వాసైర్వా స్థౌల్యరోగ ముపాచరేత్॥

తా. శరీరము బలిసి కడుపు పెరిగి క్షుద్రశ్వాసముగలుగుట మిక్కుటముగ చెమటబట్టుట శరీరము దుర్గంధము వీచుట బలము తగ్గుట మైథునశక్తి లేకుండుట కొంత కాలము గడచిన పిదప భయంకరములగు కొన్ని వాతాది వికారములు గలుగుట అతిస్థౌల్యముగలుగుట దప్పి మోహము జ్వరము భగందరము వ్రణములు మూత్రకృచ్ఛ్రము మేహము కుష్ఠు దగ్గు వుబ్బసముగలుగుట మేదోరోగమువలన మేదస్సు వాత శ్లేష్మములు మొదలగునవి యన్నియు నశించుట యీ లక్షణంబులు స్థౌల్యరోగమున గలుగునని తెలియవలయు. దీనిని చామలబంటుకము యవలు వులవలన్నము పెసర వులగము పానకము సురాపానము లఘువై రూక్షకరమై యుష్ణముగనుండు వంటకము కారము వొగరు చేదుగల ద్రవ్యములు మిక్కుటముగ చింతించుట వ్యాయామము జాగరణము లంఘనము లేక ఉపవాసము అనువానివలన నుపచరింపవలయు.

మేదోవృద్ధి లక్షణము.

శ్లో॥ క్షుద్రశ్వాస తృషామోహ స్వప్నక్రథనసాదనైః।
యుక్తః క్షుత్స్వేద దౌర్గంధ్యై రల్పప్రాణోల్పమైథునః॥

తా. మేదస్సు వృద్ధిఁబొందుటవలన క్షుద్రశ్వాసము దప్పి మోహము నిద్ర అకస్మాత్తుగ శ్వాసమునకు ప్రతిబంధము లేక నిద్రించు నపుడు బలముగ గురకలు విడుచుట శరీరమున బడలిక తుమ్ములు చెమట దౌర్గంధ్యము అల్పశక్తి అల్పమైథునము అను నవి గలుగు.

శ్లో॥ మేదస్తు సర్వభూతానా ముదరే హ్యస్థిషుస్థితమ్।
అత ఏవోదరే వృద్ధిః ప్రాయో మేదస్వినోభవేత్॥

తా. మేదస్సు విశేషముగ సర్వప్రాణులయొక్క యుదరమధ్యమునందును అస్థులయందును నుండు దానివలన మేదస్సుగలపురుషునికి విశేషముగ నుదరము వృద్ధిఁబొందు.

స్థూల లక్షణము.

శ్లో॥ మేదోమాంసాతి వృద్ధత్వా చ్చలస్ఫిగుదర స్తనః।
అయథో పచయోత్సాహో నరోతి స్థూల ఉచ్యతే॥

తా. మేదస్సు మాంసము మిక్కుటము వృద్ధిఁబొందుటవలన నరునియొక్క స్ఫిక్కులు ఉదరము స్తనములు నడుచునపుడు వ్రేలబడి కదలుట మనుషునివలె శరీరవృద్ధి ఉత్సాహము లేకుండుట యీ లక్షణములుగలిగిన స్థూలరోగమని తెలియవలయును.

మేదోరోగా సాధ్యత్వము.

శ్లో॥ మేదస్యతీ వసంవృద్ధే సహసైవా నిలాదయః।
వికారాన్ దారుణాన్ కృత్వా నాశయంత్యాశు జీవితమ్॥

తా. మేదస్సు మిక్కుటముగ వృద్ధిఁబొందుటవలన వాతాదిదోషములు నష్టంబులై యకస్మాత్తుగ భయంకరవికారములు (అనగా ప్రమేహ పిటకా జ్వర భగందర విద్రధి వాతరోగములు) గలుగఁజేసి శీఘ్రముగ ప్రాణముల హరింపఁజేయును.

చవ్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]చవ్యజీరకవ్యోషహింగుసౌవర్చలానలాః।
మధునాసక్తవః పీతామేదోఘ్నా వహ్నిదీపనాః॥

తా. చెవ్యము జీలకఱ్ఱ త్రికటుకములు యింగువ సౌవర్చలవణము చిత్రమూలము వీనిని చూర్ణముజేసి తేనెతో సేవించిన స్థౌల్యము అగ్నిమాంద్యము హరించు.

త్రికటుకాది చూర్ణము.

శ్లో॥ త్ర్యూషణంకటుకం శిగ్రు బృహతీకంటకారికా।
శాలిపర్ణీపృశ్నిపర్ణీ వారాహీచ సువర్చలమ్।
ద్వినిశాతి విషాహింగు యవానీజీరకద్వయమ్।
విడంగంహపుషా ధాన్యా సర్వంమేదోఘ్నితంజయేత్॥

తా. త్రికటుకములు కటుకరోహిణి తారుమునగ చిన్నములక పెద్దములక కోలపొన్న నక్కతోకపొన్న నేలతాటిగడ్డలు సౌవర్చలవణము పసపు మ్రానిపసపు అతివస యింగువ రోడిసెపాల జీలకఱ్ఱ నల్లజీలకఱ్ఱ వాయువిడంగములు గోదకరము కొత్తిమెర్లు వీనిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముజేసి (దీనికిసమముగ లోహభస్మమును గలిపి 4 మాడలయెత్తును తేనెతో) సేవించిన స్థౌల్యరోగము హరించు.

గుడూచ్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] గుడూచీ మథయాంముస్తా క్షౌద్రైఃకర్షం
లిహేదను॥

తా. తిప్పతీగ కరక్కాయలు తుంగముస్తెలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి (దీనికిసమముగ లోహభస్మమును గలిపి) కర్షమెత్తును తేనెతో సేవించిన స్థౌల్యరోగము హరించు.

తామ్రభస్మ యోగము.

శ్లో॥ [మతాంతరే] మృతతామ్రం కణాక్షౌద్రం మాషమాత్రం
నియోజయేత్॥

తా. తామ్రభస్మము పిప్పళ్ళు వీనిని తేనెతో మాషమెత్తును సేవించిన స్థౌల్యరోగము హరించు.

జయంత్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [మతాంతరే] వత్సామలక చూర్ణేన జయంతీవా జయా
భయా।భక్షయేన్నాశయేత్స్థౌల్యంమద మేదోత్థితాన్గదాన్॥

తా. గొడిసెపాల పుసిరికెపప్పు తక్కాలి వీనిని గాని లేక తక్కాలి కరక్కాయ అనుపానినిగాని సమభాగములుగ దంచి జూర్ణముజేసి (వుదకముతో) సేవించిన స్థౌల్య రోగము హరించు.

గుగ్గుల్వాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [బాహటే] గుగ్గులుస్త్రిఫలాత్ర్యూషం వహ్నిముస్తావిడంగ
కమ్ । తుల్యాంశం భక్షయేత్కర్షం మేదశ్శ్లేష్మమదాత్యయాన్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన మహిసాక్షి గుగ్గిలము త్రిఫలములు త్రికటుకములు చిత్రమూలము తుంగముస్తెలు వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి కర్ష మెత్తును (తేనెతో) సేవించిన మేదస్సు శ్లేష్మరోగము మదాత్యయము హరించు.

గంధక కల్పము.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] గంధకంమధుతైలంచ కర్షమాత్రం లిహే
త్సదా । మేదోవాతకఫంహంతిమాసమాత్రేనసంశయః॥

తా. శుద్ధిజేసిన గంధకమును యిప్పనూనెతో మర్దించి కర్ష మెత్తును సేవించిన 1 మాసములో స్థౌల్యరోగము వాతకఫరోగములు నిశ్చయముగ హరించు.

స్థూలాంతక రసము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] వంధ్యాకర్కోటకీకంద ద్రవైర్మర్ద్యందిన
త్రయమ్ । తాళకంచ మృతంతామ్రం ద్విగుంజం మధునా
లిహేత్ । పిబేత్క్షారోదకంచానుస్థౌల్యరోగంవినాశయేత్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన తాళకము తామ్రభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి గొడ్డుబాకరగడ్డరసముతో 3 దినములు మర్దించి 2 గురిగింజలయెత్తు మాత్రలు జేసి యందొకదానిని తేనెతో భక్షించి వెంబడిగ వుప్పునీరును త్రాగిన స్థౌల్యరోగము హరించు.

స్థౌల్యరోగ హరోపాయములు.

శ్లో॥ శ్రమచింతావ్యవాయాధ్వ క్షౌద్రజాగరణప్రియః ।
హంత్యవశ్యమతిస్థౌల్యం యవశ్యామాకభోజనమ్ ।

తా. శ్రమ చింత మైథునము మార్గగమనము తేనె జాగరణము ప్రియముగలవారు యవలు చామలు ననుభోజనము అనుపాని సేవనవలన స్థూలరోగము హరించు.

బడబాగ్ని రసము.

శ్లో॥ శుద్ధసూతంమృతంతామ్రం తాళంబోళసమంసమమ్।
అర్కక్షీరైర్దినం మర్ద్యంక్షౌద్రైర్లేహ్యాంద్విగుంజకమ్ ।
బడబాగ్నిరసో నామస్థౌల్య బృందంనియచ్ఛతి ।
జలంక్షౌద్రయుతంతోయ మనుపానంపిబేత్సదా॥

తా. రసభస్మము తామ్రభస్మము శుద్ధిజేసిన తాళకము రక్తబోళము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి జిల్లేడుపాలతో 1 దినము మర్దించి 2 గురిగింజల యెత్తు మాత్రలుజేసి తేనెతో సేవించిన వెంబడిగ 1 * పలప్రమాణ ముదకములో పల ప్రమాణము తేనెగలిపి త్రాగిన స్థౌల్యరోగము హరించు.

రసభస్మ యోగము.

శ్లో॥ రసభస్మవల్ల మాత్రంలీఢ్వామధునా పిబేదనుక్షౌద్రమ్ ।
కోష్ణాంబునానమేతంత స్థౌల్యంమేద కృతంజయతి॥

తా. వల్లప్రమాణ రసభస్మమును తేనెలో కలిపి సేవించి వెంబడిగ కుంకోష్ణముగనుండు నుదకములో తేనెగలిపి త్రాగిన స్థూలరోగము హరించు.

త్రిమూర్తి రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] సూతంగంధమయోభస్మ సమంసంయోజ్య
భావయేత్। నిర్గుండీస్వరసేనైవ ముసలీకందవారిణా। తత
స్సిద్ధమముంమాష మాత్రంరస మనుత్తమమ్। లోధ్రక్షౌద్రే
ణచాక్షీయాచ్చూర్ణమాషోన్మిత హింగుమ్। సత్కటుత్రిఫలా
వంచలవణా వల్గుజంచరిత్ । మేదశ్శోథాగ్ని మాంద్యాను
వాతశ్లేష్మగదవ్రణుల్ ।

---

* పలమన 8 రూపాయల యెత్తు.

టీ. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన గంధకము లోహభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి వావిలియాకు నేలతాటిగడ్డలు అనువానిరసములో ప్రతిదానిచే భావనచేసి మావమెత్తును మావమెత్తు లొద్దుగచూర్ణము తేనె అనుపాని యనుపానముతోడ సేవించి పిదప త్రికటుకములు మోడి చెవ్యము చిత్రమూలము త్రిఫలములు పంచలవణములు భావంచివిత్తులు అనువాని చూర్ణమును భక్షించిన మేదస్సువారి అగ్నిమాంద్యము ఆమవాతము కఫరోగము వీనిని హరింపంజేయు.

మేదోరోగమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] చింతాం శ్రమం జాగరణం వ్యవాయం ప్రోద్వర్త
నం లంఘనమాతపశ్చ। హస్త్యశ్వయానం భ్రమణం విరేకః
ప్రచ్ఛర్దనం చాప్యథ తర్పణం చ। పురాణశాల్యన్నకోరదూష
శ్యామాకనీవారప్రియంగుజూర్ణాః। యవాః కులుత్థాశ్చణకా
మసూరా ముద్గాస్తు వర్యాస్తు మధూని లాజాః। కటూని తిక్తాని
కషాయకాని తక్రం సురా పింగళమత్స్య ఏవ। దగ్ధాని వార్తాకఫ
లాని చాపి ఫలత్రయం గుగ్గులు పాలసం చ। కటుత్రయం సర్షప
తైలమేలాక్షారాణి సర్వాణ్యపి చాతసీతైలమ్। పటోలశిగ్రుశా
కాగరు దీపనాని ప్రతప్తనీరాణి శిలాజతూని। ఏతాని సర్వాణి
నిషేవితాని మేదోగదం సత్వరమాక్షిపంతి॥

టీ. చింత శ్రమ జాగరణము స్త్రీసంగమము నలుగుబెట్టుకొనుట లంఘనము ఎండ యేనుగు గుఱ్ఱము నెందలగు వానియెక్కి సంచరించుట విరేచనము వాంతి * తర్పణక్రియ ప్రాతవెదురుబియ్యము అరికలు చామలు అనుధాన్యము నీవారధాన్యము కొఱ్ఱలు జొన్నలు యవలు వులవలు సెనగలు చిఱుసెనగలు పెసలు కందులు తేనె పేలాలు కారము చేదు వగరుగలరసములు మజ్జిగ మద్యము పింగళవర్ణముగల మత్స్యములు వేయించినవంకాయలు త్రిఫలములు గుగ్గిలము పాలసము త్రికటుకములు తెల్లావనూనె యేలకులు సర్వక్షారములు గచ్చనూనె ఆకుకూరలు అగరుదీపనములు వేడినీరు శిలాజిత్తు అనువాని సేవవలన మేదోరోగము హరించు.

---

* తర్పణమనగా— తృప్తికరమగునౌషధములతో చికిత్సించుట.

మేదోరోగమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ స్నానం రసాయనం శాలీన్ గోధూమాన్ సుఖశీలతామ్।
క్షీరేక్షువికృతిం మాషాన్ స్త్రీహిత్యం స్వేదనాని చ।
మత్స్యమాంసం దివానిద్రాం సుగంధాన్మధురాణి చ।
అతిమాత్రం తు పచితం ద్విశేషాద్వమనక్రియామ్।
స్వభావస్థాత్వమన్విచ్ఛన్ మేదస్వీ పరివర్జయేత్॥

టీ. స్నానము రసాయనము శాలిబియ్యము గోధుమలు సుఖము పాలు చెఱుకు కలుగ నుత్పత్తిచేయబడుపదార్థములు వుద్దులు తృప్తికర భక్షణము చెమటదీయుట మత్స్యములు మాంసములు పగటినిద్ర సుగంధపదార్థములు మధురాన్నము చిమిడినయన్నము వమనము వీనిని మేదోరోగముగలవారు వర్జింప వలయు.

కార్శ్యమునం దుపచారము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కృశానాం బృంహణం దేయం సర్వపానాన్నభే
దజైః। నిద్రా చైవ దివా రాత్రౌ ఛాగమాంసాశనం సదా॥

టీ. కార్శ్యరోగమున హితకరాన్నపానాద్యౌషధములవలన బృంహణక్రియను చేయుంచుటయేగాక రేయుంబవలు నిద్రించునటులం జేయవలయు. మఱియు మేకమాంసము నెల్లప్పుడు భుజింపంజేయవలయు.

కృశత్వమునకు పూర్ణచంద్ర రసము.

శ్లో॥ మృతసూతాభ్రలోహానాం శిలాజతువిడంగకమ్।
తాప్యం క్షౌద్రం సమం సర్పి రేకీకృత్య విమర్దయేత్।
పూర్ణచంద్రరసో నామ మాషైకం భక్షయేత్సదా।
శాల్మలీపుష్పచూర్ణం తు క్షౌద్రం కర్షం లిహేదను।
దుర్బలో బలమాప్నోతి మాసైకేన యథా శశీ॥

టీ. రసభస్మము అభ్రకభస్మము లోహభస్మము శుద్ధిచేసిన శిలాజిత్తు వాయువిడంగములు శుద్ధిచేసిన స్వర్ణమాక్షికము తేనె నెయ్యి వీనిని సమభాగములుంగ ఖల్వములో నునిచి మర్దించి మాషప్రమాణము మాత్రలుచేసి యందొకదానిని కర్షప్రమాణము బూ

యగత్రుల్య చూర్ణములో తేనెగలిపి యీ యనుపానముతోడ 1 మాసమువరకు సేవింపు చుండిన శరీరదార్ఢ్యముగలిగి చంద్రునివలె వృద్ధిం జెందు.

కార్శ్యపోటక రసము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] రసభస్మద్విభాగంధ ముభౌమర్ద్యా గవాంబ
లైః। తేనపీతవరాటాని పూరయిత్వాథటంకణమ్ । అశ్వ
గంధిపలైకంతు గవాంక్షీరైః పిబేదను । కార్శ్యపోటమితి
ఖ్యాతిం దుర్బలేబలదాయికమ్॥

తా. రసభస్మము 1 భాగము గంధకము 2 భాగములు యీ రెంటిని ఖల్వము లోనునిచి ఆవుపంచితముతో మర్దించి పచ్చనిగవ్వలలోనునిచి దానిపై వెలిగారమును నూరిమెత్తి పుటంబిడి పాంగశీతలమునదీసి యందొక గురిగింజయెత్తును సేవించి పెంబడి గ 1 పలము పెన్నేరుగడ్డ చూర్ణములో ఆవుపాలు గలిపి త్రాగిన కృశత్వము హరించి బలముగలుగు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ముసలీహయగంధాభ్యాం మాషైకంసిత
యాయుతమ్ । భక్షయిత్వాపిబేచ్చాను క్షీరాజ్యంశర్క
రాయుతమ్।పుష్టిప్రదంకృశానాంతు దుర్బలత్వంనియచ్ఛతి॥

తా. నేలతాటిగడ్డ పెన్నేరుగడ్డ పంచదార వీనిని సమభాగములుగ జేర్చి మాష ప్రమాణమును పాలు నెయ్యి పంచదార అనుపాని యనుపానముతోడ సేవించిన శరీర కృశత్వము హరించి పుష్టిగలుగు.

శ్లో॥ [సిందూరమణిదర్పణే] విష్ణుక్రాంతామూలకంతు ఖాదేన్ము
ష్టింబలంభవేత్ । బ్రహ్మదండ్యాశ్చపాదాగ్రం క్షీరంపీత్వా
బలప్రదమ్॥

తా. పిడికెడు విష్ణుక్రాంతపు వేరును కీ వేరు ఆవుపాలతోనూరి సిందూరము గలిపి సేవించినను లేక బ్రహ్మదండివేరును ఆవుపాలతోనూరి సిందూరము గలిపి సేవించిన కృశత్వము హరించి బలముగలుగు.

కృశత్వరోగము గలవారికి ఉద్వర్తనము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] రసంగంధం సమంశుద్ధం విష్ణుక్రాంతా

ద్రవైర్దినమ్ । అలక్తాగస్తిజద్రావైః స్త్రీస్తన్యేనవిమర్దయేత్ ।
మధ్వాజ్యయవసంయుక్త మేతదుద్వర్తనంహితమ్। కార్శ్యం
జయతిమన్మాసా ల్లేపనాన్మేదసంతథా॥

తా. రసము గంధకము వీనిని శుద్ధిజేసి సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి విష్ణుక్రాంతరసముతో 1 దినము మర్దించి పిదప లక్కకషాయము అగిసిరసము చనుబాలు అనువానితో మర్దించి తేనె నెయ్యి గోడిపెపాల గలిపి 6 మాసములు శరీరమునకు లేపనము చేయుచుండిన కృశత్వము స్థౌల్యరోగము హరించు.

ఉద్వర్తనము.

శ్లో॥ భూతాంకుశస్యమూలంతు కృష్ణగోమూత్రపేషితమ్।
అంగేషూద్వర్తనంనిత్యం వృద్ధిపుష్టిబలంభవేత్॥

తా. భూతాంకుశపువేరును నల్లావు పంచితముతోనూరి ప్రతిదినము శరీరమునకు లేపనముచేయుచుండిన కృశత్వముహరించి వృద్ధి పుష్టి బలము గలుగు.

మదాత్యయ నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] యేవిషస్యగుణాః ప్రోక్తాస్తేపిమద్యేప్రతిష్ఠితాః।
తేనమిథ్యోపయుక్తేన భవత్యుగ్రోమదాత్యయః।
కింతుమద్యంస్వభావేన యథైవాన్నం తథాస్మృతమ్।
అయుక్తియుక్తంరోగాయ యుక్తియుక్తంయథామృతమ్॥

తా. విషమునకు చెప్పంబడిన 10 గుణములు మద్యమునందుండు అట్టిగుణంబేసి విధివిహీనముగ పానము సేయుటవలన నుగ్రమైన మదాత్యయరోగముజనించు. మఱియు మద్యము స్వభావమువల్ల నన్నముతో తుల్యంబైయుండు ఐనను విధిహీనముగ పానము సేయుటవలన రోగముజనించు విధిపూర్వకముగ పానము జేసిన నన్నమువలె నమృత తుల్యంబగు. ఎట్లన—“ శ్లో॥ ప్రాణినాః ప్రాణభృతామన్నం తదయుక్త్యాని హంత్యసూన్ విషంప్రాణహరం తచ్చయుక్తియుక్తం రసాయనమ్” అనగా సర్వప్రాణులయొక్క ప్రాణమన్నాశ్రయంబైయుండుటచే నన్నమే ప్రాణస్వరూపంబు ఐనను దానిని క్రమాతీతముగ భుజించిన ప్రాణముల నశింపజేయు మఱియు విషము సగా ప్రాణములు హరింపజేయు. ఐనను వానిని యథాశాస్త్రముగ సేవించిన యది రసాయనతుల్యంబై

శరీరధారణమును చేయుచుండును గదా. దానికి ప్రమాణం బెద్దియనిన. "శ్లో॥ విధినామాత్రయాకాలే హితైరన్నైర్యథాబలమ్। ప్రహృష్టోయః పిబేన్మద్యం తస్యస్యాదమృతం యథా। స్నిగ్ధైస్తదన్నైర్మాంసైశ్చ భక్ష్యైశ్చ సహసేవితమ్। భవేదాయుః ప్రకర్షాయ బలాయోపచయాయచ।" యథోక్తవిధిగ ప్రమాణానుగుణ్యముగ యథాకాలమునందు గాని తత్శరీరప్రకృతి కనుగుణ్యముగ గాని సేవింపబడిన యన్నము బలములుగలుగం జేయు. ఇత్తెఱంగుననే స్నిగ్ధమై ప్రకృతి కనుగుణ్యమైయుండు అన్న మాంస భక్ష్యయుక్తముగగాని సేవింపబడిన మద్యము మృతతుల్యంబై సంతోషమును ఆయుర్వృద్ధిని బలమును వృద్ధిని గలుగంజేయు.

శ్లో॥ కామ్యతా మనసస్తుష్టి స్తేజోవిక్రమమేవచ।
విధివత్సేవ్యమానేతు మద్యే సంతిహితాగుణాః॥

తా. మద్యమును విధిపూర్వకముగ సేవించిన సౌందర్యము మనస్సంతోషము ఉత్సాహము పరాక్రమము వీనిని గలుగంజేయు. (ఆహారమును వర్జించి యెల్లప్పుడు మద్యమును పానము చేయుచుండుటవలన పలువిధరోగములు జనించి శరీరమును నశింపంజేయు.

వాతమదాత్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ హిక్కాశ్వాసశిరఃకంప పార్శ్వశూలప్రజాగరైః।
విద్యాద్బహుప్రలాపస్య వాతప్రాయంమదాత్యయమ్॥

తా. ఎక్కిళ్ళు శ్వాసము తలవణుకు పార్శ్వశూల నిద్రాభంగము బహుప్రలాపము అను నీలక్షణంబులు గలిగిన వాతమదాత్యయమని దెలియవలయు.

పిత్తమదాత్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ తృష్ణాదాహజ్వరస్వేద మోహాతీసారవిభ్రమైః।
విద్యాద్ధరితవర్ణస్య పిత్తప్రాయంమదాత్యయమ్॥

తా. దప్పి తాపము దాహము జ్వరము చెమట మోహము అతిసారము భ్రమ శరీరమున హరితవర్ణము అను నీ లక్షణంబులు గలిగిన పిత్తమదాత్యయమని తెలియవలయు.

కఫమదాత్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ ఛర్ద్యరోచకహృల్లాస తంద్రాస్తైమిత్యగౌరవైః।
విద్యాచ్ఛీతపరీతస్య కఫప్రాయంమదాత్యయమ్॥

తా. వాంతి అరుచి జొల్లుగారుట తంద్ర స్తబ్ధత్వము జడత్వము శీతప్రాబల్యము అను నీ లక్షణంబులు గలిగిన కఫమదాత్యయమని తెలియవలయు.

త్రిదోషజ మదాత్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ జ్ఞేయస్త్రిదోషజశ్చాపి సర్వలింగైర్మదాత్యయః।

తా. వాత పిత్త శ్లేష్మ మదాత్యయ లక్షణములం గలది త్రిదోషజమదాత్యయమని దెలియవలయు.

అసాధ్య మదాత్యయ లక్షణము.

శ్లో॥ హీనోత్తరౌష్ఠమతిశీతమమందదాహం తైలప్రభాస్యమతి
పానహతంత్యజేత్తు। జిహ్వౌష్ఠదంత మసితంత్వథవాపినీలం
నేత్రేచయస్యవయనేరుధిరప్రభేవా॥

తా. పైపెదవి యొకింతన్యూనమై వ్రేలాడుచుండుట శరీరము యొక్క వెలపటి భాగము చల్లగ లోభాగము తాపయుక్తముగనుండుట ముఖముపై నూనెపూసి నటుల మిసమిసలాడుచుండుట యీ లక్షణములుగల మద్యపానరోగిని నాలుక పెదవి దంతములు నల్లగ లేక నీలవర్ణముగనుండుట నేత్రములు పచ్చగ లేక రక్తవర్ణముగ నుండుట యీ లక్షణములుగల మద్యపానరోగిని వైద్యుడు వర్జింపవలయు.

శ్లో॥ హిక్కాజ్వరౌవమథువేపథుపార్శ్వశూలాః కాసభ్రమావ
పిచపానహతంత్యజేత్తు॥

తా. ఎక్కిళ్ళు జ్వరము వాంతి వణుకు పార్శ్వశూల దగ్గు భ్రమ మొదలగు నుపద్రవములు మిక్కుటముగ మద్యపానము చేయువానికి జనించిన వానిం జంపు.

మదాత్యయరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]మదాత్యయశ్చాతిమిదః తత్రమద్యంప్రదా
పయేత్। వ్యోషాసౌవర్చలోపేతంసక్తుభిర్వాసమాయుతమ్॥

తా. మద్యపానమువలన గడుమదము గలిగిన మదాత్యయ మనంబడు. దాని యందు త్రికటుకములు సౌవర్చలవణము అనువాని యుక్తముగగాని వేరువేరుగాని యుక్తముగాని మద్యమును పానము జేయించవలయు.

శ్లో॥ మదాత్యయే నింబనీరం సితాయుక్తంచ దాపయేత్॥

తా. వేపాకురసములో పంచదారగలిపి సేవించిన మదాత్యయము హరించు.

వాతమదాత్యయమునకు సౌవర్చలాది యోగము.

శ్లో॥ మద్యం సౌవర్చలవ్యోష యుక్తంకించి జ్జలాన్వితమ్ ।
జీర్ణమద్యాయ దాతవ్యం వాతపానా త్యయాపహమ్॥

తా. మద్యము సైంధవలవణము త్రికటుకములు అనువాని చేకముజేసి యందు కొంత యుదకముగలిపి మద్యపానజీర్ణానంతరము త్రాగిన వాతమదాత్యయము హరించు.

సూక్త శృంగ్యాది యోగము.

శ్లో॥ సూక్త సౌవర్చల శృంగీ త్ర్యూషణార్ద్రికదీప్యకైః ।
మద్యం పీత్వాజయత్యుగ్రం పవనోత్థం మదాత్యయమ్॥

తా. కలి సైంధవలవణము కర్కాటకశృంగి త్రికటుకములు అల్లము వాము అనువాని చూర్ణమునకు సమముగ మద్యముగలిపి త్రాగిన భయంకరమైన వాతపానాత్యయమును హరింపంజేయు.

క్షుద్రామలకాది యోగము.

శ్లో॥ క్షుద్రామలక ఖర్జూర పరూషక హిమంపిబేత్ ।
సితా విమిశ్రితం పీతం పానాత్యయ వికారనుత్॥

తా. నేలయుసిరిక ఖర్జూరము * ఫలసాపండ్లు పచ్చకర్పూరము పంచదార అనువాని చేకముజేసి మద్యములోగలిపి త్రాగిన పిత్తపానాత్యయ వికారమును హరింపంజేయు.

కఫమదాత్యయోపచారము.

శ్లో॥ పానాత్యయే కఫోత్థేతు వమనాయ ప్రదాపయేత్ ।
యథాబలం లంఘనంచ దీపనీ యౌషధానిచ ।

* ఇదే పేరితపండనియు చెప్పంబడు.

తా. కఫమువలన జనించిన పానాత్యయమున వమనము శక్త్యనుగుణ్యముగ లంఘనము అగ్నిదీప్తికరౌషధసేవనము అనువానిని జేయించవలయును.

సన్నిపాత మదాత్యయోపచారము.

శ్లో॥ సర్వజే సర్వమేవేదం ప్రయోక్తవ్యం చికిత్సితమ్॥

తా. త్రిదోషమువలన జనించిన మదాత్యయమున పైజెప్పబడిన సర్వచికిత్సలం జేయవలయు.

శ్లో॥ మథితం గోదధిసహితం తైలం కర్పూరసంమిశ్రమ్ ।
ఆస్వాద్య పీతమాశు క్షపయతి పానాత్యయం రోగమ్॥

తా. ఆవుపెరుగు నూనె వీని చేకముజేసి బాగుగజిలికి అందు కర్పూరముగలిపి మద్యపానములు జేయించిన పానాత్యయరోగము తక్షణమున హరించు.

శ్లో॥ మద్యంపీత్వాయదివాతత్క్షణమేవ లేహ్యశర్కరాసఘృతా।
మదయతి నజాతుమద్యం మనాగపి ప్రథితవీర్యమపి॥

తా. మద్యపానానంతరము పంచదార నెయ్యి వీని చేకముజేసి భక్షించిన బలిష్ఠంబైన మద్యము సగా వీర్యవిహీనం బగు.

మదాత్యయమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సంశోధనంసంయమనం స్వపనంలంఘనం
భ్రమిః । సంవత్సర సముత్పన్నా శాలయ ష్షష్టికాయవాః ।
ముద్గాశ్చమాషగోధూమాలావతిత్తిరకాదయః। వేసవారో
విచిత్రాన్నం హృద్యంమద్యం పయస్సితా । తండులీయం
పటోలంచ మాతులుంగం పరూషకమ్ । ఖర్జూరందాడిమం
ధాత్రీ నారికేళంచగోస్తనీ। సర్పిఃపురాణంకర్పూరంప్రతీరం
శిశిరోనిలః । ధారాగృహం చంద్రపాదా మణయో మిత్ర
సంగమః । క్షౌమాంబరం ప్రియాశ్లేషో గీతం వ్యాఘ్రముద్ధ
తమ్ । శీతాంబు చందనంస్నానం సేవ్యమేతన్మదాత్యయే॥

తా. విరేచనము రతిబంధము నిద్ర లంఘనము సంచారము 1 సంవత్సరము దాగిన ప్రాతవడ్లు 60 దినములకు ఫలించెడు యవధాన్యము పెసలు మినుములు గోధుమలు

లావుకపిట్టమాంసము తిత్తిరిపక్షి మొదలగువాని మాంసములు వేసవారము ఇచ్ఛకు ప్రియకరమైన మద్యము పాలు పంచదార చిత్తీకూర పొట్లకాయ మాదీఫలము ఫలసాపండ్లు ఖర్జూరము దానిమ్మపండ్లు ఉసిరికపండు వెలంకాయ ద్రాక్షపండు ప్రాతనెయ్యి కర్పూరము నవనీతము చల్లనిగాలి జలమందిరము చంద్రకిరణములు మణిహారములు మిత్రసమాగమము పట్టువస్త్రములు స్త్రీయాలింగనము సంగీతము వాద్యములు శీతోదకము చందనము స్నానము అనునవి మదాత్యయరోగమున హితకరంబులు.

మదాత్యయమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ స్వేదోంజనం ధూమపానం నావనం దంతఘర్షణమ్ ।
తాంబూలం చాప్యపథ్యం స్యాన్మదాత్యయవికారిణామ్ ॥

తా. చెమటవీడుట అంజనము ధూమపానము నస్యము దంతధావనము తాంబూలము అనునవి మదాత్యయమునం దపథ్యకరంబులు.

నాసారోగ నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ఆనహ్యతే యస్య విశుష్యతే చ ప్రక్లిద్యతే
ధూప్యతి చైవ నాసా। న వేత్తి యో గంధరసాంశ్చ జంతుర్జుష్టం
వ్యవస్యేత్తు పీనసేన । తం చానిలశ్లేష్మభవం వికారం
బ్రూయాత్ప్రతిశ్యాయ సమానలింగమ్॥

తా. ముక్కడచికొనుట యెండుట ముక్కులో నీరుగారుట పొగవెడలినటుల సంతాపము గలుగుట గంధరసము తెలియకుండుట యీ లక్షణములు గలది పీనసరోగని తెలియవలయు. ఈ వాతశ్లేష్మజవికారము ప్రతిశ్యాయతుల్యలక్షణయుక్తంబై యుండు.

నాసారోగ చికిత్స.

శ్లో॥ సర్వేషు పీనసేష్వాదౌ నివాతాగారగో భవేత్ ।
శిరసో భ్యంజనైస్స్వేదై ర్నస్యై ర్మందోష్ణభోజనైః ।
వమనై ర్ఘృతపానైశ్చ యథాదోష ముపాచరేత్॥

తా. సర్వ పీనసరోగములయందు తొలుత వాతవిహీనస్థలము మస్తకాభ్యంజనము స్వేదకర్మ నస్యము మందోష్ణభోజనము వమనము ఘృతపానము అనువానిచే దోషానుగుణ్యముగ నుపచరింపవలయు.

సర్వ పీనసములకు చికిత్స.

శ్లో॥ సర్వేషు సర్వకాలం పీనసరోగేషు జాతమాత్రేషు ।
మరిచం గుడేన దధ్నా భుంజీత నా సుఖం లభతే॥

తా. సర్వపీనసములయందు పెరుగులో మిరియాలపొడి బెల్లముగలిపి యెల్లప్పుడు సేవింపుచుండిన సర్వపీనసములు హరించి సుఖముగలుగు.

గుడాది యోగము.

శ్లో॥ గుడమరిచవిమిశ్రం పీతమాశు ప్రకామం హరతి దధి నరాణాం
పీనసం దుర్నివారమ్ । యది తు సఘృతమన్నం శ్లక్ష్ణగోధూమ
చూర్ణైః కృతముపహరతే సా తత్క్షణో స్యావకాశః ॥

తా. బెల్లము మిరియాలచూర్ణము వీని నొకటిగఁజేర్చి పెరుగులోఁగలిపి త్రాగిన దుర్నివారమైన పీనసమును శీఘ్రముగ హరింపఁజేయు. మఱియు నేతితోఁగూడియుండు గోధుమచూర్ణాన్నమును భుజించిన పీనసము హరించు.

వేల్ల గోధూమ యోగము.

శ్లో॥ వేల్లగోధూమ భోజీ చ నిద్రాకాలే చ శీతలమ్ ।
జలం పిబతి యో రోగీ పీనసా న్ముచ్యతే నరః ॥

తా. మిరియాలపొడిని గోధుమాన్నమును భక్షించి శయనించునపుడు శీతోదకమును త్రాగిన పీనసము హరించు.

పూతినస్య లక్షణము.

శ్లో॥ దోషైర్విదగ్ధైర్గళతాలుమూలే సంమూర్ఛితో యస్య సమీరణస్తు । నిరేతి పూతిర్ముఖనాసికాభ్యాం తం పూతినస్యం ప్రవదంతి రోగమ్॥

తా. గొంతు లోఁదాడ అనువాని మధ్యమున దుష్టమైన పిత్తరక్తాది దోషములతో వాతము మిశ్రమమై నోరు ముక్కు అనువానియందు దుర్గంధముగ బైలువెడలిన పూతినస్య మనంబడు.

వ్యాఘ్రీతైలము.

శ్లో॥ వ్యాఘ్రీదంతీవచాశిగ్రుసురసావ్యోషసైంధవైః ।
సిద్ధం తైలం నసిక్షిప్తం పూతినాసాగదాపహమ్॥

తా. నేలములక దంతివేరు వస మునగ సన్నరాస్నము త్రికటుకములు సైంధవలవణము అనువాని కల్కములోగాని లేక కషాయములోగాని తైలము కలిపి పక్వముచేసి నస్యముచేయించిన పూతినాసారోగము హరించు.

శిగ్రుతైలము.

శ్లో॥ శిగ్రుసింహీనికుంభానాం బీజైస్స వ్యోషసైంధవైః ।
బిల్వపత్ర రసేసిద్ధం తైలం స్యాత్పూతినస్యమత్॥

తా. మునగవిత్తులు నేలములకవిత్తులు నాగదంతివిత్తులు త్రికటుకములు సైంధవలవణము మారేడాకులరసము వీనిలో తైలముబోసి పాకముచేసి నస్యముచేయించిన పూతినాసారోగము హరించు.

నాసాపాక లక్షణము.

శ్లో॥ ఘ్రాణాశ్రితం పిత్తమరూంషికుర్యాద్యస్మిన్వికారే బలవాంశ్చ పాకః॥ తన్నాసికాపాకమితివ్యవస్యేద్విక్లేదకోథావథవాపియత్ర॥

తా. నాసికము నాశ్రయించియుండు పిత్తము దుష్టంబగుటవలన నాసికములో వ్రణము జనించి లోపలపండి చీముచే దడిసి దుర్గంధముగ స్రావముగలిగిన నాసికాపాక మనంబడు.

సర్జకాది ఘృతము.

శ్లో॥ సర్జార్జునోదుంబరవత్సకానాంత్వచాకషాయైః పరిభావనేన।
కషాయకల్కైరపిచేభిరేవ సిద్ధంఘృతంఘ్రాణవిపాకనాశి।

తా. సర్జరసము మద్ది అత్తి కొడిశె అనువాని పట్టలను కషాయముగాచి దానిచే నాసావ్రణమును గడుగుటయేగాక పైద్రవ్యములయొక్క పట్టల కషాయములోగాని లేక కల్కములోగాని ఘృతముగలిపి పాకముచేసి త్రాగిన నాసాపాకము హరించు.

వ్యోషాది వటికములు.

శ్లో॥ వ్యోషాచిత్రక తాళీస తింత్రిడ చామ్లవేతసమ్। సచవ్యాజాజి

తుల్యాంశమేలాత్వక్పత్రపాదికమ్। వ్యోషాదికమిదంచూర్ణం
పురాణగుడమిశ్రితం।పీనసశ్వాస కాసఘ్నంరుచిస్వరకరంపరమ్॥

తా. త్రికటుకములు చిత్రమూలము తాళిసపత్రి చింత్ర పుల్ల ప్రబ్బలి చెవ్యము జీలకఱ్ఱ యివి దినుసు కొక్కొకభాగము యేలకులు లవంగపట్ట లవంగపత్రి యివి దినుసుకు ¼ భాగము యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణముజేసి ప్రాతబెల్లములోగలిపి యుండలుజేసి భక్షించిన పడిసెము వుబ్బసము దగ్గు వీనిని హరింపంజేసి నోటికి రుచిని గలుగంజేయు.

పాఠాది తైలము.

శ్లో॥ పాఠాద్వి రజనీ మూర్వా పిప్పలీ జాతిపల్లవైః॥
దంత్యాశ్చతైలం సంసిద్ధం నస్యతః పీనసాపహమ్॥

తా. అగరుకొంతి లేక విషబొద్ది పసపు మ్రానిపసపు చాగవేరు పిప్పలి వీని కషాయములో జాజియాకురసమును తైలమును గలిపి చిక్కగాచి నస్యము చేయించిన పీనసము హరించు.

పూయరక్త లక్షణము.

శ్లో॥ దోషైర్విదగ్ధైరథవాపిజంతోర్లలాటదేశేఽభిహతస్యతైస్తైః।
నాసాస్రవేత్పూయ మసృగ్విమిశ్రం తంపూయరక్తం ప్రవదన్తి రోగమ్॥

తా. వాతాదిదోషములు దుష్టంబులగుటచేనైన లేక నుదుటియందు దెబ్బతగులుటచేనైన ముక్కునందు చీము రక్తము స్రవించిన పూయరక్త మనంబడు.

పూయరక్త చికిత్స.

శ్లో॥ పూయాస్రేరక్తపిత్తఘ్నాః కషాయా నావనానిచ।
పాకే దాహాది రోగేషు శీతలే పాదికాః క్రియాః॥

తా. చీము రక్తము స్రవించెడి నాసారోగమున రక్తపిత్తహర కషాయములు నస్యములు మొదలగువానితో చికిత్సింపవలయు. మఱియు దానియందు పాకదాహాదులు గలిగియుండిన శీతకరలేపనము సేకము మొదలగువానితో చికిత్సింపవలయు.

షడ్బిందు ఘృతము.

శ్లో॥ భృంగాంలవంగమధుకంచకోష్ఠంసనాగరంగోఘృత మిశ్రితం
చ। షడ్బిందునానాసిగతంచపీనసంశిరోగతంరోగశతంనిహంతి।

తా. గుంటగలగర లవంగములు యష్టిమధుకము చెంగల్వకోష్టు శొంఠి అను వాని కషాయములో ఆవునెయ్యి గలిపి పక్వముజేసి యందు 6 బిందువులను నస్యము చేయించిన నాసాస్థిగత పీనసము శిరోరోగము మొదలగు సర్వరోగములు హరించు.

క్షవథు లక్షణము.

శ్లో॥ ఘ్రాణాశ్రితే మర్మణిసంప్రదుష్టో యస్యానిలో నాసికయా నిరేతి । కఫానుయాతో బహుశోతిశబ్దం తంరోగ మాహుః క్షవథుంవిధిజ్ఞాః ॥

తా. నాసికను నాశ్రయించియుండు శృంగాటకమను మర్మస్థానమునందు వాతము దుష్టంబై కఫముతోగలసి గొప్పశబ్దమును సేయుచు నాసికమువలన వెలువడిన * క్షవథు యనంబడు.

శుంఠ్యాది ఘృతము.

శ్లో॥ శుంఠీకుష్ఠ కణాబిల్వ ద్రాక్షాకల్క కషాయవత్ ।
తైలంపక్వ మథాజ్యంవా నస్యం క్షవథునాశనమ్॥

తా. శొంఠి చెంగల్వకోష్టు పిప్పళ్ళు మారేడు ద్రాక్ష అనువాని కల్కములోగాని లేక కషాయములోగాని నూనె లేక నెయ్యిగలిపి పక్వముజేసి నస్యము చేయించిన క్షవథు వశించు.

ఆగంతుక క్షవథు లక్షణము.

శ్లో॥ తీక్ష్ణోపయోగాదతి జిఘ్రితోవా భావాన్కటూనర్కనిరీక్షణాద్వా । సూత్రాదిభిర్వా తరుణాస్థి మర్మణ్యుద్ఘాటితేన్యః క్షవథుర్నిరేతి॥

తా. ఆవాలు మొదలగు తీక్ష్ణపదార్థముల సేవించుటచేనైని లేక ‡ కారముగల పదార్థముల పీల్చుటచేనైని లేక సూర్యుని జూచుటచేనైని లేక నాసికములో వత్తి నుంచుటచేనైని తరుణాస్థిమర్మము (అనగా ఫణామర్మము) చలితంబై ఆగంతుక క్షవథును గలుగంజేయు. మఱియు ఆగంతుక దోషజక్షవథులు 2 ను సమానంబులు.

* క్షవథువన—తుమ్ము.
‡ కారకుల—శొంఠి వస పిప్పలి మొదలగునవి.

భ్రంశథు లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రభ్రశ్యతే నాసికయాహి యస్య సాంద్రో విదగ్ధో లవణః కఫశ్చ । ప్రాక్సంచితో మూర్ధనిసూర్యతప్తే తంభ్రంశథుం వ్యాధిముదాహరంతి ।

తా. పూర్వము శిరమునందు సంచితంబైయుండు కఫము సూర్యతాపమువలన ద్రవించి గట్టిగ రక్తాధిక పీతవర్ణముగ ఉప్పగ నాసికారంధ్రమువలన నధికముగ వెడలిన భ్రంశథు వనంబడు.

దీప్తనాసా లక్షణము.

శ్లో॥ ఘ్రాణే భృశం దాహ సమన్వితేతు వినిస్సరేద్ధూమ ఇవేహ వాయుః । నాసాప్రదీప్తే వచ యస్య జంతో ర్వ్యాధింతుతం దీప్తముదాహరంతి॥

తా. నాసికము కడుతాపయుక్తమైయుండు వాతము పొగవలె వెలువడుచు నాసికమునకు ప్రదీప్తిని గలుగంజేయుచుండిన దీప్తనాసారోగ మనంబడు.

దీప్తనాసా చికిత్స.

శ్లో॥ నస్యంహితం నింబరసాంజనాభ్యాం దీప్తేశిరస్స్వేదన మత్ర శస్తమ్ । నస్యేకృతే క్షీరజలావసేకాః శంసంతి భుంజీతచ ముద్గయూషైః ॥

తా. వేపరసము రసాంజనము అనువానియొక్క నస్యమును శిరఃస్వేదముల వలన నొకింత స్వేదమును నస్యానంతరము పాలను నీరును జల్లి సేచనమును చేయించుచు టయేగాక పెసరకట్టును పథ్యమునం దొసంగిన దీప్తనాసారోగమును హరింపంజేయు.

ప్రతీనాహ లక్షణము.

శ్లో॥ ఉచ్ఛ్వాసమార్గంతు కఫస్సవాతో రుంధ్యాత్ప్రతీనాహ ముదాహరేత్తమ్ ॥

తా. వాతసహిత కఫము ఉచ్ఛ్వాసమార్గము నడ్డగించుటవలన నాసికారంధ్రముల శ్వాసము బాగుగ ప్రవర్తింపకుండిన ప్రతీనాహ మనంబడు.

ప్రతీనాహ చికిత్స.

శ్లో॥ నాసావనాహే కర్తవ్యం పానం గవ్యస్య సర్పిషః ॥

తా. ఆవునెయ్యిని పానముచేయించిన ప్రతీనాహము హరించు.

నాసాస్రావ లక్షణము.

శ్లో॥ ఘ్రాణాద్ఘనః పీతసిత స్తనుర్వా దోషస్స్రవేత్స్రావముదా
హరేత్తమ్॥

తా. నాసికమువలన గట్టిగ పసుపువర్ణముగ లేక తెల్లగ లేక పలుచగ కఫముస్రవించిన నాసాస్రావ మనంబడు.

నాసాస్రావ చికిత్స.

శ్లో॥ నాసాస్రావే ఘ్రాణయోశ్చూర్ణయుక్తం నాడ్యా దేయం చావ
పీడశ్చ తథ్యః। తీక్ష్ణౌ ధూమౌ దేవదార్వగ్నికాభ్యాం మాం
సంచాజం పథ్యమత్రాదిశంతి॥

తా. నాసాస్రావమునందు కరక్కాయమార్గమున గొట్టముతో ప్రయోగించుట * అవపీడనము దేవదారు చిత్రమూలము మొదలగు వానియొక్క తీక్ష్ణకర ధూమములు వీనిచే నుపచరింప వలయు. మఱియు దీనియందు మేకమాంసమును భుజించుట పథ్యకరంబు.

నాసాపరిశోష లక్షణము.

శ్లో॥ ఘ్రాణాశ్రితే స్రోతసి మారుతేన గాఢం ప్రదీప్తే పరిశోషితే చ।
కృచ్ఛ్రాచ్ఛ్వసేదూర్ధ్వమధశ్చ జంతుర్యస్మిన్స నాసాపరిశో
ష ఉక్తః॥

తా. వాతమువలన నాసికాద్వారములు మిక్కుటముగ తపించి యెండుటచే నరుడు కడుకష్టముమీద క్రింద పైన శ్వాసమును విడిచిన నాసాపరిశోష మనంబడు.

నాసాపరిశోష చికిత్స.

శ్లో॥ నాసాశోషే క్షీరపానం ససితం చ ప్రశస్యతే ।

* అవపీడనమన...శొంఠి మిరియాలు వస మొదలగు తీక్ష్ణకరౌషధములనూరి కల్కము చేసి నాసికములో పిండుట.

తా. నాసాశోషమున పాలలో పంచదారగలిపి పానముసేయుట ప్రశస్తంబు.

అపక్వపీనస లక్షణము.

శ్లో॥ శిరోగురుత్వమరుచి ర్నాసాస్రావ స్తనుస్స్వరః ।
క్షామః ష్ఠీవేత్తథాభీక్ష్ణ మామపీనసలక్షణమ్ ॥

తా. శిరము జడముగనుండుట అరుచిగలుగుట నాసికములోనుండి పలుచనీరు గారుట స్వరము హీనంబగుట పలుమారు నాసికములయందుండు చీమిడి నాకర్షించి యుమియుట యీ లక్షణములుగలది అపక్వపీనసమని తెలియవలయు.

పక్వపీనస లక్షణము.

శ్లో॥ ఆమలింగాన్వితశ్శ్లేష్మా ఘనస్స్వేషు నిమజ్జతి ।
స్వరవర్ణవిశుద్ధిశ్చ పరిపక్వస్యలక్షణమ్ ॥

తా. పూర్వోక్తఅపక్వలక్షణయుక్తంబైయుండు కఫము ఘనీభవించి నాసికము మొదలగువాని స్రోతస్సులయందు నిలుచుట స్వరవర్ణములు స్పష్టముగనుండుట యీ లక్షణములు గలిగిన పీనసము పక్వంబైనదని తెలియవలయు.

ప్రతిశ్యాయోత్పత్తి.

శ్లో॥ సంధారణాజీర్ణరజోతిభాషా క్రోధర్తు వైషమ్య శిరోభితా
పైః। ప్రజాగరస్వప్న నవాంబుశీతా వశ్యాయకైర్మైథున
బాష్పసేకైః। సంస్త్యానదోషే శిరసి ప్రవృద్ధో వాయుః ప్రతి
శ్యాయ ముదీరయేత్తు॥

తా. మలమూత్రాది వేగముల నడ్డగించుట జీర్ణము గాకుండుట ముక్కులో దుమ్ము ప్రవేశించుట మిక్కుటముగ మాటలాడుట కోపముసేయుట ఋతువుమారుట యెండవలన శిరము తపించుట జాగరణముసేయుట పగలు నిద్రించుట క్రొత్తనీరును త్రాగుట శీతపదార్థములను మంచును సేవించుట మిక్కుటముగ మైథునముసేయుట నేత్రములయందు నీరుగారుట యీ కారణములవలన మూలాధారమైన కఫము శిరమున ఘనీభావమును జెందుటచే వాతము ప్రకోపించి పడిసెమును గలుగంజేయు. ఈ కారణములవలన తక్షణమున పడిసెము గలుగు.

ప్రతిశ్యాయోత్పత్తి కారణము.

శ్లో॥ చయంగతామూర్ధనిమారుతాదయః పృథక్సమస్తాశ్చతథైవ
శోణితమ్। ప్రకుప్యమాణావివిధైః ప్రకోపనైస్తతఃప్రతిశ్యా
యకరాభవంతి॥

తా. శిరమున ప్రత్యేకముగ వాతాదిదోషములు సర్వదోషములు రక్తము సంచితంబులై బలవద్విగ్రహ దివాస్వప్నాది కారణములవలన ప్రకోపించిన ప్రతిశ్యాయమును గలుగంజేయు.

ప్రతిశ్యాయ పూర్వరూపములు.

శ్లో॥ క్షవప్రవృత్తి శ్శిరసోతిపూర్ణతా స్తంభోంగమర్దః పరిహృష్ట
రోమతా । ఉపద్రవాశ్చాప్యపరేపృథగ్విధా నృణాంప్రతి
శ్యాయపురస్సరాస్స్మృతాః॥

తా. తుమ్ములువచ్చుట తల బరువుగనుండుట శరీరము స్తంభించుట శరీరము నొచ్చుటగ గుర్పొడుచుట పలువిధరోగములు (అనగా ఘ్రాణధూమాయ నాదికములు) గలుగుట యివియ ప్రతిశ్యాయమునకు పూర్వరూపములు.

ప్రతిశ్యాయ చికిత్స.

శ్లో॥ ప్రతిశ్యాయేషుసర్వేషు గృహంవాతవివర్జితమ్ ।
వస్త్రేణగురుణోష్ణేన శిరసో వేష్టనంహితమ్॥

తా. సర్వప్రతిశ్యాయములయందు వాతవిహీనస్థలమునం దుండుట దళముగ వుష్ణముగనుండు వస్త్రములు శిరమునకు జుట్టుట హితకరంబు.

బాలమూలక యూషము.

శ్లో॥ బాలమూలక యూషశ్చ కులుత్థోత్థశ్చపూజితః ।
స్వేదఉష్ణంహిమంభోజ్యం పాచనాయప్రశస్యతే॥

తా. ప్రతిశ్యాయమునందు లేతముల్లంగి వులవలు అనువానియూషము స్వేదకర్మ వుష్ణకరభోజనము శీతోదకము అనువాని సేవనవలన ప్రతిశ్యాయము పక్వంబగు.

పిప్పల్యాది నస్యము.

శ్లో॥ తతఃపక్వంకఫంజ్ఞాత్వా హరేచ్ఛీర్ష విరేచనైః ।
పిప్పల్యశ్శిగ్రుబీజాని విడంగం మరిచానిచ ।
అవపీడః ప్రశస్తోయం ప్రతిశ్యాయ నివారణః॥

తా. కఫము పక్వమైనపిదప మస్తకరేచనముజేయించి దానినిదీసి వేయవలయు మఱియు పిప్పళ్ళు మునగవిత్తులు వాయువిడంగములు మిరియాలు వీనిని నస్యము చేయించవలయును యివి ప్రతిశ్యాయమును హరింపంజేయుటయందె ప్రశస్తంబులు.

వాతప్రతిశ్యాయ లక్షణము.

శ్లో॥ ఆనద్ధాపిహితానాసా తనుస్రావ ప్రసేకినీ ।
గళతాల్వోష్ఠశోషశ్చ నిస్తోదశ్శంఖయోరపి ।
భవేత్స్వరోపఘాతశ్చ ప్రతిశ్యాయే నిలాత్మజే ।

తా. ముక్కుకట్టంబడినటులుండుట అడచికొనియుండుట తేటగనీరు గారుట గొంతు లోదాడ పెదవియెండుట కణతలలో పొడుచునటులుండుట గొంతులో ఘుర్ఘుర శబ్దము గలుగుట యీ లక్షణములుగలది వాతప్రతిశ్యాయమని తెలియవలయు.

వాతజప్రతిశ్యాయ చికిత్స.

శ్లో॥ వాతికేతుప్రతిశ్యాయే పిబేస్సర్పిర్యథాక్రమమ్ ।
పంచభిర్లవణైస్సిద్ధం ప్రథమేనగణేనచ ॥

తా. పంచలవణము యుక్తముగగాని లేక పంచమూలయుక్తముగగాని సిద్ధము చేయబడిన ఘృతమును పానముజేసిన వాతజప్రతిశ్యాయము హరించు.

పిత్తప్రతిశ్యాయ లక్షణము.

శ్లో॥ ఉష్ణస్సపీతకస్స్రావో ఘ్రాణాత్స్రవతిపైత్తికే ।
కృశోతిపాండుస్సంతప్తో భవేదుష్ణాభిపీడితః ।
సధూమమగ్నింసహసా వమతీవచనాసయా ।

తా. నాసికమునుండి వేడిగ పసుపువర్ణముగ స్రావముగలుగుట దానిసంబంధమువలన శరీరము కృశించి కడుతెల్లగ నుండుట దాహముగలుగుట ధూమ్రమును సహింప

లేకుండుట నాసికమువలన పొగతోడ నగ్ని వెడలునటులుండుట యీ లక్షణములుగలది పైత్తిక ప్రతిశ్యాయమని తెలియవలయును.

చికిత్స.

శ్లో॥ హితంపిత్తప్రతిశ్యాయే పాచనార్థంఘృతంపయః।
శృంగబేరేణ పయసా శృంగబేరమథాపివా॥

తా. పిత్తజ ప్రతిశ్యాయమునందు పాచనార్థమై నెయ్యి పాలు అల్లపురసము అనువాని సేకముజేసిగాని లేక పాలలో అల్లపురసముగలిపిగాని పానము జేయించుట హితకరంబు.

కఫజప్రతిశ్యాయ లక్షణము.

శ్లో॥ ఘ్రాణాత్కఫః కఫకృతే శ్వేతశ్శీతస్స్రవేద్బహుః।
శుక్లావభాసశ్శూనాక్షో భవేద్గురుశిరానరః।
కంఠతాల్వోష్ఠశిరసాం కండూభిరభిపీడితః॥

తా. నాసికమువలన చీమిడి తెల్లగ శీతలముగ మిక్కుటముగ పలుమారు కారుట శరీరము తెల్లగనగుట కండ్లుబ్బుట తలబరువుగనుండుట గొంతులో దౌడ పెదవి శిరము అనువానియందు దురదగలుగుట యీ లక్షణములుగలది కఫజప్రతిశ్యాయమని తెలియవలయును.

చికిత్స.

శ్లో॥ కఫజేసర్పిషాస్నిగ్ధం తిలమాషవిపక్వయా।
యవాగ్వావామయిత్వాతు శ్లేష్మఘ్నం క్రమమాచరేత్॥

తా. కఫజనాసారోగమున దొలుత ఘృతమువలన స్నిగ్ధముగజేసి పిదప నువ్వులు ఉద్దులు అనువాని యుక్తముగ సిద్ధముజేయబడిన యవాగున పానముజేయించి కఫహరౌషధముల నొసంగవలయును.

ధూమపాన వర్తి.

శ్లో॥ దార్వీంగుదనికుంభైశ్చ కిణిహ్వాసరళేనచ।
వర్తయోత్రకృతా యోజ్యా ధూమపానేయథావిధి॥

తా. మ్రానిపసుపు గారెపట్ట దంతి వుత్తరేణు సర్జరసము వీని నుదకములతో నారివస్త్రమునకు బట్టించి వత్తిజేసి యథావిధిగ ధూమపానము సేయవలయును.

సన్నిపాత నాసారోగ లక్షణము.

శ్లో॥ భూత్వాభూత్వా ప్రతిశ్యాయో యస్యాకస్మాన్నివర్తతే।
సంపక్వోవాప్యపక్వోవా సతుసర్వభవస్స్మృతః॥

తా. పడిసెము పలుమారు జనించి పండిగాని లేక పండక యకస్మాత్తుగాని నివర్తించిన త్రిదోషజప్రతిశ్యాయ మనంబడు.

దుష్టప్రతిశ్యాయ లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రక్లిద్యతేపునర్నాసా పునశ్చపరిశుష్యతి।
పునరానహ్యతేచాపి పునర్వివ్రియతేతథా।
నిశ్వాసోవాతిదుర్గంధో నరోగంధంనవేత్తిచ।
ఏవందుష్టప్రతిశ్యాయం జానీయాత్కృచ్ఛ్రసాధనమ్॥

తా. నాసికము పలుమారు తడిసినట్లుండుట మరల యెండుట మరల నాసిక మడచికొనుట మరల నాసికము దెరచికొనుట దుర్గంధముగ నిశ్వాసము వెలువెడలుట వాసన దెలియకుండుట యీ లక్షణములుగలది దుష్టప్రతిశ్యాయ మనంబడు. ఇది కష్టసాధ్యము. (ఈ ప్రతిశ్యాయ మైదింటిలో నవస్థాభేదముగలదిగ నుండుటంజేసి 6 వదిగ గణనము జేయందగదు.)

చిత్రక హారీతకీ రసాయనము.

శ్లో॥ చత్వార్యతిశతానిచిత్రకజటాయుక్పంచ మూలామృతా।
ధాత్రీణాముదకర్మణేత్రిభిరపాంద్రోణైశ్చసంక్వాథయేత్।
పాదస్థేక్వథనేగుడస్యచశతంపథ్యాథకేనాన్వితమ్।
పక్తవ్యంశ్రుతశీతలేచమధునః ప్రస్థార్ధమాత్రంక్షిపేత్।
వ్యోమస్యత్రిసుగంధికస్యచ పలాన్యత్రైవమత్ప్రక్షిపేత్।
క్షారస్యార్ధపలంరసాయనమిదంసంసేవ్యతేసర్వదా।
శోషశ్వాసమలానకాశవమధుశ్లేష్మప్రతిశ్యాయిభిః।
క్షీణోరఃక్షతహిక్కకాకఫశిరోరోగప్రసక్తాగ్నిభిః॥

తా. చిత్రమూలము పంచమూలములు తిప్పతీగె పుసిరికాయలు వీనిని 400 పలములు గ్రహించి 8 ద్రోణముల నుదకములో వైచి చతుర్థాంశముగ కషాయము కాచి దించుకొని అందు 100 పలముల బెల్లము అర్ధప్రమాణము కరక్కాయలు వైచి పాకము జేసి చల్లారిన పిదప ½ ప్రస్థము తేనె 6 పలములు త్రికటుకములు త్రిసుగంధములు ½ పలము యవక్షారము గలిపి సదా సేవింపుచుండిన శోష శ్వాసము మలబద్ధము వాంతి దగ్గు పడిసెము కృశత్వము పురఃక్షతము రొమ్ముకట్లు కఫజశిరోరోగము మందాగ్ని వీనిని హరించును.

హింగ్వాది తైలము.

శ్లో॥ హింగువ్యోషవిడంగకట్ఫల చారు క్రిమిఘ్నగంధైర్యుతైః।
లాక్షా శ్వేతపునర్నవాబ్దకటజైః పుష్పోద్భవైస్సౌరభైః।
ఇత్యేభిః కటుతైలమేతదనలేమందే సమూత్రంశృతమ్।
పీతం నాసికయా యథావిధిభవేన్నాసామయేభ్యో హితమ్॥

తా. ఇంగువ శొంఠి మిరియాలు పిప్పళ్ళు వాయువిడంగములు కాయఫలము (గుమ్మడుపేటు) వస చెంగల్వకోష్టు నల్లమునగ లక్క తెల్లగలిజేరు తుంగముస్తెలు కొడిసెవిత్తులు లవంగములు అనువాని కషాయములోగాని లేక కల్కములోగాని తెల్లావనూనె గోమూత్రము కలిపి మందాగ్నితో పాకముజేసి యథావిధిగ నస్యము జేయించిన నాసారోగము హరించు.

పీనస సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ రక్తపిత్తంచశోథశ్చ తథార్శాంస్యర్బుదానిచ।
నాసికాయాంస్యురేతేషాం స్వాంస్వాంకుర్యాచ్చికిత్సితమ్॥

తా. రక్తపిత్తము వాపు అర్శస్సు అర్బుదము అనురోగములు నాసికయందు జనించిన ఆయారోగోక్తచికిత్సం జేయవలయు.

శ్లో॥ గృహధూమకణాదారు క్షారనక్తాహ్వసైంధవైః।
సిద్ధంశిఖరీబీజైశ్చ తైలంనాసార్శసాంహితమ్॥

తా. కరుధూపము పిప్పళ్ళు దేవదారు యవక్షారము నఖము సైంధవలవణము ఉత్తరేణివిత్తులు వీనితో తైలమును పక్వముజేసి నాసికములో వైచిన నాసార్శస్సు హరించు.

1658

కరవీరాది తైలము.

శ్లో॥ రక్తస్య కరవీరస్య పుష్పంజాతేశ్చ మల్లికా।
తిలతైలం సమంత్వేతైః పక్వంనాసార్శసాం హితమ్॥

తా. యెఱ్ఱగన్నేరుపువ్వులు జాజిపువ్వులు మల్లెపువ్వులు వీనితో సమముగ తిలతైలమును పక్వముచేసి నాసికములో వైచిన నాసార్శస్సు హరించు.

నాసాశోషోపచారము.

శ్లో॥ నాసాశోషే క్షీరసర్పిః ప్రధానం తైలాసిద్ధంచాణుతైలేన నస్యే। సర్పిః పానంభోజనం జాంగలైశ్చ స్నేహాస్వేదైః సైస్నేహిక శ్చాత్రధూమః॥

తా. నాసాశోషమున పాలు నెయ్యి నూనె అనువానితో ముఖ్యముగ నుపచరింపవలయు మఱియు అణుతైలముయొక్క నస్యము ఘృతపానము జాంగలసంయుక్త భోజనము స్నేహయుక్త ద్రవ్యములచే చెమటను వెడలింపజేయుట స్నేహసంయుక్తధూమము హితకరంబులు.

రక్తప్రతిశ్యాయ లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తజేతు ప్రతిశ్యాయే రక్తస్రావః ప్రవర్తతే।
తామ్రాక్షశ్చ భవేజ్జంతు రురోఘాత ప్రపీడితః।
దుర్గంధోచ్ఛ్వాసవదనో గంధానపి నవేత్తిసః॥

తా. ముక్కులోనుండి రక్తముస్రవించుట నేత్రములెఱ్ఱగనగుట ఉరఃక్షతపీడతో సమానమైన పీడగలుగుట పుచ్ఛ్వాసము నోరుఅనువానియందు కంపువేయుట వాసన తెలియకుండుట యీలక్షణములుగలది రక్తజప్రతిశ్యాయ మనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ రక్తపిత్తోద్భవేపేయం సర్పిర్మధుకసైః శృతమ్॥

తా. రక్తపిత్తమువలన గలిగినప్రతిశ్యాయమున తుమ్మెదల కషాయము కాచి అందు నెయ్యిగలిపి పాకముజేసి దానిని త్రాగవలయు

ధాత్రీలేపము.

శ్లో॥ సర్పిషా భృష్టయధాత్ర్యా శిరసో లేపతః క్షణాత్ ।
నాసాయాం సంప్రవృత్తంచ రుధిరంచ వినశ్యతి॥

తా. నేతిలో వుసిరికవరుగునునూరి శిరమున లేపనముజేసిన నాసికారక్తముతక్షణమున హరించు.

ప్రతిశ్యాయ సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ విడంగం సైంధవంహింగు గుగ్గులు స్సమనశ్శిలః।
ప్రతిశ్యాయే వచాయుక్తం సక్తుధూమం పిబేన్నరః ।
ఏతచ్చచూర్ణ మాఘ్రాతం ప్రతిశ్యాయం వినాశయేత్ ।

తా. వస పేలపిండి అనువానియొక్క ధూమమును ప్రాశనము జేసి పిదప వాయువిడంగములు సైంధవలవణము యింగువ గుగ్గిలము మణిశిల అనువానిచూర్ణమును మూటగట్టి వాసన జూచుచుండిన ప్రతిశ్యాయను హరించు.

సక్తుధూమము.

శ్లో॥ ఘృతతైల సమాయుక్తం సక్తుధూమం పిబేన్నరః ।
సధూమస్యాత్ప్రతిశ్యాయ కాసహిక్కా హరః పరః॥

తా. నెయ్యి నూనె వీనిలో పేలపిండినికలిపి దానిధూమమును పానముజేసిన పడిసెము దగ్గు యెక్కిళ్ళుహరించు.

ధూమచూర్ణము.

శ్లో॥ ప్రతిశ్యాయే పిబేద్ధూమం సర్వంగవ్య సమాయుతమ్ ।
చాతుర్జాతక చూర్ణంవా ఘ్రేయంవా కృష్ణజీరకమ్॥

తా. సర్వపడిసెములందు ఆవునేతిలో యుక్తమైన ద్రవ్యములగలిపి ధూమపానముజేయవలయు మఱియుచాతుర్జాతకముల గాని లేకనల్లజీలకఱ్ఱను గాని చూర్ణముజ' లోగట్టి వాసనజూడవలయు.

నవసాగర యోగము.

శ్లో॥ ప్రతిశ్యాయేషు సశిరః పీడేషు నవసాగరమ్ ।
సమానం కళికాచూర్ణం సూక్ష్మతం చూర్ణితంద్వయమ్ ।

గుంజామాత్రంతు తచ్చూర్ణం నస్యప్రధమనం చరేత్ ।
నశ్యంత్యనేన యత్నేన ప్రతిశ్యాయ శిరోరుజః॥

తా. శిరమున శూలయుక్తముగ ప్రతిశ్యాయము గలిగిన నవాసాగరము సున్నము వీనిని సమభాగములుజేర్చి ఖల్వములోనునిచి నూరి గురిగింజయెత్తును నాసికమున * ప్రధమననస్యముజేసిన పడిసెము మస్తకశూల వీనిని హరింపంజేయు

ప్రతిశ్యాయహర నస్యము.

శ్లో॥ వచాయా శ్చూర్ణమాఘ్రాయ వాససా పోటలీకృతమ్।
కారవీం వస్త్రబద్ధాం వా ప్రతిశ్యాయ మపోహతి॥

తా. వసను గాని లేక వోమమును గాని చూర్ణముజేసి బట్టలోగట్టి వాసనజూచిన పడిసెము హరించు.

శత్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ శఠీసామలకీ వ్యోష చూర్ణంసర్పి ర్గుడాన్వితమ్ ।
హరేద్ఘోరం ప్రతిశ్యాయం పార్శ్వహృద్వస్తి శూలనుత్ ।

తా. కిచ్చిలిగడ్డ వుసిరికవరుగు త్రికటుకములు వీనిని చూర్ణముజేసి నెయ్యిబెల్లము వీటిలోగలిపి భక్షించిన కడుభయంకరమైన పడిసెము పార్శ్వము రొమ్ము వస్తి అనువాని యందలి శూల హరించు.

అసాధ్యప్రతిశ్యాయ లక్షణము.

శ్లో॥ సర్వఏవ ప్రతిశ్యాయా నరస్యాప్రతికారిణః ।
దుష్టతాంయాంతి కాలేన తదాసాధ్యా భవంతిచ ।
మూర్ఛంతి కృమయశ్చాత్ర శ్వేతాస్స్నిగ్ధా స్తథాణవః ।
కృమిజోయ శ్శిరోరోగ స్తుల్యంతే నాస్యలక్షణమ్॥

---

* ప్రధమననస్యమన — 6 అంగుళములపొడవు అగ్రమున 2 రంధ్రములు గలగొట్టమును సరళముగ జేయించి అందుచూర్ణమునుబైచి నాసికమునందు ఉనునిచి ముఖవాతముతో నూదుట.

తా. సర్వప్రతిశ్యాయములను పేక్షించుటవలన కాలాంతరమున దుష్టంబులై అసాధ్యంబులై తెల్లగ సన్నగ సన్నముగనుండు క్రిములు నాసికములో జనించు. దానియందు క్రిమిజ శిరోరోగము లక్షణంబులు గలుగు.

ప్రతిశ్యాయోపేక్షజ వికారములు.

శ్లో॥ బాధిర్యమాంద్య మఘ్రాత్వం ఘోరాంశ్చ నయనామయాన్।
శోథాగ్ని సాధకాసాదీ న్వృద్ధాఃకుర్వంతి పీనసాః॥

తా. సర్వపీనసములు వృద్ధిజెందిన చెవుడు మందదృష్టి వాసనదెలియకుండుట భయంకరమైన నేత్రరోగము వాపు అగ్నిమాంద్యము దగ్గు మొదలగునవి గలుగు.

క్రిమినాసా చికిత్స.

శ్లో॥ కృమిఘ్నా యే క్రమాఃప్రోక్తా స్తానే వ్కృమిషు యోజయేత్
ధావనాని కృమిఘ్నాని భేషజానిచ బుద్ధిమాన్॥

తా. కృమిరోగోక్త ఔషధములవలనను కృమినాశకరౌషధుల వలనను కృమిజనాసారోగము గడుగుటయేగాక కృమినాశకరౌషధముల సేవనను జేయించవలయు.

కృమిహార చికిత్స.

శ్లో॥ రక్తామ్ర స్వరసశ్శుద్ధ స్తక్రేణ సహనస్యతః।
తస్యపర్ణావి పిష్ట్వాచ బధ్నీయా న్నాసికాముఖే।
పతంతి కీటకాన్సద్యో యోగోయంత్రి దినేహితః।
పీనసా న్ముచ్యతేరోగీ శతశోను మితంత్విదమ్॥

తా. ఎఱ్ఱగోగుకూర స్వరసమునువడియగట్టి మజ్జిగలోగలిపి నస్యముజేయించుటయేగాక యెఱ్ఱగోగాకునునూరి నాసికాముఖమున నునిచి కట్టుగట్టవలయు. ఇటుల గ దినములుచేసిన తక్షణమున పురుగులుపడి నెము హరించు. ఇది యనుభవసిద్ధంబులు.

నాసారోగములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] స్వేదస్నేహాశిరోభ్యంగః పురాణాయవశాలయః। కుళుత్థ ముద్గయోర్యూషో గ్రామ్యజాంగలజారసాః।

వార్తాకం కుళకంశిగ్రు కర్కోటం బాలమూలకమ్। లశునందధితప్తాంబు వారుణీచ కటుత్రయమ్। కట్వమ్లలవణం స్నిగ్ధ ముష్ణంచ లఘుభోజనమ్। నాసారోగే పీనసాదౌ సేవ్యాపే తద్యథామలమ్॥

తా. స్వేదము స్నేహము మస్తకాభ్యంజనము పాతయవలు బియ్యము వులవలు పెసలు అనువాని యూషము గ్రామ్యమాంసరసము జాంగలమాంసరసము వంకాయ చేతిపాట్లు మునక్కాయ మారేడుకాయలు లేతముల్లంగి వెల్లుల్లి పెరుగు వుష్ణోదకము మద్యము త్రికటుకములు కారము పులుసు వుప్పు జిగటుగలపదార్థములు వుష్ణము లఘుతరభోజనము యీ మొదలగు వానిని నాసారోగమునందు దోషానుగుణ్యముగ పథ్యమునందు గ్రహింపందగు.

నాసారోగములయందపథ్యము.

శ్లో॥ స్నానంక్రోధం శకృన్మూత్ర వాతవేగాన్ శుచంద్రవమ్।
భూమిశయ్యాంచ యత్నేన నాసారోగీ పరిత్యజేత్॥

తా స్నానము క్రోధము మలమూత్ర వాతవేగముల నడ్డగించుట శోకము ద్రవపదార్థములు భూమిమైబరుండుట వీనిని నాసారోగంబులు గలవారు ప్రయత్నపూర్వకముగవర్జింపవలయు.

పీనసరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [శారీరే] పూయంస్రవతిదుర్గంధం నాసాయా మతితాపకృత్।
తత్రౌషధం ప్రదాతవ్యం శ్వేతజీర సితాద్రవైః।
ఘృతాక్తం కుంకుమంఘృష్టం నస్యేత్పీనస రోగనుత్।

తా. ముక్కున కడుతాపముగలిగి దుర్గంధముగ చీముగారిన తెల్లజీలకఱ్ఱ పంచదార వీని నుదకముతో నూరిగాని లేక కుంకుమపువ్వును నేతితోనూరిగాని నస్యముజేయించిన మరికి పీనసములు హరించు. (దుండిలపుచెక్క అనుములు వీనిని వండి భక్షించిన మరికి పీనసములు నాసికాబ్రణములు హరించు.)

పీనసరోగ భేదములు.

శ్లో॥ రక్తంపీతం తథాశ్వేతం నీలంహారిద్ర మిశ్రితమ్।
పూయం స్రవతిదుర్గంధం పీనసాఖ్యంచ సప్తకమ్॥

తా. రక్తవర్ణము పీతవర్ణము శ్వేతవర్ణము నీలవర్ణము పసపువర్ణము మిశ్రవర్ణము ధూమ్రవర్ణము అనపీనసములు 7 విధములు యివిదుర్గంధములుగ స్రవించు.

పీనసహర నస్యములు.

శ్లో॥ [అశ్వినీకల్పే] ఉష్ణోదకేన వానస్యం పిప్పలీ నాగరంనిశా।
దేవదారు ఫలార్ద్రేణ గుంజైకం శీతవారిణా।
సప్తాహే పీనసంహంతి నాసారోగంచ నాశయేత్॥

తా. పిప్పళ్ళు శొంఠి పసపు వీని నుష్ణోదకముతో నూరి నస్యముజేయించినపీనసములు హరించు. మరియు దేవదారుపండు అల్లము వీనిని శీతోదకముతో నూరి గురిగింజ ప్రమాణమును 7 దినములు నస్యముజేయించిన పీనసము నాసారోగముహరించు. (మరియు వాపరపండును నస్యముజేయించిన పీనసము హరించు.

ద్రాక్షాదిస్నేహము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ద్రాక్షాశుంఠివిశంగాని పిప్పలీశుష్కచూర్ణితమ్।తతోదశగుణైస్తోయైః క్వాథయేత్పాదశేషితమ్।ఘృతం చూర్ణ సమంక్షిప్త్వా హ్యాజంవా తిలతైలకమ్। స్నేహావశేషం తత్పాచ్యం నస్యేన్నాసా మయంజయేత్॥

తా. ద్రాక్షపండు శొంఠి వాయువిడంగములు పిప్పళ్ళు చెంగల్వకోష్టు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసిదానికి 10 రెట్లు వుదకముపోసి 4 వ భాగముగ కషాయము కాచి అందుపైచూర్ణమునకు సమముగ మేకనెయ్యినికాచి నువ్వులనూనెను గానికలిపి స్నేహావశేషముగ కాచి నస్యముజేయించిన నాసారోగము హరించు.

జీవంత్యాది కషాయము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ద్వాత్రింశత్పల దుగ్ధంతు పాచయేత్సమవారిణా। జీవంతి దశకంచూర్ణం తస్మిన్దశ పలంక్షిపేత్।
క్వాథశేషం హరేత్పాదం నస్యే త్పీనసనాశనమ్॥

తా. మనుబాల దశమూలములు వీనిని దినుసుకు పలముచొప్పునదంచి చూర్ణముజేసి పాలు 32 పలములు గలిపి 4 వ భాగముగ కషాయముకాచి నస్యము జేయించినపీనసములు హరించు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] అశ్వగంధాదితైలేన నస్యేన్నాసారుజంహరేత్।
సైరేయకాదితైలేన శిరోలేపాచ్చతం జయేత్॥

తా. అశ్వగంధాది తైలమునుగాని లేక సైరేయకాది తైలమునుగాని నస్యము అభ్యంజనము జేయించిన పీనసము హరించు.

కణాది నస్యము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] కణాసైంధవకం పిష్ట్వా హ్యుష్ణ నీరేణ నస్యతః। నాసా శ్రవణవాతంచ కంఠవాతంచ నాశయేత్॥

తా. పిప్పళి సైంధవలవణము వీని నుష్ణోదకముతోనూరి నస్యము జేయించిన పీనసము చెవినొప్పి కంఠవాతముహరించు.

శ్లో॥ కృష్ణజీరం వస్త్రబద్ధ మాఘ్రాతం పీనసప్రణుత్।
ఆఘ్రాయ రజనీధూమం సద్యశ్లేష్మ హారంభవేత్।
అర్కమూల కృతంనస్యం కామిలాం దుస్సహాంహరేత్॥

తా. నల్లజీలకఱ్ఱను బట్టలోమూటగట్టివాసనజూచిన పీనసముహరించు. మరియు పసపుపొగ నాఘ్రాణించిన దగ్గు తక్షణమున హరించు. జిల్లేడువేరును నస్యము జేయించిన ప్రబలమైన కామిలహరించు.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] నిర్గుండీరసమాత్రేతు తైలప్రస్థంవిపాచయేత్।
త్రిఫలా త్ర్యూషణంచైవ జీరకద్వయ సైంధవమ్।
పునర్నవాయా మూలంచ మాయూరంబీజమేవచ।
కల్కీకృత్య ప్రదాతవ్య మజాక్షీరంచ దాపయేత్।
నస్యమే తత్ప్రయోక్తవ్యం నాసారోగ వినాశనమ్॥

తా. [వావిలియాకురసము] ప్రస్తము నూనె 1 ప్రస్థము వీనిలో త్రిఫలములు త్రికటుకములు తెల్లజీలకఱ్ఱ నల్లజీలకఱ్ఱ సైంధవలవణము తెల్లగలిజేరువేరు నెమలివిత్తులు ఇవి వాని కల్కమును 3 శేర్లు మేకపాలుగలిపి తైలపక్వముగ కాచి నస్యము జేయించి నాసారోగము హరించు.

నస్యములు.

క॥ అలనాగరసపు గడ్డయు। దిలసారముగూర్చివండి తెలివిగధరరో।
గులకు న్నరినస్యంబులు। సలుపంగనుమురికి పీనసంబులుమానున్॥

గీ॥ మోదమలరంగ విను ముసిమోరగడ్డ।
త్రొక్కి యదియును దైలంబు గోడవండి।
నవయుచున్నట్టి ధరణి మానవుల కెల్ల।
నస్యములు చేయ మురికి పీనసములు మాను॥

విడంగాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] విడఙ్గత్ర్యూషణం హిఙ్గు గుగ్గులుం చ మనశ్శిలామ్।
అథయా చూర్ణమాఘ్రాయ ప్రతిశ్యాయాత్ప్రముచ్యతే॥

తా. వాయువిడంగములు త్రికటుకములు గుగ్గిలము మణిశిల కరక్కాయ వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి ఆఘ్రాణించిన పీనసము హరించు.

శ్లో॥ ఉష్ణోదకై ర్గుడం శుంఠీ చూర్ణం వా సైంధవం కణాః।
ఉష్ణోదకే ఘృతం నస్యే ఘ్రాణే చే త్పీనసం హరేత్॥

తా. బెల్లము శొంఠి అనువానినిగాని లేక సైంధవలవణము పిప్పలి అనువానిని గాని వుష్ణోదకముతో నూరి నస్యము జేయించినను లేక వుష్ణోదకములో నెయ్యి గలిపి నస్యము జేయించినను పీనసము హరించు. (గుంటగలగర దొండ వావిలి అల్లము అడ్డసరము పసపు వుస్తెకాయ దుంపరాష్ట్రము మిరియాలు శొంఠి అనువాని కల్కములో నూనెగలిపి తైలపక్వముగ కాచి నస్యము జేయించిన పీనసములు హరించు)

మ॥ గలిజేరు ద్ముల్లిదొండ వావిలియు లోకఖ్యాతిగానున్న యా।
నలముక్కడ్డరసంబు నూనె పసపు న్నాద్యంబు వుచ్చిత్తియు।
న్వాలయన్నింముల రాష్ట్ర ముష్టి యమున్విశ్వంబులున్నిండియుం।
గలరం దైలము వండి నస్యములు చేయం బీనసల్మానదే॥

నాసికార్శో లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] నాసికారంధ్ర మాశ్రిత్య వ్యాజస్తన వద్భవేత్। తన్నామ మునిభిః ప్రోక్తం నాసికార్శ ఇతి ధ్రువమ్॥

తా॥ నాసికారంధ్రములయందు మొకచన్నులవలె జనించిన నాసికార్శస్సని మునులు వచించెదరు.

నాసికార్శ నివర్తకోపాయము.

శ్లో॥ నాసారంధ్రే గుళీం స్థాప్య నాసికార్శశ్చ పీడితమ్।
వక్త్రే ప్రవిష్టం యుక్త్యావై పాతయే ద్వ్యాధివేదిభిః॥

తా. నాసికారంధ్రములలో వ్రేళ్ళను ప్రవేశింపజేసి యదిమిన కొండనాలిక వద్దగాని లేక అంగిటియందుగాని నాసికార్శస్సు దిగును. దానిని వ్రేళ్ళతో బట్టికొని యుక్తిచే దెంపివేయవలయు.

శ్లో॥ అశ్వగంధాది తైలేన నస్యే న్నాసార్శసో హరమ్।
అహింసపత్రం లశునం మరీచం చ తథా స్మృతమ్॥

తా. అశ్వగంధాదితైలమును నస్యము జేయించినను లేక ఆరెదొండ తైలములో వెల్లుల్లిపాయలు మిరియాలు గలిపి మర్దించి రెండు మాత్రలు నస్యము జేయించినను నాసికార్శస్సు (ముక్కున చీముగాయుట) హరించు.

పీనసరోగములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ లఘ్వన్నం స్నిగ్ధలవణ ముష్ణభోజనమార్ద్రకమ్।
పక్షిమాంసం గుడక్షీరం చణకా స్త్రికటోత్కటమ్।
శాలమూలక జోయూష కులుత్థస్య చ పూజితమ్॥

తా. లఘుకరాన్నము సముద్రలవణము వేడివంటకము అల్లము పిట్టమాంసము బెల్లము పాలు సెనగలు త్రికటుకములు శేతముల్లంగి యుక్తముగ కాచబడిన యూషము వులవకట్టు చకారమువలన వెసరకట్టు యివి పీనసములయందు పథ్యకరంబులు. (మతియు వొత్తడమునిచ్చుట పొగ నాఘ్రాణించుట పీనసములయందు ప్రశస్తంబు)

శిరోరోగ భేదములు.

శ్లో॥ శిరోరోగాశ్చ జాయంతే వాతపిత్తకఫై స్త్రిభిః।
సన్నిపాతేన రక్తేన క్షయేణ కృమిభిస్తథా।
సూర్యావర్తానంతవాతార్ధావభేదకశంఖకైః॥

తా. వాత పిత్త కఫ సన్నిపాత రక్త క్షయ క్రిమి సూర్యావర్త మనంతవాత అర్ధావభేదక శంఖమువలన 11 విధములైన శిరోరోగంబులు జనించు. వాని లక్షణంబు లెవ్వియనిన.—

వాతజ శిరోరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ యస్యానిమిత్తం శిరసోరుజశ్చ భవంతితీవ్రానిశిచాతిమాత్రమ్।
బంధోపతాపైః ప్రశమశ్చయత్ర శిరోభితాపస్సమీరణేన ॥

తా. కారణములేకనే యకస్మాత్తుగ దలనొచ్చుట రాత్రులయందు మిక్కుట ముగ నొచ్చుట కట్టువలనగాని లేక ఆవిరివచ్చుటవలనగాని తలనొప్పి శమించుట యీ లక్షణములు గలది వాతజశిరోరోగ మని తెలియవలయు.

శ్లో॥ యస్యోష్ణమంగారచితంతథైవ భవేచ్ఛిరోదహ్యతినాక్షినాసా।
శీతేనరాత్రౌచభవేచ్ఛమశ్చ శిరోభితాపస్సపిత్తకోపాత్ ॥

తా. మస్తకముపై నిప్పుజల్లినటుల దపించుట నేత్రములు నాసికము అనువాని యం దావిరివెడలుట శీతకరపదార్థములవలనగాని లేక రాత్రులయందుగాని శమించుట యీ లక్షణములుగలది పిత్తప్రకోపమువలన గలిగిన శిరశ్శూల యని తెలియవలయు.

కఫజ శిరోరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ శిరోభవేదస్య కఫోపదిగ్ధం గురుప్రతిస్తబ్ధ మథోహిమంచ ।
శూనాక్షికూటంవదనంచయస్య శిరోభితాపస్సకఫప్రకోపాత్ ॥

తా. శిరము కఫమువలన పూయంబడినటులుండుట బలువుగనుండుట బంధింప బడినటులుండుట చల్లగనుండుట కంటిరెప్పలు ముఖము వుబ్బుట యీ లక్షణములు గలది శ్లేష్మజ శిరశ్శూల యని తెలియవలయు.

సన్నిపాత శిరోరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ శిరోభితాపేత్రితయప్రవృత్తే సర్వాణిలింగాని సముద్భవంతి॥

తా. వాత పిత్త కఫ శిరోరోగలక్షణంబు లన్నియు గలది సన్నిపాతజ శిరోరోగ మని తెలియవలయు.

రక్తజ శిరోరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తాత్మకః పిత్తసమానలింగ స్స్పర్శాసహత్వం శిరసోభవేచ్చ॥

తా. పిత్తజ శిరోరోగ లక్షణయుక్తంబై శిరమున స్పర్శసహనము లేకయుండునది రక్తజ శిరోరోగ మని తెలియవలయు.

క్షయజ శిరోరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ అసృగ్వసాశ్లేష్మ సమీరణానాం శిరోగతానా మిహసంక్ష
యేణ । క్షయప్రవృత్తి శ్శిరసోభితాపః కష్టోభవేదుగ్ర రుజోతి
మాత్రమ్। సంస్వేదనచ్ఛర్దనధూమనస్యైరసృగ్విమోక్షైశ్చ
వివృద్ధిమేతి ॥

తా. శిరమునందలి రక్తము వస కఫము వాయువు క్షయించుటవలన కష్టకర మైన కడుభయంకరమైన మస్తకశూల జనించి మిక్కుటముగ తుమ్ములువచ్చుట శిరము తపించుట స్వేదనక్రియ వాంతి ధూమపానము నస్యము రక్తస్రావము అనువానివలన వృద్ధిం జెందుట యీ లక్షణములుగలది క్షయజశిరోరోగ మని తెలియవలయు.

కృమిజ శిరోరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ నిస్తుద్యతే యస్యశిరోతిమాత్రం సంభక్ష్యమాణం స్ఫురతీవ
చాంతః । ఘ్రాణాచ్చగచ్ఛేద్రుధిరంసపూయం శిరోభితాపః
కృమిభిస్సఘోరః ॥

తా. శిరమున సూదులతో పొడుచునటుల మిక్కుటముగ పీడగలుగుట శిరము నందలి మెదడు పురుగులవలన భక్షింపబడునటులుండుట శిరములో మిక్కుటముగ చలించినటులుండుట ముక్కువలన చీముతోడ రక్తము స్రవించుట ముక్కులో నుండి క్రిము లొకానొకపుడు వెడలుట యీ లక్షణములు గలది క్రిమజ శిరోరోగమని తెలియ వలయు. భయంకర మైన యీ రోగము ప్రాణముల హరింపంజేయు.

సూర్యావర్త లక్షణము.

శ్లో॥ సూర్యోదయం యాప్రతిమందమంద మక్షిభ్రువం రుక్సము
పైతిగాఢా। వివర్ధతేచాంశుమతాసహైవ సూర్యాప్రవృత్తౌ
వినివర్తతేచ । శీతేనశాంతిం లభతేకదాచి దుష్ణేనజంతు
స్సుఖమాప్నుయాద్వా । సర్వాత్మకం కష్టతమంవికారం
సూర్యాపవర్తం తముదాహరంతి ॥

తా. సూర్యోదయము మొదలు నేత్రములు కనుబొమలు మెల్లమెల్లగ నొచ్చు టకు ప్రారంభించి వృద్ధిజెందునటులనే శూలము వృద్ధిజెంది అస్తంగతుడగు సూర్యుని చందంబున కొంచెకొంచెముగ శూలతగ్గుచు సూర్యాస్తమయకాలమునకు నిశ్శేషం

బగుట ఒకానొకపుడు శీతోపచారమువలనగాని లేక వుష్ణోపచారమువలన గాని సుఖము గలుగుట సన్నిపాతవికారముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది సూర్యావర్తమని తెలియవలయు. ఇది కష్టసాధ్యము.

అనంతవాత లక్షణము.

శ్లో॥ దోషాస్తుదుష్టాస్త్రయఏవమన్యాం సంపీడ్యగాఢంసరుజాం సుతీవ్రాం। కుర్వంతిసాక్షి భ్రూవిశంఖదేశే స్థితంకరోత్యాశు విశేషతస్తు। గండస్యపార్శ్వేచ కరోతికంపం హనుగ్రహం లోచనజాంశ్చరోగాన్। అనంతవాతంతముదాహరంతి దోష త్రయోత్థం శిరసోవికారమ్॥

తా. వాతపిత్త కఫములు దుష్టంబులై మెడయొక్క వెనకటిసిర నాశ్రయించి బలముగనీడ్చుట నేత్రములు కనుబొమలు కణత అనువాని జెంది కడుతీవ్రమైన పీడను గలుగంజేయుట దానిసంబంధమువలన చంపలయొక్క పార్శ్వములు మిక్కుటముగ కణుకుట చెక్కిళ్లు కిట్టికొనుట నేత్రరోగముగలుగుట యీ లక్షణములుగలది అనంతవాతమని తెలియవలయు, ఇది త్రిదోషమువలన జనించు.

అర్ధావభేద లక్షణము.

శ్లో॥ రూక్షాశనాత్యధ్యశన ప్రాగ్వాతావశ్యమైధునైః।
వేగసంధారణాయాస వ్యాయామైః కుపితోనిలః।
కేవలస్సకఫోవార్ధం గృహీత్వాశిరసోబలీ।
మన్యాభ్రూశంఖకర్ణాక్షి లలాటేర్థేతివేదనామ్।
శస్త్రారణినిభాంకుర్యా త్తీవ్రాంసోర్ధావభేదకః।
నయనంవాథవాశ్రోత్ర మభివృద్ధోవినాశయేత్॥

తా. రూక్షాన్నము సేవించుట అజీర్ణముగ నుండునపుడు భుజించుట తూర్పు గాలి మంచు మైథునము వీనిని సేవించుట మలమూత్రవేగము నడ్డగించుట శ్రమ వ్యాయామము యివి మొదలగువానివలన వాతముగాని లేక వాతకఫముగాని ప్రకోపించి అర్థశిరము నాశ్రయించి మెడతల మెద్దసరము కనుబొమ కణత చెవి నేత్రము లలాటము అనువానియొక్క 1 పార్శ్వమునందు వ్యాపించి బలిష్ఠమై శస్త్రముతో బొడుచునటులగాని లేక అగ్నిదీసెడి కఱ్ఱను మథించునటులగాని తీవ్రవేదనను గలుగంజేసిన అర్ధావభేదక మనంబడు, ఇది మిక్కుటముగ వృద్ధింజెందిన ఆభాగముయొక్క నేత్రమునుగాని లేక చెవినిగాని నశింపంజేయు.

శంఖ లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తరక్తానిలాదుష్టా శంఖదేశేవిమూర్ఛితాః।
తీవ్రరుగ్దాహరాగంహి శోథంకుర్వంతిదారుణమ్।
సశిరోవిషవద్వేగీ నిరుంధ్యాశుగళంతథా।
త్రిరాత్రాజ్జీవితంహంతి శంఖకోనామనామతః।
త్ర్యహాజ్జీవతిభైషజ్యం ప్రత్యాఖ్యాయాస్యకారయేత్॥

తా. పిత్తము రక్తము వాతము అనునవి దుష్టంబులై (కఫముతో గలసి మిక్కుటముగ వృద్ధింజెంది) కణతలయందు వ్యాపించి మిక్కుటముగ పోట్లను మంటను యెఱుపువర్ణమై భయంకరమైన వాపును గలుగంజేయు, ఈ వాపు విషవేగముగలదై మస్తకమువలన గొంతువఱకు వ్యాపించి శీఘ్రముగ గొంతునుపట్టికొని 3 దినములలో మనుజుని జంపు, ఇదియ శంఖకమనంబడు. రోగి 3 దినములకు పిదప జీవించియుండిన సాధ్యమని యెంచి బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు చికిత్సం జేయవలయు.

వాతజశిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శిరోభిఘాతేనిలజే వాతవ్యాధివిధించరేత్।
ఘృతేనాక్తంశిరోరాత్రౌ నభేద్యామంపయోనువా॥

తా. వాతజశిరోభిఘాతమునందు వాతరోగి చికిత్సంజేయవలయు మఱియు రాత్రియందు శిరమున నెయ్యి పట్టించి యూషమునుగాని లేక పాలనుగాని పానము జేయించవలయు.

ఏరండాది లేపనము.

శ్లో॥ ఏరండచక్రమర్దోత్థ బీజంపిష్ట్వారనాళకైః।
లలాటేలేపనాద్ధంతి వాతకోపశిరోరుజమ్॥

తా. ఆముదపువిత్తులు తగిరిసెవిత్తులు వీనిని పుల్లని కలితోనూరి నుదురుయందు లేపనముజేసిన వాతజ శిరోరోగము హరించు.

శ్లో॥ వాతజాతశిరోరోగే స్నేహస్వేదవిమర్దనమ్।
పానాహారోపనాహాచ్చ కుర్యాద్వాతామయాపహః॥

తా. వాతజ శిరోరోగమున వాతనాశకర స్నేహము చలనస్వేదము మర్దనము పానము ఆహారము కట్టుగట్టుట మొదలగు నుపచారముల సేయవలయు.

కుష్ఠాది లేపము.

శ్లో॥ కుష్ఠమేరండమూలం చ నాగరం తక్రపేషితమ్ ।
కటూష్ణం చ శిరఃపీడాం మాత్రా లేపనతో హరేత్ ॥

తా. చెంగల్వకోష్టు ఆముదపువేరు శొంఠి వీనిని మజ్జిగతో నూరి యుడికించి కొంచెముష్ణముగ దళముగ లేపనముజేసిన వాతజ శిరశ్శూల హరించు.

కుష్ఠాది లేపము.

శ్లో॥ కుష్ఠమేరండమూలం చ లేపః కాంజికపేషితః ।
శిరోర్తిం వాతజాం హన్యాత్ పుష్పం వా ముచుకుందజమ్ ॥

తా. చెంగల్వకోష్టు ఆముదపువేరు అనువానినిగాని లేక ముచుకుందపూలనుగాని కలితోనూరి లేపనముజేసిన వాతజశిరశ్శూల హరించు.

వాతజశిరోరోగ హరవస్తికర్మ.

శ్లో॥ వేశిరో వ్యాపితచ్చర్మ షోడశాంగుళముచ్ఛ్రితమ్ । తేన వేష్ట్య
శిరోధస్తాన్మాషకల్కేన లేపయేత్ । నిశ్చలస్యోపవిష్టస్య తైలైః
కోష్ణైః ప్రపూరయేత్ । ధారయేదారుజశ్శాంతేర్యామం యా
మార్ధమేవ వా । శిరోవస్తిర్హరత్యేష శిరోరోగం చ వాతజమ్ ।
హనుమన్యాక్షికర్ణానాం మర్దితం మూర్ధకంపనమ్ । వినా భోజ
నమేవైష శిరోవస్తిః ప్రయుజ్యతే । పంచాహం షడహం వాపి
సప్తాహం చైవమాచరేత్ ॥

తా. శిరోరోగమున శిరమునకు తగిన 16 అంగుళముల పొడువు వెడల్పుగల తోలునుతలయందు టోపీవలెజుట్టి దానిచుట్టు వుద్దిపిండిని లేపనముజేసి రోగిని కూర్చుండబెట్టి నూనెను కాచి హితోష్ణముగ నుండునపుడందుబోసి తలనొప్పి శమించువరకుగాని 1 ఝాముగాని లేక ½ ఝాముగాని ధరింపజేయుటయు శిరోవస్తియనంబడు. ఈ శిరోవస్తిని 5 దినములైనను లేక 6 దినములైనను 7 దినములైనను జేసిన వాతములను

గలిగిన శిరోరోగము చెక్కిళ్ళు పెడతల పెద్దనరము నేత్రములు చెవులు అనువానియందు గలుగురోగములు అర్దితవాతము తలవణుకు వీనిని హరింపజేయు. ఈ శిరోవస్తిని భోజనాత్పూర్వమే జేయించవలయు.

పిత్తజ శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ పిత్తాత్మకే శిరోరోగే స్నిగ్ధం సమ్యగ్విరేచనమ్ ।
మృద్వీకాత్రిఫలేక్షూణాం రసైః క్షీరైర్ఘృతైరపి ॥

తా. పిత్తశిరోరోగమున ద్రాక్షపండు త్రిఫలములు చెఱకు అనువాని రసములచేతను పాలు నెయ్యి అనువానిచేతను బాగుగ విరేచనము జేయించవలయు.

కుముదాది బంధనము.

శ్లో॥ కుముదోత్పలపద్మానాం శీతానాం చందనాంబుభిః ।
స్పర్శాస్సుఖాశ్చ పవనాః సేవ్యా దాహార్తి శాంతయే ॥

తా. తెల్లకలువ నల్లకలువ కమలము అనువానిపై చందనోదకమును చల్లి మస్తకమునందు కట్టుగట్టి సుఖకరమైనగాలిని యనుభవింపజేసిన దాహము పోట్లు శమించు.

కఫజ శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ శ్లైష్మికే చందనై రూక్షైర్లేపః స్వేదాది కారయేత్ ॥

తా. కఫజ శిరోరోగమున చందనము రూక్షకరద్రవ్యములు అనువాని లేపనమును స్వేదాదిక్రియను జేయవలయు.

హరేణ్వాది లేపము.

శ్లో॥ హరేణునతశైలేయ ముస్తైలాగరుదారుభిః ।
మాంసీరాస్నారుబూకైశ్చ కోష్ణో లేపః కఫార్తినుత్ ॥

తా. రేణుకలు గ్రంధితగరము శిలాజిత్తు తుంగముస్తెలు యేలకులు కృష్ణాగురు దారు జటామాంసి సన్నరాస్నము ఆముదపువేరు వీనిని నూరి యుడికించి హితోష్ణముగ లేపనముజేసిన కఫజ శిరోరోగము హరించు.

ప్రపున్నాటాది లేపము.

శ్లో॥ శుంఠీ కుష్ఠ ప్రపున్నాట దేవకాష్ఠైస్సమాహితైః ।

మూత్రపిష్టైస్సుఖోష్ణైశ్చ లేపశ్శ్లేష్మశిరోర్తినుత్॥

తా. శొంఠి చెంగల్వకోష్టు తగిరిసవిత్తులు దేవదారు మహిసాక్షిగుగ్గిలము వీనిని ఆవుపంచితముతో నూరి యుడికించి సుఖోష్ణముగ లేపనము జేసిన కఫమువలన జనించిన మస్తకశూలను హరింపంజేయును.

సాన్నిపాతక శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ సన్నిపాతసముత్థేత్ర ఘృతం తైలంచ వస్తయః।
ధూమనస్య శిరోరేకో లేప స్స్వేదాద్య మాచరేత్॥

తా. సన్నిపాత శిరోరోగము నెయ్యి నూనె అనువానితో శిరోవస్తి జేయించుటయేగాక నాసికమున ధూమపానమును జేయించవలయును. మఱియును మస్తకరేచనము లేపనము స్వేదము సేచనము మొదలగు క్రియలను జేయించవలయును.

శ్లో॥ స్వేదనం ఘృతగోధూమై ర్నిర్గుండ్యాః క్వథితేనవా।
సన్నిపాతోద్భవాం హంతి పీడాం హి హితపాచనైః॥

తా. సన్నిపాతశిరోరోగమున ఘృతగోధుములనుగాని లేక వావిలిని గాని కషాయముకాచి దానివలన స్వేదనకర్మను జేయించుటయేగాక హితకరమైన పాచనమునకు పగా యొసంగిన సన్నిపాతశిరోరోగము శమించు.

రక్తజ శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ రక్తజే పిత్తవత్సర్వం భోజనాలేపసేచనమ్।
శీతోష్ణయోశ్చ విన్యాసో విశేషాద్రక్తమోక్షణమ్॥

తా. సర్వపిత్తనాశకరభోజనము లేపనము సేచనము శీతోష్ణపదార్థముల శిరమున ధరించుట విశేషముగ రక్తస్రావమును జేయించుట యీ మొదలగువానిని రక్తజ శిరోరోగమున జేయవలయును.

కృష్ణాది లేపము.

శ్లో॥ కృష్ణాంబుశుంఠీమధుక శతాహ్వోత్పలవాలకైః।
జలపిష్టై శ్శిరోలేప స్సద్యశ్శూలనివారణః॥

తా. పిప్పలి వట్టివేరు శొంఠి అతిమధురము పిల్లిపీచర నల్లకలువ కురువేరు వీనిని నుదకముతో నూరి మస్తకమున లేపనముజేసిన తక్షణమున శూల హరించు.

నాగరాది నస్యము.

శ్లో॥ నాగరకల్కవిమిశ్రం క్షీరం నస్యేన యోజితం పుంసా।
నానాదోషోద్భూతాం శిరో రుజం హంతి తీవ్రాంచ।
శిరోర్తిం నాశయత్యాశు పుష్పం వాముచుకుందజమ్॥

తా. శొంఠి కల్కములో పాలుగలిపి నస్యము జేయించిన పలువిధదోషములవలన గలిగిన తీవ్రమైన మస్తకశూల శీఘ్రముగ హరించు.

దాడింబాది యోగములు.

శ్లో॥ శిరశ్శూలేతు సంజాతే నాసారక్తం స్రవేద్యది।
దాడిమీపుష్పదూర్వోత్థ రసంకర్పూర మాక్షికమ్।
క్షుమం దుగ్ధం శిరోమర్ధం నస్యేపానేసితావయః॥

తా. దాడింబపువ్వు గరికె అనువాని రసమును గాని లేక కర్పూరము తేనె పాలు అనువానిని గాని శిరోమర్దనము నస్యము పానము జేయించిన మస్తకశూలవలన గలిగిన రక్తస్రావము హరించు. మఱియును పానము సేయునెడల దానియందు పంచదార పాలు కలుపవలయును.

ఉదుంబర ఫలయోగము.

శ్లో॥ ఉదుంబరఫలంపక్వం ఘృతపక్వం సితాయుతమ్।
ఏలామరీచసంయుక్తం భుక్తంస్యాద్రక్తశాంతయే।
కంటకారీఫలరసం లిప్త్వాహంతి శిరోరుజమ్॥

తా. పండిన అత్తిపండులో నెయ్యి పంచదార కలిపి పాకముజేసి యేలకులు మిరియాలు గలిపి భక్షించిన నాసికారక్తస్రావము హరించు. మఱియును ములకపండ్లలో రసముదీసి శిరమున లేపనము జేసిన మస్తకశూల హరించు.

నింబాది గుగ్గులము.

శ్లో॥ నింబత్వక్త్రిఫలావాసా చూర్ణం కటుపటోలికా।
తోయైశ్చతుర్గుణేక్వాథే పాదాంశం వస్త్రగాలితమ్।
ఆదాయగుగ్గులుం తుల్యం క్షిప్త్వా తస్మిన్పునః పచేత్।

పిండితం భక్షయే త్కర్షం స్నిగ్ధముష్ణంచ భోజయేత్ ।
వాతశ్లేష్మోత్థితాం పీడాం దుస్సహాంచ శిరోరుజమ్॥

తా. వేపపట్ట త్రిఫలములు అడ్డసరము చేదిపొట్ల వీనిని సమభాగములుగ దంచి 4 గింత లుదకములోసి చతుర్థాంశముగ కషాయముకాచి వడియగట్టి దానికి సమముగ శుద్ధిజేసిన గుగ్గిలముగలిపి గట్టియగువరకు మరలకాచి ప్రతిదిన మొకకర్ష మెత్తును సేవింపుచుండిన వాతకఫములవలన గలిగిన దారుణమైన మస్తకశూలను హరింపంజేయు. దీని యందు స్నిగ్ధముగ నుష్ణముగ నుండు భోజనమును భుజింపం జేయవలయు.

శిగ్రుపత్రాది లేపము.

శ్లో॥ శిగ్రుపత్రరసైర్మర్ద్యం మరీచం మూర్ధశూలజిత్॥

తా. మునగాకు రసముతో మిరియములను లేపనము జేసిన మస్తకశూల హరించు.

పిప్పల్యాదినస్యము.

శ్లో॥ పిప్పలీ సైంధవం పాచ్యం తైలే నాజ్యేననస్యతః।
శిరశ్శూలం నిహంత్యాశు తమస్సూర్యోదయో యథా॥

తా. పిప్పళ్ళు సైంధవలవణము వీని చూర్ణమును నూనెలోగాని లేక నేతిలోగాని కలిపి పాకముజేసి నస్యముజేయించిన "సూర్యోదయమువలన నంధకారము హరించుభంగి" మస్తకశూల శీఘ్రముగ హరించు.

క్రిమిజ శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ క్రిమిజేతు శిరోరోగే వ్యోషనక్తాహ్వశిగ్రుజైః।
అజామూత్రేణ సంపిష్టై ర్నస్యం క్రిమిహరం పరమ్॥

తా. త్రికటుకములు గానుగపట్ట మునగపట్ట వీనిని మేకపంచితముతో నూరి నస్యముజేయించిన క్రిమిజ శిరోరోగము హరించు. ఇది క్రిముల నశింపంజేయుటయందు కడుశ్రేష్ఠంబైనదిగ నున్నయది.

విడంగాది తైలము.

శ్లో॥ విడంగం సర్జకాదంతీ హింగు గోమూత్రసంయుతమ్।
విపక్వం సార్షపం తైలం క్రిమిఘ్నంనస్యతః స్మృతమ్॥

తా. వాయువిడంగములు సర్జక్షారము దంతివేరు యింగువ వీని నావుపంచితముతో నూరి కల్కముజేసి అందు తెల్లావనూనె గలిపి కాచి నస్యము జేయించిన క్రిమిజ శిరోరోగము హరించు.

సూర్యావర్త చికిత్స.

శ్లో॥ సూర్యావర్తప్రశమనం పాయయే త్సగుడంహవిః।
తిలదుగ్ధప్రలేపేన సూర్యావర్తం జయే త్ర్యహాత్॥

తా. నెయ్యిలో బెల్లముగలిపి త్రాగినను లేక నువ్వులను పాలతోనూరి లేపనము జేసినను 3 దినములలో సూర్యావర్తము హరించు.

సూర్యావర్త శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ సూర్యావర్తే సిరావేధో నావనం క్షీరసర్పిషోః।
హితః క్షీరఘృదాభ్యాస స్తాభ్యా మేవ విరేచనమ్॥

తా. సూర్యావర్తమను శిరోరోగమున సిరను వేధించుటయేగాక పాలు నెయ్యి అనువానియొక్క నస్యమును పానమును జేయించవలయు. మఱియు వానిచేతనే విరేచనము జేయించవలయును.

సూర్యావర్త రసము.

శ్లో॥ మృతసూతాభ్రకం తీక్ష్ణం ముండంతామ్రంమృతంసమమ్।
స్నుహిక్షీరేదినంమర్ద్యం పిండితంమాషమాత్రకమ్।
మధునామర్దితం భక్షే ల్లోహపాత్రేదినేదినే।
సప్తాహాత్సూర్యవర్తాదీ శిరోరోగాన్నివారయేత్।
సూర్యోదయరసోనామ్నా సర్వమూర్ధగదాపహః॥

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము లోహభస్మము యినుపభస్మము తామ్రభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి బొంతజెముడుపాలతో 1 దినము తేనెతో 1 దినము మర్దించి మాషప్రమాణము మాత్రలు జేసి లోహపాత్రలో నునిచి ప్రతిదినము సేవింపుచుండిన 7 దినములలో సూర్యావర్తము మొదలగు సర్వశిరోరోగములు అర్ధతలనొప్పి వీనిని హరింపంజేయు.

మహాలక్ష్మీ విలాసినీ రసము.

శ్లో॥ లోహమభ్రంవిషంముస్తం త్రిఫలాత్రికటుంతథా । ధుత్తూ
రంవృద్ధదారుంచ బీజమింద్రాశనస్యచ । గోక్షురకద్వయం
చైవ పిప్పలీమూలమేవచ । ఏతేషాంసమతాచూర్ణం రసై
ర్ధుత్తూరకస్యచ । నిష్పిష్యవటికాకార్యా బదరాస్థిప్రమా
ణతః । అనుపానంప్రయోక్తవ్యం శుంఠీచూర్ణం ద్విమాష
కమ్। ఆర్ద్రికస్వరసంచైవ తోలకద్వయమేవచ। మహాలక్ష్మీ
వినాసోయం సన్నిపాతనివారకః॥

తా. లోహభస్మము అభ్రకభస్మము అతివస తుంగముస్తెలు త్రిఫలములు త్రికటుకములు వుమ్మెత్తవిత్తులు బొద్దివిత్తులు యింద్రాశనము పల్లేరు యేనుగపల్లేరు మోడి వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి వుమ్మెత్తరసముతో మర్దించి రేగుగింజంత మాత్రలుజేసి యందొకదానిని 2 మాషములయెత్తు శొంఠి చూర్ణానుపానముతో గాని లేక 2 తులములయెత్తు అల్లపురసముతో గాని సేవించిన సన్నిపాతాత్మక మస్తకశూల హరించు.

దశమూలాది నస్యము.

శ్లో॥ దశమూలీకషాయంతు సర్పిస్సైంధవసంయుతమ్ ।
నస్యమర్ధావభేదఘ్నం సూర్యావర్తంశిరోర్తినుత్ ॥

తా. దశమూలముల కషాయములో నెయ్యి సైంధవలవణము గలిపి నస్యము జేయించిన అర్ధతలనొప్పి సూర్యావర్తము మస్తకశూల వీనిని హరింపజేయు.

శారిబాది లేపము.

శ్లో॥ శారిబోత్పలకుష్ఠాని మధుకంచామ్లపేషితమ్।
సర్పిస్తైలయుతో లేప సూర్యావర్తార్ధభేదయోః॥

తా. సుగంధిపాలవేరు నల్లకలువగడ్డ చెంగల్వకోష్టు అతిమధురము వీనిని అమ్ల ద్రవ్యములతో నూరి అందు నెయ్యి నూనె గలిపి లేపనము జేసిన సూర్యావర్తము అర్ధ తలనొప్పి హరించు.

భృంగరాజాది నస్యము.

శ్లో॥ భృంగరాజరసశ్ఛాగ క్షీరతుల్యోర్కతాపితః ।
సూర్యావర్తం నిహంత్యాశు నస్యేనైవప్రయోగరాట్॥

తా. గుంటగలగరరసమునకు సమముగ మేకపాలు గలిపి సూర్యపుటంబిడి నస్యము జేయించిన సూర్యావర్తము శీఘ్రముగ హరించు.

అనంతవాత శిరోరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ అనంతవాతే కర్తవ్య స్సూర్యావర్తహితోవిధిః ।
సిరావేధశ్చ కర్తవ్యోనంతవాతప్రశాంతయే॥

తా. అనంతవాతమున సూర్యావర్త నివారణార్థంబై జెప్పబడియుండు చికిత్సలను సిరావేధనమును జేసిన అనంతవాతము శమించు

శుంఠ్యాది నస్యము.

శ్లో॥ శుంఠ్యానస్య మజాక్షీరే కృతంతద్ధిశిరోర్తినుత్ ॥

తా. శొంఠిని మేకపాలతో జాది నస్యము జేయించిన తలనొప్పి హరించు.

కుంకుమ ఘృతము.

శ్లో॥ కుంకుమం ఘృతసంయుక్తం నస్యే దర్ధశిరోవ్యథామ్ ।
నాశయే త్తత్క్షణాదేవ హితమేత ఛ్ఛిరోరుజి॥

తా. కుంకుమపువ్వును నేతితో నూరి నస్యము జేయించిన తత్క్షణమున అర్ధతల నొప్పిని హరింపజేయు. ఇది తలనొప్పియందు కడు హితకరంబు.

గాంధార్యాది నస్యము.

శ్లో॥ గాంధారీచ జటామాంసీ ఘృతేన సహపాచయేత్ ।
తదాజ్యంనస్యమాత్రేణ నిహంత్యర్ధశిరోరుజమ్॥

తా. గంజాయి జటామాంసి అనువానికల్కములో నెయ్యి గలిపి కాచి నస్యము జేయించిన తత్క్షణమున అర్ధతలనొప్పి హరించు.

తువర్యాది నస్యము.

శ్లో॥ అర్ధావభేదేతువరీదలోద్భవం రసంసుదూర్వారసమిశ్రితంచ।
నస్యేనయుక్త్వా పురుషస్తుబుద్ధిమాన్ శిరోరుజం నాశయతి
స్మతత్క్షణమ్॥

తా. కందియాకులు గరిక అనువానిరసములను నస్యము జేయించిన తత్క్షణమున అర్ధతలనొప్పి హరించు.

విడంగాది నస్యము.

శ్లో॥ విడంగాది తిలాన్ కృష్ణాన్ సమాన్ పిష్ట్వావిలేపయేత్ ।
నస్యంచాథాచరేత్తస్మా దర్ధభేదం వ్యపోహతి॥

తా. వాయువిడంగములు నల్లనువ్వులు వీనిని సమభాగములుగనూరి లేపన నస్యములు జేయించిన అర్ధ తలనొప్పి హరించు.

గిరికర్ణ్యాది నస్యము.

శ్లో॥ గిరికర్ణీ ఫలంమూలం సజలం నస్యమాచరేత్ ।
మూలంవా బంధయేత్కర్ణే నిహంత్యర్ధశిరోరుజమ్॥

తా. తెల్లగంటెనవిత్తులనుగాని లేక దానివేరునుగాని వుదకముతోనూరి నస్యము జేయించినను లేక దానివేరును చెవిలో గట్టినను అర్ధతలనొప్పి హరించు.

మరీచాది లేపము.

శ్లో॥ మరీచం భృంగజై ర్ద్రావై ర్మరిచం శాలితండులైః ।
అర్ధశీతవ్యథాంహంతి లేపోవాశుంఠివారిణా॥

తా. మిరియాలనుగాని లేక మిరియాలు బియ్యము అనువానిని గాని గుంటగలగరాకు రసముతో నూరి లేపనము జేసినను లేక శొంఠి వుదకముతో నూరి లేపనము జేసినను అర్ధతలనొప్పి హరించు.

శారిబాది లేపనము.

శ్లో॥ శారిబాకుష్ఠమధుక వచా కృష్ణోత్పలైస్తథా ।
లేపస్స కాంజికస్స్నేహ స్సూర్యావర్తార్ధభేదయోః॥

తా. సుగంధిపాలవేరు చెంగల్వకోష్టు అతిమధురము వస పిప్పలి నల్లకలువ వీనిని కలితోగాని లేక నేతితో గాని నూరి లేపనముజేసిన సూర్యావర్తము అర్ధతలనొప్పి హరించు.

దుగ్ధమర్దనాది నస్యము.

శ్లో॥ సితాసలయుతం ఘృష్టం మదనంగోపయోన్వితమ్ ।
నస్యతోనుదితేసూర్యే నిహంత్యే వార్ధభేదకమ్॥

తా. ఖండశర్కర మ్రంగకాయ వీనిని చూర్ణము జేసి ఆవుపాలతో కాచి సూర్యావర్తమను తలనొప్పి దగులుటకుముందు నస్యముజేయించిన సూర్యావర్తము అర్ధతలనొప్పి హరించు.

శశాది యోగము.

శ్లో॥ శశముండరసం పీత్వా మరిచైరవచూర్ణితమ్ ।
భోజనాదౌతు సప్తాహా త్సూర్యావర్తార్ధభేదకౌ ।
హంతి సర్వాత్మకౌ శీఘ్రి దుఃఖదౌ భృశదారుణౌ॥

తా. బాలింతబోళము బోడతరము అనువానిరసములో మిరియపుచూర్ణముగలిపి 7 దినములు భోజనాత్పూర్వము త్రాగిన కడుపీడతో గూడి భయంకరముగ నుండు అర్ధావభేదకము సన్నిపాతక సూర్యావర్తము వీనిని హరింపంజేయు.

దార్వ్యాది లేపము.

శ్లో॥ దార్వీహరిద్రామంజిష్ఠా సనింబోశిరపద్మకమ్ ।
ఏతత్ప్రిలేపనంకుర్యా చ్ఛంఖకస్య ప్రశాంతయే॥

తా. మ్రానిపసుపు మంజిష్ఠ వేపవేరు వట్టివేరు పద్మకాష్ఠము వీనిని నూరి లేపనముజేసిన శంఖము హరించు.

బలాది లేపము.

శ్లో॥ బలాసీలోత్పలందూర్వా తిలాఃకృష్ణాఃపునర్నవా ।
శంఖకేనంతవాతేచ లేపస్సర్వశ్శిరోర్తినుత్॥

తా. ముత్తవపులగము నల్లకలువ గరిక నల్లనువ్వులు తెల్లగలిజేరు వీనిని నూరి లేపనముజేసిన శంఖము అనంతవాతము సర్వమస్తకరోగములు వీనిని హరింపంజేయు.

కరంజాదిచూర్ణ విరేచనము.

శ్లో॥ కరంజశిగ్రుబీజాని వ్యత్రకం సర్షపత్వచః ।
సర్వేషాం శీర్షరోగాణా మేతచ్ఛీర్షవిరేచనమ్॥

తా. క్రానుగవిత్తులు మునగవిత్తులు లవంగపత్రి తెల్లావాలు లవంగపట్ట వీని చూర్ణముతో శిరోవిరేచనము జేయించుట సర్వశిరోరోగములయందు ప్రశస్తము.

గుడాది నస్యము.

శ్లో॥ నావనం సగుడంవిశ్వం పిప్పలీసైంధవాంబునా ।
భుజస్తంభాదిరోగేషు సర్వమూర్ధగదేషుచ॥

తా. బెల్లము అల్లపురసము పిప్పలి సైంధవలవణము వీని నుదకముతో నూరి నస్యముజేయించిన భుజస్తంభాదికరోగములు సర్వశిరోరోగములు వీనిని హరింపంజేయు.

శర్కరాది నస్యము.

శ్లో॥ సశర్కరం కుంకుమమాజ్యభృష్టం నస్యం విధేయం పవనా
సృగుత్థే। భ్రూశంఖకర్ణాక్షిశిరోర్ధశూలే దివాభివృద్ధి ప్రభ
వేచరోగే॥

తా. నేతితో వేయించబడిన కుంకుమపువ్వును పంచదారలో గలిపి నస్యము జేయించిన వాతరక్తములవలన కనుబొమలు కణతలు చెవి నేత్రములు అనువానియందు గలుగు శూల అర్ధతలనొప్పి ప్రొద్దెక్కినట్లెల్ల వృద్ధిజెందెడి శూలహరించు

క్షీరాది నస్యము.

శ్లో॥ గుడనాగరకల్కస్య నస్యం మస్తకశూలనుత్ ।
నాగరకల్కవిమిశ్రం క్షీరం నస్యేనయోజితం నృణామ్।
నానాదోషోద్భూతాం శిరోరుజంహంతితీవ్రతరామ్॥

తా. బెల్లము శొంఠి అనువానికల్కమును నస్యము చేయించిన తలనొప్పి హరింపంజేయు. మఱియు శొంఠికల్కములో పాలు గలిపి నస్యముజేయించిన పలువిధదోషములవలన గలిగిన దారుణమైన తలనొప్పిని హరింపంజేయు.

నీలోత్పలాది తైలము.

శ్లో॥ నీలోత్పలకణాయష్టి చందనంపుండరీకకమ్ ।
ప్రతినిష్కచతుష్కం స్యా త్తైలంషోడశకంపలమ్ ।
చతుష్షష్టిపలంధాత్రీ ఫలానాంరసమాహరేత్ ।
పచేత్తైలావశేషంతు నస్యేనాభ్యంజనేనవా ।
యోజ్యంహంతిశిరస్తోదం పలితంచవినాశయేత్ ॥

తా. నల్లకలువ పిప్పలి అతిమధురము చందనము తెల్లతామరపువ్వు యివి దినుసుయొకటింటికి 4 నిష్కములు నువ్వులనూనె 16 పలములు వుసిరికకాయల రసము 64 పలములు యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి తైలపక్వముగ కాచి నస్యము అభ్యంజనము జేయించిన మస్తకశూల పలితము వీనిని హరింపంజేయు.

శిరోరోగమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ స్వేదోనస్యంధూమపానం విరేకో లేపస్సేకో లంఘనం శీర్షవ
స్తిః। రక్తోన్ముక్తిర్వహ్నికర్మోపనాహో జీర్ణంసర్పిశ్శాలయష్షష్టి
కాశ్చ । యూషోదుగ్ధంధన్వమాంసంపటోలం శిగ్రుర్ద్రాక్షా
వాస్తుకంకారవేల్లమ్। ఆమ్రంధాత్రీదాడిమంమాతులుంగం
తైలంతక్రంకాంజికంనారికేళమ్। పథ్యాకుష్ఠం భృంగరాజః
కుమారీముస్తోశీర్షంచంద్రికాగంధశారాః। కర్పూరంచఖ్యాతి
మానేమవర్గస్సేవ్యోమర్త్యైశ్శీర్షరోగేయథాస్వమ్ ।

తా. ఆవిరి మొదలగువానిచే చెమటదీయుట నస్యము ధూమపానము విరేచనము లేపనము సేచనము లంఘనము శిరోవస్తి రక్తస్రావము రతువేయుట కట్టుగట్టుట ప్రాతనెయ్యి 60 ది దినములకు ఫలించిన బియ్యము యూషము పాలు అడవిమృగమాంసము పొట్లకాయ మునక్కాయ ద్రాక్షపండు చక్రవర్తికూర కాకరకాయ మామిడికాయ వుసిరికకాయ దాడింబకాయ మాదీఫలము నూనె మజ్జిగ కలి టెంకాయ కరక్కాయ చెంగల్వకోష్టు గుంటగలగర కలబంద తుంగముస్తెలు వట్టివేరు వెన్నెల చందనము కర్పూరము యివి శిరోరోగమున పథ్యకరంబులు.

శిరోరోగమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ క్షుతంజృంభాం మూత్రబాష్పం నిద్రా విడ్వేగమంజనమ్।
దుగ్ధం నీరం విరుద్ధాన్నం విశుద్ధ జలమజ్జనమ్।
దంతకాష్ఠం దివానిద్రాం శిరోరోగీ పరిత్యజేత్॥

తా. తుమ్ములు ఆవలింతలు మూత్రము కంటినీరు నిద్ర మలవేగము వీని నడ్డగించుట అంజనము పాలు వుదకము విరుద్ధాన్నము దుష్టమైన యుదకములో స్నానము చేయుట దంతకాష్ఠము పగటినిద్ర యివి శిరోరోగమున అపథ్యకరంబు లగుటచే వానిని వర్జింపవలయు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్యసహితే స్థౌల్య మదాత్యయ నాసారోగ ప్రతిశ్యాయ
నాసికార్శ శిరోరోగ నిదాన తత్సాధ్యాసాధ్య
తచ్చికిత్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
అష్టాదశ ప్రకరణమ్.

శ్రీ ర స్తు.

బసవరాజీయము
ఆంధ్ర తాత్పర్యము.

ఏకోనవింశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ కందర్ప నాగపంచాస్యం గజదైత్యవినాశనమ్।
మహాతాండవశాలీనం లింగమూర్తి మహం భజే॥

తా. మన్మథజయశీలుండు గజాసురసంహారకుండు నటనప్రియుండు లింగస్వరూపుండు నగు పరమేశ్వరుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమాః బసవాహ్వయః।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహం వైద్యశిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠవంశ మనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజని పేరొందబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడు శ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయ మను నీగ్రంథము యొక్క యేకోనవింశప్రకరణమును రచించుచున్నాడను.

గుల్మరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] దుష్టావాతాదయోత్యర్థం మిథ్యాహారవిహారతః।
కుర్వంతి పంచధాగుల్మం కోష్ఠాంతర్గ్రంథిరూపిణమ్॥

తా. మిథ్యాహారవిహారమువలన వాత పిత్త శ్లేష్మములు మిక్కుటముగ ప్రకోపించి కోష్ఠమధ్యమున గ్రంథిరూపమైన ౫ విధముల గుల్మములు గలుగంజేయు.

గుల్మరోగ భేదములు.

శ్లో॥ తేషాం పంచవిధస్థానం పార్శ్వే హృన్నాభిబస్తయః।
సశోణితైః పృథగ్ద్వంద్వ సంఘాతైః కేచి దష్టధా॥

తా. ఇరుపార్శ్వములు హృదయము నాభి పొత్తికడుపు ననునవి ౫ను గుల్మమునకు స్థానంబులు. మఱియు రక్తగుల్మము వాతగుల్మము పిత్తగుల్మము శ్లేష్మగుల్మము

వాతపిత్తగుల్మము వాతశ్లేష్మగుల్మము పిత్తశ్లేష్మగుల్మము సన్నిపాతగుల్మము అన గుల్మములు 8 విధంబు లని కొందరు వచించెదరు.

గుల్మరోగ సామాన్యరూపములు.

శ్లో॥ అరుచిః కృచ్ఛ్ర * విణ్మూత్ర మగ్నిమాంద్యాంత్ర కూజనమ్।
ఆనాహశ్చోర్ధ్వవాతత్వం సర్వగుల్మేషు లక్షయేత్॥

తా. అరుచిగలుగుట మలమూత్రములు కడుకష్టముమీద వెడలుట అగ్నిమాంద్యము గలుగుట వాతమువలన ప్రేగులరచుట కడుపుబ్బుట వాతమూర్ధ్వముఖం బగుట యీలక్షణములు సర్వగుల్మములయందు సాధారణంబుగ నుండు.

వాతగుల్మలక్షణము.

శ్లో॥ యస్థ్సాన సంస్థాన రుజా వికల్పం విడ్వాత సంగం గరవక్త్ర శోకమ్। శ్యావా రుణత్వం శిశిరజ్వరంచ హృత్కుక్షి పార్శ్వాంస శిరోరుజంచ॥ కరోతిజీర్ణేత్యధికం ప్రకోపం భుక్తే మృదుత్వం సముపైతియశ్చ। వాతా త్సగుల్మోనచ తత్ర రూక్షం కషాయతిక్తం కటుసేవనంచ॥

తా. ఒకానొకపుడు నాభి వస్తిపార్శ్వములు అనువానియందు వ్యాపించుట నొకానొకపుడు సూక్ష్మముగ లావుగ గుండ్రముగ లేక పొడవుగనుండుట నొకానొక పుడు మృదువుగ మఱియొకపుడు కఠినముగ పలువిధవేదనలు గలదిగనుండుట మలవాతములు సద్దగించుట కంఠము నోరుయెండుట శరీరము నీలవర్ణయుక్తముగ గాని లేక యెఱ్ఱగానియుండుట శీతజ్వరము గలుగుట హృదయము కడుపు పార్శ్వములు భుజశిరస్సులు అనువానియందు శూల గలుగుట అన్నము జీర్ణం బైన పిదప మిక్కుటముగ ప్రకోపించుట భోజనానంతరము మృదు వగుట యీ లక్షణములుగలది వాతగుల్మమని తెలియవలయు. దీనియందు రూక్షము వగరు చేదు కారము గల పదార్థముల సేవింపం జేసినను సుఖము గలుగకుండు.

పైత్యగుల్మ లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] జ్వర స్తృష్ణాంగతాపశ్చాప్యన్నే జీర్ణేతి శూల తా। స్పర్శాపహో భ్రమస్వేదః పైత్యగుల్మస్య లక్షణమ్॥

* విణ్మూత్రం వాతే శాంత్రవికూజనమ్ = వాతప్రకోపమువలన ప్రేగులఱచుట.

తా. జ్వరము దప్పి గలుగుట అవయవములు మండుట అన్నము జీర్ణంబగునపుడు కడుపు మిక్కుటముగ శూలించుట తాకిన నోర్చకుండుట భ్రమ చెమటగలుగుట యీ లక్షణములు గలది పైత్యగుల్మమని తెలియవలయు.

శ్లేష్మగుల్మ లక్షణము.

శ్లో॥ [సిద్ధసంగ్రహే] శీతజ్వరశ్చహృల్లాసః కాసో హృద్వేగగౌరవమ్। ఉన్నతం కఠినంతూ క్తం కఫగుల్మస్యలక్షణమ్॥

తా. శీతజ్వరము వోకరింతలు దగ్గు గలుగుట ఱొమ్ముదరుట శరీరము జడముగ నుండుట గుల్మము పొడవుగ కఠినముగ నుండుట యీ లక్షణములు గలది శ్లేష్మగుల్మ మని తెలియవలయు.

ద్వంద్వసన్నిపాతగుల్మ లక్షణము.

శ్లో॥ [అశ్వినీకల్పే] మిశ్రితే ద్వంద్వజంగుల్మం సర్వలింగంత్రిదోషజమ్। వాతపిత్తాధికేగుల్మే దాతవ్యశ్శిఖిబాడబః॥

తా. వాతపిత్త వాతశ్లేష్మ పిత్తశ్లేష్మ లక్షణంబులుం గలది ద్వంద్వగుల్మ మనియు వాత పిత్త శ్లేష్మలక్షణంబులుం గలది త్రిదోషగుల్మ మనియు తెలియవలయు. దీనియందు శిఖిబాడబరసము నొసంగవలయు (పూర్వోక్త పంచగుల్మములలో ద్వంద్వ త్రిదోషగుల్మము అసాధ్యంబులు. ఏకదోషజనిత గుల్మములు సాధ్యంబులు.)

రక్తగుల్మలక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ఆమగర్భ స్స్రవేచ్చాథ యానారీ ముంచతి క్వచిత్। వాయుఃప్రగృహ్యతద్రక్తం రక్తగుల్మం కరోతిచ। పుంసాంచ రక్తఘాతేన రక్తపిత్తాధికేక్వచిత్। పిత్తగుల్మం యథాచిహ్నం తథైవస్యాద్రుజాధికమ్। సశూలం గర్భవత్పిండం గర్భవల్లక్షణం భవేత్। చికిత్సేద్దశమేమాసేపుంసాంచేత్తత్క్షణం భవేత్। గతప్రసవకాలాయై నార్యా గుల్మశ్చ సంభవేత్। స్నిగ్ధస్విన్నశరీరాయై దద్యాత్స్నేహవిరేచనమ్॥

తా. స్త్రీ యపక్వగర్భము ప్రసవించినపుడుగాని లేక నొకానొకపుడు గర్భస్రావము జేయించికొనినపుడుగాని అపథ్యము చేయుటవలన వాతము ప్రకోపించి రక్త

మును జేర్చి రక్తగుల్మమును గలుగంజేయును. మఱియు పురుషులకు రక్తఘాతమువలన గాని లేక వోకానొకపుడు రక్తపిత్తాధిక్యమువలనగాని రక్తగుల్మము జనించి పిత్తగుల్మలక్షణయుక్తంబై యుండు. ఐనను దానియందు వేదనమాత్రం బధికంబై శూల గర్భపిండాకారము గర్భలక్షణములు గలిగియుండు. రక్తగుల్మము స్త్రీకి జనించిన 10 మాసములు గడచిన పిదప జికిత్సంజేయవలయు. పురుషునికైన తత్క్షణమున జికిత్సం జేయవలయు. మఱియు బ్రసవించిన స్త్రీల హితకరభోజనములు సేయుటచే తఱుచుగ రక్తగుల్మము జనించు. తన్నివారణార్థంబై శరీరమునకు చమురు బట్టించి చెమటం దీయుటయేగాక స్నేహముచే విరేచనమును జేయింపవలయు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] నవప్రసూతా హితభోజనాయా యాచామగర్భం విసృజేదృతౌ వా। వాయుర్హి తస్యాః పరిగృహ్యరక్తం కరోతిగుల్మం సరుజం సదాహమ్। పైత్యస్య లింగేన సమానలింగం విశేషణంచాప్యపరంనిబోధ। యస్స్పందతే పిండిత ఏవనాంగైశ్చిరాత్సశూలస్సమగర్భలింగః। సరాధిరః స్త్రీభవ ఏవగుల్మో మాసేవ్యతీతే దశమే చికిత్స్యః॥

తా. నవీనముగ బ్రసవించిన స్త్రీ యపథ్యకర భోజనముల సేయుటవలనగాని అపక్వ గర్భపాతమువలనగాని ఋతుకాలమున నపథ్యకర భోజనముల సేవించుటవలనగాని వాతము బ్రకోపించి ఋతుకాలరక్తమును గ్రహించి దాహపీడల గలుగంజేయుచు పూర్వోక్త పిత్తగుల్మ లక్షణయుక్తంబై రక్తగుల్మమును గలుగంజేయును. ఐనను దీనియందు మఱియొక విశేషముగలదు. అదెద్దియనిన యీ రక్తగుల్మము అవయవయుక్తంబై చలింపక శూలతోగూడి గర్భలక్షణయుక్తంబై (అనగా ఋతువుడుగుట నోటిలో నీరూరుట స్తన్యముయొక్క యగ్రభాగము నల్లగనగుట యీ మొదలగు రోగస్వభావలక్షణయుక్తంబై) దీర్ఘకాలమువరకు గుండ్రముగనే చలింపుచుండు యీ రక్తగుల్మము స్త్రీలకే జనించు. దీనియందు 10 వ మాసము గడచిన పిదప జికిత్సం జేయవలయు. (మఱియు దీనినే కొందరు గర్భమనియు మఱికొందరు రక్తగుల్మమనియు వచించెదరు. ఈ సంశయము 10 మాసములు గడచుటకుముందు నివర్తిగాకుండుటచే నదివరకు చికిత్స జేయంజనదు. మఱియు 9 లేక 10 వ మాసము సాధారణముగ బ్రసూతికాలంబు. ఐన నిది రక్తగుల్మమునందు భేదం బగు. కావున "శ్లో॥ యస్స్పందతే పిండిత ఏవ నాంగైః" ఇత్యాది విశేషలక్షణములు గనుపించుటవలన సంశయము నివర్తి యగు.

మఱియు గర్భమెల్లపుడు ప్రత్యేక అవయవములవలన శూలను గలుగంజేయక చలింపుచుండు రక్తగుల్మము తద్వ్యతిరిక్తంబుగనుండు జ్వరము జీర్ణంబైన పిదప క్షీరపాన విరేచనములు హితకరంబులగు చందంబును 10 మాసములు గడచిన పిదప సుఖసాధ్యంబగుటచే తదనంతరము చికిత్సింపవలయు నని జెప్పంబడెను. మఱియు గ్రంథాంతరమునందు "శ్లో॥ రక్తగుల్మే పురాణత్వం సుఖసాధ్యస్య లక్షణమ్॥" అనగా రక్తగుల్మమునకు 10 మాసములు గడచిన పిదపనే పురాణత్వము సంభవించిన సుఖసాధ్యంబగు నని జెప్పంబడియున్నది.)

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] ఋతుకాలేపి వా గర్భే సృతేరా దాహశూలవత్। రక్తగుల్మం ప్రజాయేత గర్భలింగాభిసూచకః। నార్యా లోహిత గుల్మంస్యాత్ప్రసూతికాలే గతేభిషక్। చికిత్సేత యథాశాస్త్రం శమయేన్నాత్ర సంశయః॥

తా. స్త్రీలకు ఋతుకాలమునందుగాని గర్భస్రావము గలిగినపుడుగాని దాహశూలయుక్తముగ రక్తగుల్మము జనించు. దానియందు గర్భలక్షణములే గలిగియుండు. స్త్రీకి జనించిన రక్తగుల్మమునందు ప్రసవకాలముగడచినపిదప శాస్త్రోక్తముగ చికిత్సం జేసిన నిస్సంశయముగ శమించు.

అసాధ్య రక్తగుల్మ లక్షణము.

శ్లో॥ కూర్మోన్నతం సిరారుద్ధం గుల్మం బహులగాలయమ్। వివర్జయే ద్భిషగ్ధీరా త్పాణ్యంఘ్రి నాభిశోభితా॥

తా. రక్తగుల్మము తాబేలువలె నున్నతమైన నరములతో వ్యాప్తంబై జ్వరాద్యుపద్రవములతోగూడి చేతులు కాళ్ళు బొడ్డు వాచియుండిన నా స్త్రీని వైద్యుండు చికిత్సకుంటు వర్జింపవలయు.

రక్తగుల్మ చికిత్స.

శ్లో॥ అతిప్రవృద్ధ మస్రంతు భిన్నే గుల్మే నివారయేత్। ప్రయత్నతో భిషక్తూర్ణ మసృగ్దర చికిత్సయా॥

తా. రక్తగుల్మము పగిలిన రక్తం బధికముగ స్రవించు. దానియందు వైద్యుడు శీఘ్రముగ ప్రదర చికిత్సం జేయవలయు.

అసాధ్యగుల్మ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] సంచితః క్రమశో గుల్మో మహావాస్తు పరి
గ్రహః। కృతమూల స్సిరానద్ధో యదాకూర్మ ఇవోన్నతః।
దౌర్బల్యారుచి హృల్లాస కాసచ్ఛర్ద్య రతిజ్వరైః। తృష్ణా
తంద్రా ప్రతిశ్యాయై రుజ్యతే న ససిద్ధ్యతి ॥

తా. గుల్మము క్రమక్రమముగ వృద్ధిం జెంది యుదరమునందంతటను వ్యాపించి ధాతుగతమూలము గలదై సిరలవలన వ్యాప్తంబై తాఁబేటివీఁపువలె పొడవై దౌర్బల్యము అన్నద్వేషము హృల్లాసము దగ్గు వాంతి అసంతోషము జ్వరము దప్పి తంద్ర పడిసెము మొదలగు లక్షణములు గలదైయుండిన నసాధ్యంబని తెలియవలయును.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] గృహీత్వా సజ్వరం శ్వాస ఛర్ద్యతీసారపీడితమ్।
హృన్నాభి * హస్తపాదేషు శోఫః క్షపతి గుల్మినమ్।
శ్వాసశ్శూలం పిపాసాన్న విద్వేషో గ్రంథిమూఢతా।
జాయతే దుర్బలత్వంచ గుల్మినాం మరణాయవై ॥

తా. వమన విరేచనముకలన పీడితుడగు గుల్మరోగికి హృదయము నాభి హస్తము పాదములు అనువానియందు వాపును జ్వరమును గలిగిన మృతిజెందు నని తెలియవలయును. మఱియు వుబ్బసము శూల దప్పి అన్నద్వేషము గలుగుట † గుల్మముయొక్క వుంట యకస్మాత్తుగ గనుపింపకుండుట శక్తినశించుట యీలక్షణములు గల గుల్మరోగికి మరణం బాసన్నమైన దని తెలియవలయును.

రక్తగుల్మ చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అఫేనం హింగుసంయుక్తం రక్తగుల్మవినాశనమ్॥

తా. నల్లమందు యింగువ వీనిని సమభాగములుగ నూరి మాష మెత్తును ఆవు వెన్నతో 8 మండలములు సేవించిన రక్తగుల్మము హరించు.

---

* వస్తి. † అంతర్విద్రధి గుల్మము అనువానియొక్క స్థానము ఆకృతిసమానంబుగనుండుటవలన వివ్వధభేదంబును గనుపించకుండు. ఐనను గుల్మముముష్టిప్రమాణము గలదిగ విద్రధిగుల్మముకన్న పెద్దదిగ నుండు నని సుశ్రుతమునందు జెప్పఁబడియున్నయది. గుల్మము నిరాశ్రయంబై యుండుటవలన పాకవిహీనం బగు. విద్రధి మాంసరక్తముల నాశ్రయించి యుండుటవలన పాకమును జెందు.

రక్తగుల్మమునకు పారదాది వటికములు.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] పారదం శిఖితుత్థంచ నేపాళం గంధకం సమ
మ్। ఆరగ్వధ ఫలం కృష్ణాం స్నుక్క్షీరేణ పేషయేత్। * మాష
మాత్రాం వటీం ఖాదే త్ప్లీహానాం గుల్మోదరప్రణుత్। † బింబీ
ఫలరసం చాను పథ్యం దధ్యోదనం హితమ్। రక్తోదరం హరేత్త్సై న
వకతిసం లేపనేన తు। రుధిరేతు ప్రవృత్తే పిర క్తపిత్తహారీ క్రియా।
కార్యా వాతరుజార్తానాం సర్వవాతహారీ క్రియా॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము శుద్ధిజేసిన నేపాళములు శుద్ధిజేసిన గంధకము రేలగుజ్జు పిప్పళ్ళు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి బొంతజెముడుపాలతో 1 దినము మర్దించి మాష మెత్తును (పుసిగిక పండ్లరసముతోగాని) లేక దొండపండు రసముతోగాని లేక (చింతాకురసముతోగాని) 8 మండలములు సేవించిన రక్తగుల్మము హరించు. పథ్యము పెరుగువంటకమును భుజింపవలయును. ఈ వటికల సేవవలననే రక్తగుల్మము హరించు. అటుగాక తాయివలె కఠినంబుగనుండిన లేపనమును సేయవలయును అదిపగిలి రక్తమే స్రవింపుచుండిన రక్తపిత్త ప్రకరణమున జెప్పంబడిన రక్తపిత్త చికిత్సలం జేయవలయును. వాత గుల్మమునందు వాత ప్రకరణమున జెప్పంబడిన సర్వవాతహర క్రియలం జేయవలయును.

లశునాది కషాయము.

శ్లో॥ లశునం కింశుకం బిల్వం శ్రాపయిత్వా సహింగుకమ్।
ప్రాతఃకాలే నిషేవేత రక్తగుల్మహరం పరమ్।

తా. వెల్లుల్లిపాయలు మోదుగచెక్క మారేడువరుగు అనువాని కషాయములో యింగువ గలిపి ప్రాతఃకాలమున సేవించిన రక్తగుల్మము హరించు.

కణాది కషాయము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] కణాశతావర్యుద్వ్యకరంజదారు భార్గీకులు
త్థం సతిలై స్సుశర్కమ్। తథా రసో నాయుతసిద్ధ ముంభస్స హిం
గుకల్కం హాతరక్తగుల్మమ్॥

---

* ధాత్రీఫల రసైః ఖాదేత్ త్రీణాం రక్తోదరం హరేత్॥
† చించాదళ రసంచాను పథ్యం దధ్యోదనం హితమ్॥

తా. పిప్పళ్ళు సదాప ద్రాక్షచెక్క సెమలిచెక్క సరళదేవదారు గంటుభారంగి వులగలు నువ్వులు వెల్లుల్లిపాయలు వీనిని సమభాగములుగ కషాయము కాచి యింగువ కల్కము గలిపి 4 మాసములు ద్రాగిన రక్తగుల్మము హరించు.

తిలాది కషాయము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] తిలక్వాథోగుడ ఘృతవ్యోష భార్గీ రజోన్వితః। పీతో రక్తభవే గుల్మే నష్టేపుష్పే చ యోషితః॥

తా. నువ్వుల కషాయములో బెల్లము నెయ్యి గలిపి త్రికటుకములు గంటుభారంగి వసత్ర అనువాని చూర్ణమును 4 మాడలయెత్తు గలిపి 4 మాసములు సేవించిన రక్తగుల్మమును నష్టరజస్సును హరింపజేయు.

రక్తగుల్మమునకు కరంజ లవణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కరంజస్యాశ్వచంక్షుణ్ణాం ద్వితులాపరిసమ్మితామ్। ద్విద్రోణే కాంజికే పక్త్వా తస్మిన్నష్టావశేషితే॥ లవణస్య చతుఃప్రస్థం స్నేహప్రస్థం లశునస్యచ। ప్రత్యేకమాఢకం దద్యాదజాక్షీరస్యమస్తునః। దద్యాత్ప్రత్యేకద్విశుడవం తైలస్యచ ఘృతస్యచ। సమ్యక్పా కేతునక లేచూర్ణాన్యేతాని దాపయేత్। నచిత్రకం త్రికటుకమజామోదా పునర్నవా। హింగుసౌవర్చలంచవ్యం యవక్షారం బిడం తథా। ముష్కకారుష్కకక్షారం త్రిణీబ్రహ్మవృక్షయోః। బ్రాహ్మీ సోమారగ్వథానాంస్నుహీక్షారం తథైవచ। జీరకద్వయసంయుక్తం చూర్ణమేషాంపలద్వయమ్। కరంజలవణంనామ స్నిగ్ధభాండస్థితంచతత్। గుల్మాష్ఠీలప్లీహశూలరక్తగుల్మం వినాశయేత్॥

తా. 20 పలములు క్రానుగచెక్క దంచి 2 ద్రోణముల ప్రమాణము కలిపోసి అష్టావశేషముగ కషాయము కాచి వడియగట్టి అందు ఉప్పు 4 ప్రస్థములు వెల్లుల్లి 2 ప్రస్థములు మేకపాలు 1 ఆఢకము పెరుగుమీది మీగడ 1 ఆఢకము నూనె 1 కుడవము నెయ్యి 1 కుడవము గలిపి బాగుగ పాకము జేసి చిత్రమూలము త్రికటుకములు వోమము గలిజేరు వేసు యింగువ సౌవర్చలవణము చెవ్యము యవక్షారము బిడాలవణము మొక్కము నల్లజీడి చింత మోదుగచెక్క మండూకబ్రహ్మి పుల్లతీగ రేల బొల్లిమూస

రేల జెముడు అనువాని క్షారములను జీలకఱ్ఱ నల్లజీలకఱ్ఱ అనువానిని దినుసుకు 2 పలములచొప్పున గలిపి నేతితో మాగినకుండ యందునిచి సేవించిన గుల్మము అష్ఠీలము ప్లీహము శూల రక్తగుల్మము వీనినిహరింపజేయు. (మఱియు 5 చిన్నములయెత్తు యింగువను ఆవువెన్నలో గలిపి సాయంప్రాతఃకాలముల సేవించిన రక్తగుల్మమును హరింపజేయు.)

వాతగుల్మశూలలకు శంఖద్రావకము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే]పత్రైకంపంచలవణం బాణంతుత్థంచఖర్పరీమ్। ఘటకీగుడవార్ధంచ తదర్ధానవసాగరమ్। కాసీసంటంకణంసర్జ యవక్షారంపలార్ధకమ్। సర్వమేకత్ర సంయోజ్యం డమరుయంత్రస్యమధ్యగే। ఘల్ల్యాంప్రరోహయేత్తత్తు జ్వాలయేత్ఖదిరేంధనైః। ద్రావితంతత్సముద్రాయ తేజోరూపంజలప్రభమ్ ద్రావయేదఖిలాన్ ధాతూన్ వరాటాంశ్చనసంశయః। శంఖద్రావఇతిఖ్యాతో గుల్మోదరహరఃపరః। భక్షితం కురుతేచైవ కాయపుష్టింనిరోగతామ్। వాతానాంసర్వశూలంచ పంచ గుల్మం నిహంతిచ॥

తా. పంచలవణములు దినుసు కొక్కొకపలము చొప్పున 5పలములు శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము 5 పలములు శుద్ధిజేసిన కపరి 5 పలములు వటిక $\frac{1}{2}$ కుడవము నవాసాగరము $\frac{1}{4}$ కుడవము అన్నభేది పేల్చిన వెలిగారము సర్జక్షారము యవక్షారము యివి దినుసుకు $\frac{1}{4}$ పలము యిటుల వీనినెల్ల చూర్ణముగావించి యేకముజేసి 1 కుండలోనైచి దానికంతమునకు దగిన సారాయిబట్టిని దగిలించి పొగపోకుండునటుల వానిసందులకు చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి సారాయిబట్టి పైభాగమున మఱియొకకుండను బోర్లించి సందులేకుండునటుల చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించుటచే డమరుక యంత్రమని పలుంగాదు దానిని పొయిమీదనునిచి చంద్రకట్టెలతో $\frac{1}{2}$ జామువరకు పాకముసేయుచు పైకుండపై తడివస్త్రమును వేసి యుదకమును పోయుచుండిన పైసారాయిబట్టి యొక్క గొట్టముగుండ బోయుచుండు యుదకమును మఱియొక కుండముగుండా తేజోరూపమై యుదకస్వరూపముగనుండు శంఖద్రావకమును స్రవించు దానిని గాజుబుడ్డిలోగాని లేక గాజుగిన్నెలోగాని గ్రహించి ప్రతిదినము యాగాణియెత్తును వోమపుబొట్టులోగలిపి దంతములకు తగలక అంగటిలో వేసుకొని మ్రింగిన రక్తగుల్మము వుదర

ములు వాతరోగములు సర్వశూలలు పంచగుల్మములు మొదలగు సర్వరోగముల హరిం పంజేయుటయే గాక శరీరపుష్టిని నిరోగత్వమును గలుగంజేయు మఱియు నీద్రావకములో సువర్ణాది సర్వధాతువుల గవ్వలవైచిన నిస్సంశయముగ ద్రవించు, (ఈ శంఖద్రావకమును 8 మండలములు సేవించిన రేయోషధమువలన నివర్తింపక బాధింపుచుండు అసాధ్యశూలలు గుల్మములు హరించు. మఱియు దీనినే తూనిప్రతితూని వాతములయందును సేవింపందగును. దీనిసేవనవలన కడుపులోమంట గలిగిన వెయిగన్నమును 8 కబళములు భుజింపవలయు.)

శిఖబాడబ రసము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] మారితంసూతతామ్రాభ్రం గంధకంమాక్షికంసమమ్। మర్దయేచ్చిత్రకద్రావై ర్యవక్షారయుతందినమ్। త్రిగుంజంభక్షయేన్నిత్యం నాగవల్లీదళేనవా। వాతగుల్మహరఃఖ్యాతో రసోయంశిఖబాడబః। హింగుసౌవర్చలంత్ర్యూషంసింధుదాడిమదీప్యకైః। పుష్కరాజాజిధాన్యాకైరమ్లవేతసచిత్రకైః। అశ్వగంధావచాచైవ నిర్గుండీసకచోరకైః। ప్రతిమాత్రైః కర్షమాత్రైః ప్రస్థంప్రస్థంఘృతందధి।
పాచ్యంఘృతావశేషంచపలార్ధమనుశీలయేత్। వాతగుల్మం తథాశూల మనాహంచవినాశయేత్॥

తా. రసభస్మము తామ్రభస్మము అభ్రకభస్మము శుద్ధిజేసిన గంధకము శుద్ధిజేసిన స్వర్ణమాక్షికము యవక్షారము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి చిత్రమూలరసముతో 1 దినము మర్దించి 3 గురిగింజల మాత్రలుజేసి యందొకదానిని తమలపాకుతోడ ప్రతిదినము సేవింపుచుండిన వాతగుల్మమును లేక యింగువ సౌవర్చలవణము త్రికటుకములు సైంధవలవణము దాడింబబెరడు వోమము పుష్కరమూలము జీలకఱ్ఱ కొత్తిమెర్లు పుల్లప్రబ్బలి చిత్రమూలము పెన్నేరుగడ్డ వస వావిలి కచోరములు అనువానిని యొకటొకటి కర్షప్రమాణముచొప్పున చూర్ణముజేసి నెయ్యి 1 ప్రస్థము పెరుగు 1 ప్రస్థముబోసి ఘృతము శేషించునటుల కాచి ½ పల ప్రమాణముగల యీ ఘృతానుపానముతోడ సేవింపుచుండిన వాతగుల్మమును శూలను కడుపుబ్బరముగ హరింపంజేయు.

గుల్మశూలలకు శంఖద్రావకము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] సైంధవంచయవక్షారం పటకీసురసారకమ్। కాసీసం నవసారంచ సమభాగంతు కారయేత్। మర్దయేద్ఘటికామాత్రం పాచ్యం పాతనయంత్రకే। శంఖద్రావరసోనామ సర్వవ్యాధి వినాశకృత్। పంచకాసాన్ తథాశ్వాసాన్ క్షయరోగం సుదారుణమ్। మన్యాస్తంభం కంఠరోగం గుల్మశూల జ్వరాపహమ్। అగ్నించ కురుతేదీప్తం తేజోవృద్ధి బలప్రదమ్॥

తా సైంధవలవణము యవక్షారము పటిక సూరాకారము శుద్ధిజేసిన అన్నభేదివ నవాసారము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి 1 గడియ మర్దించి పాతనయంత్రమునం దునిచి వండిన శంఖద్రావకము సిద్ధంబగు దీనిని వోమపుపాట్టుతో ½ తులము చొప్పున ప్రతిపూట సేవింపుచుండిన సర్వశూలలు (వాతగుల్మము రక్తగుల్మశూలలు బుఱుశూల పక్తశూలలు) పంచకాసములు శ్వాసములు భయంకరమైన క్షయరోగము మన్యాస్తంభము కంఠరోగము గుల్మశూల జ్వరము వీనిని హరింపంజేయును. మఱియు దీని సేవనవలన అగ్నిదీపనము తేజోవృద్ధి బలము గలుగు

పిత్తగుల్మమునకు డండామర రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుద్ధసూతంసమంగంధం సూతాంశంమృతతామ్రకమ్। పంచాంగం శాకవృక్షస్య ద్రవైర్మర్ద్యం దినత్రయమ్। సర్పాక్ష్యాశ్చ ద్రవైశ్చైకం యథ్వా లఘుపుటే పచేత్। పంచధా భూధరేవాథ చూర్ణం నేపాళతుల్యకమ్।
ద్విగుంజం భక్షయేచ్చాజ్యైః పిత్తగుల్మ ప్రశాంతయే। ద్రాక్షా హరీతకీక్వాథ మనుపానం ప్రకల్పయేత్। రసో డండామరోనామ పిత్తగుల్మం నియచ్ఛతి॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము తామ్రభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి గుమ్ముడు టేకుచెక్క దానికాయలు పువ్వులు ఆకులు వేరు అనువాని రసములతో 8 దినములు మర్దించి పిదప సర్పాక్షిరసముతో 1 దినము మర్దించి

* త్రిగుంజం.

భూధర యంత్రమునందునిచి లఘుపుటంబిడవలయు ఇటుల 6 మార్లు మర్దించి 6 మార్లు లఘుపుటంబిడి చూర్ణముజేసి దానికి సమముగ శుద్ధిజేసిన నేపాళపు విత్తులగలిపి మర్దించి 2 లేక 3 గురిగింజలయెత్తును నేతితో గాని లేక ద్రాక్షపండు కరక్కాయ అనుపాని కషాయముతో గాని 6 మాసములవరకు సేవింపుచుండిన పిత్తగుల్మములు నిశ్చయముగ హరించు

శ్లేష్మగుల్మమునకు విద్యాధర రసము.

శ్లో॥ గంధకం * తాళకంతాక్ష్యం † మృతతామ్రం మనశ్శిలామ్।
శుద్ధసూతంచ తుల్యాంశం మర్దయే ద్భావయేద్దినమ్। పిప్ప
ల్యాస్తు కషాయేణ వజ్రీ క్షీరేణభావయేత్ । నిష్కార్ధం
భక్షయేత్క్షౌద్రై ర్గుల్మంప్లీహం వినాశయేత్ । రసో విద్యా
ధరోనామ గోమూత్రంచ పిబేదను॥

తా. శుద్ధిజేసిన గంధకము శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధిజేసిన సువర్ణమాక్షికము లేక తగరభస్మము తామ్రభస్మము లేక అభ్రకభస్మము శుద్ధిజేసిన మణిశిల శుద్ధిజేసిన రసము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి పిప్పలి కషాయముతో 1 దినము మర్దించి భావనజేసి పిదప బొంతజెముడుపాలతో 7 దినములు భావనజేసి ½ నిష్క ప్రమాణమంత వటికములుచేసి యందొకదానిని తేనెతో సేవించి వెంబడిగ గోమూత్రమును ద్రాగిన గుల్మము ప్లీహరోగము హరించు.

కాంచనమోహన రసము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] మృతంసూతం మృతంతామ్రం కాంచన్యా
మర్దయేద్రవైః। అర్కవజ్రీ రసేనైవ దినాంతే వటకీకృతం।
గుంజైకం గుడసంయుక్తం తథాగంధ సువర్చలమ్। నిష్కై
కం గుల్మశాంత్యర్థం రసః కాంచనమోహనః । విశాలా
కటుకాముస్తం కుష్ఠమింద్ర యవంసమమ్। చూర్ణయే ద్దేవ
దారుంచ కర్షైకం మధునాలిహేత్ । గుల్మోదర జ్వరంతాప
మనుపానం నిహంత్యలమ్॥

* తాళ్రతపుసం. † మృతాభ్రంచ.

తా. రసభస్మము తామ్రభస్మము వీనిని పుష్కరమూలము జిల్లేడు బొంతజెముడు అనుపాని రసములతో 1 దినము మర్దించి నిష్కప్రమాణము బెల్లము శుద్ధి జేసిన గంధకము సౌవర్చలవణము గలిపి మరల మర్దించి గురిగింజంత మాత్రలుజేసి యందొకదానిని పావర త్రికటుకములు తుంగముస్తెలు చెంగల్వకోష్టు కొడిసెపాల దేవదారు అనుపాని చూర్ణములో కర్ష ప్రమాణమును తేనెలోగలిపి యీ యనుపానముతోడ సేవించిన గుల్మములు వుదరములు జ్వరము తాపము వీనిని హరింపంజేయు

తూని ప్రతితూనుల లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే]పక్వాశయాత్తుక్రమశ స్సమీరోవృద్ధోగుదో
పస్థమతీవతుద్యాత్। తూసీథవేత్సాపరవృత్య గచ్ఛన్సఏవ
యాతిప్రతితూని కేతి ।

తా. విరుద్ధాహార విహారములవలన వాతము ప్రకోపించి క్రమముగ పక్వాశయములం జెంది గుదోపస్థలయందు సూదులతో బొడుచునటుల కడు వేదనను గలుగంజేసిన తూని యనంబడు, ఆతూనియే గుదోపస్థలములయందు ప్రకోపించి *ప్రతిలోమముగ సంచరింపుచు పక్వాశయమును జెందిన ప్రతితూని యనంబడు.

అష్ఠీలా ప్రత్యష్ఠీలా నిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే]అష్ఠీలానాహాలింగాతుగ్రంథిరూర్ధ్వసమన్వితః।
తిర్యక్తథాకృతిస్సైనవ ప్రత్యష్ఠీలాశిలోపమా ॥

తా. సంచరింపుచుగాని లేక సంచరింపక కఠినంబుగ గాని యుండు గ్రంథినాభికి క్రిందిభాగమున పొడవుగజనించి ఆనాహలక్షణయుక్తంబై యుండిన అష్ఠీలయనంబడు. ఇదియే జఠరమున నడ్డముగ జనించి రాయివలె కఠినంబై వేదనతోగూడి వాత మలమూత్రముల నడ్డగింపుచుండిన ప్రత్యష్ఠీల యనంబడు.

శ్లో॥ ఇమావాతస్యగుల్మోక్త విధినానముపాచరేత్ ।

తా. పూర్వోక్తతూని ప్రతితూని అష్ఠీల ప్రత్యష్ఠీల వాతములయందు గుల్మచికిత్సలంజేయుటయే గాక శంఖద్రావకముయొక్క సేవనను సగా జేయింపవలయు.

* ప్రతిలోమమనగ = క్రిందినుంచి పైకెగుట.

వాతిక పరిణామశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే]ఆధ్మానాటోపరిణ్మూత్ర విబంధారతి వేపనైః।
స్నిగ్ధోష్ణోపశమప్రాయం వాతికంతద్వదేద్భిషక్॥

తా. కడుపుబ్బరము కడుపులో గుడగుడశబ్దము మలమూత్ర ప్రతిబంధము అస్వస్థత కంపము గలిగి స్నిగ్ధోష్ణ పదార్థసేవనవలన తఱచుగ శాంతి నొందునది వాతికపరిణామశూలయని తెలియవలయు.

పైత్తిక పరిణామశూల లక్షణము.

శ్లో॥ తృష్ణాదాహారతిస్వేద కట్వమ్లలవణోత్తరమ్।
శూలంశీతశమప్రాయం పైత్తికంలక్షయేద్బుధః॥

తా. దప్పి దాహము అస్వాస్థ్యము చెమటగలుగుట కారము పులుసు ఉప్పుగలపదార్థములయందిచ్ఛగలుగుట శీతకర పదార్థములవలన శాంతినొందుట యీ లక్షణములుగలది పిత్తజ పరిణామశూలయని తెలియవలయు.

శ్లేష్మపరిణామ శూలలక్షణము.

శ్లో॥ ఛర్దిహృల్లాససంమోహాం స్వల్పరుగ్దీర్ఘసంతతిః।
కటుతిక్తోపశాంతంచ తచ్ఛజ్ఞేయంకఫాత్మకమ్॥

తా. ఓకర హృల్లాసము యింద్రియమోహము మిక్కుటముగగలుగుట యొకింత వేదనగలుగుట శూల దీర్ఘకాలముఁడరుండుట కారము వగరుగలపదార్థములవలన శాంతినొందుట యీ లక్షణములుగలది కఫజ శూలయని తెలియవలయు.

శూల నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] యానాభిఘాతాచ్ఛోకాచ్చాప్యతీభాషణ
మైథునాత్। రూక్షాన్నశుష్కశాకాచ్చ కషాయతిక్తసేవ
నాత్। తేనవాయుర్భవేత్క్రుద్ధః కురుతేశూలమష్టధా॥

తా. గుఱ్ఱము మొదలగువానినెక్కి సంచరించుట అభిఘాతమును జెందుట దుఃఖించుట మిక్కుటముగ మాటలాడుట మిక్కుటముగ స్త్రీసంభోగము చేయుట రూక్షగలయన్నమును యెండినకూరలను కారము చేదుగలవస్తువులను మిక్కుటముగ సేవించుట యీ కారణములవలన వాతము ప్రకోపించి 8 విధములైన శూలలను గలుగఁజేయు.

వాతశూల లక్షణము.

శ్లో॥ హృత్పార్శ్వ పృష్ఠత్రికవస్తౌ ముహుస్తోదో ముహుశ్శమః।
వర్షా శీతాగమే తీవ్రం క్రుద్ధం భవతి మారుతాత్।
అభ్యంగమర్దనస్వేదై స్స్నిగ్ధోష్ణై ర్భోజనైశ్శమేత్॥

తా. రొమ్ము పార్శ్వములు వీపు ముడ్డిపూస వస్తి అనువానియందు పలుమారు కూలించి పలుమారు శమించుట వర్ష శీతకాలములయందు శూల మిక్కుటముగ ప్రకోపించుట యీలక్షణములు గలది వాతజశూల యని తెలియవలయు ఇది అభ్యంజనము శరీరమర్దనము స్నిగ్ధోష్ణభోజనము అనువానివలన శమించు

పైత్యశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] తృణ్మూర్ఛా స్వేదరుక్శోభషా నాభి వస్తిషు
వేదనా। మధ్యాహ్నే చార్ధరాత్రేచ శూలం పైత్తాధికం
భవేత్। స్వాదు శీతలమిష్టాన్నై శ్శమ శ్శీతాగమేభవేత్॥

తా. దప్పి మూర్ఛ చెమట పీడ శోషగలుగుట నాభి పొత్తికడుపు అనువానియందు కూలించుట మధ్యాహ్నకాలము అర్ధరాత్రి చకారమువలన అన్నము జీర్ణమయ్యెడికాలము శరత్కాలము వీనియందు మిక్కుటముగ శూల గలుగుట యీలక్షణములుగలది పిత్తజశూలయని తెలియవలయు. ఇది రుచికరమై శీతకరమైన పదార్థసేవనవలన యిష్టాన్నసేవనవలన మఱియు శీతకాలమునందు శమించు.

శ్లేష్మజశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [చరకే] శ్వాసశ్చ కాసహృల్లాసా శూలం సూర్యోదయే
ఘనమ్। వసంతే శిశిరే భుక్తే దూష్యతే కఫజం విదుః॥

తా. ఉబ్బసము దగ్గు వోకరింతలు గలుగుట సూర్యోదయకాలమున మిక్కుటముగ కూలించుట వసంత శిశిర ఋతువులయందును భోజనానంతరమును మిక్కుటముగ ప్రకోపించుట యీలక్షణములుగలది శ్లేష్మజశూల యని తెలియవలయు.

ద్వంద్వ త్రిదోషశూల లక్షణము.

శ్లో॥ మిశ్రితం ద్వంద్వజంజ్ఞేయం కష్టసాధ్యం క్వచిద్భవేత్।
త్రిభిశ్చ లవణై ర్వ్యక్త మసాధ్యం సాన్నిపాతికమ్॥

తా. రెండేసి దోషలక్షణములం గలది ద్వంద్వశూల యనియు 3 దోషలక్షణములం గలది సన్నిపాతశూల యనియు తెలియవలయు. (మఱియు "ఏకదోషోత్థిత స్సాధ్యః" ఇత్యాది గ్రంథాంతరవచనములవలన యేకదోషమువలన జనించిన శూల సాధ్యంబు) 2 దోషములవలన గలిగిన శూల కష్టసాధ్యంబు. సన్నిపాతమువలన జనించినశూల అసాధ్యంబు.

శూలోత్పత్తి స్థానములు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] వాతాత్మకం వస్తిగతం వదంతి పిత్తాత్మకం
చాపి వదంతి నాభ్యామ్। హృత్పార్శ్వకుక్షౌ కఫ సన్నివిష్టం
సర్వేషు దేశేషుచ సన్నిపాతాత్॥

తా. పొత్తికడుపునందు వాతజ శూలయు నాభియందు పిత్తజశూలయు రొమ్ముపార్శ్వము కుక్షి అనువానియందు శ్లేష్మజశూలయు పూర్వోక్త సర్వప్రదేశములయందు సన్నిపాతశూలయు జనించు.

ఆమశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] కఫశూలే యథా చిహ్నం తథాటోపస్య
వర్ధనమ్। అనాహశ్చ ప్రసేకశ్చ హ్యామశూలస్య లక్షణమ్॥

తా. శ్లేష్మశూలలక్షణయుక్తంబై యుండుట మిక్కుటముగ కడుపులో గుడగుడశబ్దము కడుపుబ్బరము (చకారమువలనవాంతి వోకరింతలు జడత్వము నిశ్చలత్వము) గలుగుట నోటియందు జొల్లుగారుట ఈలక్షణములుగలది ఆమశూలయని తెలియవలయు.

పరిణామశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] భుక్తే జీర్యతి యచ్ఛూలం తదేవ పరిణా
మజమ్। వాతపిత్తకఫాధిక్యం విజ్ఞేయం పూర్వలక్షణైః॥

తా. భుజించిన యన్నము జీర్ణం బగునపుడు గలిగెడుశూల పరిణామశూల యనంబడు. దీనియందలి వాత పిత్త శ్లేష్మాధిక్యములను పూర్వోక్త వాతాదిశూలల యొక్కలక్షణములవలన దెలియవలయు.

మృత్యుశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వాతజం శ్రవణేరక్తం నేత్రాబ్జేచహరిద్రతా।
భ్రమిమోహమూర్ఛాప్య నిద్రత్వే మతిమాత్రంచ మృత్యుకే॥

తా. శరీరమున నొప్పిమొదలగు వాతోపద్రవములు గలుగుట, చెవిలో నెత్తురు గారుట కన్నులు పచ్చనగుట తబ్బిబ్బుపల్లాడుట మూర్ఛ గలుగుట నిదురబట్టకుండుట మాత్రం బధికముగ వెడలుట యీ లక్షణములు గలది మృత్యుశూలయని తెలియవలయు.

పంక్తిశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [మతాంతరే] వేదనాతితృషామూర్ఛా హ్యానాహో గౌర
వారుచీ। కాసశ్వాసౌచహిక్కాచ * పఙ్క్తిశూలస్యలక్షణమ్॥

తా. శరీరమున వేదన గలుగుట కడుదప్పి మూర్ఛ కడుపుబ్బసము జడత్వము అరుచి కాసశ్వాసములు యెక్కిళ్ళుగలుగుట యీలక్షణములు గలది పంక్తి శూలయని తెలియవలయు.

శూలోత్పత్తి స్థానములు.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] వాతాశ్రయే వాతజశూలజన్మ నాభౌచ పిత్త
ప్రభవం సదాహమ్। వక్షస్థలేస్యాత్కఫజన్యజన్మ శూలస్య
చిహ్నం ప్రవదంతి వైద్యాః॥

తా. వాతశూల వాతస్థానము నాశ్రయించి జనించు, పిత్తశూల బొడ్డు నాశ్రయించి జనించి తాపముతో గూడియుండు, శ్లేష్మశూల రొమ్ము నాశ్రయించి జనించు.

ద్వంద్వశూలోత్పత్తి స్థానములు.

శ్లో॥ వస్తౌ హృత్పార్శ్వ పృష్ఠేషు సశూలః కఫవాతికః।
కుక్షౌ హృన్నాభిపార్శ్వేషు సశూలః కఫపైత్తికః।
దాహజ్వరకరో ఘోరో విజ్ఞేయో వాతపైత్తికః।

తా. వస్తి రొమ్ము పార్శ్వములు వీపు అనువానియందు శ్లేష్మవాతద్వంద్వముల వలన శూల జనించు, కుక్షి హృదయము నాభిపార్శ్వము అనువానియందు శ్లేష్మపిత్త ద్వంద్వములవలన శూలజనించు, వస్తి నాభి అనువానియందు దాహజ్వరయుక్తంబై భయంకర మైన శూల వాతపిత్తమువలన జనించు.

* శూలస్యోపద్రవాః స్మృతాః.

శూలసాధ్యాసాధ్యములు.

శ్లో॥ [భేషజకల్పే] ఏకదోషోత్థితస్సాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యో ద్విదోషజః। సర్వదోషోత్థితో ఘోరస్త్వసాధ్యో భూర్యుపద్రవః।
సర్వేష్వేతేషు శూలేషు హ్యామజం చాతిదారుణమ్॥

తా॥ ఏకదోషమువలన జనించిన శూల సాధ్యంబు, ద్వంద్వదోషమువలన జనించిన శూల కష్టసాధ్యంబు, త్రిదోషమువలన జనించిన భయంకరమై "శ్లో॥ వేదనాతితృషా మూర్ఛా హ్యానాహో గౌరవారుచీ। కాసశ్వాసశ్చ హిక్కాచ శూలస్యోపద్రవాస్స్మృతాః॥" అనగా వేదన కడుదప్పి మూర్ఛ కడుపుబ్బరము జడత్వము అరుచి శ్వాస కాసములు యెక్కిళ్ళు అను పలువిధము లైన యుపద్రవములతో గూడియుండు శూలలు అసాధ్యంబులు. మఱియు సర్వశూలలలో ఆమశూల కడు అసాధ్యంబు.

వాతశూలకు ఉదయభాస్కర రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] భస్మసూతం మృతం చాభ్రం శిలా గంధక తాళకమ్। హింగు కంకుష్ఠముస్తం చ తుల్యం చూర్ణం విభావయేత్। స్నుహ్యున్మత్తస్యనిర్గుండీ * మహారాష్ట్రీద్రవైః పృథక్। ప్రతిద్రావైర్దినం భావ్యం శుష్కం తద్గోళకీకృతమ్। వస్త్రేబధ్వా మృదా లేప్యం శుష్కం కృత్వా పుటే పచేత్। ‡ చతుర్యామార్ధమాత్రేషు తమాదాయ విచూర్ణయేత్। † గుంజాష్ట ఘృతశుంఠిభ్యాం లేహ్యశ్చోదయ భాస్కరః। వాతశూలప్రశాంత్యర్థం తిలక్షారం ¶ సకుష్ఠకమ్। మధునా లేహయేచ్చాను మూలం వా కాకతుండజమ్। పంచకోలాభయాక్వాథం పిప్పలీ చూర్ణసంయుతమ్। పటుః కట్వ్యారు శూలేషు మన్దాగ్నౌ చ విశేషతః। సదేయస్సప్తలవణో గుల్మేచ మలబంధనే। తైలయుక్తశ్చ సర్వేషు వాతశూలం చ నశ్యతి॥

* మహారాష్ట్రా.
† ద్వేగుంజే.
‡ చతుర్థా బసమాత్రేణ
¶ సకర్షకమ్.

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు శుద్ధిజేసిన గంధకము శుద్ధిజేసిన తాళకము యింగువ కుంకుష్ఠము తుంగముస్తెలు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి బొంతజెముడుపాలు వుమ్మెత్త వావిలి పెద్దములక అను వాని రసములలో ప్రతిదానిచే నొక్కొక దినము భావనజేసి యెండించి ముద్దజేసి దానిపై బట్టజుట్టి మన్నుబూసి యెండించి మూకుళ్ళలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి పాకమైనను జేయవలయు, లేక కుప్పెలోనునిచి 4½ ఝాములవరకు పుటమైనను వేయవలయు. ఇటులజేసిన పిదప దానిని దీసి చూర్ణముజేసి 8 గురిగింజలయెత్తును నెయ్యి శొంఠి అను వాని యనుపానముతోడగాని కర్షప్రమాణము నువ్వులక్షారము చంగల్వకోష్టు వీనిని తేనెలో గలిపి యీ యనుపానముతోడగాని లేక యెఱ్ఱగురిజవేరు చూర్ణానుపానముతోడగాని లేక పిప్పళ్ళు మోడి చవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి కరక్కాయ అనువాని కషాయములో పిప్పలిచూర్ణము గలిపిగాని సేవించిన వాతశూల హరించు. మఱియు పైయౌషధమును సైంధవలవణానుపానముతోడ సేవించిన నడుము తోడ అనువానియందలి శూల అగ్నిమాంద్యము వీనిని విశేషముగ హరింపంజేయు మఱియు దీని నువ్వులో గలిపి సేవించిన వాతగుల్మము మలబద్ధము వీనిని హరింపంజేయు. నూనె తోడ సేవించిన సర్వాంగవాతశూలలు హరింపంజేయు. (మఱియు దీనినే తుని ప్రతితుని అష్ఠీల ప్రత్యష్ఠీల అను రోగములయందును సేవింపందగు.)

శూలదావానల రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] చించాక్షార శ్శుద్ధశంఖచూర్ణం లవణపంచకమ్। క్షారః పంచాగ్ని సంభూతః పృథగర్ధపలాన్వితః। మరీచం మాగధీశుంఠీహింగు చ ద్విపలం తథా। పారదం గంధకం తామ్రం విషం చార్ధపలం పృథక్। సర్వం జంబీరనీరేణ మర్దయేత్తద్దినత్రయమ్। కోలప్రమాణాం వటికాం పంచగవ్యఘృతాన్వితమ్। లేహయేచ్ఛూలశాంత్యర్థం ఘృతాన్నం భోజనం తథా। లశునక్వథితం దేయం దధ్యాజ్యగవ్యమేవ వా। పథ్యం నిత్యం ప్రయుంజీత సర్వశూలనిబర్హణమ్। హృచ్ఛూలం పార్శ్వశూలం చ జీర్ణశూలం చ గుల్మజమ్। ఆనాహ ప్లీహముదర మశ్మరీ శర్కరావహః। క్షయం చైవ నసందేహో

సేవయే ద్వ్యాధిహారకః । శూలదావానలో నామ్నా
పూజ్యపాదేన భాషితః ॥

తా. చింతక్షారము శుద్ధిజేసిన శంఖభస్మము పంచలవణములు పంచాగ్నులక్షారము యివి దినుసుకు ½ పలము త్రికటుకములు యింగువ యివి దినుసుకు 2 పలములు శుద్ధిజేసినరసము శుద్ధిజేసిన గంధకము తామ్రభస్మము శుద్ధిజేసిన నాభి యివి దినుసుకు ½ పలము యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 3 దినములు మర్దించి రేగుబండంత మాత్రలు జేసి * పంచగవ్యముతోగాని ఘృతముతోగాని సేవించిన సర్వశూలలు ఆమ్లశూల పార్శ్వశూల గుల్మములు కడుపుబ్బరము ప్లీహారోగము వుదరములు శర్కరాశ్మరి క్షయము వీనిని నిస్సంశయముగ హరింపంజేయు. పథ్యము- ప్రతిదినము నేతివంటకమును వెల్లుల్లిపాయలకషాయమును మేకపెరుగును గాని లేక ఆవుపెరుగునుగాని సేవింపవలయు.

శూలకుఠార రసము.

శ్లో॥ [శారీరే] టంకణం పారదంగంధం త్రిఫలా వ్యోమతాళకమ్ ।
విషం తామ్రంచ నేపాళం భృంగ స్వరసమర్దితమ్ ।
ద్విగుంజమాత్రా వటికా మరీచే నార్ద్రికేణవా ।
సర్వశూలకుఠారోయం విష్ణుచక్ర మివాసురాన్ ॥

తా. వెలిగారము శుద్ధిజేసినరసము శుద్ధిజేసినగంధకము త్రిఫలములు త్రికటుకములు శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధిజేసిన నాభి తామ్రభస్మము శుద్ధిజేసిన నేపాళములు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి గుంటగలగరాకురసముతో మర్దించి 2 గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి యందొకదానిని మిరియపుచూర్ణముతో గాని లేక అల్లపురసముతోగాని సేవించిన "విష్ణుచక్ర మసురుల నాశనము జేయుభంగి" సర్వశూలల హరింపం జేయు.

పైత్యశూలకు ముస్తాది మండూరము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] మండూరం చూర్ణితంకృత్వా ముస్తా బదర
మూలకమ్: కణాశుంఠీయవక్షారంపంచానాంసమచూర్ణకమ్।
చూర్ణతుల్యంచమండూరం గోమూత్రాత్త్రిగుణంభవేత్ ।

* పంచగవ్యమన-గోమయము గోమూత్రము పాలు పెరుగు నెయ్యి.

తత్తుల్యంచగవాంక్షీరం పచేన్మృద్వగ్నినాశనైః । పిండితం
కోలమాత్రంతు భక్షయేచ్ఛూలనుద్భవేత్ । ప్రాతర్మధ్యా
హ్నరాత్రౌచ భక్షయేద్వటికాత్రయమ్ । మాంసంపిష్టం
చగుర్వన్నం మాషాదీంశ్చవివర్జయేత్ ॥

తా. తుంగముస్తెలు రేగువేరు పిప్పలి శొంఠి యవక్షారము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దానిని సమముగ మండూరచూర్ణమును గలిపి 3 దింతలు గోమూత్రము గోమూత్రమునకు సమముగ ఆవుపాలుబోసి మృద్వగ్నితో మెల్లగ వండి రేగుగింజలంత మాత్రలుజేసి ప్రాతఃకాలమున మధ్యాహ్నకాలమున రాత్రికాలమున 2 మాత్రలు సేవింపుచుండిన శూలలు హరించు. సర్వశూలలయందు మాంసము పిండివంటకములు జడాన్నము మినుములు మొదలగువాని వర్జింపవలయు.

కుబేరాక్షాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [సిందూరమణిదర్పణే] ధనదనయనమజ్జా టంకణైర్హింగు
సింధూరుచకమరిచశుంఠీదీప్యపథ్యాకణానామ్। క్రమశఇతిచ
వృద్ధంచూర్ణముష్ణాంబునాచజనయతిజఠరాగ్నింసర్వశూలం
నిహంతి ॥

తా. గచ్చపలుకులు వెలిగారము యింగువ సైంధవలవణము మాదీఫలము మిరియాలు శొంఠి వోమము కరక్కాయ పిప్పళ్ళు వీనిని క్రమముగ హెచ్చించి చూర్ణముజేసి 4 మాడలయెత్తును వుష్ణోదకముతో సేవించిన సర్వశూలల హరింపంజేయుటయేగాక అగ్నిదీపనమును సగా గలుగంజేయు.

గోమూత్ర మండూరము.

శ్లో॥ గోమూత్రసిద్ధం మండూరం త్రిఫలాచూర్ణసంయుతమ్ ।
విలిహేన్మధుసర్పిర్భ్యాం శూలం హంతి త్రిదోషజమ్ ॥

తా. గోమూత్రయుక్తముగ కాచి సిద్ధముజేయబడిన మండూరమునకు సమముగ త్రిఫలచూర్ణమును గలిపి తేనెతోగాని లేక నేతితోగాని సేవించిన త్రిదోషజశూల హరించు.

శ్లేష్మశూలలకు శూలసింహవటికములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] విషాకర్షం వచాకర్షం త్రికటుత్రిఫలాచవట్।
భార్గీముస్తావిడంగానాం ప్రతికర్షంచ * చూర్ణయేత్।
గుడేనసర్వతుల్యేన గుటికాచణమాత్రకా।
శూలసింహప్రయోగోఽయం కఫశూలహరంభవేత్॥

తా. అతివస వస త్రికటుకములు త్రిఫలములు గంటుభారంగి తుంగముస్తెలు వాయువిడంగములు చిత్రమూలము వీనిని దినుసుకొక్కొక కర్షముచొప్పున దంచి చూర్ణముజేసి దానికి సమముగ బెల్లముగలిపి మర్దించి సెనగలంత మాత్రలుజేసి సేవించిన శ్లేష్మశూల హరించు.

ఆమశూలలకు షణ్ముఖరసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ‡ శుద్ధసూతంసమంగంధం సూతాంశం
మృతతామ్రకమ్। సౌవర్చలంచసూతాంశం జంబీరైర్దినసప్త
కమ్। మర్దయేదాతపేతీవ్రే సుధ్యాలఘుపుటత్రయమ్। దత్వా
దాయశుతచ్చూర్ణే సూతాంశంత్రికటుక్షిపేత్। షణ్ము
ఖోయంరసోనామ† త్రిగుంజమామశూలజిత్। ఏరండతైలం
షడ్భాగం లశునస్యదశాష్టకమ్। ఏకంహింగుత్రిసింధూత్థం
సర్వమేకత్రమర్దయేత్। త్రినిష్కంభక్షయేచ్చాను చామ
శూలప్రశాంతయే॥

తా. శుద్ధిజేసినరసము శుద్ధిజేసినగంధకము తామ్రభస్మము సౌవర్చలవణము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 7 దినములు మర్దించితీక్ష్ణమైన యెండకెండించి ప్రమిదెలలో నునిచి 3 లఘుపుటంబులిడి చూర్ణముజేసి రసమునకు సమముగ త్రికటుకచూర్ణముగలిపి 3 గురిగింజలయెత్తును భక్షించి వెంబడిగ 18 భాగములు వెల్లుల్లిపాయలు 1 భాగము యింగువ 3 భాగములు సైంధవలవణము వీనిని మర్దించి 3 నిష్కములయెత్తు ముద్దచేసి 6 భాగము లాముదములో గలిపి త్రాగిన ఆమశూల హరించు.

* చిత్రకమ్. † సూతం గంధం సమం శుద్ధం. ‡ త్రిగుంజం సర్వశూలజిత్.

పరిణామశూలలకు త్రివృతాది యోగము.

శ్లో॥ త్రివృత్కణాభయాచూర్ణం సగుడం చోష్ణవారిణా।
జయేద్దినముఖేసేవ్యం శూలంచ పరిణామజమ్॥

తా. తెగడ పిప్పళ్లు కరకపప్పు వీనిని చూర్ణముజేసి ప్రాతబెల్లము గలిపి యుష్ణోదకముతో నుదయమున సేవించిన పరిణామశూల హరించు.

సర్వశూలలకు సర్వేశ్వరవటికములు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] విశ్వమేరండతైలేన హింగు సౌవర్చలా
న్వితమ్। మృతసూతకసంయుక్తం భక్షితంసర్వశూలహా।
పంక్తిశూలం తథైవాన్నద్రవశూలంచ సర్వశః॥

తా. శొంఠి యింగువ సౌవర్చలవణము రసభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి ఆముదముతో మర్దించి వల్లప్రమాణమంత మాత్రలుజేసి 1 మండలము సేవించిన పంక్తిశూల అన్నద్రవశూల మొదలగు సర్వశూలలు హరింపంజేయు.

మృత్యుశూలలకు క్షారయోగము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వంధ్యాలాంగలికామూలం శంఖంచ ద్వి
గుణాంతయోః। త్రయాణాంభావయేచ్చూర్ణం త్రిరాహంజంబీ
రజద్రవైః। సుధ్యాగజపుటేపాచ్యంతత్క్షారంమరిచైర్ఘృతైః।
కర్షమాత్రం పిబేచ్ఛూలాత్తత్క్షణాన్ముక్తిమాప్నుయాత్॥

తా. గొడ్డుకాకరగడ్డ పెన్నవద్దగడ్డ యివి సమభాగములు శంఖచూర్ణము 2భాగములు యిటులవానిని ఖల్వములో నునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 3 దినములు భావనజేసి మూకుటిలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి గజపుటంబిడిన యది క్షారంబగు దానిలో కర్షప్రమాణమును మిరియపుచూర్ణము నెయ్యి అనువానిని యనుపానముతోడ సేవించిన మృత్యుశూల తక్షణమున హరించు.

సర్వశూలలకు వైశ్వానరవటికములు.

శ్లో॥ సైంధవం నాగరం ముస్తా నవభాగం పృథక్పృథక్।
ప్రత్యేకం లశునం హింగు కుబేరాక్షీత్రయం త్రయమ్।

ఏకాంశం భస్మసూతంచ తైలే నైరండజేనచ ।
క్వాథితం సర్వశూలఘ్నం ప్లీహాఘ్నం వైశ్వానరో భవేత్ ।

తా. సైంధవలవణము శొంఠి తుంగముస్తెలు యివి దినుసుకు 8 భాగములు వెల్లుల్లి యింగువ గచ్చపలుకులు యివి దినుసుకు 3 భాగములు రసభస్మము 1 భాగము యిట్టుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి ఆముదములో గలిపి వండి మాత్రలుజేసి శక్త్యనుగుణ్యముగ సేవించిన (గుల్మము) సర్వశూలలు ప్లీహము వీనిని హరింపంజేయు.

శూలాదులకు గజకేసరీరసము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] శుద్ధసూతం ద్విధాగంధం యామైకం మర్దయేద్దృఢమ్। ద్వయోస్తుల్యం శుద్ధతామ్రం సంపుటేతన్నిరోధయేత్ । ఊర్ధ్వాధోలవణందత్వామృద్భాండేధారయేద్భిషక్।తతోగజపుటేపక్త్వాసాంగశీతంసముద్ధరేత్ । సంపుటం చూర్ణయేత్సూక్ష్మం పర్ణఖండే ద్విగుంజకమ్। భక్షయేత్సర్వశూలార్తోహింగుశుంఠీసజీరకమ్। వచామరిచజంచూర్ణంకర్షముష్ణజలైః పిబేత్। అసాధ్యాన్నాశయేచ్ఛూలంరసోయంగజకేసరీ ।

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకము 2 భాగములు యిట్టుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి 1 ఝాము బాగుగ మర్దించి వీనికి 3భాగములు శుద్ధిజేయబడిన తామ్రపుడబ్బిలోనునిచి వానిపై మూసి యొకకుండయడుగున సగమువరకు నుప్పుబోసి దానిమధ్యమున పైతామ్రపుడబ్బినునిచి మరల దానిపై యుప్పుబోసి మూతినిమూసి చీలమన్ను శీలవనుజేసి గజపుటంబెడి సాంగశీతలమునవీసి డబ్బిలోద సూక్ష్మముగ చూర్ణముజేసి 2 గురిగింజలయెత్తు తమలపాకులోనునిచి భక్షించి వెంబడిగ యింగువ శొంఠి జీలకఱ్ఱ వస మిరియాలు అనువానిచూర్ణములో కర్షప్రమాణమును వుష్ణోదకములో గలిపి త్రాగిన సర్వశూలలు అసాధ్యమైనశూలలు వీనిని హరింపంజేయు.

శూలారి రసము.

శ్లో॥ రసగంధంసమంకృత్వా తామ్రంతుల్యంనియోజయేత్ ।మరీచంనాగరంహింగువచాజాజ్యగ్నిమూలకమ్ । మార్కనస్వ

రసైర్నైవదినంసూక్ష్మంవిమర్దయేత్ । బదరాస్థిప్రమాణేనవటికాఃకారయేద్భిషక్ । శూలంగుల్మముదావర్తం వాతరోగం నిహంతిచ । రసశ్శూలారిరిత్యేష వహ్నిమాంద్యనిషూదనః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము తామ్రభస్మము మిరియాలు శొంఠి యింగువ వస జాజికాయలు చిత్రమూలము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి గుంటగలగరాకురసముతో 1 దినము బాగుగ మర్దించి రేగుబండంత మాత్రలు జేసి 6 మాసములు సేవించుచుండిన సర్వశూలలు గుల్మములు వుదావర్తము వాతరోగములు అగ్నిమాంద్యము వీనిని హరింపజేయు.

శూలాంతక రసము.

శ్లో. [సత్యనాథీయే] మృణాలచందనంయష్టి గుళూచీ వాలుకం తథా। ఏతత్సర్వం సమంచూర్ణం చూర్ణాంశం శర్కరాంక్షిపేత్ । సిందూరం వల్లమాత్రేణ తండులోదకపానతః। పైత్యశూలవిదాహంచ సర్వశూలం ప్రశామ్యతి।

తా. తామరతూండ్లు శ్రీగంధము యష్టిమధుకము తిప్పతీగ కురువేరు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దీనికి సమముగ పంచదారగలిపి వల్లప్రమాణమును సిందూరయుక్తముగ గడుగుతో సేవించిన పైత్యశూల తాపము సర్వశూలలు హరించు.

ప్రక్కశూల చికిత్స.

క॥ ఇల్లిందయుత్తరేణుల । పల్లవరసమందు జాతిఫలజాపత్రుల్ ।
వెల్లుల్లి భృంగియేలకి । సుల్లభమావాలు పక్కశూలలు మాన్చున్ ॥

తా. ఇల్లిందకొనలరసము నాటాకు వుత్తరేణుకొనలరసము నాటాకు జాజికాయ జాపత్రి వెల్లుల్లి గుంటగలగర యేలకులు లవంగములు అవాలు వీనిని నూరి 3 పూటలు త్రాగిన ప్రక్కశూల హరించు.

సర్వశూలలకు గిజాంకుశము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] నిష్కత్రయం శుద్ధసూతం ద్వినిష్కంశుద్ధటంకణమ్ । గంధకం పంచనిష్కంచ ప్యేకనిష్కంచ ముస్త

కమ్ । చతుర్నిష్కంచ నేపాళం తత్సమం మృత తామ్రకమ్।
సర్వతుల్యం తిలక్షారం వృక్షామ్లక్షారచిత్రకమ్ । తద్వత్స
లాఙ్గలక్షారం షణ్ణిష్కం త్ర్యూషణ సైంధవమ్ । యవక్షారం
ద్విఃనిష్కంచ బిడాసౌవర్చ్చకాచకమ్ । సముద్రలవణం చైవ
పిప్పలీచత్రినిష్కకమ్ । చిత్రమూలరసైర్యుక్తం దినైకంచ
విమర్దయేత్ । సప్తధా చణకక్షార మార్ద్రకద్రవమర్దితమ్।
ద్విగుంజాంవటికాంఖాదే దార్ద్రకస్యచవారిణా । గుల్మాష్ఠీలా
ప్లీహశూల ప్రత్యష్ఠీలాతు నిద్యయమ్ । ఉదరంసప్తవృద్ధించ
శోథ పాండ్వామయంతథా । సర్వరోగాన్ హరేచ్ఛీఘ్రం
రసశ్శూల గజాంకుశః॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 3 నిష్కములు శుద్ధిజేసిన వెలిగారము 2 నిష్కములు శుద్ధిజేసిన గంధకము 5 నిష్కములు తుంగముస్తెలు 1 నిష్కము శుద్ధిజేసిన నేపాళములు 4 నిష్కములు తామ్రభస్మము 4 నిష్కములు నువ్వులక్షారము 19 నిష్కములు చింత క్షారము చిత్రమూలక్షారము మోదుగక్షారము యివి దినుసుకు 6 నిష్కములు త్రికటుకములు సైంధవలవణము యవక్షారము యివిదినుసుకు 2 నిష్కములు బిడాలవణము సౌవర్చ్చలవణము కాచలవణము సముద్రలవణము పిప్పళ్ళు యివి దినుసుకు 3 నిష్కములు సెనగక్షారము 7 నిష్కములు యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములోనునిచి చిత్రమూలరసముతో 1 దినము మర్దించి పిదప అల్లపురసముతో మర్దించి 2 గురిగింజలంత మాత్రలుజేసి యొందొకదానిని అల్లపురసముతో 3 మండలములు సేవించిన పంచగుల్మములు అష్ఠీలము ప్లీహము అష్టశూలలు ప్రత్యష్ఠీలము కుని ప్రతికుని వుదరము సప్తవృద్ధులు శోఫ పాండువు మొదలగు సర్వరోగముల శీఘ్రముగ హరింపంజేయు (శూల గుల్మనివారణార్థంబై మహదగ్నికుమారమును సేవింపవలయు. పైజెప్పబడిన యౌషధములవలన శూల గుల్మములు నివర్తింపకుండిన యిక జెప్పంబడు శంఖద్రావకమును సేవింపవలయు.

శంఖద్రావకము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] త్రిక్షారంపంచలవణంపటికీసుర కారకమ్। కాసీ
సంనవసారంచ తిలచించాపమార్గకమ్ । ఏతానిసమభాగాని
ఘటిమాత్రంవిమర్దయేత్। పాచయేన్మద్యయంత్రేణ మృదు
వహ్నౌతథాభిషక్ ।శంఖద్రావరసోనామ సర్వశూలవినాశ

కృత్ । పంచకాసాన్ పంచగుల్మాన్ క్షయకాసాన్ వినాశ
యేత్। మన్యాస్తంభం కంఠరోగం హృద్రోగం సర్వశూల
జిత్ । అగ్నించ కురుతే దీప్తం తేజోవర్ణబలప్రదః॥

తా. సర్జక్షారము యవక్షారము టంకణక్షారము పంచలవణములు (అనగా సైంధవలవణము సౌవర్చ్చలవణము బిడాలవణము కాచలవణము మంచిలవణము) పటికసురాకారము కాసీసము నవాసాగరము నువ్వులక్షారము చింతక్షారము వుత్తరేణుక్షారము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి యొకఝామమర్దించి కుండలోబోసి దళముగ నేలమన్నుబూసి మునుపటివలెనే సారాయిబట్టిని తగిలించి మృద్వగ్నితోవండిన శంఖద్రావకముసిద్ధంబగు. దానిలో ½ తులమును తోమపుపాట్టులో గలిపిదంతములకు తగలక అంగిటిలో వేసుకొని (6 మాసములవరకు) మ్రింగుచుండిన పంచకాసములు పంచగుల్మములు క్షయకాసము మన్యాస్తంభము కంఠరోగము హృద్రోగము సర్వశూలలు వీనిని హరింపంజేసి అగ్నిదీపము తేజస్సు వర్ణము బలము అనువానిని సగా గలుగంజేయు.

మహాశంఖద్రావకము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] రంభా చించాగ్నిభూపీలు కేతక్యపి తథై
వచ । సాలకాలంచభూధాత్రీ శిగ్రుమూలహరిప్రియమ్।శర
పుంఖీచసిలీచతిలకాష్ఠంచబర్బరా । అర్జునద్వయదారూచా
శ్వగంధాశల్యపునర్నవమ్ । నిర్దిష్టావింశతిః క్షారాశ్శంఖద్రావ
సుపాచయేత్ । క్షారాశ్చవింశతిః ప్రోక్తాలవణానాంచపం
చకమ్। పటకీనవసారంచ క్షారద్వయత్రిటంకణమ్। తుత్థత్ర
యంతిలాతాళం గంధకంసజ్జకారకమ్ । పాషాణంచతు కా
సీసం మూత్రవర్గంతథైవచ । భూక్షారంగృహధూమాఖ్యం
సర్వంసంస్థాప్యయేత్సమమ్ । ఆమ్లవర్గైస్తథామాసం భావ
యేచ్చముహుర్ముహుః । తేజోయంత్రేవిధానేన నాకసిద్ధిం
విచక్షణః । మూత్రవర్గంచతోయాఢం వరాటీ శంఖకంద్ర
వేత్ । పారదేనచసంయుక్తం వాతరోగేచయోజయేత్ ।
గుల్మద్వాదశఖంహంతి హ్యుదరాణి తథైవచ । శీతజ్వరం

పురాణంచ శోథం సర్వాంగమారుతమ్। ప్రమేహాన్ వింశతిం
హంతి మూత్రకృచ్ఛ్రాంస్తథైవచ । గజవాజినరాణాంచ పశు
పక్షిమృగేషుచ। సర్వరోగహరం చైత త్కశ్యపేనచభాషి
తమ్ । శంఖద్రావ మిదం నామ్నా సర్వరోగేషు శస్యతే।

తా. అరటిపట్ట చింతచెక్క చిత్రమూలము ముచ్చుటుమికి మొగిలి రేపిచెక్క కలిగొట్టు నేలయూసిరిక మునగవేరు కణిపిచెక్క ములువెంపలి నీలిపువ్వులదంటు వాయింట యేదుమద్ది నల్లమద్ది దేవదారు జిల్లేడు వుత్తరేణు గలిజేరు అను వానిక్షారములు పంచలవణములు పటిక నవాసాగరము యవక్షారము సర్జక్షారములు వెలిగారము సురాకారము గురిజాకారము శుద్ధిచేసిన మైలుతుత్తము శుద్ధిచేసిన పాలతుత్తము శుద్ధిచేసిన కపరిగుత్తము శుద్ధిజేసిన రక్తమణిశిల శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధిజేసిన గంధకము సబ్బుపాషాణము అన్నభేది * మూత్రవర్గులో జెప్పబడిన 6 విధమూత్రములు చాటిక్షారము కరుధూపము వీనినెల్ల సమభాగములుగ గ్రహించి అమ్లవర్గముతో 1 మాసమువరకు పలుమారుభావనచేసి తేజోయంత్రమున గునిచి వచ్చిన మూత్రవర్గతుల్యంబై నీరువలె నుండు శంఖద్రావక మొదుసును. ఇందు గవ్వలశంఖముల జేసిన ద్రవించు ఆశంఖద్రావకములో శుద్ధిజేసిన రసమునుగలిపి సేవించిన వాతరోగములును వోమపుపొట్టుగలిపి సేవించిన 12విధములయిన గుల్మములును 12 వుదరములును శీతజ్వరములును పురాణజ్వరశోఫలును సర్వాంగవాతములును వింశతి మేహములును మూత్రకృచ్ఛ్రములును హరించును. ఇది యేనుగులకు గుఱ్ఱములకు నరులకు పశువులకు పక్షులకు మృగములకు గలుగు సర్వరోగముల హరింపంజేయునని కశ్యపమహర్షి వచించె. (తెల్లనిచవుకును వుప్పుగవంచి అందొక తులములో $\frac{1}{2}$ తులము సురాకారము $\frac{1}{4}$ సేరు వుదకము గలిపి త్రాగిన వుమిచే వాంతులు గుల్మశూలలు హరించు.) ఈ శంఖద్రావకము సర్వరోగములయందును కడు ప్రశస్తంబు.

గుల్మాదులయందు పథ్యము.

శ్లో. [మాధవనిదానే] కులుత్థవాస్తు బృహతీ సపటోలపునర్నవమ్।
పక్వకూశ్మాండకదళీ మిసిహింగుసజీరకమ్ ।
దవ్యం తక్రం పృశ్నిశాలి మునారంగబిల్వకమ్ ।
ప్లీహాష్ఠీలోదరానాహ గుల్మవిద్రధి మిత్రకమ్।

* ఆవు అశ్వము మేక యేనుగు గాడిద దొంటె నరుడు వీనిమూత్రములు.

తా. ఉలవకట్టు (తోటకూర) చక్రవర్తికూర పెద్దములక చిన్నములక పొట్లకాయ గలిజేరుకూర ముదురుగుమ్మడుకాయ యిందుప్పుకాయ సదాపకూర యింగువ జీలకఱ్ఱ అవుచల్ల కోలపొన్న బోడతరము వారదబ్బకాయ మారేడుపండు యివి ప్లీహము అష్ఠీలము (ప్రత్యష్ఠీలము అని ప్రతిఅని) ఉదరము ఆనాహము గుల్మశూల విద్రధి అను వానియందు పథ్యకరంబులు

గుల్మాదులయందపథ్యము.

శ్లో। నింబధాన్యాకనిష్పావ శాలుకంపిష్టకైఃకృతమ్ ।
సితపిండాలపిణ్యాకం మాంసంనూతనసంభవమ్ ।
అలాబూదధిచామ్లాని కఠినానిగురూణిచ ।
ప్లీహాష్ఠీలోదరానాహ గుల్మవిద్రధిశత్రవః।

తా. వేపపండు కొత్తిమెర్లు అనుములు తామర మొదలైన వానిగడ్డలు పిండివంటకము తెల్లనిచారకంద తెలికపిండి నవీనమాంసము ఆనుగపుకాయ పెరుగు పులుసు కఠినద్రవ్యములు గురుకరద్రవ్యములు యివి ప్లీహము అష్ఠీలము (ప్రత్యష్ఠీలము) ఉదరము ఆనాహము గుల్మశూల విద్రధి అను వానియందపథ్యకరంబులు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతుర్యధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్యసహితే స్థౌల్య మదాత్యయ నాసారోగ ప్రతిశ్యాయ
నాసికాగ్ర శిరోరోగ నిదాన తత్సాధ్యాసాధ్య
తచ్చికిత్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
ఏకోనవింశ ప్రకరణమ్.

శ్రీ ర స్తు.

బ స వ రా జీ య ము.

ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము.

వింశ ప్ర కరణము.

శ్లో॥ భైరవంభైరవాకారం వీరంవీరేశ్వరంప్రభుమ్ ।
రుద్రంరుద్రగణాధీశం వీరభద్రమహంభజే॥

తా. భైరవుడనే పేరుగలవాడు భయంకర స్వరూపుడు శూరుడు వీరేశ్వరుడు జగత్ప్రభువు రుద్రుడు రుద్రగణాధిపతి అగువీరభద్రుని నేను భజించెదను.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమాః బసవాహ్వయః।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహం వైద్యశిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠవంశ మనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడైన బసవరాజని పేర్కొనంబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడు శ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయ మను నీగ్రంథము యొక్క వింశప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] అథాస్య సంప్రవక్ష్యామి సంక్షిప్తంసూక్త
ముత్తమమ్। ఆయుర్వేదోపదేశేస్మిన్నున్మాదంతునిగద్యతే॥

తా. ఆయుర్వేదమున జెప్పంబడిన ప్రకారము వున్మాదనిదానము సంక్షిప్తంబుగ వచియించెద.

ఉన్మాద నిదానము.

శ్లో॥ మదయంత్యుద్గతాదోషా యస్మాదున్మార్గమాశ్రితః ।
మానసోయమతోవ్యాధి రున్మాదఇతికథ్యతే॥

తా. దోషములు వృద్ధిం జెంది స్వమార్గమును విడనాడి అన్యమార్గముల (అనగా మనోవహాదులయందుల) నాశ్రయించుట వలన మనస్సునందు భ్రమజనించి యున్మాదముగలుగును. ఈ రోగము మానసిక దోషమువలన జనించు.

ఉన్మాద భేదంబులు.

శ్లో॥ ఏకైకశస్సర్వశశ్చ దోషైరత్యర్థమూర్ఛితైః ।
మానసేనచ దుఃఖేన సపంచ విధ ఉచ్యతే ।
విషాద్భవతి షష్ఠశ్చ యథా స్వంతత్రభేషజమ్ ।
సచాప్రవృద్ధ స్తరుణో మదసంజ్ఞాం బిభర్తిచ ॥

తా. వాత పిత్త శ్లేష్మములు ప్రత్యేకములుగ ప్రకోపించుట వలనగాని లేక సన్నిపాత దోషము వలనగాని లేక మానసిక దుఃఖమువలనగాని వున్మాదంబు 5 విధంబులగు మరియు విషసంబంధమువలన 6 వదియగు నున్మాదము జనించు దీనియందు తగుమైన చికిత్సలం జేయవలయు. ఇవి యధికముగ వృద్ధిం జెందక తరుణంబులైన మదమని వచించెదరు.

ఉన్మాద కారణము.

శ్లో॥ చోరై ర్నరేంద్రపురుషైః కరిభి స్తథాన్యైః విధ్వంసితస్య
ధననాశకులక్షయైర్వా । గాఢంక్షతిర్మనసిజప్రహితోధికం
వాజాయేత చోత్కటతరో మనసోవికారః ॥

తా. చోరులు రాజకీయపురుషులు యేనుగులు పులి మొదలగు దుష్టజంతువులు అనువానివలనగాని ధననాశకులక్షయము వలనగాని మన్మథవికారమువలనగాని అంతఃకరణమున బలమైనభేదముజనించి దానివలన బలిష్ఠమైన మనోవికారము జనించు.

ఉన్మాదకారణ తత్సంప్రాప్తి.

శ్లో॥ విరుద్ధదుష్టాశుచిభోజనాని ప్రధర్షణం దేవగురుద్విజానామ్ ।
ఉన్మాదహేతు ర్భయహర్షపూర్వో మనోభిఘాతో విషమా
శ్చచేష్టాః । తైరల్పసత్వస్యమలాః ప్రదుష్టా బుద్ధేర్నివాసం
హృదయంప్రదూష్య। స్రోతాంస్యధిష్ఠాయమనోవహాని ప్ర
మోహయంత్యాశు నరస్య చేతః॥

తా. విరుద్ధ దుష్టాన్నమును (అనగా విష యుక్తాన్నమును) అమంగళకరాన్నమును సేవించుట దేవ గురుబ్రాహ్మణుల తిరస్కరించుట భయము సంతోషము అనువాని సంబంధమువలన మనసునందు తంద్రగలుగుట విషమచేష్ట (అని వంకరగనడుచుట

మాటలాడుట మొదలగునవి బలవంతునితో యీడ్పులాడుట) ఇవి మొదలగు కారణములవలన నల్పసత్వగుణముగల పురుషునియొక్క వాతాదికోపములు ప్రకోపించి వృద్ధింబొంది బుద్ధికిస్థానముగనుండు మనస్సునుబొంది మనోవహ స్రోతస్సులంబొంది అంతఃకరణమును మోహింపంజేయును.

ఉన్మాద స్వరూపము.

శ్లో॥ ధీవిభ్రమ స్సత్వపరిప్లవశ్చ పర్యాకులాదృష్టి రధీరతాచ ।
అబద్ధవాక్త్వం హృదయంచశూన్యం సామాన్యమున్మాదగద
స్యచిహ్నమ్॥

తా. భ్రమ మనశ్చాంచల్యముగలుగుట దృష్టిచలించుట భయముగలుగుట అసంబద్ధముగ మాటలాడుట హృదయము శూన్యంబగుట (అనగా విచారశక్తిలేకుండుట) యివి వున్మాదమున సామాన్యలక్షణంబులని తెలియవలయు.

వాతజోన్మాద లక్షణము

శ్లో॥ రూక్షాల్పశీతాన్నవిరేకధాతు క్షయోపవాసై రనిలోతివృ
ద్ధః । చింతాదిదుష్టం హృదయం ప్రదూష్య బుద్ధిం స్మృతిం
చాపినిహంతిశీఘ్రమ్ । అస్థానహాసస్మిత నృత్యగీతవాగంగవి
క్షేపణరోదనాని । పారుష్యకార్శ్యారుణవర్ణతాచ జీర్ణేబ
లంచానిలజస్వరూపమ్ ।

తా. రూక్షము అల్పము శీతలముగలయన్నమును సేవించుట విరేచనములు యించుట ధాతువులుక్షయించుట వుపవాసముసేయుట యీ కారణములవలన వాతం బధికముగ వృద్ధింబొంది చింతాదియుక్తంబైన మనస్సును గడుదుష్టయుక్తంబుగ జేసి బుద్ధిస్మృతుల శీఘ్రముగ నశింపజేయుట నిష్కారణముగ నవ్వుట వోకింత హాస్యముసేయుట ప్రసక్తములేకుండునపుడు నృత్యగీత భాషణముల పలుకుట శరీరము కదలించుట యేడ్చుట కఠినముగనుండుట శరీరము కృశించుట శరీరకాంతి యెఱ్ఱగనగుట అన్నము పరిపాకమును బొందునపుడు రోగబలమెచ్చుట యీ లక్షణములుగలది వాతజోన్మాదమని తెలియవలయు.

పిత్తజోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ అజీర్ణకట్వమ్లవిదాహ్యశీతై ర్భోజ్యైశ్చితం పిత్తముదీర్ణవేగ
మ్ । ఉన్మాదమత్యుగ్రమనాత్మకస్య హృదిస్థితంపూర్వవదా

శుకుర్యాత్ । అమర్షసంరంభవినగ్నభావా స్సంతర్జనాభిద్ర
వణౌష్ణ్యరోషాః । ప్రచ్ఛాయశీతాన్న జలాభిలాషాః పీతా
స్యతాపిత్తకృతస్య లింగమ్॥

తా. ఉడికియుండకయుండు భోజనమును కారము పులుసు విదాహముపుష్ణముగల భోజనమును సేయుటవలన అణగియుండు పిత్తము తీవ్రముగలేచి అజితేంద్రియ పురుషునియొక్క హృదయమునుబొంది పూర్వమువలెనే కడుయుగ్రమైన వున్మాదమునుత్పన్నమును గలుగంజేయును. దానివలన ఓర్పులేకుండుట ఆర్భాటముసేయుట దిగంబరుడుగనుండుట పరుల భయపరచుట పరుగెత్తుట శరీరముష్ణముగనుండుట కోపమునుబొందుట నీడలోగూర్చుండుటయందు శీతాన్నమును శీతజలమును సేవించుటయం దిచ్ఛగలుగుట ముఖము పసపువర్ణముగనుండుట అను నీ లక్షణంబులు గలుగు

కఫజోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ సంపూరణైర్మందవిచేష్టితస్య సోష్మా కఫోమర్మణి సంప్రవృ
ద్ధః । బుద్ధిస్మృతించాప్యుపహంతిచిత్తం ప్రమోహయస్సం
జనయేద్వికారమ్ । వాక్చేష్టితం మందమరోచకశ్చ నారీవి
విక్తప్రియతాతినిద్రా । ఛర్దిశ్చలాలాచ బలంచభుక్తే నఖా
దిశౌక్ల్యంచకఫాదికేస్యాత్ ।

తా. తృప్తికరపదార్థముల భక్షించి శ్రమనుబొందకయుండు పురుషునియొక్క పిత్తయుక్తకఫము హృదయమున మిక్కుటముగ వృద్ధింబొంది బుద్ధి స్మృతి చిత్తము అనువానిని నశింపంజేయుటచే మోహింపంజేసి వున్మాదరూపవికారమును గలుగంజేయుటవలన వ్యాపారము (అనగా మాటలు మొదలగునవి) మందమగుట అన్నద్వేషము స్త్రీలయందును యేకాంతవాసమునందును యిచ్ఛగలుగుట కడునిద్ర వాంతిగలుగుట నోట చొల్లుగారుట భోజనానంతరము రోగము ప్రకోపించుట గోళ్ళు చర్మము మూత్రము నేత్రములు మొదలగునవి తెల్లగనుండుట యీలక్షణములుగలది కఫజోన్మాదమని తెలియవలయు.

సన్నిపాతోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ యస్సన్నిపాతప్రభవోతిఘోర స్సర్వైస్సమస్తైరపిహేతు

భిస్స్యాత్ । సర్వాణిరూపాణి బిభర్తి తాదృగ్విరుద్ధభైషజ్య
విధి ర్వివర్జ్యః॥

తా. వాతాదిదోషములన్నియు తమతమ కారణములచే ప్రకోపించి సర్వదోష లక్షణయుక్తంబై కడుభయంకరమైన సన్నిపాతోన్మాదమును గలుగంజేయు. కావున వాతాదిదోషములకై చెప్పంబడిన ప్రత్యేక చికిత్సలు పరస్పరవిరుద్ధంబులగుటచే దానియందు చేయంజనదు. అయినను అనిర్దేశ్య కారణోత్పత్తిగల యీ సన్నిపాతమునందు త్రిదోషహరమైన అమలకాదులచే చికిత్సింపవలయు.

శోకజోన్మాద లక్షణము

శ్లో॥ చోరై ర్నరేంద్రపురుషై రరిభి స్తథాన్యై ర్విత్రాసితస్య ధ
నబాంధవసంక్షయాద్వా । గాఢంక్షతే మనసి చ ప్రియయారి
రంసో ర్జాయేత చోత్కటతరో మనసో వికారః । చిత్రం బ్రవీతి
చ మనోనుగతం విసంజ్ఞో గాయ త్యథో హసతి రోదితి చాతి
మూఢః ॥

తా. దొంగలు రాజపురుషులు శత్రువులు యితరులు వీరివలన భయమును చెందుటవలనగాని లేక తనకిష్టురాలగు స్త్రీతో సంభోగము సేయుటయందు దిచ్ఛయించుట వలనగాని అంతఃకరణము బలమై ఖేదమును జెందియుండ మనస్సునందు భయంకరమైన వికారము జనించి దానివలన పలువిధములుగ మాటలాడుచు మనోమర్మంబును తెలియబరచుట జ్ఞానము విపరీతంబగుట పాడుట నవ్వుట యేడ్చుట కడుమౌఢ్యమును చెందుట యీ లక్షణములుగలది శోకజోన్మాదమని తెలియవలయు.

విషజోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తేక్షణో హతబలేంద్రియభా స్సుదీనః శ్యావాననో విషకృ
తేన భవే ద్విసంజ్ఞః॥

తా. నేత్రము లెఱ్ఱగనగుట బలము యింద్రియములు శరీరకాంతి నశించుట మిక్కుటముగ దీనుడౌట ముఖముపై నలుపుఛాయగలుగుట సంజ్ఞనశించుట యీ లక్షణములుగలది విషజోన్మాదమని తెలియవలయు.

అసాధ్యోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ అవాఙ్ముఖస్తూన్ముఖో వా క్షీణమాంసబలో నరః ।
జాగరూకో హ్యసందేహ ఉన్మాదేన వినశ్యతి॥

తా. తల వంచికొనియుండుట లేక తల పైకెత్తుకొనియుండుట శరీరమాంసము బలము క్షయించుట నిదురబట్టకుండుట యీ లక్షణములుగల యున్మాదరోగి నిశ్చయముగ మృతిజెందు.

భూతజోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ అమర్త్యవా గ్విక్రమవీర్యచేష్టా జ్ఞానాదివిజ్ఞానబలాదిభిర్యః ।
ఉన్మాదకాలో నియతశ్చ యస్య భూతోత్థమున్మాద ముదా
హరేత్తమ్ ॥

తా. మనుజునకు వ్యతిరిక్తంబైనవాక్కు పరాక్రమము శక్తి శరీరవ్యాపారము తత్త్వజ్ఞానము శిల్పాదిజ్ఞానము స్మృత్యాదిజ్ఞానము మొదలగునవి యున్మాదకాలంబున నియతముగ గలిగిన భూతజోన్మాదమని తెలియవలయు (భూతశబ్దమువలన నుత్తరోత్తర చెప్పంబడు. దేవతలను పగా దెలియవలయు.

భూతోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ప్రలాపోబహుధాయస్య కృతంకార్యంచ
విస్మరేత్। గర్జతివాద తేహంతి క్వచిత్తీక్ష్ణంచపాపకృత్ ।భూ
తోన్మాదోదితం చిహ్నం వాతోన్మాదేక్వచిత్స్మృతమ్ । ర
క్షయేచ్ఛృంఖలాబంధైఃమూలేచాగాధయేత్కచైః। సర్వాం
గంతప్తలోహై ర్వాబోధార్థం దర్శయేద్భయమ్। పుత్రదార
పితామాతాతస్యాగేపాతయేత్స్మృతౌ। చోరరాజభయం
చాస్యబోధయేద్విస్మృతింపురః । రసై ర్ధూపాంజనై ర్నస్యై
స్స్నేహాభోజ్యై రుపాచరేత్ ।

తా. పలువిధములుగ ప్రలాపించుట చేసినపనిని మరచుట బొబ్బలిడుట నిష్కారణముగ వాదించుట కొట్టుట వొకానొకపుడు మిక్కుటముగ పాపకృత్యముల జేయుట యీ లక్షణములుగలది భూతోన్మాదమని తెలియవలయు అందు కొన్ని లక్షణంబులు వాతోన్మాదమునందును గలిగియుండు. ఇది నివర్తించుటకై సంకెళ్ళు వేయవలయును. వెంట్రుకల నీడ్చి కట్టవలయు ఇనుము సెగ్గగాల్చి ప్రజ్ఞగలుగుటకై సర్వాంగముల తాపించుటచే భయపరచవలయు. మఱియు ప్రజ్ఞగలుగు నిమిత్తము వానియెదుట

పుత్రుడు భార్య తండ్రి తల్లి మొదలగువారిని ద్రోయవలయును. మఱియు రసములు ధూపములు అంజనములు నస్యములు స్నేహయుక్తభోజనము అను వానివలన జికిత్సింపవలయును.

భూతోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ అతీవహాసముల్లాసం వికారాన్ కురుతేబలాత్ ।
క్షణేస్వస్థః క్షణేమత్తో భూతోన్మాదస్యలక్షణమ్ ॥

తా. తఱుచుగా నవ్వుట సంతోషము నొందుట పలువిధ వికారముల జేయుట క్షణకాలము స్వస్థంబుగనుండుట క్షణకాలం బెఱుకకుండుట యీలక్షణములుగలది భూతోన్మాదమని తెలియవలయును. (దీనియం దుత్తరత్ర జెప్పంబడు నస్యముల 7 మార్లు చేయించుటయేగాక రాత్రులయందు మహేశ్వరధూపమును లోనికి సూర్యోదయ రససేవనను చేయించవలయును.

దేవగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ సంతుష్టశ్శుచిరతి దివ్యమాల్యగంధో నిస్తంద్రస్త్వవితథసం
స్కృతప్రభాషీ । తేజస్వీస్థిరనయనోవరప్రదాతా బ్రహ్మణ్యో
భవతినరస్సదేవజుష్టః ॥

తా. ఎల్లపుడు సంతోషముగనుండుట పవిత్రుడైయుండుట శరీరమున దివ్యపుష్పమాలికల ధరించుట గంధలేపనములు జేసికొనుట నిదురపట్టకుండుట సత్యమును సంస్కృతమును మాటలాడుట తేజస్సుగలుగుట స్థిరదృష్టిగలుగుట వరముల నొసంగుట బ్రాహ్మణులయందు ప్రీతిగలుగుట యీ లక్షణములుగలది దేవగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయును (దేవశబ్దమువలన గణమాతృకాదికములనుగూడ నెఱుంగందగు.

అసురగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ సంస్వేదీద్విజగురుదేవదోషవక్తా జిహ్మాక్షో విగతభయోవి
మార్గదృష్టిః । సంతుష్టోనభవతి చాన్నపానజాతై ర్దుష్టాత్మా
భవతి సదేవశత్రుజుష్టః ॥

తా. శరీరమున చెమటగారుట బ్రాహ్మణ గురు దేవతలయందు దోషము నారోపించుట వక్రముగజూచుట భయపడకుండుట వేదవిరుద్ధ మార్గమునందు ప్రవర్తించుట

అధికముగ నన్నపానములసేవించినను తృప్తిజెందకుండుట దుర్బుద్ధిగలుగుట యీలక్షణములు గలిగిన అసురగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయును.

గంధర్వగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ హృష్టాత్మాపులినవనాంతరోపసేవీ స్వాచారః ప్రియపరిగీత
గంధమాల్యః । నృత్యన్వై ప్రహసతిచారుచాల్పశబ్దో గంధర్వ
గ్రహపరిపీడితో మనుష్యః ॥

తా. మనస్సంతోషముగలుగుట యిసుకదిన్నెలు వుద్యానవనములు వీనియందు సంచరించుట అనింద్యమైన యాచారము నాచరించుట దాన గంధ పుష్పములయం దిచ్ఛగలుగుట నృత్యము సలుపుట నవ్వుట మధురముగ నల్పముగ మాటలాడుట యీ లక్షణములుగలది గంధర్వగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయు

యక్షగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ తామ్రాక్షః ప్రియతనురక్తవస్త్రధారీ గంభీరోద్రుతగతిరల్ప
వాక్సహిష్ణుః । తేజస్వీవదతిచకిందదామి కస్మైయో యక్ష
గ్రహపరిపీడితో మనుష్యః ॥

తా. నేత్రము లెఱ్ఱగనుండుట సుందరమై సూక్ష్మమై యెఱుపురంగు గలదై యుండు వస్త్రముల ధరించుటయం దిచ్ఛగలుగుట గంభీరముగ (ధీరముగ) నుండుట శీఘ్రముగనడుచుట మితముగ మాటలాడుట ఓర్పు తేజస్సుగలుగుట యెవనికేది యిత్తునని వదించుట యీ లక్షణములుగలది యక్షగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయును.

పితృగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రేతానాంసదిశతిసంస్తరేషుపిండాన్ శాంతాత్మాజలమపి
చాపసవ్యవస్త్రః । మాంసేప్సుస్తిలగుడపాయసాభికామ
స్తద్భక్తోభవతి పితృగ్రహాభిజుష్టః ॥

తా. దర్భపై పితృదేవతలకు పిండమునిచ్చుట శాంతినిజెందుట పై వస్త్రము నపసవ్యముగధరించి తర్పణమువిడుచుట మాంసభక్షణము నువ్వులు బెల్లము పరమాన్నము అనువానియందిచ్ఛ పితృభక్తిగలుగుట యీ లక్షణములుగలది పితృగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయును. (దీనియందుగాని యితర భూతోన్మాదములయందుగాని రోగిగోరెడి సర్వపదార్థముల నివ్వందగు.)

సర్పగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ యస్తూర్వ్యాం ప్రసరతి సర్పవత్కదాచి త్సృక్విణ్యౌ విలిహ
తి జిహ్వయా తథైవ । క్రోధాలుర్మధుగుడదుగ్ధ పాయసేప్సు
ర్విజ్ఞేయో భవతి భుజంగమేన జుష్టః॥

తా. సర్పమువలె (అనగా బొమ్మతో) భూమిపై నొకానొకప్పుడు ప్రాకులాడుట పెలపటి పెదవులను సర్పమువలె నాలుకతో నాకుట కడుకోపమును జెందుట తేనె బెల్లము పాలు పాయసము అనువాని సేవనయందిచ్ఛగలుగుట యీ లక్షణములు గలిగిన సర్పగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయు.

రాక్షసగ్రహోన్మాద లక్షణము.

శ్లో॥ మాంసాసృగ్వివిధసురావికార లిప్సు ర్నిర్లజ్జో భృశమతిని
ష్ఠురోతిశూరః । క్రోధాలుర్విపులబలో నిశావిహారీ శౌచద్వి
డ్భవతి స రాక్షసైర్గృహీతః ॥

తా. మాంసము రక్తము పలువిధములైన మద్యములు అనువాని నిచ్ఛయించుట లజ్జలేకుండుట కడునిష్ఠురముగ మాటలాడుట కడుశౌర్యము కోపము కడుబలముగలుగుట రాత్రులయందు మిక్కుటముగ సంచరించుట శుచిత్వమునందు మిక్కిలి యసహ్యపడుట యీ లక్షణములుగలిగిన రాక్షసగ్రహోన్మాదమని తెలియవలయు.

పిశాచజుష్ట లక్షణము.

శ్లో॥ *ఉద్ధస్తః కృశపరుష శ్చిర ప్రలాపీ దుర్గంధో భృశమశుచి
స్తథాతిలోలః । బహ్వాశీ విజన వనాంతరోపసేవీ వ్యాచేష్ట
భ్రమతిరుదన్ పిశాచజుష్టః ।

తా. హస్తమును పాదములను జెత్తుట లేక దిగంబరుడుగ నుండుట తేజస్సులేకుండుట చిరకాలమువరకు తలుచుగ వదరుట శరీరమున దుర్గంధము వెడలుట కడునపంగళముగ నుండుట అన్నపానముల నిచ్ఛయించుట అన్నపానముల మిక్కుటముగ సేవించుట వనమునం దేకాంతముగనుండుట కిచ్ఛయించుట విరుద్ధచేష్టలు సేయుట రోదనము సేయుచు సంచరించుట యీ లక్షణములు గలది పిశాచోన్మాదమని తెలియవలయును.

* ఉద్వస్త్రః.

తెలియవలయు (హింస క్రీడ సత్కారము అను 3 కారణములవలన గ్రహము సోకు అందు హింసించుటకై పట్టెడి గ్రహము నివర్తించుట యసాధ్యంబు.)

దేవాదిగ్రహ గ్రహణకాలము.

శ్లో॥ దేవగ్రహాః పౌర్ణమాస్యా మసురా స్సంధ్యయో రపి ।
గంధర్వాః ప్రాయశోఽష్టమ్యాం యక్షాశ్చప్రతిపద్యథ ।
పితృగ్రహా స్తథాదర్శే పంచమ్యామపి చోరగాః ।
రక్షాంసి రాత్రౌ పైశాచా శ్చతుర్దశ్యాం విశంతి హి ॥

తా. దేవగ్రహము పౌర్ణమియందును అసురగ్రహము సంధ్యలయందును గంధర్వగ్రహము తఱచుగ అష్టమియందును యక్షగ్రహము పాడ్యమియందును పితృగ్రహము అమావాస్యయందును సర్పగ్రహము పంచమియందును రాక్షసగ్రహము రాత్రియందును పిశాచగ్రహము చతుర్దశియందును మనుజులకు సోకు. (కావున ఆయా తిథులవలన నాయాగ్రహముల నెఱింగి తత్తదుపయుక్తశాంతి బలి దానముల నాయాతిథులయందు సేయుటకై చెప్పంబడియె.)

శరీరాశ్రిత గ్రహాదృష్ట కారణము.

శ్లో॥ దర్పణాదీన్యథాఛాయా శీతోష్ణం ప్రాణినో యథా ।
స్వమణిం భాస్కరాంశుశ్చ యథా దేహం చ దేహధృక్ ।
విశంతి న చ దృశ్యంతే గ్రహా స్తద్వచ్ఛరీరిణామ్ ॥

తా. అద్దము మొదలగువానియందు ప్రతిబింబమును ప్రాణులయందు శీతోష్ణమును సూర్యకాంత మణులయందు సూర్యకిరణములును శరీరమున జీవుడును చేరు చందంబున ప్రాణులయొక్క శరీరమునందు గ్రహములుచేరి కనుపించకుండు.

అపస్మార సామాన్య లక్షణము.

శ్లో॥ తమః ప్రవేశ స్సంరంభో దోషోద్రేకాద్ధతస్మృతిః ।
అపస్మార ఇతి జ్ఞేయో గదో ఘోర శ్చతుర్విధః ॥

తా. చీకటి ప్రవేశించినట్టుల దోచుట వికారముగ నేత్రముల త్రిప్పుచు హస్తపాదముల విదలించుట దోష ప్రాబల్యమువలన జ్ఞానము నష్టంబగుట యీ లక్షణములు గలది భయంకరమైన అపస్మారమని తెలియవలయు. ఇది వాత పిత్త శ్లేష్మ సన్నిపాత భేదములవలన 4 విధంబులు.

అపస్మార పూర్వ రూపములు.

శ్లో॥ హృత్కంపశ్శూన్యతా స్వేదో ధ్యానంమూర్ఛాప్రమూఢ
తా। నిద్రానాశశ్చ తస్మింస్తు భవిష్యతి భవంత్యధ॥

తా. హృదయమున కంపము గలుగుట యేమియు దోచకుండుట చెమటబట్టుట చింత మూర్ఛ యింద్రియమోహము నిద్రాభంగము గలుగుట యివియ అపస్మారమునకు పూర్వరూపంబులు.

వాతాపస్మార లక్షణము.

శ్లో॥ కంపతే ప్రదశే ద్దంతా న్ఫేనోద్వామీశ్వసిత్యపి।
పరుషారుణకృష్ణాని పశ్యేద్రూపాణి చానిలాత్॥

తా. వడకుట పండ్లుకొఱకుట నోటివలన నురుగుగారుట శ్వాసము గలుగుట మనుజులు కాఠిన్యము యెఱుపు నలుపువర్ణములు గలవారుగ గనుపించుట యీ లక్షణములుగలది వాతాపస్మారమని తెలియవలయు.

పిత్తాపస్మార లక్షణము.

శ్లో॥ పీతఫేనాంగవక్త్రాక్షః పీతాసృగ్రూపదర్శనః।
సతృష్ణోష్ణానలవ్యాప్త లోకదర్శీచ పైత్తికః॥

తా. నోటిలో పసపుగ నురుగుగారుట శరీరము ముఖము నేత్రములు పసపుచాయ గలవిగ నుండుట వస్తువులు పసపు యెఱుపువర్ణము గలవిగ గనుపించుట తృష్ణోష్ణయుక్తుండైయుండ నగ్గివలన జగత్తు వ్యాప్తంబై యుండునటులం గాంచుట యీ లక్షణములు గలది పిత్తాపస్మారమని తెలియవలయు.

శ్లేష్మజాపస్మార లక్షణము.

శ్లో॥ శుక్లఫేనాంగవక్త్రాక్షః శీతో హృష్టాంగజో గురుః।
పశ్యేత్ శుక్లాని రూపాణి ముచ్యతే శ్లేష్మికశ్చిరాత్॥

తా. నోటివెంబడి శరీరము ముఖము కన్నులు తెల్లగ నుండుట శరీరము చల్లగ నుండుట గగుర్పాటుచుట శరీరము జడముగనుండుట సర్వపదార్థములు తెల్లగ గనుపించుట (లేక తెల్లగనుండు పురుషుడు తనకడ్డిగ జరుగులిడుచు వచ్చునటులం గాంచుట) దీర్ఘకాలముమీద విడుచుట యీ లక్షణములు గలది శ్లేష్మజాపస్మారమని తెలియ

వలయు. (శ్లేష్మజాపస్మారము దీర్ఘకాలముమీద విడుచుననుట వలన వాతపిత్తాపస్మారంబులు శీఘ్రముగ విడుచునని తెలియవలయు.)

సన్నిపాతాపస్మార లక్షణము.

శ్లో॥ సర్వైరేతై స్సమస్తైశ్చ లింగైః జ్ఞేయస్త్రిదోషజః।
అపస్మారస్సచాసాధ్యో యఃక్షీణస్యానవశ్చ యః॥

తా. పూర్వోక్తవాత పిత్త శ్లేష్మ లక్షణములం గలది త్రిదోషాపస్మారమని తెలియవలయు. ఇది యసాధ్యంబు. మఱియు క్షీణపురుషునికి జనించిన యపస్మారంబును జీర్ణంబైన యపస్మారంబును అసాధ్యంబులు.

అసాధ్యాపస్మార లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రతిస్ఫురంతంబహుశః క్షీణం ప్రచలితభ్రువమ్।
నేత్రాభ్యాంచవికుర్వాణ మపస్మారోవినాశమేత్॥

తా. పలుమారు వణకుట శరీరము కృశించియుండుట కనుబొమల నెగరవేయుట నేత్రములు వికారముగ ద్రిప్పుట యీ లక్షణములుగల యపస్మారరోగియముని గాంచునని తెలియవలయు.

శ్లో॥ పక్షాద్వాద్వాదశాహాద్వా మాసాద్వాకుపితామలాః।
అపస్మారాయ కుర్వంతి వేగం కించ దథోత్తరమ్॥

తా. దోషములు ప్రకోపించి 15 దినములకుగాని లేక 12 దినములకుగాని 1 మాసమునకుగాని అపస్మారమును గలుగంజేయు. (అందు వాతాపస్మారము 12 దినములకు పిత్తాపస్మారము 15 దినములకు శ్లేష్మాపస్మారము 30 దినములకు జనించు "ద్వాదశాహాన్నంతరంపక్షం" అని చెప్పంబడియుండ దొలుత పక్షమును చెప్పుటవలన దీర్ఘకాలమునకు దోషము వృద్ధిం జెందుచున్నదని యూహింపవలసి యున్నయది. "కించిదథోత్తరం" అను పదమువలన దోషము తన తారతమ్యమువలన చెప్పంబడిన కాలమునకు ముందే వేగముగలది యగునని సూచింపంబడియె. ఐనను వేగమును గలుగంజేసి యపస్మారముల కారంభమైయుండు దోషము సర్వకాలమునందు శరీరము నాశ్రయించియుండ వేగమును సేయక 12 దినముల కాలమునందు మాత్రవేగము సేయుటకు కారణంబేద్దియని యూహింపందగి యున్నయది. ఐనను "శ్లో॥ దేవవర్షత్యపియథాభూమౌ బీజానికానిచిత్। శరదిప్రతిరోహంతి తథావ్యాధి సముచ్ఛ్రయః॥" అను వచనప్రకా

రము విరిక్తమువలన నంతరము జనించుటకు తేజస్సు వాయువు పృథివి యుదకము అను నవి సహాయంబులై యుండ మధ్యకాలమున జనింపక కాలవిశేషమువలన జనించు చందంబున దోషములును కాలానుగుణ్యముగ ప్రకోపమును జెందు. ఈ కారణంబులే చాతుర్థికాది జ్వరములయందును సంబంధించునని తెలియవలయు.)

సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ యచ్చోపదిశ్యతే కించ దపస్మారే చికిత్సితమ్ ।
ఉన్మాదే తచ్చకర్తవ్యం సామాన్యాద్దోషదూష్యయోః ॥

తా. ఉన్మాదపస్మారములయందు దోషదూష్యములు సమానంబులుగ నుండుటవలన నపస్మారమునకై చెప్పంబడిన సర్వచికిత్సల నున్మాదమునందును జేయందగు.

శ్లో॥ ఆశ్వాసయేత్సుహృద్వాక్యైః ప్రియాదిష్టవినాశనమ్ ।
దర్శయేదద్భుతంకర్మ తాడయేచ్చకశాదిభిః ॥

తా. ఉన్మాదము గలవాని నుత్తమమైన మాటవలన నూరడించవలయు. మఱియు వానికి ప్రియకరముగనుండు వస్తువు నశించినదనిగాని చెప్పవలయు లేక నద్భుతచేష్టల జూపించవలయు. కొరడాలు మొదలగువానిచే గొట్టవలయు.

శ్లో॥ కపిచ్ఛ్వాథవాతప్త లోహతైలజలైస్స్పృశేత్ ।
వస్త్రాభిధానే కూపేవా సతతంచ నివేశయేత్ ।
పరస్పరప్రతిద్వంద్వైరేభిరేవ శమంనయేత్ ।
జలాగ్నిద్రుమశైలేభ్యో విషమేభ్యశ్చ తంసదా ।
రక్షేదున్మాదినంచైవ సద్యఃప్రాణహరంహితత్ ।

తా. ఉన్మాదముగలవానికి దురదగొండినిగాని లేక కాచిన యినుమునుగాని నూనెనుగాని లేక నీళ్ళనుగాని తాకించవలయు. లేక కాచిన లోహాదులను నోటిలో బోయునటుల నైనను భయము జూపవలయు. పై చెప్పబడిన పరస్పరవిరుద్ధ కృత్యముల వలన నున్మాదరోగిని స్వాధీన పఱచికొనవలయు. మఱియు నీళ్ళు నిప్పు వృక్షములు పర్వతము విషవస్తువులు అనునవి సద్యఃప్రాణ హరంబులగుటచే వానివలన నున్మాదరోగిని సంరక్షింపవలయు.

భూతభైరవ రసము.

శ్లో॥ రసస్సతాలస్సశిరస్సలోహస్సాభ్రతోంజనంసార్కమిదంహి

గంధమ్ । పిష్ట్వాజమూత్రేణసమంసమస్తాద్ద్వయోర్ద్విభాగోథ
బలిః పచేచ్చ । లోహేక్షణాంహంతి ఘృతేనమాషోపస్మార
మస్యోన్మదమానసత్వమ్ । పిబేదనుత్ర్యూషణహింగుయు
క్తంసర్పిర్నఖమాత్రంరుచకేనసార్థమ్ । భూతోన్మాదేషుసర్వే
షురసోయంభూతభైరవః । స్వర్ణజైఃరుచభిర్భిజైర్దేయస్సర్పి
ర్విమిశ్రితః ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన తాళకము శుద్ధిచేసిన మణిశిల లోహభస్మము సురమతాయి తామ్రభస్మము శుద్ధిచేసిన గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి గొఱ్ఱెమూత్రముతో మర్దించి దీనికి రెండింతలు శుద్ధిచేసిన గంధకమును లోహపాత్రయందునిచి పైయౌషధములు గలిపి వండి 1 మాష మెత్తును నేతితోడ సేవించిన అపస్మారము నున్మాదము వీనిని హరింపంజేయు దీని సేవనానంతరము త్రికటుకములు యింగువ అనువాని చూర్ణమును ఘృతానుపానముతోడగాని లేక సైంధవలవణమును వరమాత్రానుపానముతోడగాని లేక 5 వుమ్మెత్తవిత్తులను నేతి యనుపానము తోడగాని సేవింపవలయు.

శ్లో॥ యేచస్యుర్భవిగుహ్యకాశ్చ ప్రమథాస్తేషాంసమారాధనమ్ ।
దేవబ్రాహ్మణపూజనంచ శమయే దున్మాద మాగంతుకమ్ ।

తా. దేవయోని విశేషులగు గుహ్యులు ప్రమథగణములు యింద్రాదిదేవతలు బ్రాహ్మణులు వీర్లను పూజించుటచే ఆగంతుకోన్మాదము శమించు.

అపస్మార గజాంకుశము.

శ్లో॥ హింగుసౌవర్చలవ్యోషాన్ గోమూత్రేణపృథగ్దినమ్ ।
చూర్ణితంనిమ్బమాత్రంతునూతరాజేనసంయుతమ్ ।
అజాజ్యేనతుదేయంస్యాత్సర్వోన్మాదవినాశనమ్ ।
గదితంసప్తరాత్రేణ హ్యపస్మారగజాంకుశమ్ ।

తా. యింగువ సౌవర్చలవణములు త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి గోమూత్రములో 1 దినము నానబెట్టి మఱుదినము యెండించి చూర్ణముజేసి నిమ్మప్రమాణము రసభస్మము గలిపి మేకనేతితో 7 దినములు సేవించిన సర్వోన్మాదములు అపస్మారము వీనిని హరింపంజేయు.

అపస్మారమునకు భూతభైరవ రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] మృతస్త్రీ తార్క్ష్యలోహంచ తాళంగంధంమన
శ్శిలామ్ । స్రోతోంజనంచతుల్యాంశం నరమూత్రేణమర్ద
యేత్ । తద్గోళద్విగుణంగంధం లోహపాత్రేక్షణంపచేత్ ।
పంచగుంజామతంఖాదే దపస్మారహరంధృతైః । హింగు
సౌవర్చలంత్ర్యూషం నరమూత్రేణసర్పిషా । కర్ష మాత్రంపి
బేచ్చానురసోయంభూతభైరవః ॥

తా. రసభస్మము తామ్రభస్మము లోహభస్మము శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధి జేసిన గంధకము శుద్ధిజేసిన మణిశిల స్రోతోంజనము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి నరమూత్రముతో మర్దించి ముద్దజేసి దానికి రెండింతలు శుద్ధిజేసిన గంధకమును గలిపి యినుపగిన్నెలో నునిచి క్షణకాలమువండి 5 గురిగింజలయెత్తును నేతితో గాని లేక యింగువ సౌవర్చలవణము త్రికటుకములు అనువానిని నరమూత్రముతో నూరి కర్ష మెత్తును నేతితోగాని సేవించిన అపస్మారము హరించు.

అపస్మారమునకు ఇంద్రబ్రహ్మ వటికములు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] మృతంసూతాభ్రకంతీక్ష్ణ * మారంకాంస్యం
మృతంసమమ్। పద్మకేసరసంయుక్తదినైకంమర్దయేద్ద్రవైః ।
† స్నుహ్యగ్నివిజయైరండ వచానిష్పావసూరణైః । నిర్గుం
డ్యాశ్చద్రవైర్మర్ద్యంతద్గోళంపాచయేత్పునః । కర్ణికాసర్షపో
త్థేనతైలేనగంధసంయుతమ్। యామంపక్త్వాసముద్ధృత్యచణ
మాత్రవటీకృతా। ఇంద్రబ్రహ్మవటీనామాభక్షయేదార్ద్రి
కద్రవైః । దశమూలకషాయంచకణాయుక్తంపిబేదను । అప
స్మారంనిహంత్యాశుయథాసూర్యోదయస్తమః ।

తా. రసభస్మము అభ్రకభస్మము లోహభస్మము యిత్తడిభస్మము కంచుభస్మము (లేక రజితభస్మము శుద్ధిజేసిన సువర్ణమాక్షికము శుద్ధిజేసిన వసనాభి) పద్మకేసరములు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి బొంతజెముడుపాలు చిత్ర

---

* తారతాప్యవిషం. † స్నుహ్యగ్ని విజయైరండపథ్యాః—బొంగజెముడు పాలు చిత్రమూలము గంజాయి ఆముదపు వేరు వస [illegible]

మూలము కరక్కాయ ఆముదపువేరు వస అనపాకు కంద వావిలి అనువాని రసములతో ప్రతిదానిచే నొక్కొకదినము చొప్పున మర్దించి ముద్దజేసి దానిని మరల కునుమ నూనె ఆవనూనె గంధకతైలము అనువానితో 1 ఝాముఉండి దించుకొని సెనగగింజయెత్తును అల్లపురసముతోగాని లేక మారేడు గుమ్ముడు దుండిలము తక్కాలి కలిగొట్టు చిన్న పొన్న నక్కపొన్న పెద్దములక నేలములక పల్లేరు అనువాని చెక్కల సమభాగములుగ దంచి కషాయముకాచి అందు పిప్పలి చూర్ణము గలిపి యీ యనుపానముతోడగాని సేవించిన "సూర్యుడుదయించుటచే నంధకారము తొలంగుభంగి" అపస్మారము శీఘ్రముగ నివర్తించు

అపస్మారములకు బ్రాహ్మీఘృతము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] బ్రాహ్మీముండీ వచాకుష్ఠం సనీలోత్పల
పిప్పలీ । సైంధవంచసమంభావ్యా బ్రాహ్మీద్రావైస్త్రిసప్త
కమ్ । తస్మాచ్చతుర్గుణంచాజ్యం బ్రాహ్మీద్రావం ఘృతా
చ్చతుః।ఘృత శేషంపచేత్సర్వ మిదం బ్రాహ్మీఘృతంస్మృ
తమ్ । అపస్మారంహరత్యాశు సర్వరోగకులాంతకమ్ ।

తా. బ్రహ్మదండి బోడతరము వస చెంగల్వకోష్టు నల్లకలువగడ్డ పిప్పలి సైంధవలవణము వీనిని సమభాగముగ చూర్ణముచేసి బ్రహ్మదండిరసముతో 21 మార్లు భావన జేసి ముద్దజేసి దానికి నాలుగింతలు నెయ్యి నేతికి నాలుగింతలు బ్రహ్మదండిరసము గలిపి ఘృతము శేషించునటుల గాచి సేవించిన అపస్మారము (ఉన్మాదము) మొదలగు సర్వరోగముల శీఘ్రముగ హరింపంజేయు

బ్రాహ్మీ ఘృతము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] చతుష్షష్టిపలంబ్రాహ్మీ నిజద్రావంసమాహ
రేత్ । ద్వాత్రింశత్పలకంచాజ్యం త్రివృద్దంతీకటుత్రయమ్ ।
ఆరగ్వధంశంఖపుష్పం త్రిఫలాం సవిడంగకమ్।ప్రతికర్షంక్షిపే
చ్చూర్ణంపచేచ్చూర్ణంద్రవైర్ఘనే । పలమాత్రంపిబేన్నిత్యం
యావత్పలచతుష్టయమ్। భూతోన్మాద మపస్మారం బ్రాహ్మీ
ఘృతమిదంహరేత్ ।

తా. మోదుగచెక్కరసము 64 పలములు నెయ్యి 32 పలములు శుద్ధిజేసిన తెగడ నేలదంతి త్రికటుకములు ఏలపట్టు కట్లువేరుపట్టు త్రికంకణము వాయువిడంగములు వీనిని దినుసుకు కర్ష ప్రమాణము చొప్పున చూర్ణముజేసి నేతిలో గలిపి వండి 1 పలము మొదలు 4 పలములవరకు రోగబలానుగుణ్యముగ ప్రతిదినము పానము జేయించిన భూతోన్మాదము అపస్మారము హరించు.

భూతోన్మాద చికిత్సా క్రమము.

శ్లో॥ బుద్ధ్వాదోషంవయస్సాత్మ్యం దేశంకాలంబలాబలమ్ ।
చికిత్సితమితంకుర్యా దున్మాదే భూతదోషజే ।

తా. భూతోన్మాదమున దోషము వయస్సు శరీరప్రకృతి దేశము కాలము బలము దౌర్బల్యము అనువానిని బుద్ధివలన బాగుగ నెఱింగి చికిత్సింపవలయును.

శ్లో॥ దేవర్షిపితృగంధర్వై రున్మత్తేషుచబుద్ధిమాన్ ।
త్యజేన్నస్యాంజనాదీని తీక్ష్ణాని క్రూరకర్మచ ।
సర్పిః పానంసూర్యజప హోమమంత్రాదిరిష్యతే॥

తా. దేవ పితృ గంధర్వోన్మాదములయందు బుద్ధిమంతుడగువాడు నస్యము అంజనము మొదలగు తీక్ష్ణమైన క్రూరకర్మలు వర్జించి ఘృతపానమువలన సూర్యజపహోమ మంత్రాదులవలన నుపచరింపవలయును.

శ్లో॥ పూజాబల్యుపహారశాంతివిమ యోగహోమేష్టిమంత్రక్రియా।
దానంస్వస్త్యయనవ్రతాది నియమస్సమ్యగ్జపో మంగళమ్ ।
ప్రాయశ్చిత్తవిధాన మంజలిరథో రత్నౌషధీ ధారణమ్ ।
భూతానామధిపస్య విష్టపపతే ర్గౌరీశతేరర్చనమ్॥

తా. పూజ బలి కానుక శాంతి హోమము యాగములు మంత్రించడము దానము ఆశీర్వాదము వ్రతాది నియమములు జపము మంగళాచరణము ప్రాయశ్చిత్తము నమస్కారము రత్నములు ఔషధులు వీనిని ధరించుట భూతాధిపతియగు ఈశ్వరుని పూజ వీనిచే భూతాది గ్రహపీడను హరింపజేయవలయును.

శ్లో॥ మాషైకంభక్షయే న్నిత్యం పిబేద్బ్రాహ్మీ ఘృతంన్వను ।
సర్వభూత గ్రహాన్హంతి రసమానంద భైరవమ్ ।

తా. మాషప్రమాణము ఆనందభైరవ రసమును బ్రాహ్మీఘృతానుపానముతోడ ప్రతిదినము సేవింపుచుండిన సర్వభూత గ్రహోన్మాదములు హరించు.

హింగ్వాది ఘృతము.

శ్లో॥ [భాహాశే] హింగు సౌవర్చలం త్ర్యూష్ణం పంచావాంశుల
పంచకమ్ । చతుష్షష్టిపలంచాజ్యం గవాంమూత్రంచతుర్గు
ణమ్ । ఘృతశేషంపచేత్సర్వం తథాపానేప్రయోజయేత్ ।
భూతోన్మాదమపస్మారం నాశయేద్బ్రహ్మరాక్షసమ్ ॥

తా. ఇంగువ సౌవర్చలవణము త్రికటుకములు వీనిని దినుసుకు 5 పలముల చొప్పున దంచి చూర్ణముజేసి నెయ్యి 64 పలములు నేతికి నాలుగింతలు గోమూత్రము గలిపి ఘృతము శేషించునట్లు కాచి సేవించిన భూతోన్మాదము అపస్మారము బ్రహ్మరక్షస్సు వీనిని హరింపజేయును.

భూతోన్మాదాపస్మారములకు విజయఘృతము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] ఉగ్రగంధాపలం పంచపాలం పర్పటంత
థా । పిప్పలీశృంగబేరంచ పంచపంచపలానిచ । బ్రాహ్మీ
రసశ్చప్రస్థార్ధం ఘృతప్రస్థేవిపాచయేత్ । త్రిఫలాత్రికటూ
శీలసుతం పంచకోలకమ్ । ఏతన్నిష్కత్రయం జీత యథా
గ్నిబలమాత్రయా। భూతోన్మాదమపస్మారం వాతికంపైత్తికం
జ్వరమ్ । శ్లైష్మికం సాన్నిపాతంచ శీతకం విషమజ్వరమ్। పాన
మాత్రేణ నశ్యంతిప్రోచ్యతే విజయంఘృతమ్ ।

తా. ఓమపుప్పొట్లు చేదిపొట్లు పర్పాటకము పిప్పళ్ళు అల్లము వీనిని దినుసుకు 5 పలములచొప్పున చూర్ణముజేసి అందు మోదుగచెక్క రసము ½ ప్రస్థము నెయ్యి ప్రస్థము త్రిఫలములు త్రికటుకములు వట్టివేరు వెల్లుల్లిపాయలు పంచకోలములు అనువాని చూర్ణమును దినుసుకొకొక్క నిష్కము చొప్పున గలిపి ఘృతపక్వముగ కాచి అగ్ని బలానుగుణ్యముగ సేవించిన భూతోన్మాదము అపస్మారము వాత పైత్త శ్లేష్మ సన్నిపాత శీత విషమజ్వరములు హరించు.

గంధక పిష్టి.

శ్లో॥ గంధకం పలమాదాయ తులసీరసమర్దితమ్ । త్రిదినం గోజలే పాచ్యం డోలాయంత్రే ప్రయోజయేత్ । తత్సమం పారదం దత్వా చార్ద్రకేణ దినత్రయమ్ । అష్టమాంశేన నేపాళం తత్ర విన్యస్య వారిభిః । ఆర్ద్రకస్య త్ర్యహం మర్ద్యం భవేద్గంధకపిష్టకమ్ । తత్పిష్టకం ప్రయుంజీత చతుర్వల్లప్రమాణకమ్ । సప్తవారప్రయోగేణ సోన్మాదతిమిరం జయేత్ । వాతశ్లేష్మాంతరాన్ రోగాన్ హన్యాదత్ర న సంశయః ॥

తా: 1 పలము శుద్ధిజేసిన గంధకమును ఖల్వములో నునిచి తులసియాకు రసముతో 3 దినములు మర్దించి ముద్దజేసి యెండించి 2 మడతలుగల బట్టలో మూటగట్టి గోమూత్రముతో డోలాయంత్రమున వండి పై గంధకమునకు సమముగ శుద్ధిజేసిన రసమును జేర్చి ఖల్వములో నునిచి అల్లపురసముతో 3 దినములు మర్దించి యెండించి ఔషధమునకు 8-వ భాగము శుద్ధిజేసిన నేపాళముల గలిపి అల్లపురసముతో 3 దినములు మర్దించి కరాటములో నునిచి పూటకు 4 వల్లముల యెత్తును బోడతరము బ్రహ్మదండి అనువాని రసానుపానముతోడ 7 దినములు సేవించిన తిమిరముతో గూడియుండు యున్మాదములు వాతశ్లేష్మములవలన జనించిన రోగములు నిస్సంశయముగ హరించు. (మఱియు బ్రాహ్మీఘృతానుపానముతోడగాని లేక పంచగవ్యఘృతానుపానముతోడగాని లేక విజయఘృతానుపానముతోడగాని లేక కల్యాణఘృతానుపానముతోడగాని లేక దశమూలకషాయానుపానముతోడగాని లేక అల్లపురసానుపానముతోడగాని లేక పిప్పలితోడగాని సేవించిన సర్వోన్మాదములు హరించు. దీనియందు శీతకరద్రవ్యములు బఱ్ఱెనెయ్యి బఱ్ఱెపాలు బోడతరపుకూర అనువానిని సేవించుట కడు ప్రశస్తంబు.)

అపస్మారోన్మాదములకు విజయగుళికలు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] సూతంచ గంధకం లోహం విషం చిత్రకపత్రకమ్ । విడంగం రేణుకా ముస్తా చైలా గ్రంథిక కేసరమ్ । కటుత్రయంచ త్రిఫలా నేపాళం శుల్బభస్మకమ్ । ఏతాని సమభాగాని గుడద్విగుణసంయుతమ్ । సర్వం తద్గుటికాం కృత్వా చణకానాం ప్రమాణతః । ఏకైకాం

భక్షయేన్నిత్యం తాసాం మధ్యే విచక్షణః । కాసే శ్వాసే క్షయే గుల్మే ప్రమేహే విషమజ్వరే । తృష్ణాయాం గ్రహణీరోగే శూలపాండ్వామయేషు చ । మూత్రకృచ్ఛ్రే మూఢవాతే గర్భరోగే చ దారుణే । క్రిమిరోగే చ మందాగ్నౌ పీనసే హ్యుదరేషు చ । అర్శస్సు చాతిసారేషు కుక్షిరోగే గళగ్రహే । కండూగదే హృద్రుజాయాం హిక్కాయామూర్ధ్వవాతకే । అపస్మారే తథోన్మాదే రక్తవృద్ధౌ చ దారుణే । సర్వాంగేషు చ కుష్ఠేషు నిఖిలాస్వశ్మరీషు చ । లూతాయాం సన్నిపాతేషు సర్పదష్టే చ వృశ్చికే । హస్తపాదాదిరోగేషు సర్వేషు గుటికా హితా । జయాఖ్యా భక్షితా యేయం బ్రహ్మణా చోదితేశ్వరే ॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము లోహభస్మము శుద్ధిజేసిన నాభి చిత్రమూలము ఆకుపత్రిక వాయువిడంగములు రేణుకలు తుంగముస్తెలు యేలకులు గ్రంథితగరము నాగకేసరములు త్రికటుకములు త్రిఫలములు శుద్ధిజేసిన నేపాళములు తామ్రభస్మము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి చూర్ణముజేసి దీనికి రెండింతలు బెల్లము గలిపి 4 ఝాములు మర్దించి సెనగగింజలంతేసి మాత్రలుజేసి ప్రతిదినమునందొక్కొకమాత్రను సేవించిన కాసము శ్వాసము క్షయము గుల్మము ప్రమేహము విషమజ్వరము దప్పి గ్రహణి శూల పాండువు మూత్రకృచ్ఛ్రము మూఢవాతము భయంకరమైన గర్భరోగము క్రిమిరోగము మందాగ్ని పీనసము వుదరములు అర్శస్సు అతిసారము కుక్షిరోగము గళగ్రహము దురద రొమ్మునొప్పి యెక్కిళ్ళు ఊర్ధ్వవాతము అపస్మారము వున్మాదము దారుణమైన రక్తవృద్ధిరోగము సర్వాంగకుష్ఠము సర్వాశ్మరులు లూత సన్నిపాతము సర్పవృశ్చిక దుష్టవిషములు హస్తపాదులయందలి రోగము మొదలగు వాని నన్నియు హరింపజేయునని యీశ్వరునికి బ్రహ్మవచించె.

అపస్మారోన్మాదములకు ప్రసిద్ధమైన నస్యములు.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] పిష్ట్వాహ్యపామార్గఫలాని నస్యం గోవారిణా బుద్ధివిబోధనాయ । ఏవం కుసుంభస్వరసేన యుక్తం తమిస్రబృందం శమయేచ్ఛశీఘ్రమ్ ।

తా. ఉత్తరేణువిత్తులను గోమూత్రముతో గాని లేక తుకుంబా పువ్వుల స్వరసముతో గాని నస్యము జేయించిన అపస్మారము నున్మాదము శీఘ్రముగ హరించు.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] త్రికటుం చిత్రకం చైవ లాంగలీం చేంద్రవా
రుణీమ్ । వచామఘుకబీజాసితథా పాఠానదీఫలమ్ । తాళకం
వత్సనాభం చాష్యంకోలక్షార యుగ్మకమ్ । ఏవం పంచదశ
ప్రోక్తాన్సమభాగాంశ్చ కారయేత్ । సూక్ష్మచూర్ణీకృతం చై
వ నిర్గుండీతింత్రిణీరసైః । ఆర్ద్రకస్వరసైర్యుక్తం త్రివిధైశ్చ విచ
క్షణః । ఏవం నస్యం ప్రదాతవ్యమర్కమూలరసేన చ । అపస్మా
రం చ హృద్రోగం వాతసంకులమేవ చ । ధనుర్వాతం గ్రహం చై
వ హ్యున్మాదం సన్నిపాతజిత్ । పూజ్యపాదకృతో యోగః స
రాణాంహితకారణాత్ ॥

తా. త్రికటుకములు చిత్రమూలము చన్నచర్లగడ్డ పాపరవేరు వస యిప్పగింజలు చిరుబొద్దివేరు సముద్రపాడవిత్తులు శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధిజేసిన నాభి వూడుగ కౌవలు సర్జక్షారము యవక్షారము యీ పదియైదుదినుసుల సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి ఖల్వములో నునిచి వావిలియాకురసము చింతాకురసము అల్లపురసము అనువానితో గాని లేకజిల్లేడు వేళ్ళరసముతో గాని మర్దించి తల్ప్రేలుసటుల వెలికల మంచముపై పరుండబెట్టి 4 దినములు నస్యము జేయించిన అపస్మారము తొమ్మునొప్పి వాతరోగము ధనుర్వాతము గ్రహదోషము నున్మాదము సన్నిపాతములు (శాకిసోమాలు తుంటేటి తెగులు) మొదలగు రోగముల హరింపంజేయునని పూజ్యపాదమహాముని మానవహితార్థమై వచించె. (మఱియు యీ నస్యముల జేయించుచు లోపలికి నౌషధసేవం జేయించుచుండిన అపస్మారములు నున్మాదములు హరించు.)

ఉ॥ తెల్లమి నాలనేలిను ధృతిందలవంటి జలంబు వోసియుం ।
జిల్లేడు నున్నచిల్కల విశీర్ణములం దొలఁగించి యందులో ।
వెల్లజమొంచి వేచియును వేగి మార్ద్రిరసాన గల్పియుఁ ।
సల్లలితంబు నస్యములు సల్పిన మానును దత్తురంబులుఁ ॥

తా. (ఆదిత్యవారముతో గూడియుండు అమావాస్యయందుగాని) లేక ఆదిత్యవారము నాడుగాని జిల్లేడు మిడతలదెచ్చి వానితలదీసి వాని గర్భములో మిరియముల

నునిచి యెండించి చూర్ణముజేసి 2 పెనగ గింజలెత్తును ఖల్వములో నునిచి అల్లపురసముతో బాగుగనూరి యందు 8 నూనెబొట్లు గలిపి 4 మారులు నస్యము జేయించుటయే గాక పూర్వోక్తౌషధములలో దేనియొక్క సేవనసేని జేయించిన అపస్మారము నున్మాదము హరించు. మఱియు పూర్వోక్త చతుర్విధ నస్యములు అపస్మారోన్మాదముల హరింపం జేయుటయందు ప్రసిద్ధంబులగుటచే వానిలో ప్రతిదానిచే 4 మారులు నస్యము జేయించిన అపస్మారోన్మాదములు హరించు.

క॥ నింబఫల ఖండములలో । పంబిన చూర్ణంబు నల్లప్రత్తాకు
రసం । బుంబోసి మఱియు నోకమా । సంబున్ భుజియింప
మాను జాదసములు వే ॥

క॥ ఇల జీలకఱ్ఱ సొంటియుఁ । దలములును సమంబుగూర్చి
తుది జంబఫలం । బుల పులుసుగలిపి త్రాగినఁ । దలకుచుఁ
జనిపోవుమేటి దత్తూరంబుల్ ॥

క॥ వెసనమ్ము కణిపిచెక్కల । రసమును మిరియంబుగూర్చి
రమణను గ్రోలన్ । వసుధను నున్మాదంబుల । పసచెడి భువి
మానిపోవుఁ బ్రజలకు నెల్లన్ ॥

క॥ తెల్లగలిజేరు వేరును । మొల్లంబుగ బ్రహ్మదండి మూడగు
కాయ । ల్లల్లపు రసమున నస్యము । సల్లలితముఁ జేయ
మానుఁ జాదసములు వే ॥

అపస్మారములను విజయపర్పటి రసము.

శ్లో॥ సూతగంధకతామ్రాణి సమభాగాని కారయేత్ । పూతపాదే
నదాతవ్యం వత్సనాభం భిషగ్వరః । కృత్వా కజ్జలికాం తా
రం సూతతుల్యం వినిక్షిపేత్ । గంధకం మర్దయేత్పశ్చాత్కజ్జలీ
జాయతే తథా । ఘృతాభ్యక్తే తు తచ్చూర్ణం పచేదాయసభా
జనే । యేవం ద్రవత్వమాయాతి తతో మోచ దళే క్షిపేత్ ।
పచనేనోపదేశేన కర్తవ్యః పర్పటీరసః । రోగశాంత్యై ప్రయో
క్తవ్యో హ్యష్టగుంజాప్రమాణతః । ముత్తూర బీజసంయోగా
న్మహోన్మాదవిశోధకః । అపస్మారం నిహంత్యాశు వ్యోమ

నింబదళైస్సహా । పర్పటీరసగుంజాష్టౌ బ్రాహ్మీఘృతసమ
న్వితమ్। ఖాదయేద్రోగిణాంనైద్యోహ్యపస్మారాపనుత్తయే॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము తామ్రభస్మము యివి సమభాగములు శుద్ధిజేసిన వసనాభి రసమునకు 4 వ భాగము గజితభస్మము రసమునకు సమభాగము యిటుల వీనినెల్ల ఖల్వములో నునిచి కాటుకవలె మర్దించి పిదప దీనికి సమముగ శుద్ధిజేసిన గంధకమును గలిపి మరల కాటుకవలె మర్దించి యినుపపాత్రలో నైచి వొకింత నెయ్యిగలిపి వండిన యది ద్రవించు. దాని నరటాకులో నునిచి అప్పడమువలె నిప్పులో గాల్చి చూర్ణముజేసి 8 గురిగింజల యెత్తును వుమ్మెత్తవిత్తుల చూర్ణానుపానము తోడ సేవించిన గొప్పయున్మాదమును హరింపంజేయు. మఱియు త్రికటుకములు వేప యిగుళ్లు అనువాని యనుపానముతోడ సేవించిన అపస్మారమును శీఘ్రముగ హరింపం జేయు. మఱియు 8 గురిగింజలయెత్తు పర్పటీరసమును బ్రాహ్మీఘృతానుపానముతోడ సేవించిన అపస్మారము హరించు.

శ్లో॥ బ్రాహ్మీశుంఠీ వచాకుష్ఠం సింహోత్పలక సైంధవమ్ ।
పిప్పలీ మపిసంచూర్ణ్య బ్రాహ్మీద్రావేణభావయేత్ ।
సప్తధా నవనీతేన సంక్షిప్త్వా విపచేద్ఘృతమ్ ।
నస్యే దున్మాదశాంత్యర్థ మపస్మారంచ నాశయేత్ ॥

తా. బ్రహ్మదండి శొంఠి వస చెంగల్వకోష్టు నల్లకలువ సైంధవలవణము పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి బ్రాహ్మీరసముతో 7 మార్లు భావనజేసి వెన్నలో గలిపి ఘృతముగ కాచి నస్యము జేయించిన వున్మాదము అపస్మారము హరించు.

శ్లో॥ వరాహ కర్ణరక్తేన కర్కోట్యా నస్యమాచరేత్ ।
అథవా నరమూత్రేణ హ్యున్మత్త స్యాపినస్యతః ॥

తా. పంది చెవి రక్తముతో గొడ్డుకాకర గడ్డను నూరి నస్యము జేయించిన అపస్మారము వున్మాదము హరించు. ఉమ్మెత్తవిత్తులను నరమూత్రముతో నూరి నస్యము జేయించిన వున్మాదము అపస్మారము హరించు.

శ్వేతాపరాజితాది నస్యము.

శ్లో॥ శ్వేతాపరాజితామూలం విజయా మూలమేవచ ।
నరమూత్రేణ సంపిష్య నస్యంవాతను దద్భుతమ్ ॥

తా. తెల్లగంటెనవేరు కరకవేరు వీనిని నరమూత్రముతో నూరి నస్యము జేయించిన వాతాపస్మారము హరించు.

॥ ఉన్మత్తశానసనాస్థీని ఘృష్ట్వాతేనేనవాకుచీమ్। శ్వేతాపరాజి
తామూలం కర్ణేధార్యంసదాబుధైః । నిర్గుండీదండకంఛిత్వా
హ్యపస్మారోవిముచ్యతే । పర్పటీరసగుంజాష్టౌ ముస్తారంబీజ
పంచకమ్ । గోఘృతేనచసంయోజ్య ఖాదయేన్మాదనోదనే।
సఘృతంమాషమన్నంచపాయయేద్ఘృతముద్గకమ్। నింబతైలం
సమాదాయలింపేదాపాదమస్తకమ్। గుర్వన్నంపాయసంద
ద్యాచ్ఛుష్కంశాకంచవర్జయేత్ । యద్వాసంరక్షయేత్తాం
చయూనవచ్ఛాంతిం సగచ్ఛతి । మహేశ్వరాఖ్య ధూపంచ
ఘ్రాప ఏతత్సశతాంనిశి॥

తా. ఉమ్మెత్తవిత్తులు వేగిసవిత్తులు భావంచివిత్తులు తెల్లగంటెనవేరు వావిలిగడలు వీనిలో దేనినైనను నూరి చెవిలో నునిచికొనిన అపస్మారము హరించు. మఱియు గురిగింజలయెత్తు పర్పటీరసమును 5 వుమ్మెత్తవిత్తుల చూర్ణమును ఆవునేతిలో గలిపి యా యనుపానముతోడగాని లేక నేతితోగూడియుండు మినుపకట్టురొక్క యనుపానముతోడగాని నెయ్యి పాలు అనువాని యనుపానముతోడగాని సేవించిన వున్మాదము హరించు, మఱియు నున్మాదరోగికి పాదము మొదలు శిరమువరకు వేపనూనెను పము జేయుటయే గాక జడాన్నము పాయసము నొసంగవలయు. ఎండిన కూరల నొసంగంజనదు. మఱియు నున్మాదము శమించువఱకు వున్మాదరోగిని కడుజాగరూకతతో గాపాడవలయు. రాత్రులయందును మహేశ్వరధూపము నొసంగవలయు.

మాహేశ్వర ధూపము.

శ్లో॥ శ్రీవేష్టదారు శాల్లాకం ముస్తాకటుకకంనిశా । సర్షపా నింబ
పత్రాణి చందనంత్రిఫలావచా। బృహతీసర్పనిర్మోక కార్పా
సాస్థియవాతుషమ్। గోశృంగం బస్తరోమాణి బర్హిపింఛం
బిడాలవిట్। ఛాగరోమమృతంచేతి బస్తమూత్రేణభావితమ్।
ఏష మాహేశ్వరోధూప స్సర్వగ్రహనివారకః॥

తా. సర్జరసము దేవదారు యింగువ తుంగముస్తెలు కటుకరోహిణి పం. ఆవాలు వేపాకు చందనము త్రిఫలములు వస నేలములక పామకూసము ప్రత్తివిత్త, యవలపాట్టు ఆవుకొమ్ము గొఱ్ఱెవెంట్రుకలు నెమలియాకులు పిల్లివిష్ఠము మేకవెం. కలు నెయ్యి వీని నేకముజేసి గొఱ్ఱెమూత్రముతో భావనజేసి ధూపమువేసిన సర్వ గ్రహములు నివర్తించు.

భూతోన్మాదములకు మంత్రము.

జోరీజోరీ బ్రహ్మనుజోరీ పువ గే విఖుపణి రేవృఖు ।
జాయీ రేవిఖు । ఉత్తరేనునఖారే । తుజేశిద్ద ।
దేవాగురువాచి । శిద్ద । ఓంగురుప్రసాదమ్॥

అను నీ మంత్రముతో నిమ్మకాయల మంత్రించి తినిపించవలయు. మఱియు నీ మంత్రముతో వేడినీళ్ళను చన్నీళ్ళను మంత్రించి పోయవలయు.

శ్లో॥ ఇంద్రవారుణికా మూల మారనాళేన పేషితమ్ ।
అపస్మార హరంనస్యం భూతప్రేతస్య కింపునః॥

తా. పాపరవేరును కలితో నూరి నస్యముజేయించిన అపస్మారము (ఉన్మాదము) భూతప్రేతములు నివర్తించు. మఱియు యీ నస్యములను 6 మార్లు జేయించవలయు, అపస్మారోన్మాదరోగ సాధ్యాసాధ్యంబుల నెఱింగి సాధ్యంబు లగువానికే చికిత్సింపవలయు. పూర్వోక్త ఔషధములు కష్టసాధ్యములగు యపస్మారోన్మాదముల నప. హరింపం జేయు. మఱియు నపస్మారోన్మాద నివారణార్థంబై పంచగవ్యఘృతమును కల్యాణఘృతమును సేవింపందగు.

అపస్మారోన్మాదములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] పత్తూరశాలిగోధూమ ముద్గయూషఘృ
తాదయః। ధాత్రీపటోల కూశ్మాండ తెండులీయక వాస్తుకమ్।
కపిత్థం దాడిమంద్రాక్షా లఘుపిత్త హరాణిచ । ఉన్మాదే
చిత్తవిభ్రంశే హ్యపస్మారే హితంవిదుః॥

తా. పొన్నగంటికూర లేత నెమలిఅడ్డాకు రాజనపుబియ్యము గోధుమ పెసరకట్టు నెయ్యి మొదలగునవి వుసిరికకాయ పొట్లకాయ మదుగుగుమ్మడుకాయ చిఱ్ఱికూర చక్రవర్తికూర వెలగపండు దాడింబపండు ద్రాక్షపండు లఘుకరద్రవ

ములు పిత్తహరద్రవ్యములు యివి వున్మాదము చిత్తవిభ్రమ అపస్మారము అనువాని యందు పథ్యకరంబులు.

అపస్మారోన్మాదములయం దపథ్యము.

శ్లో॥ మద్యం విరుద్ధాశనముష్ణభోజనం నిద్రాక్షుధాతృట్క్షుతవేగ
ధారణమ్ । తిక్తానితీక్ష్ణాని భిషక్సమాదిశే దున్మాదరోగేవ
హితోహిగర్హితమ్ ॥

తా. మద్యము విరుద్ధాన్నము వుష్ణకర భోజనము వీనిని సేవించుట నిద్ర ఆకలి దప్పి తుమ్ములు మలమూత్ర వేగము వీనినడ్డగించుట. చేదు తీక్ష్ణముగల ద్రవ్యముల సేవించుట యివి యపస్మారోన్మాదములయం దపథ్యకరంబులు.

మరణ సూచకములు.

క॥ [కాశీఖండే] ఆయురవసానకాలం । జేయనువ్రునఁ దెలియ
వచ్చు నెఱుఁగింపుముగాం। గేయయరిష్టాగ్దమనము । లేయుప
శకునములుసూచి యెఱుఁగంగఁదగున్ ॥

వ॥ అనినఁ గుమారుం డతని కిట్లనియె.

గీ॥ వామనాసాపుటమున నెవ్వానికేని । గాలియుచ్ఛ్వాసనిశ్వా
సగతిఁజరించుఁ। బింగళానాడినమువడు పెద్దయేని । వాడు
మూఁడబ్దములకు నిర్యాణ మొందు ॥

గీ॥ ఒండెమూడహోరాత్రంబు లొండెనేని । రెండహోరాత్ర
ములుసంచరించు హేళి । నరుని కెవ్వనికొక్క పత్సరముగాని ।
బ్రమకఁడింద్రు సుధర్మణిప్రాణనాథ ॥

క॥ నాసాపుటయుగమున ని । శ్వాసోచ్ఛ్వాసానిలములుసరి
యైనడచున్ । వాసరము లెవ్వనికిఁబది । మాసత్రితయమున
వాఁడు మరణముఁబొందున్ ॥

క॥ ప్రాణానిలమెవ్వనికిని । ఘ్రాణపుటీయుగ్మకమునఁబ్రవహింప
కసం। క్షీణమయి నోరవెడలునొ । ప్రాణముతేఁడుదొలఁగు
వాసరత్రితయమునన్ ॥

గీ॥ అదరిపాటెవ్వఁ డీక్షించునాకసమున। హాటకపుఁగృష్ణపింగ
ళుఁడైనపురుషుఁ। డాతనికివత్సరత్రయంబవధిసూవెఁ। బ్రా
ణధారణమునకిల్వలాసురారి ॥

ఉ॥ తుమ్మనునింద్రియంబునిజతోయమలంబులు నొండె నొండె
మూ। త్రమ్ముమలమ్ము దుమ్ము బలదార్ఢ్యము చాలక యెవ్వఁ
డేనినా। కుక్కుమ్మడినుత్సృజించు నతఁడుండఁడుప్రాణముతో
డఁగూడియే। కమ్మగుఁవత్సరమ్ము గడఁగాచిన పిమ్మట వాసరా
ర్ధముల్ ।

ఉ॥ కానఁడరుంధతిన్ ధ్రువునిఁగానడు విష్ణుపదత్రయంబునుం।
గానఁడు మాతృమండలము గానడు గన్నులుగల్గియేనియే।
మానవుఁడమ్మనుష్యునకు మాసములాఱు విరామమొందఁ
గాఁ। గానఁగవచ్చుఁగుంభభవకాలుని బంధురసౌరవీధికల్ ॥

గీ॥ కృష్ణవివేకయరుంధతీదేవిజిహ్వ। నాసికాగ్రంబు ధ్రువుఁడి
ల్వలాసురారి। విష్ణుపదమదిభ్రూమధ్యవీధియనఘ। మాతృ
మండలమక్షిపక్ష్మమునీంద్ర ।

సీ॥ అసితాదివర్ణంబునామ్లాదిరసమును। నన్యథాభావంబునందె
నేని। దంతోష్ఠకంధరాతాలుజిహ్వాగ్రంబు।లొండొక్కవర్ణం
బునొందెనేని। కర్ణేంద్రియంబులు గనుదోయి కొలుకులు।
ధూమధూమ్రత్వంబు దొరసెనేని। నాఖండలీయకంబగుధనుః
ఖండంబు। నభముపై రేయిగన్పట్టునేని। నాఱుమాసము
లకుమర్త్యుడస్తమించు। నడిగనే తెంచి యూషరవల్లితోండ।
పాదములనుండితల దాఁకఁబ్రాకెనేని। నతఁడు షాణ్మాసము
లఁజూచు యముని మొగము ॥

గీ॥ జలకమాడినపిమ్మటఁ జరణములను। హృదయముననిల్పు వే
గంబుగురఁబారు। దర్పణమునీడ దోఁచునా తామ్రకాంతి।
నెవ్వనికివాఁడునాఱ్నెల్ల నేగుదివికి ॥

వ. మఱియుఛాయాప్రకంపంబు మతిభ్రంశంబు చంద్రద్వయ
సూర్యద్వయదర్శనంబు పగలుతారకావీక్షణంబు రాత్రిదారకానభివీక్ష
ణంబు గంధర్వనగరావలోకనంబు పిశాచనృత్తవీక్షణంబు శ్రవణధ్వని
హాని స్వప్నంబునందుఁ బిశాచఖరవాయస భూతప్రేత శునకగృధ్ర
గోమాయుబాధపాంసురాశి యూపదండ వల్మీకారోహణంబుదైలాభ్యం
గనముండనంబులు మరణసూచకంబులు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ శారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్యసహితే ఉన్మాదపస్మారరోగ నిదాన తత్సాధ్యా
సాధ్యతచ్చికిత్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
వింశ ప్రకరణమ్.

శ్రీ ర స్తు.

బ స వ రా జీ య ము.

ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము.

ఏకవింశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ భూరథం మేరుకోదండం వేదాశ్వం పురనాశకమ్ ।
సర్వలోకపతిం శంభుం లింగమూర్తిమహంభజే ॥

తా. భూమే రథముగ గలవాడు మేరుపర్వతమే ధనుస్సుగ గలవాడు వేదములే యశ్వములుగ గలవాడు త్రిపురసంహారకుడు సర్వలోకములకు ప్రభువు లింగస్వరూపుడు నగు యీశ్వరుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహం వైద్య శిఖామణిమ్ ॥

తా. నీలకంఠవంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజని పేర్కొనంబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీగ్రంథముయొక్క ఏకవింశ ప్రకరణమును రచింపుచున్నాడను.

భగందరోత్పత్తి.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] క్షుదార్తస్తు న భుంజీత తృష్ణార్తో నపిబేజ్జలమ్।
తృష్ణార్తో జాయతే గుల్మీ క్షుదార్తస్తు భగందరీ ॥

తా. ఆకలిగలిగినపుడు భుజింపకుండుటవలన భగందరరోగంబును దప్పిగలిగినపుడుదకమును పానము సేయకుండుటవలన గుల్మరోగంబు జనించు.

భగందర స్వరూపము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] గుదస్య ద్వ్యంగులే దేశే పార్శ్వతః పిటికా
ర్తికృత్ । భిన్నో భగందరో జ్ఞేయ స్సచ పంచవిధో మతః ॥

తా. గుదమునకుప్రక్కన రెండంగుళముల ప్రదేశమున 1 కురుపుజనించిమిక్కుటముగ పోట్లతోకూడి పగిలిన భగందరమనంబడు. ఇది ౫ విధంబులు.

భగందర పూర్వరూపములు.

శ్లో॥ కటీకపాలనిస్తోద దాహకండూ రుజాదయః ।
భవంతి పూర్వరూపాణి భవిష్యతి భగందరే॥

తా. నడుము తలపుర్రె వీనియందు పోట్లుగలుగుట మంట నురద మొదలగునుపద్రవములుగలుగుట యీ లక్షణములవలన భగందరము జనించునని తెలియవలయు.

భగందర భేదములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వాతాద్భిన్నా రుణో వర్ణః పిత్తాద్రక్తో భగం
దరః। కఫాచ్ఛ్వేతో ఘనస్రావః కండూకఠినతాయుతః। శం
బూకావర్తవన్నాడీ పిటికా గోస్తనాకృతిః । బహువక్త్ర
స్త్రివేద్గాథః క్రిమియుక్తస్త్రిదోషజః । ఔదాసీన్యాద్వ్య
థాపక్వం శోణమూత్రపురీషకమ్ । వసావత్స్రివతే పక్వం
కష్టసాధ్యో భగందరః। త్రిదోషోత్థో హ్యసాధ్యశ్చ క్షతజశ్చ
విశేషతః । అథ సర్వప్రయత్నేన పాకః కార్యో భగందరే॥

తా. పగిలియుఱ్ఱగ నుండిన వాతభగందరమనియు రక్తవర్ణముగనుండిన పిత్తభగందరమనియు తెలుపు కడుస్రావము దురదగలదై కఠినంబుగనుండిన శ్లేష్మభగందరమనియు నాడి నత్తగుల్లవలె జుట్టుకొని గోస్తనాకారమై పిటికలతో వ్యాప్తంబై యుండిన శంబూకావర్త భగందరమనియు పెక్కురంధ్రములతో గూడి మిక్కుటముగ పులినీరుమగార్చుచు క్రిమియుక్తంబైయుండిన త్రిదోష భగందరమనియు తెలియవలయు. భగందరమును చికిత్సింపక నుపేక్షించుటచే పండి రక్తో మూత్రపురీషముల వసవలె స్రవింపంజేయు, ఇటులపండిన భగందరము కష్టసాధ్యము. త్రిదోషజభగందరమసాధ్యము. క్షతజభగందరము కడునసాధ్యము. కనుక భగందరములను సర్వప్రయత్నములచే పండునటులం జేయవలయు.

శతపోనక భగందర లక్షణము.

శ్లో॥ కషాయరూక్షై రతికోపితోనిల స్త్వపానదేశే పిటికాం కరో

తియామ్ । ఉపేక్షణాత్పాక ముపైతి దారుణం రుజాచభిన్నా
రుణఫేనవాహినీ । తత్రాగమో మూత్ర పురీష రేతసాం
వ్రణైరనేకైః శ్శతపోనకం వదేత్ ॥

తా. ఒగరు రూక్షగల పదార్థసేవనవలన మిక్కుటముగ వాతము ప్రకోపించి గుదస్థానమున కురుపునుగలుగంజేయు. అది యుపేక్షింపబడుటవలన భయంకరమైన పాకముగలదై పగిలి పోటుతోగూడి యెఱ్ఱనై నురుగుతోగూడిన చీమును స్రవింపం జేయుచు ననేకవ్రణములుగలదై వానిఛిద్రములవలన మూత్రమల శుక్లముల స్రవింపం జేయుచుండిన శతపోనక మనంబడు. జల్లెడవంటిఛిద్రములు గలదియగుటంజేసి శతపోనక మని చెప్పంబడు.

ఉష్ట్రశిరోధరభగందర లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రకోపనైః పిత్త మతిప్రకోపితం కరోతిరక్తాం పిటికాం గుదా
శ్రితామ్ । తదాశుపాకాహి మపూయవాసీం భగందరం
తూష్ట్రశిరోధరంవదేత్ ॥

తా. పిత్తకర పదార్థసేవనవలన పిత్తంబధికముగ ప్రకోపించి గుదస్థానమున వొంటెమెడతో సమానమైన యెఱ్ఱనిరుఉపును గలుగంజేయు. అదితీవ్రముగ పండి వేడిగ చీమును స్రవింపంజేయు. ఇదియ ఉష్ట్రశిరోధర భగందర మనంబడు.

పరిస్రావీ భగందర లక్షణము.

శ్లో॥ కండూయనో ఘనస్రావీ కఠినో మందవేదనః ।
శ్వేతావభాసః కఫజః పరిస్రావీ భగందరః॥

తా. కఫజభగందరమున దురదగలుగుటవలన గట్టిగ చీముస్రవించుట కురుపు కఠినముగనుండుట వోకింతపోటుగలుగుట తెల్లగనుండుట యీ లక్షణములుగలది పరిస్రావిభగందరమని తెలియవలయు.

శంబూకావర్త భగందర లక్షణము.

శ్లో॥ బహువర్ణరుజాస్రావాః పిటికా గోస్తనోపమాః॥
శంబూకావర్తవన్నాడీ శంబూకావర్తకోమతః ॥

తా. ఆవుచండ్లవలె ననేక కురుపులుజనించి పలువిధములైన వర్ణములు వేదన స్రావము గలదిగ నుండుట వ్రణము నత్తగుల్లయందలి సుడితో సమానముగ నుండుట యీ లక్షణములు గలది శంబూకావర్తభగందరమని తెలియవలయు.

ఉన్మార్గి భగందర లక్షణము.

శ్లో॥ క్షతాత్క్షతిః పాయుగతావివర్ధతే హ్యుపేక్షణా త్సుస్యుః క్రిమ
యోవిదార్యతే। ప్రకుర్వతే మార్గ మనేకధాముఖై ర్వ్రణై
స్తదున్మార్గి భగందరంవదేత్ ॥

తా. ముండ్లు మొదలగువాని యభిఘాతమువలన గుదసమీపమునందు గలిగిన గాయము నుపేక్షించుటవలన వృద్ధిజెంది, గుదమువరకు వ్యాపించి పురుగులతోగూడి పగిలి యనేక ఛిద్రములుగల వ్రణములచే వ్యాప్తంబైయుండిన యున్మార్గిభగందర మనంబడు. (ఇదే క్షతజ భగందరమనియు చెప్పంబడు.)

భగందర సాధ్యాసాధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ ఘోరాస్సాధయితుం దుఃఖాః సర్వఏవభగందరాః।
తేష్వసాధ్య స్త్రిదోషోత్థః క్షతజశ్చ విశేషతః॥

తా. సర్వభగందరము లసాధ్యంబులు వానిలో త్రిదోషజ భగందరము కడు నసాధ్యము క్షతజ భగందర మన్నిటికన్న మిక్కిలి యసాధ్యము.

అసాధ్య భగందర లక్షణము.

శ్లో॥ వాతమూత్రపురీషాణి క్రిమయశ్శుక్రమేవచ।
భగందరాత్ప్రస్రవంతి నాశయంతి తమాతురమ్।
తథాపి తస్యకర్తవ్యా చికిత్సా జీవితావధి॥

తా. భగందరమువలన వాత మూత్ర పురీష క్రిమి శుక్రములు వెడలిన రోగి మృతి జెందునని తెలియవలయు. ఐనను జీవించియుండు వరకు చికిత్సంజేయవలయు.

రవితాండవ రసము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శుద్ధసూతం ద్విధాగంధం కుమారీ రస
మర్దితమ్। త్రిఫలాంతే గోళకంకృత్వా హిండికాంతే నిరోధ

యేత్। తయోస్సమేతామ్రపాత్రే శుద్ధేచ తామ్రలేపితే।తం
భాండంభస్మనాపూర్య చుల్యాం తీవ్రాగ్నినాపచేత్।త్రియా
మాంతే సముద్ధృత్య చూర్ణయేత్స్వాంగశీతలమ్। జంబీ
రస్యద్రవైః పిష్ట్వా రుధ్వాసప్తపుటేపచేత్ । గుంజైకం మ
ధునాజ్యేన లిహ్యాద్ధంతి భగందరమ్। ముసలీ లశునంచాను
ప్యారనాళయుతంపిబేత్ । కర్తవ్యం మధునాహారం దివా
స్వాపంచమైథునమ్। వర్జయేచ్ఛీతమాహారం రసేస్మిన్ రవి
తాండవే।

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకము 2 భాగములు వీనిని ఖల్వములోనునిచి కలుబంద రసముతో 3 దినములు మర్దించి ముద్దజేసి పైరసగంధకములను సమముగ శుద్ధిజేసిన తామ్రమును గ్రహించి డబ్బిజేసి దానిలో నాముద్ద నునిచి దానిపైమూసి సందులకు లేపనముజేసి హండికా యంత్రమునం దునిచి దానినిండా బూడిదబోసి పొయ్యిమీదనునిచి తీవ్రాగ్నిచే 3 ఝాములుగండి స్వాంగశీతలమున దీసి ఖల్వములోనునిచి చూర్ణముజేసి నిమ్మపండ్ల రసముతో 7 మార్లునూరి 7 మార్లుపుటంబిడి యందొక గురిగింజయెత్తును తేనెతో గాని నేతితో గాని లేక నేలతాటిగడ్డలు వెల్లుల్లి పాయలు అనువానిని కలితో నూరి యీ యనుపానముతోడ గాని సేవించిన భగందరము హరించు. ఈ రససేవన కాలంబున మధురాహారముల జేయవలయు. పగటి నిద్ర స్త్రీసంగము శీతకరాహారములు అనువానిని వర్జింపవలయు.

భగందరములకు రసకర్పూర యోగము.

శ్లో॥ రసకర్పూరమాజ్యేన లిహేద్ధంతి భగందరమ్।
ముసలీలశునంచాను హ్యారనాళయుతం పిబేత్॥

తా. రసకర్పూరమును నేతితో సేవించి వెంబడిగ నేలతాటిగడ్డలను వెల్లుల్లి పాయలను కలితోనూరి త్రాగిన భగందరము హరించు. (లేక తక్కాలివేరు చూర్ణము వెల్లివేళ్ళచూర్ణము దినుసుకు 4 తులములు రసకర్పూరము ½ తులము యిటుల వీనిని ఖల్వములోనునిచి గూనపాల వేళ్ళరసముతో మర్దించి 80 మాత్రలుజేసి 40 దినములు రేపుమాపు ఆవునేతితోడ సేవించిన భగందరము లూతవ్రణము హరించు.

అపక్వభగందర చికిత్సాక్రమము.

శ్లో॥ స్రావ్యంరక్తంవ్రణేజాతే జలూకంవాప్రదాపయేత్।

లాంగలీకృష్ణదుత్తూర విషముష్టించలేపయేత్ ।
నిర్గుండ్యాశ్చద్రవైఃపిష్ట్వా లేపయేద్వార్కమూలకమ్ ।
అపక్వేజీర్యతేగ్రంథీ రక్తమోక్షేకృతేపివా ॥

తా. అపక్వమైన భగందర వ్రణమునసారకాయబుడ్డిలు మొదలగువానిచేగాని లేక జలగలవలనగాని రక్తముదీసి చన్నచర్లగడ్డ నల్లవుమ్మెత్త విషముష్టి అనువానిని నూరిగాని లేకజిల్లేడువేళ్ళను వావిలియాకు రసముతోనూరిగాని లేపనముజేసిన మానును.

వాతభగందరములకు విళంగాది వటికములు.

శ్లో॥ విళంగేంద్ర యవంకృష్ణా స్త్రిభిర్ద్విగుణ గుగ్గులుమ్ ।
త్రిఫలాం గుగ్గులాంశాంచ ఘృతేన సహమేళయేత్ ।
భక్షయే న్మధునాకర్షం మారుతోత్థ భగందరే ॥

తా. వాయువిడంగములు కొడిసెపాల పిప్పళ్ళు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి దీనికి రెండింతలు శుద్ధిజేసిన మహిసాక్షి గుగ్గిలము గుగ్గిలమునకు సమము కరక తాండ్ర యుసిరికలచూర్ణము కలిపి నేతితో మర్దించి కర్షప్రమాణమును తేనె యనుపానముతోడ సేవించిన వాత భగందరము హరించు.

పిత్తభగందర చికిత్స.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] పిత్తాధిక్యేప్రదాతవ్యోరసోయంరవితాండవః॥
వారుచీ బీజచూర్ణం చాప్యనుస్యా దుష్ణవారిణా ॥

తా. పూర్వోక్త రవితాండవరసములో భావంచివిత్తులచూర్ణముగలిపి వుష్ణోదకముతో సేవించిన పిత్తజ భగందరము హరించు.

శ్లేష్మభగందర చికిత్స.

శ్లో॥ సంమర్ద్యాజ్యే కఫోత్థస్య దాతవ్యో రవితాండవః ।
ఛాయాశుష్కం దేవదారు నిష్కార్ధం లవణంపలమ్ ।
పిష్ట్వా కోష్ణజలైః పీత్వా హ్యనుపానేన లంఘయేత్॥

తా. నేతితో మర్దించబడిన పూర్వోక్తరవితాండవరసమును సేవించి దేవదారు చెక్కను నీడనెండించి చూర్ణముజేసి యందర్ధనిష్కములో 1 పలము వుప్పుగలిపి వుష్ణోదకానుపానముతోడ సేవించిన శ్లేష్మభగందరము హరించు.

జయంత్యాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [అశ్వినీకల్పే] జయంతీం వాజయాం ఖాదేత్సద్యోహంతి
త్రిదోషజమ్ ॥

తా. తక్కలివేరు కూరనెల్లిచెక్క వీనిని దంచి చూర్ణముజేసి సేవించిన త్రిదోషజ భగందరము తత్క్షణమున హరించు.

యష్ట్యాది లేపనము.

శ్లో॥ యష్టికాచామృతాశుంఠీ వటపత్రం పునర్నవా ।
జలైఃపిష్ట్వా ప్రలేపోయం పిత్తోత్థేతు భగందరే॥

తా. అతిమధురము తిప్పతీగె శొంఠి మఱ్ఱియాకు గలిజేరు వీని నుదకముతోనూరి లేపనముజేసిన పిత్తజ భగందరము హరించు.

శ్లేష్మభగందరమునకు కాంచనాదిలేపము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కాంచనీ ద్విపనిశాముండీ మంజిష్ఠాచ శతావరీ।
గంధకం ధాతకీపుష్పం తుల్యం లవణపంచకమ్ ।
కన్యాద్రవయుతోలేపః కఫోత్థేచ భగందరే॥

తా. దేవకాంచనము పసుపు మ్రానిపసుపు బోడతరము మంజిష్ఠి పిల్లిపీచర గంధకము ఆరెపువ్వు పంచలవణములు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి కలబందరసముతో నూరి లేపనముజేసిన శ్లేష్మజ భగందరము హరించు.

విస్యందన తైలము.

శ్లో॥ సైంధవం చిత్రకందంతీం ఫలాశం చేంద్రవారుణీమ్। గోమూత్రేష్టగుణేపచ్యాద్గ్రాహ్యమష్టావశేషితమ్। క్వాథపాదంతిలే తైలంకృష్ణాయసరజోఘృతమ్ । పచేత్తైలావశేషంచ తేనలేప్యం భగందరమ్ । అసాధ్యం సాధయత్యాశు పక్వం క్రిమికులాన్వితమ్॥

తా. సైంధవలవణము చిత్రమూలము నేలదంతి మోదుగ పాపర వీనిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముజేసి యెనిమిదింతలు గోమూత్రము గలిపి అష్టావశేషముగ కషాయము కాచి వడియగట్టి దానికి 4 వ భాగము నూనె నూనెకు సమము అయస్కాంత

చూర్ణము అయస్కాంతచూర్ణమునకు సమము నెయ్యిగలిపి చిక్కగవండి లేపనముజేసిన అసాధ్యభగందరములు పురుగులతోగూడియుండు భగందరములు శీఘ్రముగ హరించు.

విడంగాది లేపనము.

శ్లో॥ [చరకే] విడంగం త్రిఫలాచూర్ణం పిప్పలీ మధుతైలకమ్।
లేపాద్భగందరంహంతి క్రిమియుక్తం నసంశయః॥

తా. వాయువిడంగము త్రిఫలములు పిప్పళ్ళు వీనిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముజేసి తేనె నూనెగలిపి లేపనముజేసిన క్రిములతోగూడియుండు భగందరములు (పులినీరును గార్చెడి భగందరములు) నిశ్చయముగ హరించు.

దార్వీకవర్తి.

శ్లో॥ స్నుహ్యర్క దుగ్ధదార్వీభి ర్వర్తింకృత్వా ప్రయోజయేత్।
భగందర వ్రణేశాంత్యై యోజ్యానాడీ వ్రణేషుచ॥

తా. బొంతజెముడుపాలు జిల్లేడుపాలు వీనితో మ్రానిపసుపునూరి వస్త్రమునకు బట్టించి వర్తిజేసి భగందర నాడీవ్రణములయం దునిచిన భగందరములు నాడీవ్రణములు హరించు.

నిశాదివర్తి.

శ్లో॥ నిశాం సైంధవసిద్ధార్థ క్షౌద్రగుగ్గులు సంయుతామ్।
వర్తిర్భగందరేయోజ్యా తథానాడీవ్రణేషుచ॥

తా. పసుపు సైంధవలవణము తెల్లావాలు గుగ్గిలము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి తేనెగలిపి బట్టకు పట్టించి వర్తిజేసి భగందరనాడీవ్రణములయందునిచిన భగందరములు నాడీవ్రణములు హరించు.

శ్వానాస్థి లేపనము.

శ్లో॥ [సిద్ధగసార్ణవే] ధూతాంకుశస్య మూలంతు ఖరరక్తేనసం
యుతమ్। శ్వానాస్థిలేపనాచ్చాథశీఘ్రంహంత్యాద్భగందరమ్॥

తా. ధూతాంకుశపువేళ్లను చూర్ణముజేసి అందు గాడిదనెత్తురునుగలిపి కుక్కయెముకలు చాది లేపనముజేసిన శీఘ్రముగ భగందరములు హరించు.

కాలాగ్నిరుద్ర రసము.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] శుద్ధసూతం సమంగంధం మృతనాగం సతు
త్థకమ్। జీరకం సైంధవం తుల్యం తిక్త కోశాతకీద్రవైః।
పిష్టం తల్లేపనాద్ధంతి భక్షణాచ్చభగందరమ్। రసః కాలాగ్ని
నామాయం ద్విగుంజం మృత్యుజిద్భవేత్॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము శుద్ధిజేసిన గంధకము నాగభస్మము శుద్ధిజేసిన మైలుతుత్తము జీలకఱ్ఱ సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి చేదుబీరాకు రసముతో మర్దించి 2 గురిగింజలయెత్తు మాత్రలుజేసి యందొక దానిని భక్షించుటయే గాక లేపనమును జేయుచుండిన మృత్యుతుల్యముగనుండు భగందరము (సర్వభగందర వ్రణములు) హరించు.

సర్వవ్రణములకు రసరాట్టు.

శ్లో॥ [సిద్ధసార్ణవే] కస్తూరీ హిమరశ్మికుంకుమసితా జాతీఫలం
హాటకమ్। చాంపేయంవృష హేమబీజవిజయా యష్టీజయం
తీవిషమ్। ప్రత్యేకంవల్లమానం ఘృతమధుసహితం లిహ్య
మానందినాంతే। కించిన్మార్గాం భజంతే హరతిచ సమ
యే భక్షయే దిక్షుఖండాన్। స్త్రీణాం గర్వాధికారం గమ
యతిసకలం వీర్యపాతంనయాతి। లింగంతోయాతి వృద్ధిం
స్థిరతరవపుషాం స్తంభ కృద్యోని భగ్నమ్। సర్వాంగం సం
ధివాతం బహువిధ వ్రణతా గ్రంధిలూతాస్ఫుటంతి। పూ
యందుర్గంధ లూతాస్రవతిచ బహుళం తీవ్రదుఃఖేన యుక్త
మ్। దాహంమోహంచతృష్ణాం క్షయ క్రిమికృశతాం పీనసం
పాండురోగాన్। గుల్మాధ్మానంచ శూలాగ్రహణి గుదరుజం
కుష్ఠరోగం నిహంతి॥

తా. కస్తూరి పచ్చకర్పూరము కుంకుమపువ్వు పంచదార జాజికాయ స్వర్ణభస్మము నాగకేసరములు జొమ్మడోలుగడ్డ పురుష్కృతవిత్తులు గంజావిత్తులు యష్టిమధుకము తక్కోలవిత్తులు శుద్ధిజేసిన నాభి వీనిని దినమునకు వల్లప్రమాణము చొప్పున ఖల్వములోనునిచి (రసకర్పూరము 1 భాగము గలిపి మర్దించి 2 వీసములు రసకర్పూర

మందునటుల (మాత్రలుజేసి యందొకదానిని నేతితోగాని లేక తేనెతోగాని 4 మండలములు సేవించిన సర్వాంగ సంధివాతము బహువిధ వ్రణములు గ్రంథులు లూతపగిలి చీముగారుట దుర్గంధమైనలూత అధికముగ చీముగారుట కడుదుఃఖము దాహము మోహము దప్పి క్షయము క్రిములు శరీరకృశత్వము పీనస పాండువు గుల్మము ఆధ్మానము శూల గ్రహణి భగందరము కుష్ఠువు వీనిని హరింపంజేయు. మఱియు దీని సేవన వలన నొకింత మూర్ఛగలిగిన వాని నివారణార్థమై చెఱుకు తుంటను భక్షింపవలయు. మఱియు దీనిని సేవించెడివాడు దృఢశరీరిగనుండిన కడువీర్యస్తంభనము గలవాడై స్త్రీలతోరమించి వారి గర్వమును హరింపజేయుటయేగాక వృద్ధిజెందిన లింగము గలవాడై యోనిని భగ్నముసేయు.—(పథ్యము పగటియందు ఆవుచల్లతో గూడియుండు అన్నమును రాత్రియందు క్షీరాన్నమును చప్పిడివంటకమును సేవింపవలయు.)

వ్రణాంతక రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] దరదంచైక భాగంతు షడ్భాగంచాపిగంధక
మ్। సూతరాజేనచైకేన తదర్ధంమృతనాగకమ్। హంసపాది
రసైర్మర్ద్యం పుటమేకంచ చూర్ణితమ్। గుడాజ్య మరిచం మి
శ్రం ప్రాతఃకాలేచ సేవయేత్। వ్రణకీటక కుష్ఠాని మండలా
నిచ నాశయేత్। వ్రణరాజ ఇతిఖ్యాతో దుష్టవ్రణ
హరఃపరః॥

తా. శుద్ధిజేసిన యింగిలీకము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకము 6 భాగములు శుద్ధిజేసిన రసము 1 భాగము నాగభస్మము ½ భాగము యిటుల వీనివి ఖల్వములో నునిచి హంసపాదియాకురసముతో మర్దించి మాత్రలుజేసి యెండించి కుప్పెలోనునిచి లఘుపుటంబిడి పాంగశీతలమున దీని చూర్ణముజేసి పూటకు 8 చిన్నముల యెత్తు 4 మండలములు బెల్లము ఆవునెయ్యి మిరియపుచూర్ణము అనువాని యనుపానము తోడ ప్రాతఃకాలమున సేవించిన వ్రణములు క్రిములు మండలకుష్ఠువు దుష్టవ్రణములు హరించు. (పథ్యము. చప్పిడివంటకము పాలన్నము వీనిని భుజింపవలయు.)

యోగరాజ గుగ్గులము.

శ్లో॥ పిప్పలీపిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రక నాగరైః। పాఠావిడంగేం
ద్రయవై హింగుభార్గీవచాన్వితైః। సర్షపాతివిషాజాజీ జీరకై
రేణుకాయుతైః। గజకృష్ణాజమోదాచ కటుకా మూర్వా

మిశ్రితైః। సమభాగాన్వితై రేతై స్త్రిఫలా ద్విగుణాన్వితైః।
త్రిఫలాసహితై రేతై స్సమభాగంచ గుగ్గులుమ్। ఏతచ్చూర్ణీ
కృతంశ్లక్ష్ణంమధునాచపరిప్లుతమ్। యోగరాజ ఇతిఖ్యాతో
భక్షయే త్ప్రాతరుత్థితః। అర్శాంసి వాతగుల్మంచ పాండు
శోథ మరోచకమ్। నాభీశూల ముదావర్తం ప్రమేహం
వ తశోణితమ్। కుష్ఠక్షయ మపస్మారం హృద్రోగం గ్రహణీ
గదమ్। మహచ్చాప్యగ్ని మాంద్యంచ శ్వాసకాస భగంద
రమ్। సంతతా భ్యాసయోగేనవలీ పలితనాశనమ్। రేతో
దోషం యోనిదోషం సర్వదోషం వినాశయేత్॥

తా. పిప్పళ్ళు మోడి చెవ్యము చిత్రమూలము శొంఠి శిరుబొద్ది వాయువిడంగములు కొడిసెవిత్తులు యింగువ గంటుభారంగి వస తెల్లావాలు అతివస జాజికాయ జీలకఱ్ఱ రేణుకలు గజపిప్పలి వోమము కటుకరోహిణి చాగదుంపలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి వీనికి రెండింతలు త్రిఫలచూర్ణము వీనికన్నిటియెత్తు శుద్ధిజేసిన మహిషాక్షీ గుగ్గిలముగలిపి బాగుగచూర్ణముజేసి తేనెపోసిత్రొక్కి తానికాయలంతమాత్రలుజేసి 4 మండలములు ప్రాతస్సాయంకాలముల సేవించిన అర్శస్సు వాతగుల్మము పాండువు శోఫలు అరుచి నాభిశూల వుదావర్తము ప్రమేహములు రక్తవాతము కుష్ఠవుక్షయము అపస్మారము హృద్రోగము గ్రహణి అగ్నిమాంద్యము శ్వాసము కాసము భగందరము ముదిమి శుక్రదోషము యోనిదోషము మొదలగు సర్వదోషముల హరింపంజేయు. (మఱియు దీనిని చిన్నమెత్తు సిందూరము పావుసేరు నక్కపీటాకు రసము 1 తులము మిరియపుచూర్ణము అనువాని యనుపానముతోడ గాని పావుసేరు దొమ్మడోలుగడ్డరసము 1 తులము మిరియపుచూర్ణము చిన్నమెత్తు సిందూరము అనువాని యనుపానముతోడగాని 4 మాసములు సేవించిన భగందర వ్రణములు మానును.

వ్రణలక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ఏకదేశోత్థితశ్శోథో వ్రణానాం పూర్వలక్షణ
మ్। షడ్విధ శ్శ్వయత్పృథక్సర్వ రక్తాగంతు నిమిత్తజః।
శోథాః షడేతే విజ్ఞేయాః ప్రాగుక్తై శ్శోథలక్షణైః।
విశేషః కథ్యతే తేషాం పక్వాపక్వ వినిశ్చయే।

తా. వ్రణము జనించుటకు ముందేదైన నొకచో వాపుజనించి వాత పిత్తశ్లేష్మ సన్నిపాత రక్త ఆగంతుక భేదములవలన 6 విధంబు గలదిగనై పూర్వోక్తశోఫలక్షణయుక్తంబైయుండు. అట్లగుటంజేసి వానిపక్వాద్యవస్థల నిశ్చయించుటకు దగిన విశేషలక్షణంబుల వచియించెద.

వ్రణపాక లక్షణము.

శ్లో॥ విషమం పచ్యతే వాతా త్పిత్తోత్థ శ్చాచిరంచిరమ్।
కఫజః పిత్తవచ్ఛోఫో రక్తాగంతు సముద్భవః॥

తా. వ్రణము వాతదోషమువలన విషముపాకము (అనగా కొన్నిస్థలముల పండి పండకుండుట) గలదిగనుండు పిత్తదోషమువలన శీఘ్రముగపండు. కఫదోషమువలన చిరకాలముమీదపండు. రక్త ఆగంతుకదోషమువలన పిత్తమువలెనే శీఘ్రముగపండు.

అపక్వ వ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ మందోష్మతాల్ప శోఫత్వం కాఠిన్యం త్వక్సవర్ణతా।
మందవేదనతాచైవ శోఫానా మామలక్షణమ్॥

తా. వాపును దాకిన నొకింత యుష్ణంబుగనుండుట నొకింతవాపు జనించి కఠినంబుగనుండుట ఛాయ వివర్ణముగాకుండుట నొకింత పోటుగలిగియుండుట యివియన్నియు అపక్వవ్రణలక్షణంబులని తెలియవలయు

పచ్యమాన వ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ దహ్యతేదహనేనేవ క్షారేణేవచపచ్యతే। పిపీలికాగణేనేవ
దహ్యతేభిద్యతేతథా। భిద్యతేచైవ శస్త్రేణ దండేనేవచ
తాడ్యతే। పీడ్యతేపాణినేవాంతః సూచీభిరివ తుద్యతే। సో
షాచోషోవివర్ణస్స్యా దంగుళ్యేవావపీడ్యతే। ఆసనేశయనే
స్థానే శాంతింవృశ్చికవిద్ధవత్। నగచ్ఛేదా తతశ్శోఫో భవే
దాధ్మాన వస్తివత్। జ్వర స్తృష్ణా రుచిశ్చైవ పచ్యమానస్య
లక్షణమ్॥

తా. వ్రణము పక్వంబగుచుండ అగ్నితో గాల్చబడినటుల నుండుట క్షారమును నిడినటుల చిమచిమలాడుట చీమలు గొరికినటుల నొచ్చుట లేక శస్త్రముతో ఛేదింపంబడినటుల గాని పీల్చంబడినటులం గాని లేక కఱ్ఱతోగొట్టంబడినటులగాని లేక చేతి

తో బిగుకంబడినటుల గాని లేక లోపల సూదులతో బొడవం బడునటుల గానివేద నకలదై తాపముతో గూడియుండుట అగ్నితో వేయించబడి నటుల పిడగలుగుట వర్ణ మూరుట వేళ్ళతో జీల్చంబడి నటులుండుట కూర్చుండునపుడు పరుండునపుడు నిలు వంబడి యుండునపుడు తేలుగుట్టినటుల వేదనగలిగి యెల్లపుడు శమింపకుండుట వాపు బ్బుటవలన నీడువబడిన గస్తిగలదై జ్వరము దప్పి అరుచి అను వానియుక్తంబై యుం డుట యీ లక్షణంబులుగలది పచ్యమాన వ్రణమని తెలియవలయు.

పక్వవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ వేదనోపశమశ్శోఫో లోహితోల్పో నచోన్నతః । ప్రాదు
ర్భావోవలీనాంచ తోదఃకండూ ర్ముహుర్ముహుః । ఉపద్ర
వాణాం ప్రశమో నిమ్నతాస్ఫుటనంత్వచః । వస్తావివాంబు
సంచార స్స్యాచ్ఛోఫేంగుళిపీడితే । పూయస్య పీడయత్యే
క మంతమంతేచ పీడితే । భక్తాకాంక్షా భవేచ్చైవ శోఫా
నాం పక్వలక్షణమ్॥

తా. వేదనశమించుట వాపెఱ్ఱనై యొకింత ప్రసరించుట ముంగుటు పొడిచినటు లుండుట పలుమారు దురదగలుగుట పిత్తమువలన గలిగిన దాహాద్యుపద్రవములు శమిం చుట వాపుయందు పల్లముబడుట చర్మముపగులుట వాపును వ్రేలితో నదిమిన వస్తియం దుండు నీటివలె చీముయిటునటు చలించుట అవయవముయొక్క నొక ప్రదేశమున నొక్కిన చీములోనికేగుట అన్నమునం దిచ్ఛగలుగుట యీలక్షణముల వలన వ్రణము పక్వంబైన దని తెలియవలయు.

దోషత్రయసంబంధ వ్రణపాకము.

శ్లో॥ నర్తేనిలాద్రుఙ్న వినానపిత్తం పాకఃకఫంవాపివినానపూయః।
తస్మాద్ధిసర్వేపరిపాకకాలే పచంతిశోథాస్త్రిభిరేవదోషైః॥

తా. వాతములేకనే పోట్లును పిత్తములేకనే దాహంబును కఫములేకనే చీము పుగలుగనేరదు కావున సర్వశోఫలు పరిపాకకాలంబున త్రిదోషయుక్తంబై పండు. (రక్తపాక లక్షణం బెట్లనిన— శ్లో॥ "కఫజేషుచ శోఫేషు గంభీరం పాకమేత్య సృక్ । పక్వం స్నిగ్ధం తత స్సవిష్టం యత్రస్యాత్ క్లిన్నశోఫతా । త్వక్సావర్ణ్యం రుజోల్పత్వం ఘనస్పర్శత్వ మశ్మవత్ । రక్తపాక మితిబ్రూయాత్తం ప్రాజ్ఞోముక్త సంశయః॥" అనగా కఫజ వ్రణములయందు రక్తము గూఢముగ పాకము చెందుట

పక్వమైన పిదప నునుపుగనుండుట వ్రణము స్పష్టముగ ద్రవించుట వివర్ణముగానుండుట వొకింత వేదనగలుగుట తాకిన తాయివలెనుండుట యివి రక్తపాకలక్షణములని వైద్య వేత్తలు నిస్సంశయముగ వచించెదరు.

పూయనిర్గమన పరిణామము.

శ్లో॥ కక్షం సమాసాద్య యథైవ వహ్ని ర్వాయ్వీరిత స్సంద
హతి ప్రసహ్య । తథైవపూయో ప్యవినిస్సృతోహి మాం
సంసిరాస్స్నాయుచ ఖాదతీహ॥

తా. అగ్నివాయువు సహాయముచే పొదరిల్లును భస్మముజేయు చందంబున చీము వెలిబడకుండుటచే వ్రణము తపించి మాంసము సిరలు స్నాయువులు అనువానిని భక్షించు.

వ్రణవైద్య గుణదోషము.

శ్లో॥ ఆమంవిదహ్యమానంచ సమ్యక్పక్వంచలక్షణైః ।
జానీయాత్సభవేద్వైద్య శ్శేషాస్తస్కరవృత్తయః॥

తా. వ్రణముయొక్క యపక్వ పచ్యమాన పాకావస్థల బాగుగ నెఱుంగువాడే వైద్యుండు తక్కినవారలు తస్కర వ్యాపారులని తెలియందగు.

అనిశ్చితవ్రణ వైద్యదోషము.

శ్లో॥ యశ్ఛినత్త్యా మమజ్ఞానా ద్యశ్చపక్వ ముపేక్షతే ।
శ్వపచా వివమంతవ్యౌ తావనిశ్చిత కారిణౌ॥

తా. అజ్ఞానమువలన నపక్వముగనుండుట వ్రణము పక్వమైనదని యెంచి భిన్న పఱచెడివైద్యుడును లేక పక్వమైయుండు వ్రణము నుపేక్షించెడి వైద్యుడును చండా లురతో సమానులని తెలియవలయు.

శారీర వ్రణభేదము.

శ్లో॥ ద్విధావ్రణః పరిజ్ఞేయ శ్శారీరాగంతు భేదతః ।
దోషైరాద్య స్తయోరన్య శ్శస్త్రాది క్షతసంభవః॥

తా. వ్రణము శారీర ఆగంతుక భేదములవలన 2 విధంబులు. అందు మొదటిది యగు శారీరమను వ్రణము వాతాది దోషములవలన జనించు. 2 వది యగు ఆగంతుక వ్రణము శస్త్రాదుల గాయములవలన గలుగు.

వాతిక వ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ స్తబ్ధః కఠినసంస్పర్శో మందస్రావో మహారుజః ।
తుద్యతే స్ఫురతి శ్యావో వ్రణో వాతసముద్భవః॥

తా. జడముగనుండుట తాకిన కఠినముగనుండుట కొంచెముగ స్రావము మిక్కుటముగ పోట్లుగలుగుట పొడిచినట్టుల వేదనతో గూడియుండుట స్ఫురించుట నల్లగ నుండుట యీ లక్షణములు గలది వాతవ్రణమని తెలియవలయు.

పైత్తిక వ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ తృష్ణామోహజ్వరక్లేద దాహదుష్ట్యవదారణైః ।
వ్రణం పిత్తకృతం విద్యా ద్గంధైః స్రావైశ్చ పూతికైః॥

తా. దప్పి మోహము జ్వరము చెమ్మ తాపముగలుగుట చీల్చబడినట్టుల వేదన గలుగుట కంపుకొట్టుట దుర్గంధముగ స్రావముగలుగుట యీ లక్షణములుగలది పిత్త వ్రణమని తెలియవలయు.

శ్లేష్మజ వ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ బహుపిచ్ఛో గురుస్స్నిగ్ధ స్తిమితో మందవేదనః ।
పాండువర్ణోల్పసంక్లేదీ చిరపాకీ కఫోద్భవః॥

తా. కఫుజిగటగ జడము దట్టముగ నిశ్చలముగ మందవేదన గలదిగ తెల్లని వర్ణము గలదిగ నుండుట కొంచెముగ స్రావముగలుగుట దీర్ఘకాలము మీద పండుట యీ లక్షణములు గలది శ్లేష్మజవ్రణమని తెలియవలయు.

రక్తజ ద్వంద్వజ వ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తో రక్తస్రుతీ రక్తాద్ద్విత్రిజస్స్యాత్తదన్వయైః॥

తా. రక్తవర్ణముగలదై రక్తమును స్రవింపం జేయుచుండు వ్రణము రక్తజ వ్రణమనంబడు. ఏకదోష రక్తసంబంధముల వలన జనించినది ద్వంద్వజ వ్రణమనియు ద్విదోష రక్తసంబంధము వలన జనించునది సన్నిపాతజ వ్రణమనియు జెప్పంబడు.

సుఖవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ త్వఙ్మాంసజస్సుఖే దేశే తరుణస్యానుపద్రవః ।
ధీమతో౽భినవః కాలే సుఖసాధ్యస్సుఖవ్రణః॥

తా. చర్మము మాంసము మర్మరహితస్థలములు అనువాని యందు జనించి జ్వర తృష్ణాద్యుపద్రవ రహితంబై యౌవనము యుక్తాయుక్త వివేకజ్ఞానముగల పురుషులకు హేమంత శిశిర కాలములయందు జనించినదియై యుండు నూతనవ్రణము సుఖవ్రణమని తెలియందగు. ఇది సుఖసాధ్యంబు.

కృచ్ఛ్రసాధ్యాసాధ్యవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ గుణై రన్యతమైర్హీన స్తతః కృచ్ఛ్రో వ్రణస్స్మృతః ।
సర్వైర్విహీనో విజ్ఞేయస్త్వసాధ్యో నిరుపక్రమః ॥

తా. పూర్వోక్త "త్వఙ్మాంస జేత్యాది" శ్లోకోక్తగుణములలో తక్కువగనుండు గుణములుంగల వ్రణము కష్టసాధ్యంబనియు సర్వగుణరహితంబై యుండు వ్రణము అసాధ్యంబనియు తెలియవలయు. ఇట్టియసాధ్యవ్రణములకు జికిత్సం జేయందగదు.

దుష్టవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ పూతిపూయాతిదుష్టాసృ క్స్రావ్యుత్సంగీ చిరస్థితిః ।
దుష్టవ్రణోతిగంధాది శ్శుద్ధలింగవిపర్యయః ॥

తా. దుర్గంధముగ చీము చెడిన రక్తమును స్రవింపం జేయుచు దీర్ఘకాలము వరకు పైనుబ్బుగ లోనబోలు నుండినదియు అసహ్యమైన గంధము వికారమైన వర్ణ స్రావ వేదనాయుక్తంబై శుద్ధవ్రణలక్షణ విహీనంబై యుండునది దుష్టవ్రణమని తెలియవలయు.

శుద్ధవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ జిహ్వాతలాభోతి మృదు శ్శ్లక్ష్ణ స్స్నిగ్ధో౽ల్పవేదనః ।
సువ్యవస్థో నిరాస్రావ శ్శుద్ధో వ్రణ ఇతిస్స్మృతః ॥

తా. నాలుకయొక్క పైభాగమువంటి కాంతిగలదిగ కనుమృదువుగ నున్నగ స్నిగ్ధముగ నుండినదియై అల్పవేదనాయుక్తంబై పుప్పు మొదలగునవి లేక పొక్కులతో దోషరక్తాది స్రావరహితంబై యుండునది శుద్ధవ్రణమని తెలియవలయు.

వ్రణరోహణ లక్షణము.

శ్లో॥ కపోత వర్ణప్రతిమా యస్యాంతాః క్లేదవర్జితాః ।
స్థిరాశ్చ పిటికావంతో రోహతీతమాదిశేత్ ॥

తా. చుట్టూపావురపిట్ట వర్ణముతో సమానంబై * క్లేదసహితంబై పగులక వ్యాప్తంబైయుండు వ్రణము బాగుగ మొలుచునని తెలియవలయు.

బాగుగ తేలిన వ్రణలక్షణము.

శ్లో॥ రూఢవర్త్మాన మగ్రంథి మశూన మరుజంవ్రణమ్ ।
త్వక్సవర్ణం సమతలం సమ్యగ్రూఢం తమాదిశేత్ ॥

తా. ముఖము బాగుగ నగుపడుట కుడుపులైనుబ్బు వాపు పోట్లులేకుండుట చర్మముతో సమానవర్ణము గలదిగనుండుట నాలుకతో గాని అరచేతితో గాని సమానముగ నుండుట యీ లక్షణములుగల వ్రణము బాగుగ పండితేలిన దనియు తెలియవలయు.

వ్రణకృచ్ఛ్రసాధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ కుష్ఠినాం విషజుష్టానాం శోషిణాం మధుమేహినామ్ ।
వ్రణాః కృచ్ఛ్రేణ సిధ్యంతి యేషాంచాపి వ్రణేవ్రణాః ॥

తా. కుష్ఠువు విషము క్షయరోగము మధుమేహముగల పురుషునికి జనించినవ్రణము కష్టసాధ్యము. మఱియు వ్రణముపై మఱియొక వ్రణముజనించిన నదియును కష్టసాధ్యంబు.

సాధ్యాసాధ్యవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ వసాంమేదోథ మజ్జానం మస్తులుంగంచ యస్స్రవేత్ ।
ఆగంతుజో వ్రణస్సిధ్యే న్నసిధ్యే ద్దోషసంభవః ॥

తా. క్రొవ్వు మేదస్సు మజ్జ మస్తకస్నేహము వీనిని వెడలింపం జేసెడి వ్రణము ఆగంతుక జనితంబైయుండిన సాధ్యంబు. దోషజనితంబైయుండిన నసాధ్యంబు.

* క్లేదమనగా — చెమ్మ.

1658

అసాధ్యవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ మద్యాగుర్వాజ్య సుమనః పద్మ చందన చంపకైః ।
సుగంధా దివ్యగంధాశ్చ ముమూర్షూణాం వ్రణాస్స్మృతాః ॥

తా. మద్యము అగురు నెయ్యి పువ్వు కమలము చందనము సంపంగి పుష్పీక చమత్కారిక పారిజాతాదిక పుష్పము అనువానియొక్క సువాసనను వెడలింపంజేయుచుండు వ్రణమువలన రోగి మృతిజెందు నని తెలియవలయు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] యేచమర్మసుసంభూతా భవంత్యత్యర్థవేదనా ।
దహ్యంతే చాంతరత్యర్థం బహిశ్శీతాశ్చ యేవ్రణాః ।
దహ్యంతే బహిరత్యర్థం భవంత్యంతశ్చ శీతలాః ।
ప్రాణమాంస క్షయశ్వాస కాసారోచక పీడితాః ।
ప్రవృద్ధ పూయరుధిరా వ్రణాయేషాంచ మర్మసు ।
క్రియాభి స్సమ్యగారబ్ధా నసిధ్యంతిచ యేవ్రణాః ।
వర్జయే దేవతాన్వైద్య స్సంరక్ష న్నాత్మనోయశః ॥

తా. మర్మస్థానమున జనించి కడువేదన గలుగంజేయుచుండు వ్రణంబును లోపల తాపము వెలపట శీతలముగ వ్రణంబును వెలపట తాపములోన శీతలముగల వ్రణంబును బలమాంసములు క్షయించి శ్వాసము దగ్గు అరోచకము అనువానితో గూడి విశేషపీడను గలుగంజేయుచుండు. వ్రణంబును మర్మస్థానమునందు జనించి చీమును రక్తమును మిక్కుటముగ గార్చుచుండు వ్రణంబును బాగుగ చికిత్సజేయం బడియు సాధ్యము గాకుండు వ్రణంబును యశస్సును గోరువైద్యుడు వర్జింపవలయు.

వ్రణాపచారము.

శ్లో॥ వ్రణేశ్వయథురాయాసా త్సచరాగశ్చ జాగరాత్ ।
తౌచరుక్చదివాస్వాపా త్తాశ్చమృత్యుశ్చమైథునాత్ ॥

తా. ఆయాసమువలన వ్రణమునందు వాపును జాగరణమువలన వాపును యెఱుపువర్ణమును పగటియందు నిద్రించుటవలన వాపును యెఱుపువర్ణమును పోట్లును మైథునమువలన వాపును యెఱుపువర్ణమును పోట్లును మరణమును గలుగు.

వ్రణవర్జ్య ద్రవ్యములు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] అమ్లదధిచశాకంచ మాంసమాసూపవారిజమ్ । క్షీరంగురూణివాన్నాని వ్రణీతు పరివర్జయేత్॥

తా. పులుసు పెరుగు ఆకుకూరలు జలజంతుమాంసము జీలకఱ్ఱ గురుకరాన్నములు వీనిని వ్రణరోగము గలవాడు వర్జింపవలయు.

వాతవ్రణమునకు మాతులుంగాది లేపము.

శ్లో॥ మాతులుంగాగ్ని మంథౌచ సురదారు మహౌషధమ్ ।
అంహ్రిస్సాచైవరాస్నాచ ప్రలేపో వాతశోఫహా॥

తా. మాదీఫలము దూలగొండి నెల్లి దేవదారు శొంఠి నాగరంబి సన్నరాష్ట్రము వీనిని నూరి వ్రణమునందు లేపము జేసినను లేక కషాయముచేసి యెక్కించినను వాత వ్రణము మానును.

గంభీరవ్రణమునకు అభయాది లేపము.

శ్లో॥ అభయాత్రివృతాదంతి లాంగలీమధుసైంధవః ।
సువహీపత్రధత్తూర కర్ణమోట కుబేరకాః॥
పృథగేతైః ప్రలేపేన గంభీరవ్రణశోధనాః॥

తా. కరక్కాయ తెగడ నేలదంతి చెన్నచెర్లగడ్డ తేనె సైంధవలవణము కొండరాకు పుమ్మెత్తాకు కర్ణమోట గగ్గరాకు వీనిలోదేని నేని నూరి లేపనముజేసి గంభీర వ్రణము శోధింపు.

మనశ్శిలాది లేపము.

శ్లో॥ మనశ్శిలా సమంజిష్ఠా సలాక్షా రజనిద్వయమ్ ।
ప్రలేపస్స ఘృతక్షౌద్ర స్త్వగ్నిశుద్ధి కరస్స్మృతః॥

తా. మణిశిల మంజిష్ఠి లక్క పసపు మ్రానిపసపు వీని చూర్ణమును నెయ్యి తేనె అనువానిలో గలిపి లేపనముజేసిన చర్మము శుద్ధంబగు.

వ్రణక్రిములకు కరంజాది లేపము.

శ్లో॥ కరంజారిష్ట నిర్గుండీ రసోహన్యా ద్వ్రణక్రిమీన్॥

తా. కానుగ వేప వావిలి వీనిరసముల లేపనము జేసిన వ్రణము క్రిములు హరించు.

పటోలాది కషాయము.

శ్లో॥ పటోలీనింబపత్రాణాం క్వాథస్సంశోధనే హితః ।
తత స్సంరోపణేశస్త స్తిలానాం మధుకాన్వితః॥

తా. చేదిపొట్ల వేపాకు వీనికషాయముతో వ్రణములగడుగుట ప్రశస్తము మఱియు నువ్వులకల్కములో తేనెగలిపి లేపనముజేసిన వ్రణములు కురుపు గట్టి మానును.

చిరిబిల్వాది లేపనము.

శ్లో॥ చిరబిల్వ స్తథాదంతీ చిత్రకో హయమారకః ।
కపోత కంకగృధ్రాణాం మలలేపేన దారణమ్॥

తా కానుగ చిత్రమూలము దంతి గన్నేరు అనువానివేళ్ళు గాని లేకపావురపిట్ట రాపులుగు గద్ద అనువాని మలమునుగాని లేపనము జేసిన వ్రణము పగులును.

దంతిమూలాది లేపము.

శ్లో॥ దంతీమూలక చిత్రత్వ క్స్నుహ్యర్క పయసాగుడః ।
భల్లాత కాస్థికాసీస సైంధవైర్దారణ స్స్మృతః॥

తా. దంతివేరు చిత్రమూలపుపట్ట బొంతజెముడుపాలుజిల్లేడుపాలు బెల్లము జీడివిత్తులు అన్నభేది సైంధవలవణము వీనిని నూరిలేపనముజేసిన వ్రణము పగులును.

యవాది లేపము.

శ్లో॥ యవగోధూమ చూర్ణంచ సక్షారందారణం పృథక్ ।
నాగద్రాభస్మ చూర్ణాభ్యాం ప్రలేపో దారణఃపరః ।
అజవిట్క్షారమృజ్యంచ ప్రలేపో వ్రణదారణః॥

తా. యవలు గోధుమలు వీని పిండిలోక్షారముగలిపి లేపనముజేసినను లేకపసపుమసిలో సున్నముగలిపిగాని లేక మేక పెంటికల బూడిదెక్షారములో సాంబరలవణమును జేర్చిగాని లేపనముజేసినను వ్రణము పగులును. ఇది కడుశ్రేష్ఠంబగు.

ప్రక్షాళనము.

శ్లో॥ తతః ప్రక్షాళనే క్వాథః పటోలీ నింబపత్రజః ।
అవిశుద్ధే శుద్ధేతు న్యగ్రోధాది త్వగుద్భవః ।
పంచమూలీద్వయం వాతే న్యగ్రోధాదిశ్చ పైత్తికే ।
ఆరగ్వధాదకోయజ్వః కఫజే సర్వకర్మసు॥

తా. వ్రణము చేదిపొట్ల వేపాకు అనువాని కషాయముతోడను శుద్ధ అశుద్ధవ్రణములను మఱ్ఱిమొదలగువాని పట్టల కషాయముతోడను వాతవ్రణమును దశమూలకషాయముతోడను పిత్తవ్రణమును మఱ్ఱిమొదలగు వానిపట్టల కషాయముతోడను కఫవ్రణమును రేల మొదలగువాని కషాయముతోడను గడుగవలయు.

శోధన లేపనావిధి.

శ్లో॥ తిలసైంధవ యష్ట్యాహ్వా నింబపత్ర నిశాయుతైః ।
త్రివృన్మధుయుతైఃపిష్టైః ప్రలేపో వ్రణశోధనః ।
తిలకల్కస్సలవణో ద్వే హరిద్రే త్రివృద్ఘృతమ్ ।
మధుకంనింబపత్రాణి లేపస్స్యాద్వ్రణశోధనః॥

తా. నువ్వులు సైంధవలవణము అతిమధురము వేపాకు పసపు మ్రానిపసపు తెగడ వీనిని చూర్ణముజేసి తేనెతో మర్దించి లేపనముజేసిన వ్రణముశుద్ధంబగు మఱియు నువ్వులకల్కములో వుప్పు పసపు మ్రానిపసపు తెగడ అతిమధురము వేపాకు అనువానిచూర్ణమును నేతినిగలిపి లేపనము జేసిన వ్రణముశుద్ధంబగు.

దుష్టవ్రణ లేపనము.

శ్లో॥ నింబకోలకపత్రాణి లేపస్స్యాద్వ్రణశోధనః ।
నింబపత్రతిలైఃకల్కః మధువాక్కృత శోధనః ।
నింబపత్రంతిలాదంతీ త్రివృత్సైంధవమాక్షికమ్ ।
దుష్టవ్రణప్రశమనో లేపశ్శోధన కేసరీ॥

తా. వేపాకు రేగాకు అనువానినిగాని నువ్వుల కల్కములో వేపాకు చూర్ణమును తేనెను గలిపి గాని లేక వేపాకు నువ్వులు దంతివేరు తెగడ సైంధవలవణము అనువానిని తేనెలోగలిపిగాని లేపనము జేసిన దుష్టవ్రణము శమించు.

నింబాది శోధనము.

శ్లో॥ నింబపత్రమధుభ్యాంతు యుక్తస్సంశోధనస్స్మృతః ।
ఏకంవా శారిబామూలం సర్వవ్రణవిశోధనమ్॥

తా. వేపాకు తేనె వీనిని నూరి లేపనముజేసినను లేక సుగంధిపాల వేరును నూరి లేపనము జేసినను సర్వవ్రణములు శుద్ధంబులగు.

పారదాది మలహార ఘృతము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] రసగంధకయోశ్చూర్ణం తత్సమం మృద్దశంఖకమ్। సర్వతుల్యంతుకంపిల్లం కించిత్తుత్థ సమన్వితమ్। సర్వాం సంమేళయేద్దత్వా ఘృతంసర్వ చతుర్గుణమ్ । పిచుప్లుతం ప్రదాతవ్యం దుష్టవ్రణ విశోధనమ్ । నాడీవ్రణ హరంచైవ సర్వవ్రణ నిషూదనమ్ । యేవ్రణానప్రశామ్యంతి భేషజానాం శతేనచ। అనేన తేప్రశామ్యంతి సర్పిషాస్వల్పకాలతః॥

తా. రసము గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి కాటుకవలె నూరి దానికిసమముగ ముదారుసింగును గలిపి మర్దించి వీనికన్నిటికి సమముగ కంపిల్లము వోకింతమైలుతుత్తము గలిపి బాగుగనూరి దానికి నాలుగింతలు నెయ్యిగలిపి దానిలో ప్రత్తినిదడిపి వ్రణముపైనునిచిన దుష్టవ్రణము శుద్ధంబగుటయేగాక నాడీవ్రణమును సర్వవ్రణములను నశింపంజేయు. మఱియు ననేకౌషధముల వలన నగా శాంతిజెందకుండునట్టి వ్రణంబీ ఘృతమువలన స్వల్పకాలములో శాంతిజెందు.

రసాది ఘృతము.

శ్లో॥ రసగంధక సిందూర రాళ కంపిల్లమృద్ధకమ్ ।
తుత్థం ఖాదిరకంచూర్ణం సర్వంఘృత చతుర్గుణమ్ ।
యుక్త్వా సంమేళ్యపిచునా వ్రణేదేయం విజానతా ।
సర్వవ్రణ ప్రశమనం ఘృతమేత న్నసంశయః॥

తా. రసము గంధకము సిందూరము సర్జరసము కంపిల్లము (గుగ్గిలము) ముదారసింగు మైలుతుత్తము కాచు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దానికి నాలుగింతలు నెయ్యిగలిపి దానిలో ప్రత్తినద్ది వ్రణముపైవైచిన సర్వవ్రణములు నిశ్చయముగ మానిపోవును.

హస్తిదంత లేపము.

శ్లో॥ హస్తిదంతం జలేఘృష్టం బిందుమాత్ర ప్రలేపనమ్।
అత్యంత కఠినేచాపి శోఫే పాచనభేదనమ్॥

తా. ఏనుగుదంతము నుదకముతోనూరి యందొక బిందువుగ వ్రణముయొక్క-ముఖముపైనునిచి కడు కఠినముగనుండు వ్రణము పండి పగులును.

విడంగాది గుగ్గులు వటికములు.

శ్లో॥ విడంగ త్రిఫలావ్యోష చూర్ణం గుగ్గులునాసమమ్।
సర్పిషా వటికాః కుర్యాత్ఖాదే ద్వాహిత భోజనః।
దుష్టవ్రణా పచీ మేహ కుష్ఠ నాడీ విశోధనః॥

తా. వాయువిడంగములు త్రిఫలములు త్రికటుకములు యివి సమభాగములు వీనికన్నిటికి సమము శుద్ధిజేసిన గుగ్గిలము యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి ఖల్వములో నునిచి నేతితో మర్దించి యుంటలుజేసి పథ్యముగనుండి సేవింపుచుండిన దుష్ట వ్రణము అపచి మేహము కుష్ఠువు నాడీవ్రణము వీనిని హరింపంజేయు.

అమృతాది గుగ్గులము.

శ్లో॥ అమృతాపటోలమూలత్రికటు త్రిఫలాకృమిఘ్నానామ్।
కృత్వాసమభాగచూర్ణం తత్తుల్యోగుగ్గులుర్యోజ్యః।
ప్రతివాసరమేకైకాం ఖాదేదథాక్షపరిమాణామ్।
జేతుంవ్రణవాతాస్రం గుల్మోదరపాండుశోథాదీ॥

తా. తిప్పతీగ చేదుపొట్లవేరు త్రికటుకములు త్రిఫలములు వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దానికి సమముగ శుద్ధిజేసిన గుగ్గిలమును గలిపి మర్దించి అక్షప్రమాణము మాత్రలుజేసి యందొక దానిని ప్రతిదినము సేవింపుచుండిన వ్రణము వాతరక్తము గుల్మము వుదరము పాండువు వాపు హరించు.

జాత్యాదిఘృతము.

శ్లో॥ జాతీపత్ర పటోల నింబ కటుకా దార్వీ నిశా శారిబా।
మంజిష్ఠా భయ తుత్థ సిక్థ మధుకై ర్నక్తాహ్వ బీజైస్సమైః।

సర్పి స్సిద్ధమనేన సూక్ష్మవదనా మర్మాశ్రితా స్స్రావిణో।
గంభీరా స్సరుజోవ్రణా స్సగతికా శ్శుధ్యంతి రోహంతిచ॥

తా. జాపత్రి చేదుపొట్ల వేప కటుకరోహిణి మ్రానిపసపు పసపు సుగంధిపాల వేరు మంజిష్ఠి కరక్కాయ మైలుతుత్తము మైనము అతిమధురము కానుగవిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ దంచి కషాయము కాచి దానిలో నెయ్యిగలిపి చిక్కగవండి లేపనము జేసిన మర్మస్థానముపై జనించి యనేక సూక్ష్మ ముఖముల వలన స్రావము జేయించుచు లోన నొప్పిగలదై లోననే చలించునదియైయుండు వ్రణము శుద్ధపఱుచుటయేగాక మానునటుల సగా జేయుచున్నయది.

సర్జకాది ఘృతము.

శ్లో॥ సర్జకాచ యవక్షారః కంపిల్లంచ హరేణుకా।
టంకణం శ్వేతఖదిరం తుత్థచూర్ణంచ గోఘృతైః।
సర్వం సమాంశం సంచూర్ణ్య మర్దయేత్ప్రహరంఘృతమ్।
సర్జకాద్య మిదంసర్పి స్సర్వవ్రణ హరంపరమ్॥

తా. సర్జక్షారము యవక్షారము కంపిల్లము రేణుకవిత్తులు వెలిగారము తెల్ల కాచు మైలుతుత్తము వీనినెల్ల సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి ఖల్వములోనునిచి ఆవు నేతితో 1 ఝాము బాగుగ మర్దించి లేపనముజేసిన సర్వవ్రణముల హరింపంజేయు. (మఱియు నది క్రిములు దురద వీనిని నశింపంజేసి చర్మమునకు మంచి వర్ణమును సగా గలుగంజేయు.)

లశునాది లేపము.

శ్లో॥ లశునే నాథవాడద్యా ల్లేపనం కృమినాశనమ్॥

తా. తెల్లగడ్డనునూరి లేపనముజేసిన క్రిములు నశించు.

నింబపత్రాది ధూపము.

శ్లో॥ నింబపత్ర వచాహింగు సర్పి ర్లవణసైంధవైః।
ధూపనం కృమిరక్షోఘ్నం వ్రణకండూ రుజాపహమ్॥

తా. వేపాకు వస యింగువ నెయ్యి వుప్పు సైంధవలవణము వీనిని చూర్ణము జేసి వ్రణములయందు ధూపముజేసిన క్రిములు రక్కస్సు వ్రణము దురద పీడ హరించు.

వ్రణ లేపనములు.

శ్లో॥ సప్తదళదుగ్ధకల్కశ్శమయతి దుష్టవ్రణం ప్రలేపేన।
మధుయుక్తాశరపుంఖా సర్వవ్రణరోపణః కథితా।
పంచవల్కలచూర్ణైర్వా శుక్తిచూర్ణ సమాయుతైః।
ధాతకీలోధ్రచూర్ణైర్వా లేపో రోపణకః పరః॥

తా. ఆకుజెముడుపట్టను పాలతోనూరి లేపనముజేసిన దుష్టవ్రణము శమించు. లేక తెల్లవెంపలిచూర్ణమును తేనెలోగలిపి లేపనముజేసిన సర్వ వ్రణములు మాంసపూరితంబులగు. మఱియు పంచవల్కల చూర్ణమును గాని కప్పచిప్ప సున్నము ఆరెపువ్వ లొద్దుగు వీనిచూర్ణమును గాని లేపనముజేసిన వ్రణములుమాని మాంసపూరితంబులగు.

అయోరజాది లేపము.

శ్లో॥ అయో రజస్సకాసీసం త్రిఫలా కుసుమానిచ।
ప్రలేపః కురుతేదార్వ్య నద్య ఏవ నవత్వచి॥

తా. ఇనుపపొడి అన్నభేది త్రిఫలములు లవంగములు మ్రానిపసుపు వీనిని నూరి వ్రణముయొక్క నూతనచర్మముపై లేపనముజేయుట హితకరంబు.

ఆగంతుక వ్రణనిదానము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] నానాధారా ముఖైశ్శస్త్రైర్నానాస్థాన ని
పాతితైః। భవంతినానాకృతయోవ్రణాస్తాం స్తాన్నిబోధమే॥

తా. పలువిధములైన పదునుముఖములుగల నాయుధములచే శరీరముయొక్క పలువిధ స్థానములయందు తగులు దెబ్బలవలన జనించునట్టి పలువిధములైన నాకృతులుగల వ్రణముల వచించెద.

ఆగంతుకవ్రణ భేదములు.

శ్లో॥ ఛిన్నంభిన్నం తథావిద్ధం క్షతం పిచ్ఛితమేవచ।
ఘృష్టమాహుస్తథావష్టం తేషాం వక్ష్యామిలక్షణమ్॥

తా. ఛిన్నము భిన్నము విద్ధము క్షతము పిచ్ఛితము ఘృష్టము అని వ్రణములు 6 విధంబులు, వాని లక్షణముల వచించెద.

ఛిన్న లక్షణము.

శ్లో॥ తిర్యక్ఛిన్న ఋజుర్వాపి యోవ్రణస్త్వాయతోభవేత్।
గాత్రస్య పాతనంతద్ధి ఛిన్నమిత్యభిధీయతే॥

తా. శరీరమున నాయుధప్రహారముచే అడ్డముగ వక్రముగ లేక పొడవుగనైన వ్రణము ఛిన్నమనంబడు.

భిన్న లక్షణము.

శ్లో॥ శక్తికుంతేషు ఖడ్గాగ్ర విషాణై రాశయోహతః।
యత్కించిత్స్రవేత్తద్ధి భిన్న లక్షణముచ్యతే॥

తా. శక్తి (బల్లెము) కుంతము బాణము కత్తియొక్కకొన విషాణము (దంతము కొమ్ము) అను నాయుధములచే కోష్ఠమునందు పొడవంబడుటవలన నొకింత రక్తము స్రవించిన భిన్నమనంబడు.

కోష్ఠ లక్షణము.

శ్లో॥ స్థానాన్యామాగ్ని పక్వానాం మూత్రస్య రుధిరస్యచ।
హృదుండుకః పుప్పుసశ్చ కోష్ఠ ఇత్యభిధీయతే॥

తా. ఆమ అగ్ని పక్వ మూత్ర * రక్తాశయములు ఉండుక మలాశయము పుప్పుసము అను నీ స్థలంబులు కోష్ఠమనఁబడు.

కోష్ఠభేద లక్షణము.

శ్లో॥ తస్మిన్భిన్నే రక్తపూర్ణే జ్వరో దాహశ్చ జాయతే।
మూత్రమార్గ గుదాస్యేభ్యో రక్తం ఘ్రాణాచ్చగచ్ఛతి।
మూర్ఛాశ్వాస తృషాధ్మాన మభక్తం చాంధసేవచ।
విణ్మూత్ర వాతసంగశ్చ స్వేదాస్రావోక్షి రక్తతా।
లోహగంధిత్వమాస్యస్య గాత్ర దౌర్గంధ్యమేవచ।
హృచ్ఛూలం పార్శ్వయోశ్చాపి విశేషం చాత్రమేశ్రుణు॥

---

* రక్తాశయమన — యకృత్ ప్లీహములు.

తా. కోష్ఠము భిన్నమై రక్తముచే నిండియుండ జ్వరము దాహము మూత్రమార్గ గుద ముఖ నాసికములవలన రక్తస్రావము మూర్ఛ శ్వాసము దప్పి కడుభుబ్బరము అన్నద్వేషము మల మూత్ర వాతప్రతిబంధము మిక్కుటముగ చెమట నేత్రములయం దెఱ్ఱువర్ణము నోటియం దినుపవాసన శరీరదౌర్గంధ్యము హృదయము పక్కలు అనువానియందు శూల అను లక్షణంబులు గలుగు నివియు దీనికన్న విశేషముగా గలుగునట్టి లక్షణంబుల వచించెద.

ఆమాశయ స్థితరక్త లక్షణము.

శ్లో॥ ఆమాశయస్థే రుధిరే రుధిరం ఛర్దయత్యపి ।
ఆధ్మాన మతిమాత్రంచ శూలంచ భృశదారుణమ్॥

తా. ఆమాశయమునందు రక్తము జేరియుండ రక్తవమనము మిక్కుటముగ కడు బుబ్బరము కడుభయంకరమయిన శూల గలుగు.

పక్వాశయస్థ రక్త లక్షణము.

శ్లో॥ పక్వాశయ గతేచాపి రుజా గౌరవమేవచ।
అధఃకాయే విశేషేణ శీతతాచ భవేదిహ॥

తా. పక్వాశయమునందు రక్తము జేరియుండ శూల జడత్వము నడుమయొక్క క్రింది భాగమునందు విశేషముగ శీతలము గలుగు.

విద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ సూక్ష్మాస్యశల్యాభిహతం యదంగంత్వాశయంవినా।
ఉత్తుండితం నిర్గతంవాత ద్విద్ధ మితినిర్దిశేత్॥

తా. సూక్ష్మమైన ముఖముగల శల్యముచే ఆమాశయముగాని తక్కిన యంగములయందు పొడవబడుటవలన బైలుకెడలిన శల్యము గలదిగాని ముఖముగలదిగాని నుండిన విద్ధమనంబడు.

క్షతవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ నాతిఛిన్నం నాతిభిన్న ముభయోర్లక్షణాన్వితమ్।
విషమం వ్రణమంగేషు తత్క్షతం త్వభినిర్దిశేత్॥

తా. అంగము అతిభిన్నముగాక అతిఛిన్నముగాకనుండుటచే ఛిన్నభిన్న లక్షణయుక్తంబై మిట్టపల్లముగలదైయుండిన క్షతజ వ్రణమనంబడు.

పిచ్ఛితవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రహార పీడనాభ్యాంతు యదంగం పృథుతాంగతమ్।
సాస్థితత్పిచ్ఛితంవిద్యా న్మజ్జారక్త పరిప్లుతమ్॥

తా. దెబ్బలవలనగాని బండి మొదలైన వానిచే నలుగుటవలనగాని అంగము విస్తరించి యెముకలతోగూడి మజ్జారక్తములయొక్క చేరిమిచే వ్రణభావముగలదై యుండిన పిచ్ఛిత మనంబడు.

ఘృష్ట లక్షణము.

శ్లో॥ ఘర్షణా దభిఘాతాద్వా యదంగం విగతత్వచమ్।
ఉష్ణస్రావా న్వితం తద్ధి ఘృష్టమిత్యభి నిర్దిశేత్॥

తా. ఒరసికొనుటవలనగాని లేక అభిఘాతమువలనగాని శరీరముయొక్క పైచర్మము వీడి మంటతోగూడి రక్తముస్రవింపుచుండిన ఘృష్టమనంబడు.

శల్యవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ శ్యావంసశోథంపిటికాన్వితంచ ముహుర్ముహుశ్శోణితవాహినంచ। మృదూద్గతంబుద్బుదతుల్యమాంసం వ్రణంసశల్యం సరుజంవదంతి॥

తా. వ్రణము నీలవర్ణము వాపుగలకురుపులతో వ్యాప్తంబై పలుమారు రక్తమును స్రవింపంజేయుచు మృదువుగనుండినదై నీటిబుగ్గవలె పైకిలేచినటువంటి మాంసము గలదై వేదనతోగూడియుండిన శల్యవ్రణమనంబడు.

కోష్ఠభేద లక్షణము.

శ్లో॥ త్వచోతీత్యసిరాదీని భిత్వావాపరిహృత్యవా।
కోష్ఠే ప్రతిష్ఠితం శల్యం కుర్యాదుక్తానుపద్రవాన్॥

తా. శల్య మేదుచర్మములకు లోభాగమున ప్రవేశించి నరములు మాంసములోని నరములు యెముకలు వీనిని భిన్నముజేసికొని లేక భిన్నముసేయకగాని కోష్ఠమును జెందిన కోష్ఠభేదమని తెలియవలయు. దానియందు పైజెప్పబడిన శల్య వ్రణోపద్రవంబులు గలుగు.

అసాధ్యకోష్ఠభేద లక్షణము

శ్లో॥ తత్రాన్తర్లోహితం పాండు శీతపాదకరాననమ్ ।
శీతోచ్ఛ్వాససంరక్తనేత్ర మానద్ధం పరివర్జయేత్ ॥

తా. ఎవనికి రక్తము లోన సంచితంబై పాండురవర్ణముగ కాళ్లు చేతులు చల్లగ నుండునో శ్వాసము చల్లగ వెడలునో నేత్రములెఱ్ఱనై యుండునో కడుపుబ్బరము గలిగి యుండునో అట్టివారు యమాలయంబున కేగుదురని తెలియవలయు.

మర్మక్షతసామాన్య లక్షణము.

శ్లో॥ భ్రమః ప్రలాపః పతనం ప్రమోహో విచేష్టనం గ్లానిరథో
ష్ణతా చ । స్రస్తాంగతా మూర్ఛనమూర్ధ్వవాత స్తీవ్రా రుజో
వాతకృతాశ్చ తాస్తాః । మాంసోదకాభం రుధిరంచ గచ్ఛేత్స
ర్వేంద్రియార్థోపరమ స్తథైవ । దశార్ధసంఖ్యేష్వభివిక్షతే
షు సామాన్యతో మర్మసు లింగముక్తమ్ ॥

తా. భ్రమ తలుచుమాటలు భూమిపైబడుట యింద్రియ మనోమోహముగలుగుట కాళ్లుచేతులు విదలించుట బడలిక వుష్ణముగలుగుట అంగసంధు లూడినటుల వేదన గలుగుట మూర్ఛ యెగయూపిరి వాతజన్య తీవ్రపీడ గలుగుట, రక్తముమాంసముకడిగిన నీళ్ళవలె ప్రవించుట సర్వేంద్రియ వ్యాపారము నశించుట యీ లక్షణములు సామాన్యముగ వుత్తరత్ర చెప్పంబడు మర్మములైన మాంస సిర స్నాయు అస్థిసంధులయొక్క క్షతములవలన గలుగు.

మర్మరహిత సిరావిద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ సురేంద్రగోపప్రతిమం ప్రభూతం రక్తం స్రవేత్తత్క్షయ
జశ్చ వాయుః । కరోతి రోగాన్వివిధాన్యథోక్తాన్ సిరాసువి
ద్ధాస్వథవా క్షతాసు ॥

తా. సిరను బొడుచుటవలనగాని లేక దానియందు గాయముదగులుట వలన గాని యింద్రగోప పురుగువర్ణమువలె నెఱ్ఱనైనరక్తము మిక్కుటముగ స్రవించిన మర్మ రహిత సిరావిద్ధమని తెలియవలయు. (మఱియు అరక్తక్షయమువలన వాతముప్రకోపించి పలువిధములైన ఆక్షేపకాదిరోగముల గలుగంజేయు.

స్నాయువిద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ కౌబ్జ్యం శరీరావయవావసాదః క్రియాస్వశక్తిస్తుములా రుజ
శ్చ । చిరాద్వ్రణో రోహతి యస్య చాపి తం స్నాయువిద్ధం పు
రుషం వ్యవస్యేత్ ॥

తా. కుబ్జత్వము శరీరమునందు బడలిక పనిచేయుట కశక్తము కడు వేదనగలిగి గాయము దీర్ఘకాలముమీద మాంసపూరితంబైన స్నాయువిద్ధమని తెలియవలయు.

సంధివిద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ శోథాభివృద్ధిస్తుములా రుజశ్చ బలక్షయః పర్వసుభేదశోథౌ ।
క్షతేషు సంధిష్వచలాచలేషు స్యాత్సర్వకర్మోపరమశ్చ లింగమ్ ॥

తా. చలనముగాని లేక అచలనముగాని గలసంధులయందు గాయముదగులుట వలన వాపుగలిగి వృద్ధిజెందుట మిక్కుటముగ వేదనగలుగుట సత్వముకొరవడుట సంధుల యందు భేదింపబడినటులనే పీడగలుగుట వాచుట యేపనిని జేయుటకుదోచకుండుట యీలక్షణములవలన సంధియందు గాయము తగిలినదని తెలియవలయు.

అస్థివిద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ ఘోరా రుజో యస్య నిశాదినేషు సర్వాస్వవస్థాసు చ నైతి
శాంతిమ్ । భిషగ్విపశ్చిద్విదితార్థసూత్ర స్తమస్థివిద్ధం పురు
షం వ్యవస్యేత్ ॥

తా. రేయుంబగలు భయంకరమైన పీడగలిగి జాగ్రతాది సర్వావస్థలయందు శాంతిజెందకుండిన వైద్యశాస్త్రవేత్తయగువాడు అస్థులయందు గాయము తగిలినదని తెలిసికొనవలయు.

సిరాది మర్మవిద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ యథాస్వమేతాని విభావయేచ్చ లింగాని మర్మస్వభితాడి
తేషు ॥

తా. సిరాదిమర్మస్థానములయం దభిఘాతముగలిగిన పూర్వోక్తభ్రమ ప్రలాపేత్యాది లక్షణములవలన తెలిసికొనవలయు మఱియు చకారమువలన యీ లక్షణంబులును సామాన్యలక్షణంబులును గలుగునని తెలియందగు.

మాంస మర్మవిద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ పాండుర్వివర్ణ స్స్పర్శితం నవేత్తి యోమాంసమర్మస్వభి
తాడితస్స్యాత్॥

తా. పాండురవర్ణము వైవర్ణ్యము స్పర్శజ్ఞాన శూన్యత గలవాడైయుండినమాంసమర్మమునందు గాయముగలిగినదని తెలియవలయు.

సర్వవ్రణోపద్రవములు.

శ్లో॥ విసర్పః పక్షఘాతశ్చ సిరా స్తంభోపతానకః।
మోహోన్మాద వ్రణరుజా జ్వర స్తృష్ణా హనుగ్రహః।
కాసశ్ఛర్ది రతీసారో హిక్కా శ్వాస స్సవేపథుః।
షోడశోపద్రవాః ప్రోక్తా వ్రణానాం వ్రణచింతకైః॥

తా. విసర్పము పక్షఘాతము సిరాస్తంభనము అపతానకము మోహము వున్మాదము వ్రణమునందుపీడ జ్వరము దప్పి * హనుగ్రహము దగ్గు వాంతి అతిసారము యెక్కిళ్లు శ్వాసము వణుకు అని పదియారు వుపద్రవంబులు వ్రణములయందు గలుగునని వ్రణవేత్తలగువారు వచించెదరు.

ఆగంతుకవ్రణ చికిత్స.

శ్లో॥ యష్టీమధుకయుక్తేనకించిదుష్ణేన సర్పిషా। మత్వాగంతువ్రణంవైద్యో ఘృత క్షౌద్రసమన్వితమ్। శక్త్యాక్రియాప్రయోక్తవ్యా పిత్తరక్తోష్మణా నిశి॥

తా. ఆగంతుక వ్రణమునందు అతిమధుర చూర్ణమును నేతిలోగలిపి యొకింత యుష్ణముజేసి లేపనము జేయవలయు. మఱియు శక్త్యను గుణ్యముగ నొకింత పిత్తకర రక్తశోధనకర వుష్ణకర పదార్థములను నెయ్యి తేనె అనువాని యుక్తముగజేసి రాత్రులయం దుపచరింపవలయు.

ఆగంతుకవ్రణ సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ బుధ్వాగంతు వ్రణంవైద్యో ఘృతక్షౌద్రసమన్వితామ్।
శీతాంక్రియాం చరే దాశు రక్తపిత్తోష్మనాశినీమ్॥

* హనుగ్రహమన—కటిమర్లు కిట్టికొనుట.

తా. వైద్యుడు ఆగంతుక వ్రణలక్షణమును బాగుగ నెఱింగి రక్త పిత్త వుష్ణనాశకర శీతకరక్రియలను నెయ్యి తేనె అనువాని యుక్తముగ జేయవలయు.

శ్లో॥ క్రుద్ధేసద్యోవ్రణేకుర్యాదూర్ధ్వంచా ధశ్చశోధనమ్।
లంఘనంచ బలంజ్ఞాత్వా భోజనాసృక్ప్రమోక్షణమ్॥

తా. ప్రకోపించియుండు ఆగంతుక వ్రణములయందు వమన విరేచన లంఘన భోజన రక్తమోక్షణముల వ్రణబలాను గుణ్యముగ జేయించవలయు.

గౌరాది ఘృతము.

శ్లో॥ గౌరాహరిద్రామంజిష్ఠా మాంసీమధుకమేవచ। ప్రపౌండరీకంహ్రీబేరంనతంముస్తంసచందనమ్। జాతీనింబపటోలంచ కరంజంకటుక రోహిణీ। మధూచ్ఛిష్టం మధూకంచ మహామేదాతథైవచ। పంచవల్కలతోయేన ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్। ఏతద్గౌరాదికంసర్పి స్సర్వవ్రణవిశోధనమ్। ఆగంతుకాశ్చసహజా స్సుచిరోత్థాశ్చ యే వ్రణాః। నాడీవ్రణశ్చవిషమో నశ్యంత్యేవ నసంశయః॥

తా. గోరోచనము పసపు మంజిష్ఠ జటామాంసి అతిమధురము ప్రపౌండరీకము కురువేరు గ్రంధితగరము తుంగముస్తెలు చందనము జాజి వేప చేతిపాట్ల కానుగవిత్తులు కటుకరోహిణి మైనము యిప్ప మహామేద పంచవల్కలములు వీనినిదంచి కషాయము కాచి అందొక ప్రస్థము నెయ్యిగలిపి ఘృతపక్వముకాచి లేపనముజేసిన సర్వవ్రణములు ఆగంతుకవ్రణములు సహజవ్రణములు దీర్ఘకాలముగనుండు వ్రణములు నాడీవ్రణములు దుష్టవ్రణములు వీనిని నిస్సంశయముగ హరింపంజేయు.

జాత్యాది తైలము.

శ్లో॥ జాతీనింబ పటోలానాం నక్తమాలస్యపల్లవాః। సిక్థంమధుకం కుష్ఠంద్వేనిశే కటురోహిణీ। మంజిష్ఠాపద్మకంలోధ్రమభయానీలముత్పలమ్। తుత్థకంశారిబాబీజం నక్తమాలస్యచక్షిపేత్। ఏతాసనమభాగాని పిష్ట్వాతైలంవిపాచయేత్। విషవ్రణ సముత్థేషు స్ఫోటకేషుచకచ్ఛుషు। కండూవిసర్పరోగేషుకీటదష్టేషుసర్వథా। సద్యశ్శస్త్రప్రహారేషుదగ్ధవిద్ధక్ష

తేషుచ । నఖదంతక్షతే దేహే దుష్టమాంసావఘర్షణే। భక్ష
ణార్థ మిదం తైలం హీడం శోధనరోపణమ్॥

తా. జాజియాకు వేపాకు చేతిపొట్లాకు కానుగాకు మైనము అతిమధురము చంగల్వకోష్టు పసపు మానిపసపు కటుకరోహిణి మంజిష్ఠ పద్మకాష్ఠము లొద్దుగ కరక్కాయ నల్లకలువగడ్డలు మైలుతుత్తము సుగంధిపాలవేరు కానుగవిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించినూరి కల్కముజేసి అందు తైలము గలిపి చిక్కగ కాచి సేవించిన విషమవ్రణము సర్వస్ఫోటకములు గజ్జి దురద విసర్పము పురుగుకాటు శస్త్రప్రహారము వలన తత్కాలమున గలిగిన గాయము కాలుటవలన గలిగిన గాయము పొడుచుటవలన గలిగిన గాయము నఖదంతములవలన గలిగిన గాయము శరీరమునందలి దుష్టమాంసమును భేదించుటవలన గలిగిన గాయము ఒరపిడివలన గాయము పరిశుద్ధమై మాంసపూరితంబయి మానును.

దూర్వాదితైలము.

శ్లో॥ దూర్వాస్వరససంసిద్ధం తైలం కింపిల్లకేనవా ।
దార్వీ త్వచశ్చకల్కేన ప్రధానం వ్రణరోపణమ్॥

తా. గరిక రసములోగాని కంపిల్ల రసములోగాని లేక మానిపసపు పట్టకల్కములోగాని తైలముగలిపి చిక్కగ కాచి లేపముజేసిన వ్రణముమాని మాంసపూరితంబగు యిది శ్రేష్ఠంబయినది.

ఆమాశయ భేదోపచారము.

శ్లో॥ ఆమాశయస్థే రుధిరే వమనం పథ్యముచ్యతే।
పక్వాశయస్థే దేయంచ విరేచన మసంశయమ్ ॥

తా. గాయము తగులుటవలన ఆమాశయమునందు రక్తము జేరియుండిన వమనమును పక్వాశయమునందు రక్తము జేరియుండిన నిస్సంశయముగ విరేచనమును జేయింపవలయు.

విపరీతకమల్ల తైలము.

శ్లో॥ సిందూరకుష్ఠం విషహింగురసోన చిత్రబాణాం ఘ్రిలాంగలి
కకల్కవిపక్వతైలమ్ । ప్రాసాదమంత్రహుతహుంకృదితుత్థ

ఫేనఃక్లిన్న వ్రణప్రశమనో విపరీతమల్లః । ఖడ్గాభిఘాతగురు
గండ మహోపదంశ। నాడీవ్రణవ్రణవిచర్చిక కుష్ఠపామాః।
ఏతాన్నిహంతి విపరీతక మల్లనామతైలం యథేష్టశయనాస
నభోజనస్య॥

తా. సిందూరము చంగల్వకోష్టు నాభి యింగువ వెల్లుల్లిపాయలు చిత్రమూలము తెల్లవెంపలి చెన్నచర్లగడ్డ హరిదళము మైలుతుత్తము పేలాలు నల్లమందు వీనిలో తైలముగలిపి కాచి వ్రణములయందు లేపనముజేసిన స్రావముగల వ్రణముల శమింపంజేయు మఱియు విపరీతమల్లకమను నీతైల లేపనమువలన కత్తిగాయము పెద్దగంటులు భయంకరమైన వుపదంశము నాడీవ్రణములు వ్రణము విచర్చిక కుష్ఠువుగజ్జి హరించు. దీనియందు పథ్యనియమములు లేవు.

సప్తవింశతి గుగ్గులము.

శ్లో॥ త్రికటు త్రిఫలాముస్తా విడంగా మృతచిత్రకమ్ । పటోలం
పిప్పలీమూలం హపుషా సురదారుచ । తుంబురుం పుష్క-
రం చవ్యవిశాలా రజనీద్వయమ్ । బిడం సౌవర్చలం క్షారం
సైంధవం గజపిప్పలీ । యావంత్యేతాని సర్వాణి తావ
ద్ద్విగుణగుగ్గులుః । కోలప్రమాణాం వటికాం భక్షయే న్మధు
నాసహ । కాసంశ్వాసం తథాశోఫ మర్శాంసిచ భగందర
మ్ । హృచ్ఛూలం పార్శ్వశూలంచ కుక్షివస్తిగుదేరుజమ్।
అశ్మరీ మూత్రకృచ్ఛ్రంచా ప్యంత్రవృద్ధిం తథాకృమీన్।
చిరజ్వరోప సృష్టానాం క్షతోపహతచేతసామ్।ఆనాహంచ
తథోన్మాదం సర్వకుష్ఠో దరాణిచ।నాడీదుష్ట వ్రణాన్సర్వాన్
ప్రమేహాన్ శ్లీపదంతిథా । ధన్వంతరికృతోహ్యేష స్సర్వ
రోగ నిషూదనః । సప్తవింశతికోనామ గుగ్గులుః ప్రతితో
మహాన్ ॥

తా. త్రికటుకములు త్రిఫలములు తుంగముస్తెలు వాయువిడంగములు శుద్ధిజేసిన నాభి చిత్రమూలము చేదుపొట్లి మోడి బోడతరము దేవదారు ధనియాలు పుష్కరమూలము చెవ్యము వెట్టిపుచ్చ పసపు మానిపసపు బిడాలవణము సౌవర్చలవణము సర్జక్షారము యవక్షారము సైంధవలవణము యేనుగుపిప్పలి వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి

దానికి రెండింతలు శుద్ధిజేసిన గుగ్గిలమును గలిపి మర్దించి రేగుగింజంత మాత్రలుజేసి తేనెతో సేవించిన దగ్గుఉబ్బసము వాపు మూలవ్యాధి భగందరము బొమ్మనొప్పి పార్శ్వశూల లోకడుపు పొత్తికడుపు గుదము అనువానియందలి శూల అశ్మరి మూత్రకృచ్ఛ్రము ఆంత్రవృద్ధి క్రిముల పురాణజ్వరము గాయము కడుపుబ్బరము వున్మాదము సర్వకుష్ఠువులు సర్వోదరములు దుష్టనాడీవ్రణములు ప్రమేహము శ్లీపదము వీనిని హరింపంజేయు. ఇది సర్వరోగ వినాశనార్థంబై ధన్వంతరిచే జెప్పంబడియె. ఇది కడుశ్రేష్ఠంబయినది.

* నాడీవ్రణ నిదానము.

శ్లో॥ యశ్శోథమామమతిపక్వముపేక్షతేజ్ఞో యోవావ్రణంప్రచు
రపూయమసాధువృత్తః। అభ్యంతరంప్రవిశతిప్రవిదార్యతస్య
స్థానానిపూర్వవిహితానితతస్సపూయః। తస్యాతిమాత్రగమ
నాద్గతిరిష్యతేతు నాడీవయ ద్వహతితేన మతాతునాడీ॥

తా. మూర్ఖమనుజుడు పండినవాపు నపక్వమనియెంచి యుపేక్షించుట వలనగాని లేక చీమునిండియుండు వ్రణము నుపేక్షించుటవలన గాని దానియందు చీము పూర్వోక్త త్వఙ్మాంసాదిక స్థానములంజెంది భేదించి మిక్కుటముగ లోనికేగుటవలన యేక మార్గముగలదై దానివలన చీము నాడివలె గారుచుండిన నాడీవ్రణమనంబడు.

నాడీవ్రణ భేదములు.

శ్లో॥ దోషైః త్రిభిర్భవతిసా పృథగేకశశ్చసం మూర్ఛితైరపిచ
శల్యనిమిత్తతోన్యా॥

తా. నాడీవ్రణము వాత పిత్త శ్లేష్మ సన్నిపాత శల్యజములవలన 5 విధంబులు.

వాతనాడీవ్రణ లక్షణములు.

శ్లో॥ తత్రానిలాత్పరుష సూక్ష్మముఖీ సశూలా ఫేనానువిద్ధమధి
కం స్రవతిక్షపాసు॥

తా. ముఖము రూక్షముగ సన్నగనుండుట శూలగలుగుట రాత్రులయందుమఱుగుతోగూడిన స్రావము మిక్కుటముగ గలుగుట యీ లక్షణములుగలది వాతనాడీవ్రణమని తెలియవలయు.

---

* నాడీవ్రణమన — వారికురుపు.

పిత్తనాడీవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తాత్తుతృడ్జ్వరకరీ పరిదాహయుక్తా పీతంస్రవత్యధికముష్ణ
మహస్సుచాపి॥

తా. దప్పి జ్వరము దాహముగలుగుట చీము పసపువర్ణము వుష్ణముగలదై పగటియందధికముగ స్రవించుట యీ లక్షణములుగలది పిత్తనాడీవ్రణమని తెలియవలయు.

కఫజనాడీవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ జ్ఞేయాకఫా ద్బహుఘనార్జున పిచ్ఛిలాస్రా స్తబ్ధా సకండురరు
జారజనీప్రవృద్ధా॥

తా. చీముగట్టిగ తెల్లగ బంకగ వెడలుట జడముగనుండుట దురద పీడగలుగుట రాత్రులయందధికముగ చీముస్రవించుట యీ లక్షణములుకలది శ్లేష్మజ నాడీ వ్రణమని తెలియవలయు.

శల్యజనాడీవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ నష్టంకథంచి దనుమార్గముదీరితేషు స్థానేషు శల్యమచిరేణ
గతిం కరోతి। సాఫేనిలం మథితముష్ణ మసృగ్విమిశ్రం స్రా
వంకరోతి సహసా సరుజంచ నిత్యమ్॥

తా. కంటకాదిశల్యములు చర్మము మొదలగువానియందు బ్రవేశించి యగుపడక నియమములైన వేగక్షయాది కారణ రహితంబులై సూక్ష్మమార్గముగలవై శల్యజ వ్రణమును గలుగంజేయు. దానియందు స్రావము నుఱుగుగ వేడిగ రక్తయుక్తముగ వెడలుటయేగాక మథించ బడినటుల పోట్లును గలిగియుండు.

సన్నిపాతజనాడీవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ దాహజ్వర శ్వసనమూర్ఛనవక్త్రశోషా యస్యాంభవంతి వి
హితానిచ లక్షణాని। తామాదిశేత్పవనపిత్తకఫ ప్రకోపా
ద్ఘోరామసుక్షయకరీ మివకాళరాత్రిమ్॥

తా. దాహము జ్వరము శ్వాసము మూర్ఛ నోరెండుట అనులక్షణంబులును పూర్వోక్త వాత పిత్త కఫప్రకోపమువలన గలిగెడి లక్షణంబులును గూడియుండిన సన్ని

పాతజ నాడీవ్రణమని తెలియవలయు. ఇది భయంకరమై ప్రాణములహరింపజేయుట యందు కాళరాత్రితో సమానంబైయుండు.

నాడీవ్రణసాధ్యాసాధ్య లక్షణము.

శ్లో॥ నాడీత్రిదోష ప్రభవా నసిధ్యే చ్ఛేషాశ్చతస్రః ఖలుయత్న
సాధ్యాః॥

తా. సన్నిపాతజ నాడీవ్రణం బసాధ్యము. తక్కినవి నాలుగును యత్నమువలన సాధ్యంబులగును.

నాడీవ్రణ సామాన్యచికిత్స.

శ్లో॥ నాడీనాం గతిమన్విష్య శస్త్రేణోత్పాట్య కర్మవిత్ ।
సర్వవ్రణ క్రమంకుర్యా చ్ఛోధనా రోపణాదికమ్ ।
కృశదుర్బల భీరూణాం నాడీమర్మా శ్రితాతుయా ।
క్షారమాత్రేణ సంభిద్యా న్నశస్త్రేణ కదాచన॥

తా. బుద్ధిమంతుడగు వైద్యుడు నాడీగతి నెఱింగి శస్త్రముచే దానింజీల్చి సర్వవ్రణములయందు జేయునటులనే శోధన రోపణాదిక క్రియలం జేయవలయు. మఱియు కృశత్వముగ సత్వహీని భయముగలవారలకు జనించిన నాడీవ్రణమును మర్మస్థలములయందు జనించిన నాడీవ్రణమును క్షారమువలన ఛేదనము జేయవలయునేగాని శస్త్రము వలన నెపుడును ఛేదనము జేయుంజనదు.

వాతనాడీవ్రణ చికిత్సాక్రమము.

శ్లో॥ నాడీం వాతకృతాంసాధు పాటితాం లేఖయే ద్భిషక్ ।
ప్రత్యక్పుష్పీ ఫలయుతై స్తిలైః పిష్టైః ప్రలేపయేత్॥

తా. వాతజనాడీవ్రణమును శస్త్రముతో జీల్చి లేఖన క్రియంజేసి దానిపై తెల్ల యుత్తరేణువిత్తులను నువ్వులనునూరి లేపనము జేయవలయు.

పిత్తజనాడీవ్రణమునకు తిలాదిలేపము.

శ్లో॥ పైత్తికం తిలమంజిష్ఠా నాగదంతీ నిశాహ్వయైః॥

తా. పిత్తజనాడీవ్రణమునందు నువ్వులు మంజిష్ఠ నాగదంతి పసపు వీనినినూరి లేపనము సేయవలయు.

కఫజనాడీవ్రణమునకు తిలాదిలేపము.

శ్లో॥ శ్లైష్మికం తిలయష్ట్యాహ్వానికుంభాఽరిష్టసైంధవైః॥

తా. కఫజనాడీ వ్రణమునందు నువ్వులు అతిమధురము నాగదంతి వేప సైంధవ లవణము వీనిని నూరి లేపనము సేయవలయు.

శల్యనాడీవ్రణమునకు తిలాదిలేపము.

శ్లో॥ శల్యజాంతిలమంజిష్ఠామధ్వాజ్యైర్లేపయేన్ముహుః॥

తా. శల్యనాడీవ్రణమునందు నువ్వులు మంజిష్టి వీనిని తేనె నేతితోగాని నూరి పలుమారు లేపనము సేయవలయు.

నాడీవ్రణ చికిత్స.

శ్లో॥ ఆదాధగ్నంవిధిత్వాతు సేచయేచ్ఛీతవారిణా ।
పంకేనా లేపనం కార్యంబంధనంచకుశాన్వితమ్ ।
ఆలేపనార్థంమంజిష్ఠా మధుకంచామ్లపేషితమ్ ।
శతధౌతఘృతోన్మిశ్రం శాలిపిష్టంచ లేపనమ్।
నాడీనాంగతిమన్విష్యశస్త్రేణోత్పాట్యకర్మవిత్ ॥

తా. అభిఘాతాదికములవలన యెముకలువిరిగిన దానిపై తొలుత శీతోదకమును బోసి తదనంతరము శస్త్రాదికములతో నిరలకపాయము గలుగకుండునటుల శరీరమున గుచ్చుకొనియుండు శల్యములయుక్తితో దీసి దానిపై యెఱ్ఱమన్నును బూసిదర్భలనునిది కట్టుగట్టి పిదప మంజిష్ఠిని అతిమధురమును నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి లేపనము జేసి పిదప 100 మార్లు కడుగబడిన నేతితో బియ్యపు పిండిని గలిపి లేపనము జేయవలయు.

జాత్యాదివర్తి.

శ్లో॥ జాత్యర్కశమ్యాకకరంజదంతీ సింధూత్థ సౌవర్చలయావ
శూకైః। వర్తిఃకృతాహంత్యచిరేణనాడీంస్నుక్షీరపిష్ట్వాసహ
సైంధవేన॥

తా. జాజి జిల్లేడు రేల క్రానుగ దంతివేరు సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము యవక్షారము వీని నుదకముతో నూరి వస్త్రమునకు బట్టించి వత్తిజేసిగాని లేక జెముడు పాలతో సైంధవలవణమును నూరి వత్తిజేసిగాని వ్రణమునందునిచిన నాడీవ్రణము శీఘ్రముగ హరించు.

నిర్గుండీ తైలము.

శ్లో॥ సమూలపత్రాంనిర్గుండీం పీడయిత్వారసేనతు।
తేనసిద్ధంసమంతైలంనాడీదుష్టవ్రణాపహమ్ ॥

తా. వావిలిసమూలమునుదంచి రసమునుదీసి దానికిసమముగ నూనెగలిపి తైలపక్వముగకాచి లేపనముజేసిన దుష్టనాడీవ్రణము హరించు.

నరాస్థి తైలము.

శ్లో॥ నరాస్థితైలలేపేనస్ఫుటతిశ్యత్యతివ్రణః ॥

తా. మనుజునియొక్క యెముకలనూనెను లేపనముజేసిన వ్రణము పగిలియెండును.

విడంగాది గుగ్గులు.

శ్లో॥ విడంగత్రిఫలావ్యోష చూర్ణం గుగ్గులునా సమమ్।
సర్పిషాంవటికాంకుర్యాత్ఖాదేత్వాహితభోజనః।
దుష్టవ్రణాపచిమేహా కుష్ఠనాడీవిశోధనః॥

తా. వాయువిడంగములు త్రిఫలములు త్రికటుకములు వీనిని చూర్ణముజేసి దీనికి సమముగ శుద్ధిజేసిన గుగ్గిలము గలిపి నేతితో మర్దించి యుండలుజేసి సేవించిన దుష్టవ్రణము అపచి మేహము కుష్ఠువు నాడీవ్రణము హరించు. దీనియందు చప్పిడి పథ్యము నాచరింపవలయు.

ఆరగ్వధాది వర్తి.

శ్లో॥ ఆరగ్వధనిశాకాలచూర్ణాజ్యక్షౌద్రసంయుతా।
సూత్రవర్తిర్వ్రణేయోజ్యా శోధనీగతినాశినీ॥

తా. రేల పసపు రేగుకాయ వీనిని చూర్ణముజేసి నెయ్యి తేనె గలిపి దానిలో నూలుతో చేసిన వత్తినిదడిపి వ్రణములో నునిచిన వ్రణశుద్ధంబై దానిగతి హరించు.

గుగ్గుల్వాది లేపము.

శ్లో॥ గుగ్గులుస్త్రిఫలావ్యోషై స్సమాంశై శ్చాజ్యయోజితః।
నాడీదుష్టవ్రణంచాపి జయేదపిభగందరమ్॥

తా. శుద్ధిజేసిన మహిసాక్షి గుగ్గిలము త్రిఫలములు త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి నేతితోనూరి లేపనముజేసిన దుష్టనాడీ వ్రణమును భగందరమును హరింపజేయు.

సర్వవ్రణములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ యవషష్టికగోధూమ పురాణాసితశాలయః। మసూరతువరీ
ముద్గయూషశ్చమధుశర్కరాః। విలేపీలాజమండశ్చ జాంగ
లామృగపక్షిణః। ఘృతంతైలంపటోలంచ వేత్రాగ్రంబాల
మూలకమ్। వార్తాకంకారవేల్లంచకర్కోటంతండులీయకమ్।
ఏతత్పథ్యంనరైస్సేవ్యం యథావస్థంయథామలమ్। వ్రణ
శోధేవ్రణేసద్యోవ్రణేనాడీవ్రణేషుచ॥

తా. యవలు 60 దినములకు ఫలించిన వడ్లబియ్యము గోధుమలు నల్లని వ్రాతిబియ్యము చిఱుసెనగలు కందులు పెసలు అనువాని యూషము తేనె పంచదార విలేపి పేలాలయొక్క మండము జాంగల దేశములోని పశుపక్షిమాంసము నెయ్యి నూనె పొట్లకాయ పెదురుమొలక లేతముల్లంగి వంకాయ కాకరకాయ మట్టుకాకరకాయ చిర్రికూర యివి వ్రణశోధనము వ్రణము సద్యోవ్రణము నాడీవ్రణము అనువాని యందు పథ్యకరంబులు. అట్లగుటంజేసివానినాయారోగావస్థాభేదముల దోషభేదముల నెఱింగి యథాయోగ్యముగ పథ్యమునందునిచి కొనవలయు.

వ్రణములయందపథ్యము.

శ్లో॥ రూక్షామ్లశీతంలవణంవ్యవాయ మాయాసముచ్చైఃపరిభా
షణంచ। స్త్రియాసమాలోకనమహ్నినిద్రాంప్రజాగరంచం
క్రమణంనితాంతమ్। శోకంవిరుద్ధాశనమంబుపానంతాంబూల
శాకానిచపత్రవంతి। అజాంగలంమాంసమసాత్మ్యమన్నం
వివర్జయేత్తంసతతంప్రయత్నాత్।

తా. రూక్షము పులుసు శీతలము వుప్పుగల రసములు మైధునము శ్రమ బిగ్గరగ మాటలాడుట స్త్రీలంజూచుట పగటినిద్ర రాత్రులయందు జాగరణము కడుసంచారము శోకము విరుద్ధాశనము వుదకపానము విడెము అనుకూరలు జలచరజంతుమాంసము శరీర ప్రకృతి కనుగుణముగాని యన్నము యివి యన్నియు వ్రణముల యందపథ్య కరంబు లగుటచే వానిని ప్రయత్న పూర్వకముగ వర్జింపవలయు.

అగ్నిదగ్ధవ్రణ నిదానము.

వాక్యమ్॥ తత్ర స్నిగ్ధంరూక్షం వాశ్రిత్యద్రవ్యమగ్నిర్దహతి। అగ్ని సంతప్తోహిస్నేహస్సూక్ష్మమార్గానుసారిత్వాత్। త్వగాదీన నుప్రవిశ్యాశుదహతి। తస్మా త్స్నేహదగ్ధే ధికారుజోభవంతి। తత్రప్లుష్టందుర్దగ్ధంసమ్యగ్దగ్ధం మతిదగ్ధంచేతి చతుర్విధం భవ త్యగ్నిదగ్ధమ్॥

తా. అగ్ని స్నిగ్ధ రూక్షద్రవ్యాశ్రితంబై దహనము సేయు మఱియు అగ్నిచే తపింపబడిన తైలము సూక్ష్మమార్గములవలన (అనగా రోమకూపములవలన) త్వఙ్మాంసాది సప్తధాతువుల యందు ప్రవేశించి శీఘ్రముగ దహింపంజేయు. కావున స్నేహ దగ్ధమున అధికమైన వేదనగలుగుట ఆయగ్నిదగ్ధము ప్లుష్టము దుర్దగ్ధము సమ్యగ్దగ్ధము అతిదగ్ధము అని 4 విధంబులు.

విశేషజ్ఞానము.

శ్లో॥ తత్రవివర్ణమాత్రంప్లుష్య తేతత్ప్లుష్టమ్।యత్రోత్తిష్ఠంతిస్ఫోటా స్తీవ్రదాహవేదనాశ్చిరాచ్చోప శామ్యంతి తద్దుర్దగ్ధమ్। సమ్యగ్దగ్ధ మవగాఢంతాళఫలవర్ణం సుస్థితం పూర్వలక్షణ యుక్తమ్। అతిదగ్ధంతు త్వఙ్మాంసావలంబన గాత్రవిశ్లేషణ సిరాస్నాయు సంధ్యస్థివ్యాపాదేనాతి మాత్ర వేదనా జ్వర దాహపిపాసా మూర్ఛాశ్వాసోప ద్రవాభవంతి। ఇతిప్లుష్టా దిభేదేన వహ్నిదగ్ధ శ్చతుర్విధో వ్రణోభవేత్॥

తా. అందు చర్మము వివర్ణంబగువరకు కాలిన ప్లుష్టమనియు కాలిన దానిపై బొబ్బలుగలిగి తీవ్రదాహవేదనాయుక్తంబై దీర్ఘకాలముమీద శాంతిజెందిన దుర్దగ్ధ మనియు లోతైన మూలముగలదై తాటిపండుతో తుల్యమైన వర్ణముగలదై బొబ్బలతో

వ్యాప్తంబై కడుదాహవేదనాయుక్తంబై యుండిన సమ్యగ్దగ్ధమనియు చర్మమాంసముల దహింపంజేయుటచే వానినూడునటులంజేసి సిరలు స్నాయువులు సంధులు అస్థులుఅను వానింజెరచి కడువేదనను జ్వరమును మంటను దప్పిని మూర్ఛను శ్వాసమును గలుగం జేసిన అతిదగ్ధమనియు తెలియవలయు. ఈభేదములకలన అగ్నిదగ్ధవ్రణము 4 విధంబులు.

అగ్నిదగ్ధ వ్రణ చికిత్స.

శ్లో॥ ప్లుష్టస్యాగ్ని ప్రశమనే కార్యముష్ణం తథౌషధమ్। శీతా ముష్ణాం చతుర్దగ్ధే క్రియాంకుర్యాత్తతః పునః। ఘృతాలేపన సేకాంస్తు శీతాన్యే వాస్య కారయేత్। అతిదగ్ధే విశీర్ణాని మాంసాన్యుద్ధృత్యశీతలామ్।క్రియాంకుర్యాచ్ఛ తాంకాలే శాలితండుల ఖండనైః। తిందుక్యాశ్చ కషాయైర్వా ఘృత మిశ్రైః ప్రలేపయేత్। సమ్యగ్దగ్ధేతు గాక్షీరి ప్లక్షచందన గైరికైః। సామృతైస్సర్పిషాయుక్తై రాలేపంగార యేద్భిషక్॥

తా. ప్లుష్టాగ్నిశమనార్థంబై వుష్ణకరౌషధముల లేపనము సేయవలయు. దుర్దగ్ధ మున శీతకర క్రియలనుగాని లేక వుష్ణకర క్రియలనుగానిచేసి తదనంతరము ఘృతాదుల యొక్క లేపనము సేచనము మొదలగు శీతకర క్రియలను జేయవలయు. అతి దగ్ధమున శిథిలంబై వ్రేలుచుండు మాంసమును ఛేదించి శీతకరక్రియను వరిబియ్యపుపిండిని నల్లతు మికిపట్టు కషాయముతోడంజేర్చి నేతినిగలిపి లేపనమును జేయవలయు. సమ్యగ్దగ్ధమున వెదురుప్పు మఱ్ఱి చందనము కావిరాయి తిప్పతీగె అనువాని కల్కములో నెయ్యిగలిపి కాచి లేపనము సేయువలయు.

పథ్యాది లేపము.

శ్లో॥ పథ్యాకర్దమజీరక మధుసిక్థకసర్జ మిశ్రితోలేపః। గవ్యం ఘృతమపహరతిచ పావక జనితంవ్రణంసద్యః॥

తా. కరక్కాయ బురద జీలకఱ్ఱ అతిమధురము మైనము గుగ్గిలము వీనిని నూరి గాని లేక ఆవునేతినిగాని లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము శమించు.

సుధాది లేపము.

శ్లో॥ సుధాంపురాతనీంపథ్యా వారిణాపరిపేషితామ్। లేపనంతైల దగ్ధస్యవిస్ఫోటవ్యాధి నాశనమ్॥

తా. ప్రాతసున్నమును వెలుగుమీది తేటనీరుతో నూరి లేపనముజేసిన వేడి నూనె వలన గలిగిన బొబ్బలు మానును.

దగ్ధయవ చూర్ణము.

శ్లో॥ దగ్ధయవభస్మచూర్ణం తిలతైలాక్తం ప్రలేపనాదచిరాత్ ।
హరతి శిఖిదాహదగ్ధంభూయోభ్యంగా ద్వ్రణంచాశు॥

తా. యవలనుగాల్చి మసిజేసి నువ్వులనూనెలోగలిపి పలుమారు లేపనము జేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము శీఘ్రముగ మానును.

చందనాది తైలము.

శ్లో॥ చందనం వటశృంగాశ్చమంజిష్ఠామధుకంతథా। ప్రపౌండరీకం
దూర్వాచ పతంగం ధాతకీ తథా। ఏతైస్తైలంవిపక్తవ్యంగో
క్షీరేణ సమాయుతం । అగ్నిదగ్ధేవ్రణేశ్రేష్ఠం తత్క్షణాద్రో
పణం పరమ్॥

తా. చందనము మర్రియూడకొనలు మంజిష్ఠి అతిమధురము ప్రపౌండరీకము గరిక రసకర్పూరము ఆరెపువ్వు అనువాని కల్కములో ఆవుపాలు నూనెగలిపి చిక్కగ తైలముకాచి లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణము తత్క్షణమున మాంసపూరితంబై మానును.

పటోలాది తైలము.

శ్లో॥ సిద్ధంకషాయకల్కాభ్యాంపటోల్యాఃకటుతైలకమ్ ।
దగ్ధవ్రణరుజాస్రావదాహ విస్ఫోటనాశనమ్॥

తా. చేదిపొట్ల కషాయములోగాని లేక దాని కల్కములోగాని తెల్లావనూనెనుగలిపి చిక్కగకాచి లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణమునందలి పీడ స్రావము మంటలు బొబ్బలు వీనిని హరింపంజేయు.

మధూచ్ఛిష్టాది తైలము.

శ్లో॥ మధూచ్ఛిష్టంసమధుకంలోధ్రం సర్జరసంతథా ।
మూర్వాచందనమంజిష్ఠంపిష్ట్వా సర్పిర్విపాచయేత్ ।
సర్వేషామగ్నిదగ్ధానాం వ్రణరోపణముత్తమమ్॥

తా. మైనము అతిమధురము లొద్దుగ గుగ్గిలము గరిక చందనము మంజిష్ఠి అను వాని కల్కములో నెయ్యిగలిపి చిక్కగకాచి లేపనముజేసిన అగ్నిదగ్ధవ్రణములన్నియు మాంసపూరితంబులై మానును.

లూతవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] భ్రమశ్వాసజ్వరం దాహమూర్ఛాఘూ
ర్ణం సకంపనం । శూలాందృష్టి ర్మహారౌద్రంలూతాః కుర్వ
న్తి దేహినామ్॥

తా. భ్రమ వుబ్బసము జ్వరము దాహము మూర్ఛగలుగుట ఒడలు తిరుగుట శరీరము వణకుట శూల కడుభయంకరమైన దృష్టిగలుగుట యీ లక్షణములుగలది లూతవ్రణమని తెలియవలయు. (దీనియందు వాత పైత్త శ్లేష్మ త్రిదోష భేదంబులు గలిగియుండు.)

త్రిదోషజ లూత లక్షణము.

శ్లో॥ భ్రువోర్మధ్యే గళేవస్తే స్తనేకంఠేచమూర్ధని ।
హృదిపృష్ఠే మర్మణీచ లూతస్స్యాత్తు త్రిదోషజః ।
అసాధ్యా కష్టసాధ్యావా జ్ఞాత్వావైద్య ఉపాచరేత్ ॥

తా. కనుబొమలయొక్క మధ్యప్రదేశము గళము హస్తములు స్తనములు కంఠము శిరము హృదయము వీపు అను మర్మస్థలములయందు వ్రణములు జనించిన త్రిదోష లూతయని తెలియవలయు. వీనియొక్క అసాధ్య కష్టసాధ్యముల నెఱింగి వైద్యుడు చికిత్సింపవలయు.

అసాధ్యలూత లక్షణము.

శ్లో॥ పక్వజంబూఫలాకారం తథారక్తం స్రవేద్యది ।
దంతోష్ణం శ్యామలం యస్య లూతదోషీ నజీవతి ।
తథాపి తస్యకర్తవ్యా చికిత్సా జీవితావధి॥

తా. నేరేడుపండు వర్ణముగలదై రక్తమును గార్చుచు దంతములు పెదవి నల్లనైయుండిన అట్టిలూతరోగి మృతిజెందునని తెలియవలయు. ఐనను జీవించియుండువరకు చికిత్సంజేయవలయు.

వాతలూత చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ఉత్పలం చందనంకుష్ఠం జీవంతీం శుంఠి
పాటలామ్ । మదనం బిల్వ నిర్గుండీ దమనం బ్రహ్మదండికా
మ్ । నఖంచ తగరంచైవ వేతసం వరుణంతథా । జలేపిష్ట్వా
ప్రలేపోయం వాతలూత నివారణమ్॥

తా. నల్లకలువ శ్రీగంధము చంగల్వకోష్టు మనుబాల శొంఠి కలిగొట్టు ప్రమంగ వేరు మారేడు వావిలి దవనము బ్రహ్మదండి నఖము గ్రంధితగరము ప్రబ్బలి వులిమిడి వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతో నూరి లేపనముజేసిన వాతలూత వ్రణము వారించు.

వాతలూతకు లాంగల్యాది లేపము.

శ్లో॥ లాంగలీ భానుమూలంచగ్రహధూమూజమూత్రకమ్।
దుత్తూరస్య ఫలేక్షిప్త్వా లేపోలూతవినాశకృత్॥

తా. చన్నచర్లగడ్డ జిల్లేడువేరు కరుధూపము వీనిని మేకపంచితముతో నూరి వుమ్మెత్తకాయలోనునిచి పుటంబిడి నూరిలేపనముజేసిన వాతలూతవ్రణము మానును.

పైత్తలూత చందనాది లేపము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] చందనం చోత్పలం ముస్తాం లాంగలీం శుంఠి
రేణుకామ్ । వాలుకం మధుయష్టించ కుసుంభ వల్కలా
న్వితమ్। తుల్యం పిష్ట్వా జలైర్లేపః పిత్తలూతప్రశాంతయే॥

తా. చందనము నల్లకలువదుంపలు తుంగముస్తెలు చన్నచర్లగడ్డ శొంఠి రేణుకలు కూతురుబుడమ యష్టిమధుకము కుసుంబపట్టు వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతో నూరి లేపనముజేసిన పైత్తలూతవ్రణము మానును.

శ్లేష్మలూతకు శ్లేష్మాటకాది లేపము.

శ్లో॥ [చరకే] శ్లేష్మాట శారిబా ముస్తా వరుణంనాగపుష్పికామ్।
వహ్నిపాటల పాఠాశ్చపలంవంశత్వచంసమమ్ ।
జలైః పిష్ట్వా ప్రలేపోయం కఫలూత ప్రశాంతయే॥

తా. విరిగిచెక్క గూడపాల తుంగముస్తెలు వులిమిడి నాగసంపంగి చిత్రమూలము కలిగొట్టు చిరుబొద్ది వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దీనికి సమముగ వెదురుపీచుగలిపి వుష్ణోదకముతో నూరి లేపనముజేసిన శ్లేష్మ లూతవ్రణము మానును.

త్రిదోషజలూతకు మదనాది లేపము.

శ్లో॥ మలంకౌక్కుటపారావం హింగూ మదన తాళకమ్। వంశత్వ
గ్గిరకర్ణీంచ రేణుకంచమనశ్శిలామ్। జలేపిష్ట్వా ప్రలేపోయం
లూతం హంతి త్రిదోషజమ్॥

తా. కోడివిష్ఠము పావురపిట్టవిష్ఠము యింగువ ప్రమంగవేరు హారిదళము వెదురుపీచు తెల్లగంటెన రేణుకలు మణిశిల వీనిని సమభాగములుగ నుష్ణోదకముతో నూరి లేపనముజేసిన త్రిదోషజ లూతవ్రణము మానును.

జ్యోతిష్మతీ లేపము.

శ్లో॥ జ్యోతిష్మతీంచకర్కోటీ పల్లవంపేషయేజ్జలైః ।
లేపోలూతాన్నిహంత్యాశు సప్తరాత్రైర్నసంశయః ।

తా. వెక్కుడుతీగ డావరడంగిచిగుళ్ళు లేక చేదుబీరచిగుళ్ళు వీని నుష్ణోదకముతో నూరి 7 దినములు లేపనముజేసిన త్రిదోష లూతవ్రణము నిస్సంశయముగ శీఘ్రముగ మానును.

సర్పాక్షీ లేపము.

శ్లో॥ నరమూత్రేణసర్పాక్షీం పిష్ట్వాలేపంతు కారయేత్ ।
అసాధ్యాంసాధయేల్లూతాం త్రిదోషోత్థాం వినిర్దిశేత్ ।

తా. సర్పాక్షీమూలమును నరమూత్రముతో నూరి లేపనముజేసిన అసాధ్యమైన త్రిదోష లూతవ్రణము మానును.

గోజిహ్వాది లేపము.

శ్లో॥ గోజిహ్వాపల్లవాఃపాఠా మూలంతోయేనపేషయేత్
లేపేననాశయేల్లూత మసాధ్యాంవిషజిహ్వకామ్॥

తా. బరికెంకచిగుళ్ళు చిరుబొద్దివేరు వీని నుష్ణోదకముతో నూరి లేపనముజేసిన అసాధ్యమైన త్రిదోష లూతవ్రణము విషజిహ్వక మానును.

(జాజికాయ జాపత్రి పిప్పలి మోడి లవంగములు కాచు వోమము ఖురాసాని వోమము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి 1 తులము రసకర్పూరము గలిపి వృష్ణోదకముతో మర్దించి 2 వీసములయెత్తు రసకర్పూరము తూగునటుల మాత్రలుజేసి 2 మండలములు ప్రాతస్సాయంకాలముల నొక్కొక్కమాత్ర చొప్పున ఆవునేతితో సేవించిన సర్వలూతవ్రణములు భగందరము గండమాల మేహవ్రణములు మొదలగు సర్వవ్రణములు హరించు. ఈ యౌషధసేవనకాలంబున చప్పిడివంటకమును భుజింపవలయు. మఱియు భగందరవ్రణనివారణార్థంబై చెప్పంబడియుండు రవితాండవరసమును కాలాగ్నిరుద్రరసమును రసకర్పూరమును లూతవ్రణములయందును బ్రయోగింపందగు.)

(ఓం నమో భగవతే రుద్రాయ ఓంసురా మహాద్వివమదనివహ హుం సురసుర అప్పహేనేనిక ప్రచనూద హానూవచమాను రహణాంస్వాహా॥ అను మంత్రముతో లూతవ్రణములను మంత్రింపవలయు. మఱియు సర్వౌషధముల నొసంగునపు డామంత్రమునే బఠింపవలయు.)

భుజపత్ర బంధము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కుంకుమంచందనంక్షీరైః పిష్ట్వామంత్రమిదంలిఖేత్। భూర్జపత్రేచతద్ధార్యం గళేవాబాహుమూలకే। లూతాః హంతినసందేహో బంధయేచ్ఛ్వేతసూత్రకైః॥

తా. కుంకుమ శ్రీగంధము వీనిని పాలతోనూరి భుజపత్రపాకుపై పైజెప్పబడిన మంత్రమును వ్రాసి దానిని మడచి తెల్లదారమున బంధించి మెడయందుగాని లేక సందిటియందుగాని గట్టికొనిన సర్వలూతవ్రణములు నిస్సంశయముగ హరించు.

* చల్ది చికిత్స.

క॥ మురదారుసింగు వెన్నయు। సరవిగ మర్దించి వేడ్కఁ జయ్యన
ధరణి। న్నరులకుఁ బ్రామినయప్పుడె। సురుచిరముగ మాను
మురికిపొన్నరులెల్లన్॥

క॥ ఆదొండవేరుగంధము। పాదుగనా వాలముద్దభక్షణచేయన్।
శేదేశునికృపచేతను। నాదము లేనట్టికప్పు నాగురుమాన్పున్॥

* చల్దియన—మురికిపొన్నారి.

మర్కటీ రోగోత్పత్తి.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] దేవేషుభావమానేషు హ్యంధకాసురసంయుగే। రుద్రకోపానలోత్పన్నా మర్కట్యో వేదనోత్కటాః॥

తా. తొల్లి దేవతలు అంధకాసురునితో యుద్ధము జేసినపుడు పరాజితులైనందున రుద్రకోపాగ్నివలన అత్యుత్పాతమైన వేదనగల మర్కటీరోగములు జనించె. అవెవ్వియనిన.—

మర్కటీరోగ భేదములు.

శ్లో॥ జిహ్వకా పద్మినీ నందా వాసినీ మోహినీ తథా।
దాహినీ కాళరాత్రీచ క్షోభిణీ చాష్టసంఖ్యయా॥

తా. జిహ్వక పద్మిని నంద వాసిని మోహిని దాహిని కాళరాత్రి క్షోభిణి అన మర్కటీరోగములు 8 విధంబులు.

జిహ్వకామర్కటీలక్షణము తచ్చికిత్స.

శ్లో॥ సిద్ధార్థసదృశాకార జిహ్వకానామమర్కటీ।
తృణధాన్యనిశాదార్వీపిష్ట్వాతండులవారిణా।
తథాతస్యప్రదాతవ్యో లేపోయంవిషనాశనః।
మంత్రేణశంభుదేవస్య దినేపోహతితద్విషమ్॥

తా. తెల్లావాలవలె తెల్లనిపొక్కులు జనించిన జిహ్వకయను పేరం బరగు మర్కటి యనంబడు. దానియందు దూసరిబియ్యము పసపు మ్రానిపసపు అనువానిని సమభాగములుగ పసిగడుగుతో నూరి "ఓం హ్రాం హ్రీం ఫట్ స్వాహా" అను శంభుదేవ మంత్రముతో నభిమంత్రించి లేపనముజేసిన జిహ్వకయను మర్కటీరోగముయొక్క విష మొకదినములో మానును.

పద్మినీమర్కటీ లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తదర్దురసంకాశం గాత్రంయస్యప్రదృశ్యతే।
పద్మినీమర్కటీనామదాహఃకండూర్విదాహితా॥

తా. శరీరమున నెఱ్ఱనిదద్దువలె జనించి శరీరమునంతయు శెలచి తాపము దురద మంటలు గలిగియుండిన పద్మినీమర్కటి యనంబడు.

పద్మినీమర్కటికి పునర్నవాది లేపము.

శ్లో॥ పునర్నవోద్భవంమూలం సప్తపర్ణింసమంతథా।
గోమూత్రాధారనాళేన పిష్ట్వాలేపోవిషాపహః॥

తా. తెల్లగలిజేరువేరు యేడాకులయరటివేరు సమభాగములుగ దంచి ఆవుపంచితముతోను కలితోను నూరి "ఓం ముంచముంచ యితిస్వాహా" అను మంత్రముతో నభిమంత్రించి లేపనముజేసిన పద్మినియను మర్కటీరోగము హరించు.

నందామర్కటీ లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ఆగ్నేయస్ఫోటకాకారం యద్గాత్రంసా
తునందికా।శూలదాహజ్వరంకంపంయాఁతిగాత్రంసవేదనమ్॥

తా. శరీరమున నగ్నిదగ్ధముతో సమానమైన బొబ్బలులేచుట శూల తాపము జ్వరము శరీరకంపము గలుగుట శరీరమునొచ్చుట యీ లక్షణములుగలది నందయను మర్కటీరోగమని తెలియవలయు.

నందామర్కటికి పద్మపత్రాది లేపము.

శ్లో॥ పద్మపత్రోశీరకంచ శ్వేతచందనముత్పలమ్।
శీతతోయేనపిష్ట్వాను లేపోమంత్రంసుఖావహామ్॥

తా. తామరాకు వట్టివేరు శ్రీగంధము కలువగడ్డ వీనిలో దేనిదేని శీతోదకముతో నూరి "ఓం స్వాహా భూర్భువస్వాహా హాంస్వాహా" అను మంత్రముతో నభిమంత్రించి లేపనముజేసిన నందయను మర్కటీరోగము హరించు.

వాసినీమర్కటీ స్వరూపము.

శ్లో॥ వక్త్రంచపింగళం కృష్ణాజ్వలితాగ్నినిభేక్షణా।
వింశదంఘ్రిమహాకారాద్రీ వాసినీనామమర్కటీ॥

తా. ముఖము పింగళవర్ణముగలదిగ శరీరము నలుపువర్ణముగలదిగ అగ్నివలె జ్వలించుచుండు నేత్రములుగలదిగ యిరువదిపాదములుగలదిగ మహాభయంకరముగనుండునది వాసియను మర్కటీదేవతయని తెలియవలయు.

వాసినీమర్కటీ లక్షణము.

శ్లో॥ ఆగ్నేయస్ఫోటకాశ్చైవ జాయంతేతద్విషాధికే।
విధ్యంతిసర్వగాత్రాణి పూతిగంధముఖంభవేత్॥

తా. అగ్నితో దగ్ధంబైనటుల స్ఫోటకములు జనించి విషమించినపుడు శరీరంబంతయు సూదులతో బొడుచునటుల వేదనగలుగుట ముఖము దుర్గంధముగ నుండుట యీ లక్షణములుగలది వాసినియను మర్కటీరోగమని తెలియవలయు.

వాసినీమర్కటికి ఈశ్వర్యాది లేపము.

శ్లో॥ ఈశ్వరీనింబపత్రాణి శ్వేతాకాశాకుశాస్తథా।
కషాయైఃపంచభిర్ధౌతే తల్లేపశ్చసుఖావహః॥

తా. ఈశ్వరివేరు వేపాకు గరికవేరు కుశదర్భవేరు వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతో నూరి యీదిగువ నుదహరించెడి పంచత్వక్కులకషాయముతో మర్కటీరోగమును గడిగి యభిమంత్రించి లేపనముజేసిన వాసినియను మర్కటీరోగము హరించు.

పంచత్వక్కుల కషాయము.

శ్లో॥ ఉదుంబరవటాశ్వత్థ చూతప్లక్షసముద్భవాః।
త్వక్పంచకకషాయేణ శివమంత్రశ్శివోదితః॥

తా. మేడి మఱ్ఱిరావి మామిడి జువ్వి యను పంచత్వక్కుల దంచి కషాయము కాచి దానితో మర్కటీరోగమును గడుగవలయు. మఱియు దానిని "ఓం నమోభగవతే రుద్రాయ హరహర గచ్ఛతు విషంస్వాహా" అను మంత్రముతో నభిమంత్రించి పూర్వోక్తఔషధములను లేపనము సేయవలయు.

మోహినీ మర్కటీ స్వరూపము.

శ్లో॥ బహుపాదామహాకాయా బహురూపావిషోత్కటా।
మోహినీనామ విజ్ఞేయా విద్ధోధత్తేన జీవితమ్॥

తా. అనేకపాదములు గొప్పశరీరము పెక్కురూపములుగలదై కడువిషముతో గూడియుండునది మోహినీమర్కటీదేవత యని తెలియవలయు. ఇది సోకినమనుజుడు జీవించడు.

మోహినీ మర్కటీ లక్షణము.

శ్లో॥ రోమాంచోథజ్వరోదాహో స్వేదో నిద్రాండవర్ధనమ్ ।
రక్తాంగంశ్వయథుశ్చేతి తయాదష్టస్యలక్షణమ్ ॥

తా. గగుర్పాటు జ్వరము దాహము చెమట నిద్రాభంగముగలుగుట అండములు వృద్ధింజెందుట శరీరము రక్తవర్ణముగనుండుట శరీరమువాచుట యీ లక్షణములవలన మోహినీమర్కటి సోకినదని తెలియవలయు.

దాహినీ మర్కటీ లక్షణము.

శ్లో॥ అగ్నితుల్యాబృహత్పాదా దురంతాగరళోత్కటా ।
దాహినీదాపరాధీతా మూర్ఛాదాహోతిదారుణః ॥

తా. అగ్నివలెమండుచు గొప్పపాదములుగలదై మృత్యుప్రదంబై అత్యుత్కటమైన విషముతో గూడియుండునది దాహినీమర్కటి యనంబడు. అది సోకిన మూర్ఛ కడుభయంకరమైన దాహము గలుగు.

మోహినీ మర్కటీ చికిత్స.

శ్లో॥ గర్దభాండప్రియంగూచ శ్వేతచందనచిత్రకమ్ ।
శిఖినీలోత్పలంచాపి త్వాలేపో హంతితద్విషమ్॥

తా. కలుజువ్వి (ధరణివేరు) పేంకణము శ్రీగంధము చిత్రమూలము మయూర శిఖి నల్లకలువగడ్డ వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతో మెత్తగనూరి "ఓం నమోరుద్రాయ హేనవే గౌరీపతయే సుహాపక్ష రాజాయ పక్షి పాతేనహర విషంజాహాహా" అను మంత్రముతో నభిమంత్రించి లేపనముజేసిన మోహినియగు మర్కటీరోగము హరించు.

కాళరాత్రి మర్కటీ స్వరూపము.

శ్లో॥ శుక్లాకృష్ణాఘనాంఘ్రిశ్చ రోమాంచావిషవన్మదా ।
కాళరాత్రిస్తయాదష్టే నమంత్రంనచ భేషజమ్ ॥

తా. తెల్లగగాని లేక నల్లగగానియుండుట బరువై పాదములు గలిగియుండుట రోమములు నిద్రబొడిచికొనియుండుట కడు విషతుల్యముగనుండుట యీ లక్షణములు గలది కాళరాత్రిమర్కటియని తెలియవలయు. ఇది సోకిన మంత్రౌషధములు లేవు.

క్షోభిణీ మర్కటీ స్వరూపము

శ్లో॥ బహుపాదాన్వితా శ్వేతారక్తపాదానచేక్షణా ।
క్షోభిణీపాచవిజ్ఞేయాస్ఫోటశోదద్రవణాదయః ॥

తా. అనేక పాదములతో గూడియుండుట తెల్లగనుండుట యెఱ్ఱనిపాదములు గలదిగనుండుట దృష్టిలేకుండుట యీ లక్షణములుగలది క్షోభిణీమర్కటియని తెలియవలయు. ఇది సోకిన బొబ్బలు సూదులతో బొడుచునటుల వేదన వ్రణములు మొదలుగునవి గలుగు.

క్షోభిణీ మర్కటీ చికిత్సాక్రమము.

శ్లో॥ కషాయైః క్షాళనం త్వగ్భిస్సింధు మధ్వాజ్యలేపనమ్ ।
పశ్చాచ్ఛిన్నేశ్వరీమూలం మధుపర్ణీ శతావరీ ।
చందనోదక పిష్టానాం చందనం లేపనంహితమ్ ।
సమంత్ర మౌషధంప్రోక్తం మర్కటీ విషనాశనమ్ ॥

తా. మర్కటీరోగమును పంచత్వక్కులకషాయముతో గడిగి సైంధవలవణములో తేనె నెయ్యిగలిపి లేపనముజేసి తదనంతరము తిప్పతీగె యీశ్వరివేరు గుమ్ముడువేరు పిల్లిపీచర అనువానిని సమభాగములుగ శ్రీగంధపురసముతోనూరి లేపనముజేసిన క్షోభిణి యను మర్కటీరోగము హరించు. (మఱియు 8 విధములైన మర్కటీరోగములయందు పూర్వోక్త ఔషధలేపనమును మంత్రాభిమంత్రముల నొక మండలముగానిలేక 2 మండలములుగాని జేయవలయు.) వానిచే మర్కటీరోగవిషములు హరించు.

అర్బుదరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] గాత్రప్రదేశే క్వచిదేవదోషా స్సంమూర్ఛితామాంస మసృక్ప్రదూష్య। వృత్తం స్థిరం మందరుజం మహాంత మనల్పమూలం చిరవృద్ధిపాకమ్। కుర్వంతిమాంసోచ్ఛ్రయమత్యగాధం తదర్బుదంశాస్త్రవిదోవదంతి। అర్బుదే గ్రంథివ త్కుర్యా ద్వేధితం సుతరాం హితమ్ ॥

తా. ప్రకోపించిన దోషములు శరీరమునం దేదైన నొకభాగమున మాంసరక్తములం జెఱచి గుండ్రమై స్థిరమై యొకింత నొప్పిగలదై గొప్పదియై లోతుగ వ్యాపించిన

పూలముగలదై చిరకాలము మీద వృద్ధింజెంది లోతుగలదైయుండు మాంసపు ముద్దను గలుగంజేసిన వైద్యవేత్తలు అర్బుదమని వచించెదరు. దీనియందు గ్రంథులవలెనే సిరా శోధను సేయుట కడుహితకరంబు. (అర్బుదమన—పారగడ్డ.)

అర్బుదరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ మృదుస్థూల స్తథాశోఫః క్వచిద్గాత్రే ప్రకాశితః ।
సుజాత మర్బుదంజ్ఞేయం చిరాద్వృద్ధశ్చ పాకకృత్ ।
భవేత్తం పాచయేచ్ఛోధం లేపనైః పాకకారకైః ॥

తా. శరీరమునం దేదైన నొకభాగమును మృదువుగ గొప్పదిగనుండు వాపుజనించి మెల్లయుచు చిరకాలము మీద బాగుగ వృద్ధింజెంది పాకమునుజెందిన అర్బుద మనంబడు. దీనిని పాకోపయుక్తలేపనములవలన పాకము జేయించవలయు.

అర్బుద భేదములు.

శ్లో॥ వాతేనపిత్తేన కఫేనచాపి రక్తేనమాంసేన చమేదసాచ ।
తజ్జాయతేతస్యచలక్షణాని గ్రంథేస్సమానానిసదాభవంతి॥

తా. అర్బుదము వాత పిత్త కఫ రక్త మాంస మేదజములన 6 విధంబులు. వానియం దెల్లపుడు గ్రంథిలక్షణంబులే గలిగియుండు.

రక్తార్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ దోషఃప్రదుష్టో రుధిరం సిరాసు సంకుచ్య సంపీడ్య తతోస్య పాకమ్ । సాస్రావమున్నహ్యతి మాంస పిండం మాంసాంకురై రాచితమాశు వృద్ధమ్ । కరోత్యజస్రం రుధిరప్రవృద్ధి మసాధ్యమేత ద్రుధిరాత్మకంతు । రక్తక్షయోపద్రవ పీడితత్వా త్పాండుర్భవేత్సోర్బుదపీడితస్తు॥

తా. ప్రకోపించిన దోషము సిరలయందు రక్తమును సంకోచపఱచి (అనగా జేర్చి) పీడించుటచే మాంసపుముద్దను యెత్తుగజేసి యొకింత పండునటులం జేయుట కొంచెముగ స్రావముగలదై మాంసపుయంకురములతో వ్యాప్తంబై శీఘ్రముగ వృద్ధింజెందునదియై యుండుటవలన యెల్లపుడు రక్తమును గార్చుచుండుట రక్తము క్షయించుటవలన అర్బుద పీడవలన శరీరము తెల్లపుబారుట యీ లక్షణములుగలది రక్తార్బుదమని తెలియవలయు. ఇది యసాధ్యము.

మాంసార్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ ముష్టిప్రహారాదిభి రర్దితేంగే మాంసం ప్రదుష్టం జనయేద్ధి శోఫమ్ । అవేదనం స్నిగ్ధ మనన్యవర్ణ మపాకమశ్మోపమ మప్రచాల్యమ్ । ప్రదుష్ట మాంసస్య నరస్య గాఢ మేతద్భవేన్మాంస పరాయణస్య । మాంసార్బుదం త్వేత దసాధ్య ముక్తం సాధ్యేష్వపీమానితు వర్జయేచ్చ॥

తా. పిడిదెబ్బలు మొదలగు వానివలన అంగపీడితుడైయుండ దుష్టమైన మాంసము వేదనారహితంబై మినమినలాడుట చర్మసమానవర్ణము గలదై పాకరహితంబై ఱాయివలె గట్టిగ చలించనదియైయుండు వాపును గలుగంజేసిన మాంసార్బుద మనంబడు. ఇది అసాధ్యము. ఈ మాంసార్బుదము మాంసము జెడినవానికి ప్రతిదినము మాంసమును భక్షించెడు వానికిని తఱుచుగ జనించు. ఈ క్రింద జెప్పంబడు నర్బుదములు సాధ్యంబులైనను వర్జింపవలయు.

అసాధ్యార్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ సంప్రస్రుతం మర్మణియచ్చజాతం స్రోతస్సు వాయచ్చ భవేదచాల్యమ్ ॥

తా. మర్మస్థలములపైజనించి స్రావముతోగూడియుండు అర్బుదమును నాసాదిమార్గములపై జనించియుండు అర్బుదమును మఱియు స్థిరముగనుండు అర్బుదమును అసాధ్యంబులు.

అధ్యర్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ యజ్జాయతేన్యత్ఖలుపూర్వజాతే జ్ఞేయం తదధ్యర్బుదమర్బుదజ్ఞైః॥

తా. పూర్వము జనించిన యర్బుదము మీద వేరొక యర్బుదము జనించిన అధ్యర్బుద మనంబడు.

ద్విరర్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ యద్ద్వంద్వజాతం యుగపత్క్రమాద్వా ద్విరర్బుదం తచ్చ భవే దసాధ్యమ్।

తా. ఏకకాలమునందుగాని లేక 1 దానికి వెనుక నొకటిగాని రెండర్బుదములు సమీపములుగ జనించిన ద్విరర్బుద మనంబడు. ఇది యసాధ్యము.

అర్బుద పాకాద్యుత్పత్తి కారణము.

శ్లో॥ నపాకమాయాంతి కఫాధికాద్వా మేదోబహుత్వాచ్చవిశేష
తస్తు। దోషస్థిరత్వా ద్గ్రథనాచ్చ తేషాం సర్వార్బుదా స్త్వేవ
విసర్గతస్తు ॥

తా. కఫముగాని లేక మేదస్సుగాని యధికములుగ నుండుటవలన దోషములు స్థిరములుగ నుండుటవలన దోషములు 1 దానితో నొకటిజేరుటవలన సర్వార్బుదములయందు స్వభావముగ పాకము గలుగకనుండు.

గంధాది లేపము.

శ్లో॥ గంధశిలా విశ్వౌషధవిడంగ నాగభస్మ భిస్సమైశ్చూర్ణమ్ ।
కృకలాస రక్తయుక్తంలే పాత్సద్యో ర్బుదధ్వంసి ॥

తా. గంధకము మణిశిల శొంఠి వాయువిడంగములు నాగభస్మము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి తొండరక్తములోగలిపి లేపనముజేసిన తక్షణమున అర్బుదము హరించు.

యవక్షారాది లేపము.

శ్లో॥ లిప్త్వా యవక్షార విడంగబీజం గంధోపలై స్సార్య వ్యసృణీ
కృతైర్యత్ । రక్తేన మిశ్రై స్సరటస్య సద్య స్త్వధ్యర్బుదం
శామ్యతి నాన్యథైతత్ ॥

తా. యవక్షారము వాయువిడంగములు వీనిని ఖల్వములోనునిచి వెన్నతో మర్దించి తొండరక్తమునందుగలిపి లేపనముజేసిన అధ్యర్బుదము తక్షణమున నశించు. ఇది మఱియొక విధముగ నశింపదు.

హరిద్రాది లేపము.

శ్లో॥ హరిద్రాలోధ్రపత్తంగ గుడధూమ మనశ్శిలాః ।
మధుప్రగాఢో లేపోయం మేదోర్బుద హరఃపరః ।
ఏతామేవ క్రియాంకుర్యా దశేషాం శర్కరార్బుదే ॥

తా. పసపు లొద్దుగ రసకర్పూరము బెల్లము కరుధూపము మణిశిల వీనిని ఖల్వములోనునిచి మర్దించి తేనెలోగలిపి లేపనముజేసిన మేదోర్బుదము నశించు. ఈ క్రియనే శర్కరార్బుదమునందును జేయందగు.

రౌద్ర రసము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధసూతం సమంగంధం మర్దయేద్యామ
చతుష్టయమ్ । నాగవల్లీ బలాద్రావై ర్మేఘనాద పున
ర్నవైః । గోమూత్రైః పిప్పలీయుక్తైః మర్దయిత్వా పుటే
ల్లఘు । లిహేత్క్షౌద్రై రసో రౌద్రః గుంజామాత్ర మితం
భవేత్ । పారిజాతాంబుదం చైవ కాసమర్దంచ సక్షిపేత్ ।
నింబపత్రో ద్భవై శ్చాథ తత్కల్కై ర్హంత్యర్బుదవ్రణమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసినరసము శుద్ధిజేసిన గంధకము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి 4 ఝాములు కాటుకవలె మర్దించి పిప్పలిచూర్ణమునుజేర్చి మర్దించి తమలపాకుల తొడిమెలరసము ముత్తవపులగము ఎఱ్ఱమూర తెల్లగలిజేరు అనువాని రసములతోను గోమూత్రమును మరల 4 ఝాములు మర్దించి లఘుపుటంబిడి గురిగింజమాత్రను తేనెతో సాయంప్రాతఃకాలముల సేవింపుచుండుటయేగాని పారిజాతపాకు తంగేడాకు కసివెందాకు వేపాకు అనువానిని కల్కముజేసి కాచి లేపనముజేసిన అర్బుదములు హరించు.

అర్బుదమునకు చిత్రమూలాది లేపము.

శ్లో॥ చిత్రకం చిరిబిల్వంచ శృంగిబేర పునర్నవమ్ ।
లాంగలీ శిగ్రుమూలంచ దంతీ లవణపంచకమ్ ।
సకణా మరిచం పిష్ట్వా గోమూత్రేణ ప్రలేపయేత్ ।
సర్వార్బుదా వినశ్యంతే నరో హంతి పునర్నవామ్ ॥

తా. చిత్రమూలము క్రానుగవేరు అల్లము గలిజేరు చెన్నచెంగల్వ మునగవేరు నేలదంతి పంచలవణములు పిప్పలి మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ ఆవుపంచితము తోనూరి లేపనముజేసిన సర్వార్బుదములు హరించు మరల జనింపబోవు.

గళగండ నిదానము.

శ్లో॥ నిబద్ధశ్శ్వయథుర్యస్య ముష్కవల్లంబతే గళే।
మహాన్వాయది వా హ్రస్వో గళగండంత మాదిశేత్॥

తా. కంఠమునందు పెద్దదిగగాని లేక చిన్నదిగగాని నుండు వాపు జనించి వృషణమువలె వ్రేలుచుండిన గళగండ మనంబడు.

గళగండ సంప్రాప్తి.

శ్లో॥ వాతఃకఫశ్చాపిగళే ప్రదుష్టో మన్యేసమాశ్రిత్యతథైవ మేదః।
కుర్వంతిగండం క్రమశస్స్వలింగైస్సమన్వితం తంగళగండ
మాహుః॥

తా. దుష్టములైన వాత కఫ మేదస్సులు గొంతునందలి సిరలజెంది క్రమముగ వృద్ధింజెంది తమతమ లక్షణయుక్తంబై నొకయుంటను గలుగంజేసిన గళగండమనంబడు. (ఇది వాతజ కఫజ మేదజములన 3 విధంబులు.)

వాతిక గళగండలక్షణము.

శ్లో॥ సూచీవ్యధా కృష్ణ సిరావనద్ధశ్శ్యావారుణో వాపద నా
త్మకస్తు। పారుష్యయుక్తశ్చిరవృద్ధ్యపాకో యదృచ్ఛయా
పాకమియాత్కదాచిత్। వైరస్యమాస్యస్యచతస్యజంతో
ర్భవేత్తథా తాలుగళప్రశోషః॥

తా. సూదులతో బొడుచునటుల పీడగలుగుట నల్లని సిరలతో వ్యాప్తంబైయుండుట నీలముగ లేక యెఱ్ఱగ కఠినముగ నుండుట చిరకాలము పెఱిగి పాకము జెందకుండుట వొకానొకపుడు కారణములేకనే పండుట నోరువిరసముగ నుండుట లోపలిదౌడ గొంతెండుట యీ లక్షణములుగలది వాతికగళగండమని తెలియవలయు.

కఫజ గళగండ లక్షణము.

శ్లో॥ స్థిరస్సవర్ణో గురురుగ్రకండూ శ్శీతోమహాం శ్చాపికఫాత్మక
స్తు। చిరాభివృద్ధింభజతేచిరాద్వా ప్రపచ్యతే మందరుజఃక
దాచిత్। మాధుర్యమాస్యస్యచ తస్యజంతో ర్భవేత్తథా
తాలుగళప్రలేపః॥

తా. స్థిరముగ చర్మముతో సమానవర్ణముగలదై జడముగ కడుదురదయుక్తముగ చల్లగ పెద్దదిగ దీర్ఘకాలముమీద వృద్ధిజెందినదిగ దీర్ఘకాలముమీద నొకానొకపుడు పండునదిగనుండుట పండునపు డొకింత పోటుగలుగుట నోరు తీపిగనుండుట లోదౌడ గొంతు కఫముతో నలగంబడినటులుండుట యీ లక్షణములుగలది కఫజ గళగండమని తెలియవలయు.

మేదజగళగండ లక్షణము.

శ్లో॥ స్నిగ్ధోగురుః పాండురపూతిగంధో మేదోభవస్స్వల్ప రుజోతి
కండూః। ప్రలంబతేలాబువదల్పమూలో దేహానురూపక్ష
యవృద్ధియుక్తః। స్నిగ్ధాస్యతాతస్యభవేచ్చజంతో ర్గళేనుశ
బ్దం కురుతేచ నిత్యమ్॥

తా. మిగమినలాడుచు జడముగ పాండురవర్ణముగ దుర్గంధముగ మందమైన పీడగలదిగ కడుదురదయుక్తముగ నుండుట స్వల్పమూలముగలదై సొరకాయవలె వ్రేలుచుండుట శరీరముక్షయించిన నదియును క్షయించుట వృద్ధింజెందిన నదియును వృద్ధింజెందుట ముఖము నూనెచే బూయుంబడినటుల మినమినలాడుట మాటలాడునపు డెల్లపుడు గొంతువలన సుపశబ్దము వెడలుట యీ లక్షణములు గలది మేదజగళగండమని తెలియవలయు.

అసాధ్యగళగండ లక్షణము.

శ్లో॥ కృచ్ఛ్రాచ్ఛ్వసంతం మృదుసర్వగాత్రం సంవత్సరాతీతమ
రోచకార్తమ్। క్షీణంచవైద్యో గళగండజుష్టం భిన్నస్వరం
చాపివివర్జయేత్తు॥

తా. కష్టముగ శ్వాసము నేని లేక సర్వశరీరము మృదువుగనేని గళగండము జనించి 1 సంవత్సరకాలం బతిక్రమించియేని అరోచకంబేని శరీరక్షయంబేని స్వరభేదంబేనిగల గళగండరోగిని వైద్యుడు వర్జింపవలయు.

సర్షపాది లేపనము.

శ్లో॥ సర్షపాశ్శిగ్రుబీజాని శణబీజాతసీయవాః।
మూలకస్యచబీజాని తక్రేణామ్లేనపేషయేత్।
గండానిగ్రంథయశ్చైవ గండమాలాస్తథైవచ।
ఆలేపాస్తేన శామ్యంతి విలయంయాంతివాచిరాత్॥

తా. తెల్లావాలు మునగవిత్తులు జనపవిత్తులు అగిసెవిత్తులు యవలు ముల్లంగి విత్తులు వీనిని పుల్లనిమజ్జిగతో నూరి లేపనము జేసిన గళగండము గ్రంథులు గండమాల శీఘ్రముగ నశించు.

మండూర లోహము.

శ్లో॥ మహిషీమూత్రవిమిశ్రితంలోహమలం సుస్థితంఘటేమాసమ్ ।
అంతర్ధూమవిదగ్ధంమధునా గళగండనాశనంలీఢమ్ ॥

తా. లోహకిట్టమును మంటిపాత్రయందునిచి బఱ్ఱెమూత్రముబోసి యొకమాసము వరకునిచి పిదప దానిని నూరి గజపుటంబిడి తేనెతో సేవించిన గళగండము హరించు.

వాతగళగండమునకు నిచులాది లేపము.

శ్లో॥ నిచులంశిగ్రుమూలాని దశమూలమథాపిచ ।
ఆలేపనం వాతగండే సుఖోష్ణం సంప్రశస్యతే ॥

తా. ప్రబ్బలి మునగవేరు దశమూలములు వీనినినూరి యొకింత వెచ్చజేసి సుఖోష్ణముగ లేపనముజేసిన వాతగళగండము హరించు.

కఫజగళగండోపచారము.

శ్లో॥ స్వేదోపనాహైః కఫసంభవేపి కృత్వా క్రియాంశ్లేష్మహరం విదధ్యాత్ ॥

తా. ఒత్తడము కట్టుగట్టుట శ్లేష్మనాశకరక్రియలు అనువానివలన కఫజగళగండము హరించు.

దేవదార్వాది లేపము.

శ్లో॥ దేవదారుర్విశాలాచ కఫగండేప్రలేపనమ్ ।
సంఘర్షణం శీర్షకశ్చ సర్వేగండ నకేహితాః ॥

తా. దేవదారు వెట్టిపుచ్చ అనువాని లేపనమును వమనము శిరోవిరేచనము అనువానిని సర్వగళగండములయందు జేయుట హితకరంబు.

మేదజగళగండ చికిత్సాక్రమము.

శ్లో॥ మేదస్సముత్థేత్ర యథోపదిష్టాం విధ్యేచ్ఛిరాం స్నిగ్ధతనోర్న

రస్య। శ్యామాసుధాలోహ పురీషదంతీ రసాంజనైశ్చాపి హితః ప్రలేపః ॥

తా. శాస్త్రోక్తప్రకారము స్నేహమును లేపనముజేసి సిరావేధంజేసి పిప్పలి సున్నము లోహకిట్టము నేపాళములు రసాంజనము అనువానిని నూరి మేదజగళగండమునందు లేపనముజేయుట హితకరంబు.

శ్లో॥ శ్వేతాపరాజితామూలం ప్రాతఃపిష్ట్వాపిబేన్నరః ।
సర్పిషానియతాహారో గళగండప్రశాంతయే ॥

తా. తెల్లగంటెనవేరును నూరి ప్రాతఃకాలమున త్రాగి నేతియన్నము నెల్లప్పుడు భుజింపుచుండిన గళగండము శమించు.

తుంబి తైలము.

శ్లో॥ విడంగక్షారసింధూత్థ రాస్నాగ్నివ్యోష దారుభిః ।
కటుతుంబీఫలరసే కటుతైలంవిపాచితమ్ ।
చిరోత్థ మపినస్యేన గళగండం వినశ్యతి ॥

తా. వాయువిడంగములు యవక్షారము సైంధవలవణము వస సన్నరాస్నము చిత్రమూలము త్రికటుకములు దేవదారు అనువానికషాయములో చేదుసొరకాయలరసము తెల్లావనూనె గలిపి చిక్కగకాచి నస్యముజేయించిన చిరకాలమునుండు గళగండము నిస్సంశయముగ హరించు.

తుంబ్యాది తైలము.

శ్లో॥ తుంబీరసేన కటుకేన చతుర్గుణేన కల్కీకృతై ర్మగధజాదిగణౌషధైశ్చ । తైలంశృతంహరతి దేహిషుగండమాలామత్యుల్బణా మపిగళే గళగండరోగాన్ ॥

తా. నాలుగింతలు చేదుసొరకాయరసములో పిప్పల్యాదిగణోక్తఔషధముల కల్కమును దానికి సమముగ నూనెగలిపి చిక్కగకాచి లేపనముజేసిన ప్రబలమైన గండమాల గళగండము హరించు.

సూర్యావర్త్యాది లేపము.

శ్లో॥ సూర్యావర్తరసోనాభ్యాం గళగండోపనాహనమ్ ॥

స్ఫోటాస్సాని వైస్సంప్రయాతి గళగండో౽నసంశయః ॥

తా. నూర్యావర్తము వెల్లుల్లి వీనిని నూరి ముద్దజేసి కట్టుగట్టిన బొబ్బలు స్రావము వీనితో గూడియుండు గళగండము నిస్సంశయముగ శమించు.

పలాశమూల లేపనము.

శ్లో॥ తండులోదకపిష్టేన మూలేనపరిలేపితః ।
హింతఃకర్ణఫలాశస్య గళగండప్రశామ్యతి ॥

తా. మోదుగవేరును బియ్యపుకడుగుతో నూరి చెవులయందు లేపనము జేసిన గళగండము హరించు.

గండమాల భేదములు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] చత్వారః క్రిమిజారోగా జాయంతేగ్రంథిపూ
ర్వకాః । హృదయేగండమాలాఖ్యం కంఠేజాతం తథైవచ ।
కపోలగండమాలాచా ప్యుత్తమాంగేచజాయతే । దంతవ్ర
ణాఃకటౌజాతాః శ్రవణేనాసగండకే । ఏతేదుర్గంధ సంయు
క్తాశ్శ్వేతరక్త సమన్వితాః । ఏతేషాంభేషజంచైవ కథ్యతే
పూర్వవేదిభిః ।

తా. క్రిములవలన గ్రంథిపూర్వకముగ 4 విధములైన రోగములు జనించు. హృదయమున జనించిన హృదయగండమాల యనియు కంఠమున జనించిన కంఠగండమాల యనియు చెక్కిటజనించిన కపోల గండమాలయనియు శిరమున జనించిన కపాలగండమాల యనియు జెప్పంబడు. మఱియు పంటియందు జనించిన దంతవ్రణమనియు కటి ప్రదేశమున జనించిన కటివ్రణమనియు చెవిలోగలిగిన కర్ణవ్రణమనియు నాసికమున జనించిన నాసికావ్రణమనియు జెప్పంబడు. యివి యన్నియు దుర్గంధ యుక్తంబులై చీమునుగార్చుచు తెల్లగ యెఱ్ఱగనుండు వీనికి ఔషధము పూర్వులచే జెప్పంబడియె.

గండమాల లక్షణము.

శ్లో॥ కర్కంధుకోలామలకప్రమాణైః కక్షాంసమన్యా గళవంక్ష
ణేషు । మేదఃకఫాభ్యాంచిర మందపాకై స్స్యాద్గండమాలా
బహుభిస్తుగండైః ॥

తా. మేదస్సు కఫము అనువానివలన చంకలు భుజశిరములు పెడతల పెద్దనరము కంఠము గజ్జలు అనువానియందు రేగుపండు మిరియాలు వుసిరికకాయ అనువాని ప్రమాణముగల పలువిధములైన గ్రంథులు జనించి సావకాశముమీద కొంచెముగ పాకమును జెందిన గండమాల యనంబడు.

గండమాలలకు త్రికటుకాది వటికములు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] త్రికటుంసవిళంగంతు ప్రత్యేకం నవనిష్కకమ్ ।
నారికేళంతథాపిష్టం పురాణగుడమేవచ ।
ప్రత్యేకం పలమాత్రంతు రసభస్మచ నిష్కకమ్ ।
ఏరండతిలతైలేన భల్లాతకచతుష్పలమ్ ।
మర్దయేత్సచసంకృత్వా మాషమాత్రంచదాపయేత్ ।
గండమాలా వినశ్యంతి లవణామ్లాంచ వర్జయేత్ ॥

తా. త్రికటుకములు వాయువిడంగములు యివి దినుసుకు 9 నిష్కములు ప్రాతకొబ్బెర ప్రాతబెల్లము యివి దినుసు కొక్కొకపలము. రసభస్మము 1 నిష్కము జీడిగింజలు 4 పలములు యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి మెత్తగదంచి అందు 4 పలముల ఆముదము 4 పలముల నూనెగలిపివండి మాషప్రమాణము మాత్రలుజేసి సేవించిన గండమాలలు హరించు. దీనిసేవనకాలంబున వుప్పును పులుసును వర్జించి (కందిపప్పు ఆవునెయ్యి నల్లనివరివంటకము) అనువానిని భుజింపవలయు.

విడంగాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]విళంగేంద్రయవామూలంమహానింబద్రుమ
త్వచః।తుల్యంచూర్ణజలైఃపీతం కర్షైకం గండమాలనుత్ ॥

తా. వాయువిడంగములు కొడిసెవేరు పెద్దవేపచెక్క దీనియభావంబున (300 కరక్కాయలబెరడు) వీనిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముజేసి కర్షప్రమాణమును వుదకానుపానముతోడ సేవించిన గండమాలలు హరించు.

గండమాలలకు తాళకాది వటికములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శుద్ధతాళంశిలాంశుద్ధాం యవక్షారంససైంధ
వమ్।దార్వీంసుధాంచూర్ణయేత్తు మాక్షీకేణసమాయుతమ్।
నిష్కార్ధంఘృతయుక్తంచ కంఠరోగేషు దాపయేత్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన తాళకము శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు యవక్షారము సైంధవలవణము ప్రానిపసపు సున్నము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి తేనెతో మర్దించి అర్ధనిష్క ప్రమాణము మాత్రలుజేసి నేతి యనుపానముతోడ సేవించిన కంఠగండమాలలుహరించు.

క॥ పూనియొద్దర్తిగడ్డలు। నూనెయుమిరియంబువండి నూరుక
త్రాగ।న్మానుగనలువది దినములు। మానవతతి కెల్లగండ
మాలలుమానున్॥

క॥ మిరియంబునూనెవెల్లులి। బతెబచ్చలి గడ్డగూర్చి భక్షిం
పంగన్। మరినల్లవడ్లపుమురో।గిరముతినంగండమాలకిబ్బిప
మడఁగున్॥

క॥ వారిజపుచెక్కరసమును। బేరెన్నకసిందురంబుపిప్పలినోడిం।
గూరిచిసేవించినదా। మారూక్షైకుష్ఠుగండమాలలడంగున్॥

గీ॥ మంగతెల్లవెలకి మరిచిత్రమూలంబు। నెమలిచెక్క గారసీలి
పుప్పి। పిప్పలియునుచూర్ణ మొప్పఁగా వెన్నదా। గ్రోల
వేగఁగండ మాలలడఁగు॥

గీ॥ కలియుగంబునమున్నూరు కరకకాయ। లించుకని చూడఁ
బోవక యింపుతోడ। మండలంబారగింప భూమండలమున।
గండమాలలు కుష్టురోగములుమాను॥

గీ॥ గాలనెల్లిత్రికటుకమునల్లపుప్పియు। సమముగూర్చినూనెసమ
ముగూర్చి। త్రాగిభానువార త్రయముదధ్యన్నంబు। గుడవ
గండమాల లడఁగిపోవె॥

(ఈరెండు గీతపద్యములయందు జెప్పంబడినయౌషధములలో పూటకు రెండు చిన్నములయెత్తు రసకర్పూరమును గలిపి వెన్న యనుపానముతోడ దంతములకు దగ లక మ్రింగుచుండిన గండమాలలు హరించు.)

గండమాలలకు గంధకాది లేపము.

శ్లో॥ [చికిత్సాసారసిద్ధసంగ్రహే] గంధకంపారదం తుల్యం మర్క-

క్షీరేణసైంధవమ్। పిష్ట్వాచ కాంచనీమూలం లేపోయం
గండమాలహా॥

తా. గంధకము రసము సైంధవలవణము దేవకాంచనపట్ట వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి జిల్లేడుపాలతో మర్దించి గండమాలలయందు లేపనముజేసి అగ్ని యందు కాచిన గండమాలలు హరించు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] ఇంద్రవారుణికా మూలం భానుదుగ్ధేశ్చ
సైంధవమ్। పిష్ట్వాలేపేనహంత్యాశు ముండీద్రావేణ పేష
యేత్। పిబేత్సప్తదినంయష్టిం గండమాలావినశ్యతి॥

తా. పాపరవేరును జిల్లేడుపాలతోనూరి అందు సైంధవలవణము గలిపి గండ మాలలపై లేపనముజేసి నిప్పుసెగయందుకాచిన గండమాలలు హరించు మఱియు యష్టి మధుకమును బోడతరరసముతో నూరి 7 దినములు త్రాగిన గండమాలలు హరించు. (రసము గంధకము మైలుతుత్తము వీనిని సమభాగములుగ నేకముజేసి ఆవువెన్నతో మర్దించి గండమాలపై లేపనముజేసి సెగయందుకాచిన గండమాలలు హరించు.)

గండమాలా ఖండనరసము.

శ్లో॥ కర్షంసూతంశుద్ధమస్య గంధకంత్వర్ధముత్తమమ్। సార్ధకర్షం
తామ్రభస్మస్మృతంకిట్టత్రికర్షకమ్।వ్యోషామట్కర్షతులితామ
శ్శూర్ణంసైంధవంస్మృతమ్। కాంచనారత్వచశ్చూర్ణం పల
త్రయమితంక్షిపేత్। పలత్రయం గుగ్గులోశ్చ శుద్ధస్యసము
పాహరేత్। ఏతద్వ్యక్త్యాతుసంమేళ్యసురభీసర్పిషాదృఢమ్।
గండమాలాఖండనోయం రసోమాషత్రయాత్మకః। భుక్తోని
హంతి గండాని గండమాలాంచదారుణామ్॥

తా. శుద్ధిజేసినరసము 1 కర్షము శుద్ధిజేసిన గంధకము $\frac{1}{2}$ కర్షము తామ్ర భస్మము $1\frac{1}{2}$ కర్షము మండూరము 3 కర్షములు శొంఠి 2 కర్షములు మిరియాలు 2 కర్ష ములు పిప్పలి 2 కర్షములు సైంధవలవణము $\frac{1}{2}$ అక్షము దేవకాంచనపుచెక్క చూర్ణము 8 పలములు శుద్ధిజేసిన మహిషాక్షీ గుగ్గిలము 8 పలములు యిటుల వీనినెల్ల క్రమముగ నేకముజేసి ఆవునేతితో దంచి 3 మాషములయెత్తు యుండలుజేసి సేవించిన భయం కరములైన గళగండము గండమాలలు హరించు.

గంధకాది లేపనము.

శ్లో॥ గంధకంటంకణంసింధుం కాంచనీనవసాగరమ్। సౌవర్చలం యవక్షారం కాచంరక్తంసువర్చికామ్। శీతంరక్తంచ పాషాణం మూషకోత్థం నియోజయేత్। నేపాలబీజమజ్జాంచ సమం జంబీరపేషితమ్। శస్త్రైశ్ఛిత్వా ప్రదాతవ్యం వేష్టయేరండపత్రకైః। ఏవంత్ర్యహాత్స్ఫుటంత్యేన దధ్యన్నం దాపయేత్తతః। గండమాలాపచీగ్రంథి ర్బహి ర్నిర్యాతినాన్యథా॥

తా. గంధకము వెలిగారము సైంధవలవణము పసపు నవాసాగరము సౌవర్చలవణము యవక్షారము కాచలవణము సిందూరము సర్జక్షారము కర్పూరము లక్కపాషాణము యెలుకచెవిపట్ట నేపాళపువిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి (వారదపుకాయ) నిమ్మపండు అనువానిరసములతో మర్దించి శస్త్రముతోగీచి యీ యౌషధము నునిచి 3 దినములు ఆముదపాకులను బెట్టి కట్టుగట్టిన గండమాల అపచి గ్రంథిపగిలి అందలిదోషము నిశ్చయముగ బైలుకెడలు. మఱియు దీనియందు పెరుగన్నము నొసంగవలయు.

కపాలగండమాల లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కపాలగండమాలాతు హ్యుత్తమాంగేచ జాయతే। ఏతద్దుర్గంధ సంయుక్తా శ్వేతరక్త సమన్వితా॥

తా. శిరమున గండమాలజనించి దుర్గంధయుక్తమై చీముగారుచు తెల్లగ యెఱ్ఱగ నుండిన కపాలగండమాలని తెలియవలయు. (ఇది హరించుటకై యింగిలీకపుయొక్క పాగపుబ్బనేని రసకర్పూరసేవననేని జేయందగు.)

సీ॥ రమణంత్రోనాగసరపు గడ్డరసమును। వెన్నతోఁగూర్చి సేవింప
వలయు। నురువజ్రనీలారు నొగిమేకపాలతో।విశదంబుగాను
సేవింపవలయుఁ। గడఁకతో విడివేళ్ళ వడినూనెతో వండి।
వేడుకతోను సేవింపవలయుఁ। బొసఁగ వెల్లుల్లి వేళ్లరసమును
నూనెయు। మిరియంబుగూరిచి మెసఁగవలయుఁ। జౌటపుల
తీఁగ రేళ్ళను సరివినెఱ్ఱ। గురిజగారలవేళ్ళనుగూర్చినూనె।

మిరియమునుగల్పి సేవింప ధరణియందుఁ। బలుకపాలపుగం
డమాలలునడంగు ॥

తా. నాగసరపుగడ్డను నూరి పోకంతముద్దజేసి వెన్నతో నొకమండలముగాని లేక 2 మండలములుగాని సేవించినను లేక వజ్రనీలారును నూరి ముద్దజేసి మేకపాలతో సేవించినను కపాలగండమాలలు హరించు. ఈ 2 యౌషధముల సేవించునపుడు చప్పిడన్నమును నల్లవరియిగిరికెను భుజింపవలయు. పిడికెడు లవిడివేళ్ళను చిదియగొట్టి సోలెడు నూనెగలిపి కాచి ప్రాతస్సాయంకాలముల నొటాకుప్రమాణమును 2 మండలములు సేవింపుచు లవిడియాకును నూరి లేపనము సేయుచుండిన కపాలగండమాలలు హరించు. దీనియందు చప్పిడివంటకమును భుజింపవలయు. వెల్లుల్లివేళ్ళరసము పావుసేరు మిరియపుచూర్ణము 1 తులము నూనె 1 తులము గలిపి రేపుమాపు సేవనసస్యములు జేయింపుచుండిన కపాలగండమాల హరించు. నాసికమునందు మంటగలిగిన కపాలగండమాల హరించెనని యెఱింగి వస్యములు వర్జించి చప్పిడివంటకమునే భుజింపంజేయుచుండవలయు. (చప్పిడి యన కందిపప్పుపొడి కూర నూనె నల్లవరివంటకము అనునవి) చౌటిపుల్లతీగెవేళ్లు యెఱ్ఱగలిజేరువేరు పుట్టమీదిగారెవేరు వీనిని నూరి పావుసేరు రసము తీసి అందు నొటాకుప్రమాణము మిరియపుచూర్ణముగలిపి అమావాస్యమొదలు మూడమావాస్యలవరకు పానము జేయించవలయు. వమనము గాకుండిన విడియము సేయవలయు. దీని సేవనానంతరం బొకఝాము గడచిన పిదప కొఱ్ఱపాలజావను త్రాగించవలయు. తక్కిన దినములయందు పావుసేరురసములో నూనె 1 తులము మిరియపుచూర్ణము 1 తులము గలిపి ప్రతిదినమొసంగుచు చప్పిడి నాచరించునటులం జేయుచుండిన కపాలగండమాలలు హరించు.

(చాతరాసికూరలో వుప్పు పులుసు గలిపి వండి అన్నముతోడంజేర్చి కమికెను భక్షించినను లేక గోగుకూరను వుప్పు పులుసుతోడవండి రేపుమాపు కమికెను-చొప్పున భక్షింపుచుండినను లేక రసపుబ్బను వేసినను గండమాలలు హరించు.)

సీ॥ బోడతరంబును బొన్నగంటియుఁబిల్లి। పెసరగజ్జేరులింపెసగఁ
దెచ్చి। నలినమూలంబులు నాలుగు నాలుగు। సేరుల రస
ముగాఁ జేసియందు। సరిగాఘృతంబును భాగమాత్రంబు
ను। రెండుసేరులుగూర్చి వండి కల్క। తలమీఁదఁ మూఁడు
జాములుపెట్టి యుష్ణోద। కముల స్నానంబునుగా నొసర్చి।

యన్నమును దీయగూరయు ననుభవంబు । చేసిపథ్యము
చేసినఁ జెడుకపాల। గండమాలలు ధరణిప్రఖ్యాతముగను ।
మానవావళికెల్లను మానుచుండు॥

గండమాలాదుల యందు పథ్యము.

శ్లో॥ పురాణ ఘృతపానంచ జీర్ణలోహిత శాలయః । యవా
ముద్గాః పటోలంచ రక్తశిగ్రుః కటిల్లకమ్ । వాలిశాకంచ
వేత్రాగ్రం రూక్షాణిచకటూనిచ। దీపనానిచసర్వాణిగుగ్గు
లుశ్చశిలాజతు । గళగండే గండమాలా పచిగ్రంథ్యర్బుదాం
తరే । యథాదోషం యథావస్థం పథ్యమేత త్ప్రకీర్తితమ్ ॥

తా. ప్రాతనెయ్యి ప్రాతయొఱ్ఱబియ్యపువంటకము యవలు పెసలు పొట్లకాయ యెఱ్ఱమునక్కాయ కాకరకాయ పొన్నగంటికూర వెమురుమొలక రూక్షకరద్రవ్యములు కారద్రవ్యములు దీపనకర సర్వౌషధములు గుగ్గిలము శిలాజిత్తు యివి గళగండము గండమాల అపచి గ్రంథి అర్బుదము అనువానియందు దోషానుగుణ్యముగ అవస్థానుగుణ్యముగ పథ్యకరంబులు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] కుళుత్థాస్సఘృతం సక్తుపథ్యంస్యా దండ
మాలికా ॥

తా. ఉలవలు నెయ్యి పేలపిండి గండమాలలయందు పథ్యకరంబులు.

గండమాలాదులయం దపథ్యము.

శ్లో॥ దుగ్ధేక్షు వికృతీస్సర్వా మాంసంచా నూపసంభవమ్ ।
పిష్టాన్నమమ్లం మధురం గుర్వభిష్యంది కారిచ ।
గళగండం గండమాలా పచీ గ్రంథ్యర్బుదామయాన్ ।
చికిత్స న్నగదంకారో యశోర్థీ పరివర్జయేత్ ॥

తా. పాలు బెల్లము పంచదార మొదలగు చెఱుకువలననైన ద్రవ్యములు అనూపదేశమాంసము పిండివంటకములు పులుసు తీపిగల పదార్థములు జడకరద్రవ్యములు కఫకరద్రవ్యములు యివి గళగండము గండమాల అపచి గ్రంథి అర్బుదము అనువానియం దపథ్యకరంబులు. అట్లగుటచే వానిని యశమునుగోరెడి వైద్యుడు వర్జింపంజేయవలయు.

కర్ణశూల లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] సమీరణశ్శ్రోత్రగతోన్యథాచరన్ సమం
తతశ్శూల మతీవకర్ణయోః । కరోతిదోషైశ్చ యథాస్వమా
వృత స్సకర్ణశూలః కథితోదురాసదః ॥

తా. కర్ణగతవాతము ప్రకోపించి ప్రతిలోమముగ నంతట సంచరింపుచు "ఏకః ప్రకుపితోదోష స్సర్వానేవ ప్రకోపయేత్" అను న్యాయానుసరణి కఫపిత్త రక్తములం జెరచి వానితోడంగూడి తమతమ బలానుగుణ్యముగ "శ్లో॥ మూర్ఛాదాహో జ్వరశ్వాసః క్లమోథ వమథు స్తథా । ఉపద్రవాః కర్ణశూలే భవంత్యేతే మరీషతః॥" అను వచనోక్తోపద్రవములతోగూడి కష్టసాధ్యమైన శూలను గలుగంజేయు. ఇదియ కర్ణశూలయనంబడు.

కర్ణనాద లక్షణము.

శ్లో॥ కర్ణస్రోత స్థితేవాతే శృణోతి వివిధాన్స్వరాన్ ।
భేరీమృదంగ శంఖానాం కర్ణనాదస్స ఉచ్యతే ॥

తా. వాతము చెవిలోనుండి శబ్దవాహిని సిరల సమీపంబున కేగుటవలన భేరీ మృదంగ శంఖాదిక శబ్దమువంటి పలువిధములైన శబ్దముల గలుగంజేసిన కర్ణనాద మనంబడు.

బాధిర్య లక్షణము.

శ్లో॥ యదాశబ్ద వహంవాయు స్స్రోత ఆవృత్యతిష్ఠతి ।
శుద్ధశ్శ్లేష్మాన్వితోవాపి బాధిర్యం తేనజాయతే ॥

తా. వాయువు కఫముతోగలసిగాని కలియకగాని శబ్దవాహిని స్రోతస్సుల నడ్డగించుటవలన చెవుడు గలుగు.

కర్ణక్ష్వేడ లక్షణము.

శ్లో॥ వాయుః పిత్తాదిభిర్యుక్తో వేణుఘోష సమంస్వనమ్ ।
కరోతి కర్ణయోః క్ష్వేడం కర్ణక్ష్వేడస్స ఉచ్యతే ॥

తా. వాయువు పిత్తాదులతోడంగలసి చెవిలో పిల్లనగ్రోవివంటి శబ్దమును గలుగంజేసిన కర్ణక్ష్వేడ మనంబడు.

కర్ణస్రావ లక్షణము.

శ్లో॥ శిరోభిఘాతాదథవానిమజ్జనాజ్జలేప్రపాకా దథవాపివిద్రధేః। స్రవేద్ధిపూయం శ్రవణోనిలార్దిత స్సకర్ణసంస్రావ ఇతిప్రకీర్తితః ॥

తా. శిరమునందు దెబ్బతగులుటవలనగాని లేక నీళ్ళయందు దుమికి మునుంగుటవలనగాని లేక చెవిలోజనించిన విద్రధి పండియుండుటవలనగాని వాతము ప్రకోపించి చెవివలన చీము గార్చుచుండిన కర్ణస్రావ మనంబడు.

కర్ణకండూ లక్షణము.

శ్లో॥ మారుతః కఫసంయుక్తః కర్ణే కండూం కరోతిచ॥

తా. కఫయుక్తమైన వాయువు చెవిలోదురదగలుగంజేసిన కర్ణకండువనంబడు.

కర్ణగూథక లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తోష్మ శోషితశ్లేష్మా జాయతే కర్ణగూథకః ॥

తా. పిత్తోష్ణముచే కఫమెండి గుబిలిగనైన కర్ణగూథ మనంబడును.

కర్ణప్రతినాహ లక్షణము.

శ్లో॥ సకర్ణగూథో ద్రవతాం యదాగతో విలాయితో ఘ్రాణముఖంప్రపద్యతే। తదాసకర్ణ ప్రతినాహసంజ్ఞితో భవేద్వికార శిరసోర్ధభేదకృత్ ॥

తా. చెవియందుండు గుబిలి ద్రవించిగాని లేక స్నేహస్వేదాదులవలన స్రవించిగాని ముక్కు నోరు అనువానివలన వెడలిన ప్రతినాహ మనంబడు. దీనివలన అర్ధతలనొప్పి గలుగు.

కృమికర్ణ లక్షణము.

శ్లో॥ యదాతుమూర్ఛం త్యథవాపి జంతవ స్సృజంత్య పత్యాన్యథవాపిమక్షికాః। తద్వ్యంజనత్వా చ్ఛ్రవణో నిరుధ్యతే భిషగి రాద్యైః కృమికర్ణకోగదః ॥

తా. చెవులలో పురుగులు జనించి వ్యాపించుటవలనగాని లేక ఈగలు పిల్లలబెట్టుటవలనగాని కర్ణమార్గము నడ్డగింపబడిన కృమికర్ణ మనంబడు.

పతంగాది కీటక లక్షణము.

శ్లో॥ పతంగాశ్శతపద్యశ్చకర్ణః స్రోతప్రవిశ్యహి। అరతింవ్యాకులత్వంచభృశంకుర్వంతి వేదనామ్। కర్ణోనిస్తుద్యతేతస్యతథావై పుర్భురాయతే। కీటేచరతిరుక్తీవ్రా నిష్పందే మందవేదనా॥

తా. మిడుత జెర్రి జోరీగ మొదలగునవి చెవిలోబ్రవేశించుట వలన నెమ్మదిలేకుండుట ప్రాణములు వ్యాకులమును జెందుట మిక్కిలి వేదనగలుగుట చెవిలో బొడుచు నటులుండుట గులగులలాడుట పురుగులు సంచరింపుచుండిన తీవ్రవేదన గలుగుట సంచరింపక స్తబ్ధముగనుండిన వేదనతగ్గుట అను నీ లక్షణంబులు పతంగాదిక్రిముల వలన గలుగు.

కర్ణవిద్రధి లక్షణము.

శ్లో॥ క్షతాభిఘాత ప్రభవస్తువిద్రధి ర్భవేత్తథాతోష కృతోపరః పునః। సరక్త పీతారుణమస్ర మాస్రవేత్ప్ర తోదధూమాయన దాహ చోషవాన్॥

తా. చెవియందు పుడక మొదలగువానిచే నైని లేక దెబ్బచేగాని గాయముదగులుటచేనైని వాతాదిదోషములచేనైని విద్రధిజనించిన కర్ణవిద్రధియనంబడు అదిపగిలిన వాతాదిదోషక్రమముగ యెఱ్ఱగ లేక పసుపువర్ణముగ లేక అరుణవర్ణముగ రక్తముస్రవించుట పొడిచి నటులుండుట పొగవెడలు నటులుండుట మంట శోషగలుగుట అనునీ లక్షణంబులుగలుగు.

కర్ణపాక లక్షణము.

శ్లో॥ కర్ణపాకస్తు పిత్తేన క్లేదవిక్లేదకృద్భవేత్।
కర్ణవిద్రధిపాకాద్వా జాయతే చాంబుపూరణాత్॥

తా. పిత్తమువలనగాని లేక కర్ణవిద్రధి పండుటవలనగాని లేక చెవిలోనీళ్లు జేరుటవలనగాని దౌర్గంధ్యము ద్రవత్వము అనువాని యుక్తముగ కర్ణపాకరోగము (అనగా కర్ణవ్రణము) గలుగు.

పూతికర్ణ లక్షణము.

శ్లో॥ పూయం స్రవతివాపూతి సజ్ఞేయః పూతికర్ణకః॥

తా. చెవులయందు దుర్గంధముగ చీము వెడలిన పూతికర్ణమనంబడు.

కర్ణశోథార్బుదార్శ లక్షణము.

శ్లో॥ కర్ణశోథా ర్బుదార్శాంసి జానీయాదుక్త లక్షణైః ॥

తా. కర్ణశోథ కర్ణార్బుదము కర్ణార్శస్సు అనువాని లక్షణముల పూర్వమువలెనే తెలియందగు.

వాతకర్ణరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ [చరకే] నదోతిరుక్కర్ణ మదస్యశోష స్స్రావ స్తనుశ్చాశ్ర
వణం చవాతాత్ ॥

తా. వాత సంబంధమువలన చెవియందు నాదము మిక్కుటముగ పోట్లు చెవియందలి గుమిలిశోషించుట తేటగస్రావము చెవుడుగలుగు.

పిత్తకర్ణరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ శోథస్సరాగోదరణంవిదాహస్సపీతపూతిస్రవణంచపిత్తాత్ ॥

తా. పిత్తసంబంధము వలన చెవులువాచి యెఱ్ఱగనగుట పగుళులు మంట వ్రాకింత పసుపుఛాయగ దుర్గంధము స్రావము అను నీలక్షణంబులు గలుగు.

కఫజకర్ణరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ వైశ్రుత్యకండూస్థిరశోథశుక్లాస్నిగ్ధాస్రుతిశ్లేష్మ *భవేతిరుక్చ

తా. కఫసంబంధమువలన విపరీతముగ వినుపించుట దురద వాపు కఠినముగ నుండుట తెల్ల బంకగనుండుట స్రావము మిక్కుటముగ పోట్లు అను నీలక్షణంబులు గలుగు.

సన్నిపాతకర్ణరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ సర్వాణిరూపాణిచసన్నిపాతాత్స్రావశ్చతత్రాధికదోషవర్ణః॥

తా. సన్నిపాతసంబంధమువలన సర్వదోషలక్షణయుక్తంబై అధికముగ నుండు దోషవర్ణమైన స్రావము గలుగు.

---

* భవేల్పరుక్చ.

కర్ణశోథ లక్షణము.

శ్లో॥ సౌకుమార్యాచ్చిరోత్సృష్టే సహసాపి ప్రవర్ధతే ।
కర్ణశోథోభవేత్పాళ్యాం సరుజః పరిపోటవాన్ ॥

తా. సుకుమారములైన చెవితమ్మలకుట్టి కొంతకాలమువరకు వృద్ధిపరచక నుపేక్షించి తదనంతరము శీఘ్రముగ వృద్ధిపరచుటకై యత్నించుటచే వానియందు వేదన పగుళ్ళు అనువాని యుక్తముగ వాపుజనించు యిదియు కర్ణశోథ మనంబడు.

పరిపోటక లక్షణము.

శ్లో॥ కృష్ణారుణ నిభ స్తబ్ధస్సవాతా త్పరిపోటకః॥

తా. వాతసంబంధమువలన నల్లగ లేక యెఱ్ఱగ కఠినముగనుండువాపుజనించి పగిలిన పరిపోటక మనంబడు.

కర్ణోత్పాత లక్షణము.

శ్లో॥ గుర్వాభరణ సంయోగా త్తాడనాద్ఘర్షణాదపి ।
శోథః పాళ్యాంభవేచ్ఛ్యావో దాహపాక రుజాన్వితః ।
రక్తోవార క్తపిత్తాభ్యా ముత్పాతస్సగదోమతః॥

తా. చెవియందు భారముగల యాభరణముల ధరించుటచేనేని అభిఘాతముచేనేని లేక రుద్దుటచేనేని రక్తపిత్తములు ప్రకోపించి చెవితమ్మెలయందు నీలములేక యెఱుపుగలవాపును గలుగంజేయు. దానివలన మంట పాకము పోట్లుగలిగిన వుత్పాత మనంబడు.

కర్ణోన్మంథక లక్షణము.

శ్లో॥ కర్ణం బలాద్వర్ధయతః పాళ్యాంవాయుః ప్రకుప్యతి ।
సకఫంగృహ్య కురుతేశోఫం స్తబ్ధమవేదనమ్ ।
ఉన్మంథక స్సకండూకో వికారః కఫవాతజః॥

తా. బలాత్కారమువలన చెవిరంధ్రమును వృద్ధిజెందించుటచే చెవియొక్క తమ్మెయందు వాతముప్రకోపించి కఫముతోడజేరి కఠినమై మందవేదన గలవాపును గలుగంజేసి దానియందుదురదను సదా గలుగంజేయు చుండిన వున్మంథక మనంబడు. ఇది కఫవాత జన్యంబు.

కర్ణదుఃఖవర్ధన లక్షణము.

శ్లో॥ సంవర్ధ్యమానే దుర్విద్ధే కండూ దాహరుజాన్వితః।
శోథో భవతి పాకశ్చ త్రిదోషో దుఃఖవర్ధనః ॥

తా. విరుద్ధస్థలమునందు చెవితమ్మను కుట్టి వృద్ధిపఱచుటచే దురద తాపముపోటు పాకము అనువానియుక్తము వాపును గలుగంజేసిన దుఃఖవర్ధమనంబడు. ఇది త్రిదోషము వలన జనించు.

కర్ణ పరిలేహి లక్షణము.

శ్లో॥ కఫాసృక్క్రిమిసంభూతా స్సవిసర్పన్నితస్తతః।
లిహేచ్చ శష్కులీంపాలీం పరిలేహీత్యసౌస్మృతః॥

తా. చెవితమ్మెయందు కఫరక్త క్రిములవలన వాపుజనించి నంతట తిరుగుచు కర్ణపుటమునందు వ్యాపించి యందలిమాంసమును భక్షించిన పరిలేహి యనంబడు.

కర్ణగండమాల లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శ్రవణాంతర్వ్రణంజాతం క్రిమిదుర్గంధ సంయుతమ్। తచ్ఛాంత్యర్థం వక్ష్యామి భైషజ్యంలోకమోహనమ్॥

తా. చెవిలో వ్రణముజనించి క్రిమిదుర్గంధయుక్తంబై చీముగారుచుండిన కర్ణగండమాల యనంబడు. ఇది హరించుటకై లోకమోహకరమైన యౌషధమునువచించెద.

శ్లో॥ భాషితం రేవణాసిద్ధై రసశ్శీతాంశు నామకః।
అర్క పత్రరసైః కర్ణే నిక్షేప్యంకర్ణరోగజిత్॥

తా. పండు జిల్లేడాకురసములో రేవణసిద్ధునిచే జెప్పంబడిన శీతాంశురసమును గలిపి యొకమండలము చెవిలో బోయుచుండిన అసాధ్యమైన కర్ణరోగము (అనగా చీముగారుట) హరించు.

భల్లాతకాది తైలము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] భల్లాతకశిలాతాళం తిలజంమూత్రకుష్ఠకమ్। పక్వంతైలావశేషంతు క్రిమిదుర్గంధహృద్భవేత్॥

తా. జీడివిత్తులు శిలాజిత్తు తాళకము చంగల్వకోష్టు వీనిని సమభాగములుగ కల్కముజేసి అందునూనె గోమూత్రముగలిపి చిక్కగతైలముకాచి చెవిలో బోయుచుండిన కృమిదుర్గంధములతో గూడియుండు కర్ణరోగము హరించు.

గీ. తామ్రమభస్మంబుశ్రవణ రంధ్రములనిడియు। నింబఫలసారమామీఁదనెమ్మిఁబోయు। నిశ్చయంబుగమానుమానితము గాను। జిరతరంబైనచెవిలోని చీములెల్ల॥

(గంధకతైలమునుగాని గుగ్గిలతైలమునుగాని చెవిలో వేయుచుండిన చీముగారుట మానును. పైకర్ణరోగముల యందౌషధములను 2 మాసములు చెవిలో బోయుచుండవలయు)

గీ॥ హారిదళముమాదిఫలమును సమరభాగ। మూత్రమునమర్దనముచేసిశ్రోత్రములను। నిడియుఁదనూన్మత్రమునుబోయునిఖిల జనుల। చెవులయందునుకారెడిచీముమాను॥

క॥ సారుప్పునిమ్మపులుసును। నారూఢిగఁ గర్ణరంధ్రమందుసఁబోయ। న్నేరీతియైనచీములు। ధారుణిలోమానుసుమ్మితథ్యంబరయన్॥

క॥ పెన్నేరుగడ్డరసమును। బన్నుగనల్లంపురసము బాగుగఁగోరిలన్। రెన్నెల్లలోనమానును। జెన్నారఁగమురికిగల్గుచెవిలోచీముల్॥

శృంగబేరాది తైలము.

శ్లో॥ శృంగబేరరసంక్షౌద్రం సైంధవంతైలమేవచ।
కటూష్ణంకర్ణయోర్ధార్య మేతత్స్యాద్వేదనాపహమ్॥

తా. అల్లపురసములో తేనె సైంధవలవణము తెల్లావనూనెగలిపి తైలముశేషించునటులకాచి కించిదుష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణశూలహరించు.

లశునాది స్వరసము.

శ్లో॥ లశునార్ద్రికశిగ్రూణాం వరుణామూలకస్యచ।
కదళ్యాస్స్వరసశ్శ్రేష్ఠో కటూష్ణఃకర్ణపూరణే॥

తా. తెల్లగడ్డలు అల్లము మునగ పులిమిడివేరు ముల్లంగి అరటి వీనిరసమును ఆవనూనెలోగలిపి కాచి కించిదుష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణశూల హరించు.

అర్కాంకురాది స్వరసము.

శ్లో॥ అర్కాంకురానమ్లపిష్టాన్సతైలాన్ లవణాన్వితాన్ ।
సన్నిదధ్యాత్స్నుహీకాండే పూరితేమృత్స్నయాన్వితే;
పుటపాకేతయాస్విన్నం పీడయేదారసాగమాత్ ।
సుఖోష్ణంతద్రసంకర్ణే ప్రక్షిపేచ్ఛూలశాంతయే॥

తా. జిల్లేడుచిగుళ్ళను నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి అందునూనె వుప్పు గలిపి కల్కముజేసి దీనిని తొలచబడిన పచ్చిబొంతజెముడు మ్రానులోనునిచి దానిపై మూసి చీలమన్ను లేపనముజేసి పుటపాకమునందునిచి పక్వముజేసి రసమును పిండికొని సుఖోష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణశూల హరించు.

అర్కపత్ర రసము.

శ్లో॥ అర్కస్యపత్రంపరిణామపీత మాజ్యేనలిప్తంశిఖియోగతప్తమ్।
ఆపీడితస్యాంబుసుఖోష్ణమేవ కర్ణేనిషిక్తంహరతేతి శూలమ్॥

తా. పండిన జిల్లేడాకులకు నెయ్యిపట్టించి చేతికి నంటించుకొని నిప్పుమీద వెచ్చజేసి రసమును బిండికొని సుఖోష్ణముగ చెవిలోవేసిన కర్ణశూల హరించు.

శ్యోనాక తైలము.

శ్లో॥ తైలంశ్యోనాకమూలేన మందేగ్నౌవిధినాశృతమ్ ।
హరేదాశుత్రిదోషోత్థ కర్ణశూలంప్రపూరణాత్ ।

తా. దుందిలపువేరు కల్కములో నూనెగలిపి మందాగ్నితో పక్వముజేసి చెవిలోవేసిన త్రిదోషజ కర్ణశూల శీఘ్రముగ హరించు.

హింగ్వాది తైలము.

శ్లో॥ హింగుసైంధవశుంఠీభిస్తైలంసర్షపసంభవమ్।
విపక్వంహరతేవశ్యం కర్ణశూలంప్రపూరణాత్॥

తా. ఇంగువ సైంధవలవణము శొంఠి వీనికల్కములో తెల్లనియావనూనెనుగలిపి పక్వముజేసి చెవిలోవేసిన నిశ్చయముగ కర్ణశూల హరించు.

నాగరాది తైలము.

శ్లో॥ నాగరసైంధవమాగధిముస్తాహింగువచాలశునంతిలతైలమ్।
అర్క సుపక్వఫలాశ్రరసేన కర్ణరుజంబధిరం వినిహంతి॥

తా. శొంఠి సైంధవలవణము పిప్పలి తుంగముస్తెలు యింగువ వస వెల్లుల్లిపాయలు అనువానికల్కములో నువ్వులనూనె పండు జిల్లేడాకురసము మోముగరసముగలిపి చిక్కగకాచి చెవిలోవేసిన కర్ణరోగము చెవుడు హరించు.

అపామార్గ తైలము

శ్లో॥ అపామార్గక్షారజలే తత్కృతకల్కేనసాధితంతిలజమ్ ।
అపహరతికర్ణనాదం బాధిర్యంచాపిపూరణాత్॥

తా. ఉత్తరేణు క్షారోదకము వుత్తరేణుకల్కము వీనిలో నువ్వులనూనెగలిపి చెవిలోవేసిన కర్ణనాదము చెవుడు హరించు.

హింగ్వాది తైలము.

శ్లో॥ హింగ్వభ్రదారుమిసిమూలకభస్మభూర్జత్వక్క్షారసింధురుచకోద్భిదశిగ్రువిశ్వైః । సస్వర్జికాబిడవచాంజనమాతులుంగైః
రంభారసైస్సమధుసూక్తమిదంవిపక్వమ్ । తైలంప్రసిద్ధమితి
తచ్ఛ్రవణామయఘ్నంకర్ణప్రణాదబధిరత్వహరంగరాణామ్।
భ్రామిమస్తక శ్రవణశష్కులికాంత రాళశూలాపహం చరక
సుశ్రుతపూజితంచ॥

తా. ఇంగువ తుంగముస్తెలు దేవదారు పెద్దసదాప ముల్లంగిభస్మము భుజపత్రము యవక్షారము సైంధవలవణము సౌవర్చలవణము అట్టుప్పు లేక పట్టువుప్పు మునగ శొంఠి సర్జక్షారము బిడాలవణము * నురమటాయి మాదీఫలరసము అరటిరసము మధుసూక్తము వీనికల్కములో నువ్వులనూనె గలిపి చిక్కగకాచి చెవిలోవేసిన కర్ణరోగము కర్ణనాదము చెవుడు కనుబొమలు శిరముచెవి చెవితమ్మ వీనియందలిశూల హరించునని చరక సుశ్రుత గ్రంథముల యందు జెప్పంబడియె.

---

* నురమయన తురకలు సాధారణముగ అంజనము వేసికొనెడినల్లటాయి.

బిల్వతైలము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] గవాంమూత్రేణబిల్వాని పిష్ట్వాతైలంవిపా
చయేత్ । పలంచ సదుగ్ధంచ తద్బాధిర్య హారంపరమ్॥

తా. బిల్వకాయను ఆవుపంచితముతో నూరి అందువకను మేకపాలు నూనె గలిపి కాచి చెవిలోవేసిన చెవుడు హరించు.

దీప్తికాతైలము.

శ్లో॥ బృహతః పంచమూలస్య కాండాన్యష్టాంగులానిచ ।
క్షౌమేణావేష్ట్యసంసిచ్య తైలేనా దీపయేత్తతః ।
యత్తైలం చ్యవతేతేభ్య స్సుఖోష్ణం తేనపూరయేత్ ।
జ్ఞేయం తద్దీపికాతైలం కుష్ఠదేవ తరోస్తథా॥

తా. ఎనిమిదంగుళముల ప్రమాణముగల బృహత్పంచమూలముల కట్టగట్టి దానికి తెల్ల పట్టుగుడ్డనుజుట్టి నూనెలో బాగుగ దడిపి వెలిగించి యందు ప్రవించెడి తైలమును గ్రహించి సుఖోష్ణముగ చెవిలోవేసినను లేక చెంగల్వకోష్టు దేవదారుఅను వానియందు పై ప్రకారమే తైలమునుదీసి చెవిలోవేసినను చెవుడు హరించు.

నిర్గుండ్యాది తైలము.

శ్లో॥ నిర్గుండిజాతిరవిభృంగరసోనరంభా కార్పాసశిగ్రుసురసార్ద్ర
కకారవేల్యః।ఏషాంరసేతిలభవంసవిషం సుపక్వంబాధిర్యనా
దకృమివేదనపూయముక్తే॥

తా. వావిలి జాజియాకు జిల్లేడు గుంటగలగర వెల్లుల్లి అరటి ప్రత్తికాయ మునగ తులసి అల్లము కాకర అనువానిరసములో నువ్వులనూనెగలిపి అందొకింత వసనాభినివైచి సిద్ధముజేసి చెవిలోవేసిన చెవుడు కర్ణనాదము క్రిములు శూల చీముగారుట హరించు.

బీజపూర రసము.

శ్లో॥ సర్జకా చూర్ణసంయుక్తం బీజపూర రసంక్షిపేత్।
కర్ణాస్రావ రుజాదౌతు ప్రశస్తం నాత్రసంశయః॥

తా. మాదీఫలరసములో సర్జక్షారమును గలిపి చెవిలోవేసిన కర్ణస్రావము శూల మొదలగునవి నిస్సంశయముగ హరించు.

సముద్రఫేన చూర్ణము.

శ్లో॥ సముద్రఫేన చూర్ణంతు న్యస్తం శ్రవణసంశ్రవే ।
పూయస్రావం వ్రణంసాంద్రం హంతిధ్వాంత మివాంశుమాన్॥

తా. సముద్రపునురుగు చూర్ణమును చెవిలోవేసిన "సూర్యు డంధకారమును హరింపంజేయు భంగి" చెవియందలి చీము వ్రణము బంక వీనిని హరింపంజేయు.

సర్జత్వక్చూర్ణము.

శ్లో॥ సర్జత్వక్చూర్ణ సంయుక్త కార్పాసీ ఫలజోరసః ।
మధు సంమిశ్రితస్సాధు కర్ణస్రావే ప్రశస్యతే॥

తా. ప్రత్తికాయలరసములో గుగ్గిలపుపట్టచూర్ణమును తేనెను గలిపి చెవిలో వేసిన కర్ణస్రావము హరించు.

కర్ణస్రావ చికిత్స.

శ్లో॥ జంబ్వామ్రపత్రం తరుణాసమాంశం కపిత్థకార్పాస ఫలంచ
సార్ద్రమ్। ధృత్వారసం తన్మధునావిమిశ్రంస్రావాపహంసం
ప్రవదంతితజ్జ్ఞాః। ఏతైశ్శృతం నింబకరంజతైలం ససార్షపం
స్రావ హరంప్రదిష్టమ్॥

తా. పండిననేరేడాకులను పండినమామిడాకులను సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి అందు లేతవెలగకాయరసమును ప్రత్తికాయరసమును తేనెనుగలిపి చెవిలోవేసినను లేక పై ద్రవ్యములతోడ వేప కానుగ అనువానినిజేర్చి అందు ఆవనూనెనుగలిపి చిక్కగ కాచి చెవిలోవేసినను కర్ణస్రావము హరించు.

కర్ణరోగమునకు రాస్నాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] రాస్నామృతైరండసురాహ్వావిశ్వం తుల్యం
విచూర్ణ్యాథ విమిశ్ర్యఖాదేత్ । వాతామయీకర్ణ శిరోగ
దీచ నాడీవ్రణీచాపి భగందరీచ॥

తా. సన్నరాస్నము తిప్పతీగ ఆముదపువేరు దేవదారు శొంఠి వీనిచూర్ణమును సమభాగములుగజేర్చి సేవించిన వాతరోగము కర్ణరోగము శిరోరోగము నాడీవ్రణము భగందరము హరించు.

కృమికర్ణ చికిత్స.

శ్లో॥ హాలిరవిభక్తివ్యోషానేకీకృత్యప్రకల్పయేద్వర్త్యా ।
వసనాంతరరసేనశ్రవణేపరిపూరయేద్యుక్త్యా ।
కర్ణజలౌకానియతంకృమికీటపిపీలికాస్తథాన్యేపి ।
నిపతంతినిర్విశేషాఃకారండాశ్చాపిముండస్థాః ॥

తా. చన్నచర్లగడ్డ గుంటగలగర త్రికటుకములు వీనినినూరి బట్టలోగట్టి చెవిలో యుక్తిగబిండిన కర్ణములయందలి నల్లజెట్టి పురుగులు కీటకములు చీమలు తలలోని పురుగులు పూడిపడు.

కర్ణవిద్రధిచికిత్సా క్రమము.

శ్లో॥ విద్రధౌయాశ్చకుర్వంతి విద్రధ్యుక్తంచికిత్సితమ్॥

తా. కర్ణవిద్రధియందు సామాన్యవిద్రధి చికిత్సం జేయవలయు.

ఆమ్రాది తైలము.

శ్లో॥ ఆమ్రజంబూప్రవాళాని మధూకస్యవటస్యచ ।
ఏభిస్తుమిశ్రితంతైలం పూతికర్ణగదంహరేత్॥

తా. మామిడి నేరేడు యిప్ప మఱ్ఱి అనువానిచిగుళ్ళకల్కములో తైలముగలిపి కాచి చెవిలోవేసిన చీముగారుట హరించు.

గంధక తైలము.

శ్లో॥ చూర్ణేనగంధక శిలారజనీభవేనముష్ట్యం శకేనకటుతైలవ
లాష్టకంతు। ధత్తూరపత్రరసతుల్యమిదంవిపక్వం నాడీంజయే
చ్చిరభవామసికర్ణజాతామ్॥

తా. గంధకము మణిశిల పసపు వీనిని 4 రూపాయలయెత్తుచూర్ణముజేసి అందు 32 రూపాయలయెత్తు తెల్లావనూనె 33 రూపాయలయెత్తు వుమ్మెత్తాకురసము గలిపి పక్వముజేసి చెవిలోవేసిన దీర్ఘకాలముగనుండు కర్ణనాడీరోగము హరించు.

శతావరీ తైలము.

శ్లో॥ శతావరీవాజిగంధా పయస్యైరండబీజకైః ।
తైలంవిపక్వంసక్షీరం పాలీంసంవర్ధయేత్సుఖమ్॥

తా. పిల్లిపీచర పెన్నేరుగడ్డ ఆముదపువిత్తులు వీనిని పెరుగుమీది నీరుతో నూరి కల్కముజేసి అందు నూనె పాలు గలిపికాచి లేపనముజేయుచుండిన చెవితమ్మెలు సుఖముగ వృద్ధింజెందు.

జీవనీయ తైలము

శ్లో॥ జీవంత్యాచాశ్వగంధార్క వాకుచీబీజసైంధవైః ।
హాలినీసురసాభ్యాంచ గోధాకంకవసాన్వితమ్ ।
తైలంవిపక్వమభ్యంగా దున్మంథంనాశయేద్ధ్రువమ్॥

తా. పాలకూర పెన్నేరుగడ్డ జిల్లేడుపాలు భావంచివిత్తులు సైంధవలవణము చన్నచర్లగడ్డ తులసి వుడుము గద్ద అనువానిక్రొవ్వుల నేకముజేసి తైలములోగలిపి కాచి అభ్యంజనముజేసిన ఉన్మంథకము శీఘ్రముగ హరించు.

కర్ణరోగమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే]గోధూమాశ్శాలయోముద్గా యవాశ్చాపి
ఘృతంతథా। లావోమయూరోహారిణ స్తిత్తిరిర్వనకుక్కుటః।
పటోలంశిగ్రువార్తాకం సునిషణ్ణాకటిల్లకమ్ । రసాయనాని
సర్వాణిబ్రహ్మచర్యమభాషణమ్ । ఉపయుక్తంయథాదోష
మిదంఆమయేహితమ్॥

తా. గోధుమలు వరిబియ్యము పెసలు యవలు నెయ్యి లావుకపిట్ట నెమలి జింక తిత్తిరిపక్షి అడవికోడి పొట్లకాయ మునగ వంకాయ చెంచలికూర కాకరకాయ సర్వరసాయనములు బ్రహ్మచర్యము మాటలాడకుండుట యివి కర్ణమునందు దోషానుగుణ్యముగ పథ్యకరంబులు.

కర్ణరోగమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ దంతకాష్ఠంశిరస్స్నానం వ్యాయామంశ్లేష్మలంగురు ।
కండూయనంతుషారంచ కర్ణరోగపరిత్యజేత్॥

తా. దంతకాష్ఠము శిరస్స్నానము సంచారము కఫకరాన్నము జడాన్నము గోకుట మంచు వీనిని కర్ణరోగముగలవారు వర్జింపవలయు.

ము ఖ రో గ ని దా న ము.

ఓష్ఠరోగ సంప్రాప్తి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ఆనూపపిశితక్షీర దధిమాషాదిసేవనాత్ ।
ముఖమధ్యేగదాన్కుర్యుః క్రుద్ధాదోషాఃకఫోత్తరాః॥

తా. జలచరజంతుమాంసము పాలు పెరుగు వుద్దులు మొదలగు పదార్థములను మిక్కుటముగ సేవించుటచే కఫప్రధానమగు వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి నోటియందు రోగముల గలుగంజేయు.

ముఖరోగ సంఖ్య.

శ్లో॥ దంతేష్వష్టావోష్ఠయోశ్చ మూలేషుదశపంచచ ।
నవతాలునిజిహ్వాయాం పంచసప్తదశామయాః ।
కంఠేత్రయస్సర్వసరా ఏకషష్టిశ్చతుఃపరా॥

తా. దంతరోగములు 8 పెదవిరోగములు 8 దంతమూలరోగములు 15 లోదౌడ రోగములు 9 నాలుకరోగములు 5 కంఠరోగములు 17 సర్వసరరోగములు 3 యిటుల ముఖరోగములు 65 విధంబులు.

వాతికౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ కర్కశౌపరుషౌస్తబ్ధౌ కృష్ణౌతీవ్రరుజాన్వితౌ ।
దాల్యేతేపరిపాట్యేతే ఓష్ఠౌమారుతకోపతః॥

తా. పెదవి గరగరలాడుట కఠినముగ జడముగ నల్లగనుండుట తీవ్రమైనపీడతో గూడియుండుట పగులుట చర్మమూడుట యీ లక్షణములుగలది వాతికౌష్ఠరోగమని తెలియవలయును.

పైత్తికౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ చీయేతేపిటికాభిస్తు సరుజాభిస్సమంతతః ।
సదాహపాకపిటికౌ పీతాభాసౌచపిత్తతః॥

తా. పెదవులయందంతటు చిడుములులేచి నొచ్చుట పెదవులు మండుట పాకమును జెందుట కురుపులు పసుపువర్ణముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది పైత్తికౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

శ్లైష్మికౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ సవర్ణాభిస్తుచీయేతే పిటికాభిరవేదనౌ ।
భవతస్తుకఫాదోష్ఠౌ పిచ్ఛిలౌశీతలౌగురూ॥

తా. పెదవిచర్మముతో సమానవర్ణముగలదై చిడుములతో వ్యాప్తంబైయుండుట వొకింతనొచ్చుట జిగటుగనై చల్లగ జడముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది కఫజౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

సాన్నిపాతకౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ సకృత్కృష్ణౌసకృత్పీతౌ సకృచ్ఛ్వేతౌతథైవచ ।
సన్నిపాతేనవిజ్ఞేయా వనేకపిటికాన్వితౌ॥

తా. పెదవులొకానొకప్పుడు నల్లగ మరియొకప్పుడు పసపుగ వేరొకప్పుడు తెల్లగ నుండుట పెక్కుచిడుములతో వ్యాప్తంబైయుండుట యీ లక్షణములుగలది సన్నిపాత కౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

రక్తజౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ ఖర్జూరీ ఫలవర్ణాభిః పిటికాభిర్నిపీడితౌ ।
రక్తోపసృష్టౌరుధిరం స్రవతశ్శోణితప్రభౌ॥

తా. పెదవిపై ఖర్జూరపుకాయతో సమానమైన వర్ణముగల కురుపులు జనించి రక్తముగారుట పెదవి రక్తమువలె నెఱ్ఱగనుండుట యీ లక్షణములుగలది రక్త జౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

మాంసజౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ మాంసదుష్టౌగురుస్థూలౌ మాంసపిండవదుద్గతౌ ।
జంతవశ్చాత్రమూర్ఛంతి నరస్యోభయతోముఖాత్॥

తా. పెదవులు జడముగ స్థూలముగ మాంసపిండమువలె నుబ్బుగనుండుట రెండు పెదవులయందు తప్ప తక్కిన పెదవులయందు పురుగులుజనించుట యీ లక్షణములుగలది మాంసజౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

మేదజౌష్ఠరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ సర్పిర్మండప్రతీకాశౌ మేదసాకండురాగురూ ।
స్వచ్ఛంస్ఫటికసంకాశ మాస్రావంస్రవతో భృశమ్ ।
తయోర్వ్రణోనసంరోహే న్మృదుత్వంచసగచ్ఛతి॥

తా. పెదవి పేరిననేతివలెతెల్లగ దురదతోగూడినదిగ జడముగనుండుట పెదవియందు స్ఫటికమువలె స్వచ్ఛముగనుండుట స్రావం బధికముగగలుగుట పెదవిపైగలిగిన వ్రణమాంసపూరితముగాకుండుట కఠినముగనుండుట యీ లక్షణములుగలది మేదజౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

అభిఘాత జౌష్ఠరోగలక్షణము.

శ్లో॥ ఓష్ఠౌపర్యవదీర్యేతే పీడ్యేతేచాభిఘాతతః।
గ్రంథితౌచతదాస్యాతాం కండూక్లేదసమన్వితౌ॥

తా. పెదవిచుట్టు చీలుట పోట్లు గంట్లుగలుగుట దురదగలిగి బంకగనుండుట యీ లక్షణములుగలది అభిఘాతజౌష్ఠరోగమని తెలియవలయు.

దంతమూలగత రోగములు.

శీతాద లక్షణము.

శ్లో॥ శోణీతందంతవేష్టేభ్యో యస్యాకస్మాత్ప్రవర్తతే ।
దుర్గంధీనిసకృష్ణాని ప్రక్లేదీనిమృదూనిచ।
దంతమాంసానిశీర్యంతే పచంతీచపరస్పరమ్।
శీతాదోనామసవ్యాధిః కఫశోణితసంభవః॥

తా. దంతములనుండి యకస్మాత్తుగరక్తము వెడలుట దంతములయొక్కమాంసము దుర్గంధమై నల్లనైతడిసి మృదువై వీడుట వొకదంతముయొక్క పైమాంసముపండిన మతియొకదానిమాంసమును పండించుట యీ లక్షణములుగలది శీతాదమను దంతరోగమని తెలియవలయు. ఇది కఫరక్తమువలన గలుగు.

దంతపుప్పుట లక్షణము.

శ్లో॥ దంతయోస్త్రిషువాయస్య శ్వయథుర్జాయతేమహాన్ ।
దంతపుప్పుటకోనామ సవ్యాధిఃకఫరక్తజః॥

తా. 2 లేక 3 దంతమూలములయందు గొప్పగవాపుజనించిన దంతపుప్పుటమని తెలియవలయు. ఇది కఫరక్తమువలన జనించు.

దంతవేష్టన లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రవంతిపూయంరుధిరం చలాదంతాభవంతిచ ।
దంతవేష్టనస్సవిజ్ఞేయో దుష్టశోణితసంభవః॥

తా. రక్తముదుష్టంబగుటచే దంతములవలన చీముగారుచు కదలుచుండిన దంతవేష్టనమని తెలియవలయు.

సౌషిర లక్షణము.

శ్లో॥ శ్వయథుర్దంతమూలేషు రుజావాన్ కఫరక్తజః ।
లాలాస్రావీసవిజ్ఞేయః స్సౌషిరోనామనామతః॥

తా. కఫరక్తమువలన దంతమూలములయందు వాపుజనించి నొప్పిగలిగి జొల్లు గారుచుండిన సౌషిరమని తెలియవలయు.

మహాసౌషిర లక్షణము.

శ్లో॥ దంతాశ్చలంతివేష్టేభ్య స్తాలుచాప్యవదీర్యతే।
యస్మిన్సర్వశోవ్యాధి ర్మహాసౌషిరసంజ్ఞికః॥

తా. త్రిదోషమువలన దంతమూలములు కదలుట లోదౌడపగలుట యీ లక్షణములుగలది మహాసౌషిరమని తెలియవలయు.

పరిదర లక్షణము.

శ్లో॥ దంతమాంసానిశీర్యంతే యస్మిన్ ష్ఠీవతిచాప్యసృక్ ।
పిత్తాసృక్కఫజోవ్యాధి ర్జ్ఞేయః పరిదరోహినః॥

తా. దంతమాంసమువీడి యుమిసిన రక్తముపడిన పరిదరమని తెలియవలయు ఇది పిత్తరక్త కఫములవలన గలుగు.

ఉపకుశ లక్షణము.

శ్లో॥ వేష్టేషుదాహః పాకశ్చ తాభ్యాందంతాశ్చలంతిచ।
అఘట్టితాః ప్రస్రవంతి శోణితంమందవేదనాః।
ఆధ్మాయంతేస్రుతేరక్తె ముఖేపూతిశ్చజాయతే।
యస్మిన్నుపకుశోనామ పిత్తరక్తకృతోగదః॥

తా. దంతమూలముల నాశ్రయించియుండు మాంసమువందు తాపముజనించి పండుటవలన దంతములు కదలుట ముఖమునువంచిన నొకింత వేదనగలిగి రక్తము పడుట రక్తముపడినపిదప మాంసముపండి మరలపొక్కుట నోటియందు దుర్గంధము వెడలుట పిత్తరక్తకృతవికార యుక్తంబై యుండుట యీ లక్షణములుగలది వుపకుశమని తెలియవలయు.

వైదర్భ లక్షణము.

శ్లో॥ ఘృష్టేషుదంతమూలేషు సంరంభోజాయతేమహాన్।
భవంతీచపలాదంతా స్సవైదర్భోభిఘాతజః॥

తా. దంతము నాశ్రయించియుండు మాంసమును దృఢముగ తోముటచే నధికముగ వాపుగలిగి దంతములు గదలుచుండిన వైదర్భమని తెలియవలయు. ఇది యభిఘాతమువలన గలుగు.

ఖల్లీవర్ధన లక్షణము.

శ్లో॥ మారుతేనాధికోదంతో జాయతేతీవ్రవేదనః।
ఖల్లీవర్ధనసంజ్ఞోవై జాతేరుక్చప్రశామ్యతి॥

తా. . వాతసంబంధమువలన పంటిపై మఱియొక పల్లుజనించుట అదిగలుగునపుడు మిక్కుటముగ పోట్లుగలుగుట పెరిగిన వేదన శమించుట యీ లక్షణములుగలది ఖల్లీవర్ధనమని తెలియవలయు.

కరాళ లక్షణము.

శ్లో॥ శనైశ్శనైః ప్రకురుతే వాయుర్దంతసమాశ్రితః।
కరాళాన్వికటాన్దంతా న్కరాళోనచసిధ్యతి॥

తా. వాతము దంతమూలముల నాశ్రయించి మెల్లమెల్లగ దంతములవంకరగ జేయుచుండిన కరాళమని తెలియవలయు. ఇది యసాధ్యంబు.

అధిమాంసక లక్షణము.

శ్లో॥ హానవ్యేపశ్చిమేదంతే మహాంశోథో మహారుజః।
లాలాస్రావీకఫకృతో విజ్ఞేయోహ్యధిమాంసకః॥

తా. దౌడకొనలో పంటిమూలమునందు లావుగ వాపుజనించి కడుపోట్లును గలుగంజేయుచు మిక్కుటముగ జొల్లుగార్చుచుండిన అధిమాంసకమని తెలియవలయు. ఇది కఫమువలన జనించు.

నాడీవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ దంతమూలగతానాడ్యః పంచజ్ఞేయా యథేరితాః॥

తా. నాడీవ్రణము వాత పిత్త కఫ సన్నిపాత ఆగంతుక భేదములవలన ౫ విధంబులని జెప్పంబడియె. అవి దంతమూలములయందు జనించు. (మఱియు నిదివరకు జెప్పంబడిన 11 విధములైన దంతలక్షణంబులును ౫ విధములైన నాడీవంతలక్షణంబులును జేరి 16 విధంబులగు. ఐనను కదాళమనునది సుశ్రుతాచార్యుని మతమునం దధికంబగుటచే దాని లక్షణమును నిచట నుదహరింపంబడియె.

దంతరోగములు.

దాళన లక్షణము.

శ్లో॥ దీర్యమాణేష్వివరుజాయ సద్యంతేషు జాయతే।
దాలనో నామసవ్యాధి స్సదాగతి నిమిత్తజః॥

తా. దంతము పగలగొట్టబడినటుల పీడగలిగిన దాలన మనంబడు. ఇది వాతమువలన జనించు.

కృమిదంత లక్షణము.

శ్లో॥ కృష్ణచ్ఛిద్రశ్చలస్రావీ ససంరంభో మహారుజః।
అనిమిత్తరుజోవాతా త్సజ్ఞేయః కృమిదంతకః॥

తా. వాతసంబంధమువలన దంతములయందు నల్లని ఛిద్రములుగలిగి కదలుచు స్రావమును జేయించుచు వాపు మిక్కుటముగ పోట్లు నిష్కారణముగ నొప్పి గలిగిన కృమిదంతమనంబడు. (దీనియందు నల్లని ఛిద్రములు క్రిములు దుష్ట రక్తమువలనగలుగు)

భంజనక లక్షణము.

శ్లో॥ వక్రంవక్రం భవేద్యస్య దంతభంగశ్చజాయతే।
కఫవాతకృతోవ్యాధి స్సభంజనకసంజ్ఞితః॥

తా. నోరు వంకరగనై దంతములు వీడిన భంజనక మనంబడు. ఇది కఫవాత ప్రకోపమువలన జనించు.

దంతహర్ష లక్షణము.

శ్లో॥ శీతరూక్ష ప్రవాతామ్ల స్పర్శానామ సహిద్విజాః।
పిత్తమారుత కోపేన దంతహర్ష స్సనామతః॥

తా. శీతలము రూక్షము పులుసుగల పదార్థస్పర్శవలన గాలితగులుటవలన సహించుట కఠిన్యంబుగ నుండిన దంతహర్ష మనంబడు. ఇది పిత్త వాత ప్రకోపమువలన జనించు. (మఱియు నిది వాతజన్యంబైయుండినను వ్యాధిస్వభావమువలన నుష్ణమును సగా సహించుట కఠిన్యంబైయుండు.)

దంతశర్కర లక్షణము.

శ్లో॥ మలోదంత గతోయస్తు పిత్తమారుత శోషితః।
శర్కరేవ ఖరస్పర్శా సాజ్ఞేయా దంతశర్కరా॥

తా. దంతగతమలము పిత్త వాతములవలన శోషించుటచే నిసుకవలె గరగర లాడుచుండిన దంతశర్కర యనంబడు.

కపాలికా లక్షణము.

శ్లో॥ కపాలేష్వివ దీర్ణేషు దంతానాం సైవశర్కరా।
కపాలికేతి సాజ్ఞేయా సదాదంత వినాశినీ॥

తా. పై జెప్పంబడిన దంతశర్కర (దంతమలము) చిల్ల పెంకులవలె పగిలిన దంతశర్కర యనంబడు. ఇది యెల్లపుడు దంతముల నశింపంజేయుచుండు

శ్యావదంత లక్షణము.

శ్లో॥ యోసృఙ్మిశ్రేణ పిత్తేన దగ్ధోవ్దదంత స్త్వశేషతః।
శ్యావతాం నీలతాంవాపి గతస్స శ్యావదంతకః॥

తా. రక్తయుక్తపిత్తమువలన దంతములయందంతట కాలినట్లు నల్లగగాని లేక నీలముగ గానియుండిన శ్యావదంత మనంబడు.

హనుమోక్ష లక్షణము.

శ్లో॥ వాతేనత్వైస్తై ర్భావైస్తు హనుసంధి ర్విసంహతః।
హనుమోక్ష ఇతిజ్ఞేయో వ్యాధిరర్దిత లక్షణః॥

తా. వాతసంబంధమువలన అభిఘాతాదులవలన చెక్కిటిసంధులు వీడిన హనుమోక్ష మనంబడు. ఇది అర్దితలక్షణయుక్తంబై యుండు.

జిహ్వాగత రోగములు.

వాతజ లక్షణము.

శ్లో॥ జిహ్వానిలేన స్ఫుటితాప్రసుప్తా భవేచ్చశాకచ్ఛదనప్రకాశా॥

తా. నాలుకపగిలి మొద్దుపారి (అనగా రసజ్ఞాన విహీనంబై) మిట్టభూముల యందు జనించు. వృక్షములయొక్క యాకువలె గరగర లాడుచుండిన వాతజిహ్వకమని తెలియవలయు.

పిత్తజ లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తేన పీతా పరిదహ్యతేచ దీర్ఘైస్సరక్తై రపికంటకైశ్చ॥

తా. నాలుక పసుపువర్ణముగలదై దాహయుక్తంబై పొడవై యెఱ్ఱగనుండు ముండ్లతో వ్యాప్తంబైయుండిన పిత్తజిహ్వకమని తెలియవలయు.

కఫజ లక్షణము.

శ్లో॥ కఫేనగుర్వీబహులాచితాచమాంసోచ్ఛ్రితైశ్శాల్మలికంటకాభైః॥

తా. నాలుక జడముగ బూరుగముండ్లవంటి మాంసము మొలకలచే కడువ్యాప్తంబుగనుండిన కఫజిహ్వకమని తెలియవలయు.

అలాస లక్షణము.

శ్లో॥ జిహ్వాతలే యశ్శ్వయథుః ప్రగాఢస్సో లాససంజ్ఞః కఫర క్తమూర్తిః। జిహ్వాంసతు స్తంభ యతిప్రవృద్ధో మూలేజి హ్వాభృశమేతి పాకమ్॥

తా. కఫ రక్తములవలన నాలుకయందు భయంకరమైన వాపుగలిగిన అలసక మనంబడు. ఇది వృద్ధిం జెందిన నాలుకయందు స్తంభనమును నాలుకయొక్క మూలము నందు మిక్కుటముగ పాకమును గలుగం జేయు. (ఇది అసాధ్యంబు.)

ఉపజిహ్వక లక్షణము.

శ్లో॥ జిహ్వాగ్రరూప శ్శ్వయథు స్సజిహ్వా మున్నమ్య జాతః కఫ
రక్తమూర్తిః। లాలాకరః కండు యుతస్సచోష స్సాతూప
జిహ్వ కథితాభిషగ్భిః॥

తా. కఫరక్తమువలన నాలుకకొనవలె వాపుజనించి పొడవై మిక్కుటముగ జొల్లుగార్చుచు గుబద మంటతోడం గూడియుండిన యుపజిహ్వక మనంబడు.

తాలుగతరోగములు.

కంఠశుండి లక్షణము.

శ్లో॥ శ్లేష్మాసృగ్భ్యాం తాలుమూలా త్ప్రవృద్ధో దీర్ఘశ్శోథో
ధ్మాతవ స్తిప్రకాశః। తృష్ణా కాస శ్వాస కృత్తం వదంతి
వ్యాధిం వైద్యాః కంఠశుండీతి నామ్నా॥

తా. కఫరక్తములవలన లోదౌడమూలమున నుబ్బిన వస్తివలె దీర్ఘమైన వాపు గలిగి దప్పి దగ్గు వుబ్బసమును గలిగియుండిన కంఠశుండి యనంబడు. (కంఠశుండి యన. - క్రిందినాలుక బడును.)

తుండికేరి లక్షణము.

శ్లో॥ శోథ శ్స్థూలస్తో దదాహ ప్రపాకీ ప్రాగుక్తాభ్యాం తుండికేరీ
మతాతు॥

తా. కఫరక్తమువలన శూల పోట్లు దాహము పాకము మొదలగువాని యుక్తముగ వాపుగలిగి యడవి ప్రత్తికాయ యాకారముగలదిగ నుండిన తుండికేరి యనంబడు.

అధ్రువ లక్షణము.

శ్లో॥ శోథ స్తస్తబ్ధో లోహితస్తాలుదేశే రక్తాజ్జ్ఞేయ స్సోధ్రువో రు
గ్జ్వరశ్చ॥

తా. లోదౌడయందు రక్తవికారముచే జడముగ యెఱ్ఱగ నుండువాపుజనించి పోట్లతోడంగూడి జ్వరముగలిగిన అధ్రువ మనంబడు.

కచ్ఛప లక్షణము.

శ్లో॥ కూర్మోత్సన్నో వేదనో శీఘ్రజన్మా రోగేజ్ఞేయః కచ్ఛప శ్శ్లే
ష్మణాత్॥

తా. కఫదోషమువలన తాబేటివీపువలె నుబ్బిగ వేదనాయుక్తముగ నుండు వాపు సావకాశముగ జనించిన కచ్ఛప మనంబడు.

అర్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ పద్మాకారం తాలుమధ్యేతు శోథం విద్యా ద్రక్తా దర్బుదం
ప్రోక్తలింగమ్॥

తా. లోదౌడ మధ్యమున రక్తదోషమువలన దామర మిద్దెవలె వాపు జనించి అర్బుద నిదానోక్త రక్తార్బుద లక్షణయుక్తంబై యుండిన అర్బుద మనంబడు.

మాంససంఘాత లక్షణము.

శ్లో॥ దుష్టంమాంసం నీరుజం తాలుమధ్యే కఫాచ్ఛూనం మాంస
సంఘాతమాహుః॥

తా. లోదౌడమధ్యమున కఫదోషమువలన మాంసముదుష్టంబై యుబ్బి వేదనా రహితంబైయుండిన మాంస సంఘాత మనంబడు.

తాలుపుప్పుట లక్షణము.

శ్లో॥ నీరుక్స్థాయీ కోలమాత్రః కఫాత్స్యా న్మేదోయుక్తా త్పు
ప్పుట స్తాలుదేశే॥

తా. మేదోయుక్త కఫముచే లోదౌడయందు వేదనారహితంబై స్థిరమై రేగు బండు ప్రమాణముగలదై యుండు వాపుజనించిన తాలుపుప్పుట మనంబడు.

తాలుశోష లక్షణము.

శ్లో॥ శోషోత్యర్థందీర్యతేచాపితాలుశ్శ్వాసశ్చోగ్రస్తాలుశోషోనిలాచ్చ

తా. వాతమువలన లోదౌడ మిక్కుటముగ నెండి పగిలి భయంకరమైన శ్వాసము వెడలుచుండిన తాలుశోష మనంబడు.

తాలుపాక లక్షణము.

శ్లో॥ పిత్తంకుర్యాత్పాకమత్యర్థ ఘోరం తాలు న్యేవం తాలు
పాకం వదంతి॥

తా. పిత్తప్రకోపముచే లోదౌడ కడుభయంకరముగ పండిన తాలుపాక మనంబడు.

కంఠగతరోగములు.

రోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ గళేనిలఃపిత్త కఫౌచమూర్ఛితౌ ప్రదూష్యమాంసంచ తథైవ
శోణితమ్। గళోపసంరోధకరై స్తథాంకురై ర్నిహంత్య
సూన్వ్యాధిరయం హిరోహిణీ।

తా. కంఠమధ్యమున వాత పిత్తకఫములు ప్రకోపించి మాంసరక్తములం జెరచి కంఠమునడ్డగించెడి యంకురముల గలుగంజేసిన రోహిణియనంబడు, ఇది ప్రాణముల హరింపంజేయు.

వాతజరోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ జిహ్వాసమంతా ద్భృశ వేదనాస్తు మాంసాంకురాః కంఠ ని
రోధనాయా। సారోహిణీవాత కృతాప్రదిష్టా వాతాత్మకో
పద్రవగాఢయుక్తా॥

తా. నాలుకయందంతట కడు వేదనాయుక్తమైన మాంసము మొలకలు జనించి కంఠము నడ్డగించుటవలన కంపస్తంబాదిక వాతోపద్రవ యుక్తంబైయుండిన వాతజ రోహిణి యనంబడు.

పిత్తజరోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ క్షిప్రోద్గమాక్షిప్రవిదాహపాకా తీవ్రజ్వరాపిత్త నిమిత్తజాతా॥

తా. శీఘ్రముగ జనించి దాహాయుక్తంబై శీఘ్రముగ పండుటవలన తీవ్ర జ్వర యుక్తంబై యుండిన పిత్తజ రోహిణియనంబడు.

కఫజరోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ స్రోతోనిరోధిన్యపిమందపాకా స్థిరాంకురాయాఃకఫసంభవాసా॥

తా. కంఠమార్గము నడ్డగించి చిరకాలముమీద పండునదియై కఠినమైన మొలకలుగలదై యుండిన కఫజరోహిణియని తెలియవలయు.

త్రిదోషజరోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ గంభీరపాకిన్య నివార్యవీర్యా త్రిదోషలింగా త్రితయోత్థితాసా॥

తా. గంభీరపాకము (అనగా లోనచీము) గలదై ఔషధోపచారముల కశక్యంబైన పూర్వోక్త త్రిదోష లక్షణయుక్తంబై యుండునది త్రిదోషజ రోహిణి యనంబడు. (ఇది తత్క్షణమున ప్రాణముల హరింపంజేయు.)

రక్తజరోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ స్ఫోటైశ్చితాపిత్తసమానలింగాసాధ్యాప్రదిష్టారుధిరాత్మకాతు॥

తా. బొబ్బలవలన వ్యాప్తంబై పిత్తరోహిణి లక్షణయుక్తంబై యుండిన రక్తజ రోహిణియని తెలియవలయు. ఇది సాధ్యము.

కంఠశాలూక లక్షణము.

శ్లో॥ కోలాస్థిమాత్రః కఫసంభవోయో గ్రంథిర్గళేకంటకశూకభూతః।
ఖరస్థిరశ్శస్త్ర నిపాతసాధ్య స్తంకంఠ శాలూక మితి బ్రువంతి॥

తా. కంఠమున కఫమువలన రేగువిత్తు ప్రమాణముగల గ్రంధిజనించి ముండ్లు జలశూకములు వీనివలె వేదనను గలుగంజేయుచు గరగర కఠినముగనుండిన కంఠ శాలూక మనంబడు. ఇది శస్త్రసాధ్యంబు.

అతిజిహ్వా లక్షణము.

శ్లో॥ జిహ్వాగ్రరూప శ్శ్వయథుఃకఫాత్తు జిహ్వో పరిష్టా దపిరక్త
యుక్తాత్। జ్ఞేయోధి జిహ్వః ఖలురోగ ఏష వివర్జయే దా
గత పాక మేనమ్॥

తా. రక్తయుక్తకఫముచే నాలుకమపైన వాపుజనించి నాలుకకొనవలెనుండిన అధిజిహ్వక మనంబడు, ఇది పండిన నసాధ్యంబు.

వలయ లక్షణము.

శ్లో॥ బలాసపవా యతమున్నతంచ గ్రంథింకరోతి న్నగతిం నివా ర్య । తంసర్వథైవా ప్రతివార్యవీర్యం వివర్జనీయం వలయం వదంతి॥

తా. కఫముచే పొడవుగ నుబ్బుగ నుండుగ్రంధి జనించి దానివలన అన్నము లో నదిగక సర్వోపచారముల కసర్థాంబైయుండిన వలయమనియు గ్రంథాంతరమున ఘుటు సర్పమనియు జెప్పంబడు. ఇది యసాధ్యము.

బలాస లక్షణము.

శ్లో॥ గళేతుశోథం కురుతః ప్రవృద్ధౌ శ్లేష్మా నిలౌ శ్వాసరుజోప పన్నమ్ । మర్మచ్ఛిదం దుస్తరమేనమాహు ర్బలాససంజ్ఞం నిపుణావికారమ్॥

తా. ప్రకోపించిన కఫవాతములు కంఠమునందు వాపునుగలుగం జేయుటవలన నుబ్బసముగలిగి కంఠమునొచ్చుచు మర్మస్థానమును భేదింపుచుండిన బలాస మనంబడు. ఇది యసాధ్యంబు.

ఏకబృంద లక్షణము.

శ్లో॥ వృత్తోన్నతోంత శ్శ్వయథు స్సదాహ స్సకండురోపాక మృ దుర్గురుశ్చ । నామ్నైకబృందః పరికీర్తితోసౌ వ్యాధిర్బలాస క్షతజ ప్రసూతః॥

తా. కంఠమునందు కఫరక్తములు ప్రకోపించుటవలన గుండ్రముగ వుబ్బుగ నొకింత దాహయుక్తముగ దురదతోగూడినదిగనుండు వాపు లోనగలిగి యొకింతపండి నొకింత మృదువుగ జడముగనుండిన యేకబృంద మనంబడు.

బృంద లక్షణము.

శ్లో॥ సమున్నతం వృత్తమమందదాహం తీవ్రజ్వరం బృంద ము దాహరంతి । తంచాపిపిత్త క్షతజ ప్రకోపా ద్విద్యా త్సతో దంపవనాత్మకంతు॥

తా. కంఠమునందుబ్బుగ గుండ్రముగ తీవ్రదాహయుక్తముగ జ్వరయుక్తముగ నుండు వాపు జనించిన బృందమనంబడు. ఇది వాత పిత్త రక్తప్రకోపమువలన జనించి

పొడుచునటుల వేదనతో గూడియుండు. ఇది బృందమునందవస్థా విశేషముగలది నుండుటంజేసి వేరుగ జెప్పంజనదు.

శతఘ్ని లక్షణము.

శ్లో॥ వర్తిర్ఘనాకంఠ నిరోధినీయా చితాతిమాత్రం పిశితప్రరోహైః। అనేకరుక్ప్రాణహరీత్రిదోషాత్ జ్ఞేయాశతఘ్నీతుశతఘ్నిరూపా॥

తా. కంఠమునందు గుండ్రముగ పొడవుగ కఠినముగనుండు వాపు జనించి కంఠము నడ్డగించుచు వాపునందు మాంసపు మొలకలు తీవ్రముగ మిక్కుటముగ జనించి పోట్లు దాహము దురద మొదలగు పలువిధములైన పీడలతోగూడియుండుట ముండ్లతో వ్యాప్తంబైన ఫిరంగివలెనుండుట యీ లక్షణములుగలది శతఘ్ని యనంబడు. ఇది ప్రాణముల హరింపంజేయు.

గిలాయు లక్షణము.

శ్లో॥ గ్రంథిర్గళేత్వామలకాస్థిమాత్రస్స్థిరోల్పరుగ్యః కఫరక్తయుక్తః। సంలక్ష్యతేసక్తమివాశనంచసశస్త్రసాధ్యస్తుగిలాయుసంజ్ఞః॥

తా. కంఠములో కఫరక్త సంబంధమువలన నుసిరిక కాయవిత్తువంటి గ్రంధి జనించి కఠినంబై మందవేదనగలదై యన్నము మ్రింగిన ధారాళముగ దిగకుండువటులుం జేసిన గిలాయు వనంబడు. ఇది శస్త్రసాధ్యము.

గళవిద్రధి లక్షణము.

శ్లో॥ సర్వంగళంవ్యాప్య సముత్థితోయ శ్శోథోరుజ స్సంతిచ య త్రసర్వాః। ససర్వదోషో గళవిద్రధిస్తు తస్యైవతుల్యః ఖలు సర్వజస్య॥

తా. త్రిదోషసంబంధమువలన వాపు కంఠమునందంతట జనించి పలువిధ వేదనలతోగూడి విద్రధిని దాపనోక్త త్రిదోషలక్షణయుక్తంబై యుండిన గళవిద్రధి యనంబడు.

గళౌఘ లక్షణము.

శ్లో॥ శోథోమహానన్నజలావరోధీ తీవ్రజ్వరోవాయుగతేర్నిహం తాకఫేనజాతో రుధిరాన్వితేన గళేగలౌఘఃపరికీర్త్యతేసౌ॥

తా. రక్తయుక్తకఫముచే కంఠమున ప్రబలమైన వాపుజనించి యన్నోదకముల లోనం గ్రోలుట కశక్యంబై తీవ్రజ్వరయుక్తంబై వాతసంచార హితంబైయుండిన గళౌఘ మనంబడు.

సర్వఘ్న లక్షణము.

శ్లో॥ యస్తామ్యమానశ్శ్వసితిప్రసక్తం భిన్నస్వరశ్శుష్క-విముక్త కంఠః। కఫోపదిగ్ధేష్వనిలాయనేషు జ్ఞేయస్సరోగశ్శ్వసనా త్స్వరఘ్నః॥

తా. కంఠమునందు వాతమార్గములు కఫముచే నడ్డగింపంబడుచుండ పలుమారు నేత్రములకు చీకట్లుగ్రమ్మి యెల్లపుడు శ్వాసమును విడుచుట స్వరము భేదించుట గొంతెండుట వుమిని బాగుగ్రమింగుట కశక్యంబగుట యీలక్షణములుగలది స్వరఘ్న మనంబడు. ఇది వాతజన్యంబు.

మాంసతానక లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రతానకాన్యశ్శ్వయథు స్సుకష్టో గళోపరోధం కురుతే క్రమేణ। సమాంసతా నేతి బిభర్తి సంజ్ఞాం ప్రాణప్రణుత్సర్వ కృతోవికారః॥

తా. కంఠమునందు వాపు జనించి క్రమముగ కంఠమును వ్యాపించి యడ్డగించి కడుకష్టమును గలుగంజేయుచు ప్రాణముల హరింపంజేయునది మాసంతానక మనంబడు. ఇది త్రిదోష జనితంబు.

విదారీ లక్షణము.

శ్లో॥ సదాహతోదంశ్వయథుంసుతీవ్ర మంతర్గళేపూతివిశీర్ణమాంసమ్। పిత్తేనవిద్యాద్వదనే విదారీంపార్శ్వే విశేషాత్సతు యేన శేతే॥

తా. కంఠమున పిత్తప్రకోపముచే తీవ్రముగ వాపుజనించి దాహము పోట్లు అనువానితోడంగూడి దుర్గంధయుక్తమై మాంసము వీడుచుండిన విదారి యనంబడు. ఇది పరుండెడి పార్శ్వమునందే విశేషముగ జనించు.

సర్వసర లక్షణము.

శ్లో॥ స్ఫోటైస్సతోదై ర్వదనంసమంతా ద్యస్యాచితం సర్వసర స్సవాతాత్॥

తా. వాతసంబంధమువలన నోటియందంతట బొబ్బలుగలిగి సూదులతో బొడుచు నటుల పోట్లుగలిగియుండిన సర్వసరమని (అనగా ముఖపాకమని) తెలియవలయు.

పైత్తిక సర్వసర లక్షణము.

శ్లో॥ రక్తైస్సదాహైః పిటకైస్సపీతై ర్యస్యాచితంచాపిసపిత్తకోపాత్॥

తా. పిత్తప్రకోపమువలన ముఖమునం దెఱ్ఱగ పచ్చగనుండు కురుపులు జనించి మంటతోడం గూడియుండిన పైత్తిక సర్వసరమని తెలియవలయు.

కఫజ సర్వసర లక్షణము.

శ్లో॥ అవేదనైః కండుయుతైస్సవర్ణై రస్యాచితంచాపిసవైకఫేన॥

తా. కఫప్రకోపముచే మంద వేదన దురదగలిగి చర్మముతో సమానవర్ణముగల బొబ్బలు నోటిలో వ్యాపించిన కఫసర్వసరమని తెలియవలయు.

అసాధ్య ముఖరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ ఓష్ఠప్రకోపే వర్జా స్స్యు ర్మాంసరక్తప్రకోపజాః। దంతమూలేషువర్జ్యాతు త్రిలింగగతిసౌషిరౌ। దంతేషుచనసిధ్యంతి శ్యావదాలసభంజనాః। జిహ్వాగతేష్వలాసశ్చ తాలవ్యేష్వర్బుదంతథా। స్వరఘ్నో వలయోబృందోబలాసశ్చ విదారికాః। గళౌఘో మాంసతానశ్చ శతఘ్నీ రోహిణీగళే। అసాధ్యాః కీర్తితాహ్యేతే రోగానవదశైవతు। తేషుచాపి క్రియాం వైద్యః ప్రత్యాఖ్యాయ సమాచరేత్॥

తా. ఓష్ఠరోగములలో మాంసజ రక్తజ త్రిదోషజములన 3 రోగంబులును దంతమూలగతరోగములలో సన్నిపాతము నాడీసౌషిరము అన 2 రోగంబులును దంతరోగములలో శ్యావ దాళన భంజనములన 3 రోగంబులును జిహ్వాకరోగములలో అలసమను నొకరోగంబును తాలుగతరోగములలో అర్బుదమను నొకరోగంబును కంఠగతరోగములలో స్వరఘ్న వలయ బృంద బలాస విదారిక గళౌఘ మాంసతానక శతఘ్ని రోహిణి యను 9 రోగంబులును యీ జెప్పిన 19 రోగంబు లసాధ్యంబులు. అట్లగుటంజేసి వానియందు చికిత్సంజేయునపుడు కుదురుట దుర్లభంబనిజెప్పి ఔషధమును వైద్యు డొసంగవలయు.

తైలాది లేపనము.

శ్లో॥ తైలంఘృతం సర్జరసం ససిక్థం రాస్నాగుడ సైంధవగైరికం
చ। పక్త్వాసమాంశందశ నచ్ఛదానాం తద్భేదహంతా వ్రణ
రోపణంచ॥

తా. నూనె నెయ్యి గుగ్గిలము మైనము సన్నరాస్నము బెల్లము సైంధవలవణము కావిరాయి వీనిని సమభాగములుగ నేకముచేసి తైలముకాచి పెదవులపై లేపనముజేసిన పెదవిపగుళ్ళుమాని వ్రణమునందు మాంసము నిండును.

రాళాది లేపనము.

శ్లో॥ రాళంమధూచ్ఛిష్ట గుడేనపక్వం తైలంఘృతంవా విసిహంతి
లేపాత్। త్వక్తోదపారుష్య రుజోధరస్య పూయాస్రసస్రావ
మపిప్రహాణ్యాత్॥

తా. గుగ్గిలము మైనము బెల్లము వీనిలో నూనెగాని నెయ్యిగాని కలిపి కాచి పెదవులపై లేపనముజేసిన చర్మపీడ గరగరలాడుట పోట్లు చీము రక్తము గారుట వీనిని హరింపంజేయు.

పిత్తోష్ఠరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ వేధంసిరాణాం వమనంవిరేకం తిక్తస్యపానం రసభోజనంచ।
శీతాః ప్రదేహాః పరిషేచనంచ పిత్తోపసృష్టే ష్వధరేషుకు
ర్యాత్॥

తా. పిత్తవికారముగల పెదవిరోగములయందు సిరావేదనను వమనము విరేచనము కటురసపానము రసయుక్తభోజనము శీతకరలేపనము పిత్తహరౌషధ కషాయములయొక్క పరిషేకము మొదలగు నుపచారములను జేయవలయు.

సర్వోష్ఠరోగ సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ ఓష్ఠరోగే ష్వశేషేషు దృష్ట్వాదోష ముపాచరేత్।
తేషు వ్రణత్వం యాతేషు వ్రణవత్స ముపాచరేత్॥

తా. సమస్తమైన పెదవిరోగములయందు దోషానుగుణ్యమైన చికిత్సలను లేక వ్రణంబైయుండిన వ్రణచికిత్సలను జేయవలయు.

శీతాదరో చికిత్స.

శ్లో॥ శీతాదేహృతరక్తేతు తోయం నాగరసర్షపైః।
నిక్వాథ్య త్రిఫలాంవాపి కుర్యా ద్గండూషధారణమ్॥

తా. శీతాదమను దంతరోగమున మునుపటివలెనే రక్తమునుదీసి శొంఠి తెల్లావాలు అనువాని కషాయముతోగాని త్రిఫలకషాయముతోగాని * గండూషము సేయవలయు.

కాసీసాది చూర్ణము.

శ్లో॥ కాసీసలోధ్రకృష్ణామనశ్శిలాస ప్రియంగుతేజోహ్వా।
ఏషాంచూర్ణంమధుయుక్శీతాదేపూతి మాంసహారమ్।
తైలంఘృతంవా వాతఘ్నం శీతాదే సంప్రశస్యతే॥

తా. అన్నభేది లొద్దుగ పిప్పలి మణిశిల ప్రేంకణము వెర్కుడు లేక వెలుతురుతీగె అనువానిచూర్ణములో తేనెగలిపి లేపనముజేసినను లేక వాతహరతైలమునుగాని లేక ఘృతమునుగాని లేపనముజేసినను దుర్గంధము గలిగి శిథిలమైయుండు మాంసము హరించు

దంతపుప్పుట చికిత్స.

శ్లో॥ దంతపుప్పుటకే కార్యం తరుణే రక్తమోక్షణమ్।
సపంచ లవణక్షార సక్షౌద్రః ప్రతిసారణమ్॥

తా. దంతపుప్పుటరోగమున తరుణావస్థయందు రక్తముదీసి పంచలవణముల క్షారమును తేనెలోగలిపి మెల్లగ రుద్దవలయు.

దంతవేష్ట చికిత్స.

శ్లో॥ లోధ్రింపతంగం మధుకం లాక్షాచూర్ణై ర్మధుప్లుతైః।
గండూషే క్షీరిణోయోజ్యా స్సక్షౌద్ర ఘృతశర్కరా॥

తా. లొద్దుగ రసకర్పూరము అతిమధురము లక్క వీనిని చూర్ణముజేసి

---

* గండూషమన—ద్రవపదార్థములను ధరించి యుమ్మివేయుటయు.

తేనెలోగలిపిగాని లేక * క్షీరవృక్షములచూర్ణములో తేనె నెయ్యి పంచదారగలిపి గాని గండూషముజేయించిన దంతవేష్టరోగము హరించు.

జీరకాది చూర్ణము.

శ్లో॥ జరణలవణపథ్యా శాల్మలీకంటకానాం మనుదినమను ఘృష్టం దంతమూలేషుచూర్ణమ్। వ్రణదశనరుగస్రస్రావ చాంచల్యశోథాః ప్రణి హంతిచ వివస్వా నంధకారాన్ నిహాశు॥

తా. జీలకఱ్ఱ ఉప్పు కరక్కాయ బూరుగముండ్లు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దానితో ప్రతిదినము దంతములను తోమిన "సూర్యుం డంధకారమును హరింపంజేయు భంగి" దంతవ్రణము దంతపుపగుళ్ళు పోట్లు రక్తస్రావము దంతచలనము వాపు వీనిని శీఘ్రముగ హరింపంజేయు.

కణాది చూర్ణము.

శ్లో॥ కణాసింధూత్థ జరణాం చూర్ణంతూర్ణం వ్యపోహతి।
ఘరణా ద్దంతచాంచల్య వ్యథాశోథా స్రసంస్రవాన్॥

తా. పిప్పలి సైంధవలవణము జీలకఱ్ఱ వీనిని చూర్ణముజేసి దంతముల రుద్దిన దంతములు కదలుట పోటు వాపు రక్తస్రావము శీఘ్రముగ హరించు.

భద్రముస్తాది వటికములు.

శ్లో॥ భద్రముస్తా భయావ్యోష విడంగా రిష్టపల్లవైః।
గోమూత్ర పిష్టై ర్ఘుటికాం ఛాయాశుష్కాం ప్రకల్పయేత్।
తాన్నిదధ్యా న్ముఖేనిశ్యాం చలదంతాతురో నరః।
నాతః పరతరంకించి చ్చలదంతస్య భేషజమ్॥

తా. తుంగముస్తెలు కరక్కాయ త్రికటుకములు వాయువిడంగములు వేపాకు వీనిని గోమూత్రముతో నూరి యుండలుజేసి నీడ నెండించి రాత్రులయందు నోటియందునిడికొని పదుండిన దంతములు గట్టియగు. దంతచలనమునందు దీనికంటె శ్రేష్ఠంబయిన యౌషధం బెద్దియు లేదు.

---

* క్షీరవృక్షములన—మఱ్ఱి మేడి రావి అంబాళము కలుజువ్వి అనునవి.

సౌషిర చికిత్స.

శ్లో॥ సౌషిరే ధ్ధృతరక్తేతు లోధ్రముస్తా రసాంజనైః।
సక్షౌద్రైశ్చస్యతేలేపో గండూషే క్షీరిణోహితాః॥

తా. సౌషిరమను రోగమున రక్తమునుదీసి లొద్దుగ తుంగముస్తెలు రసాంజము అనువానిచూర్ణమును తేనెలోగలిపి లేపనముజేయుటయు లేక క్షీరవృక్షకషాయతో గండూషధారణమును జేయించుటయు హితకరంబులు.

పంచలవణాదిచూర్ణ లేపనము.

శ్లో॥ కాకోదుంబరికా పత్రైర్వ్రణం విస్రావయేద్భిషక్।
లవణైః క్షౌద్రయుక్తైశ్చ సవ్యోషైః ప్రతిసారయేత్॥

తా. బ్రహ్మమేడియాకులతో వ్రణమునురుద్ది రక్తమును స్రవింపంజేసి పంచలవణములు త్రికటుకములు అనువానిచూర్ణములో తేనెగలిపి మెల్లగ దంతములయందు రుద్దవలయు.

వైదర్భ చికిత్స.

శ్లో॥ శస్త్రేణోత్కృత్య వైదర్భం దంతమూలాని శోధయేత్।
తతఃక్షారం ప్రయుంజీత క్రియాస్సర్వాశ్చశీతలాః॥

తా. వైదర్భమను దంతమూలరోగమును శస్త్రముతో చీల్చి రక్తస్రావము చేయించుటయేగాక క్షారలేపనమును సమస్తమైన శీతకరలేపనములను జేయవలయు.

శ్లో॥ ఉద్ధృత్యాధిక దంతంతు తతోవై సముపాచరేత్।
కృమిదంత చికిత్సాశ్చ విధిః కార్యో విజానతా॥

తా. అధికముగనుండు దంతమును దీసివేసి కృమిదంత చికిత్సలం జేయవలయు.

అధిమాంసక చికిత్స.

శ్లో॥ ఛిత్వాధిమాంసం సక్షౌద్రైరేతైశ్చూర్ణై రుపాచరేత్।
వచా తేజోవతీపాఠా సర్జకాయా వశూకజైః।
క్షౌద్రం ద్వితీయం పిప్పల్యాః కబలీ చాత్రకీర్తితమ్।
పటోల నింబత్రిఫలా కషాయ శ్చాత్రధావనః॥

తా. అధిమాంసమును దంతమూల రోగమును ఛేదించి దానిపై వస వెకు్కడు తీగ అగరుశొంఠి లేక చిరుబొద్ది సర్జక్షారము యవక్షారము అనువాని కల్కములో తేనెకలిపిగాని లేక పిప్పలిచూర్ణములో తేనెగలిపిగాని నోటియందు ధరింపవలయు. మఱియు చేదిపొట్ల వేప త్రిఫలములు అనువాని కషాయముతోడ అధి మాంసమును గడుగవలయు.

దంతవిద్రధి సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ విద్రధ్యుక్తంచవిధివ ద్విదధ్యాద్దంతవిద్రధౌ ।
శస్త్రకర్మనరస్తత్ర కుశలోనైవకారయేత్॥

తా. దంతవిద్రధియందు సామాన్య విద్రధియొక్క సర్వచికిత్సలం జేయవలయునేగాని శస్త్రకర్మను జేయంజనదు.

శ్లో॥ స్నైహికోత్రహితోధూమో నస్యంస్నైహికమేవచ।
రసారసయవాగ్వశ్చ క్షీరంసాంతానికంఘృతమ్।
శిరోవస్తిర్హితశ్చాపి క్రమోయశ్చానిలాపహః॥

తా. దంతహర్ష రోగమున స్నేహయుక్తధూమము నస్యము స్నేహయుక్త మధురాదిరసములు మాంసరసము యవాగు పాలు సాంతానిక ఘృతము శిరోవస్తి వాతనాశకర చికిత్సలు వీనిని క్రమముగ జేయవలయు.

క్రిమిదంత చికిత్స.

శ్లో॥ నీలీవాయసజంఘా కటుతుంబీమూలమేకైకమ్।
సంచూర్ణ్యదశన విధృతం దశనకృమి పాతనంప్రాహుః॥

తా. నీలి వెలుమసంధి చేదుసార వీని వేళ్ళను ప్రత్యేకముగ చూర్ణముజేసి దంతములయందునిచిన క్రిములు నశించు.

శారిబాపర్ణ ధారణము.

శ్లో॥ పిష్ట్వాచశారిబాపర్ణః ధృఢందంతేషుధారయేత్।
పతంతిదంతకీటాశ్చ చాంచల్యంహరతిక్షణాత్॥

తా. తెల్లసుగంధి పాలాకులను నూరి యుంటజేసి పండ్లయందదిమి యునిచినొనిన క్రిములు శీఘ్రముగ నూడిపడి దంతములు గట్టియగు.

కాసీసాది ఘుటికలు.

శ్లో॥ కాసీసం హింగుసౌరాష్ట్రి దేవదారు సమంజలైః।
గుటికాం ధారయేద్దంత కృమిశూల హరాంపరామ్॥

తా. అన్నభేది యింగువ తొవరిమన్ను దేవదారు వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతో నూరి మాత్రలుజేసి దంతములపై నునిచిన క్రిమిదంతశూల హరించు.

శర్కరా చికిత్స

శ్లో॥ అచ్ఛిందందంతమూలాని శర్కరా ముద్ధరేద్భిషక్ ।
లాక్షాచూర్ణై ర్మధుయుక్తై స్తదస్తాం ప్రతిసారయేత్॥

తా. దంతమూలములయందు నొప్పి గలుగకుండునటుల వానిపైనుండు శర్కర (మలము) ను గీచితీసి పిదప లక్కచూర్ణమును తేనెలోగలిపి మెల్లగ రుద్దవలయు.

కపాలికా చికిత్స.

శ్లో॥ దంతహర్ష క్రియాంచాత్ర కుర్యాన్నిరవశేషతః ।
కపాలికా కృచ్ఛ్రతమా తత్రాప్యేషా క్రియాహితా॥

తా. (దంతశర్కరయందును) కపాలికమను దంతరోగము నందును దంతహర్షమునకై జెప్పంబడిన సర్వచికిత్సలం జేయవలయు.

నాడీవ్రణ చికిత్స.

శ్లో॥ ఛిత్వామాంసాని శస్త్రేణ భవేయుః పరితోయది ।
ఉద్ధృత్యచ దహేచ్చాపి క్షారేణ జ్వలనేనవా॥

తా. నాడీవ్రణమునందు చుట్టుమాంసంబుండిన శస్త్రముతో ఛేదించి క్షారముతో గాని అగ్నితో గాని కాల్చవలయు.

దంతరోగసామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ దంతరోగేషు సర్వేషు శస్తోవాతహరోవిధిః ।
పక్వంతైలం కవోష్ణంచ శస్తంకబలధారణే॥

తా. సర్వదంతరోగములయందు వాతనాశకర చికిత్సలంజేయుటయే గాక వాతహర ద్రవ్యయుక్తముగ నూనెనుగాచి సుఖోష్ణముగ నోటిలో ధరించుట ప్రశస్తంబు.

లాక్షాది తైలము.

శ్లో॥ తైలం లాక్షారసంక్షీరం పృథక్ప్రస్థమితం పచేత్। ద్రవ్యైః
పలమితై రేతైః క్వాథైశ్చాపి చతుర్గుణైః। లోధ్రకట్ఫలమం
జిష్ఠాపద్మకేసరపద్మకైః॥ చందనోత్పలయష్ట్యాహ్వై ర్త్రితైలం
వదనేధృతమ్। దాలనం దంతచాలంచ దంతమోక్షంకపాలి
కామ్। శీతాదంపూతివక్త్రంచా ప్యరుచింవిరసాస్యతామ్।
హన్యాదాశుగదానేతాన్కుర్యాద్దంతానపిస్థిరాన్। లాక్షా
దిక మిదంతైలం దంతరోగేషు పూజితమ్॥

తా. నూనె లక్కరసము పాలు వీనిని దినుసుకొక్కొక ప్రస్థముచొప్పున గ్రహించి అందులొద్దుగ గుమ్మడుతేకు మంజిష్ఠ దామరయగరులు చందనము నల్లకలు వగడ్డ అతిమధురము అనువానియొక్క కషాయమును నూనెకు నాలుగింతలు కలిపి లొద్దుగ మొదలగు ద్రవ్యములయొక్క కల్కమును దినుసుకొక్కొక పలము చొప్పున కలిపి చిక్కగ తైలముకాచి నోటియం దునిచికొనిన దాలనము పండ్లుకదలుట అకాలమున దంతములూడుట కపాలికము శీతాదము పూతివక్త్రము అరుచి నోటివిరసత్వము వీనిని శీఘ్రముగ హరింపజేయుటయేగాక దంతముల గట్టిపఱచు. ఇది దంతరోగముల యందు కడుశ్రేష్ఠంబు.

దంతరోగమునను అరిమేదాది తైలము.

శ్లో॥ అరిమేదత్వచంక్షుణ్ణాం పచేచ్ఛతపలోన్మితామ్। జలద్రోణే
నతత్క్వాథం గృహ్ణీయాత్పాదశేషితమ్। తైలస్యార్ధాఢ
కందత్వా కల్కైఃకర్షమితైఃపచేత్। అరిమేదలవంగాభ్యాం
గైరికాగరుపద్మకైః। మంజిష్ఠాలోధ్రమధుకైర్లాక్షాన్యగ్రో
ధముస్తకైః॥ త్వగ్జాతీఫలకర్పూరకంకోలఖదిరైస్తథా। పతం
గధాతకీపుష్ప సూక్ష్మైలానాగకేసరైః॥ కట్ఫలేనచసంసిద్ధం
తైలంముఖరుజంజయేత్। ప్రదుష్టమాంసంచలితంశీర్ణదంతం
చసౌషిరమ్। శీతాదందంతహర్షంచవిద్రధిం కృమిదంతకమ్।
దంతస్ఫుటవదౌర్గంధ్యం జిహ్వాతాల్వోష్ఠజాంరుజమ్॥

తా. 100 పలముల నల్లతుమ్మపట్టను దంచి ద్రోణప్రమాణ ముదకములో వైకషాయముకాచి చతుర్థాంశము దించుకొని వడియగట్టి అందునువ్వులనూనె $\frac{1}{2}$ అఢకము నల్లతుమ్మపట్ట లవంగములు కావిరాయి కృష్ణాగరు పద్మకాష్ఠము మంజిష్ఠ లొద్దుగ అతిమధురము లక్కమఱ్ఱియూడకొనలు తుంగముస్తెలు లవంగపట్ట జాజికాయ కర్పూరము తక్కోలపుట్లు కాచు నీరుయిప్ప ఆరెపువ్వు సన్నయేలకులు నాగకేసరములు గుమ్మడుతేకు అనువాని కల్కములు దినుసుకొక్కొక కర్షము చొప్పునకలిపి చిక్కగకాచి నోటిలోధరించిన దంతముల యందలి కుళ్ళినమాంసము దంతములు కదలుట దంతములు విఱుగుట సౌషిరము శీతాదము దంతహర్షము దంతవిద్రధి క్రిమిదంతము దంతపుపగుళ్ళు దౌర్గంధ్యము నాలుక లోదౌడ పెదవి వీనియందలి రోగములన్నియు హరించు.

కుష్ఠాది చూర్ణము.

శ్లో॥ కుష్ఠందార్వీలోధ్రమబ్దసమంగా పాఠాతిక్తాతేజనీపీతికాచ।
చూర్ణంశస్తంఘర్షణేతద్ద్విజానాం రక్తస్రావంహంతికండూం
రుజంచ॥

తా. చంగల్వకోష్టు మ్రానిపసపు లొద్దుగ తుంగముస్తెలు మంజిష్ఠ అగరు శొంఠి శేక చిఱుబొద్ది కటుకరోహిణి ఛాగ పసపు అనువాని చూర్ణముతో దంతముల తోమిన రక్తస్రావము దురద పోట్లు హరించు.

జాతీపత్రాది చూర్ణము.

శ్లో॥ జాతీపత్రపునర్నవా గజకణాకోరంటకోష్టావచా।శుంఠీదీప్య
హరీతకీతిలసమంశ్లక్ష్ణం భృశంచూర్ణయేత్। తచ్చూర్ణంవ
దనేధృతంవిజయతేదౌర్గంధ్యదంతవ్యథామ్। చాంచల్యాత్వ
మతిప్రణశ్వయథురుక్కండూకృమివ్యాపదః॥

తా. జాజికాయలు గలిజేరు గజపిప్పలి గోరింట చంగల్వకోష్టు వస శొంఠి వామము కరక్కాయ నువ్వులు అనువాని చూర్ణమును సమభాగములుగ కలిపి నోటిలో ధరించిన నోటిదుర్గంధము దంతశూల దంతములు కదలుట దంతవ్రణము వాపు పీసదురద పురుగులు హరించు.

దంతరోగములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ ఫలాన్యమ్లాని శీతాంబు రూక్షాన్నం దంతధావనమ్।
తథాపి కఠినం భక్ష్యం దంతరోగీ వివర్జయేత్॥

తా. పుల్లనిఫలములు శీతోదకము రూక్షాన్నము దంతధావనము కఠిన పదార్థ భక్షణము వీనిని దంతరోగి వర్జింపవలయును.

ఉపజిహ్వికా చికిత్స.

శ్లో॥ ఉపజిహ్వాంతు సంలిఖ్య క్షారేణ ప్రతిసారయేత్।
క్షీరం విరేకగండూష ధూమైశ్చైనాముపాచరేత్॥

తా. ఉపజిహ్వక యందు లేఖన క్రియంజేసి క్షారలేపనము క్షీరపానము విరేచనము గండూషము ధూమపానము అనువానిచే నుపచరింపవలయును.

వ్యోషాది చూర్ణము.

శ్లో॥ వ్యోషక్షారా భయావహ్ని చూర్ణమేతత్ప్రఘర్షణమ్।
ఉపజిహ్వక శాంత్యర్థ మేభిస్తైలంచ పాచయేత్।
గృహధూమా రసాళేన క్వాథం సమధుసైంధవమ్।
పాణినా మర్దయేచ్చాస్య ముపజిహ్వప్రశాంతయే॥

తా. ఉపజిహ్వకరోగశమనార్థంబై త్రికటుకములు యవక్షారము కరక్కాయ చిత్రమూలము అనువానిచూర్ణములో దంతముల రుద్దవలయును. మఱియు పై ద్రవ్యములనే తైలముకాచి గండూషము జేయవలయును. మఱియు కరుధూపమును కలిలో గలిపి కాచి అందు తేనె సైంధవలవణముగలిపి యుపజిహ్వకయందు వ్రేళ్లతో మర్దనమును జేయవలయును.

కంఠశుండ్యాది చికిత్స.

శ్లో॥ తుండికేర్యాం ధ్రువే కూర్మే సంఘాతే తాలుపుప్పుటే।
ఏష ఏవ విధిః కార్యో విశేషశ్శస్త్రకర్మణి॥

తా. తుండికేరి ధ్రువము కూర్మము సంఘాతము తాలుపుప్పుటము వీనియందు శస్త్రకర్మను జేయుచోట క్రిందజెప్పంబడు చికిత్సల విశేషముగ జేయవలయును.

శ్లో॥ స్నేహస్వేదా తాలుశోషే విధిశ్చానిలనాశనః॥

తా. తాలుశోషమునందు స్నేహములను స్వేదనక్రియలను వాతనాశకరౌషధ సేవనను జేయవలయును.

శ్లో॥ తాలుపాకేతు కర్తవ్యం విధానం పిత్తనాశనమ్॥

తా. తాలుపాకమునందు పిత్తనాశకర చికిత్సల జేయవలయును.

గళశుండి ఛేదనవిధి.

శ్లో॥ అంగుష్ఠాంగుళిసందంశేనాకృష్య గళశుండికామ్।
ఛేదయేన్మండలాగ్రేణ జిహ్వోపరితు సంస్థితామ్॥

తా. నాలుకపైన జనించియుండు చిరునాలుకను అంగుష్ఠాంగుళులతో పట్టి యీడ్చి శస్త్రముతో ఛేదింపవలయును.

శుండీ ఛేదనానంతరోపచారము.

శ్లో॥ పిప్పల్యతివిషాకుష్ఠ వచామరిచ నాగరైః।
క్షౌద్రయుక్తైస్సలవణైస్తతస్తాం ప్రతిసారయేత్॥

తా. చిరునాలుకను ఛేదించినపిదప పిప్పలి అతివస చంగల్వకోష్టు వస మిరియాలు శొంఠి అనువాని చూర్ణములో తేనె యుప్పుగలిపి వ్రేలితో రుద్దవలయును.

రోహిణీ సామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ రోహిణీనాంతు సాధ్యానాం హితంశోణితమోక్షణమ్।
వమనం ధూమపానంచ గండూషో నస్యకర్మచ॥

తా. పంచరోహిణులలో సాధ్యంబగు దానియందు రక్తముదీసి వమనము ధూమపానము గండూషధారణము నస్యకర్మ అను నుపచారముల జేయవలయును.

వాతజరోహిణీ చికిత్స.

శ్లో॥ వాతజాంతూద్ధృతేరక్తే లవణైః ప్రతిసారయేత్।
సుఖోష్ణాన్ స్నేహగండూషాన్ధారయేచ్చాప్యభీక్ష్ణశః॥

తా. వాతజరోహిణియందు రక్తముదీసి లవణముతో రుద్దవలయును. మఱియు సుఖోష్ణముగ స్నేహగండూషమును పలుమారు ధరింపవలయును.

పిత్తజరోహిణీ చికిత్స.

శ్లో॥ విస్రావ్య పిత్తసంభూతాం సితాక్షౌద్ర ప్రియంగుభిః।
ఘర్షయే త్కబలో ద్రాక్షా సరూపైః క్వథితైర్హితః॥

తా. పిత్తజరోహిణియందు రక్తమునుదీసి పంచదార తేనె అనువానిలో ప్రేంకణ చూర్ణమును గలిపి రుద్ది ద్రాక్ష ఖర్జూర పండు అనువాని కషాయమును నోటియందు ధరింపం జేయవలయు.

రక్తజరోహిణీ చికిత్స.

శ్లో॥ పిత్తవత్సాధయే ద్వైద్యో రోహిణీ రక్తసంభవామ్॥

తా. రక్తజ రోహిణియందు పిత్తరోహిణీ చికిత్సలం జేయవలయు.

కంఠశాలూక చికిత్స.

శ్లో॥ విస్రావ్య కంఠశాలూకం సాధయే త్తుండికేరివత్।
ఏకకాలేయ వాన్నంచ భుంజీత స్నిగ్ధమల్పశః॥

తా. కంఠశాలూకమునందు రక్తమునుదీసి తుండికేరివలెనే చికిత్సింపవలయు. మఱియు దీనియందొకింత ఘృతయుక్తముగ జేయంబడిన యవాన్నము నొకపూట భుజింపవలయు.

కఫజరోహిణీ చికిత్స.

శ్లో॥ అగార ధూమకటుకైః కఫజాం ప్రతిసారయేత్।
శ్వేతావిడంగ దంతీషు తైలంసిద్ధం ససైంధవమ్।
నస్యకర్మణి దాతవ్యం కబలంచ కఫోచ్ఛ్రియే॥

తా. కఫరోహిణియందు కరుధూపము కారముగల యౌషధములతో రుద్దవలయు. తెల్లతులసి వాయువిడంగములు దంతివేరు అనువానితో తైలముకాచి యందు సైంధవలవణమునుగలిపి నస్యమును నోటియందు ధారణమును జేయించవలయు.

అధిజిహ్వక చికిత్స.

శ్లో॥ ఉపజిహ్వక వచ్చాపి సాధయే దధిజిహ్వకమ్॥

తా. అధిజిహ్వక రోగమునందు వుపజిహ్వకరోగ చికిత్సం జేయువలయు.

ఏకబృంద చికిత్స.

శ్లో॥ ఏకబృందంతు విస్రావ్య విధింశోధన మాచరేత్॥

తా. ఏకబృందమునందు రక్తస్రావము జేయించి పిదప శోధనవిధిని జేయించవలయు.

బృంద చికిత్స.

శ్లో॥ ఏకబృంద మివప్రాయో బృందంచ సముపాచరేత్॥

తా. బృందమునందు యేకబృంద చికిత్సం జేయవలయు.

గిలాయు చికిత్స.

శ్లో॥ గిలాయు శ్చాపియోవ్యాధి స్తంచశస్త్రేణ సాధయేత్॥

తా. గిలాయువునందు శస్త్రచికిత్సం జేయవలయు.

గళవిద్రధి చికిత్స.

శ్లో॥ సమర్మస్థంతు సంపక్వం ఛేదయే ద్గళవిద్రధిమ్॥

తా. మర్మరహిత స్థలములయందు గలిగిన గళవిద్రధి పండియుండిన దానిని ఛేదింపవలయు.

సర్వసరసామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ వాతా త్సర్వ సరంచూర్ణై ర్లవణైః ప్రతిసారయేత్। తైలం
వాతహరై స్సిద్ధం హితం కబలనస్యయోః॥ పిత్తాత్మకే సర్వ
సరే శుద్ధకాయస్య దేహినః। సర్వః పిత్తహరఃకార్యో విధి
ర్మధురశీతలః॥ ప్రతిసారణగండూష ధూమసంశోధనానిచ।
కఫాత్మకే సర్వసరే క్రమం కుర్యా త్కఫాపహమ్॥

తా. వాతజ సర్వసరమనగా ముఖపాకమునందుదాని నుప్పుతో రుద్ది వాతవాతకరౌషధ యుక్తముగ సిద్ధముజేయబడిన తైలముతో గండూష నస్యముల జేయవలయు. పిత్తజ సర్వసరమున తొలుత విరేచనము కొసంగి పిదప పిత్తహమైన సర్వ

వధుర శీతకర చికిత్సం జేయవలయు. కఫజ సర్వసరమున * ప్రతిసారణ గండూష ధూమపాన శోధనములను సర్వకఫహర చికిత్సలను జేయవలయు

గళరోగ చికిత్స.

శ్లో॥ కంఠరోగేష్వ సృఙ్మోక్ష స్తీక్ష్ణై ర్నస్యాదికర్మభిః।
చికిత్సక శ్చికిత్సాంతు కుశలో త్రిసమాచరేత్॥

తా. గళరోగమునందు రక్తమునుదీసి తీక్ష్ణకరౌషధముల నొసంగి నస్యాది కర్మల జేయవలయు.

మృద్వీకాది చూర్ణము.

శ్లో॥ మృద్వీకా కటుకావ్యోష దార్వీత్వక్త్రిఫలాఘనమ్।
పాఠారసాంజనందూర్వా తేజోహ్వాతి సుచూర్ణితమ్।
క్షౌద్రయుక్తం విధాతవ్యం గళరోగే మహౌషధమ్॥

తా. ద్రాక్షపండు కటుకరోహిణి త్రికటుకములు ప్రానిపసపు లవంగపట్ట త్రిఫలములు తుంగముస్తెలు అగరు శొంఠి లేక చిరుబొద్ది రసాంజనము గరిక వెర్కుడుతీగె అనువాని చూర్ణములో తేనెగలిపి గళమునందు లేపనము జేయవలయు. ఇది గొప్ప యౌషధము.

యవక్షారాది ఘుటికలు.

శ్లో॥ యవాగ్రజం తేజవతీం సపాఠా రసాంజనం దారు నిశాం స
కృష్ణామ్। క్షౌద్రేణకుర్యా ద్ఘుటికాం ముఖేన తాంధారయే
త్సర్వ గళామయేషు॥

తా. యవక్షారము వెర్కుడుతీగె అగరు శొంఠి లేక చిరుబొద్ది రసాంజనము ప్రానిపసపు పిప్పలి అనువానిచూర్ణములో తేనెగలిపి యుండలుజేసి నోటిలో నునిచికొనిన సర్వకంఠరోగములు హరించు.

---

* కల్క అవలేహ చూర్ణ భేదములచే ప్రతి సారణము 3 విధంబులు. కావున వానిని వ్రేలికొనతో గ్రహించి నాలుకయందు గాని లేక నోటియందంతట గాని లేపనము జేయుటయు ప్రతిసారణ మనంబడు.

ముఖపాకసామాన్య చికిత్స.

శ్లో॥ ముఖపాకేసిరావేధ శ్శిరసశ్చవిరేచనమ్।
మధుమూత్రఘృతక్షీరై శ్శీతైశ్చకబళగ్రహః॥

తా. సర్వముఖపాకములయందు సిరావేధ శిరోవిరేచనమును జేయించి తేనె గోమూత్రము నెయ్యి పాలు శీతకరపదార్థములు అనువాని * కబళమును ముఖమునందు ధరింపవలయు.

ముఖపాక చికిత్స.

శ్లో॥ పంచవల్కలజః క్వాథ స్త్రిఫలాసంభవోథవా।
ముఖపాకే ప్రయోక్తవ్య స్సక్షౌద్రో ముఖధావనే॥

తా. పంచత్వక్కుల కషాయములో గాని త్రిఫల కషాయములో గాని తేనెగలిపి నోరునుగడిగిన ముఖపాకము హరించు.

తిలాది గండూషము.

శ్లో॥ తిలానీలోత్పలంసర్పి శ్శర్కరాక్షీరమేవచ।
సక్షౌద్రో దగ్ధవక్త్రస్య గండూషోదాహనాశనః॥

తా. నువ్వులు నల్లకలువగడ్డ నెయ్యి పంచదార పాలు లొద్దుగచూర్ణము వీనిని గండూషముచేసిన ముఖపాకము దాహము శమించు.

యష్టిమధ్వాది తైలము.

శ్లో॥ యష్టీమధు పలమేకం త్రింశన్నీలోత్పలస్య తైలస్య। ప్రస్థం
తద్ద్విగుణపయో విధినా పక్వంతు నస్యేన। నిశిపదనస్యస్రా
వం క్షపయతి గాత్రస్య దోషసంఘాతమ్। వపు స్సువర్ణత్వమ
వశ్యం క్రమశో భ్యంగేన జంతూనామ్॥

తా. అతిమధురము 1 పలము నల్లకలువగడ్డలు 30 పలములు నూనె 1 ప్రస్థము పాలు 2 ప్రస్థములు యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి మందాగ్నితో తైలముకాచి రాత్రులయందు నస్యముచేయించిన ముఖస్రావము శరీరమునకు లేపనము జేయించిన శరీర దోషము హరించి బంగారువంటి కాంతిగలుగు.

---

* కబళమన—కల్కాదుల నోటినిండబోసికొని నమిలి యుమివేయుటయు.

హారిద్రాది తైలము.

శ్లో॥ హారిద్రా నింబపత్రాణి మధుకం నీలముత్పలమ్ ।
తైలమేభి ర్విపక్తవ్యం ముఖపాక హరంపరమ్ ॥

తా. పసపు వేపాకు అతిమధురము నల్లకలువగడ్డ అనువాని కల్కములో తైలముగలిపి కాచి నోటిలో ధరించిన ముఖపాకము హరించును.

ఖదిరాది ఘుటికలు.

శ్లో॥ ఖదిరస్య తులాంతోయ ద్రోణే పక్త్వాష్ట శేషితే ।
జాతీ కోంశేదు పూగైశ్చ చాతుర్జాత మృగాండజైః ।
పృథక్కర్ష మితైః పిష్టైః ర్శ్లేశయిత్వా చణోపమాః ।
గుటీఃకృత్వా ముఖేధార్యా సానిహం త్యఖిలాన్ గదాన్ ।
జిహ్వోష్ఠ దంతవదన గళతాలు సముద్భవాన్ ॥

తా. 100 పలముల నల్లతుమ్మపట్టను అందొక ద్రోణప్రమాణ ముదకముపోసి యష్టమాంశముగ కషాయముకాచి వడిగట్టి అందు జాపత్రి కర్పూరము మంచివక్క లు లవంగపట్టయేలకులు లవంగపత్రి నాగకేసరములు కస్తూరి వీని చూర్ణము తులమొక్క కర్షప్రమాణము చొప్పునగలిపి సెనగగింజలంత మాత్రలుజేసి నోటిలోనునిచికొని దాహరసమును మ్రింగుచుండిన సర్వముఖరోగములు జిహ్వారోగములు పెదవి రోగములు దంతరోగములు లోదౌడరోగములు హరించు.

దంతవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ [చరకే] దంతవ్రణం కపోలోత్థం పూయం స్రవతిసంతతమ్ ।
ఏతద్దోషం సువిజ్ఞాయ తతః కర్మ సమాచరేత్ ॥

తా. చెక్కిట వ్రణముబుట్టి యెల్లపుడు చీముగారుచుండిన దంతవ్రణమని తెలియవలయు. ఈదోషమును బాగుగ నెఱింగి చికిత్సింపవలయు.

వంధ్యా కర్కోటకీ లేపనము.

శ్లో॥ వంధ్యా కర్కోటకీమూలం గోమయేనసుసంశ్రుతమ్ ।
అర్కదుగ్ధేన సంమిశ్ర్య మాతపో శోషయేత్త్రిధా ।

క్షారార్క దుగ్ధసహితం శోషయే ద్గంధలేపనమ్ ।
కపోల దంతవ్రణకం నాశయే న్నాత్రసంశయః ॥

తా. గొడ్డుకాకరగడ్డను ఆవుపేడతోగండి బిళ్ళలుగకోసి జిల్లేడుపాలతో 3 మార్లు భావనజేసి యెండ నెండించి పిదప పుప్పు జిల్లేడుపాలు వీనితో భావనజేసి మరల నెండించి గంధము దీసి 2 మాసములు లేపనము సేయుచుండిన చెక్కిట జనించిన దంతవ్రణము నిశ్చయముగ మానును.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] గోక్షుర స్వరసం కర్ణే పార్శ్వే దంత వ్రణస్య చ । పూరితం శాంతయేత్యర్థ మిత్యుక్తం మునిపుంగవైః ॥

తా. దంతపార్శ్వమున వ్రణముగలిగిన నా ప్రక్కనుండు చెవిలో పల్లేరు రసమును పిండిన దంతవ్రణము శమించు. (మఱియు పల్లేరురసమును వ్రణముపై 2 దినములు పట్టించి పిదప చేదుబీరవిత్తుల గంధమునుగాని చిత్రమూలగంధమునుగాని లేపనముజేసిన దంతవ్రణము మానును. మఱియు కలిమేశ్వరపుచెక్కగంధమును భక్షణము సేయుచుగాని నే వ్రణముపై లేపనముసేయుచుండిన 2 మాసములలో దంతవ్రణము మానును. పథ్యము—చప్పిడివంటకమును ఆవు పెరుగును భుజింపవలయు. దంతవ్రణములయందు రసకర్పూరమును 2 మాసములు సేవింపుచు చప్పిడివంటకమును భుజింపవలయు.

క॥ తుందిలపుచెక్క ననుములఁ । బొందుగఁ పచనంబుచేసి భుజియింపదగు । న్నందుగను మానిపోవును । దందడి నొప్పించుచున్న దంతవ్రణముల్ ॥

గీ॥ గొడ్డుకాకర చెట్టుల గడ్డనూనె । గూకపాకంబుచేసియుఁ గ్రోలవలయు । సంశయంబేల యిదినిశ్చయమ్ము సుమ్ము । నరులబాధించు దంతవ్రణాలుమాను ॥

గీ॥ రమ్యమైనట్టి నాగసరంపుగడ్డ । వెన్నగూరిచి సేవింప వివిధదంత । వ్రణములన్నియుమాను భూవలయమందుఁ । జిరతరంబుగఁ బథ్యంబు సేయుచున్న ॥

దంతవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] వాతేన దంతచలనం రక్త స్రవణముచ్యతే ।
క్రిమిణా పూయ పీడాచ దంతరోగే తథా భవేత్ ॥

తా. వాతదోషమువలన దంతములు కదలుచు రక్తము స్రవింపుచుండు. కృమివలన దంతముల నొప్పిగలిగి చీముగారును.

కాళింగాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కాళింగచించా విజయా మూలంపుంఖ్య
శ్వమారకమ్ । చలదంత దృఢత్వస్య ప్రత్యేకం దంతధావ
నాత్ ॥

తా. కొడిసెపాల చింతగింజలు తక్కిలివేరు తెల్లవెంపలి గన్నేరు వీనిలో దేనిచేని నూరి పండ్లుతోముకొనిన కదలుచుండు దంతములు గట్టిపడును.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] జాతీగోరంటపత్రం వా చర్వయేత్ప్రాతరుత్థి
తః । స్థిరాశ్చచలితాదంతా స్తత్కాష్ఠైర్దంతధావనాత్ ॥

తా. జాపత్రినిగాని లేక గోరింటాకునుగాని ప్రాతఃకాలమున నమలినను లేక వాని పుడకలతో దంతధావనముజేసినను (లేక ములుగోరింట మామిడి పచ్చిజిల్లేడు వీని పుడకలతో దేనితోనైని దంతధావనముజేసినను కదలుచుండు దంతములు గట్టిపడు. మతియు విడెములో జీడిగింజలగలిపి విడెము సేయుచుండిన కదలుచుండు దంతములు దంతవ్రణములు చీముగారుట హరించు. ఇంగువను ఆవువెన్నతోడ 6 మాసములు సేవింపుచుండిన దంతశూలలు కృమిదంతములు కదలుచుండుదంతములు రక్తదంతములు హరించు.

లాంగల్యాది యోగము.

శ్లో॥ తోయేన లాంగలీమూలం పిష్ట్వాంగుష్ఠే ప్రలేపయేత్ ।
దంతాన్నిర్యాంతినోచిత్రం కీటకా కౌతుకావహాః ॥

తా. చిన్నచర్లగడ్డ నుదకముతోనూరి దంతములయందు వ్రేలితోరుద్దిన దంతశూలలు హరించి పురుగులూడిపడును. (తెల్లకాచును మైలుతుత్తమునునూరి పండ్లపై బూసి సెగయందుకాచిన దంతములు గట్టిపడుటయేగాక దంతశూలలను హరించు)

జాతీపత్రాది చూర్ణము.

శ్లో॥ (మాధవకల్పే] జాతీపత్రపునర్నవాగజకణాగోరంటకుష్ఠంవ
చా।చవ్యంశుంఠిహరీతకీసమకృతంచూర్ణంముఖేధారయేత్ ।

వాతఘ్నం క్రిమిదంతశూలకఫజం సర్వామయం నాశయేత్ ।
దుర్గంధాధి సమస్తదోషశమనం దంతశ్చ వజ్రాయతే ॥

తా. జాపత్రి గలిజేరు గజపిప్పలి ములుగోరింట చెంగల్వకోష్టు వస చవ్యము శొంఠి కరక్కాయలు వీనిని సభాగములుగదంచి చూర్ణముజేసి దంతములయందు లేపనముజేసిన దంతవాతము క్రిములు దంతశూల చీము రక్తముగారుట దుర్గంధము దంతములు కదలుట మొదలగు నుపద్రవంబులన్నియు శమించి దంతములు వజ్రతుల్యంబులగు.

ముఖరోగమునందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] స్వేదోవిరేకోవమనంగండూషః ప్రతిసార
ణమ్ । కబలో సృక్స్రుతిర్నస్యం ధూమశ్శస్త్రాగ్నికర్మణీ ।
తృణధాన్యం యవాముద్గా కుళుత్థా జాంగలోరసః । బ
హుపత్రీ కారవేల్లం పటోలం బాలమూలకమ్ । కర్పూర
నీరంతాంబూలం తప్తాంబు ఖదిరోద్ధృతమ్ । కటుతిక్తౌచ వ
ర్గోయం మిత్రంస్యాన్ముఖరోగిణామ్॥

తా. చెమటతీయుట విరేచనము వమనము గండూషము ప్రతిసారణము కబలధారణము రక్తమోక్షణము నస్యము ధూమపానము శస్త్రకర్మ అగ్నికర్మ దూసరిబియ్యము లేక వెదురుబియ్యము యవలు పెసలు వులవలు జాంగలమాంసము నేలయూసిరిక చల్లపిల్లిగడ్డలు కాకరకాయ చేతిపొట్ల లేతముల్లంగి పచ్చకర్పూరము వుదకము విడెము నల్లతుమ్మకషాయము కారము చేదుగల రసములు యివి ముఖరోగములయందు పథ్యకరంబులు.

ముఖరోగమునం దపథ్యము.

శ్లో॥ దంతకాష్ఠం స్నానమమ్లం మత్స్యమానూప మామిషమ్ ।
దధిక్షీరం గుడం మాషం రూక్షాన్నం కఠినాసనమ్ ।
అధోముఖేన శయనం గుర్వభిష్యంది కారిచ ।
ముఖరోగేషు సర్వేషు దివా నిద్రాంచ వర్జయేత్ ॥

తా. దంతకాష్ఠము స్నానము పులుసు మత్స్యములు అనూపము జంతుమాంసము పెరుగు పాలు బెల్లము వుద్దులు రూక్షాన్నము కఠినాసనము బోరగిలపరుండుట జడాన్నము పిండివంటకము పగటినిద్ర యివి ముఖరోగమునం దపథ్యకరంబులగుటచే వానిని వర్జింపవలయును.

తుండిౢ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శోఫాపూయంచ వేధశ్చ శల్యపాతం భవేద్యది।
తదేవ మునిభిఃప్రోక్తం తుండివ్రణ మితిధ్రువమ్॥

తా॥ వాపు నొప్పిగలిగి చీమునుగార్చుచు లోన శల్యము చివికియూడి కలబారుటయే తుండివ్రణమని తెలియవలయు. (దీనియందును మఱియు సర్వవ్రణములయందును రసపుబ్బ వేయవలయు.

రస ఉబ్బ.

శ్లో॥ ఆకల్లకైలా సురపుష్పశుంఠీ కృష్ణా స్త్రిశిష్కాశ్చ రసం ద్వినిష్కమ్। జ్యోతిష్మతీవైత్రిఫలా గుడస్య దీప్యస్య చత్వారి పలానియోజ్యం। సంమర్ద్యగాఢం ప్రహార ద్వయేన ద్వినిష్కమాత్రంచ ఘృతేనఖాద్యమ్। నవాయురోగం సహస్రానిహంతి మర్మస్థితాన్ గ్రంథియుతాం స్తథైవ। ఉదుంబరం కాకణకంచకుష్ఠం కపాలకిందూశ్చ తథానిహంతి॥

తా. రసపుబ్బ 2 విధంబులు అందు మొదటిది అక్కలకఱ్ఱ యేలకులు లవంగములు శొంఠి పిప్పళ్లు అనునవి దినుసుకు 3 డేసినిష్కములు శుద్ధిజేసిన పాదరసము వెఱుతుఱువిత్తులు యివి దినుసుకు 2 నిష్కములు త్రిఫలములు బెల్లము వోమపుపొట్టు యివి దినుసుకు 4 గేసిపలములు యిటుల వీనిని రోటిలోనునిచి 2 ఝాములు 2 రోకండ్లతో బాగుగదంచి 2 నిష్కముల యెత్తును నేతియనుపానముతోడ భక్షింపవలయు. యిటుల శ్లోకోక్త ప్రకారముజేసిన నోరుపట్టును గావున పైయౌషధముతోడ చేరెడు మంచివేప చెక్క గంధమును గలిపి 2 రోకండ్లతో 1 ఝాము బాగుగమర్దించి 18 యుండలుజేసి 9 దినములు రేపుమాపు వేపచెక్క గంధములో పొదిగి 2 నిష్కములయెత్తును నేతి యనుపానముతోడ మ్రింగవలయు. యిదియ యొకవిధమగు రసపుబ్బ మఱియు వేపగంధములో పైద్రవ్యములను 10 చిన్నములయెత్తు శుద్ధిజేసిన గంధకమును ¼ సేరు బెల్లమునుగలిపి రోటిలో 1 ఝాముదంచి 18 యుండలుజేసి రేపుమాపు 2యుండల చొప్పున 9దినములు ఆవునేతితోడ భక్షింప వలయు యిదియ రెండవ విధమగు రసపుబ్బ యీ రెండు రసపుబ్బల సేవించునపుడు విడెము సేయుచు గాలిలేనితావున నుండవలయు. 10 యవదినమున నూకకుండి 11 వ దినమున ఆవునేతితో దలయంటికొని చప్పిడిపథ్యము సేయుచుండిన వాతరోగములు మర్మస్థానముల యందు జనించిన గ్రంథులు (వ్రణములు)

వుదుంబరకుష్ఠువు కాకణకుష్ఠువు కపాలకుష్ఠువు దురద చరాచముపలన కుండ డొక్క మండ పేరులేనివ్రణములు ఫిరంగి రోగములు యివియన్నియు మానును. (యీయుబ్బ జేసిన పిదప 8 మాసములు పథ్యముగనుండి పిదప రసకర్పూరమును సేవింపవలయు.)

క॥ వరచిత్రమూలమూలము। మిరియంబును నూనెగూర్చి మేలుగ బాకుం। బరవుగఁ గ్రోలినను భగం। దరమండలు మానుచుండు దంతిగదంబుల్॥

గీ॥ మేదినినిజత్రిమూలము మేకపాల। పంకితక్షీరములుఁగ్రోల మండలములు। పథ్యముగఁ బాగ దుగ్ధాన్న పానములను। గొన్న జనుడొక్కమండల కులమణంగు॥

నూతిపుంటి లక్షణము.

శ్లో॥ పక్షమధ్యేతు యజ్జాతం పూయస్రావో భవేద్యది।
తన్నామమునిభిః పూర్వైః కూపవ్రణ మితిస్మృతమ్॥

తా. కంటికొలికి కద్ద వ్రణముజనించి నీరువలె చీముగారుచుండిన కూపవ్రణమని వచించిరి.

చ॥ గుఱిఁయుచు వజ్రనీలిరసము స్తలియు నఁను వేగరాగి ముం। తనగడుమర్దనంబుగ ముదంబునఁ జేసియు నూతిపుంటిపైఁ। దనరఁగఁ బెట్టికట్టియు నుతంబుగ మారెడు చెక్క మేఁకపాలనయము గ్రోలమానును జనావళిరోచన జాలరోగముల్॥

(ఈనూతిపుంటియందు 40 దినములు కట్టుగట్ట వలయు)

జంతి రాజవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ మధ్యే శరావరూపేణ జాతం ఛిద్ర శతైర్యుతమ్। పూయ శూలే ప్రవర్తేతే జంతికా వ్రణముచ్యతే। తదేవ పృష్ఠేయ జ్జాతం రాజవ్రణ మితిస్మృతమ్॥

తా. వ్రణమధ్యభాగము మూకుడుయొక్క యాకారముగలదై శతఛిద్రములు గలదై చీమునుగార్చుచు శూల తోడంగూడియుండిన జంతికావ్రణ మనంబడు. ఇదే వీపులో జనించిన రాజవ్రణ మనంబడు.

సీ॥ మహిషోష్ట్రతామ్రమభస్మంబును గరకకాయల మసినూరియు
నలఁదియొకటి॥ సన్నపావలికూర సరవిగాఁ బాకంబు చేసికట్టు
నఁబని చేయునొకటి॥ యుల్లి పాషాణంబు నిలపైడిజాజిని దం
తవ్రణంబుల దాఁపనొకటి। దంతియాకుదెచ్చి ధన్యంబుగా
నూరి కట్టుగట్టినను బోకడచునొకటి। యరయనీవాల్గువిధ
ముల నౌషధముల। వైరిమసిపించుజంతిక వ్రణముకెల్ల।
జగతినింటుకుఁ బ్రతిచెప్ప సాటిలేదు। నరులకెల్లనుమాను
నిర్ణయముగాను ॥

స్నాయుకవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ దేహేగ్రంధిస్తు సంజాతః పూయంస్రవతి నిత్యశః।
తదేవమునిభిః పూర్వైః స్నాయుక వ్రణముచ్యతే॥

తా. శరీరమున కణతివలె జనించి గట్టిగ చీము నెల్లపుడు గార్చుచుండిన స్నాయుక వ్రణమని పూర్వీకులైన మునులు వచించిరి.

స్నాయుకవ్రణమునకు గంధక తైలము.

శ్లో॥ అధవార్క స్నుహిక్షీరై ర్వస్త్రంలేప్యంతు సప్తధా।
గంధకం నవనీతేన పిష్ట్వావస్త్రంతు లేపయేత్।
తద్వర్తిందీపితాంకుర్యాద్ధ్రుతంధార్యా దధోముఖమ్।
తైలం తత్స్రవతేభాండేగ్రాహ్యం యోగేషు యోజయేత్।
తత్తైలం రసమిశ్రంచ నాగవల్లీ దళేనచ।
భక్షయేత్స్నాయుకంహంతి సర్వవ్రణ హరంస్మృతమ్॥

తా. జమిలివస్త్రమును జిల్లేడుపాలు బొంతజెముడుపాలు అనువానిలో నేడేసి మార్లు దడిపి యెండించి దానియందు శుద్ధిజేసిన గంధకమును వెన్నతో నూరి పట్టించి వత్తిగజుట్టి దీపమునవెలిగించి తల్లక్రిందుగబెట్టి అందు వడిసెడు గంధకతైలమును గాజు గిన్నెలో దీసికొని 2 చిన్నములయెత్తును తమలపాకున జిరిమి దానిపై చిన్నమెత్తు

భక్షించి విడెముసేయువలయు. యిటుల 40 దినములు రేపుమాపు సేయుచుండిన స్నాయుక వ్రణము మొదలైన సర్వ వ్రణములు మానును. (మఱియు స్నాయుక వ్రణమున రసయుబ్బను సగాజేయందగు. (పథ్యముచప్పిడి)

1658

స్నాయుకవ్రణ చికిత్స.

శ్లో॥ పాతాళగరుడీమూలం పిబేత్స్నాయుకనాశనమ్॥

తా. దాసరివేరును నూరి సేవించిన స్నాయుక వ్రణము మానును.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] నృమూత్రైః కాంచనీంపిష్ట్వా లేపస్నాయుకజిద్భవేత్। వార్తాకపత్రంనృమూత్రైః పిండంచాశ్వత్థపత్రకే। సంతప్తబంధయేచ్ఛీఘ్రం శమయేత్స్నాయుకంకిల॥

తా. దేవకాంచనపు చెక్కను నరమూత్రముతో నూరి లేపనముజేసినను లేక వంగాకును నరమూత్రముతో నూరి ముద్దజేసి రావి యాకులోనునిచి వెచ్చజేసి గొబ్బున కట్టుగట్టినను స్నాయుక వ్రణము మానును.

స్తనవ్రణ లక్షణము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] వాతేన కఠినంశుక్లం స్తనంభవతి దారుణమ్। పూర్వోక్తేన ప్రలేపేన సుఖోష్ణేన సుఖావహమ్। పైత్త్యాధిక్యే స్తనేరోగే పీడా భవతిదారుణా। మూలేనకరవీరస్య శీతతోయేనపేషయేత్। స్తనమాలేపయేత్తేన సుఖమాప్నోతితత్క్షణాత్। శ్వయథుశ్శ్యామ వర్ణశ్చ స్తనశ్చైవకఫాధికే। మధుయష్టింకఫేశోణైః పిష్ట్వాలేపే సుఖావహమ్। సర్వేషాం స్తనరోగాణాం రక్తమోక్షః ప్రశస్యతే॥

తా. కఠినముగ తెల్లగ చూచుటకు భయంకరముగ నుండిన వాతజ స్తనవ్రణమని తెలియవలయు. దీనియందు పూర్వోక్త లేపనమును సుఖోష్ణముగ జేసిన మానును. స్తనమున కడుపీడగలిగి వ్రణమెత్తునై యుండిన పిత్తజ స్తన వ్రణమని తెలియవలయు. దీనియందు గన్నేరువేళ్ళను శీతోదకముతో నూరి లేపనము జేసిన తక్షణమున మానును.

లేక జలగలతో రక్తమును దీయించినను మానును, వాచినల్లనైయుండిన శ్లేష్మజస్తన వ్రణమని తెలియవలయు. దీనియందు యష్టిమధుకమును నీళ్ళతోనూరి లేపనము జేయ వలయు. సర్వస్తనవ్రణములయందు రక్తస్రావము జేయించవలయు.

స్తనవ్రణ చికిత్స.

శ్లో॥ రసంవాశివబీజంవా బలిత్తైలేన మిశ్రయేత్ ।
నాగవల్లీదళేపిష్ట్వా ఖాదయేత్తదనంతరమ్ ।
తాంబూలచర్వణంకృత్వా లవణామ్లానివర్జయేత్ ।
స్తనవ్రణంనిహంత్యాశు నాసారోగేప్రశస్యతే ॥

తా. పైజెప్పంబడిన గంధకతైలమును తమలపాకున బట్టించి దానిపై పూటకు చిన్నసెత్తు శుద్ధిజేసిన యింగిలీకమును గాని లేక శుద్ధిజేసిన రసమును గాని నునిచి వ్రేలి తోమర్దించి భక్షింపవలయు. యిటుల 40 దినములు రేపుమాపు సేవించి విడెము చేసిన స్తననాసా వ్రణములు మానును. దీనిని సేవించునప్పుడు ఉప్పును పులుసును వర్జింప వలయు. (మఱియు రెండుమండలములు యింగువను వెన్నలో గలిపి భక్షించిన స్తన వ్రణములు మానును.)

క॥ ఇమ్మహిగంధకతైలము। తమ్ములపాకునను జరిమి తగంజిన్నం
బుగ । నెమ్మదినింగిలికంబుకు । దమ్ములముజ్జేయ మాను:
దగంజనుమాదల్ ॥

శ్లో॥ [శస్త్రవైద్యే] కరవీరస్యమూలంచ హ్యుష్ట్రమూత్రేణపేష
యేత్ । తత్క్షణాత్స్ఫుటతేరక్తంశస్త్రైర్వాస్ఫోటయేద్భిషక్॥

తా. గన్నేరు వేళ్ళను లొటపిట మూత్రముతోనూరి ముద్దజేసి కట్టుగట్టిన తత్క్షణమున పగిలి రక్తముగారి స్తనవ్రణము మానును. లేక శస్త్రముతో గీచియైనను రక్తమునుగార్చిన మానును.

వటాది కషాయము.

శ్లో॥ వటోదుంబరాశ్వత్థ ప్లక్షకార్జునకత్వచః ।
తోయైశ్చతుర్గుణైఃక్వాథం పాదశేషంసమాహరేత్ ।
ఏతేన క్షాళయేన్నిత్యం స్రావపూయం హరేత్ స్తనే ॥

తా. మఱ్ఱి మేడి రావి జువ్వి యేరుమద్ది అనువాని పట్టల సమభాగములుగ దంచి దానికి నాలుగింతలునుదకముబోసి నాలవభాగముగ కషాయముకాచి వడియగట్టి దానిచే ప్రతిదినము స్తనమాదల గడుగుచుండిన చీముగారుట మానును.

శ్లో॥ మధ్వాజ్యైర్దేవదారుంచ పిష్ట్వావర్తింప్రలేపయేత్ ।
పూయంస్రావ్యస్తనే క్షిప్త్వా రోపణం కురుతేక్షణాత్ ॥

తా. దేవదారుచెక్క తేనె నెయ్యి వీనితోనూరి వస్త్రమునకు బట్టించి వత్తిజేసి వ్రణమునందునిచిన గొమ్ముచీముకారి చనుమాదలు మానును. (మఱియు దీనియందుధూప తైలలేపనమును గాని తామ్రభస్మ లేపనమునుగాని జేయవలయు. చనుమాదలు గడుపై యుండిన రసకర్పూరమును 2 మండలములు సేవింపవలయు. మఱియురసపుబ్బను జేయ వలయు. (పథ్యము చప్పిడి)

గ్రంధి విసర్పులయందు శస్త్రకర్మ నిషేధము.

శ్లో॥ రక్తమేవాశ్రయస్తస్య గ్రంథౌశస్త్రహతేతదా ।
శామ్యేద్గ్రంథివిసర్పిర్న నాత్రకార్యావిచారిణా ।
కఫవాతౌశ్వాసకాసౌ శోషహిధ్మాతిసారకాః ।
గ్రంథీనాంకురుతేమాలాం రక్తానాంతీవ్రకజ్వరమ్ ।
ఇత్యేవంగ్రంథివైసర్పి మోహమూర్ఛాంకరోతిచ ॥

తా. గ్రంధులు రక్తాశ్రితంబులై జనించుటంజేసి యాగ్రంధులను విసర్పిగ్రంధులను శస్త్రముజేయంజనదు అటుజేసిన నవి శమింప కుండుటయేగాక కఫవాతప్రకోపము వలన శ్వాసకాసములు శోష యెక్కిళ్లు అతిసారము రక్తగ్రంధులయొక్క వరుస తీవ్ర జ్వరము మోహము మూర్ఛ మొదలగు నుపద్రవంబులతో గూడి కష్ట సాధ్యంబులగు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] గ్రంథిఃపాషాణకఠినో యదినైవోపశామ్య
తి। అథాస్యదాహక్షారేణ రక్తంవాథవిమోక్షయేత్ ।
వారిభిస్సేచయేద్వైద్యః పాకతస్సర్వకర్మణి ॥

తా. గ్రంధులు రాయివలె కఠినంబులై శాంతి జెందకుండిన వానియందు దాహక్షా రకర్మలను గాని లేక రక్తస్రావమునుగాని జేయవలయు (అక్షారకర్మమెద్ది యనిన— సర్జక్షారములో క్రొత్తసున్నము గలిపి గ్రంధుల నడుమ మూడుబొట్లునుంచ వలయు.

ఈప్రకారము మూడుమాయలు జేసిన నవి వ్రణంబులగు. దానిపై పెరుగు వత్తినిదడిపి వేసినమానును. లేక వానియందు రక్తమునైనం దీయ వలయు. గ్రంథులన — కంతులు దీనికి జికిత్స వుత్తరేణు క్షారము వుమ్మెత్త కట్టెలక్షారము దొగ్గలి వేళ్ళక్షారము నల్ల యుప్పు కట్టెక్షారము క్రొత్తసున్నము వీనిని గలిపి కంతులనదుము నొక బొట్టును 8 దినముల 3 బొట్లనునిచిన వ్రణంబులగు. అవి కరగువరకు వెఱుగులో వత్తులదడిపి వేయ వలయు. అవికరిగిన పిదప నీళ్ళవత్తుల వేయవలయు.

గ్రంథులకు బృహత్యాది లేపము,

శ్లో॥ బృహతీచిత్రకంవ్యాఘ్రీకణాసిద్ధార్థక స్తథా।
స్నేహేనసిద్ధంకార్యంస్యాత్తీక్ష్ణంశుష్కస్యలేపనమ్।
సంశోష్యబహుశోగ్రంథీన్విబధ్నీయాత్పునఃపునః॥

తా. పెద్దములక వేళ్ళు చిత్రమూలము నేలములక వేరు పిప్పలి తెల్లావాలు వీనిని నూరి నూనెలోగలిపి వండి కొంచెముష్ణముగ లేపనముజేసి యెండించి కట్టుగట్టిన గ్రంథులు మానును, యిటుల పలుమారు జేయవలయు.

పునర్నవాది లేపము.

శ్లో॥ పునర్నవార్కాభయశిగ్రుమూల కరంజసింధూత్థమహౌష ధానామ్। కల్కైప్రలిప్తంపశుమూత్రపిష్టం గ్రంథ్యర్బుదం హంత్యపచించసద్యః॥

తా. గలిజేరువేరు జిల్లేడువేరు కరక్కాయలు మునగవేరు కానుగవేరు సైంధవలవణము శొంఠి వీనిని సమభాగములుగ ఆవుపంచితముతో నూరి కల్కముజేసి లేపనముజేసిన గ్రంథి అర్బుదము అపచి తత్క్షణమున మానును.

పూతికరంజ లేపనము.

శ్లో॥ [మతాంతరే] మూలంపూతికరంజస్య చిత్రకంలవణంపరమ్। ఉపలేప్యతథాపిష్టం సమస్తగ్రంథిభేదనమ్॥

తా. నెమలిచెక్క లేక నెమలడుగుచెక్క కానుగచెక్క చిత్రమూలము సైంధవలవణము వీనిని నూరి లేపనముజేసి కట్టుగట్టిన సర్వగ్రంథులు పగులును.

గళగ్రంథిస్వరూప తచ్చికిత్స.

శ్లో॥ గళేగ్రంథిశ్చయోజాత స్తన్నామగళగ్రంథికమ్।
వక్త్రేనఖాగ్రంనిక్షిప్య భిత్వాపిప్పలికాందదేత్॥

తా. గళములో గ్రంథి జనించిన గళగ్రంథి యనబడు. దానిముఖమును గోరుతోగీచి పిప్పలి చూర్ణము పెట్టినమానును.

శిరీషాది లేపము.

శ్లో॥ శిరీషంచశివాంశిగ్రుం పంచాంగంచయవస్యచ।
అమ్లతక్రేటసంపిష్య గళగ్రంథిఃహరేత్వరమ్॥

తా. దిరిసెనపుచెక్క వుసిరికకాయ మునగపువ్వు దానియాకు వేరు పట్ట విత్తులు యవక్షారము వీనిని సమభాగములుగ పుల్లచల్లతోనూరి యుడికించి కంఠమునలేపనము జేసిన గళగ్రంథులు (గళమున జనించిన కంతులు) మానును.

వ్యోషాది కషాయము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వ్యోషాతిక్తావిషాపాఠా దారుముస్తాకళింగకా। గోమూత్రక్వథితాపేయా కంఠగ్రంథివినాశినీ॥

తా. త్రికటుకములు చేదుబీరవిత్తులు అతివస శిరుబొద్ది మానిపసపు తుంగముస్తెలు కొట్జపుచ్చకాయ వీనిని గోమూత్రముతోనూరి కాచితాగిన గళమున గలిగిన గడ్డలు (కంతులు) మానును.

ముస్తాది కషాయము.

శ్లో॥ క్వాథస్సముస్తాతివిషేంద్రదారుకళింగ పాఠాకటురోహిణీ నామ్। గోమూత్రసింహీ మధునాచయుక్తం పయోగళవ్యాధిషు సర్వజేషు॥

తా. తుంగముస్తెలు అతివస పాపర కొట్జపుచ్చాకు శిరుబొద్దివేళ్ళు కటుకరోహిణి అడ్డసరము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించినూరి గోమూత్రము తేనె పాలువీనిలో కలిపి, కాచి త్రాగిన కంఠమున జనించిన గడ్డలు మొదలగు సర్వరోగములుమానును.

గళకీల స్వరూపము.

శ్లో॥ [చరకే] వాతదోషప్రభవః ప్రకాశ తేజాయతే చగళకీలవర్ధనమ్ । దుఃఖమన్నమనిశంతుభుజ్యతే ప్యేవముక్తమథవైద్య పారగైః॥

తా. వాతము ప్రకోపించి కంఠమును జెందిన గళకీలకము (అనగా కప్పసాగరు) జనించు దానియందన్నమును భుజించిన దిగక ప్రతిదినము దుఃఖపెట్టుచు వెళ్ళివచ్చు చుండును. దీనిని వైద్యవేత్తలు గళకీలకుని వచించెదరు.

గళకీల చికిత్సాక్రమము

శ్లో॥ స్తనయోరధరేంగుళిత్రిసంఖ్యా మంతరాహుత భుజశ్చచేష్టయా। పాతయేచ్చగళకీలసంభవం వీరపిప్పలిరసశ్చభుజ్యతే॥

తా. గళకీలకమున 2 చనుమొనల క్రింద 3 వేళ్ళలోనుండి 2 చంకల ప్రక్కల వరకు నడ్డముగ రక్తు వేయవలయు. లోపలికి వీరపిప్పలి గంధకముల సేవింపం జేయవలయు.

విషముష్ట్యాది లేపము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] విషముష్ట్యభయాశుంఠీ మధునాకర్షమాత్రకమ్ । గళరోగహరం వక్త్రే ధారయేద్దినసప్తకమ్॥

తా. విషముష్టిచెక్క కరక్కాయలు శొంఠి వీనిని దినము కొకకర్ష ప్రమాణము చొప్పున గ్రహించి తేనెతోనూరి 7 దినములు లేపనము జేసిన గళకీలకము నశించు.

సైంధవలవణ లేపము.

శ్లో॥ లేపయేద్భానుదుగ్ధేనసైంధవంగళకీలనుత్ ।

తా. జిల్లేడుపాలతో సైంధవలవణమునునూరి లేపనముజేసిన గళకీలకమునశించు.

క॥ ఆదొండవేరుగంధము । పాదుగనావాలముద్దభక్షణసేయన్ ।
వేదేశునికృపచేతను । నాదము లేనట్టికప్పునాగురుమానున్ ॥

ఆస్యస్ఫోటలక్షణ తచ్చికిత్స.

శ్లో॥ [చరకే] స్ఫోటశ్చవిజ్ఞేయో లక్షణైర్భిషజోత్తమైః।
చందనంఘనసారశ్చ హ్యాస్యస్ఫోటవినాశనమ్॥

తా. నాలుకవిచ్చి పొక్కులవలె పొక్కిన ఆస్యస్ఫోట మనంబడు. దానియందు మంచిగంధములో 2 వీసములయెత్తు పచ్చకర్పూరమునుజేర్చి నేతితో సేవించిన ఆస్యస్ఫోటకము మానును.

ఆస్యస్ఫోట లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వాతాజ్జిహ్వోష్ఠయోశ్చైవ స్ఫోటభిన్నత్వమాప్నుయాత్ । తన్నామమునిభిః ప్రోక్తమాస్య స్ఫోటక సంజ్ఞికమ్॥

తా. వాతదోషమువలన నాలుక పెదవులు పొక్కినను లేక పగిలినను ఆస్యస్ఫోటకమని మునులు వచించిరి.

ఆస్యస్ఫోట చికిత్స.

శ్లో॥ భల్లాతకీరసంచూర్ణం గళస్ఫోటే ప్రలేపయేత్ ।
లవణంగృహధూమంచ క్వాథయేత్కాంజికేనతు।
గండూషంక్షౌద్రసంయుక్తం గళస్ఫోటహరంపరమ్॥

తా. జీడిచెక్క రసముతో సున్నమును నూరి లేపనముజేసిన ఆస్యస్ఫోటము హరించు. మఱియు ఉప్పు కరుధూపము వీనిలో కలిబోసి కషాయము కాచి తేనె గలిపి గండూషము జేసినను (పొట్లపండు పిప్పలి వీని గండూషముజేసినను) ఆస్యస్ఫోటము హరించు.

శ్లో॥ గైరికాంబుఘృతంతైలం సర్జసైంధవసిక్థకమ్।
విరణంచయథాపక్వ మాస్యస్ఫోట వ్రణాపహామ్॥

తా. కావిరాయి కురువేరు నెయ్యి నూనె గుగ్గిలము సైంధవలవణము మైనము వట్టివేరు వీనిని పక్వముగ వండి పెదవులపైబూసిన పగుళ్ళు (పొక్కులు) వ్రణము మానును.

సిక్థకాది లేపము.

శ్లో॥ సిక్థకం ధూపకంతుత్థం కటుతైలం విపాచితమ్।
ఓష్ఠ పీడితం హంతి లేపనం వేదనాపహమ్॥

తా. మైనము గుగ్గిలము మైలుతుత్తము వీనిని ఆవనూనెతోవండి పెదవులయందు బూసిన పగుల్లు పొక్కులు వేదన మానును (పెదవిరోగములయందు శ్లీపదరోగ చికిత్సం జేయవలయు. రసకర్పూరము సేవింపవలయు. మఱియు రస పుష్పము వేయవలయు.

కీలక లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] జఘనేచకక్షాగ్రంధర్వాంసమాప్నోతినవ్యథా। ఆననే గుదపార్శ్వేచ సర్వాంగే పిటికాభవేత్॥

తా. పిఱుదు నడుము భుజశిరములు ముఖము గుదపార్శ్వములు సర్వాంగములు వీనియందు గ్రంథులు జనించి నొప్పిలేకుండిన పులిపిర్లని తెలియవలయు.

అశ్వత్థాది లేపము.

శ్లో॥ అశ్వత్థస్య త్వచోభస్మ చూర్ణేన సమమిశ్రితమ్।
నవనీతం ద్వయోస్తుల్యం మర్ద్యంతేన విలేపయేత్।
ఆననే గుదపార్శ్వేచ కటిస్థాః పిటికాజయేత్॥

తా. రావిచెక్కలబూడిదె సున్నము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యీ 2 కి సమముగ వెన్నగలిపి మర్దించి ముఖము పాదపార్శ్వము నడుము వీనియందు లేపనముజేసిన పులిపిర్లు మానును. (మఱియు నక్కపీటాకురసమును లేపనము జేసిన పులిపిర్లు మానును.

కీలక లేపనములు.

శ్లో॥ ఏవం చించారసైః పిష్టం సైంధవం లేపయేత్ త్ర్యహమ్।
శిగ్రుమూల త్వచ స్తోయైః పిష్ట్వా లేపేన తం జయేత్।
పిష్ట్వాకందూం నిహంత్యాశు చిత్రకం వా గవాంజలైః।
నరమూత్రేణ సర్పాక్షీ పిష్ట్వా లేపేన తాం జయేత్॥

తా. చింతాకురసముతో సైంధవలవణమునునూరి 3 దినములు లేపనముజేసినను మునగవేరుపట్ట నుదకముతోనూరి లేపనముజేసినను పులిపిర్లు మానును. మఱియు చిత్రమూలమును గోమూత్రముతోనూరి లేపనముజేసిన పులిపిర్లు గురద శీఘ్రముగ మానును. సర్పాక్షిని నరమూత్రముతోనూరి లేపనముజేసిన పులిపిర్లుమానును.

కాలస్ఫోటాదిక లక్షణము.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] కాలస్ఫోటో విషస్ఫోట స్సద్యోహన్యాత్సవేదనః। కక్షగ్రంధి ర్గళగ్రంథిః కర్ణగ్రంథిశ్చ నాశయేత్।
ఆస్యజా స్ఫోటకంతీవ్రం రసభస్మచ నాశయేత్॥

తా. కాలస్ఫోటము విషస్ఫోటము జనించిన తక్షణమునందే చంపును వేదనను గలుగంజేయు. చంకలో వ్రణముబుట్టిన కక్షగ్రంథి యనంబడు. కంఠమున వ్రణము బుట్టిన గళగ్రంథి యనంబడు. చెవి మడతయందు వ్రణముబుట్టిన కర్ణగ్రంధి యనంబడు. ఇవియన్నియు మృత్యుప్రదంబులు. నోట వ్రణముబుట్టిన ఆస్యస్ఫోట మనంబడు. ఇది నివర్తించుటకై శ్లీపదరోగమున జెప్పంబడు. రసభస్మమునుగాని లేక రసకర్పూరమును గాని అనుపానముతోడ సేవింపవలయు. (లేక రస పుష్ప నేని జేయవలయు.)

కాలస్ఫోటహార లేపనము.

శ్లో॥ గుంజాపత్ర సితాయష్టి గవాం క్షీరేణపాయయేత్।
కాలస్ఫోటం నిహంత్యాశు మజ్జావా పుత్రజీవికా॥

తా. గురిజాకు పంచదార యష్టిమధుకము వీనినినూరి ఆవుపాలతో సేవించినను లేక పుత్రజీవిగుజ్జునునూరి లేపనముజేసినను కాలస్ఫోటము శీఘ్రముగ మానును.

విషస్ఫోటహార లేపనము.

శ్లో॥ పుష్యార్కే కాకతుండ్యాస్తు మూల మాదాయభక్షయేత్।
క్షౌద్రేణ స్ఫోటకంహంతి కింవాముండీ రసంపిబేత్॥

తా. పుష్యమి నక్షత్రము భానువారమునాడు గురిజవేరునుదెచ్చి దంచి చూర్ణముజేసి తేనెతో సేవించినను లేక బోడతరరసమును త్రాగినను విషస్ఫోటక వ్రణములు మానును.

దంతికొనలు 7 మిరియాలు వీనిని 7 నూనెబొట్లతోనూరి ½ మండలము సేవించిన కక్షగ్రంధియందు సోనవలె నీరుగారును. పిదప 10 చిన్నములయెత్తు మంచియింగువను ఆవువెన్నలోగలిపి 2 మండలములు సాయంప్రాతఃకాలముల సేవింపుచుండిన కక్షగ్రంధి మానును. ఇటులనే గళగ్రంధి గండమాల కర్ణగ్రంధి అనువానయందును యింగువను సేవింపందగు.

(రసము గంధకము మైలుతుత్తము కాచు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి గల్జేరాకురసముతో మర్దించి యెండించి చూర్ణముజేసి ఆవునేతితోగలిపి కాకియాకతో లేపనము చేయుచుండిన చెవిమడతయందు జనించిన వ్రణము మానును. ఆస్యస్ఫోటకములయందు రసకర్పూరమును 2 మండలములు సేవించిన ఆస్యస్ఫోటకము హరించుటయేగాక పైజెప్పబడిన సర్వవ్రణములు హరించు. పథ్యము—చప్పిడి వంటకమును భుజింపవలయు.)

శ్లీపదరోగ నిదానము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ప్రస్థితోవంక్షణేవాపి అధఃకాయే కఫోల్బణః।
దోషజస్స్రవశ్శోఫ శ్శాలీనామాకృతిస్తథా।
మేదో మాంసాశ్రితంశోఫం పాదే శ్లీపదముచ్యతే॥

తా. కఫాధిక్యముగల వాతపిత్తశ్లేష్మములవలన గజ్జలయందు వాపుజనించి శరీరాధోభాగమున వ్యాపించి స్రావమును జేయునట్టి వడ్లగింజల యాకృతిగల కురుపులతో వ్యాప్తంబై మేదోమాంసాశ్రితంబై పాదములయందు వ్యాపించిన శ్లీపద మనంబడు. (మఱియు "తచ్ఛ్లీపదంస్యాత్కరకర్ణనేత్ర శిశ్నోష్ఠనాసాస్వపికేచిదాహు" అను గ్రంథాంతర వచనప్రకారము శ్లీపదము (హస్తము కర్ణము నేత్రములు మేఢ్రము పెదవి నాసికము అనువాని యందును జనించునని కొందరు వచించిరనుట,)

శ్లీపదరోగ లక్షణము.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] శ్లీపదంపాదవల్మీకం తత్రరక్తంవిమోక్షయే
త్। భక్షయేత్సూరణవటీ మర్శోరోగచికిత్సకే॥

తా. కాలు పుట్టవలె పెరిగిన శ్లీపదరోగ మనంబడు. దీనియందు రక్తమును దీయవలయు. మఱియు అర్శోరోగమునందలి సూరణ వటికముల సేవించినశ్లీపదము మానును. ఈ సూరణవటికములు అర్శోరోగ ప్రకరణమున జెప్పంబడి యున్నయవి.

శ్లో॥ అత్యంతస్థూలజంఘోరు శ్శ్లీపదోసాభిమగ్వరైః।
అతిస్థూలతరంకృష్ణం వల్మీకమితికీర్తితమ్॥

తా. పిక్కలు తొడలుమిక్కుటముగ లావైయుండిన శ్లీపదమనంబడు. దానినే తొడారు గడ్డయనియు వచించెదరు. పిక్కలయందుగాని తొడలయందుగాని మఱియును లావుగలిగి నల్లనైయుండిన వల్మీకమనంబడు.

(హస్తపాదములు పగిలి దురద గలిగియుండిన శ్లీపదమనంబడు. ఇది నివర్తించుటకై గంధకతైలమును సేవింపవలయు. బోడతరరసము సేవించిన కాళ్లుచేతుల పగుళ్ళు మానును. హంసపాదియాకు రసము ¼ సేరు మేకనెయ్యి నాటాకు మిరియములు 1 తులము గలిపిసేవించిన కాళ్ళు చేతులపగుళ్ళు మానును. మఱియు వీనియందు గుగ్గిలతైలమును గాని గౌరీపాషాణము వేపకొనలు వీనిని నూరిగాని 3 దినములు లేపనము చేయవలయు. మఱియు ప్రతిదినము తప్పక వేపాకునుడికించి కట్టవలయు)

శ్లీపద లక్షణము.

శ్లో॥ కరపాదాయదాకృష్ణౌ కండూతిస్ఫోటసంభవః।
తుషాచర్మయదాజాతం తదేవశ్లీపదంస్మృతమ్॥

తా. చేతులుకాళ్ళు నల్లనై దరదతోగూడి పగిలి చర్మము పొట్టువలె రాలుచుండిన శ్లీపదమని తెలియవలయు.

శ్లీపద చికిత్స.

శ్లో॥ [బాహటే] విశ్వాకణాభ్యాంక్వథితం గుళూచ్యాశ్శ్రుతం సు
దారుక్వథితంపిబేద్వా। సమాక్షికంశ్లీపదకంసిహాన్యాత్సిద్ధా
ర్థకాస్తస్యహితః ప్రలేపే॥

తా. శొంఠి పిప్పలి తిప్పతీగె అనువాని కషాయములో గాని లేక దేవదారుచెక్క కషాయములో గాని తేనెగలిపి సేవించి తెల్లఆవాలను నూరి లేపనముచేసినశ్లీపదము హరించు.

అభయాది లేపము.

శ్లో॥ అభయాసర్షపనాగరహింగువచాశిగ్రురవిమూలైః।
దినకరపయసాపిష్టే శ్లీపదనాశాయలేపనంస్యాత్।

తా. కరక్కాయలు తెల్లఆవాలు శొంఠి యింగువ వస మునగ జిల్లేడువేరు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనముజేసినను శ్లీపదము హరించు. (లేక గుగ్గిలతైలమును లేపనముజేసిన శ్లీపదముహరించు. మఱియు నిది నివర్తించుటకై గంధక కల్పమును సేవింపదగు. దీనియందు యెడమచేతి పెద్దవ్రేలి గుంటకడ్డముగ యేడేండ్ల ప్రాతప్రత్తి కట్టెనుగాల్చి రక్షవేసిన శ్లీపదము మానును.)

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ఖదిరంసల్లకీదారు సక్షౌద్రం హరితాళక
మ్।గవాంమూత్రైస్సమంపిష్ట్వా పిబేచ్ఛ్లీపదశాంతయే॥

తా. ఖదిరసారము అందుగు దేవదారు శుద్ధిజేసిన తాళకము వీనిని సమభాగములుగ గోమూత్రముతో నూరి తేనెకలిపి సేవించిన శ్లీపదము హరించు.

శ్లో॥ రసకర్పూరమమృతం సేవయేత్సకలామయే।
వంధ్యాచలభతేగర్భం మృతబంధ్యాచరక్షయేత్॥

తా. రసకర్పూరము అమృత తుల్యంబగుటచే సర్వరోగముల హరింపంజేసి గొడ్రాలకు మృతవంధ్యలకు గర్భధారణమును గలుగంజేయు. కావున రసకర్పూరము తులము బెల్లము నాటాకు ప్రమాణము యీ రెంటిని ఖల్వములోనునిచి 2 ఝాములు మర్దించి 80 మాత్రలుజేసి 40 దినములు ఆవునేతితో సాయంప్రాతః కాలముల మింగి విడెముసేయవలయు. పథ్యము వరివంటకము మేకచల్ల ఆవుపాలు వీనిని భుజింపవలయు. ఇటుల పథ్యముగనుండి యొక మండలముగాని లేక 2 మండలములుగాని ఔషధమును సేవింపుచుండిన ఫిరంగిరోగములు వ్రణములు లూతవ్రణములు భగందరములు పురుషునికి జనించెడు పుండ్లు దంతవ్రణములు బహువిధవ్రణములు గ్రంథులు కలహారేవ్రణములు చనుమాదలు పుండ్లు నూతిపుండ్లు కాళ్ళు చేతులుకగిలి దురదగల రోగములు నొప్పితోగూడి యుండు వాతములు శూలతోగూడియుండు నేత్రవాతములు నాలుక నాశ్రయించిన రోగములు మేఢ్రవ్రణములు మర్మస్థలమున బుట్టిన వ్రణములు యివియన్నియు హరించుటయేగాక ఫిరంగివ్యాధులు గల స్త్రీలు గర్భోత్పత్తిరైనను 4 వ మాసములోపల ప్రతిదినమొకవూట పైఔషధములో నొకమాత్రను ఆవునేతితోడ చప్పిడి పథ్యముగనుండి 1 మాసమువరకు సేవింపంజేసిన ఆ స్త్రీయును గర్భస్థశిశువును నిరోగులై సుఖముగ నుందురని రసరత్నాకరమునందు జెప్పంబడియున్నయది.)

సీ॥ అవనిపైఁదిప్పతీఁగాకు రసంబును। గోఘృతంబునుగొని
కూర్చివండి। చేతలాశాకును జెన్నుగశోధించి। గోఘృతం
బునుగొనికూర్చివండి। రేగొట్టిచెక్కను బాగుగఁదెప్పించి।
గోఘృతంబును గొనికూర్చివండి। పెద్దమ్రాన్చెక్కను బేర్మి
తోఁదెప్పించి। గోఘృతంబును గొనికూర్చివండి। యిట్టి
యౌషధములయందు నేదియైన। సిందురఁబున సేవింపస్త్రీల
కెల్ల। జెడ్డవ్యాధులుమైఁ బూనిబిడ్డలెల్ల। బ్రతుకకుండిన
శిశువులు బ్రతుకుచుంద్రు॥

సీ॥ తనరువాలుడు తైలమును వేవయీనెల। రససిందురము
గూర్చి మెసగనొకటి। మేలు వెల్లురు వేళ్లు మిరియంబు నెయ్యని।
సిందురంబునుగూర్చి సేవనొకటి। మునుసిందురము కోల
ముక్కయుమిరియంబు। పంచదారయుఁ జేర్చి పాన మొకటి।
కారనుములు నూడుగపువేరుగోఘృతం। బునవండిసిందు
రంబుననునొకటి। భార్జియావాలు గోఘృతంబుననువండి।
సిందురంబునుగూర్చి భక్షింపనొకటి। గర్భమైనట్టి మృత
వంధ్యకాంతలెల్ల। కలితదీర్ఘాయుపుత్రులఁగాంతురపుడు॥

(పైజెప్పంబడిన 2 పథ్యములలోని యౌషధముల గర్భమునిలిచిన 4 వ మాసము మొదలొక మండలముగాని లేక 2 మండలములుగాని సేవించుటయేగాక చప్పిడిపథ్యము నాచరింపవలయు. చప్పిడియన—ఆవుపాలు నెయ్యి చాతలాసిహార సహావిహార అనువాని తోడ నన్నమును భుజించుటయ.)

సీ॥ శనివారముపవాసమునునుండి భానువా। రమునాఁడు గల
గరరసమునూనె। సరిగూర్చి గంధకం బరతులంబును గల్పి
భక్షించిశయ్యపైఁబవ్వళించి। పూనికుంపటిగాచి మూఁడవ
జామున। నీళ్ళాడిపథ్యంబు నెఱినొనర్చి। పౌసఁగభానుత్ర
యంబునునాచరించియు। మాన్యమా నేడవమాసమందు।

వనుభవించిన కాంతలకవనిఁబుత్ర । వర్గముదయించు మఱి
శతవత్సరంబు । లాయువునుగల్గినట్టి యత్యధికబలుల । సంశ
యంబేలనిందుకు సాటిలేదు॥

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణనిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయకారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజన శిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయప్రణీత శ్రీ బసవరాజీయే ఆంధ్రతాత్పర్య
సహితే భగందర వ్రణ శారీరవ్రణ ఆగంతుక వ్రణ నాడీవ్రణ అగ్నిదగ్ధ
వ్రణ లూతవ్రణ మర్కటీరోగ అర్బుద గళగండ గండమాల కపాల
గండమాల కర్ణరోగ కర్ణగండమాల ఓష్ఠ దంతమూలగత
దంతవ్రణ తుండివ్రణ కూపవ్రణ జంతి రాజవ్రణ స్నాయుక
స్తనవ్రణ గళగ్రంథి గళకీల ఆస్యస్ఫోటకీలక కాలస్ఫోట
శ్లీపదరోగనిదాన లక్షణ తత్సాధ్యాసాధ్య తచ్చికి
త్సానుపాన పథ్యాపథ్య లక్షణయుక్తం
ఏకవింశ ప్రకరణమ్.

శ్రీరస్తు.

బసవరాజీయము.

ఆంధ్రతాత్పర్యము.

ద్వావింశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ జగత్కారణమీశానం జటామండలమండితమ్।
వ్యాఘ్రచర్మాంబరధరం లింగమూర్తిమహంభజే॥

తా. జగత్కారణ భూతుడు జగత్పరిపాలకుడు జటా మండలాలంకృతుడు వ్యాఘ్ర చర్మమును ధరించినవాడు లింగస్వరూపుడు నగు పరమేశ్వరుని నేను భజియించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహంవైద్య శిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠవంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడు బసవరాజని పేర్కొనం బడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీగ్రంథముయొక్క ద్వావింశ ప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

అజగల్లికా లక్షణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] స్నిగ్ధాస్సవర్ణాగ్రథితా నీరుజాముద్గసన్నిభాః।
కఫవాతోత్థితాజ్ఞేయా బాలానామజగల్లికా॥

తా. శిశువులకు కఫవాతముకలన పెసలయంత కురుపులు జనించి మినమినలాడుచు చర్మముతో సమానవర్ణముగ గుండ్రముగ వేదనా రహితముగనుండిన అజ గల్లిక యనంబడు.

అజగల్లికా చికిత్స.

శ్లో॥ తత్రాజగల్లికా మామాం జలౌకాభి రుపాచరేత్।
శుక్తిసౌరాష్ట్రికా క్షార కల్కైశ్చాలేపయేన్మహుః ।

తా. అజగల్లిక పండుటకుముందు జలగల నంటించి రక్తముదీసి దానియందు కప్పుచిప్పునున్నము పటికారము అనువాని కల్కమును పలుమారు లేపనము చేయవలయు.

శ్లో॥ కఠినాంక్షారయోగైశ్చ ద్రావయేదజగల్లికామ్।
శ్యామాలాంగలికామూర్వా కల్కైరపివిలేపయేత్॥

తా. అజగల్లిక కఠినంబై యుండిన దానిపైక్షారమును బూసి స్రావముజేయించి కల్లుగంధిపాల చన్నచర్లగడ్డ చాగ అనువాని కల్కమును లేపనము జేయవలయు.

శ్లో॥ పక్వాంవ్రణవిధానేన యథోక్తేనప్రసాధయేత్॥

తా. అజగల్లిక పండిన దానియందు యథోక్తముగ వ్రణచికిత్సం జేయవలయు

యవప్రఖ్యా లక్షణము.

శ్లో॥ యవాకారాసుకఠినా గ్రథితామాంససంశ్రితా।
పిటికాశ్లేష్మవాతాభ్యాం యవప్రఖ్యేతిచోచ్యతే॥

తా. కఫవాతమువలన కురుపుజనించి యవవలె కఠినముగ గుండ్రముగ మాంసాశ్రితముగనుండిన యవప్రఖ్య యనంబడు.

అంధాలజీ లక్షణము.

శ్లో॥ ఘనా మవక్త్రాంపిటికా మున్నతాంపరిమండలామ్।
అంధాలజీమల్పపూయాం తాంవిద్యాత్కఫవాతజామ్॥

తా. కఫవాతము వలన కఠినముగ ముఖవిహీనముగ వుబ్బుగ నుండు కురుపులు జనించి వానిచుట్టు చిన్నగుల్లలు వ్యాపించి యొకింత చీముతో గూడియుండిన అంధాలజి యనంబడు.

యవప్రఖ్యాంధాలజీ చికిత్స.

శ్లో॥ అంధాలజీంయవప్రఖ్యాం పూర్వంస్వేదైరుపాచరేత్।
మనశ్శిలాదేవదారు కుష్ఠైరేనాంప్రలేపయేత్।
పక్వాంవ్రణవిధానేన యథోక్తేన ప్రసాధయేత్॥

తా. అంధాలజి యవప్రఖ్య అనువానియందు దొలుత స్వేదనకర్మంజేసి పిదప మణిశిల దేవదారు చంగల్వకోష్టు అనువానిని నూరి లేపనము జేయవలయు. అవి పండియుండిన యథోక్తముగ వ్రణచికిత్సం జేయవలయు.

వివృతాపిటకలక్షణము.

శ్లో॥ వివృతాస్యాం మహాదాహాం పక్వోదుంబరసన్నిభామ్।
పరిమండలాంపిత్తకృతాం వివృతాం నామతాంవిదుః॥

తా. పిత్తసంబంధమువలన నోరుదెరచికొని కడుదాహయుక్తంబై పండిన యత్తిపండుతో సమానంబై చుట్టుసన్నని గుల్లలవలన వ్యాప్తంబైయుండిన వివృతపిటిక యనంబడు

వివృత ఇంద్రవృద్ధ గర్దభ జాలగర్దభ చికిత్స.

శ్లో॥ వివృతా మింద్రవృద్ధాంచ గర్దభే జాలగర్దభే।
పైత్తికస్య విసర్పస్య క్రియయా సాధయే ద్భిషక్॥

తా. వివృత యింద్రవృద్ధ గర్దభ జాలగర్దభ మను రోగములయందు పిత్తవిసర్పమునకై జెప్పంబడిన చికిత్సం జేయవలయు.

శ్లో॥ పాకేతు రోపయే దాజ్యైః పక్వై ర్మధురభేషజైః।
నీలీపటోలమూలాభ్యాం సాజ్యాభ్యాం లేపసంహితమ్।
జాలగర్దభరూపంతు సద్యోహంతి సవేదనమ్॥

తా. పైజెప్పబడిన వివృతాగులు పండియుండిన వానియందు మధురౌషధములతో సిద్ధముజేయబడిన ఘృతలేపనమును జేయవలయు. మఱియు జాలగర్దభమునందు నీలిచేదుపొట్లవేరు వీనిని నేతితో నూరి లేపనముచేసిన పోట్లుతక్షణమున హరించు.

కచ్ఛపికా లక్షణము

శ్లో॥ గ్రథితాః పంచవా షడ్వా దారుణాః కచ్ఛపోన్నతాః।
కఫానిలాభ్యాం పిటికా జ్ఞేయా కచ్ఛపికా బుధైః॥

తా. కఫవాతమువలన ౫ లేక ౬ కురుపులవలన వ్యాప్తంబై తాబేటివీపువలె నున్నతమై భయంకరముగ నుండిన కచ్ఛపిక యనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ కచ్ఛపీం స్వేదయేత్పూర్వం తతఏభిః ప్రలేపయేత్ ।
కల్కీకృతైర్నిశాకుష్ఠ శిలాతాళక దారుభిః ।
తాం పక్వాం సాధయేచ్ఛీఘ్రం భిషగ్వ్రణచికిత్సయా॥

తా. కచ్ఛపికయందు దొలుత స్వేదమునుదీసి పసుపు చంగల్వకోష్టు మణిశిల తాళకము దేవదారు అనువాని కల్కమును లేపనము సేయవలయు. మఱియు నది పండిన శీఘ్రముగ వ్రణచికిత్సం జేయవలయు.

వల్మీక లక్షణము.

శ్లో॥ గ్రీవాంసకక్షాకరపాదదేశే సంధౌగళే వా త్రిభిరేవ దోషైః ।
గ్రంథిస్సవల్మీకవదక్రియాణాం జాతః క్రమేణైవగతః ప్రవృద్ధిమ్।
ముఖైరనేకైస్స్రుతితోదవద్భిర్విసర్పవత్సర్పతి చోన్నతాగ్రైః ।
వల్మీకమాహుర్భిషజో వికారం నిష్ప్రత్యనీకం చిరజం విశేషాత్॥

తా. మెడ భుజశిరములు చంకలు హస్తములు పాదములు సంధులు కంఠము అను నీస్థలముల త్రిదోషమువలన పాముపుట్టవలె గ్రంథి జనించి చికిత్సింపబడకుండుట వలన నది మెల్లమెల్లగ వృద్ధిం జెంది పెక్కుముఖములు స్రావము నూదులతో బొడుచునటులవేదన వున్నతమైన ముఖములుగలదై విసర్పరోగము వలె ప్రసరించిన వల్మీక మనంబడు. దీనియందౌషధోపచారము సేయుట కఠిక్యంబు. మఱియు జనించి చిరకాలంబైన నొకింత యుపచారంబైనను జేయుట కఠిక్యంబు.

మనశ్శిలాది తైలము.

శ్లో॥ మనశ్శిలాసభల్లాత సూక్ష్మైలాగరుచందనైః ।
జాతీపల్లవకల్కైశ్చ సిద్ధం తైలం విపాచయేత్।
వల్మీకం నాశయేత్తద్ధి బహుచ్ఛిద్రం బహువ్రణమ్॥

తా. మణిశిల జీడి సన్నయేలకులు అగరు చందనము జాజి యాకులు అనువాని కల్కములో నేపనూనె గలిపి కాచి లేపనము జేసిన అనేకఛిద్రములతో గూడి బహువ్రణములు గల వల్మీకము హరించు.

పనసిక లక్షణము.

శ్లో॥ కర్ణస్యాభ్యంతరే జాతాం పిటికాం ముగ్రవేదనామ్।
స్థిరాం పనసికాం తాం తు విద్యాద్వాతకఫోత్థితామ్॥

తా. చెవిలోపల వాత కఫముచే పనసకాయవలె కఠినముగనుండు పురుపు జనించి మిక్కుటముగ పోట్లతోడిం గూడియుండిన పనసిక మనంబడు. (మఱియు నిది చెవిమైటిభాగమునకు చుట్టు గలుగుచున్నదని భోజునిమతము.)

చికిత్స.

శ్లో॥ భిషక్పనసికాం పూర్వం స్వేదనైరపతర్పణైః ।
జయేద్విదారికోక్తైశ్చ శిగ్రుదేవద్రుమోద్భవైః॥

తా. పనసికయందు దొలుత స్వేదకర్మను అపతర్పణక్రియను జేసి పిదప విదారికయందు జెప్పంబడు మునగ దేవదారు అనువాని పట్టల నుదకముతో నూరి లేపనము జేయవలయు.

జాలగర్దభలక్షణము.

శ్లో॥ విసర్పవత్సర్పతి యశ్శోథస్తనురపాకవాన్ ।
దాహజ్వరకరః పిత్తాత్స జ్ఞేయో జాలగర్దభః॥

తా. పిత్తముచే విసర్పమువలె సంతతము వ్యాపించునదిగాని లేక నొకింతపండునదిగాని నుండు వాపు జనించి దాహము జ్వరము అనువానితో గూడి యుండిన జాలగర్దభ మనంబడు.

ఇంద్రవృద్ధ లక్షణము.

శ్లో॥ పద్మకర్ణికవన్మధ్యే పిటికాభిస్సమాచితామ్।
ఇంద్రవృద్ధాం తు తాం విద్యాద్వాతపిత్తోత్థితాం భిషక్॥

తా. కమలముయొక్క మిద్దెవలె మధ్యను 1 పురుపు జనించి దానిచుట్టు సన్ననిపురుపులు వ్యాపించియుండిన యింద్రవృద్ధ మనంబడు. ఇది వాతపిత్తములవలన గలుగు.

గర్దభిక లక్షణము.

శ్లో॥ మండలం వృత్తముత్సన్నం సరక్తం పిటికాచితమ్।

రుజాకరీం గర్దభికాం తాం విద్యా ద్వాతపిత్తజామ్॥

తా. గుండ్రముగ వుబ్బుగ యెత్తుగనుండు కురుపులవలన వ్యాప్తంబై మండలములు గలిగి మిక్కుటముగ నొచ్చుచుండిన గర్దభిక యనంబడు. ఇది వాతపిత్తములచే జనించు.

పాషాణగర్దభ లక్షణము.

శ్లో॥ వాతశ్లేష్మసముద్భూత శ్శ్వయథుర్హానుసంధిజః ।
స్థిరో మందరుజస్స్నిగ్ధో జ్ఞేయః పాషాణగర్దభః॥

తా. వాతకఫములచే కటుమర్లసంధియందు కఠినముగ మందమైన పీడ గలదిగ నుండు వాపు జనించి మినమిన లాడుచుండిన పాషాణగర్దభ మనంబడు

పాషాణగర్దభ చికిత్స.

శ్లో॥ సురదారుశిలాకుష్ఠైస్స్వేదయిత్వా ప్రలేపయేత్।
కఫమారుతశోఫఘ్నో లేపః పాషాణగర్దభే॥

తా. తొలుత స్వేదకర్మం జేసి దేవదారు మణిశిల చెంగల్వకోష్టు అనువానిని నూరి లేపనము జేసినను లేక కఫ వాత శోఫహర లేపనము జేసినను పాషాణగర్దభము హరించు.

ఇరివేల్లిక లక్షణము.

శ్లో॥ పిటకా ముత్తమాంగస్థాం వృత్తా ముగ్రజ్వరానితామ్ ।
సర్వాత్మికాం సర్వలింగాం జానీయాదిరివేల్లికామ్॥

తా. త్రిదోషములవలన శిరముపై గుండ్రముగ కడుపీడా యుక్తముగ జ్వరయుక్తముగ త్రిదోషలక్షణయుక్తముగ నుండు కురుపుజనించిన యిరివేల్లిక మనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ పైత్తికస్య విసర్పస్య యాచికిత్సా ప్రకీర్తితా ।
తామేవ భిషగేతాంచ చికిత్సే దిరివేల్లికామ్॥

తా. ఇరివేల్లికమునందు పూర్వోక్త పిత్త విసర్ప చికిత్సలం జేయవలయు.

కక్షపిటికా లక్షణము.

శ్లో॥ బాహుకక్షాంసపార్శ్వేషు కృష్ణస్ఫోటాం సవేదనామ్ ।

పిత్తకోపసముద్భూతాం కక్షామిత్యభినిర్దిశేత్॥

తా. భుజము చంకలు భుజశిరస్సులు పార్శ్వములు అనువానియందు పిత్తప్రకోపమువలన నల్లనికురుపు జనించి వేదనాయుక్తంబై యుండిన కక్షపిటిక యనంబడు.

గంధనామ్నీ లక్షణము.

శ్లో॥ ఏకా మేతాదృశీం దృష్ట్వా పిటికాం స్ఫోటసన్నిభామ్ ।
త్వగ్గతాం పిత్తకోపేన గంధనామ్నీం ప్రచక్ష్యతే॥

తా. పిత్తప్రకోపమువలన చర్మముపై పెద్దబొబ్బతో సమానమైన పిటికజనించిన గంధనామ్ని యనంబడు.

కక్షగంధపిటికా చికిత్స.

శ్లో॥ కక్షాంచ గంధనామ్నీంచ చికిత్సేచ్ఛ చికిత్సకః ।
పైత్తికస్య విసర్పస్య క్రియయా పూర్వముక్తయా॥

తా. కక్షపిటిక గంధనామ్ని అనరోగములయందు పూర్వోక్త పిత్తవిసర్ప చికిత్సం జేయవలయు.

అగ్నిరోహిణీ లక్షణము.

శ్లో॥ కక్షభాగేషు యే స్ఫోటా జాయంతే మాంసదారణాః ।
అంతర్దాహజ్వరకరా దీప్తపావకసన్నిభాః ।
సప్తాహా ద్వాదశాహాద్వా పక్షా ద్వాహంతిమానవమ్ ।
తా మగ్నిరోహిణీం విద్యా దసాధ్యాం సాన్నిపాతికీమ్॥

తా. చంకయందు మాంసమును చీలునటులం జేసెడి కురుపులు జనించి అంతర్దాహ తాపములు గలవై జ్వలించుచుండు నగ్నివలె నెఱ్ఱనివియై యుండిన అగ్నిరోహిణి యనంబడు. ఇది వాతాధిక్యంబై యుండిన 7 దినములకును పిత్తాధిక్యంబై యుండిన 12 దినములకును కఫాధిక్యంబై యుండిన 15 దినములకును రోగిని యమమందిరనివాసినిగ జేయు. ఇది త్రిదోషజనితంబగుటచే నసాధ్యంబు.

చికిత్స.

శ్లో॥ పిత్తవిసర్పవిధినా సాధయే దగ్నిరోహిణీమ్ ।

రోహిణ్యాం లంఘనం కుర్యా ద్రక్తమోక్షణరూక్షణమ్ ।
శరీరస్యచ సంశుద్ధిం తాంతు వృద్ధాం పరిత్యజేత్ ॥

తా. అగ్నిరోహిణియందు పూర్వోక్త పిత్తవిసర్ప చికిత్సను తొలుత లంఘన రక్తమోక్షణములను రూక్షకరవిధిని జేయుటచే అగ్నిరోహిణిని హరింపం జేయుటయే గాక విరేచనాదిక్రియలను జేయవలయు. అది వృద్ధిం జెందిన వర్జింపవలయు.

చిప్పలక్షణము,

శ్లో॥ నఖమాంసమధిష్ఠాయ వాతపిత్తేచ దేహినామ్ ।
కుర్వాతే దాహపాకౌచ తం వ్యాధిం చిప్పమాదిశేత్ ॥

తా. వాతపిత్తములు నఖమాంసముల నాశ్రయించి దాహపాకములను గలుగం జేసిన చిప్ప మనంబడు.

కునఖ లక్షణము.

శ్లో॥ తదేవాల్పతరై ర్దోషైః కునఖం పురుషం వదేత్ ।
అభిఘాతా త్ప్రదుష్టోయో నఖో రూక్షోసితః ఖరః ।
భవేత్తం కునఖం విద్యా త్కులీర మితి సంజ్ఞితమ్ ॥

తా. చిప్పమే యల్పదోషములవలన జనించిన కునఖ మనంబడు. మఱియు నఖము యభిఘాతముకలన దుష్టంబై రూక్షము నలుపువర్ణము కాఠిన్యము గలదై యుండిన కునఖ మనియు కులీర మనియు జెప్పంబడు.

చిప్ప కునఖ చికిత్స.

శ్లో॥ చిప్పం రుధిరమోక్షేణ శోధనే నాప్యుపాచరేత్ ।
గతోష్మాణ మథైనంతు సేచయే దుష్ణవారిణా ।
శస్త్రేణాపి యథా యోగ్య ముచ్ఛిద్య స్రావయే త్తతః ।
వ్రణోక్తేన విధానేన రోపయేత్తు విచక్షణః ॥

తా. చిప్పమునందు రక్తమునదీసి శోధనక్రియను జేయవలయు. రక్తమోక్షణానంతరమందలి యుష్ణత్వము వెడలిన పిదప నుష్ణోదకముతో సేకము సేయవలయు మఱియు యథాయోగ్యముగ దానిని శస్త్రముతో భేదించి రక్తమును స్రవింపంజేసి వ్రణచికిత్సంజేసి మాంసపూరితం బగునటులం జేయవలయు.

హరిద్రాది కల్కము.

శ్లో॥ స్వరసేన హరిద్రాయాః పాత్రే కృత్వాయసే భయామ్ ।
ఘృష్ట్వా తజ్జేన కల్కేన లింపే చ్చిప్పం పునఃపునః ॥

తా. పసుపుస్వరసములో కరకచూర్ణమును గలిపి దానిని యినుపపాత్రలో నునిచి మర్దించి చిప్పముపై పలుమాఱు లేపనము సేయవలయు.

కునఖ చికిత్స.

శ్లో॥ శ్లేష్మవిద్రధివచ్చైవ కునఖం సముపాచరేత్ ।
నఖకోటిప్రవిష్టేన టంకణే నచ శామ్యతి ॥

తా. కునఖమునందు శ్లేష్మవిద్రధి చికిత్సం జేయుటయే గాక గోళ్ళప్రక్కన వెలిగారచూర్ణము నునిచి కునఖము నశించు.

అనుశయీ లక్షణము.

శ్లో॥ గంభీరా మల్పసంరంభాం సవర్ణా ముపరిస్థితాత్ ।
పాదస్యానుశయీం తాంతు విద్యాదంతః ప్రపాకినీమ్ ॥

తా. పాదముపై చర్మసమానవర్ణముగ గంభీరముగ కొంచెము యుబ్బుగ నుండు కురుపు జనించి లోనపండిన అనుశయీ యనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ హరే దనుశయీం వైద్యః క్రియయా శ్లేష్మవిద్రధేః ॥

తా. అనుశయీ యనురోగమున కఫవిద్రధికై జెప్పంబడియుండు చికిత్సం జేయవలయు. దానిచే యది హరించు.

విదారిక లక్షణము.

శ్లో॥ విదారీకందవ ద్వృత్తాం కక్షవంక్షణసంధిషు ।
విదారికా మితి వదే త్సరుజాం సర్వవేదనామ్ ॥

తా. నేలగుమ్ముడు గడ్డవలె గుండ్రముగ చంకలయందుగాని లేక గజ్జసంధులయందుగాని గ్రంథిజనించి పీడతోగూడి సర్వదోషలక్షణయుక్తంబై యుండిన విదారిక మనంబడు. (ఇది సన్నిపాతమువలన జనించు.)

చికిత్స.

శ్లో॥ విదారికాయాం ప్రథమం జలౌకా యోజనం హితమ్।
పాటనంచ విపక్వాయాం తతో వ్రణవిధిః స్మృతః॥

తా. విదారికయందు దొలుత జలగలనంటించి రక్తము స్రవింపఁజేయుట హితకరంబు. మఱియు నది పండిన ఛేదించి వ్రణచికిత్సం జేయవలయు.

సామాన్యోపచారము.

శ్లో॥ జయే ద్విదారికాం లేపై శ్శిగ్రుదేవ ద్రుమోద్భవైః॥

తా. మునగ దేవదారు అనువాని లేపనమువలన విదారిక హరించు.

శర్కరా లక్షణము.

శ్లో॥ ప్రాప్య మాంస సిరా స్నాయు శ్లేష్మ మేద స్తథానిలః।
గ్రంథిం కరో త్యసౌ భిన్నో మధు సర్పి ర్వసా నిభమ్।
స్రవత్యా స్రావ మసిల స్తత్ర వృద్ధిం గతః పునః।
మాంసం విశోష్య గ్రథితాం శర్కరాం జనయే త్తతః॥

తా. కఫ మేదో వాతములు మాంస సిరాస్నాయువులయందు జేరి గ్రంథిరూపంబై పగిలి నెయ్యి క్రొవ్వు అనువాని తుల్యముగనుండు స్రావమును గలుగఁజేయుచుండుటవలన వాతము పలుమాఱు వృద్ధిం జెంది మాంసమును శుష్కింపఁజేసి సన్న సన్న గ్రంథులు గలుగఁజేసిన శర్కర యనంబడు.

శర్కరార్బుద లక్షణము.

శ్లో॥ దుర్గంధి క్లిన్న మత్యర్థం నానావర్ణం తత స్సిరాః।
సృజంతి రక్తం సహసా తే ద్విద్యా చ్ఛర్కరార్బుదమ్॥

తా. శర్కర జనించిన పిదప నచ్చట సిరలవలన కడుదుర్గంధ క్లేదయుక్తముగ పలువిధ వర్ణములుగ (అనగా ఘృతము మేదస్సు వసవలె) రక్తస్రావం బకస్మాత్తుగ గలిగిన శర్కరార్బుద మనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ మేదార్బుద విధానేన నాథయే చ్ఛర్కరార్బుదమ్॥

తా. శర్కరార్బుదమును మేదార్బుదచికిత్సలచే హరింపఁజేయవలయు.

పాదదారి లక్షణము.

శ్లో॥ పరిక్రమణ శీలస్య వాయురత్యర్థరూక్షయోః।
పాదయోః కురుతే దారీం సరుజాం తలసంశ్రితామ్॥

తా. మిక్కుటముగ నడుచుటవలన వాతసంబంధమువలన నరకాలు కడురూక్షంబై పగిలి నొప్పుచుండిన పాదదారిక మనంబడు.

మధూచ్ఛిష్టాది లేపము.

శ్లో॥ మధూచ్ఛిష్ట వసామజ్జా ఘృతక్షార విమిశ్రితైః।
సర్జాహ్వాసింధూద్భవయో శ్చూర్ణం మాక్షికసంయుతమ్।
నిర్మథ్యైకటుతైలాక్తం హితంపాద ప్రమార్జనే॥

తా. మైనము క్రొవ్వు మజ్జ నెయ్యి క్షారము అనువానిలో గుగ్గిలము సైంధవలవణము తేనె తెల్లావనూనెగలిపి మర్దించి పాదములయందు రుద్దిన పాదదారిక హరించు.

మదనాది లేపము.

శ్లో॥ మదనసైంధవగుగ్గులు గైరికాజ్యమధువాలకపంకవిలేపనాత్।
ప్రపుటితంత్వఖిలంచరణద్వయంవికచతామరసప్రతిమంభవేత్॥

తా. మ్రంగకాయ సైంధవలవణము గుగ్గిలము కావిరాయి వట్టివేరు వీనిచూర్ణములో నెయ్యి తేనె గలిపి లేపనముజేసిన కాలిపగుళ్ళుమాని తామరరేకులవలె మృదువుగ నుండు.

మధ్వాది లేపము.

శ్లో॥ మధుసిక్థకసైంధవఘృతగుడ మహిషాఖ్యసాలనిర్యాసైః।
గైరికసహితైర్లేపః పాదస్ఫుటనాపహాస్సిద్ధః॥

తా. తేనె మైనము సైంధవలవణము నెయ్యి బెల్లము మహిషాక్షిగుగ్గిలము తెల్లధూపము కావిరాయి వీనినేకముజేసి మర్దించి లేపనముజేసిన కాళ్లపగుళ్లుమానును.

మదనాది లేపము.

శ్లో॥ మదనంచ తథాసిక్థం సాముద్రలవణం తథా।

మహిషీ లవణే తేన సంతప్తం లేపనేహితమ్ ।
సప్తాహాత్ స్ఫుటితౌ పాదౌ జాయేతే కమలోపమౌ॥

తా. ప్రమంగకాయమైనము సముద్రలవణము వీనిని బఱ్ఱెవెన్నలోఁగలిపి యుడికించి 7 దినములు పూసిన కాళ్ళపగుళ్ళుమాని తామరరేకులవలె నగు.

కందర లక్షణము.

శ్లో॥ శర్కరోన్మథితే పాదే క్షతే వా కంటకాదిభిః ।
గ్రంథిః కోలవదుత్పన్నో జాయతే కందరం తు తత్॥

తా. రాయిని త్రొక్కుటచే నైన లేక కాలియందు గ్రుచ్చికొనిన ముల్లునుదీయునపుడు లోన ముల్లువిరుగుటచే నైని గాయంబై రేగుబండంత యుబ్బుగల గ్రంథిజనించిన కందర మనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ దహేత్కందర ముద్ధృత్య తైలేన దహనేన వా॥

తా. కందరమును ఛేదించి తీసి నూనెతోఁగాని అగ్నితోఁగాని కాల్చవలయు.

అలస లక్షణము.

శ్లో॥ క్లిన్నాంగుళ్యంతరౌ పాదౌ కండూదాహరుజాన్వితౌ ।
దుష్టకర్దమసంస్పర్శా దలసంతం వినిర్దిశేత్॥

తా. దుర్వాసనగల బురద గలుగుటచే కాలియొక్క వేళ్ళసంధులయందలి మాంసముకుళ్ళి నీరుగార్చుచు దురద మంట పోట్లు అనువానితోఁ గూడియుండిన అలస మనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ పాదౌ సిక్త్వారనాళేన లేపనం త్వేలసేహితమ్। పటోలకుటజనింబ రోచనామరిచైస్తిలైః। క్షుద్రా స్వరససిద్ధేన కటుతైలేన లేపయేత్ । తతః కాసీసకుటజ తిలచూర్ణై ర్విచూర్ణయేత్॥

తా. అలసరోగమునందు దొలుత కలిని పాదములయందుబూసి పిదప చేదుపొట్ల మణిశిల వేప గోరోచనము మిరియాలు నువ్వులు అనువానిచూర్ణములో ములక

స్వరసమును తెల్లావనూనెను గలిపి తైలపక్వముగ కాచి పాదముల లేపనముజేసి అన్నభేది మణిశిల నువ్వులు అనువానిచూర్ణమును దానిపై నద్దవలయు.

కరంజాది లేపము.

శ్లో॥ కరంజబీజం రజనీ కాసీసం పద్మకం మధు ।
రోచనా హరితాళంచ లేపోయ మలసేహితమ్ ।

తా. కానుగవిత్తులు పసుపు అన్నభేది పద్మకాష్ఠము తేనె గోరోచనము హరిదళము వీనిని నూరి లేపనముజేసిన అలసకము హరించు.

దారుణ లక్షణము.

శ్లో॥ దారుణా కండురా రూక్షా కేశభూమిః ప్రపచ్యతే।
కఫమారుత కోపేన విద్యాద్దారుణకం తు తత్॥

తా. కఫవాతప్రకోపము వలన వెండ్రుకలుండు ప్రదేశము భయంకరమైన దురదతోఁగూడి సన్నని కురుపులవలన వ్యాప్తంబై పండిన దారుణ మనంబడు. (ఇది కఫవాత ప్రకోప జనితంబైనను రక్తపిత్తసంబంధము లేకనే పాకము జెందకుండుటంజేసి రక్తపిత్తసంబంధమును గలదై యుండు.)

చికిత్స.

శ్లో॥ దుగ్ధేన ఖాఖసంబీజం ప్రలేపాద్దారుణం హరేత్॥

తా. పాలతోఁ గసగసాలనునూరి లేపనము జేసిన దారుణము హరించు.

కంటకార్యాది లేపము.

శ్లో॥ కంటకారీఫలరసైస్తుల్యం తైలం విపాచయేత్।
జపాపుష్పద్రవై ర్వాథ తల్లేపో దారుణప్రణుత్॥

తా. నేలములకపండ్లరసమునకు గాని దాసానిపువ్వులరసమునకు గాని సమముగ నూనె గలిపి కాచి లేపనము జేసిన దారుణము హరించు.

భృంగరాజ తైలము.

శ్లో॥ భృంగరాజరసేనైవ లోహకిట్టం ఫలత్రికమ్ ।
శారిబాంచ పచేత్కల్కై స్తైలం దారుణనాశనమ్ ।

అకాలపలితం కండూ మింద్రలుప్తంచ నాశయేత్॥

తా. గుంటగలగరాకురసములో లోహకిట్టము త్రిఫలములు సుగంధిపాలవేరు అనువానికల్కమును తైలమును గలిపి కాచి లేపనముజేసిన దారుణము అకాలమున వెండ్రుకలు నెరయుట దురద యింద్రలుప్తము హరించు.

అరూంషిక లక్షణము.

శ్లో॥ అరూంషిబహువక్త్రాణి బహుక్లేదానిమూర్ధని।
కఫాసృక్క్రిమికోపేన నృణాం విద్యాదరూంషికామ్॥

తా. కఫ రక్త క్రిమి ప్రకోపమువలన శిరమున ననేకముఖములు గల కురుపులు జనించి బంకగ స్రావము వెడలిన అరూంషిక మనంబడు.

నీలోత్పలాది లేపము.

శ్లో॥ నీలోత్పలస్యకింజల్క ధాత్రీఫలసమన్వితః।
యష్టీమధుకయుక్తశ్చ లేపాదన్యాదరూంషికామ్॥

తా. నల్లకలువ యెగరులు పుసిరికకాయ అతిమధురము వీనిని నూరి లేపనముజేసిన అరూంషిక హరించు.

త్రిఫలాది తైలము.

శ్లో॥ త్రిఫలాయా రజోయష్టి మార్కవోత్పలశారిబాః।
సైంధవం పక్వమేతైస్తు లేపాద్ధన్యా దరూంషికామ్॥

తా॥ త్రిఫలములు అతిమధురము గుంటగలగర నల్లకలువ సుగంధిపాల సైంధవలవణము అనువానికల్కములో నూనెగలిపి కాచి లేపనముజేసిన అరూంషిక హరించు.

పిణ్యాకాది లేపము.

శ్లో॥ పురాణ మపిపిణ్యాకం పుషం కుక్కుటస్యచ।
మూత్రపిష్టం ప్రలేపోయం శీఘ్రం హన్యాదరూంషికామ్॥

తా. ప్రాతగానుగపిండి కోడిపిష్ఠము వీటిని గోమూత్రముతో నూరి లేపనము జేసిన అరూంషిక శీఘ్రముగ హరించు.

తారుణ్యపిటిక లక్షణము.

శ్లో॥ శాల్మలీకంటకప్రఖ్యాః కఫమారుతకోపజాః।
జాయంతేపిటికాయూనాం జ్ఞేయాస్తాముఖదూషికాః॥

తా. కఫవాత ప్రకోపమువలన యౌవన పురుషునియొక్క ముఖమున బూరగముండ్లవంటి కురుపులు జనించి ముఖవికారముగ నుండిన ముఖమాషిక యనంబడు. (ముఖదూషిక-యనగా మొటిమలు.)

మంజిష్ఠాది తైలము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] న్యగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థ ప్లక్షాకపీతనస్తథా।
త్వచానాంషోడశపలం మూలచూర్ణప్రకల్పయేత్। ద్విరష్ట
గుణితైస్తోయైఃపాచయేత్పాదశేషకమ్। కషాయాంశంగవాం
క్షీరంక్షీరార్ధతిలతైలకమ్। మంజిష్ఠాద్వినిశాలోధ్ర తువరీ
తాళకంశిలా। లాక్షాగోరోచనాకుష్ఠం * కుంకుమం రజనీ
ద్వయమ్। గైరికంసిక్థకంతుత్థవటమర్జునవృక్షకమ్। నాగకేస
రకాలీయపద్మబీజంచ కేసరమ్। పారదంగంధకంపత్రం త్వ
చంచ ప్రతికార్షికమ్। సర్వంపాచ్యం తైలశేషంమ్రక్షణా
న్వ్యంగకాపహం। వదనం చంద్రతుల్యంస్యాత్సప్తరాత్రా
న్నసంశయః॥

తా. మఱ్ఱి మేడి రావి జువ్వి అంబాళము అనువానివేరు పట్టుల దినుసుకు16పలముల చొప్పున దంచి 1280 పలములు నీళ్ళుబోసి చతుర్థాంశముగ కషాయము కాచి దానికి సమముగ ఆవుపాలు ఆవుపాలకు సమముగ నూనె గలిపి అందు మంజిష్ఠి పసుపు మ్రానిపసుపు లొద్దుగచెక్క తొవరిమన్ను అరిదళము మణిశిల లక్క గోరోచనము చెంగల్వకోష్టు కుంకుమపువ్వు పసుపు మ్రానిపసుపు కావిరాయి మైనము మైలుతుత్తము మఱ్ఱిచిగుళ్లు యేరుమద్దిచెక్క నాగకేసరములు కృష్ణచందనము తామరవిత్తులు తామరయగరులు పాదరసము గంధకము ఆకుపత్రిక లవంగపుచెక్క అనువానిచూర్ణమును దినుసుకు కర్షప్రమాణము చొప్పున గలిపి చిక్కగవండి ముఖమునందు లేపనము జేసిన 7 దినములలో వ్యంగము హరించి ముఖము చంద్రునితో సమానముగ నుండు.

* తథాచ కుంకుమద్వయమ్.

ముఖమంగులకు చికిత్స.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ముఖచ్ఛాయాం తరంవంగ భస్మస్యాస్మా
హిమంపయః। మాక్షికంతాళకంతుత్థం రాజావర్తం శిలాజ
తు। మహిసాక్షంశిలాసూతం తుల్యంక్షీరైస్తుమాహిషైః।
సప్తాహంమర్దయేద్గాఢం వ్యంగఘ్నం కాంతివర్ధనమ్। మహిషీ
క్షీరమథిత మేతదుద్వర్తనంహితమ్। ముఖవర్ణంకరస్త్రీణాం
తిలకాలంచనాశయేత్॥

తా. వంగభస్మమును బర్రెపాలతో నూరి లేపనము జేసిన ముఖమంగుముఖము యొక్క నలుపుమాని గాంతిగలుగు. మఱియు స్వర్ణమాక్షికము తాళకము మైలుతుత్తము రాజావర్తము శిలాజిత్తు మహిసాక్షి గుగ్గిలము మణిశిల పాదరసము వీనిని సమభాగములుగ బర్రెపాలతో 7 దినములు దృఢముగ నూరి లేపనము జేసిన ముఖమంగులు వారించి కాంతిగలుగు. మఱియు బర్రెపాలను జిలికి వెన్నదీసి ముఖమున మర్దనము జేసిన స్త్రీలకు ముఖమంగులు వారించి ముఖకాంతి గలుగు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] గౌరీహరిద్రామంజిష్ఠా ఘృతంగౌరాశ్చసర్షపాః॥
పేష్యం గైరికసంయుక్తమజాక్షీరేణసంయుతమ్।
ఏతేనైవభవేద్వక్త్రముదయాదిత్యసన్నిభమ్॥

తా. పచ్చిపసుపు మ్రానిపసుపు మంజిష్ఠ నెయ్యి తెల్లావాలు కావిరాయి వీనిని మేకపాలతో నూరి ముఖమునందు లేపనము జేసిన బాలసూర్యుని వంటి కాంతిగలుగు.

శ్లో॥ శోకక్రోధాదికుపితా ద్వాతపిత్తాన్ముఖేతనుమ్।
శ్యామలంమండలంవ్యంగం ముఖాదన్యత్రనీలికా।
వ్యంగనీలద్వయోః కుర్యాద్యథా స్విన్నంసిరావ్యధామ్।
లేప్యం క్షౌద్రేణ మంజిష్ఠా ముసలీ మూలమేవచా।
ప్రసుప్తకుష్ఠరోగోక్తం కుర్యాద్ధూమంచవహ్నినా॥

తా. శోకము కోపము మొదలగు వానివలన వాతపిత్తములు ప్రకోపించి ముఖమునందు సూక్ష్మమైన నల్లనిమండలములకు మంగులను గలుగం జేసిన ముఖమంగనియు యితరస్థలముల గలుగం జేసిన నీలయనియు జెప్పంబడు. వీని నివారణార్థంబై స్వేదమును సిరావ్యధను జేయుటయే గాక మంజిష్ఠినిగాని లేక నేలతాటిగడ్డనుగాని తేనెతో నూరి ముఖమునందు లేపనముజేసిన మంగులు నల్లనిమండలములు వారించు. ఆముఖదూషికలయందు తిమిరి గలిగియుండిన కుష్ఠరోగచికిత్సలను ధూమపానమును జేయవలయు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] మహిషీక్షీరసంఘృష్టం రజనీరక్తచందనమ్।
కృంశో లేపో నిహంత్యాశు * శ్యామికాం గండయోస్థితామ్॥

తా. పచ్చిపసుపు రక్తచందనము వీనిని బర్రెపాలతో నూరి లేపనముజేసిన ముఖమునందు చెక్కిళ్ళయందు నుండు నల్లనిమండలములు శీఘ్రముగ వారించు.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] సోమవల్లీరజన్యాథ హ్యశ్వక్షీరస్య లేపనాత్।
మనశ్శిలాతథాలోధ్రం ద్విసిత సర్షపాస్సమమ్।
వారిపిష్టాహితోలేపో వదనే * శ్యామికాం హరేత్॥

తా. భావంచి విత్తులు పచ్చిపసుపు వీనిని గుఱ్ఱపుపాలతో నూరి లేపనముజేసిన ముఖమునందలి నల్లని మచ్చలు (మొటిమలు) వారించు. మఱియు మణిశిలలొద్దుగచెక్క పచ్చిపసుపు మ్రానిపసుపు తెల్లావాలు వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతో నూరి లేపనముజేసిన ముఖమునందలి నల్లనిమచ్చలు వారించు.

శ్లో॥ విశాలోగ్రముశీరంచ సర్పిస్సర్జరసంపయః।
ఏతానివటపత్రాని రజన్యా సహపేషయేత్।
లేపోయం ముఖపాదేచ పద్మవత్కురుతేభృశమ్॥

తా. పాపర నల్లనియతివస వట్టివేరు నెయ్యి సర్జరసము మఱ్ఱిచిగుళ్ళు పసుపు మ్రానిపసుపు వీనిని మేకపాలలో నూరి లేపనముజేసిన ముఖము పాదములు పద్మమువలె నుండును. (లోనికి గంధకకల్పమును సేవింపవలయు.)

శ్లో॥ త్రిమాసే క్షుద్రరోగేషు నాశయేన్నాత్రసంశయః॥

తా. గంధకకల్పమును 3 మాసములు సేవించిన క్షుద్రరోగములన్నియు నిస్సంశయముగ వారించు.

పలిత లక్షణము.

శ్లో॥ క్రోధశోకశ్రమకృత శ్శరీరోష్మా శిరోగతః। పిత్తంచ కేశా
న్పచతి పలితం తేనజాయతే। వాతికంవిషమంరూక్షం పీతం

---

* మాక్షికామ్.

పిత్తాత్సిరకఫాత్ । సర్వైరూపా న్వితం విద్యా త్సన్నిపాత
సమన్వితమ్ । రూక్షం శ్లక్ష్ణంచ సూక్ష్మంచ జరాపలిత
ముచ్యతే॥

తా. క్రోధము శోకము శ్రమ అనువానివలన శరీరోష్ణపిత్తములు శిరమునందు ప్రవేశించి వెంట్రుకలపండునటులంజేసిన పలితమనంబడు. అత్తెఱంగుననే వాత పిత్త కఫములు శిరమునందుజేరి పలితమును గలుగంజేయు. అందు వాతప్రాబల్యమున వెంట్రుకలు అర్ధభాగము నల్లగ అర్ధభాగము తెల్లగ రూక్షముగనగు, పిత్తప్రాబల్యమువలన పీతవర్ణముగనగు, కఫప్రాబల్యమువలన శ్వేతవర్ణముగ నగు, సన్నిపాతమువలన పూర్వోక్త సర్వలక్షణయుక్తంబైయుండు మఱియు వెంట్రుకలు రూక్షముగ సన్నగ సూక్ష్మముగ నుండిన జరాపలిత మనియెదరు.

వలీపలితరోగ నిదానములు.

శ్లో॥ వలీపలితరోగాశ్చ వాతదోషాది సంచయాత్ ।
భైషజ్యం మునిభిశ్ప్రోక్తం చంద్రోదయ ముదీరితమ్॥

తా. వాతాదిదోషములు ప్రకోపించి * వలీ † పలితములన 2 రోగముల గలుగంజేయు. వీనియందు చంద్రోదయము శ్రేష్ఠం బని మునులు వచించిరి.

హేమాద్రిరసము.

శ్లో॥ రసనిష్కం కాంతనిష్కం గంధకంచ ద్వినిష్కకమ్ ।
త్రిఫలాచ త్రినిష్కాస్స్యా న్మర్దితం కజ్జలీకృతమ్ ।
చూర్ణితం శాణమాత్రంతు సితా యుక్తంతు సేవితమ్ ।
సర్వరోగవినాశాయ వలీ పలితనాశనమ్॥

తా. శుద్ధిజేసిన రసము 1 నిష్కము కాంతభస్మము 1 నిష్కము శుద్ధిచేసినగంధకము 2 నిష్కములు త్రిఫలములు 3 నిష్కములు యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి ఖల్వములో నునిచి కాటుకవలె మర్దించి 6 చిన్నములయెత్తును పంచదార యనుపానముతోడ సేవించిన సర్వరోగములు వలీపలితములు హరించు.

(అయస్కాంతమును నేరేడుచెక్కరసముతో మర్దించి పుటంబులిడి పిదపగుంటగలగరాకురసముతోను త్రిఫలరసముతోను మర్దించి పుటంబులిడి వెలిగారముతో మరల మర్దించి పుటంబిడి సేవించిన వలీపలితములు హరించు.

* వలియన—శరీరము ముడుతలు బడుట. † పలిత మన—వెంట్రుకలు నరయుట.

ముండీ తైలము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ముండీచూర్ణందశపలం పచేత్తోయేచతుర్గుణే ।
అర్ధశేషం హరేత్క్వాథం క్వాథార్థం తిలతైలకమ్ ।
తైలశేషం పచేత్తేన నస్యం పానంచ కారయేత్ ।
పలితం యావనస్త్రీణాం మాసార్ధంచ నతిష్ఠతి ॥

తా. 10 పలములు బోడతరపుచూర్ణములో 40 పలముల నీళ్ళుగలిపి యర్ధభాగము శేషించునటుల కషాయముకాచి దాని కర్ధభాగము నూనెగలిపి చిక్కగకాచి వడియగట్టికొని నస్యపానములు జేయించిన యావనస్త్రీలు వలీపలితములు 15 దినములలో హరించు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] శ్యామానింబ బలాలాజా లవణం క్వాథయే
త్సమమ్ । తోయైరష్టగుణై రేవ పాదశేషం సమాహరేత్।
తిలతైలం క్వాథపాదం తైలార్ధంమాహిషంఘృతమ్। స్నేహ
శేషం పచేత్తేన నస్యేనూనం ప్రయోజయేత్ । బాలానాం
వృద్ధనారీణాం యావనం కురుతే ధ్రువమ్ ॥

తా. ప్రేంకణము వేము ముత్తవపులగము పేలాలు వుప్పు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి 8 రెంతి ఉదకముబోసి 4 వ భాగముగ కషాయముకాచి వడియగట్టి దానికి 4 వ భాగము నూనె నూనె కర్ధభాగము బఱ్ఱెనెయ్యి గలిపి చిక్కగతైలముకాచి । వడియగట్టి మాత్రప్రమాణమును నస్యము జేయించిన యావనస్త్రీలు వృద్ధులు వీరి వలీపలితములు శీఘ్రముగ హరించును.

నింబాది చూర్ణము.

శ్లో॥ కృష్ణనింబస్య పంచాంగం త్రిఫలాచ కటుత్రయమ్। కాలా
తిలా తథాక్రాంత వాకుచీ కృష్ణజీరకమ్ । నింబేన సమ
భాగంస్యా ద్భామధం దశకంతథా । బిడాలపదమాత్రంతు
భక్షయే త్ప్రాతరుత్థితః । రసాయన మిదంశ్రేష్ఠం మహా
వింశతినాశనమ్ । అష్టాదశచ కుష్ఠాని కాసశ్వాస క్షయా
నిచ । కాయాగ్నే ర్వర్ధనంచైవ వలీపలితనాశనమ్॥

తా. త్రిఫలములు త్రికటుకములు నల్లతెగడ నువ్వులు విష్ణుక్రాంతము భావంచి విత్తులు నల్లజీలకఱ్ఱ దళమూలములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముచేసి దానికి సమముగ పెద్దవేము పంచాంగముల చూర్ణమునుకలిపి బిడాలపదక ప్రమాణమును ప్రాతఃకాలమున సేవించిన 20 మేహములు 18 కుష్ఠువులు కాసశ్వాసములు క్షయములు వలీపలితములు హరించి శరీరవృద్ధి అగ్నిదీపనము గలుగు.

వలీపలిత చికిత్స.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభ్యాః] కంటకారీ ఫలరసై స్తుల్యం తైలం విపా
చయేత్ ।జపాపుష్ప ద్రవైఃక్వాథం తల్లేపః పలితంహరేత్॥

తా. నేలములకపండ్లరసమునకు సమముగ నూనెగలిపి కాచి లేపనము జేసినను లేక దాసానిపువ్వులరసమును నుడికించి లేపనము చేసినను పలితములు హరించు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ద్విసిశే నవనీతేన లేపాత్పలితకంమనుత్ ।
నీలోత్పలంతిలాయష్టి సర్షపా నాగకేసరమ్ ।
ధాత్రీఫలం సమంపిష్ట్వా లేపాత్పలితనాశనమ్॥

తా. పసుపు మ్రానిపసుపు వీనిని వెన్నతోనూరి లేపనముజేసిన పలితములు దురద హరించు. మఱియు నల్లకలువదుంపలు నువ్వులు యష్టిమధుకము తెల్లావాలు నాగకేసరములు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి వుసిరికపండ్లరసముతో నూరి లేపనము జేసిన పలితము హరించు.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] కార్పాసబీజమజ్జాంతు రపిక్షీరేణపేష
యేత్ । తస్యలేపో నిహంత్యాశు పలితంతు నసంశయః॥

తా. ప్రత్తివిత్తులలోని పలుకులను జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనము జేసిన పలితములు శీఘ్రముగ హరించు.

ఇంద్రలుప్తరోగ నిదానము.

శ్లో॥ క్రిమిభ్యః కేశనాశశ్చ తస్యనామేంద్రలుప్తకమ్ ।
తద్భవశ్చ సువిజ్ఞేయో భైషజ్యైస్తు జయంతికా॥

తా. క్రిములవలన వెంట్రుకలూడిన యింద్రలుప్తమనంబడు. దీనియందు తక్కాలి యాకురసమును త్రాగుటయేగాక వెంట్రుకలూడినస్థలమున యారసమును బూసిన వెంట్రుకలు వృద్ధియగు.

ఇంద్రలుప్త లక్షణము.

శ్లో॥ రోమకూపానుగంపిత్తం వాతేనసహమూర్ఛితమ్ ।
ప్రచ్యావయతి రోమాణి తతశ్శ్లేష్మాసశోణితః ।
రుణద్ధిరోమకూపాంస్తు తతో న్యేషా మసంభవః ।
తదింద్రలుప్తం విజ్ఞేయం ఖాలిత్య మితి చాపరే॥

తా. పిత్తము వాతముతో గలిసి కుపితమై రోమకూపములయందు జేరుటవలన వెంట్రుకలూడును, కఫరక్తములు రోమకూపముల బంధించుటవలన మరల వెంట్రుకలు జనింపకుండును. అది యింద్రలుప్తము ఖాలిత్యము యనంబడు.

చికిత్సలు.

శ్లో॥ త్రిఫలాం చోత్పలంకందం యష్టికాం భృంగజంరసమ్ ।
రసార్ధం తిలతైలంస్యాత్పక్త్వా తైలావశేషకమ్ ।
తల్లేపాత్కేశవృద్ధిస్స్యాత్పునః పంచవిశేషతః ।
అసులక్ష్యామూలచూర్ణం పిష్ట్వావట జటాంతువా ।
మర్దయిత్వా రసైర్లేప స్తూర్ణం కేశవివర్ధనమ్॥

తా. త్రిఫలములు నల్లకలువగడ్డలు యష్టిమధుకము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము చేసి గుంటగలగరాకు రసముతోనూరి కల్కముజేసి అందు గుంటగలగరాకు రసము దానికర్ధభాగము నువ్వులనూనె గలిపి చిక్కగ తైలముకాచి ౫ మార్లు తలయంటికొనిన వెంట్రుకలు వృద్ధియగు. మఱియు వుసిరికవేరు మఱ్ఱియూడలు జటామాంసి వీనిని నూరి రసము పిండికొని తలయంటికొనిన కేశములు వృద్ధిజెందు.

శ్లో॥ మహిషీ నవనీతేన ప్రత్యేకంచ ప్రలేపయేత్ ।
భృంగరాజ రసంతుల్యం పాచ్యం తైలావశేషకమ్॥

తా. బఱ్ఱెవెన్నను తలయంటికొనిన కేశములు వృద్ధిజెందు. లేక, గుంటగలగరాకురసములో నూనెగలిపి చిక్కగకాచి తలయంటికొనిన వెంట్రుకలు బాగుగ పెరుగును.

శ్లో॥ హస్తి దంతీ పలం ధాత్రీ తిలతైలేన పాచయేత్ ।
తేన భృంగీ సమాఃకేశా స్థిరా శ్చాపి భవంతిచ॥

తా. బఱులకర్కసిగడ్డ నేలదంతివిత్తులు ఫుసిరికపప్పు వీనిని నూరి కల్కముజేసి అందు నువ్వులనూనె కలిపి చిక్కగకాచి తలయంటికొనిన వెండ్రుకలు తుమ్మెదలవలె నల్లనై మృదువుగ స్థిరముగ నుండు.

శ్లో॥ కృష్ణగోమూత్రసంపిష్ట జపాపుష్పప్రలేపనమ్ ।
బహుకేశాన్వితం సాంద్ర మింద్రలుప్తం ప్రజాయతే॥

తా. కరియావుమూత్రముతో దాసానిపువ్వులనూరి వెండ్రుకలూడిన స్థలమున లేపనముజేసిన యింద్రలుప్తమునందుకూడ దట్టముగ వెండ్రుకలు మొలచును.

శ్లో॥ [చరకే] ఇంద్రలుప్తేచేద్రయిత్వై శ్శిరసస్ఛవిలేపనాత్। ఘృష్ట్వాప్రియవకాసీసం మనోహ్వాతుత్థకోసనైః । హన్యాద్దారురసై ర్వాపిగుంజామూలఫలై స్తథా। తథాలాంగలికామూలైఃకరవీరర సేనవా।సక్షౌద్రక్షుద్రవార్తాకస్వరసేనవిచక్షణః। దుత్తూరకస్యపత్రాణి భల్లాతకరసేనవా। అథవామాక్షికం హంతితిలపుష్పార్ద్రకర్ణికైః । తైలకోహస్తిదంతస్య మషికాచౌషధంపరమ్ । కృష్ణగోమూత్రసంపిష్ట్యజపాపుష్పప్రలేపనమ్ । బహుకేశాన్వితంచిత్ర మింద్రలుప్తం ప్రజాయతే॥

తా. కొడిసెపాల నుష్ణోదకముతోనూరి శిరమున లేపనము జేసినను లేక కొడిసెపాల అన్నభేది మణిశిల మైలుతుత్థము పిప్పలి వీనిని దేవదారురసముతోనూరి గాని లేక పెద్దగురిజవేరు దానివిత్తులు చెన్నచర్లగడ్డ వీనిని గన్నేరువేరురసముతో నూరిగాని నేలములకరసములో తేనెను గలిపిగాని లేక పుమ్మెత్తాకును జీడివిత్తులరసముతోనూరిగాని లేక నువ్వులపువ్వు అల్లము గంటెన వీనిని తేనెతో నూరిగాని యేనుగుదంతపు మసిని నూనెలో గలిపిగాని లేక (యేనుగుకొమ్ము సదాప పిప్పలి కరియావుపంచితము యేయ జాజిపువ్వు వీనిని నూరిగాని) లేక దాసానిపువ్వులను కరియావుపంచితముతో నూరిగాని లేపనముజేసిన యింద్రలుప్తమునందు సగా మిక్కుటముగ వెండ్రుకలు మొలుచును

భృంగరాజ తైలము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] నీలీమూలకషాయేతు బీజంఖదిరసారజమ్
నీలీమూలాంజనంకల్కం యష్టీమధుకమేవచ ।

మార్కవస్వరసప్రస్థం తైలప్రస్థంవిపాచయేత్ ।
అనేనలిప్తాః కేశాస్స్యుః మృదవః షట్పదైస్సమాః ।
ఇంద్రలుప్తహరం చైవ పాలిత్యంచైవ నాశయేత్ ।
తైలం రహస్యం పరమం వలీపలితనాశనమ్॥

తా. నీలివేళ్ళనుదంచి కషాయముకాచి యందు చంద్రవిత్తులచూర్ణమును నీలివేళ్ళు నల్లతుమికి యష్టిమధుకము అనువానికల్కమును 1 ప్రస్థము గుంటగలగరాకు రసమును 1 ప్రస్థము నూనెనుగలిపి తైలపక్వముగకాచి వెండ్రుకలకు లేపనము జేసిన యింద్రలుప్తము వలీపలితములు హరించి వెండ్రుకలు తుమ్మెదలవలె నల్లనై మృదువుగ నుండు.

శ్లో॥ [పూజ్యపాదీయే] బృహతీఫలసంయుక్తం గుంజామూలఫలం తథా । తల్లేపే నశ్యతిక్షిప్ర మింద్రలుప్తమనేకధా॥

తా. ములకపండ్లు గురిగింజవేరు గురిగింజలు వీనినినూరి లేపనముజేసిన పలువిధములైన యింద్రలుప్తములు శీఘ్రముగ హరించు.

పద్మినీకంటక లక్షణము.

శ్లో॥ కంటకై రాచితంవృత్తం మండలంపాండుకండురమ్ ।
పద్మినీకంటకప్రఖ్యై స్తదాఖ్యంకఫవాతజమ్॥

తా. దామరముండ్లవలె గుండ్రముగ పాండురవర్ణముగ దురదతో గూడినదిగ నుండు మండలములు జనించిన పద్మినీకంటక మనంబడు., ఇదికఫవాతములవలన జనించు.

చికిత్స.

శ్లో॥ పద్మినీకంటకేరోగే ఛర్దయే న్నింబవారిణా।
తేనైవ సిద్ధంసక్షౌద్రం సర్పిః పాతుం ప్రదాపయేత్ ।
నింబారగ్వధకల్కైర్వా ముహురుద్వర్తనం హితమ్॥

తా. పద్మినీకంటకమున వేపకషాయముతో వమనము జేయించవలయును. మఱియు వేపకషాయములో నెయ్యిగలిపి కాచి తేనెవేసి సేవింపవలయు. మఱియు వేపరేల గుజ్జు అనువానికల్కమును పలుమారు లేపనము జేయవలయు.

నింబాది ఘృతము.

శ్లో॥ చతుర్గుణేన నింబోత్థ పత్రక్వాథేన గోఘృతమ్ ।
పచేత్తతస్తు నింబస్య కృతమాలస్య పత్రజైః ।
కల్కైర్భ్యాయః పచేత్సిద్ధం తత్పిబేత్పలసమ్మితమ్ ।
పద్మినీకంటకాద్రోగాన్ముక్తో భవతి నాన్యథా॥

తా. వేపాకు కషాయములో 4 వ భాగము ఆవునెయ్యిగలిపి అందు వేప రేల అనువాని యాకుల కల్కమునుగలిపి ఘృతపక్వముగ కాచి అందు 1 పలమును త్రాగిన పద్మినీకంటకము హరించు.

జంతుమణి లక్షణము.

శ్లో॥ సమముత్పన్నమరుజం మండలం కఫరక్తజమ్ ।
సహజం లక్ష్మ చైకేషాం లక్ష్యో జంతుమణిః స్మృతః॥

తా. కఫరక్తములవలన జనించినది మొదలు సమముగ ఉబ్బుగ వేదనారహితముగ నుండు మండలము శరీరమున జనించిన కొందరు లక్ష్మ యనియు మఱికొందరు లక్ష్యమనియు వేఱుకొందరు జంతుమణి యనియు వచించెదరు (ఇది స్త్రీపురుషులకు జనించునట్టి స్థానవిశేషములవలన శుభాశుభఫలముల గలుగంజేయును.)

మాష లక్షణము.

శ్లో॥ అవేదనం స్థిరం చైవ యస్మిన్గాత్రే ప్రదృశ్యతే।
మాషవత్కృష్ణముత్పన్నమనిలాన్మాషమాదిశేత్ ॥

తా. వాతమువలన శరీరముపై వేదనారహితముగ కఠినముగ నల్లగ నొకింత నుబ్బుగ నుండుగంటు జనించి మినపగింజవలె నుండిన మాష మనంబడు. (మాష ఘన-పులిపిరికాయ.)

తిలకాలక లక్షణము.

శ్లో॥ కృష్ణాని తిలమాత్రాణి నిరుజాని సమాని చ।
వాతపిత్తకఫోద్రేకాత్తాన్విద్యాత్తిలకాలకాన్॥

తా. వాత పిత్త కఫ ప్రకోపమువలన మచ్చజనించి నల్లగ నువ్వుగింజంత ప్రమాణముగలదై నొప్పిలేనిదిగ చర్మమునకు సమానముగ నుండిన తిలకాలక మనంబడు.

జంతుమణి మాష తిలకాలక చికిత్స.

శ్లో॥ చర్మకీలం జంతుమణిం మాషకాంస్తిలకాలకాన్ ।
ఉత్కృత్య శస్త్రేణ దహేత్క్షారాగ్నిభ్యామశేషతః॥

తా. చర్మకీలకము జంతుమణిమాషము తిలకాలకము వీనిని శస్త్రముతో ఛేదించి క్షారాగ్నికర్మల జేయవలయు.

న్యచ్ఛలక్షణము.

శ్లో॥ మహద్వా యది వాల్పం శ్యావం వా యది వాసితమ్ ।
నీరుజం మండలం గాత్రే న్యచ్ఛమిత్యభిధీయతే॥

తా. శరీరముపై పెద్దదిగాని చిన్నదిగాని లేక నల్లదిగాని లేక తెల్లదిగాని వేదనారహితముగాని నుండు మచ్చజనించి ముఖవిహీనంబై యుండిన న్యచ్ఛ మనంబడు.

మంజిష్ఠాది తైలము.

శ్లో॥ మంజిష్ఠా మధుకం లాక్షా మాతులుంగశ్చ యష్టికా। కర్ష
ప్రమాణైరేతైస్తు తైలస్య కుడవం తథా । ఆజం పయస్తు ద్విగు
ణం శనైర్మృద్వగ్నినా పచేత్ । నీలికాపిటికావ్యంగా నభ్యం
గాదేవ నాశయేత్। ముఖం ప్రసాదోపచితం వలీపలితవర్జితమ్।
సప్తరాత్రప్రయోగేణ భవేత్కనకసన్నిభమ్॥

తా. మంజిష్ఠి యిప్ప లక్క మాదీఫలము అతిమధురము యివి దినుసుకు కర్ష ప్రమాణము నూనె 1 కుడవము మేకపాలు 2 కుడవములు యిటులవీనినెల్ల నేకము జేసి మందాగ్నితో పాకము జేసి 7 దినములు అభ్యంజనము జేసిన నీలిక మొటిమలు మంగువలీపలితములు వీనిని హరింపం జేయుటయేగాక ముఖము స్వచ్ఛముగ వెంట్రుకలు నల్లగ ముఖము స్వర్ణకాంతి గలదిగ నగు.

వ్యంగ లక్షణము.

శ్లో॥ క్రోధాయాసప్రకుపితో వాయుః పిత్తేన సంయుతః ।
ముఖమాగమ్య సహసా మండలం విసృజత్యతః ।
నీరుజం తనుకం శ్యావం ముఖే వ్యంగం తమాదిశేత్ ॥

తా. కోపము శ్రమ అనువానివలన బ్రకోపించిన వాతపిత్తముతో గలిసి ముఖముపై వేదనారహితముగ పలచగ శ్యామలవర్ణముగ నుండు మండలముల గలుగంజేసిన వ్యంగము (మంగు) యనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ త్రిభువనవిజయాపత్రం మూలం స్థవిరస్య శింశుపాచైభిః ।
ఉద్వర్తనం విరచితం న్యచ్ఛవ్యంగాపహం సిద్ధమ్॥

తా. గంజాయియాకు దేవదారు యిరుగుడుచెట్టువేరు వీనినినూరి ముఖమునందు లేపనము జేసిన మచ్చలు వ్యంగము హరించు.

వటాంకురాది లేపము.

శ్లో॥ వటాంకురామసూరాశ్చ ప్రలేపాద్వ్యంగనాశనమ్ ।
వ్యంగేమంజిష్ఠయా లేపః ప్రశస్తో మధుయుక్తయా॥

తా. మఱ్ఱిచిగుళ్ళు చిరుసెనగలు అనువానినిగాని మంజిష్ఠినిగాని తేనెతోనూరి లేపనము జేసిన వ్యంగము హరించు.

వటపత్రాది లేపము.

శ్లో॥ వటస్య పాండుపత్రాణి మాలతీ రక్తచందనమ్।
కుష్ఠం కాలీయకంలోధ్రమేభిర్లేపం ప్రయోజయేత్ ।
యువానపిటికానాంతు వ్యంగానాంచ వినాశనః॥

తా. పండి తెలుపుబారిన మఱ్ఱియాకులు జాజిచిగుళ్ళు రక్తచందనము చెంగల్వకోష్టు మ్రానిపసుపు లొద్దుగచెక్క అనువానికల్కమును లేపనము జేసిన మొటిమలు మంగు హరించు.

నీలిక లక్షణము.

శ్లో॥ కృష్ణమేవం గుణం గాత్రే ముఖేవా నీలికాం విదుః॥

తా. పై జెప్పబడినప్రకారము నల్లనిమండలములు శరీరముపైగాని ముఖముపైగాని గలిగిన నీలిక మనంబడు.

కుంకుమాది తైలము.

శ్లో॥ కుంకుమంచందనంలోధ్రం పతంగంరక్తచందనమ్। కాలీయకముశీరంచ మంజిష్ఠా మధుయష్టికా। పత్రకంపద్మకం పద్మం కుష్ఠంగోరోచనంనిశా। లాక్షాదారుహరిద్రాచ గైరికంనాగకేసరమ్। పాలాశకుసుమంచాపి ప్రియంగుశ్చవటాంకురాః॥ మాలతీచమధూచ్ఛిష్టంనర్ష పాస్సురభిర్వచా। చతుర్గుణపయఃపిష్టై రేతైరక్షమితైః పృథక్। పచేన్మందాగ్నినావైద్య స్తైలప్రస్థద్వయాన్వితమ్ । వదనాభ్యంజనాదేత ద్వ్యంగం నీలికయా సహ। తిలకం మాషకం న్యచ్ఛం నాశయేన్ముఖదూషికామ్। పద్మినీ కంటకంవాపి హరేజ్జంతు మణింతథా । విదధ్యాద్వదనంపూర్ణ చంద్రమండల సుందరమ్॥

తా. కుంకుమ కేసరములు చందనము లొద్దుగచెక్క రసకర్పూరము రక్తచందనము మ్రానిపసుపు వట్టివేరు మంజిష్టి అతిమధురము లవంగపత్రి పద్మకాష్ఠము తామర చెంగల్వకోష్టు గోరోచనము పసుపు లక్క మ్రానిపసుపు కావితాయి నాగకేసరములు మోదుగపువ్వులు ప్రేంకణము మఱ్ఱిచిగుళ్ళు జాజి మైనము తెల్లావాలు తులసి వస వీనిని దినుసొక్కొక అక్షప్రమాణముగ గ్రహించినూరి 4 గింతలు పాలుబోసిక షాయము కాచియందు 2 ప్రస్థములు నూనెగలిపి మందాగ్నితో పక్వముజేసి ముఖమునందు లేపనముజేయుచుండిన వ్యంగము నీలిక తిలకాలము మాసము న్యచ్ఛము మొటిమలు పద్మినీకంటకము జంతుమణి వీనిని హరింపంజేసి ముఖమునందు చంద్రునివంటి కాంతినిగలుగంజేయు.

పరివర్తక లక్షణము.

శ్లో॥ మర్దనా త్పీడనాద్వాపి తథై వా న్యభిఘాతతః । మేఢ్రచర్మ యదావాయుర్భజతేసర్వతశ్చరః । తదా వాతోపసృష్టత్వా త్తచ్చర్మపరివర్తతే। మణేరధస్తాత్కోశస్తు గ్రంధిరూపేణలంబతే। సవేదనం సదాహంచపాకంచ వ్రజతిక్వచిత్ । పరి

వర్తికేతితాం విద్యాత్సరుజాం వాతసంభవామ్। సకండూః
కఠినావాపి సైవ శ్లేష్మ సముత్థితా॥

తా. మేఢ్రమును రుద్దుటచేగాని లేక పిసుకుటచేగాని అభిఘాతమువలనగాని వ్యానవాయువు ప్రకోపించి చర్మమునందుజేరి చర్మమును వెనుకకు నీడ్చుటచే మేఢ్రకోశమువాచి మణిక్రింద గంటుకలదై ప్రేలాడుచు పోట్లు మంటలతో గూడి యొకానొకప్పుడు పండిన పరివర్తిక మనంబడు. ఇది వాతమువలన జనించిన పోట్లు గలుగు. కఫమువలన జనించియుండిన దురద కాఠిన్యము గలుగు.

సామాన్యోపచారము.

శ్లో॥ పరివర్తే ఘృతాభ్యక్తాం సుస్విన్నా ముపనాహయేత్ ।
త్రిరాత్రం పంచరాత్రంవా వాతఘ్నై శ్శాల్వలాదిభిః ।
తతోభ్యజ్య శనైశ్చర్మ వేశయే త్పీడయే న్మణిమ్ ।
ప్రవిష్టే చర్మణిమణౌ క్లేదయే దుపనాహయేత్ ।
దద్యాద్వాత హరాంవస్తిం స్నిగ్ధా న్యన్నానిభోజయేత్॥

తా. పరివర్తకమునందు మేఢ్రమునకు ఘృతమును బూసి చెమటం దీసి వాతహరమైన శాల్మలాదులచే 3 దినములుగాని లేక 5 దినములుగాని కట్టుగట్టి పిదప ఘృతమునుబూసి మేఢ్రమణిని చర్మములో మెల్లమెల్లగ బ్రవేశింపంజేసి పిదప వాతహరములగు ద్రవ్యములచే కట్టుగట్టి వాతహరములగు ద్రవ్యములచే సిద్ధముజేయబడిన ఘృతాదులచే వస్తికర్మంజేసి స్నిగ్ధకరమైన యన్నమును భుజింపంజేయవలయు.

అవపాటిక లక్షణము.

శ్లో॥ అల్పీయసిం యదాహర్షా ద్బలా ద్గచ్ఛేత్త్స్రియంనరః।
హస్తాభిఘాతా దథవా చర్మణ్యు ద్వర్తితే బలాత్ ।
మర్దనా త్పీడనా ద్వాపి శుక్ర వేగ విఘాతతః।
యస్యావ పాట్యతే చర్మ తాం విద్యా దవపాటికామ్॥

తా. సూక్ష్మమైన యోనిఛిద్రముగల స్త్రీతో బలాత్కారముగ రతికేళింజేయుటచేనైని లేక చేతిదెబ్బచేనైని, బలాత్కారమువలన మేఢ్రచర్మము వ్యత్యస్తంబగుటచేనైని పిసుకుటచేనైని అదుముటచేనైని శుక్రవేగము నడ్డగించుటచేనైని మేఢ్రచర్మము భిన్నంబై పీడను గలుగంజేసిన అవపాటిక మనంబడు.

చికిత్స.

శ్లో॥ స్నేహ స్వేదైరిమాంవైద్య శ్చికిత్సే దవపాటికామ్॥

తా. అవపాటికయందు స్నేహస్వేదోపచారముల సేయవలయు.

నిరుద్ధ ప్రకస లక్షణము.

శ్లో॥ వాతోపసృష్టే మేఢ్రేతు చర్మసంశ్రయతే మణిమ్ । మణి
శ్చర్మో తనద్ధస్తు మూత్రస్రోతో రుణద్ధిచ।నిరుద్ధ ప్రకసేతస్మి
న్మందధారమ వేదనమ్। మూత్రం ప్రవర్తతేజంతో ర్మణిర్వి
ద్రీయతేనచ। నిరుద్ధప్రకసంవిద్యా త్పరుజం వాతసంభవమ్॥

తా. వాతసంబంధమువలన మేఢ్రపీడగలవాడైయుండ చర్మము వానిమేఢ్రమణిని మూసికొనుటవలన మూత్రమార్గము నడ్డగింపంబడి పోట్లు మంటలు లేకనే బింబిందువులుగ మూత్రము వెడలిన నిరుద్ధప్రకస మనంబడు. ఇది వాతమువలన జనించు.

చికిత్స.

శ్లో॥ నిరుద్ధ ప్రకసేనాడీం లోహీం ముభయతోముఖీమ్ ।
దార్వీంచ వాజతుకృతాం ఘృతాక్తాంసం ప్రవేశయేత్ ।
పరిషించే ద్వసాంమజ్జాం శింశుమార వరాహయోః।
చక్రతైలం తథాయోజ్యం వాతఘ్నద్రవ్యసంయుతమ్ ।
అహాత్స్థూలతరాం సమ్య జ్నాడీంగర్భే ప్రవేశయేత్ ।
భిత్వావా సేవనీంముక్త్వా సద్యఃక్షత వదాచరేత్॥

తా. నిరుద్ధప్రకసమునందు యినుము వెదురు లక్క అనువానిలో దేనిచేనైని నొకకలాకను 2 ముఖములుగలదిగ జేయించి నెయ్యిబూసి లోన బ్రవేశింపంజేయుటచే దానినోరునుదెరచి మొసలి పంది అనువానియొక్క క్రొవ్వును మజ్జనువాతహరద్రవ్యయుక్తముగ జేయబడిన చక్రతైలమునుబోసి తదనంతరము సేవనియను నాడిని వదలి మిక్కుటముగ స్థూలించియుండు నాడిని ఛేదించి గర్భములో బాగుగ బ్రవేశింపంజేసి సద్యఃక్షతోపచారములం జేయవలయు.

సన్నిరుద్ధ గుద లక్షణము.

శ్లో॥ వేగసంధారణా ద్వాయు ర్విహతో గుదసంశ్రితః ।
నిరుణద్ధి మహాస్రోత స్సూక్ష్మద్వారం కరోతిచ ।
మార్గస్య సౌక్ష్మ్యా త్కృచ్ఛ్రేణ పురీషం తస్య గచ్ఛతి।
సన్నిరుద్ధ గుదంవ్యాధి మేనంవిద్యా త్సుదారుణమ్॥

తా. మలమూత్రాదివేగము నడ్డగించుటచే గుదాశ్రితవాతము ప్రకోపించి గుదము నడ్డగించి గుదద్వారమును సన్నముగ జేయు. దానివలన మలము కడుకష్టముమీద వెడలు. ఇదియ సన్నిరుద్ధగుద మనంబడు. ఇది కడుభయంకర మైనది.

చికిత్స.

శ్లో॥ సన్నిరుద్ధ గుదే తైలై స్సేకో వాత హరై ర్హితః ।
తథానిరుద్ధ ప్రకసే క్రియాపి కథితా హితా॥

తా. సన్నిరుద్ధగుదమునందు వాతనాశకర తైలసేచనమును నిరుద్ధప్రకసమునందు చెప్పంబడిన సర్వక్రియలను జేయవలయు.

అహిపూతన లక్షణము.

శ్లో॥ శకృన్మూత్ర సమాయుక్తే ధౌతే పానే శిశో ర్భవేత్ ।
స్విన్నేవా స్నానమానేవా కండూరక్త కఫోద్భవా।
తతః కండూయనా త్క్షిప్రం స్ఫోటా స్రావశ్చ జాయతే ।
ఏకీభూతం వ్రణం ఘోరం తం విద్యా దహిపూతనమ్॥

తా. శిశువు మలమూత్రోత్సర్జనమును జేసిన పిదప గుదమును కడుగకుండుటచే నైని చెమటను దుడువకుండుటచే నైని స్నానముజేయించిన పిదప దుడువకుండుటచే నైని రక్తకఫములు ప్రకోపించి దురదను గలుగంజేయు. పిదప గోకుటచే శీఘ్రముగ కురుపులు జనించి స్రావమును జేయుంచుటచే నొకటితో నొకటిజేరి విస్తరించు. ఇదియ అహిపూత మనంబడు. (ఈభయంకరమైన రోగము తరుచుగ శిశువులకే జనించు.)

శంఖాది లేపము.

శ్లో॥ శంఖ సౌవీర యష్ట్యాహ్వై ర్లేపః కార్యో హిపూతనే॥

తా. శంఖము సురమరాయి అతిమధురము వీనినినూరి లేపనముజేసిన అహిపూతనము హరించు.

పటోలాది ఘృతము.

శ్లో॥ పటోల పత్రత్రిఫలా రసాంజన విపాచితమ్ ।
పీతం ఘృతం నాశయతి కృచ్ఛ్ర మప్యహిపూతనమ్॥

తా. చేదిపొట్లాకు త్రిఫలములు రసాంజనము అనువానికల్కములో ఘృతము గలిపి కాచి పానముజేసిన కష్టసాధ్యమైన అహిపూతనము హరించు.

వృషణకచ్ఛు లక్షణము.

శ్లో॥ స్నానోత్సాదన హీనస్యమలో వృషణసంస్థితః ।
యదా ప్రక్లిద్యతే స్వేదా త్కండూ స్సంజాయతే తదా ।
కండూయనా త్తతః క్షిప్రం స్ఫోటా స్స్రావశ్చ జాయతే ।
ప్రాహు ర్వృషణకచ్ఛూంతాం శ్లేష్మరక్తప్రకోపజామ్॥

తా. స్నానము జేయునపుడు వృషణమలమును బాగుగ గడిగికొనకుండుటవలన వృషణములయందు మలముజేరి చెమటవలన తేమగలదై మిక్కుటముగ దురదను గలుగంజేయు. దానిని గోకినతక్షణముననే కురుపులు జనించి స్రావము గలుగు. ఇదియ వృషణకచ్ఛు మనంబడు. ఇది కఫరక్తములవలన జనించు.

సర్జాది లేపము.

శ్లో॥ సర్జాంబుకుష్ఠసైంధవసితిసిద్ధార్థైః ప్రకల్పితో యోగః ।
ఉద్వర్తనేన నియతం శమయతి వృషణకండుతీమ్॥

తా. సర్జరసము వట్టివేరు చెంగల్వకోష్టు సైంధవలవణము తెల్లావాలు వీనినినూరి యెల్లపుడు బూయుచుండిన వృషణములయందలి దురద హరించు.

కాసీసాది లేపము.

శ్లో॥ కాసీస రోచనా తుత్థ హరితాళ రసాంజనైః ।
అమ్లపిష్టైః ప్రలేపోయం ముష్కకండ్వహిపూతనే॥

తా. అన్నభేది గోరోచనము మైలుతుత్తము హరిదళము రసాంజనము వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి లేపనముజేసిన అండవృద్ధి దురద అహిపూతనము హరించు.

సూకరదంష్ట్రలక్షణము.

శ్లో॥ సదాహో రక్తపర్యంత స్త్వక్పాకీ తీవ్రవేదనః ।
కండూమాన్ జ్వరకాలీచ సస్స్యా త్సూకరదంష్ట్రకః॥

తా. చర్మము దాహయుక్తంబై యెఱ్ఱనైపండి తీవ్రవేదన దురద వాపు లేక వ్రణముగలదై జ్వరయుక్తంబుగ నుండిన సూకరదంష్ట్ర మనంబడు.

రాజీవాది కల్కము.

శ్లో॥ రాజీవమూలకల్కః పీతో గవ్యేన సర్పిషా ప్రాతః ।
శమయతి సూకరదంష్ట్రో ద్భూతం జ్వరం ఘోరమ్॥

తా. ఎఱ్ఱదామరగడ్డలకల్కములో ఆవునెయ్యి గలిపి ప్రాతఃకాలమున నెల్లపుడు సేవింపుచుండిన సూకరదంష్ట్రమువలన గలిగిన భయంకరమైన జ్వరము హరించు.

రజన్యాది లేపము.

శ్లో॥ రజనీం మార్కవం మూలం పిష్టం శీతేనవారిణా ।
తల్లేపా ద్ధంతి వీసర్పం వారాహ దశనాహ్వయమ్॥

తా. పసుపుగుంటగలగర వేరు వీనిని శీతోదకముతో నూరి లేపనముజేసిన విసర్పము వరాహదంష్ట్రము హరించు.

స్వరభంగ నిదానము.

శ్లో॥ వాతపిత్తే గళే జాతే స్వరభంగః ప్రజాయతే ।
ఏతదుక్తంతు పూర్వేణ వామదేవేన మానినా॥

తా. వాతపిత్తములు ప్రకోపించి కంఠమును జెందిన స్వరభంగము గలుగునని పూర్వమునందు వామదేవుడను మునీశ్వరుడు వచించెద.

విభీతకాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] విభీతకకణాముండీ సైంధవం తత్సమం సమమ్ । గోమూత్రేణపిబేన్నిష్కం స్వరభంగప్రశాంతయే॥

తా. తానికాయ పిప్పళ్లు బోడతరము సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి నిష్కమెత్తును గోమూత్రములో గలిపి త్రాగిన స్వరభంగము హరించు.

ఆర్ద్రకాది చూర్ణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ఆర్ద్రకంభృంగగోరంట వచా బ్రాహ్మీచవాకుచీ । ఏలాచూర్ణం సమాంశేన పలైకం వారిణాపిబేత్ ।
మాఘమాసే చతుర్దస్యా కృష్ణపక్షే ద్విసప్తకే। గాంధర్వో జాయతే సమ్య క్కోకిలానాం స్వరో యథా॥

తా. అల్లము గుంటగలగర గోరింట వస మండూకబ్రహ్మి భావంచివిత్తులు యేలకులు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి 1 పలము నుష్ణోదకములో గలిపి మాఘబహుళచతుర్దశిదినము మొదలు 14 దినములు త్రాగిన కంఠస్వరము గాంధర్వకోకిలస్వరములతో సమానంబగు.

సైంధవాది చూర్ణము.

శ్లో॥ సైంధవేంద్రయవంరాత్రౌ మరిచం చోష్ణవారిణా ।
పాయయేత్కర్షమాత్రంతు గళదోషప్రశాంతయే॥

తా. సైంధవలవణము కొడిసెపాల మిరియాలు వీనిచూర్ణమును కర్షప్రమాణము వుష్ణోదకములో గలిపి రాత్రులయందు త్రాగిన స్వరభంగము హరించు.

శ్లో॥ కరంజబీజమజ్జాచ ద్వినిష్కం చోష్ణవారిణా।
గళదోషహరంపానే పథ్యాం క్షౌద్రకసంయుతామ్॥

తా. కానుగ విత్తులలోనిపప్పును 2 నిష్కములయెత్తు వుష్ణోదకములో గలిపి త్రాగినను లేక కరక్కాయచూర్ణమును తేనెలో గలిపి సేవించినను స్వరభంగము హరించు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] అభయాగంధకంక్షౌద్రం నింబబీజంసమాంశకమ్ । గళదోషహరంలేహ్యం సక్షౌద్రం పర్పటీరసమ్॥

తా. కరక్కాయ గంధకము వేపవిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి తేనెలో గలిపి సేవించినను పూర్వోక్తపర్పటీరసమును తేనెతో సేవించినను స్వరభంగము హరించు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] ధాత్రీఫలరసైః క్షీరైః పానంస్యాత్స్వరభం
గనుత్। త్రిమాసేసేవయేన్నిత్యం స్వరభంగప్రశాంతయే

తా. ఉసిరికపండ్లరసమును పాలలోగలిపిత్రాగిన స్వరభంగము హరించు. స్వరభంగరోగనివారణార్థంబై చెప్పంబడిన యౌషధమును 8 మాసములు సేవింపవలయు.

వదనదుర్గంధ నిదానము.

శ్లో॥ కఫపిత్తే గళేజాతే వక్త్రే దుర్గంధసంభవః।
తచ్ఛాంత్యర్థం వదిష్యామి భైషజ్యం లోకమోహనమ్॥

తా. కఫపిత్తములు ప్రకోపించి కంఠమును జెందిన నోటదుర్గంధము గలుగు. అది శమించుటకై ప్రశస్తమైన చికిత్సల వచించెద.

చికిత్స.

శ్లో॥ సర్వసోమాతులుంగస్య సంయుతో మధుసర్పిషా।
తాలుదేశే ప్రదేయశ్చ చూర్ణితం సైంధవం తథా।
గోజలైః క్వథితం పథ్యా మిసికుష్ఠకణాన్వితమ్।
వదనస్య దురామోదం నిహంతి పరిశీలితమ్।
ధృతంచ కాంజికం దోషే పరితో భక్షయే త్సితామ్।
తథా కృతే భవేదాస్యే దురామోదానుమర్దనమ్॥

తా. మాదీఫలరసములో తేనెగాని నెయ్యిగాని కలిపి త్రాగినను సైంధవలవణ చూర్ణమును తాలుప్రదేశమునం దునిచినను కరక్కాయలు సదాప చెంగల్వకోష్టు పిప్పలి వీనిని చూర్ణముజేసి గోమూత్రములో గలిపి కాచి త్రాగినను నోటిదుర్గంధము హరించు. లేక కలిలో పంచదార గలిపి గండూషము జేసిన నోటిదుర్గంధము హరించు.

కుష్ఠాది వటికములు.

శ్లో॥ గోమూత్రే క్వాథయే త్కుష్ఠం వాలుకం సహరీతకీ।
పిష్ట్వా ధార్యావటీః కృత్వా ముఖదుర్గంధనాశని॥

తా. చెంగల్వకోష్టు కూతురుబుడమ కరక్కాయలు వీనిని చూర్ణముజేసి గోమూత్రములో గలిపి వండినూరి మాత్రలుజేసి నోట నునిచికొనిన నోటిదుర్గంధము హరించు.

లాజాది వటికములు.

శ్లో॥ లాజాజాతీఫలం పూగో మాక్షికంచ పిబేదను।
శీతతోయం పలార్ధంచా ప్యాస్యదుర్గంధశాంతయే॥

తా. పేలాలు జాజికాయ పోకలు వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములో నునిచి తేనెతో మర్దించి మాత్రలుజేసి భక్షించి వెంబడిగ $\frac{1}{2}$ పలము శీతోదకమును త్రాగిన నోటి దుర్గంధము హరించు.

పులిపిర్ల నిదానము.

శ్లో॥ వాతేన కఠినం పీతం జాయుతే కంతుభేదనమ్॥

తా. వాతమువలన కఠినమై పచ్చగనుండు పులిపిర్లు జనించు.

చికిత్స.

శ్లో॥ అశ్వత్థస్యత్వచో భస్మ చూర్ణేన సమమిశ్రితమ్।
నవనీతం ద్వయో స్తుల్యం మర్ద్య్వా తేనవిలేపయేత్।
ఆననే గుదపార్శ్వేచ కటిస్థాః పిటికా జయేత్॥

తా. రావిచెక్కలబూడిదె కొత్తసున్నము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి వానికి సమముగ వెన్నగలిపి లేపనముజేసిన ముఖము గుదపార్శ్వము నడుము వీనియం దుండెడి పులిపిర్లు నశించు. (మఱియు నక్కపీటాకురసమును బూసిన పులిపిర్లు నశించు.)

ఛాయారోగ నిదానము.

శ్లో॥ ఛాయారోగం ప్రవక్ష్యామి వాతదోషాదిసంభవమ్।
ఉత్తమాంగస్య కేశేషు రక్తరూపం ప్రజాయతే॥

తా. వాతాదిదోషమువలన శిరమునందలి వెంట్రుకలు రక్తవర్ణంబులైన ఛాయారోగ మనంబడు.

ఛాయారోగ చికిత్సలు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే]జపాపుష్పశతంహంతికృష్ణగోమూత్రలేపనాత్।
గుంజామూలఫలంచూర్ణం కంతకారిఫలద్రవైః।
తేనలేపోనిహంత్యాశు ఛాయారోగంసుమస్సహమ్॥

తా. 100 దాసానిపువ్వులను కరియావు మూత్రముతో నూరి లేపనము జేసిన ఛాయారోగము హరించు. మఱియు గురిజవేరు గురిజవిత్తులు వీనిచూర్ణమును నేలములక పండ్లరసముతో నూరి లేపనముజేసిన అసాధ్యమైన ఛాయారోగము శీఘ్రముగ హరించు.

శ్లో॥ [శారీరే] భల్లాతకఫలద్రావై స్స్నుహిక్షారయుతైర్జయేత్।
కుంకుమం మరిచం చార్ధం పిష్ట్వా తైలేన లేపనాత్ ।
పక్త్వాతైలం నిహంత్యాశు లేపో జంబీరజద్రవైః ।
లాక్షా భల్లాతకం ముస్తా కుష్ఠ గుగ్గులు సర్పిషా ।
విళంగేన సమంచూర్ణం పిబే చ్ఛాయాహరం పరమ్॥

తా. జీడిపండ్లరసమును జెముడుక్షారములో గలిపిగాని లేక కుంకుమపువ్వు 1 భాగము మిరియాలు ½ భాగము యీరెంటినినూరి నూనెతో గలిపిగాని నిమ్మపండ్లరసములో నూనెను గలిపి కాచిగాని లేపనముజేసిన ఛాయారోగము హరించు. లక్క బియ్యము జీడిగింజలు తుంగముస్తెలు చెంగల్వకోష్టు గుగ్గిలము వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి నేతిలో గలిపి త్రాగిన ఛాయారోగము హరించు.

భల్లాతకాది లేపము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] భల్లాతకంకృష్ణతిలాః కంటకారిఫలం సమమ్ ।
పిష్ట్వా తండులతోయేన త్వచశ్ఛాయాం వినాశయేత్ ॥

తా. జీడివిత్తులు నల్లనువ్వులు నేలములకపండ్లు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి బియ్యపుకడుగుతో నూరి లేపనముజేసిన ఛాయారోగము హరించు.

శ్లో॥ భల్లాతకంచ బృహతీ గుంజామూలం కటిల్లకమ్।
మధునా సహ లేపేన ఛాయారోగం వినశ్యతి॥

తా. జీడివిత్తులు ములకవిత్తులు గురిజవేరు కాకరవేరు వీనిని సమభాగములుగ తేనెతోనూరి లేపనము జేసిన ఛాయారోగము హరించు.

అరోచక లక్షణము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] వాతాదిభిశ్శోకభయాతిలోభ క్రోధైర్మ
నోఘ్నాశనరూపగంధైః । అరోచకాస్స్యుః పరిహృష్టదంత
కషాయవక్త్రస్య మతోనిలేన॥

తా. వాత పిత్త కఫ సన్నిపాత శోక భయ అతిక్రోధ లోభములవలన అరోచకము జనించు ఇది జనించినపిదప మనోవేదన అన్నాదిరూపకమైన దౌర్గంధ్యము గలుగు. మఱియు అరుచి వాతజనితంబై యుండిన దంతములు పులిసినట్టుగ నోరు వగరుగ నుండు.

చికిత్సలు.

శ్లో॥ కుష్ఠసౌవర్చలాజీర శర్కరా మరిచంబిడమ్ ।
ధాన్యైలాపద్మకోశీర పిప్పల్య శ్చందనోత్పలమ్।
లోధ్రతేజోవతీపథ్యా త్ర్యూషణం శయనాగ్రజమ్ ।
ఆర్ద్రదాడిమనిర్యాస స్సాజాజీ శర్కరాయుతః ।
సతైలమాక్షికా హ్యేతే చత్వారః కబళగ్రహాః ।
చతురో రోచకాన్ ఘ్నంతి వాతాద్యేకజ సర్వజాన్॥

తా. చెంగల్వకోష్టు సౌవర్చలవణము జీలకఱ్ఱ మిరియాలు బిడాలవణము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి అందు పంచదార ఆవనూనె తేనె అనువానిని సమముగ గలిపి లేహ్యాపక్వముగవండి ప్రాతస్సాయంకాలములయందు రేగుబండంత * కబళము జేసిన వాతారోచకమును దనియాలు యేలకులు తామరదుంపలు వట్టివేరు పిప్పళ్ళు శ్రీగంధము నల్లకలువగడ్డలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి అందు పంచదార ఆవనూనె తేనె అనువానిని సమముగ గలిపి లేహ్యాపక్వముగ వండి రేగుబండంత కబళము జేసిన పిత్తారోచకమును లొద్దుగపట్ట వెక్కుడుతీగె కరక్కాయ శొంఠి పిప్పళ్ళు మిరియాలు యవక్షారము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి అందు పంచదార ఆవనూనె తేనె అనువానిని సమముగ గలిపి లేహ్యాపక్వముగ వండి రేగుబండంత ప్రాతస్సాయంకాలముల కబళముజేసిన కఫారోచకమును జీలకఱ్ఱ చూర్ణముజేసి యందు దల్లపురసము దాడిమపండ్ల రసమును శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు పంచదార ఆవనూనె తేనె అనువానిని సమముగ గలిపి లేహ్యాపక్వముగ వండి రేగుబండంత కబళము జేసిన సన్నిపాతారోచకమును హరించు.

శ్లో॥ శమయతి కేసరమరుచిం సలవణఘృతమాశు మాతులుంగస్య ।
దాడీమచర్వణమథవా చరకో రుచికారిసూచయామాస॥

---

* కబళ మనగా నోటియం దునిచికొని నమలుటయు.

తా. మాదీఫలకేసరములు సైంధవలవణము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి అందు తగుమాత్రము నెయ్యి గలిపి ప్రాతస్సాయంకాలములయందు భక్షించినను లేక పుల్లదాడిమగింజల భాగుగనమిలి భక్షించినను అరుచి శీఘ్రముగ నశించునని చరక సంహితయం దుదహరింపబడి యున్నయది.

శ్లో॥ శర్కరా దాడిమం చాథ ద్రాక్షా ఖర్జూరమేవచ ।
కేసరం మాతులుంగస్య సింధునా మధునాపివా।
ఆస్య వైరస్య శమనం భక్షయే త్కర్షసమ్మితమ్॥

తా. దీపద్రాక్ష ఖర్జూరము మాదీఫలకేసరములు వీనిని సమభాగములుగ దంచి అందు శర్కర దాడిమపండురసము వైచి సైంధవలవణమునైనను తేనెనైనను గలిపిలేహ్య పక్వముగ వండి అం దొకకర్షమును సేవించిన అరుచి వారించి జిహ్వకు రుచి గలుగు.

శ్లో॥ విడంగచూర్ణం కర్షైకం క్షౌద్రై శ్చతుర్గుణై ర్యుతమ్ ।
అసాధ్య మపి సంహన్యా దరుచిం వక్త్రధారణాత్॥

తా. 1 కర్షము వాయువిడంగముల చూర్ణమునందు 4 కర్షముల తేనె గలిపి కొంచెమువెచ్చచేసి గట్టియైనపిదప రేగుబండంతమాత్రలుజేసి యందొకమాత్రను పుక్కిటను నిడికొని దానిరసమును మ్రింగుచుండిన సాధ్యమైన అరుచి వారించు.

శ్లో॥ సీతా వ్యోమ కపిత్థానాం చూర్ణంక్షౌద్రేణ తద్వటీమ్ ।
సర్వారోచకశాంత్యర్థం ధారయే ద్వదనాంబుజే॥

తా. శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి అందు శర్కర వెలగపండుగుజ్జు తేనెగలిపి పక్వముగవండి మాత్రలుజేసి పుక్కిట నునిచికొని దానిరసమును మ్రింగుచుండిన సమస్తమైన అరుచులు నశించు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠచరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహారపారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశికశిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయప్రణీత శ్రీ బసవరాజీయే ఆంధ్రతాత్పర్య
సహితే క్షుద్రరోగనిదాన తల్లక్షణ తత్సాధ్యాసాధ్య
తచ్చికిత్సానుపానయుక్తం ద్వావింశప్రకరణమ్.

శ్రీరస్తు.

బసవరాజీయము

ఆంధ్రతాత్పర్యము.

త్రయోవింశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ బాలచంద్రకళామాళిం భుజగేంద్రవిభూషణమ్ ।
తారకం సచ్చిదానందం లింగమూర్తి మహం భజే ॥

తా. బాలచంద్రుని శిరమున ధరించినవాడును సర్పములే యాభరణములుగ గలవాడును జగత్తును ధరింపజేయువాడును సచ్చిదానందరూపుడును లింగస్వరూపుడు నగు పరమేశ్వరుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహం వైద్యశిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠవంశ మనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజని పేరొక్కనంబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయ మను నీ గ్రంథము యొక్క త్రయోవింశప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

విషనిదానము.

శ్లో॥ [బ్రహ్మగారుడే] అనేకవిషజీవానాం చూర్ణంముఖవిషైర్యుతమ్। మిశ్రితంనఖదంతైశ్చ లోహాద్యం చూర్ణసంచయమ్ ।
కృత్రిమంతువిషంఖ్యాతం పక్షమాసా ద్విబాధతే। ఆలస్యం
కురుతేజాడ్యం కాసశ్వాసబలక్షయమ్। రక్తస్రావోజ్వర
శ్శోభా పీతచక్షుశ్చలక్షణమ్ ॥

తా. అనేకవిషజంతువులు ముఖమునందు విషము గల సర్పాదిజంతువిషములు గోళ్ళు దంతములు లోహములు మొదలగువానిచూర్ణాదు లన్నాదులతోడ గలిపి యొసంగుటయు కృత్రిమవిషమనంబడు. ఇది 15 దినములకుగాని 1 మాసమునకుగాని విషమెక్కి బాధించును. దానిలక్షణము లెవ్వి యనిన.—ఆలస్యము జాడ్యము దగ్గు

ఫుబ్బసము బలక్షయము రక్తస్రావము జ్వరము శరీరమునందు వాపు నేత్రములయందు పసుపువర్ణము అనునివియు.

భీమరుద్ర రసము.

శ్లో॥ మృతం స్వర్ణం శుద్ధసూతం శుద్ధంవై హేమమాక్షికమ్ ।
త్రయాణాం గంధకం తుల్యం మర్ద్యం కన్యాద్రవైర్దినమ్ ।
తచ్చూర్ణం ససిత క్షౌద్రం మాషైకం లేహయే త్సదా ।
వహ్నిమూలం శృతం క్షీరై రనుస్యా ద్గరనాశనమ్॥

తా. సర్వమాక్షికము శుద్ధిజేసినరసము శుద్ధజేసిన హేమమాక్షికము యీ మూటికి సమముగ శుద్ధిజేసిన గంధకమును గలిపి కలబందరసముతో 1 దినము మర్దించి నీడనెండించి మాషప్రమాణము మాత్రలు జేసి యందొకదానిని పంచదార తేనె అనువానియనుపానముతోడ సేవించి వెంబడిగ పాలలో చిత్రమూలమును వైచి కాచి త్రాగిన కృత్రిమవిషము నివర్తించు.

శట్యాది యోగము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] శటీ పుష్కరమూలంచ పాచ్యం పారావ
పిత్తకమ్ । తత్పిబే చ్ఛీతలం పానే గరతృష్ణాజ్వరాపహమ్॥

తా. కచోరములు పుష్కరమూలము పావురపిట్టచేను వీనిని సమభాగములుగ వండి శీతోదకముతో ద్రాగిన కృత్రిమవిషములు దప్పి జ్వరము నివర్తించు.

అభయాది వటికములు.

శ్లో॥ [మాధవకల్పే] వృషభూనింబపత్రాణి పటోలంచపలంపలమ్ ।
తోయే చాష్టగుణేక్వాథం పాదశేషం సమాహరేత్ ।
క్వాథతుల్యం ఘృతంగవ్యం ఘృతార్థ మభయారసమ్ ।
ఘృతశేషం పచే త్సర్వం పానా ద్విషహారం ఘృతమ్॥

తా. అడ్డసరము నేలవేము చేదుపొట్లాకు వీనిని దినుసుకు పలిమెడుచొప్పున దంచి 24 పలము లుదకము బోసి 4 వ భాగముగ కషాయము కాచి దానికి సమముగ ఆవునెయ్యి ఆవునేతికిసమముగ కరక్కాయలరసము గలిపి చిక్కగ వండి సేవించిన విషదోషము నివర్తించు.

సర్పాక్షీ యోగము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] సమూలపత్రాం సర్పాక్షీం జలేన క్వథితాం
పిబేత్ । నరమూత్రైశ్చవాపిష్టాం పిబేత్సర్వగరాపహామ్॥

తా. సర్పాక్షీసమూలమును దంచి యుదకములోవైచి కషాయముకాచి త్రాగినను లేక సర్పాక్షిని నరమూత్రముతో నూరి త్రాగినను సర్వవిషములు నివర్తించు.

విషచికిత్స.

శ్లో॥ [అశ్వినీకల్పే] న్యగ్రోధో రజనీకుష్ఠం పిష్ట్వాజ్యంగృహధూ
మకమ్ । తండులీయకమూలేన కర్షంగరహరంపిబేత్ ॥

తా. మఱ్ఱి పసుపు చంగల్వకోష్టు కరుధూపము చిత్రిశేరు వీనిని సమభాగములుగ నూరి కర్షప్రమాణమును నేతిలో గలిపి సేవించిన విషదోషము నివర్తించు.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] శిరీషం మేఘనాదంచ నవనీతసమన్వితమ్ ।
భల్లాతకం విషం హంతి లేపనేన క్షణా ద్ధ్రువమ్ ॥

తా. దిరిసెనము చిఱ్ఱి జీడి వీనిని సమభాగములుగ నూరి వెన్నలో గలిపి లేపనము జేసిన విషము నిశ్చయముగ క్షణకాలములో నివర్తించు.

కుక్కకాటునకు చికిత్సలు.

శ్లో॥ [భేషజకల్పే] గుడతైలార్కదుగ్ధస్య లేపశ్శ్వానవిషంహ
రేత్। పిష్ట్వాపామార్గమూలంతు కర్షైకంమధునాలిహేత్।
శ్వానదష్టవిషం హంతి లేపా త్కుక్కుటవిష్టయా॥

తా. బెల్లము నూనె జిల్లేడుపాలు వీని నేకముజేసి లేపనముజేసినను కర్షప్రమాణము వుత్తరేణువేళ్ళనునూరి తేనెలో గలిపి భక్షించినను లేక కరచిన స్థలమున కోడి పిష్ఠమును లేపనము జేసినను వెఱ్ఱికుక్క (నక్క)విషము నివర్తించు. (గొడ్డుకాకరగడ్డను 40 దినములు సేవించినను లేక త్రంగ బోడతరము వీనిరసములో 8 నూనెబొట్లు గలిపి 40 దినములు త్రాగినను వెఱ్ఱికుక్క నక్క విషములు నివర్తించు.)

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] నింబకుటజబీజాని చందనాం బుజకేస
రమ్।క్షీరైః పిష్టం నిహంత్యాశు శ్వానమార్జాలజంవిషమ్॥

తా. వేపవిత్తులు కొడిసెవిత్తులు చందనము తామరగరులు వీనిని పాలతోనూరి త్రాగిన కుక్కకాటు (నక్కకాటు పిల్లికాటు శీఘ్రముగ నివర్తించు. (1 తులము వెంట్రుకలను మంగలములోవైచి మసిజేసి దానిలో నూనెగలిపి త్రాగినను లేక శరీరమునకు కాకరాకురసము బూసికొని స్నానముజేసినను వెర్రికుక్క నక్క విషము నివర్తించు.) కుక్క నక్క విషములయం దొకవత్సరమువరకు చప్పిడివంటకమును భుజించుటయే గాక స్త్రీసంగమము ఆవాలు మామిడికాయ అనువానిని వర్జింపవలయు.

మూషకవిష చికిత్స.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శిలా తాళకకుష్ఠంచ భావ్యం నిర్గుండిజద్రవైః।
పానం మూషకదష్టానాం దంతతీవ్రవిషం హరేత్॥

తా. శుద్ధిజేసిన శిలాజిత్తు శుద్ధిజేసిన తాళకము చంగల్వకోష్టు వీనిని వావిలాకు రసముతో నూరి భావనజేసి త్రాగిన యెలుకకాటు శీఘ్రముగ నివర్తించు.

శ్లో॥ చించాఫల సమాయుక్తం గృహధూమం పలార్ధకమ్।
పురాణాజ్యేన సప్తాహం లిహేదాఖువిషం హరేత్॥

తా. చింతగింజలు కరుధూపము యీ 2 ని నూరి ½ పలము ప్రాతనేతితో గలిపి భక్షించిన యెలుకకాటు హరించు.

శ్లో॥ శిరీషకుసుమం తస్త్రై (?) ర్వత్సనాభయుతం పిబేత్।
విషం మూషకదష్టానాం శమ మాప్నోతి తత్క్షణాత్॥

తా. దిరిసెనపుపువ్వు శుద్ధిజేసినవాభివీనిని చల్లతోనూరి త్రాగిన యెలుకకాటుకతక్షణమున నివర్తించు. (మరియు వెంట్రుకలను త్రాడుగపేని ముడివేసి జిల్లేడు పాలలో 7 మార్లు తడిపి చుంచెలుక కరచిన స్థలమునగాల్చి దానిపై జిల్లేడుచెక్కపొడి నద్దిన చుంచెలుకకాటు నివర్తించు.

శ్లో॥ త్రోమైర్వా నాగరం నస్యం పిబేద్వా మృతసైంధవమ్।
అర్కదుత్తూర మూలంవా జలపానే విషాపహమ్॥

తా. శొంఠి నుదకముతోనూరి నస్యము జేయించినను లేక శుద్ధిజేసిన నాభిని సైంధవలవణముతోనూరి త్రాగించినను లేక జిల్లేడు వుమ్మెత్త వీనివేరు నుదకముతో నూరి త్రాగించినను విషము నివర్తించు.

వృశ్చిక విష చికిత్స.

శ్లో॥ కారజంఘీయు మూలంచా ప్యారనాళేన పేషయేత్।
పానాద్వా లేపనాద్వైచ్ఛవ విషం వృశ్చికజం హరేత్॥

తా. వెలుమసంధివేరును కలితోనూరి త్రాగినను లేక దానిని గంధము దీసి కరచినస్థలమున లేపనముజేసినను తేలువిషము నివర్తించు. (మరియు తంగేడుకొవలరసమును త్రాగిన తేలు గరచుటచే గలిగిన రక్తవమనము నివర్తించు.)

ప్రభావతీవటికములు.

శ్లో॥ హరిద్రా నింబపత్రాణి పిప్పలీ మరిచానిచ। విళంగం భద్రముస్తాచ జీరకం విశ్వభేషజమ్। చిత్రకం సైంధవం కుష్ఠం విషంపాఠా హరీతకీ। ఏతాని సమభాగాని హ్యజామూత్రేణ పేషయేత్। చణప్రమాణ వటికా శ్ఛాయయా శుష్కాశ్చ కారయేత్। ఏకాముష్ణోదకైఃపీత్వా విషూచీంచవ్యపోహతి। లూతావిస్ఫోటభేదంచగోమూత్రేణవిలేపయేత్। అష్టోత్తరేణ సేవేతసర్పదష్టవిషంహరేత్।మహారక్తప్రవాహేతుశ్రీగంధేన సమంపిబేత్। అర్కక్షీరయుతంలేప్యం వృశ్చికాది విషం హరేత్। హంతిపుష్పంచ పటలం రంభాకందరసాన్వితమ్। కాకమాచీరసైఃపీత్వా తిమిరాణి వినాశయేత్।నీలికాయా రసైర్యుక్తారక్తాంగత్వంవినాశయేత్। గుడేనమిశ్రితంభుక్త్వా వాతరోగంవినాశయేత్। భృంగరాజ రసైః పీత్వాఃశిరసో దాహనుద్భ్రమమ్। తండులోదక సంమిశ్రం కాసకృచ్ఛ్రం వినాశయేత్। గోమూత్రేణయుతంపీత్వా ప్లీహరోగంవినాశయేత్। ఛాగక్షీరసమాయుక్తంవటికాంచాశ్వగంధికామ్। పీత్వా మండలపర్యంతం రాజయక్ష్మవినాశనమ్।

తా. ప్రూనిపసుపు వేపాకు పిప్పలి మిరియాలువాయువిడంగములు భద్రముస్తెలు జీలకఱ్ఱ శొంఠి చిత్రమూలము సైంధవలవణము, చంగల్వకోష్టు అతివస చిరుబొద్ది కరక్కాయ వీనినిసరుభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మేకపంచితముతోనూరి సెనగగింజంత మా

త్రలుజేసి నీడ నెండించి యందొకదాని నుష్ణోదకముతో సేవించిన విషూచియు నవుపంచితముతో జాది లేపనము జేసిన లూత విస్ఫోటకవ్రణములును 8 మాత్రలు చల్లతో సేవించిన పాముకాటును చంద్రవానుపానముతోడ ద్రాగినమిక్కుటముగ రక్తము గారుటయు జిల్లేడుపాలతో జాది లేపనము జేసిన తేలు మొదలగువాని విషంబులును అరటిగడ్డరసముతో జాది నేత్రముల కంజనము వేసిన కంటిపువ్వులును పొరలును కాచియాకురసానుపానముతోడ సేవించిన తిమిరరోగంబులును నీలియాకురసముతోడ సేవించిన సర్వాంగము రక్తము స్రవించుటయు బెల్లముతోడ సేవించిన వాతరోగంబులును గుంటగలగరాకు రసానుపానముతోడ సేవించిన శిరము మంటుట (తలనొప్పుటయు) చిత్రియాకు రసానుపానముతోడ సేవించిన కష్టసాధ్యంబు లగు దగ్గులును ఆవుపంచితముతోడ సేవించిన ప్లీహారోగంబును మేకపాలలో వెన్నెరుగడ్డచూర్ణమును యీయౌషధమును గలిపి 1 మండలమువరకు సేవించిన రాజయక్ష్మయు నివర్తించు. (మఱియు నీప్రభావతీవటికములు తేలు పాముviషముల హరింపజేయుటయందు ప్రశస్తంబు.

పులికోను చికిత్స.

క॥ వెలగయు నావయు మద్దగ। గలయంగ మర్దించి యదియు
ఖాదము సేయ। న్నిలలో మనుజులఁ గఱచిన। పులికోనుల
విషము విఱిగి పోవు మహాత్మా ॥

తాటిజెర్రికి చికిత్స.

గీ॥ ధారుణీచక్రమందునఁ దాటిజెర్రి। గొట్టెపామును మనుజులఁ
గుట్టెనేని। తెల్లచాటియుడక పెట్టి తేటనీరు। ద్రాగి యదిగొట్ట
వలయును దస్థలమున ॥

విషప్రతివిషములు.

సీ॥ ఊడుగ గన్నేర్ల కొాగిఁ గరక్కాయలుఁ బొత్తిగడ్డయు సొంటి
పొందుమీఱు। జీడిగింజదలంపఁ జెలఁగి మోదుగుపువ్వు
ధర జెముడుపాలకుఁ దంగెడాకు। ముసిడికి నేరేడు మొగిలి
చెక్కయుఁ బొంమఁ గర్పూరమునకును గలగరాకు। నేరేడు
పండ్లకు నెఱినుగ్గమావకుఁ నుసిరికపప్పు దా నుచితమగును।
దేన కాజ్యమునకు ధీరత నుదకంబుఁ జిక్కుఁ దమ్మలమునఁ

జింతపండు। తాకినజీడికిఁ దగదూలకోవిల యుమ్మెత్తవెఱ్ఱి
దా నుడుగువిధము। తామరచూర్ణము తగఁ బుల్లపావిలి
పరంగ నాక్షణమునఁ బచ్చికడుగు। తింత్రిణీఫలమునఁ దిల
కింపఁ బసుపును బెరుగుకు వేసీళ్లు పెట్టమేలు। మామిడి జీడికి
మహినారికడపాకు స్థిరము సున్నమునకుఁ దిప్పతీఁగె। తెలిక
పిండికి నూనె తేటయుటుకులునగు సైంధవలవణంబు సరవ
మగును। సొంటిపిప్పళ్ళకు సారిదిమిర్యాలకు గ్రూలాటికదు
గును గోలగుణము। కడఁగియనుముల కెల్ల గంధంబుసిద్ధంబు
దూలింపదెగడకుఁ దుమ్మచెక్క। పెసలు బెల్లమునకుఁ
బసచల్లగుమ్మడి యఱుఁగనికూటికి నావఁగుంద్రు। నూనె
యింగువకొప్పగానఁ గేతకిరసం బడవిబీరకు స్తలమరి
యుండు। వత్సనాభుల కెల్ల వరుసతో నాదిత్త్రి వెసఁ జేతరాసికి
విరిగినార। కందకుదమల పాకండమైవిలసిల్లుఁ బనసపంటికి
సొంటిబాగునాను। గనకబీజములకుఁ గడునిమ్మరసమును
జీలకఱ్ఱనిడుంపు చెన్నుమీఱఁ। గడునిమ్మపండ్లకు ఖర్జూరఫ
లములు పొసఁగ సున్నమునకు బసుపుశుద్ధి। నారికేళము
నకు నలవరిబియ్యంబు మొదసి నువ్వులకెల్ల మొగలిరసము।
జిల్లేడుపాలకు జెంచలిసిలాకు పాషాణములకెల్ల బత్తిగింజ।
నల్లమందుకు సొంటి యల్లంబు సిద్ధంబు బలురక్కసికి నెల్ల
నులిమిడాకు। నేతికిఁ బులిచల్ల నేర్పుతో సంధిల్లు జిల్లకు
ద్రాగుడు జిల్లగింజ। లనుచు నుగ్రవిషంబుల నవనినడఁచుఁ।
జెలఁగుచును నిర్విషంబుఁ జెప్పి రిట్లు। సిద్ధసారంబులందు
దాఁ జెలువమైన। వైద్యశాస్త్రంబులందుల వరుసఁ దెలిసి॥

సర్పదష్టలక్షణము.

శ్లో॥ [బ్రహ్మగారుడే] భ్రాంతిర్మూర్ఛాతిసారశ్చ శూలం కాంతిశ్చ
కంపనమ్। కాసశ్వాసౌతీవ్రదాహోలక్షణంగద్గదస్వరః ॥

తా. భ్రాంతి మూర్ఛ అతిసారము శూల వాంతి వణుకు కాసశ్వాసములు తీవ్రమైన దాహము హీనస్వరము యీలక్షణములవలన పాము గరచినదని తెలియవలయు

పుత్రజీవియోగము.

శ్లో॥ పుత్రజీవీ ఫలే మజ్జా శీతతోయేన పేషయేత్।
లేపనే చాంజనే పానే నస్యే సర్వవిషాపహమ్॥

తా. పుత్రజీవికాయలలోని గుజ్జును శీతోదకముతోనూరి లేపనముజేసినను నేత్రముల కంజనమువేసినను లేక ద్రాగినను లేక నస్యము జేయించినను సర్వసర్పదష్ట విషములు హరించు.

విషహర చికిత్సలు.

శ్లో॥ స్థావరం జంగమం చైవ కృత్రిమం యోగజం తథా।
నిష్కమాత్రం ననందేహో కాలదష్టోపి జీవతి॥

తా. స్థావర జంగమ కృత్రిమ విషములయం దొకనిష్కము పుత్రజీవి వేసమును ప్రతిదినమును సేవింపుచుండిన సర్వమైన పాములకాటు నివర్తించుటయేగాక కృష్ణసర్పాదులకాటును నిస్సంశయముగ నివర్తించు.

శ్లో॥ ముసలీ టంకణం పానే కాలదష్టోపి జీవతి।
కటుకా ముసలీమూలం పబేత్తోయం విషాపహమ్॥

తా. నేలతాటిగడ్డరసములో వెలిగారముగలిపి త్రాగిన కృష్ణసర్పదష్టుడైనను జీవించు. లేక చేదుబీరవేళ్ళు నేలతాటిగడ్డలు వీనిని నూరి రసము దీసి త్రాగిన సర్వవిషములు హరించు.

శ్లో॥ జలేన లాంగలీకంద నస్యే సర్వవిషాపహమ్।
వారిణా టంకణం పీత మథ వార్కస్య మూలకమ్॥

తా. చన్నచర్లగడ్డ నుదకముతోనూరి నస్యము జేయించినను లేక తుంగగడ్డలు వెలిగారము వీనినినూరి త్రాగినను జిల్లేడువేరును నూరి త్రాగినను సర్వవిషములు హరించు. (లేక నేలగుమ్మడువేరుగంధము ను భక్షించిన పేరులేని పాముల విషము హరించు. లేక పాపరవేళ్లరసమునుగాని యీశ్వరచెట్టుసమూలరసమునుగాని లేక చిత్రమూలవేళ్ల రసమునుగాని త్రాగిన విషములు నివర్తించు. కాసరగడ్డను బిళ్లలుగ దరిగి జిల్లేడుపాలలో 7 మార్లు భావనజేసి నీడనెండించి బింతగింజంత భక్షించిన సర్వవిషములు హరించు.

శ్లో॥ ఇతి సర్పవిషాదీనాం సర్వస్థానగతే తథా।
గోక్షీరై రజనీక్వాథం పిబే త్సర్వవిషాపహమ్॥

తా. ఆవుపాలలో పచ్చిపసుపు గలిపి కషాయము కాచి త్రాగిన సర్వస్థానములజెందియుండు పాము మొదలగువాని విషము హరించు.

శ్లో॥ గోమూత్రై ర్నరమూత్రైర్వా పురాణేన ఘృతేనవా।
హరిద్రా పానమాత్రేణ విషంహంతి చరాచరమ్॥

తా. పచ్చిపసుపుపొడిని గోమూత్రముతోగాని నరమూత్రముతోగాని ప్రాతనేతితోగాని సేవించిన స్థావర జంగమాది సర్వవిషములు హరించు.

శ్లో॥ అశ్వగంధా మేఘనాదో గోమూత్రే మహిషాక్షికమ్।
గృహధూమయుతం లేపో శివకంఠవిషాపహమ్॥

తా. పెన్నేరుగడ్డ చిత్తివేరు మహిసాక్షి గుగ్గిలము కరుధూపము వీనిని ఆవుపంచితముతోనూరి లేపనముజేసిన కాలకూటవిషముగూడ హరించు.

శ్లో॥ పంచాంగ మశ్వగంధాయాః భాగమాత్రేణ పేషయేత్।
లేపనా స్స్నేహసందేహో గోనసా విషనాశనమ్॥

తా. పెన్నేరుసమూలమును మేకపంచితముతోనూరి లేపనముజేసిన దాసరిపాము గరచినవిషము నిశ్చయముగ హరించు. (మఱియు అమావాస్య ఆదివారమునాడు భూతాంకుశపువేర్లును దెచ్చి దాచి పాముగరచినచో గంధముదీసి అందు 3 నూనెబొట్లు గలిపి త్రాగిన సర్వవిషములు హరించు.)

శ్లో॥ కర్కటీమూలలేపేన సర్పదష్ట స్సుఖీ భవేత్॥

తా. ఆగాకరవేరును లేపనముజేసిన సర్పవిషము హరించు.

శ్లో॥ అలాబు బీజంచ కరంజ బీజం కోశాతకీ బీజ శిరీషబీజమ్।
గోమూత్రపిష్టం పరమేతదిష్టం పానాదినా సర్పవిషాపహారమ్॥

తా. చేదానుగపువిత్తులు కానుగవిత్తులు చేదుబీరవిత్తులు దిరిసెనపువిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ నావు పంచితముతోనూరి ఆవుపంచితములోనే గలిపి త్రాగిన సర్వమైన పాములవిషము నివర్తించు.

శ్లో॥ శ్వేతార్కమూలం కుటజస్యమూలం కోశాతకీహింగుప్లవా
సమేతమ్। అజేనమూత్రేణ కటుత్రయంచ పిష్టంవిషంహం
త్యపికాలకూటమ్॥

తా. తెల్లజిల్లేడువేరు కొడిసెపాల చేదుబీరవిత్తులు యింగువ వస త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగ మేకపంచితముతో నూరి మేకపంచితములోనే గలిపి త్రాగిన కాలకూటాది సర్వవిషములు హరించు (300 కరక్కాయలభక్షించిన సమస్తమైన పాములవిషము హరించు)

నేత్రాంజనము.

(కుండడుపండొకభాగము ముంగవిత్తులు 4 భాగములు మిరియాలు $1\frac{1}{2}$ భాగము వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి కణికలుజేసి కలితోగాని నిమ్మపండ్లరసముతోగాని చాది కన్నులకుబెట్టిన సర్వమైన పాములవిషము కుఖజన్నులు నిశ్చయముగ హరించు.)

కం. సకలునకుఁ దక్షకునకును। బ్రకటముగ ననంతుసకును బద్మ
కునకు వాసుకి శంఖపాల కర్కోటక ఘనపద్మలకు నాద
టను వివరింతుర్॥

అష్టఫణినిదాన తద్బీజాక్షరౌషధంబులు.

(ఆదివారమునాడు గరచినపాము అనంతు డనంబడు. అది గరచినచోటు దాపల విషముండును. కావున మోగాలుమీద అ అ అ అనుయక్షరములవ్రాసి "అనంత హాలి హాలివిజయా విజయాయ స్వాహా" అనుమంత్రముతో నభిమంత్రించిన విషము దిగు. మఱియు నీమంత్రముతోడనే వుప్పును నూనెను మంత్రించి త్రాగించిన నాదివారమునాడు గరచిన అనంతుడనే పామువిషము దిగును. సోమవారమునాడు గరచినపాము వాసుకి యనంబడు. అది గరచినచోటు దాపల విషముండును. కావున మోకాటికీలుమీద అ అ అ అను యక్షరముల వ్రాసి "వాసుకి వాసుకి వాసుకి హాలి హాలి విజయాయ స్వాహా" అనుమంత్రముతో మోకాలుమీద దిగమంత్రించి 8 కరక్కాయలచూర్ణములో నెయ్యి గలిపి మంత్రించి త్రాగించిన సోమవారమునాడు గరచిన వాసుకి యను పామువిషము దిగును. మంగళవారమునాడు గరచినపాము పేరు తక్షకు డనంబడు. అది గరచినచోటు వెలుపటు విషముండును. కావున కంఠస్థానమునందు లి లి లీ అను యక్షర

ములను వ్రాసి "తక్షక తక్షక తక్షక హాలి హాలి హాలి విజయాయ స్వాహా ఫట్ స్వాహా దిగు దిగు ఓంగురుప్రసాదమ్" అను మంత్రముతో మంత్రించి వేపాకును దానిచెక్కనునూరి రసముదీసి పైమంత్రముతో నభిమంత్రించి త్రాగించిన మంగళవారమునాడు కరచిన తక్షకుడనే పామువిషము దిగును. బుధవారమునాడు గరచినపాము కర్కోటకు డనంబడు. అది గరచినచోటు దాపల విషముండును, కావున నాభిస్థానమునందు హాః అను యక్షరమును వ్రాసి "కర్కోటకా హిలి హిలి విజయా విజయా స్వాహా ఓం గురుప్రసాదమ్" అని నాభియందు దిగమంత్రించి వుప్పు మిరియాలు అనువాని నూరి నీళ్లలో గలిపి యభిమంత్రించి త్రాగించిన బుధవారమునాడు గరచిన కర్కోటకుడను పాము విషము దిగును. గురువారమునాడు గరచినపాము పద్మకు డనంబడు. అది గరచినచోటు వెలుపటు విషముండును కావున ఆ అను బీజాక్షరమును బొమ్మనవ్రాసి "పద్మాఖ్యా హిలి హిలి విజయాయస్వాహా దిగు దిగు ఓంగురుప్రసాదమ్"అని బొమ్మున దిగమంత్రించి వెన్నెరుగడ్డరసమును నభిమంత్రించి త్రాగించిన గురువారమునాడు గరచిన పద్మకు డనుపాముని విషము దిగును శుక్రవారమునాడు గరచినపాము మహాపద్మకు డనంబడు అది గరచినచోట దాపల విషముండును. కావున కంఠమున ఆ అనే బీజాక్షరమును వ్రాసి "మహాపద్మకా హిలి హిలి విజయా స్వాహా" అనుమంత్రముతో కంఠమున దిగమంత్రించి ప్రాతచింతపండును నీళ్లలోగలిపి యభిమంత్రించి త్రాగించిన శుక్రవారమునాడు గరచిన మహాపద్మకుడనే పామువిషము దిగును. శనివారమునాడు గరచినపాము శంఖపాలకు డనంబడు. అది గరచినచోటు దాపల విషముండును, కావున నేత్రములమీద ఓంఅనే బీజాక్షరమును వ్రాసి "శంఖపాల శంఖపాల హిలి హిలి విజయా స్వాహా" అనుమంత్రముతో నేత్రములపై యభిమంత్రించి బెల్లమును నీళ్లలోగలిపి యభిమంత్రించి త్రాగించిన శనివారమునాడు గరచిన శంఖపాలకు డనుపాము విషము దిగును. శనివారము ప్రొద్దుగూకగా గరచినపాము సకలు డనంబడు. అది గరచినచోటు దాపల విషముండును కావున నడితలమీద ఓం అను బీజాక్షరమును వ్రాసి "హరి హరి హిరి హిరి విజయా విజయా స్వాహా" అను మంత్రముతో నడితలమీద మంత్రించి నెయ్యి అనుపకట్టు బెల్లము అనువాని నేకముజేసి యభిమంత్రించి త్రాగించిన శనివారమునాడు ప్రొద్దుగూకి గరచిన సకలు డనుపాము విషముదిగును. ఇటుల బ్రహ్మగారుడమనే శాస్త్రమునందు అష్టఫణినిదానంబులు తద్బీజాక్షరౌషధంబులు చెప్పంబడియె. బీజాక్షరము వ్రాసినచోటనే మంత్రించవలయును)

సర్వపాములకాటునకు మంత్రము.

అథో నాగో నాళో చిత్తిశారో బోడా తేరో జాతిజింటి పిలి
కావో సర్పోకాటూ లూరేనో జ్యానోతో జాతి ఈశ్వర పా
ర్వతిం కరో కోటికోటిఆజ్ఞ॥

తేలు మంత్రము.

ఊరికినుత్తరాన వృష్మగిరిపర్వతం పర్వతంమీదచెట్టు చెట్టుక్రిందపుట్ట పుట్టలో 800 ముచ్చుతేళ్ళు 400 నల్లతేళ్ళు 500 యెఱ్ఱతేళ్లు 600 ఆకుతేళ్ళు అందులో నొక తేలు నిప్పైకుట్టు నీరైదిగు దిగుదిగునల్లేరు నాగేంద్రుఁడాన చల్లగదిగు.

శ్లో॥ యఃకృత్తికామూలమఖావిశాఖా సార్పాంతకార్ద్రా సుభుజంగదష్టః। సవైన తేయేనసురక్షితోపి ప్రాప్నోతిమృత్యుం భయదంమనుష్యః॥

తా॥ కృత్తిక మూల మఖ విశాఖ ఆశ్లేష భరణి ఆర్ద్ర నక్షత్రములయందు పాముచే గఱవఁబడినవాఁడు గరుత్మంతునిచే రక్షింపఁబడినను మృతిజెందు.

(సర్వసర్పవిషములకు నాగముసిడినినూరి త్రాగింపవలయు.)

పొడపాముల విషమునకు చికిత్స.—తిప్పతీగవేరు నాగమల్లెవేరు వూడుగవేరు పుట్టపాదరువేరు వస్త్రఘాళిపువేరు నీలివేరు తీగముషిణివేరు మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతోనూరి కుంకుడుగింజలంత మాత్రలుజేసి రేపు మాపు వొక్కొక త మస్తొదకముతో సేవించిన పొడపాములవిషము హరించు. పథ్యము వేన్నీళ్లన్నము భుజింపవలయు.

వాపునకు చికిత్స.—జిల్లేడాకునుగాని మారేడాకునుగాని నూరి కలితో నుడికించి మూడేసికట్లుగట్టి పిదప దిరిసెనపాకు పుట్టపాదరాకు జిల్లేడాకు అనువానిరసములలో మిరియపుచూర్ణముగలిపి వాపుపై లేపనముజేసిన పాముకాటువలన గలిగిన వాపు నివర్తించు.

గాయమునకు చికిత్స.—జెముడువేరు పుట్టపాదవేరు జిల్లేడువేరు నాగమల్లెవేరు తీగముషిణివేరు పరిదువేరు ముషిణిచిగుళ్లు వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి మెత్తగ నూరి ముద్దజేసి చిట్టాముదములో గలిపి లేహ్యపక్వముగ నుడికించి అందు మిరియాలు చెంగల్వకోష్టు కాచు అనువానిచూర్ణము 3 భాగములును గుగ్గిలచూర్ణము 3 భాగములు గలిపి మర్దించి గాయముపైనునిచి కట్టుగట్టిన పాముకాటువలన గలిగిన గాయము మానును. కల్కమం బుండిన కోశమందు వేయవలయు.

వుల్లిపాము కాటునకు చికిత్స—తిప్పతీగ నాగముషిణివేరుమారేడువేరు యిండుపువేరు సెరిజవేరు నీలివేరు దిరిసెనపువేరు తెల్లజిల్లేడువేరు మిరియాలు వీనిని సమభాగములుగ నుదకముతోనూరి యిండుపు కాయగింజలంత మాత్రలుజేసి యం దొకదానిని సేవించిన వుల్లిపాము విషము నివర్తించు. పథ్యము—చప్పిడి.

విషముకక్కుటకు చికిత్స.—కుంకుడువేరును నూరి కుంకుడుగింజంత సేవించిన విషము కక్కును.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడిమామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీ ధురీణ, వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర తాత్పర్య సహితే విషరోగ నిదాన తల్లక్షణ తత్సాధ్యాసాధ్య తచ్చికిత్సానుపాన యుక్తం త్రయోవింశ ప్రకరణమ్.

శ్రీరస్తు.

బసవరాజీయము.

ఆంధ్రతాత్పర్యము.

చతుర్వింశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ అంబికాపతి మీశానం చంద్రశేఖర మచ్యుతమ్ ।
భస్మోద్ధూళితసర్వాంగం నీలకంఠ మహంభజే ॥

తా. పార్వతీవల్లభుడు జగన్నియామకుడు చంద్రుని శిరమున ధరించిన వాడు నాశరహితుడు సర్వాంగముల భస్మము నలదికొనిన వాడునగు నీలకంఠుని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి వృషరాజీయ మహం వైద్య శిఖామణిమ్ ॥

తా. నీలకంఠవంశమనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజని పేర్కొనంబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయమను నీగ్రంథముయొక్క చతుర్వింశ ప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

జ్వర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] నీచస్థిత భానుదశా జ్వరదృఙ్నాశా శిరోర్తి కుష్ఠాచ బంధనపీడాకారీ క్షీణేందుదశాపి సైవదుష్టఫలీ॥

తా. నీచుడుగనుండు సూర్యదశయందును క్షీణచంద్రదశయందును నేత్రనాశము జ్వరము శిరోరోగము బంధనము భయంకరమైనపీడ కుష్ఠురోగము మొదలగునవి గలుగు.

శ్లో॥ సుహృద్బంధుసమాయోగో భూనిమిత్తం కలిర్భవేత్ ।
దేహపీడాజ్వరోవ్యాధిశ్శిఖిమధ్యగతేబుధే। శనేరంతర్గతేప్యేవమ్॥తద్వైకృతనిరాకృతయే జపహోమాదికంకుర్యాత్ ॥

తా. కేతుదశయందు బుధాంతర్దశ వచ్చియుండునపుడు స్నేహితులు బంధువులు అనువారి సంబంధము భూవిషయము నందు కలహము శరీరపీడ జ్వరము వ్యాధి గలుగు. మఱియు శనిదశయందు బుధాంతర్దశ వచ్చియుండగా పైఫలములే గలుగు. ఈయుపద్రవములు నివర్తించుటకై జపహోమాదుల జేయవలయు.

వాక్యమ్॥ [కర్మవిపాకే] యే పునః పూర్వజన్మని క్రూరాః పిశునా
స్తత స్తే న్యజన్మని సతతం జ్వరిణ స్స్యుః॥

తా. పూర్వజన్మమునందు క్రూరుడై దుష్టుడై యుండువానికి తత్సంబంధ పాతకమువలన రెండవజన్మమునందు సంతతజ్వరము గలుగు.

శీతజ్వర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ యే పునఃక్రూరకర్మాణః పాపాః పిశునచేతసః ।
తే భవేయు స్సదా శీత జ్వరవంత స్త దేనసా ॥

తా. క్రూరకర్మలసేయువాడు పాపాత్ముడు కొండెకాడు యిట్టివారలకెల్లపుడు శీతజ్వరము గలుగు.

శీతజ్వర శమనోపచారము.

శ్లో॥ శాంతయే యుతసంఖ్యాకం ప్రకుర్యాత్ప్రయతో జపమ్ ।
జాతవేదసమంత్రేణ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్తతః ।
సురామాంసోపహారాద్యై ర్బలి స్సర్వత్ర శస్యతే ।
సహస్రకలశస్నానం శతభోజన మేవచ ।
శీతజ్వరే పునః కుర్యా దభిషేకం హరే ర్బుధః ॥

తా. పైజెప్పబడిన శీతజ్వరశమనార్థంబై "జాతవేదసే" అనుమంత్రమును పదివేలమార్లు జపించి బ్రాహ్మణభోజనముగాని లేక మద్యము మాంసము అనువానివలన బలిదానమునుగాని జేయించవలయు, లేక వెయ్యికలశముల యుదకము దేవునికి నభిషేకమును సేయవలయు. లేక 100 బ్రాహ్మణులకు భోజనంబైన నిడవలయు, లేక విష్ణువునకభిషేకము నైనను జేయించవలయు.

శ్లో॥ సహస్రకలశస్నానం రుద్రేశస్య కారయేత్ ।
బ్రాహ్మణా న్భోజయే చ్ఛక్త్యా జపే ద్వై జాతవేదసమ్ ॥

తా. శివునికి వెయ్యికలశములచే రుద్రాభిషేకము జేయించి శక్త్యనుగుణ్యముగ బ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడవలయు. లేక "జాతవేదసే" అనుమంత్ర జపము చేసి జేయించవలయు.

జ్వర వైదికోపచారము.

శ్లో॥ వేదానాం శ్రవణం హితస్య చరణం విప్రస్య సంతర్పణమ్ ।
కృష్ణస్య స్మరణం శుభస్య కరణం ద్రవ్యస్య సంతర్పణమ్ ।
అశ్వత్థభ్రిమణం సురత్నధరణం దీనస్య సంరక్షణమ్ ।
హన్యా దష్టవిధం జ్వరం కుముదినీనాథో యథోగ్రం తమః॥

తా. వేదశ్రవణము హితకార్యము బ్రాహ్మణభోజనము శ్రీకృష్ణస్మరణము శుభకార్యము ద్రవ్యదానము అశ్వత్థప్రదక్షిణము ఉత్తమరత్నధారణము దీనులపోషించుట అను నుపచారములు "చంద్రుడంధకారమా నశింపజేయుమాడ్కి" అష్టవిధజ్వరముల నశింపజేయు.

శ్లో॥ సహస్రనేత్రస్యసహస్రబాహో స్సహస్రవక్త్రస్య సహస్రమూర్ధ్నః।సహస్రపాదస్యసహస్రనామ్న స్సహస్రనామ్నాం పఠనం జ్వరఘ్నమ్॥

తా. వెయ్యినేత్రములు బాహువులు ముఖములు శిరములు పాదములు నామములుగల విష్ణుసహస్రనామపఠనము చేసిన జ్వరమునశించు.

శ్లో॥ గణేశ్వరోవా గరుడేశ్వరోవా గౌరీశ్వరోవా దివసేశ్వరోవా ।
మహేశ్వరీవాకులదైవతంవా తత్పూజనంతజ్జ్వరినాంప్రశస్తమ్॥

తా. గణేశుడు విష్ణువు శివుడు సూర్యుడు గౌరి లేక కులదేవత అనువారిలో నెవరినేని బూజించుటవలన జ్వరమునశించు.

అతిసార కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ స్మార్తాగ్నిం శమయే ద్యస్తు సోతిసారయుతో భవేత్ ।
అగ్నిరక్షేతిసృచంజప్త్వా దశాంశం జుహుయాత్తిలైః ।
సర్పిషా చాప్లుతా న్దద్యా ద్ధిరణ్యంబ్రాహ్మణాయవై ।
అగ్నిరక్షేతియమృక్చ తారతమ్యేనవా జపేత్॥

తా. బ్రాహ్మణులు మొదలగువారి స్మార్తాగ్ని నార్పినవానికి అతిసారరోగము జనించు. దానిశమనార్థంబై "అగ్నిరక్ష" అనుఋచమును రోగతారతమ్యము నెఱింగి జపించి ఘృతయుక్తముగ తిలలతో దశాంశహోమమును బ్రాహ్మణునకు సువర్ణదానమును జేయవలయు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] అతిసారీసభవతియస్త్రేతాగ్నివినాశకః । సువర్ణేనాథతామ్రేన కుర్యాత్ప్రతికృతిం బుధః । వహ్నేశ్శక్త్యనుసారేణపలేనార్ధేనవాపునః। తథాజ్వాలాకులాంరక్తచందనేనవిలేపితామ్ । రక్తవస్త్రేణసంవీతాం మేషస్యోపరిసంస్థితామ్ । రక్తమాలైశ్చసంఛన్నాం ముక్తాదామపరిష్కృతామ్ । కనకాచలవర్ణాభాం ద్వాదశార్కనిభాంశుభామ్ । బ్రహ్మచార్యాన్వితే విప్రే కర్మనిష్ఠేగ్నిహోత్రిణే । అంగుళీయకవస్త్రాద్యై ర్భూషితేతాంనివేదయేత్ । మంత్రేణానేనవిధివదగ్నిప్రీత్యర్థమాదృతః ॥

తా. అగ్నిత్రయమును నశింపజేయువానికి అతిసారము జనించు. దానినివారణార్థంబై సువర్ణపర్వముతో సమానమైన కాంతి ద్వాదశ సూర్యులవంటి కాంతిగల అగ్నిప్రతిమను శక్త్యనుగుణ్యముగ $\frac{1}{2}$ పలమెత్తుబంగారుతోగాని తామ్రముతోగాని మేషవాహనయుక్తముగ చేయించి రక్తచందనము యెఱ్ఱవస్త్రము యెఱ్ఱని పుష్పమాలికలు ముత్యములహారము అనువానితో నలంకరించి పిదప బ్రహ్మచారిని గాని లేక. కర్మనిష్ఠుడగు ఆహితాగ్ని విప్రునిగాని యుంగరములు వస్త్రములు మొదలగు వానిచే నలంకరించి పూజించి "శ్లో॥ త్రేతాయాపాగ్ని రీడ్యస్త్వ మంతత శ్చాసి వైనృణామ్ । త్వంవేద్యప్రాక్తనంపాప మతిసారం వినాశయ । ఏవం కృతాప రస్సమ్యగతిసారం వ్యపోహతి । నీరుజస్సుఖీ నిత్యం దీర్ఘమాయుశ్చ విందతి॥" అనుమంత్రముతో దానము జేయవలయు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] స్త్రీహంతా వాతిసారీస్యా దశ్వత్థాన్ రోపయేద్దశ।దద్యాచ్ఛర్కరాధేనుం భోజయేచ్ఛతంద్విజాన్॥

తా. స్త్రీహత్య జేసినవానికి అతిసార రోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై పదియశ్వత్థవృక్షముల స్థాపనముజేసి శర్కరాధేను దానమును 100 బ్రాహ్మణులకు సంత

ర్పణమును జేయవలయు. (కర్పూరధేనుదాన విధానము రాజయక్ష్మ ప్రకరణమున జెప్పంబడియున్నయది.)

సంగ్రహణీ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ అనన్యగతికాం భార్యాం మదుష్టాం కారణం వినా ।
పరిత్యజతి యస్సోపి గ్రహణీరోగవాన్భవేత్॥

తా. * అనన్యగతిగలదై పవిత్రముగ నుండు భార్యను కారణములేకనే వర్జించెడు దుష్టమనుజునకు సంగ్రహణి రోగముజనించు.

సంగ్రహణీరోగ శాంతి.

శ్లో॥ శివసంకల్పసూక్తస్య జపస్యాత్తత్ర శాంతయే। అష్టోత్తరసహ
స్రంహి హిరణ్యంచతథామధు। దద్యాద్విత్తానుసారేణ సార
మంత్రజపస్తథా। ధేనుంసలక్షణాందద్యా ద్వస్త్రాభరణసం
యుతామ్। పయస్వినీం గుణోపేతాంబ్రాహ్మణాయ కుటుం
బినే। వత్సాభరణ సంయుక్తాం వస్త్రేణాభరణేనచ॥

తా. సంగ్రహణీ రోగశమనార్థంబై శివసంకల్ప సూక్తమును 1008 మార్లు జపించి బ్రాహ్మణులకు సువర్ణమును తేనెను శక్త్యనుసారముగ నొసంగవలయు. అటులనే సారమంత్రమునుకూడ జపింపవలయు. మఱియు సలక్షణ వస్త్రాభరణ యుక్తంబై గుణసంపత్తి పాలుగలగోవును వస్త్రాభరణములచే నలంకరింపబడిన నాయావుదూడను కుటుంబియగు బ్రాహ్మణునకు దానం బివ్వవలయు.

గుదరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ సురాలయేజలేవాపి సకృద్ద్వేషంకరోతియః। గుదరోగోభవే
త్తస్య పాపరూపస్సుదారుణః। మాసంసురార్చనేనైవగోదా
నద్వితయేనచ। ప్రాజాపత్యేనచైకేన శామ్యంతిగుదజారుజః॥

తా. దేవాలయమునుగాని లేక వుదకమునుగాని నశింపంచేసిన వానికి భయంకరమైన గుదరోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై 1 మాసము దేవపూజను జేసి 2 గోదానములను ప్రాయశ్చిత్తార్థముగ నొక ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రముగ నివ్వవలయు.

* గత్యంతరములేక.

అర్శోరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ దత్వాధవేతనంయోధ్యే త్వాదాయాపిచ వేతనమ్ ।
అధ్యాపయేచ్చ జుహుయా జ్జపే ద్వార్శోయుతోభవేత్ ॥

తా. వేతనమునిచ్చి యధ్యయనము జేసినవానికి గాని లేక వేతనము దీసికొని యధ్యయనము జెప్పినవానికి గాని లేక ద్రవ్యమును దీసికొని హోమముజేసిన వానికి గాని అర్శోరోగము జనించు.

స్వర్ణధేను దానము.

శ్లో॥ బోధాయనోక్తమథవా స్వర్ణధేనుంప్రకల్పయేత్ । సౌవ
ర్ణీంగాం ప్రకుర్వీత పలేనార్ధపలేనవా। విత్తశాఠ్యంనకుర్వీత
కుర్వన్నైవ ఫలం లభేత్ । స్వర్ణశృంగీ రౌప్యఖురాం నానా
వస్త్రైరలంకృతామ్। గ్రహాణాంప్రీణనార్థాయ నవధాన్యాని
నిక్షిపేత్ । హోమస్తు పూర్వవత్కార్యో గోవిందః ప్రీయ
తామితి। ఇదంవిష్ణుః ప్రతద్విష్ణుః విష్ణోర్నుకమితిబ్రువన్। సమి
ధాజ్య చరూన్హుత్వా పూర్ణాహుత్యం తమాచరేత్ । తత
స్స్నాతశ్శుచీరోగీ బ్రహ్మణంవేదపారగమ్। శ్రుతవృత్తోపసం
పన్న మనుద్వేగకరంనృణామ్ । భక్త్యాయుక్తస్సమానీయ
పూజయేత్ప్రీతిపూర్వకమ్ । అంగుళీయకవస్త్రాద్యై రుపాన
చ్ఛత్రకైరపి। మంత్రేణానేన పాత్రేస్మిన్ దద్యాద్రోగీ జి
తాత్మవాన్ । గోవిందం మనసాధ్యాయ న్గవాంమధ్యేస్థితంప్ర
భుమ్ । బర్హాపీడేన సంయుక్తం వేణువాదనతత్పరమ్ । గోపీ
జనైః పరివృతం వన్యపుష్పావతంసకమ్। గోవిందగోపీజనవ
ల్లభేశకంసాసురఘ్నత్రిదశేంద్రవంద్య। గోదానతృప్తః కు
రుమే దయాళో ప్యర్శస్య నాశం క్షపితారివర్గ । దానే
నానేనవిధివ దర్శశో జాయతే క్షయః ॥

తా. 1 పలము బంగారుతోగాని లేక ½ పలము బంగారుతోగాని యొకగోవును జేయించి దానికిబంగారుకొమ్ములు వెండిగిట్టలుకల్పించి వస్త్రపుష్పాదులతో నలంకరించి

షోడశోపచారములచే బూజించి నవగ్రహప్రీత్యర్థముగ నవధాన్యముల నునిచి నవగ్రహములబూజించి "ఇదంవిష్ణుః ప్రతద్విష్ణుః విష్ణోర్నుకమ్" అనుమంత్ర త్రయముచే సమిధాజ్యచరువుల 1008 మార్లుగాని లేక 108 మార్లుగాని రోగతారతమ్యానుగుణముగ విష్ణుప్రీత్యర్థమై హోమముచేసి పూర్ణాహుతినొసంగి హోమమును పరిపూర్తిజేసి తదనంతరము రోగిస్నానముజేసి పరిశుద్ధుడై వేదపారంగుడు శాస్త్రజ్ఞానాచార సంపన్నుడు శాంతుడు నగు బ్రాహ్మణునికి అంగుళ్యాభరణవస్త్రఛత్రోపానహములనొసంగి గంధపుష్పములచే బూజించి విష్ణుభక్తిగలవాడై "గోవిందమనసాధ్యాయః" అనుమంత్రముచే స్వర్ణధేనువును నవగ్రహధాన్యములను దానముజేసిన అర్శోరోగము నివర్తించు.

మందాగ్ని హారవిధి

శ్లో॥ మందోదరాగ్నిర్భవతి సతిద్రవ్యేనవైయజేత్ ।
ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా భోజయేత్సశతంద్విజాన్ ॥

తా. ద్రవ్యముండునపుడు వైశ్యదేవాది నిత్యయజ్ఞముల చేయకుండినవానికి అగ్నిమాంద్యరోగము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై 3 ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రప్రాయశ్చిత్తముల జేసికొని 100 బ్రాహ్మణులకు భోజనం బిడవలయు.

శ్లో॥ [పారాశర్యే] గోమాంసభక్షకోమందజఠరాగ్నిర్భవేన్నరః।
ప్రాజాపత్యంచరేత్కృచ్ఛ్రమతికృచ్ఛ్రం తథైవచ ।
అగ్నిమంత్రం జపేన్నిత్యం శ్రీసూక్తం చ విచక్షణః ॥

తా. గోమాంసమును భక్షించినవానికి అగ్నిమాంద్యరోగముగలుగు. తన్నివారణార్థంబై ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్ర అతికృచ్ఛ్ర ప్రాయశ్చిత్తములం జేసికొని అగ్నిరశ్మిరితి అనుమంత్రమును శ్రీసూక్తమును జపింపవలయు.

శ్లో॥ [కర్మవిపాకసంగ్రహే] అకారణంగరం దత్వా ప్రమారయతియఃపునః। సమందాగ్నిర్భవే దేవ మృతకల్పశ్చ జాయతే।
యాతేరుద్రేతిసూక్తేన చరుంచజుహుయాద్ఘృతమ్। అష్టోత్త
రశతం సమ్యక్త్వాప స్యాపనుత్తయే । తామగ్నివర్ణామితి
చ జపేత్సూక్తం సహస్రకమ్ । భోజయేద్బ్రాహ్మణా
న్సమ్యక్చత్వారింశత్సుఖీ భవేత్ ।

తా. నిష్కారణముగ నొకనికి విషంబిడి చంపినవాడు అగ్నిమాంద్యరోగపీడితుడై మృతతుల్యుడై జనించు. తద్దోషనివారణార్థంబై "యాతేరుద్ర" అనుసూక్తముచే అన్నాజ్యములతో అష్టోత్తరశత హోమమును జేయవలయు. మఱియు "తామగ్నివర్ణాం" అను సూక్తమును సహస్రసంఖ్య జపముజేసి నలువది బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణము జేసిన సుఖము గలుగు.

పాండురోగకర్మవిపాకము.

శ్లో॥ దేవద్విజద్రవ్యహారీ పాండురోగీ భవేన్నరః ।
కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే కుర్యాచ్చ చాంద్రాయణ మతంద్రితః ।
కుర్యాత్కూష్మాండహోమంచ స్వర్ణచంద్రేణ వాససీ।
బ్రాహ్మణేభ్యో యథాశక్తిః పాండురోగస్య శాంతయే ॥

తా. దేవబ్రాహ్మణుల ద్రవ్యము నపహరించినవానికి పాండురోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణ కృచ్ఛ్ర ప్రాయశ్చిత్తములగాని కూశ్మాండ హోమమునుగాని జేయవలయు. లేక చంద్రప్రతిమను స్వర్ణముతో జేయించి దానితోడ వస్త్రద్రవ్యముల శక్త్యనుగుణముగ బ్రాహ్మణున కియ్యవలయు.

శిరోవేదనాసహిత పాండురోగహారవిధి.

శ్లో॥ అగ్నిష్టోమాదికర్మాణి ప్రక్రమ్య నసమాపయేత్ ।
సః పాండురోగీ భవతి శిరోవేద వాన స్తథా
కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే కుర్యాచ్చ చాంద్రాయణ మతంద్రితః ।
శతంచ భోజయే ద్విప్రాన్మృష్టాన్నేన యథేప్సితమ్ ॥

తా. అగ్నిష్టోమాది కర్మలనారంభించి పరిసమాప్తి జేయకుండినవానికి కపాలశూలయుక్తముగ పాండురోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తములనుగాని 100 బ్రాహ్మణులకు మృష్టాన్నయుక్తముగ సంతర్పణముగాని జేయింపవలయు.

కామలారోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ కామలీ భక్తచోరస్స్యాత్తస్య వక్ష్యామి నిష్కృతిమ్ ।
కుర్యాచ్చ పక్షిరాజానం విష్ణోర్వాహన ముత్తమమ్ ।

సువర్ణేన యథా శక్త్యా పక్షయో ర్మౌక్తికద్వయమ్ ।
నాసికాయాం తథా వజ్ర ముత్తరీయంచ రాజతమ్ ।
ఏవం కృత్వా గరుత్మంతం ఘృతద్రోణోపరి న్యసేత్ ।
శ్వేతవస్త్రేణ సంవేష్ట్య శ్వేతమాల్యై స్సమర్చయేత్ ।
సర్వశాస్త్రార్థతత్వజ్ఞో వైష్ణవో ధర్మపాఠకః ।
బ్రాహ్మణ స్త్వర్చితో భక్త్యా యజమానేన శక్తితః ।
ఉపచారై ష్షోడశభి ర్ద్విజ మభ్యర్చయే త్తథా ॥

తా. అన్నమును దొంగిలించినవానికి కామలారోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై యజమానుడు తనశక్త్యనుగుణముగ బంగారుతో విష్ణువాహనమైన గరుడ పక్షిని జేయించిదాని 2 రెక్కలపై 2 ముత్తియములగట్టించి నాసికమున 1 వజ్రమును జెక్కించి రజితవస్త్రముతో నలంకరించి ద్రోణప్రమాణ ఘృతముపై నునిచి తెల్లనివస్త్రమును ధరింపజేసి తెల్లనిపువ్వులచేతను షోడశోపచారముల చేతను గరుత్మంతుని పూజించి సర్వశాస్త్ర తత్వజ్ఞానముగలిగి ధర్మపఠనము సేయునట్టి విష్ణుభక్తుని శక్త్యనుగుణ్యముగ వస్త్రాభరణాదులచే నలంకరించి దానము సేయవలయు.

ప్రతిమా దానము.

శ్లో॥ పీతాంగః కామలారోగః కపాలముసలాన్వితః ।
పూజావిధానం త్వాతంక దేవీందద్యాత్ చ సాధవే ॥

తా. కామలారోగపీడితుడు కాంతియందు పసపుఛాయ గలదిగ హస్తములో కపాల ముసలముల ధరించునట్టిదిగ నుండు ఆతంక దేవీప్రతిమను జేయించి దానిని పూజించి బ్రాహ్మణునకు దాన మొసంగవలయు.

రక్తపిత్త కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ మద్యపో రక్తపిత్తస్స్యా త్సదద్యా త్సర్పిషా ఘటమ్ ।
మధు నోర్ధఘటంచైవ సహిరణ్యం విశుద్ధయే ॥

తా. మద్యపానము సేయువానికి రక్తపిత్తరోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై 1 కుండనిండ ఘృతమును దానితో నరకుండ తేనెను సువర్ణయుక్తముగ దానము జేయవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] చంద్రక్షేత్రే యదా భౌమో జాయతే మనుజ స్తదా । రక్తపిత్తేన దుర్నామ్నా నానావ్యాధి సమాకులః ॥

తా. జననకాలమున చంద్రక్షేత్రమున అంగారకుడుండిన రక్తపిత్తము అర్శస్సు మొదలగు పలువిధరోగములు జనించు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] రక్తపిత్తం జ్వరం దాహ మగ్నివాయ్వో రుపద్రవమ్ । లభతే నాత్ర సందేహ శ్చంద్రమధ్యే యదా కుజః । భౌమమంత్ర జపః కార్యో హోమః ఖాదిరజై స్తిలైః । ఘృతేనచ సమాయుక్తైః దానం రక్తవృషస్యచ ।

తా. చంద్రమధ్యమున కుజుడువచ్చియుండ రక్తపిత్తము జ్వరము దాహము అగ్నివాతము అనువానియొక్క యుపద్రవంబులు గలుగు. తన్నివారణార్థంబై అంగారక మంత్రజపమును చండ్రసమిధలు నువ్వులు నెయ్యి అనువానితో హోమమును యెఱ్ఱనియెద్దు దానమును జేయవలయు.

జ్యోతిశ్శాస్త్రోక్త చికిత్స.

శ్లో॥ బిల్వచందనబలాశణపుష్పై ర్హింగులూకఫలినీ వకులైశ్చ ।
స్నానమద్భి రిహమగ్నియుతాభి ర్భౌమజదోషనివారణ మాహుః॥

తా. బిల్వము చందనము ముత్తవపులగము శణపువ్వము హింగుళము నల్లఅత్తి పొగడకాయలు అనువాని యుక్తముగ నుదకమునుగాచి స్నానముజేయించిన చంద్రస్థానగత అంగారకదోషము శమించు.

క్షయరోగకర్మ విపాకము.

శ్లో॥ బ్రహ్మహా క్షయరోగీ స్యా త్క్షయీ స్యా త్క్షేత్రమారణే ।

తా. బ్రహ్మహత్యవలనగాని క్షేత్రము తోట స్త్రీలు మొదలగువానిని నశింపం జేయుటవలనగాని క్షయరోగము జనించు.

కదళీదానము.

శ్లో॥ కారయే త్కదళీం దివ్యాం పత్రైస్సర్వత్ర సంయుతామ్ ।
ఫలపూగేన సంయుక్తాం సువర్ణస్య పలేనతు । యథా విత్త

వతః కుర్యాద్వస్త్రేణా వేష్ట్యసూత్రకైః। బ్రాహ్మణాన్భోజయే
చ్చాపివిధైస్త్వైర్నానావిధైశ్శుభైః। హోమంచకారయేత్తత్ర
పూర్వవద్బ్రాహ్మణేనచ।తస్మైతాంకదళీందద్యాద్వస్త్రాలంకా
రపూర్వికామ్।పూజితాయదరిద్రాయవ్రతస్థాయాత్మవేదినే।
ధర్మజ్ఞోయాతిదాంతాయమంత్రేణానేనశాంతయే। హిర
ణ్యగర్భపురుష పరాత్పరజగన్మయ। రంభాదానేనదేవేశక్ష
యంక్షపయమేప్రభో। పుణ్యాహవాచనంకార్యంబ్రాహ్మణై
ర్వేదపారగైః। శిష్టైరిష్టైర్బంధుభిశ్చసహభోజనమాచరేత్॥

తా. క్షయరోగి శక్త్యనుగుణముగ పలము బంగారుతో చుట్టు ఆకులు కాయలు పువ్వులు గలిగియుండునటుల సుందరమైన యరటిచెట్టును జేయించి దానిచుట్టు వస్త్రమునుజుట్టి దారముతో బంధించి పలువిధ పక్వాన్నములతోడ బ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడిహోమముజేసి అలంకారపూర్వకముగ పూర్వోక్తమైన యరటిచెట్టును దరిద్రుడు వ్రతస్థుడు ఆత్మజ్ఞుడు శాంతుడునైన బ్రాహ్మణుని పూర్వోక్త హిరణ్యగర్భాది మంత్రముతో బూజించి దాన మొసంగిన పిదప వేదపారగులగు బ్రాహ్మణులతోడ పుణ్యాహవాచమును వుత్తమ బ్రాహ్మణ యిష్టబంధు పంక్తిభోజనమును జేయువలయును.

బ్రహ్మచర్యాది యోగము.

శ్లో॥ ధర్మశాస్త్రాణ్యవిజ్ఞాయ ప్రాయశ్చిత్తం దదాతియః।
రాజయక్ష్మా భవేత్తస్య రోగః పీడాతి దారుణః।
పూర్వోక్తేన విధానేన ప్రదద్యాత్ప్రతిరూపకమ్।
రాజయక్ష్మా కృశతను శ్శంఖోపాసిత తర్జనిః।
తథా త్రినేత్రో దంష్ట్రాభ్యాం తరుణో హేతిభిర్యుతః॥

తా. ధర్మశాస్త్రము దెలియక ప్రాయశ్చిత్తమును విధించెడివానికి కడుభయంకరమైన పీడగల రాజయక్ష్మ జనించు. తన్నివారణార్థంబై పూర్వోక్తవిధానముతో కృశమైన శరీరముగలదై తర్జనితో శంఖమును బట్టికొనునట్టుగ 3 నేత్రములుగలదిగ కోరపండ్లతో నములునదిగ తరుణావస్థ గలదిగ ఆయుధముల ధరించినదిగ నుండు క్షయరోగ ప్రతిమను జేయించి దానము జేయవలయును.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] బ్రహ్మచర్యేణ దానేనతపసా దేవతార్చనైః।
సత్యేనాచారయోగేన రవిమండల సేవయా।
వైద్యవిప్రార్చనా చైవ రోగరాజో నివర్తతే॥

తా. బ్రహ్మచర్యము దానము తపము దేవపూజ సత్యము ఆచారము సూర్యపూజ వైద్య బ్రాహ్మణపూజ అనువానివలన క్షయరోగము నివర్తించు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] కుష్ఠకండూవికారైశ్చక్షయరోగభగందరైః।
గజాదివాహనభయం భవేద్యర్కయుతే బుధే॥

తా. జననకాలమున సూర్య క్షేత్రమునందుగాని లేక సూర్యునితోగాని బుధుడు సంబంధించియుండిన కుష్ఠువు దురద క్షయము భగందరము లేక యేనుగు మొదలగు వాహనములవలన భయము గలుగు.

దేవపూజాది యోగము.

శ్లో॥ చంద్రక్షేత్రే యదా చాంద్రిర్జాయతే యస్య జన్మని।
సజాతః క్షయరోగీస్యాత్కుష్ఠాదీనిచ పాండుతా॥

తా. చంద్రక్షేత్రమునందు బుధయోగంబుండు లగ్నంబున జనించిన వానికి క్షయరోగంబేని కుష్ఠువు పాండుమొదలగు రోగంబులేని జనించు.

శాస్త్రార్థము.

శ్లో నిత్యం స్వదేవ పూజార్భైషజ గురుభక్తి ఛాగమాంసప
యోశ్నన్ జీవతి యక్ష్మీ చిరం ధృతిమాన్॥

తా. ప్రత్యహము యిష్టదేవతాపూజ ఔషధము దేవగురుభక్తి మేకపోతు మాంసభక్షణము క్షీరపానము అనువానివలన క్షయరోగి చిరకాలము జీవించు.

గీతాద్యుపాయము.

శ్లో॥ గీతవాదిత్రకై స్త్విష్టైః ప్రియస్తుతిభి రేవచ।
హర్షణాశ్వాసనై ర్నిత్యై ర్గురూణాం సముపాసనైః॥

తా. గీతవాద్యములు యిష్టకరపదార్థము ప్రియకరమైనస్తుతి ఆనందకరపదార్థములు ఊరడింపుమాటలు ప్రత్యహము గురూపాసన అను నుపాయంబుల వలన క్షయరోగమును శమింపజేయవలయును.

కాస కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ ద్రవ్యాణి చాల్పసారాణాం స్తేయంకృత్వా న్యవేమతః।
చరే త్సాంతపనం కృచ్ఛ్రి మిత్యేవం మను రబ్రవీత్॥

తా. దుర్బలునియొక్క ద్రవ్యమును దొంగిలించువారికి కఫరోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై సాంతపన కృచ్ఛ్ర ప్రాయశ్చిత్తముల జేసికొనవలయునని మనువు వచించె.

శ్లో॥ [అన్యశాస్త్రే] త్రపుహారీచ పురుషో జాయతే శ్లేష్మలస్సదా।
ఉపోష్య దివసంసోపి దదా త్పలశతంత్రపు॥

తా. తగరమును దొంగిలించినవానికి కఫరోగము జనించు. తన్నివారణార్థంబై 1 దినముపవాసము జేసి 100 పలములయెత్తు తగరమును దానము జేయవలయు.

శ్లో [మతాంతరే] నిత్యానుష్ఠాన విముఖః కఫరోగీ భవేన్నరః।
పరాభవం సచాప్నోతీ త్యాహవై భగవాన్ యమః।
తచ్ఛాంతయే మాసమేకం యావకం భక్షయే న్నరః।
సహస్రనామ పాఠశ్చ హోమశ్చాష్టో త్తరాయుతమ్।
నామమంత్రేణ కుర్వీత చర్వాజ్యంచ హావిర్భవేత్॥

తా. సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలచేయకుండినవానికి కఫరోగము జనించు. మఱియు కఫమువలనగాని లేక శత్రువులవలనగాని పీడగలుగునని యముడువచించె, తన్నివారణార్థంబై 1 మాసమువరకు యావకాన్నభోజనమును విష్ణుసహస్రనామ పఠనమును నామమంత్రిమాలతో నన్నాజ్యయుక్తముగ * అష్టోత్తరాయుతహోమమును జేయవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] రవికర్కటకేజాతే బుధేనసంద్రుష్టకోవిగత
నేత్రః। కఫమారుతరోగార్తః పరస్వహారీవిలోలమతిచేష్టః॥

తా. జననకాలమున కర్కాటకరాశియందు సూర్యుడుండి బుధదృష్టియును గలిగియుండిన నష్టదృష్టిగలవాడుగనేని కఫవాతరోగయుక్తుడుగనేని లేక దొంగతనము చంచలబుద్ధిగలవాడుగనేని చంచలకర్మల జేయువాడుగనేని నగు.

* పదివేలయెనిమిది.

హిక్కా కర్మవిపాకము

శ్లో॥ యఃకృత్వాబ్రాహ్మణోభుంక్తే స్నానహోమజపాదికమ్।
సహిక్కారోగ సంయుక్త స్తత్పాప స్యాపనుత్తయే।
చాంద్రాయణత్రయంకుర్యాత్త్రీన్ కృచ్ఛ్రాంశ్చసమాచరేత్॥

తా. స్నానము హోమము జపాదికర్మల సేయక భోజనముజేసిన బ్రాహ్మణునకు హిక్కారోగము గలుగు తద్దోషనివారణార్థంబై 3 చాంద్రాయణములను 3 ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రప్రాయశ్చిత్తములను జేయవలయు.

శ్వాస కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ కృతఘ్నో జాయతే మర్త్యః కఫవాన్ శ్వాసకాసవాన్।
ఉష్ణజ్వరీచ నిత్యంహి పిత్తరోగ సమన్వితః।
చాంద్రాయణ త్రయం కుర్యా త్పంచాశ ద్విప్రభోజనమ్।
విష్ణోర్నామజపం కుర్యా త్పంచాశ ద్విప్రభోజనమ్।
విష్ణోర్నామజపం కుర్యా త్తథాచైవ ద్విజోత్తమాన్।
పూజయే ద్భోజయే ద్దద్యా దక్షిణా న్నాన్యమానసః॥

తా. కృతఘ్నుడుగ నుండువానికి కఫము శ్వాసము దగ్గు వుష్ణజ్వరము పిత్తరోగము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై 3 చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తముల జేసి 50 బ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడి విష్ణునామములను జపించి బ్రాహ్మణులను బూజించి వానికి యథాశక్తిగ దక్షిణను దానము సేయవలయు.

శ్లో॥ [హేమాద్రౌ] కురుక్షేత్రాది దేశేషు కాలేషు గ్రహణా
దిషు।మహాదానాని గృహ్ణీయా న్నిషిద్ధాన్యథవాస్వయమ్।
అపాత్రభూతో దాతృభ్యో నిషిద్ధేభ్యశ్చ మానవః।
సపామాశ్వాస కాసైశ్చ కుక్షిస్థ కృమిభిస్తథా।
కండూత్యాచైవ పీడ్యేత తద్రోగస్య ప్రశాంతయే।
మహిషీం యమదైవత్యాం దద్యా ద్విత్తానుసారతః।
కామ్యం యద్దీయతే దానం తత్సమగ్రం సుఖావహమ్।
అసమగ్రంతు దోషాయ భవతీహ పరత్రచ।

జపే న్నారాయణ స్యాథ నామ్నాం చైవ సహస్రకమ్ ।
హిరణ్యం రక్తవాసాంసి పంచాశ ద్విప్రభోజనమ్ ।
సహస్రకలశస్నానం ప్రకుర్యా ద్రోగశాంతయే॥

తా. కురుక్షేత్రాది పుణ్యదేశముల గ్రహణాది పుణ్యకాలములయందు షోడశ మహాదానములుగాని నిషిద్ధమైన తరణీ గోదానాదులగాని జెందినను అనర్హుడై దానమును జెందినను నిషిద్ధులగువారలవలన దానమును జెందినను అట్టివారలకు గజ్జి శ్వాసము కాసము కుష్ఠిరోగము కృమిరోగము దురదగలుగు. తన్నివారణార్థంబై యమదేవతాక మహిషీ దానమును తనవిభవానుసారముగ చేయవలయు. కామ్యకర్మను సంపూర్ణముగ జేసిన సుఖముగలుగు. సంపూర్ణముగాకుండిన దుఃఖకరంబగుటయే గాక నిహపరములయందును దోషహేతువగు. మఱియు సహస్రనామ జపమును సువర్ణ రక్త వస్త్రదానములు 50 బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణమును సహస్రకలశస్నానమును జేయించవలయు. దానివలన రోగము శమించు.

శ్లో॥ [కర్మకాండే] పిశునో నరకస్యాంత్యే జాయతే శ్వాసకాస
వాన్ । ఘృతం తేన ప్రదాతవ్యం సహస్ర పలసంఖ్యయా॥

తా. కొండెకాడు నరకాంతమునందు శ్వాసకాసరోగియై జనించు. తన్నివారణార్థంబై 1000 పలముల నెయ్యిని దానము జేయవలయు.

అరుచి కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ శ్రద్ధాహీనో ధనీప్యదాతా దానరతిర్వా తామస గుణాన్వి
తోయః । సోరుచిమాన్ శూలీవా జాయతే తస్యప్రాయ
శ్చిత్తం కృఛ్రమతికృఛ్రమ్ । చాంద్రాయణం వ్యస్తంసమ
స్తం వావ్యాధితారతమ్యేనకుర్యాత్ ।అత్రాశక్తౌధనీచనిత్యం
పంచాశ ద్బ్రాహ్మణభోజనం ప్రతిదిన మిష్టాన్నమేవ కార
యేత్ । అత్రాప్యశక్తౌ జపం హోమం తథాతీర్థం స్నానం
వాపి సమాచరేత్ । తీవ్రవైరాగ్య సంయుక్తః కుర్యా
ద్బ్రాహ్మణ భోజనమ్॥

తా. ధనవంతుడైయుండి శ్రద్ధాహీనముగ అదాతగ లేక దానము జేసినను తామసదానపరుడుగ నుండువానికి అరుచిరోగము శూలరోగము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై కృఛ్ర అతికృఛ్ర చాంద్రాయణాదుల సంపూర్ణముగ గాని లేక వ్యాధి

తారతమ్యమునకు దగినటుల ప్రాయశ్చిత్తమును గాని జేయవలయు. మఱియు నీ ప్రాయశ్చిత్తము జేయుటకు శక్తుడై ధనికుడుగనుండువాడు ప్రతిదినము 70 బ్రాహ్మణులకు పిండివంటకములతోడ భోజనంబిడవలయు. ధనవిహీనుడుగనుండువాడు జప హోమ తీర్థస్నానముల జేయవలయు. తీవ్రవైరాగ్యమును ధరించి బ్రాహ్మణులకు భోజనం బిడిన రోగ విముక్తుం డగు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] అతిపరిభూతశ్శుభవణస్సహజయుక్తో మానవో
భవతి। జీవే మందాగ్నివిజితో దుశ్చిత్తకః పాపకర్మాచ। దుశ్చికి
త్స్య స్థానస్థితగురోః ప్రాగుక్త జపహోమ స్నానాదికం విద
ధ్యాత్ ।

తా. జన్మకాలమున సహజస్థానము నందు క్రూరగ్రహము లుండినను లేక గురుస హజస్థానమునందు క్రూరగ్రహము లుండినను మందాగ్ని పాపకర్మ శత్రువునిచే జయింపబడుట దుశ్చిత్తముగలవాడుగ జనించు. దుశ్చికిత్స్యస్థాన స్థితగురు దోషనివారణార్థంబై పూర్వోక్త జపహోమాదిక్రియలం జేయవలయు.

ఛర్ది రోగ కర్మవిపాకము.

వా॥ యోబ్రాహ్మణాయ కేశకీటకాకసార మేయాద్యుపహతమన్నం
జానన్నేవ ప్రమాదా త్ప్రయచ్ఛతి సచ్ఛర్ది మానన్యజన్మని॥

తా. బ్రాహ్మణులకు వెండ్రుకలు పురుగులు కాకులు కుక్కలు అనువానివలన నష్టంబైన యన్నమును ఉన్మత్తుడై బుద్ధిపూర్వకముగ నొసంగెడివానికి మఱియొకజన్మమున ఛర్దిరోగము జనించు.

వా॥ విశ్వాసఘాతకీ ఛర్ది యుక్తో భవతి తదుపశాంతయే । పంచాశ
ద్బ్రాహ్మణ భోజనం కారయేత్ । అన్నదానంచ యథా
శక్త్యాజ్యయుక్తంచ కుర్యాత్ । తతఉపశాంతి ర్భవతి॥

తా. విశ్వాసఘాతము జేయువానికి ఛర్దిరోగము జనించు తన్నివారణార్థంబై 50 బ్రాహ్మణులకు భోజనం బిడవలయు. మఱియు శక్త్యనుగుణ్యముగ ఘృతయుక్తముగ అన్నదానమును జేయవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] రిపుస్థానే యదాస్యాతాం చంద్రశుక్రౌ తతో
భవేత్ । ఛర్దిమాన్ మనుజస్తృష్ణా యుక్తో వాప్యవలోకితే।

క్షీణచంద్రావలోకితు షష్ఠస్థాన స్థితో బుధః । శుక్రబాధోప
శాంతయే బుధస్యపూర్వోక్తమేవసకలం జపాదీన్ విదధ్యాత్ ॥

తా. జననకాలమున 6 వ యింటిలో చంద్రశుక్రులుండినను లేక వారల దృష్టికలిగియుండినను ఛర్దిరోగంబేని తృష్ణారోగంబేని జనించు లేక బుధుడు 6 వ స్థానమునందుండి వానికి క్షీణచంద్రునిపై దృష్టికలిగియుండిన ఛర్దిరోగంబేని లేక తృష్ణారోగంబేని గలుగు. శుక్రబుధదోషనివారణార్థంబై పూర్వోక్త జపాదులనన్నిటిని జేయవలయు

తృష్ణాకర్మ విపాకము.

శ్లో॥ పథిచాధ్వ పరిశ్రాంతం బ్రాహ్మణం గా మథాపివా ।
నపాయయే జ్జలం యస్తు సతృష్ణా మూర్ఛితో భవేత్ ॥

తా. బ్రాహ్మణుడుగాని ఆవుగాని మార్గమునందు బడలికచే దప్పివలన బీడింపంబడియుండ ఉదకము నొసంగకుండువానికి తృష్ణ మూర్ఛజంచు.

శ్లో॥ పానీయం పాయసం భక్త్యా శర్కరాఘృతసంయుతమ్ ।
ఇద మావశ్యతో దేయం మూర్ఛా తృష్ణోపశాంతయే ॥

తా. ఉదకము పాలు పంచదార లేక ఘృతము అనువాని బ్రాహ్మణులకు ముఖ్యముగ నొసంగి (తాను భుజించి) మూర్ఛ తృష్ణ హరించు.

దాహరోగ కర్మవిపాకము.

వా॥ యఃపున రగ్నౌష్ఠీవతితంకపిలానామగ్రహో గృహ్ణాతి । తత్క్షణా జ్వరశూలసర్వాంగదాహ పీతనయనశ్చ భవతి । బలించ నిశిచతుష్పథే పిష్టలాజాపిణ్యాక రుధిర తిలాశ్వ గన్ధపుష్పైర్మిశ్రేణ దద్యాత్ ॥

శ్లో॥ గృహ్ణీష్వచ బలించేమం కపిలాఖ్య మహాగ్రహ ।
ఆతురస్య సుఖం సిద్ధిం ప్రయచ్ఛత్వం మహాబల॥

తా. అగ్నియందు నుమియువానికి కపిలనామకమను గ్రహము సోకి పీడించుటచే తత్క్షణమున జ్వరము శూల సర్వాంగదాహము నేత్రములయందు పసపు వర్ణము అను నుపద్రవంబులు గలుగు. తన్నివారణార్థంబై 4 త్రోవలమధ్య పిండి పేలాలు గానుగ

పిండి రక్తము నువ్వులు పెన్నేరుగడ్డ పువ్వులు అనువాని యుక్తముగ " గృహ్ణీష్వచ బలించేమం " అనుమంత్రముతో బలినివ్వవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] తనౌ భవతి భూపుత్రో రంధ్రే భవతి భాస్కరః।
జన్మకాలే యదా యస్య సదాహజ్వరవాన్ భవేత్ ॥

తా. జన్మలగ్నమున అంగారకుడు అష్టమస్థానమున సూర్యుడుండిన దాహజ్వరము గలుగు.

ఉన్మాదరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ మోహయిత్వా పరాన్యస్తు భుంక్తే వస్తు విగర్హితమ్।
సోన్మాదవాతయుక్తస్స్యా త్కృచ్ఛ్రంచాంద్రాయణంతథా ।
కుర్యాత్సారస్వతంనామ జపేద్బ్రాహ్మణతర్పణమ్॥

తా. 2 వ మనుజునికి మోహము గలుగంజేసి నింద్యమైన వస్తువును భక్షణజేయుచునవానికి నున్మాదము వాతపీడ గలుగు, తన్నివారణార్థంబై చాంద్రాయణ కృచ్ఛ్ర ప్రాయశ్చిత్తమునుగాని సరస్వతీనామ జపము గాని జేయుటయేగాక బ్రాహ్మణ సంతర్పణమును జేయవలయు.

అపస్మార కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ గురౌ స్వామినివర్తేయః ప్రతికూలం సమాచరేత్ ।
సోపస్మారీ భవే త్తత్ర కుర్యా చ్చాంద్రాయణం నరః॥

తా. గురువు లేక స్వామి వీరలవద్దనుండి ప్రతికూలముగ నడచువానికి అపస్మారరోగము గలుగు, తన్నివారణార్థంబై చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తముల జేయవలయు.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణ శ్వాసరోధేన హ్యపస్మారీ భవే న్నరః ।
వక్ష్యే తస్య ప్రతీకారం దానహోమ క్రియావిధిమ్॥

తా. బ్రాహ్మణునియొక్క శ్వాసమును బంధించిన వానికి అపస్మారముగలుగు. దాని నివారణార్థంబై దానహోమక్రియాదుల జేయవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] శనిభూసుత దిననాథా నిధనస్థాయస్య జన్మకాలే స్యుః। నానావ్యాధివధాద్యైః పీడాం చాపస్మారసంభవాం తస్య॥

తా. జన్మకాలమున శని అంగారకుడు సూర్యుడు అష్టమస్థానమునం దుండిన పలువిధములైన రోగములుగాని అపస్మారముగాని గలుగు. తన్నివారణార్థంబై గ్రహశాంతి పూర్వకముగ పూర్వోక్త జపాది సర్వోపచారములం జేయవలయు.

వాతవ్యాధి కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ దేవానాం బ్రాహ్మణానాంవా ధనాపహరణాత్తథా ।
స్వామిద్రోహా ద్వాతరోగీ భవేత్తస్యాపి నిష్కృతిః॥

తా. దేవబ్రాహ్మణులయొక్క ధనము నపహరించుటవలనగాని స్వామిద్రోహమువలన గాని వాతరోగము జనించు. కావున దానికి పరిహారము జేయవలయు.

వాతరోగహర విధి.

శ్లో॥ గురు ప్రత్యర్థితాంయాతో వాతరోగీ భవేన్నరః ।
నామమంత్రేణ కుర్వీత జపం హోమంచ శాంతయే॥

తా. గురువును ద్వేషించువానికి వాతరోగము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై పూర్వోక్త ప్రకారముగ జెప్పంబడు అచ్యుత అనంత గోవిందాదినామ మంత్రములతో జపహోమముల జేయవలయు.

ధనుర్వాతహర విధి.

శ్లో॥ అనిచ్ఛంత్యతుకాంయస్తు హ్యుపభుంక్తే పరస్త్రియమ్।బలా
దాక్రమ్య సనర స్సర్వసంధిషు వేదనామ్।తీవ్రామాప్నోత్య
రుచిమాన్ ధనుర్వాతయుతోభవేత్।జ్వరీ తదుపశాంత్యర్థం
మహిషీదాన మాచరేత్ । కృచ్ఛ్రాతి కృచ్ఛ్రౌ కుర్వీత
చాంద్రాయణ మథాపరమ్ । సూర్యనామజపంచైవ శక్త్యా
బ్రాహ్మణతర్పణమ్ । నామత్రయం జపేన్మర్త్యో రోగశాంత్యర్థ
మాత్మనః। సహస్రనామకంచాపి స్తోత్రం సమ్య గ్విధానతః।
అచ్యుతానంతగోవిందే త్యేతన్నామత్రయంద్విజః । అయుత
త్రితయావృత్త్యా జపే ద్రోగస్య శాంతయే॥

తా. ఇచ్ఛయించని ఋతుమతియైనిగల పరస్త్రీతో బలాత్కారముగ సంగమము జేయువానికి సర్వసంధులయందు తీవ్రవేదన అరుచి ధనుర్వాతము జ్వరము మొదలగు

రోగములు గలుగు. తన్నివారణార్థంబై మహిషీదాన కృచ్ఛ్ర అతికృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తములను సూర్యనామజపమును శక్త్యనుగుణ్యముగ బ్రాహ్మణసంతర్పణమును నామమంత్రజపమును సహస్రనామజపమును విధాన పూర్వకముగ జేయుటయేగాక అచ్యుత అనంత గోవింద అను 3 నామమంత్రముల 30,000 మార్లుజపము జేయవలయు.

పక్షవాతహర విధి.

శ్లో॥ సభాయాం పక్షపాతీచ జాయతే పక్షఘాతవాన్ ।
నిష్కత్రయ మితం హేమ సదద్యాచ్చ ద్విజాతయే।
శ్రాద్ధంచ వైష్ణవం కుర్యా దాత్మనో హిత మిచ్ఛయా ।
సప్తధాన్యాని దద్యాచ్చ గోదానం తత్రకారయేత్॥

తా. సభయందు పక్షపాతము జేయువానికి పక్షఘాతవాతము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై 3 నిష్కములయెత్తు బంగారును బ్రాహ్మణునికి దానముజేసి వైష్ణవ శ్రాద్ధమును సప్తధాన్యదానమును గోదానమును జేయవలయు

రక్తవాతహర విధి.

శ్లో॥ రక్తవస్త్రప్రవాళానాం హారీస్యా ద్రక్తవాతవాన్ ।
సవస్త్రాం మహిషీం దద్యా త్పద్మరాగ సమన్వితామ్॥

తా. ఎఱ్ఱనివస్త్రములను పగడములను దొంగిలించువానికి రక్తవాతము గలుగు తన్నివారణార్థంబై పద్మరాగములతోడ వస్త్రయుక్తముగ మహిషీదానమును జేయవలయు,

రక్తవాత రక్తపిత్తహర విధి.

శ్లో॥ సవర్ణాగమనే వాతరక్తవాన్ జాయతేనరః। సవర్ణాగమనే
వాత పిత్తవానపి జాయతే। లక్ష్మీనారాయణం రూపం సువ
ర్ణేన ప్రకల్పయేత్। పలేన వాతదర్ధేన తదర్ధేనాథవా పునః।
లక్ష్మీనారాయణంరూపం సర్వదా సర్వకామికమ్॥

తా. సవర్ణస్త్రీతో సంగమముజేయువానికి వాతరక్తరోగంబేని లేక వాతపిత్తరోగంబేని గలుగు. తన్నివారణార్థంబై 4 లేక 2 లేక 1 రూపాయయెత్తు బంగారుతో

లక్ష్మీనారాయణ ప్రతిమనుజేసి దానముజేయవలయు. మఱియు యీలక్ష్మీనారాయణ ప్రతిమను సర్వకాలములయందును సర్వకామవిషయముల యందును దానము జేయం దగు.

వాతపిత్తహర విధి.

శ్లో॥ లశునం గృంజనం తాలఫలం వాశ్నాతి యోద్విజః।
సవాత పిత్తరోగీచ భవే చ్చాంద్రాయణం చరేత్॥

తా. వెల్లుల్లి గంజాయి లేక తాటిఫలము వీనిని భక్షణముసేయు బ్రాహ్మణునికి వాతపిత్తరోగములు గలుగు. తన్నివారణార్థంబై చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తములజేయవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] అతిమారుతరోగార్తోపరస్వహారీవిలోలమతి చేష్టః। కర్కటసంస్థేభానౌస్వపుత్రదృష్టేపుమాన్ పిశునః॥

తా. జననకాలమున కర్కాటకరాశియందు సూర్యుడుండి శని వీక్షణమునుగలిగి యుండిన కొండెతనము వాతరోగము చోరవృత్తి చంచలచిత్తము గలుగు.

శ్లో॥ వాతపిత్తో ద్భవా పీడా హీనజై రుగ్రవిగ్రహః।
విదేశ గమనంచాపి సౌరిమధ్యే యదా శిఖీ॥

తా. జననకాలమున శనిమధ్యమునందు కేతుసంబంధము గలిగియుండిన వాతపిత్తరోగము గలుగు. మఱియు హీనజాతికలన భయంకరమైన కలహంబేని పరదేశగమనంబేని గలుగు.

ఆమవాత కర్మవిపాకము.

వా॥ హుతాగ్నినిర్వాపకోహ్యామవాతవానితివచనాత్।
తదుక్తదోషశాంతయే అయుతసంఖ్యాకోగాయత్రీజపః॥

తా. హోమాగ్ని నార్పిన వానికి ఆమవాతము జనించు. తన్నివారణార్థంబై 10000 మార్లు గాయత్రీజపమును జేయవలయు.

వా॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] అష్టమోగురురామస్య కర్తాచేతివచనాత్।
అష్టమస్థానస్థితగురుజనితామవాతరోగోపశాంతయే। తత్ప్రీ

తయేపూర్వోక్తమేవజపహోమపూజాదానాదికంకుర్యాత్।
తేనోపశామ్యతి॥

తా. జననకాలమున అష్టమస్థానమునందు బృహస్పతియుండువానికి ఆమవాతము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై పూర్వోక్త జపహోమపూజాదానాదుల జేయవలయు

అజీర్ణశూల కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ శూద్రస్యైవతుభుక్తాన్న మవ్రతస్య ద్విజస్యచ।
శూలవ్యాధి ర్భవే న్నిత్య మజీర్ణా చ్చాతిపీడితః॥

తా. బ్రాహ్మణుడు శూద్రాన్నముగాని లేక దుర్వృత్తిగల బ్రాహ్మణాన్నముగాని భుజించిన నెల్లప్పుడుశూల అజీర్ణము గలుగు.

ప్లీహ శూల.

శ్లో॥ విశ్వసఘ్నదాతాచ ప్లీహవాన్ జాయతేనరః॥

తా. తనయందు విశ్వాసముగనుండువానికి విషంబిడుటవలన ప్లీహశూల గలుగు,

జఠర శూల.

శ్లో॥ శ్రుతాధ్యయన సంపన్నం యాచితా రమ కించనమ్।
బ్రాహ్మణాం దాంత మాహూయ దానార్థంన దదాతి యః॥
స భవే జ్జఠరీ శూలీ తథాధ్మాసి చ కర్హిచిత్॥

తా. వేదాధ్యయనము సేయువాడు శ్రోత్రియుడు యాచకుడు దరిద్రుడు శమదమాది సాధనయుక్తుడు నగు బ్రాహ్మణుని బిలిపించి దానము జేయకుండిన వానికిజఠరశూల కడుపుబ్బరము గలుగు.

శమనము.

శ్లో॥ కృచ్ఛ్రాతి కృచ్ఛ్ర చాంద్రాణి సకుర్యా ద్రోగయుక్తయే॥

తా. జఠరశూలగలవాడు కృచ్ఛ్ర అతికృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తముల జేసిన యది నివర్తించు.

అరుచి శూల.

వా॥ శ్రద్ధాహీనో ధనవాన్ దానేష్వరతి స్తామసదానీ వాయస్సో
రుచిమాన్ శూలీ జాయే తా త్రైవిష్టపవిస్తారః॥

తా. ధనవంతుడు గానుండువాడు శ్రద్ధాహీనముగగాని లేక తామసముగగాని దానముజేసిన అరుచి శూల గలుగు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ చాంద్రాయణం చాతికృచ్ఛ్రం ప్రాజాపత్య మథాపరమ్ ।
హోమాం ద్య విచకుర్వీత వ్యాధ్యాదే రను రూపతః॥

తా. అరుచి శూల గలవాడు చాంద్రాయణ అతికృచ్ఛ్ర ప్రాజాపత్య ప్రాయశ్చిత్తములగాని రోగతారతమ్యానుగుణ్యముగ హోమాదులగాని జేయవలయు.

శ్లో॥ సాధూ న్ఘ్నంతి గవాదీన్ యః పునర్జన నాంతరే ।
శిరోరోగీ శ్రోత్రరోగీ శూలీ చారుచిమా న్భవేత్॥

తా. ఆవునుగాని లేక బ్రాహ్మణులు మొదలగువారినిగాని జన్మాంతరమునన్యాయముగ జంపినవానికి మస్తకశూల లేక అరుచిగలుగు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ ఏత న్నివృత్తయే వర్షం ద్వివర్షం వా త్రివర్షకమ్ ।
చరేద్ఘృత వ్రతం చాంతే గోహిరణ్యాదికం దిశేత్॥

తా. పూర్వోక్తమైన గోహత్యాదిదోషములు నివర్తించుటకై 1 సంవత్సరం బైనలేక 2 సంవత్సరంబులేని ఘృతవ్రతమును జేసి అంత్యమున బ్రాహ్మణునికి ఆవును సువర్ణమును దానము జేయవలయు.

కటిశూల కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ గోగామీ కటిశూలీస్యా త్తస్య చాంద్రాయణం తథా।
కృచ్ఛ్రం చైవాతి కృచ్ఛ్రంచ జపం సౌరంచనిర్దిశేత్॥

తా. గోగమనముజేయువానికి కటిశూలగలుగు. తన్నివారణార్థంబై చాంద్రాయణ కృచ్ఛ్రాతి కృచ్ఛ్రములనుగాని సౌరజపమును గాని జేయవలయు.

క ర్ణ శూ ల.

శ్లో॥ మైథునం శృణుయా త్పిత్రోః కర్ణశూలీ భవేత్తు సః ।
స్యా చ్చైవ బధిరః కించి త్కపాలే సహ్యాశబ్దవాన్॥

తా. మాతాపితృమైథునము నాకర్ణించువానికి కర్ణశూలగాని చెవిటితనముగాని లేక కపాలమున అసహ్యమైన శబ్దముగాని గలుగు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ నిష్క వింశతికం దద్యా ద్బ్రాహ్మణాయకుటుంబినే ।
విష్ణుప్రకాశకా న్మంత్రా న్జపే ద్రోగోపశాంతయే॥

కర్ణశూల శమించుటకై కుటుంబియగు బ్రాహ్మణునికి 20 నిష్కముల యెత్తు సువర్ణదానముగాని లేక విష్ణుదేవతాక మంత్రజపమును గాని జేయ వలయు.

హ స్త శూ ల.

శ్లో॥ పూర్వజన్మని నాస్తిక్యా త్సంధ్యాది రహితో ద్విజః ।
హస్తశూలీ సంభవతి నిష్కద్వాదశకం దిశేత్॥

తా. జన్మాంతరమున నాస్తికుడై సంధ్యాదికర్మల జేయకుండిన బ్రాహ్మణునికి హస్తశూలగలుగు. తన్నివారణార్థంబై 12 నిష్కములయెత్తు బంగారమును దానము జేయవలయు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ భోజయే ద్బ్రాహ్మణా న్ఛక్త్యా జపే త్సౌరం హిరణ్యదః॥

హస్తశూలగలవాడు శక్త్యనుగుణ్యముగ బ్రాహ్మణులకు భోజనం బిడి సువర్ణమును దానముజేసి సౌరజపమును జేయవలయు.

న య న శూ ల.

శ్లో॥ నగ్నాం పరస్త్రియం దృష్ట్వా సూర్యం వాస్తమ యోదయే ।
నేత్రశూలీ భవే త్సోపి నేక్షితుం క్షమతే దిశః॥

తా. నిర్వాణముగ నుండునపుడు పరస్త్రీని చూచెడువానికిగాని లేక ఉదయాస్తమయకాలముల సూర్యావలోకము జేసెడివానికిగాని నేత్రమునందు శూలరోగముగలుగు. దానివలన దిక్కుల జూచుట కశక్యంబగు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ వర్షేచ మేదోహి మంత్రేణ జపస్స్యా ద్దత్తచాయుతమ్।
వయస్సువర్ణాఇతిచ మంత్రైస్సించేచ్చ వారిణా॥

తా. క్షేత్రశూలరోగి "వర్చోమేదేహి" అను మంత్రమును 10008 మార్లు జపించుటయేగాక "వయస్సుపర్ణా" అను మంత్రముతో అభిషేకము సగా జేయవలయు.

శూలకర్మ విపాకము.

శ్లో॥ శూలీ పరోపతాపేన జాయతే వపుషా తనుః।
సోన్నదానం ప్రకుర్వీత తథా రుద్రం జపేద్బుధః॥

తా. పరునికిదుఃఖము గలుగజేసెడువానికి శూలరోగముజనించి శరీరము కృశించు. తన్నివారణార్థంబై అన్నదానముగాని లేక రుద్రజపమునుగాని జేయవలయు.

ఆనాహ ఉదావర్త కర్మవిపాకము.

వా॥ దేవద్విజక్షేత్రతటాకవల్మీకకూపాదీనాంయోభేదనం కరోతి
తం వాయసోనామగ్రహో గృహ్ణాతి। తల్లక్షణ మాధ్మానో
దావర్తి జ్వరారుచిమార్గ పాదదాహీచ జాయతే॥

తా. దేవబ్రాహ్మణుల భూమినపహరించిన వానికిని చెరువులు ఘట్టలు బావులు మొదలగువాని నశింపజేసిన వానికిని వాయస మను గ్రహముసోకు. దానివలన కడుపుబ్బరము ఉదావర్తము జ్వరము అరుచి అరకాలియందుమంట అనువవిగలుగు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] మధ్యేపాపగ్రహయోశ్చంద్రే మదనేస్థితే
ర్కజేజంతోః।శ్వాసక్షయవిద్రధిగుల్మప్లీహాదిపీడిత స్సనరః॥

తా. జననకాలమునందు పాపగ్రహమధ్యమున చంద్రుడుండి సప్తమస్థానమున శనియుండిన శ్వాసము విద్రధి గుల్మము ప్లీహము మొదలగు రోగములు గలుగు.

గుల్మరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ గురుప్రత్యర్థితాంయాతో గుల్మవాన్ జాయతేనరః।
ఆచరేత్తన్నివృత్యర్థం మాసమేకం పయోవ్రతమ్॥

తా. గురుతిరస్కారకార్యము జేయువానికి గుల్మరోగము జనించు. అది నివారించుటకై 1 మాసము పయోవ్రతము జేయవలయు.

హృద్రోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ ఉదక్యావీక్షితం భుక్త్వా జాయతే కృమిలోదరః।

గోమూత్రయావకాహార స్సప్తరాత్రేణ శుద్ధ్యతి॥

తా. రజస్వలగానుండు స్త్రీ యవలోకనముజేసిన యన్నమును భుజించుటవలన ఉదరమున క్రిములుజనించు. అది నివర్తించుటకై 7 దినములు గోమూత్రమును యవధాన్యమును భుజింపవలయు.

శ్లో॥ అభక్ష్య భక్షణేచైవ జాయంతే కృమయో హృది।
అథవా తద్విశుద్ధ్యర్థ ముపోష్యం భీష్మపంచకమ్॥

తా. అభక్ష్యపదార్థములను భుజించుటవలన ఉదరమున క్రిములు జనించు, తన్నివారణార్థంబై భీష్మపంచక ముపవాసమును జేయవలయు.

శ్లో॥ గజేచ నిహతేవాశ్వే కృమికుక్షిస్తు జాయతే॥

తా. ఏనుగును లేక గుఱ్ఱమును జంపినవానికి ఉదరమున క్రిములు జనించు.

శ్లో॥ మృతే భర్తరి యా నారీ నీలీవస్త్రం ప్రధారయేత్।
సామృతా నరకంయాతి కృమికుక్షి స్తతః పరమ్॥

తా. పెనిమిటి మరణానంతరమున నీలివస్త్రమును ధరించిన స్త్రీ మరణానంతరము నరకము ననుభవించి 2 వ జన్మమున కడుపులో క్రిమిపీడగలదై జనించు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] పాటితహృదయోహింబుకేనిర్వాహనబాంధవార్తిసతిసౌఖ్యమ్। బాల్యే వ్యాధితదేహోనఖరోమధరో
భవేత్సౌరిః॥

తా. జననకాలమునందు 4 వ యింటిలో శనిగ్రహంబుండిన హృద్రోగము బంధుపీడ భార్యాసౌఖ్యము బాల్యమునందువ్యాధి నఖకేశధారణముగలవాడైయుండు.

మూత్రకృచ్ఛ్ర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ గురుజాయాభిగమనా న్మూత్రకృచ్ఛ్రః ప్రజాయతే।
తేనాపి నిష్కృతిః కార్యా శాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనా।
పశుయోనౌచ గమనా న్మూత్రకృచ్ఛ్రం ప్రజాయతే।
తిలపాత్ర త్రయంచైవ సదద్యా దాత్మశుద్ధయే॥

తా. గురుభార్యా సంగమముజేసినవానికి మూత్రకృచ్ఛ్రము జనించు. తన్నివారణార్థంబై శాస్త్రమున జెప్పంబడియుండు ప్రకారము శాంతి చేయవలయు. పశుమైథునము చేయువానికి మూత్రకృచ్ఛ్రము జనించు. కావున నాత్మశుద్ధ్యర్థము 3 తిలపాత్రలదానము జేయవలయు.

శ్లో॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] జన్మకాలే యదాయుస్య స్మరేభవతి భాస్కరః।
రాహుయుక్తః ప్రకురుతే మూత్రకృచ్ఛ్రాదికాం రుజమ్॥

తా. జన్మకాలముల సప్తమస్థానమునందు శనిరాహువులుగలవానికి మూత్రకృచ్ఛ్రాది రోగములు జనించు.

అశ్మరీ కర్మవిపాకము.

వా॥ పరస్త్రీగామీ హ్యపస్మారీ భవ త్యశ్మరీవాన్॥

తా. పరస్త్రీగమనము నేయువానికి అపస్మారముగాని అశ్మరీమూత్రకృచ్ఛ్రము గాని జనించు.

శ మ న ము.

వా॥ స్వర్ణదానం కార్యం తస్య సర్వరోగే దానస్యోక్తత్వాత్॥

తా. కావున వాన్నినివారణార్థమై స్వర్ణదానమును జేయవలయు.

వా॥ [జ్యోతిశ్శాస్త్రే] శూలప్రమేహపీడిత మశ్మర్యుపహతమాన
నంచాపిజనయతిరవిణాదృష్టో జీవగ్రహేచంద్రజఃపురుషమ్।
గురుగ్రహావర్తమానరవిదృష్ట బుధజనితాశ్మరీరోగ ప్రతీకార
పూర్వకంబుధప్రీతయే పూర్వోక్తమేవ జపాదికంకుర్యాత్॥

తా. జననకాలమునందు గురువుతోడ బుధుడుండి సూర్యునిచే జూడంబడుచుండిన శూల ప్రమేహము అశ్మరీరోగముగలుగు. కావున వాని శమనార్థంబై బుధగ్రహ ప్రీత్యర్థము పూర్వోక్తజపాదుల జేయవలయు.

ప్రమేహ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ చాండాలీగమనా త్సర్వ ప్రమేహవ్యాధిమా న్భవేత్।
క్షు త్పిపాసాతుర శ్చైవ జాయతే తస్య నిష్కృతిః।
చాంద్రాయణత్రయం కుర్యా ద్యవమధ్యం తథా పరే।
జుహుయా త్సర్పిషా చైతా న్జపే న్మంత్రా న్సమాహితః॥

వాక్యమ్॥ ఇద మాపః ప్రవహతేతి॥

తా. చండాల స్త్రీగమనము జేయువానికి సర్వమేహ రోగములుగాని ఆకలి దప్పి అను రోగములు గాని జనించు. కావున వాని శమనార్థంబై 3 యవమధ్య చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తములజేసి రెండవదినమున “ఇదమాపఃప్రవహత” అను మంత్రజపమును మఱియు నీ మంత్రముతోడనే సహస్రాజ్య హోమముల జేయవలయు.

శూలమేహ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ తిర్యగ్గామీ సశూలేన ప్రమేహేన యుతో భవేత్।
కుర్యా త్సాంతపనాదీని ప్రాయశ్చిత్తం యథావిధి॥

తా. ఆవు యెనుము మొదలగు జంతువులను మైథునము జేసిన వానికి శూలమేహము జనించు. తన్నివారణార్థంబై యథావిధిగ సాంతపనాది ప్రాయశ్చిత్తముల జేయవలయు.

వాతమేహ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ పర్వవ్యవాయీ మనుజః కన్యాగామీ తథైవచ।
వాతప్రమేహయుక్తస్స్యా త్కుర్యా చ్చాంద్రాయణత్రయమ్॥

తా. అమావాస్య పూర్ణిమ మొదలగు పర్వతిథులయందు స్త్రీసంగమముగాని లేక కన్యాసంగమముగాని జేయువానికి వాత మేహము జనించు. తన్నివారణార్థమై 3 చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తముల జేయవలయు.

మధుమేహ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ మధుమేహీ మాతృగామీ సతతం జాయతే నరః।
పితృభార్యాభిగామీచ జలమేహీ నరాధమః।
యో గచ్ఛే ద్భగినీం నిత్య మిక్షుమేహీ భవే న్నరః।
ప్రాయశ్చిత్తంక్రమా దత్ర షడ్వర్షా ణ్యథపంచచ।
త్ర్యబ్దమి త్యాచరే త్సమ్య క్తతో రోగా త్ప్రముచ్యతే॥

తా. మాతృగమనము జేసినవానికి మధుమేహమును సవతితల్లిగమనమును జేసినవానికి జలమేహమును సహోదరీగమనము జేసినవానికి యిక్షుమేహమును జనించు.

వాని నివారణార్థమై జెప్పంబడిన ప్రాయశ్చిత్తములను క్రమముగ 6 ద 3 సంవత్సరములు జేయవలయు.

ఉదర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ యో బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం మధ్యే చైకం విభావయేత్ ।
సాధయే దుదరవ్యాధి యుక్తో భవతి మానవః॥

తా. ఎవడు బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులలో నొకనిజేని యధికముగ భావించి సాధించెడినో అట్టివానికి వుదర రోగముగలుగు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ కుర్యాత్కృచ్ఛ్రం చాతికృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణ మథాపరం।
సహస్రకలశస్నాన మీశ్వరస్యతు కారయేత్॥

తా. ఉదరరోగ నివారణార్థంబై కృచ్ఛ్ర అతికృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణాది ప్రాయశ్చిత్తములను రుద్రునికి 1000 కలశములతో నభిషేకమును జేయవలయు.

జలోదర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ రాజ్ఞావాతు నియుక్తేన నియుక్తో ధర్మనిశ్చయే ।
పురోహితః ప్రాడ్వివాక స్సచివో వాన్యథా చరేత్ ।
జలోదరత్వం ప్రాప్నోతి తస్య వక్ష్యామి నిష్కృతిమ్॥

తా. ధర్మనిర్ణయమునకై నియమింపబడిన రాజుగాని లేక రాజుచే నియమింపబడిన పురోహితుడుగాని న్యాయాధిపతిగాని మంత్రిగాని న్యాయవిరుద్ధముగ జరిగించిన జలోదరము గలుగు. దానికి శాంతిని వచించెద.

శ మ న ము.

శ్లో॥ పయసా వర్తయే న్మాస త్రితయం వ్రత ముత్తమమ్ ।
సహస్రకలశస్నానం మహాదేవస్య చైవహి ।
భోజయేచ్చ శతం విప్రా న్ముచ్యతే కిల్బిషా త్తతః॥

తా. జలోదర శమనార్థంబై 3 మాసములు పయోవ్రతమును మహాదేవునకు సహస్ర కలశ స్నానమును జేయించి 100 బ్రాహ్మణులకు భోజనంబిడవలయు.

ఉదర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ గర్భపాతనజా రోగా యకృత్ప్లీహజలోదరాః ।
తేషాం ప్రశమనార్థాయ ప్రాయశ్చిత్త మిదం స్మృతమ్॥

తా. గర్భపాతము గలుగజేయుటచే యకృత్ప్లీహ జలోదరములు జనించు. వానిశమనార్థమై ప్రాయశ్చిత్తమును వచించెద.

శ మ న ము.

శ్లో॥ ఏతేషు దద్యా ద్విప్రాయ జలధేనుం విధానతః ।
సువర్ణరౌప్యతామ్రాణాం పలత్రయ సమన్వితామ్॥

తా. పైజెప్పబడిన రోగశమనార్థంబై బ్రాహ్మణులకు విధ్యుక్తముగ 3 పలముల యెత్తు బంగారునేని వెండినేని తామ్రమునేని జలధేనువుతోడ దానము సేయవలయు.

ప్లీహోదర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ భృతకాధ్యాపకో యస్తు కన్యాదూషణతత్పరః ।
ప్లీహవాన్ సంభవే ద్విప్రో జపే చ్ఛ్రీసూక్త మేవహి॥

తా. వేతనముదీసికొని యధ్యయనము జెప్పెడువాడును కన్యాదూషణము జేసెడివాడును ప్లీహరోగపీడితుండగు తచ్ఛమనార్థంబై శ్రీసూక్తజపమును జేయవలయు.

శ మ న ము.

శ్లో॥ అయుతత్రయసంఖ్యాకం ప్లీహోదరవిముక్తయే ।
ప్రత్యృచంచ భవే ద్ధోమ శ్చరుణా సర్పిషా పృథక్॥

తా. ప్లీహోదరముగలవాడు 30000 మార్లు శ్రీసూక్తమును జపింపవలయు. మఱియు ప్రతిఋక్కుచేత అన్నాజ్యముల ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ హోమముజేయవలయు.

శోఫ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ అద్రా మార్గే నదీతీరే ఛాయాయాం పులినే నరః ।
మూత్రం పురీషం వల్మీకే యత్ప్రముంచే జ్జలేపివా ।

శ్వయథువ్యాధి మాప్నోతీ త్యేవ మాహ సదాశివః ।
ఇంద్రంవఇతి మంత్రంహి జపే దష్టోత్తరాయుతమ్ ।
ఆపోహిష్ఠేతి హోమస్స్యా చ్చరుణా సర్పిషాయుతమ్॥

తా. పర్వతము మార్గము నదీతీరము నీడ యినుకగిన్నె పుట్ట జలము అనువాని యందు మూత్రమునుగాని మలమునుగాని విసర్జనము సేయువానికి శోఫరోగము గలుగు నని మహాదేవుడు వచించె. తద్దోష శమనార్థంబై "ఇంద్రంవఇతి" అను మంత్రముతో 10008 అష్టోత్తరజపమును "ఆపోహిష్ఠేతి" అను మంత్రముతో అన్నాజ్యహోమము లను జేయవలయు

శోఫహర ప్రతిమాదానము.

శ్లో॥ శోఫః పంచకర స్తీక్ష్ణో దశాస్య శ్శరచాపధృత్ ।
దధానం ఛురికాం ఘంటాం కులిశంచ కృశ స్తథా॥

తా. శోఫరోగమున 5 చేతులు 10 ముఖములు క్రూరత్వము బాణము ధనుస్సు కత్తి గంట వజ్రము అనువానిని ధరించుకొని శరీరము కృశించి యుండునటుల రోగ ప్రతిమం జేసి దానము జేయవలయు.

గళగండ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ గళగండీ గణద్రవ్య హర్తా భవతిమానవః । దోషేనతత్ప్రతీ
కారం వక్ష్యామి శృణుభాస్కర। మాణిక్యం పద్మరాగంచ
వజ్రమౌక్తిక మేవచ । వైడూర్యం పుష్యరాగంచ నీలం మర
కతం తథా। ఏభి ర్మాలాంప్రకుర్వీత సూత్రస్యపరాజితమ్ ।
అలాభే మౌక్తికా దన్య త్తస్మై ర్మాలాం ప్రకల్పయేత్ । స
ర్వత్ర రాజతంసూత్ర మితి వేదే ప్రకల్పితమ్ । తామ్రపాత్రే
వినిక్షిప్య తిలానా ముపరిన్యసేత్ । తిలానాంచ పరీ
మాణం ద్రోణపంచక మిష్యతే॥

వాక్యమ్॥ తత ఊర్ధ్వంనవగ్రహాది మహాశాంతిం కుర్యాత్ । రత్న
మాలాంపూజయిత్వా వేదశాస్త్రవిదే బ్రాహ్మణాయదద్యాత్॥

తా. సముదాయ ద్రవ్యము నపహరించు వానికి గళగండరోగము గలుగు. తన్ని వారణార్థంబై మాణిక్యము పద్మరాగము వజ్రము ముత్తియములు వైడూర్యము

పుష్పరాగము యింద్రనీలమణి పచ్చలు అను వానిని గాని వానిలో దొరకెడివానిని గాని వెండితీగలో జేర్చి మాలికజేసి తామ్రపాత్రయందు ఐదు ద్రోణములయొక్క నువ్వులుబోసి దానిపైని యామాలిక నునిచి నవగ్రహాది మహాశాంతింజేసి పూజించి వేదశాస్త్రసంప న్నుండగు బ్రాహ్మణునికి దానము జేయవలయు.

గండమాల కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ అధ్యాపయతిశిష్యాంస్తు యః ప్రతార్యగురు స్తథా । శిష్యో
గురుంవంచయిత్వా యోధి తేశృణుతస్యచ । జాయతే గండ
మాలాఖ్యోరోగ స్తదుపశాంతయే । అభక్ష్యపానపాయీవా
గండమాలీభవేన్నరః । కృచ్ఛ్రత్రయంప్రకుర్వీత చాంద్రా
యణ మథాపరమ్ । అష్టోత్తర సహస్రంతు జపే త్పురుష
సూక్తకమ్ । సౌరమంత్ర జప స్తద్వ చ్ఛక్త్యా బ్రాహ్మణ
భోజనమ్ । ఇతికృత్వా నరస్సమ్య గ్గళగండా ద్విముచ్యతే॥

తా. గురువు శిష్యుని వంచించి యధ్యయనము జెప్పుటవలనగాని లేక శిష్యుడు గురువును వంచించి యధ్యయనము సేయుటవలనగాని లేక అభక్ష్య భక్షణముల వలన గాని మద్యాదిపానములవలనగాని గండమాలజనించు. తన్నివారణార్థంబై 3 కృచ్ఛ్రములు లేక చాంద్రాయణము అష్టోత్తరసహస్ర పురుషసూక్తజపము లేక అష్టోత్తరసహస్ర సౌరమంత్రజపము బ్రాహ్మణసంతర్పణ మొదలగు నుపకారముల శక్త్యనుగుణ్యముగ జేయవలయు.

క్లీపద కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ స్వగోత్రాయాభిగమనా చ్ఛ్లీపదీ జాయతే నరః ।
యోన్యా మసృక్ప్రవతి తత్రచాంద్రాయణం చరేత్ ।
మాసం పయోవ్రతంచైవ తస్మాద్రోగా ద్విముచ్యతే॥

తా. స్వగోత్రస్త్రీతో సంగమము జేయువానికి శ్లీపదరోగము జనించు. మఱియు స్త్రీస్వగోత్ర పురుషునితో సంగమముజేసిన యోనివలన రక్తస్రావముగలుగు. వాని శమనార్థంబై చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తమును 1 మాసమువరకు పయోవ్రత మును జేయవలయు.

శ్లీపదరోగ ప్రతిమాదానము.

శ్లో॥ శ్లీపదస్త్రీపదః కుంతః పరశుః క్షుర ధనుర్ధరః॥

తా. పాదములు కుంతత్వము యేనుగుకాలుగలదై దిగుబడునటుల నుండునట్టి శ్లీపదరూప ప్రతిమను జేయించి దానము జేయవలయు.

మస్తకవ్రణ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ జాత్యుత్తమస్త్రీగమనా జ్జాయతేమస్తకవ్రణీ।
తత్పాతకవిశుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్యవ్రతం చరేత్॥

తా. ఉత్తమజాతిగల స్త్రీతో సంగమము జేయువానికి శిరమున వ్రణముగలుగు. తద్దోషనివారణార్థంబై ప్రాజాపత్య వ్రతమును జేయవలయు.

భగందర కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ స్వగోత్ర స్త్రీప్రసంగేన జాయతేచ భగందరీ। తేనాపి నిష్కృతిఃకార్యా మేషీదానేనయత్నతః। దేవానాం యో ముఖంహవ్య వాహన స్సర్వపూజతః। తస్మాత్త్వంవాహనం పూజ్యం దేవైస్సేంద్రైర్మహర్షిభిః। భగందరః పూర్వకర్మ విపాకోత్థంతుయన్మమ। తత్సర్వం నాశయక్షిప్రం సౌఖ్యం చాపి ప్రవర్ధయ॥

తా. స్వగోత్ర స్త్రీతో సంగమము జేయువానికి భగందరము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై (బంగారుగిట్టలు వెండికొమ్ములు మొదలగువానితో నలంకరింపబడిన) మేకను "దేవానాం యోముఖం హవ్య" అనుమంత్రముతో స్తుతించి దానము జేయవలయు.

ఉపదంశ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ మాతృగామీ భవేద్యస్తు తస్యలింగం వినశ్యతి।
చాండాలీ గమనేచైవ హీనకుష్ఠః ప్రజాయతే।
తస్యప్రతి క్రియాంకర్తుం కుంభముత్తరతో న్యసేత్॥

వా॥ తత్రోపరికుబేరప్రతిమాం సౌవర్ణీం కృష్ణవస్త్రావృతాంమా ల్యభూషితా మావాహనాది షోడశోపచారైః ప్రత్యహం

పూజయేత్। అధర్వవేదపారాయణంకుర్యాత్। సమాప్తేపా రాయణేప్రతిమాంబ్రాహ్మణాయ దద్యాత్। దానమంత్రతః॥

శ్లో॥ నిధీనా మధిపోదేవ శ్శంకరస్య ప్రియస్సఖా।
సౌమ్యాశాధిపతి శ్శ్రీమా న్మమపాపంవ్యపోహతు।
ఇమంమంత్రం సముచ్చార్య హ్యాచార్యాయ యథావిధిః।
దద్యాదేవం హీనకుష్ఠీ లింగనాశీచ శుద్ధ్యతి॥

తా. మాతృగమనము సేయువానికి లింగనాశనముగలుగు. మఱియు చండాల స్త్రీగమనము సేయువానికి శ్వేతకుష్ఠవుగలుగు. తద్దోషనివారణార్థంబై అగ్నికి నుత్తరదిశయందు కలశముసుస్థాపించి దానిపై బంగారుతో కుబేర ప్రతిమంజేసి యునిచి నల్లని వస్త్రముగట్టి పుష్పమాలికలచే నలంకరించి ప్రతిదిన మావాహనాది షోడశోపచారములచేఁ బూజించి దానకెదురుగ అధర్వణవేదపారాయణమును జేసి సమాప్తియైన పిదప యాప్రతిమను « నిధీనా మాధిపో దేవేత్యాది " మంత్రముతో యథావిధిగ నాచార్యునికి దానముజేసిన హీనకుష్ఠము లింగనాశన రోగము నివర్తించు.

కుష్ఠరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ పరుషం భాష తేవ్యర్థం సఃత్వగ్దోష యుతోభవేత్।
చాంద్రాయణ త్రయం కుర్యా త్ప్రదద్యా దౌషధానిచ।
వైద్యోక్తాని విప్రాయ శక్త్యా బ్రాహ్మణభోజనమ్॥

తా. కఠోరముగ వ్యర్థముగ మాటలాడువానికి కుష్ఠురోగముగలుగు. తన్నివారణార్థంబై 3 చాంద్రాయణ కృచ్ఛ్రములజేసి వైద్యశాస్త్రమునందు జెప్పంబడియుండు నౌషధములను శక్త్యనుగుణ్యముగ బ్రాహ్మణుని కివ్వవలయు. మఱియుశక్త్యనుగుణ్యముగ బ్రాహ్మణ సంతర్పణమును జేయవలయు.

దుశ్చర్మత్వ హరము.

శ్లో॥ గురుతల్పగ దోషాచ్చ గవిమైథునదోషతః।
దుశ్చర్మాస్యా దసౌకుర్యా ద్గురుతల్పాతి దేశతః।
చాంద్రాయణ త్రయంకుర్యా త్తతోదోషా త్ప్రముచ్యతే॥

తా. గురుభార్యతోగాని లేక గోవుతోగాని సంగమము జేయువానికి కుష్ఠువు గలుగు. తన్నివారణార్థంబై 3 చాంద్రాయణముల జేయవలయు.

ముఖరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ కూటసాక్షీ భవేద్వక్త్రి రోగీ శోణితపిత్తవాన్ ।
కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ కుర్వీత చాంద్రాయణ మథాపరమ్ ।
కుర్యా త్కూశ్మాండ హోమంచ గాయత్రీ మయుతంజపేత్ ।
దద్యా ద్ధిరణ్యంవ్రీహీంశ్చ ముఖరోగస్య శాంతయే॥

తా. తప్పుసాక్ష్యము జెప్పెడువానికి ముఖరోగము రక్తపిత్తరోగము గలుగు. తన్నివారణార్థంబై కృచ్ఛ్ర అతికృచ్ఛ్ర చాంద్రాయణ ప్రాయశ్చిత్తముల జేసికొని కూశ్మాండహోమమును పదివేలమారులు గాయత్రీ జపము జేసి సువర్ణమును ధాన్యమును దానము జేయవలయు.

కర్ణరోగ కర్మవిపాకము.

శ్లో॥ మాతాపితృ గురూణాంచ దేవబ్రాహ్మణయో స్తథా ।
శృణోతి నిందాంబుద్ధ్యాయః కర్ణాభ్యాం తస్యశోణితమ్ ।
పూయంచైవస్రవత్యస్య శాంతిః కృచ్ఛ్రచతుష్టయాత్ ।
హిరణ్య రక్తవస్త్రాణాం దానా ద్బ్రాహ్మణ భోజనాత్ ।
జపాద్ధోమాచ్ఛుభవతి సౌరమంత్రేణ శక్తితః॥

తా. తల్లి తండ్రి గురువు దేవతలు బ్రాహ్మణులు మొదలగువారి నిందను బుద్ధిపూర్వకముగ వినుచుండినవానికి చెవియందు రక్తము చీము స్రవించు తన్నివారణార్థంబై 4 ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్ర ప్రాయశ్చిత్తములంజేసి బంగారును యెఱ్ఱనివస్త్రమును దానము జేయుటయేగాక బ్రాహ్మణసంతర్పణను శక్త్యనుగుణ్యముగ సౌరమంత్ర జపహోమములను జేయవలయు.

ఇతి శ్రీనీలకంఠచరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహారపారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివాయ
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయప్రణీత శ్రీ బసవరాజీయే ఆంధ్రతాత్పర్య
సహితే క్షుద్రరోగనిదాన లక్షణ తత్సాధ్యాసాధ్య
తచ్చికిత్సానుపానయుక్తం ద్వావింశప్రకరణమ్.

శ్రీ ర స్తు.

బ స వ రా జీ య ము.

ఆం ధ్ర తా త్ప ర్య ము.

పంచవింశ ప్రకరణము.

శ్లో॥ విశ్వనాథం జగన్నాథం లోకనాథం జగద్గురుమ్ ।
సర్వజ్ఞం పార్వతీనాథం లింగమూర్తి మహంభజే॥

తా. సకలప్రపంచమునకు ప్రభువు జంగమ ప్రపంచమునకు ప్రభువు స్థావర ప్రపంచమునకు ప్రభువు జగద్గురువు సర్వజ్ఞుడు లింగమూర్తి స్వరూపుడునగు పార్వతీపతిని నేను భజించెద.

శ్లో॥ శ్రీనీలకంఠ వంశాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః ।
వక్ష్యామి వృష రాజీయ మహం వైద్యశిఖామణిమ్॥

తా. నీలకంఠవంశ మనెడి క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడై బసవరాజని పేర్కొనంబడిన నేను వైద్యగ్రంథములలో కడుశ్రేష్ఠంబైన బసవరాజీయ మను నీ గ్రంథముయొక్క పంచవింశప్రకరణమును వచింపుచున్నాడను.

పారదోత్పత్తి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] స్కందాత్తారక హింసార్థం కైలాసే ప్రార్థిత
స్సురైః । కరుణాత్మామహాదేవః పార్వతీవల్లభశ్శివః । రతౌ
శంభోఃచ్యుతంరేతో గృహీతంవహ్నినాముఖే । క్షిప్తంతేన
చతుర్దిక్షు కుమారాయాం తత్పృథక్పృథక్ । సౌమ్యాది
దిక్త్రయస్యాంత ర్గౌరీశాపా న్నకార్యకృత్ । పశ్చిమా
యాంతు యత్క్షిప్తం దిశిత త్సర్వకార్యకృత్ । ఏషోత్పత్తి
స్సమాఖ్యాతా పారదస్య మనీషిభిః॥

తా. తారకాసుర వధార్థమై కుమారస్వామిని జనింపం జేయవలయునని కరుణాత్ముండును మహాదేవుండును పార్వతీ వల్లభుండును నగు నీశ్వరుని దేవేంద్రుడు మొద

లగు సమస్తదేవతలు ప్రార్థింప నతండు కుమారస్వామి జనన నిమిత్తార్థమై పార్వతితో సంభోగముచేయ వీర్యము పతనంబయ్యె. దానినగ్ని గ్రహించి భరింపనేరక భూమియందు విడచిన నది నలుదిక్కులయందు వెవ్వేరుగ వ్యాపించె. అందుత్తర ప్రాగ్దక్షిణ దిశలయందు పడినరసము గౌరీశాపముచే నిష్ఫలంబగుటంజేసి నదియేకార్యమునందు నుపయోగింపకుండు. పశ్చిమదిశయందు పడినరసము సమస్తకార్యముల యందుపయోగించు. ఇత్తెఱంగున రసోత్పత్తిక్రమము నాయుర్వేదవేత్తలచే జెప్పంబడియె.

రసభేద తల్లక్షణములు.

శ్లో॥ రసౌవిప్రస్సితో రక్తః క్షత్రియః పీతరుగ్వైశః । శూద్రఃకృష్ణ
ఇతిప్రోక్తో వర్ణభేదా చ్చతుర్విధః । బ్రాహ్మణః కల్ప్యతే
కల్పే గుటికాయాంచ బాహుకః । ధాతువాదే తథావైశ్య
శ్శూద్ర శ్చేరకర్మణి । అంతస్సునీలో బహి రుజ్వలాంగో
మధ్యాహ్న సూర్యప్రతిమప్రకాశః । శస్తోథధూమ్రః పరి
పాండురశ్చ చిత్రస్తుయోజ్యో రసకర్మసిద్ధ్యై॥

తా॥ పాదరసము వర్ణభేదములచే 4 విధంబులు అందు తెల్లగనుండునది బ్రాహ్మణజాతియనియు యెఱ్ఱగనుండునది క్షత్రియజాతియనియు పచ్చగనుండునది వైశ్యజాతియనియు నల్లగనుండునది శూద్రజాతియనియు జెప్పంబడు. వానిలో బ్రాహ్మణజాతి కల్పవిషయమునందును క్షత్రియజాతి గుటికలయందును వైశ్యజాతి ధాతువాదమునందును శూద్రజాతి యితరకర్మలయందు నుపయోగించు. మఱియు లోన నీలవర్ణము వెలపట చాకచక్యముగలదై మధ్యాహ్న సూర్యునితో సమానమైన కాంతిగలదై ధూమ్రవర్ణము తెలుపువర్ణము చిత్రవర్ణము గలదై ప్రశస్తముగనుండు రసమును సర్వావషధములయందు నుపయోగింపందగు.

రస మాహాత్మ్యము.

శ్లో॥ అథాన్య త్సంప్రవక్ష్యామి సంక్షిప్తం సూక్తముత్తమమ్ ।
ఆయుర్వేదోపదేశేష్విహ రసశుద్ధిర్నిగద్యతే । శుష్కేంధన
మహారాశిం యద్వద్దహతిపావకః । తద్వద్ధాతుగతా న్రసాత
నస్పతిదోషాత్రయోదశ । దర్శనా ద్రసరాజస్య బ్రహ్మ
హత్యా వ్యపోహతి । స్పర్శనా న్నాశయేద్దేవి గోహత్యాం
నాత్రసంశయః । కింపున ర్భక్షణాద్దేవి ప్రాప్యతే పరమం
పదమ్ । దోషహీనో రసో బ్రహ్మ మూర్ఛితస్తు జనార్దనః ।
మారితో రుద్రరూపస్స్యా ద్బద్ధస్సాక్షాన్మహేశ్వరః । వేధకో
దేహలోహాభ్యాం సూతస్సాక్షా త్సదాశివః॥

తా. ఇక నాయుర్వేదమున జెప్పంబడిన ప్రకారము రసశుద్ధిని వచించెద "యెండినకట్టెల సమూహము నగ్నిహోత్రుడు దహింపంజేయు భంగి" ధాతుగత దోషముల పాదరసము దహింపజేయు ఐనను రసమునందు 18 దోషంబులుగలవు మఱియు రసమును దర్శించుటవలన బ్రహ్మహత్యాజనితదోషము నివర్తించు. దాని స్పర్శనమువలన గోహత్యాజనిత దోషము నిస్సంశయముగ నివర్తించు. దాని సేవనవలన స్వర్గాదిపరమపదములుగలుగు. దోషరహితమైన రసము బ్రహ్మస్వరూపము మూర్ఛ జెందింపబడిన రసము విష్ణుస్వరూపము భస్మముచేయబడిన రసము రుద్రస్వరూపము బంధింపబడిన రసము మహేశ్వర స్వరూపము దేహలోహములచే వేధింపబడిన రసము సదాశివస్వరూపము.

రసనామభేద లక్షణ తత్ప్రయోజనము.

శ్లో॥ పారదో రసధాతుశ్చ రసలోహో మహారసః । చతుర్విధో
రసోజ్ఞేయో రసేంద్ర ఇతిభేదతః । ఆకృష్ణ శ్చపలోరూక్షో
రసేంద్రః పరికీర్తితః । పారదశ్శుకవర్ణస్స్యా త్కించిత్కాల
ఇహాదృతః । ఆపీతకాంతి రూక్షశ్చ సూతకః పరికీర్తితః ।
మయూర పింఛికాకారో రసకశ్చ విదుర్బుధాః । రసేంద్రో
రసః ర్స్యార్థః పారదోరోగనాశనః । సూతకస్సర్వకార్యార్థో
రసోయోజ్యో రసాయనే॥

తా. పారదము రసధాతువు రసలోహము మహారసము అనునవి పాదరస నామంబులు. ఆ రసము రసేంద్రము పారదము సూతకము రసకము అని 4 విధంబులు. అందొకింత నల్లగ చంచలముగ రూక్షముగనుండునది రసేంద్రమనియు చిలుకవన్నె గలదై యొకింత నలుపువర్ణముగనుండునది పారదమనియు నొకింత పచ్చనై రూక్షముగ

నుండునది సూతకమనియు శిఖిపింఛప్రభాయు గలదిగ నుండునది రసకమనియు జెప్పంబడు. రసేంద్రమనుదానిని రసకర్మలయందును పారదమనుదానిని రోగహారక్రియలయందును సూతకమనుదానిని సర్వక్రియలయందును రసకమనుదానిని రసాయనము నందును గ్రహింపందగు.

రసదోషాష్టకము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] ఉండినంచాపికౌటిల్య మనవర్తంచ సంకరమ్।
పండత్వ పంగుకారిత్వ సమలత్వగురుత్వతః।
సవిషత్వంచ సూతస్య చాష్టదోషాః ప్రకీర్తితా॥

తా. ఉండినదోషము కౌటిల్యదోషము అనవర్తదోషము సంకరదోషము పండత్వదోషము పంగుదోషము బరువుగనుండుటవలన మలదోషము సవిషత్వదోషము అని 7 దోషములు రసమునందుండు. (ఈ దోషములుగల రసమును శుద్ధిజేయక ఔషధములలో బ్రయోగించినను లేక సేవించినను రోగములు జనించు. అవెవ్వియనిన.—)

దోషాష్టకయుక్త పారదసేవ జనితరోగములు.

శ్లో॥ ఉండినే శూలదోషస్స్యాత్ కౌటిల్యేస్యాత్కపాలరుక్।
అనవర్తే భ్రమశ్చైవ సంకరే ధాతుసంకరః।
పండత్వే స్యాదసంతాన పంగుత్వే దాహకుష్ఠకృత్।
మలేజ్వరశ్చ మూర్ఛాచ విషత్వేచ క్షయోభవేత్॥

తా. ఉండిన దోషమువలన శూలయు కౌటిల్యదోషమువలన కపాలరోగంబును అనవర్తదోషమువలన భ్రమయు సంకరదోషమువలన ధాతు సాంకర్యంబును గలుగు. పండత్వదోషమువలన సంతానము గలుగకుండు. పంగుత్వదోషమువలన దాహంబేని కుష్ఠరోగంబేని గలుగు. మలదోషమువలన జ్వరము మూర్ఛ గలుగు విషదోషమువలన శరీరము క్షయించు.

రసదోషాష్టకము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] నాగోవంగోమలోవహ్ని శ్చాంచల్యంచ విషం
గిరిః। అసహ్యాగ్ని ర్మహాదోషా నిషిద్ధాః పారదే స్థితాః॥

తా. రసమునందు నాగ వంగ మల వహ్ని చాంచల్య విష గిరి అసహ్యాగ్ని అని 8 విధములైన దోషంబు లుండు.

రసదోషాష్టక జనితరోగములు.

శ్లో॥ జాడ్యం గండ స్తమో నాగాత్కుష్ఠం వంగా ద్రజోమలాత్।
దాహో వహ్నే ర్బీజనాశ శ్చాంచల్యా న్మరణం విషాత్।
గిరే స్స్ఫోటాగ్ని ర్మహతా దోషా న్మోహాభిజాయతే।
విషం వహ్ని ర్మలశ్చేతి దోషా ముఖ్యత మాస్త్రయః।
ఇమే మరణసంతాప మూర్ఛానాం హేతవః క్రమాత్।
యౌగికౌ నాగవంగా ద్యౌతౌ జాడ్యాధ్మానకుష్ఠదౌ॥

తా. రసమునందలి నాగదోషమువలన జాడ్యము గండమాల తామసము గలుగు. వంగదోషమువలన కుష్ఠువును. మలదోషమువలన రజస్సును, అగ్నిదోషమువలన దాహమును, చాంచల్యదోషమువలన శుక్రనాశనమును, విషదోషమువలన మరణంబును, గిరిదోషమువలన శరీరమున పొక్కులును, అసహ్యాగ్నిదోషమువలన మోహమును గలుగు. ఈ 8 విధములైన దోషములలో విష వహ్ని మలము లను 3 దోషములు ముఖ్యంబులు. అట్లగుటచే నవి మరణము సంతాపము మూర్ఛ అనువానిని క్రమముగ గలుగంజేయు. మఱియు నాగ వంగ దోషములు యౌగార్థము గలవియగుటంజేసి జాడ్యాధ్మాన కుష్ఠువుల గలుగంజేయు.

రససప్తకంచుక దోషములు.

శ్లో॥ నాగోవంగో మలాగ్ని విషగిరి చపలా స్సప్త సూతస్య దో
షాః। నాగా ద్గండాలిరోగం జనయతి బహుశః కుష్ఠవంగేచ
వంగాత్। జ్ఞాత్వాఽజ్ఞానం మలాస్స్యా న్మరణ మపి విషా ద్దాహ
మోహశ్చాచ వహ్నేః। జాడ్యం శైలాశ్చ వీర్యచ్యుతి రపిచ చప
లా త్పారద ద్ధశ్యతేన॥

తా. రసమునందు నాగ వంగ మల అగ్ని విష గిరి చపలము లన సప్తకంచుక దోషములు గలవు. అందు నాగదోషమువలన గండమాలయు వంగదోషమువలన కుష్ఠువును మలదోషమువలన అజ్ఞానమును విషదోషమువలన మరణంబును అగ్నిదోషమువలన దాహమోహములును గిరిదోషమువలన జాడ్యమును చపలదోషమువలన వీర్యనాశనమును గలుగు. కావున రసమునందలి సప్తకంచుకదోషములు నివర్తించుటకై దానిని శుద్ధిజేయవలయు.

రసస ప్తకంచుకదోష తజ్జనితరోగములు.

శ్లో॥ నాగం వంగ మలం వహ్నిశ్చాంచల్యంచ గిరిర్విషమ్। పారదే
కంచుకాస్సప్త సంతి నైసర్గికాయతః॥ ఏతేతు సప్తదోషాశ్చ
కుర్వంతి ప్రాణసంకటమ్। నాగేన జాయతే గండం కుష్ఠం
వంగేన జాయతే। విషదోషాద్భవేన్మృత్యుర్గిరికే జాడ్య
తామపి। కంచుకే హన్యతే వీర్యం తస్మాద్దోష వివర్జితః॥

తా. పాదరసమున నాగ వంగ మల అగ్ని చాంచల్య గిరి విషములను 7 సప్త కంచుకదోషంబులు స్వాభావికముగ గలిగియుండు. కావున నట్టి సప్తవిధదోషంబులుగల రసమువలన ప్రాణసంకటము గలుగు. మఱియు నాగదోషమువలన గండమాలయు వంగదోషమువలన కుష్టువును విషదోషమువలన మరణంబును గిరిదోషమువలన జాడ్యంబును కంచుకదోషమువలన వీర్యనష్టంబును గలుగు. కావున నట్టిదోషములుగల యశుద్ధమైన రసమును వర్జింపవలయు

రసశుద్ధాశుద్ధ గుణములు.

శ్లో॥ దోషహీనో యదాసూత స్తదా మృత్యుజరాపహః।
సాక్షాదమృతమేవైష దోషయుక్తో రసో విషమ్॥

తా. శుద్ధిచే దోషరహితంబైన రసము మృత్యువును ముదిమిని హరింపంజేయు నదేగాక ప్రత్యక్షముగ నమృతతుల్యంబై యుండు దోషయుక్తరసము విషముతో సమానంబైయుండు.

శ్లో॥ తస్మాద్దోష నివృత్త్యర్థం రసశుద్ధిర్విధీయతే॥

తా. కావున దోషము నివర్తించుటకై రసమునకు శుద్ధి విధింపబడుచున్నయది.

రసశుద్ధి క్రమము.

శ్లో॥ రసోగ్రాహ్యస్సునక్షత్రే పలానాం శతసమ్మితమ్॥
పంచాశత్పంచవింశద్వా దశపంచైక మేవవా।
పలాదూనోనకర్తవ్యో రససంస్కార ఉత్తమైః॥

తా. రసమును మంచినక్షత్రమున 100 పలములు గాని 50 పలములు గాని 25 పలములుగాని 12 పలములుగాని 5 పలములుగాని 1 పలముగాని గ్రహించి సంస్కారము జేయవలయు. ఐన 1 పలమునకు తక్కువగ జేయఁజనదు.

రససంస్కార మంత్రము.

శ్లో॥ అఘోర ఇతిమంత్రేణ రససంస్కార పూజనమ్॥

తా. అఘోరమంత్రముచే రసమును బూజించి సంస్కారము జేయవలయు

శ్లో॥ అమంత్రిత పదార్థానాం తేజో నిఘ్నంతి భైరవాః।

తా. అమంత్రితపదార్థమునందలి తేజస్సును భైరవు లపహరింతురు.

రసదోషాష్టక నివర్తకోపాయము.

శ్లో॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి దోషాష్టక నివారకమ్। ఇష్టకా
రజనీచూర్ణై ష్షోడశాంశై రసస్యచ। మర్దయేత్తప్తఖల్వేన జం
బీరోత్థైర్ద్రవైర్దినమ్। కాండికే క్షాళయేత్స్నాతం నాగదో
షం విముంచతి। విశాలాంకోలచూర్ణేన వంగదోషో విన
శ్యతి। రాజవృక్షో మలంహంతి చిత్రకో వహ్నిదూషణమ్।
చాంచల్యం కృష్ణధుత్తూర స్త్రీఫలా విషనాశనమ్। కటు
త్రయం గిరిం హంతి హ్యసహ్యాగ్నిం త్రికంటకః।

తా. ఇక రసమునందలి అష్టదోష నివర్తకోపాయమును వచించెద.—రసమునకు 16 వ భాగము యిటుకపొడిని పసుపుపొడినిజేర్చి నిమ్మపండ్లరసముతో 1 దినము తప్తఖల్వమున మర్దించి కలితో గడిగిన రసమునందలి నాగదోషము నివర్తించు రసమునకు 16 వ భాగము పాపరవేరు వూడుగవేరు అనువానిచెక్కల చూర్ణమునుజేర్చి నిమ్మపండ్లరసముబోసి యిగిరి పొడియగువరకు మర్దించి కలితో గడిగిన రసమునందలి వంగదోషము నివర్తించు. రేలవేరుచెక్క నిమ్మపండ్లరసము వీనితో రసమును మర్దించి కలితో గడిగిన రసమునందలి మలదోషము నివర్తించు. చిత్రమూలపుచెక్క చూర్ణము నిమ్మపండ్లరసము వీనితో రసమును మర్దించి కలితో గడిగిన అగ్నిదోషము నివర్తించు. నల్లయుమ్మెత్తవేరుచెక్క నిమ్మపండ్లరసము వీనితో రసమును మర్దించి కలితో గడిగిన చాంచల్యదోషము నివర్తించు. త్రిఫలచూర్ణము నిమ్మపండ్లరసము వీనితో రసమును మర్దించి కలితో గడిగిన విషదోషము నివర్తించు. త్రికటుకచూర్ణమును నిమ్మపండ్లరసము వీనితో రసమును మర్దించి కలితో గడిగిన గిరిదోషము నివర్తించు. పల్లేరువేళ్ళ చూర్ణము నిమ్మపండ్లరసము వీనితో రసమును మర్దించి కలితో గడిగిన అసహ్యాగ్ని దోషము నివర్తించు.

తప్తఖల్వ లక్షణము.

శ్లో॥ ఖల్వే లోహమయే వాథ పాషాణోత్థే పృథాపివా ।
అజాశకృత్తుషాగ్నిశ్చ భూగర్భే త్రితయంక్షిపేత్ ।
తస్యోపరిస్థితం ఖల్వం తప్తఖల్వ మితిస్మృతమ్॥

తా. ఇనుముతోగాని నల్లజనపరాతితోగాని ఖల్వమునుజేయించి యేకాంత గృహమున గుంటత్రవ్వి యందు మేక పెంటికలు వుముక అగ్నివైచి సెగతగులునటుల దానిపై ఖల్వము నునుచుటచే తప్తఖల్వ మనంబడు.

రసగత సర్వదోష నివర్తకోపాయము.

శ్లో॥ ప్రతిదోషం కలాంశేన తత్రచూర్ణం సకన్యకమ్ । సువస్త్ర
గలితం ఖల్వే న్యాతే క్షిప్త్వా యథాక్రమమ్ । ప్రత్యేకం ప్ర
త్యహం యత్నాత్సప్తరాత్రం విమర్దయేత్ । ఉద్ధృత్యాచార
నాళేన మృద్భాండే క్షాళయేత్సుధీః। సర్వదోషవినిర్ముక్త
స్సప్తకంచుకవర్జితః । జాయతే శుద్ధసూత్రోయం యోజయే
ద్వైద్య కర్మణి॥

తా. రససప్తకంచుక దోషనివారణార్థంబై పైజెప్పంబడిన ద్రవ్యములలో ప్రతి దానియొక్క 16 వ పాలు చూర్ణమును కలుబందనుగలిపి నొక్కొక్క దినము చొప్పున 7 దినములు నిమ్మపండ్లరసముతో రసమును మర్దించి మంటిపాత్రలోనునిచి కలితోగడిగి ఆరనిచ్చి మంచి వస్త్రములోబోసి ఖల్వములో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ 7 మార్లు పిడచవలయు. కలితోగడుగునపుడు రసము నురుగువలె తేలును. కావున నది క్రిందపోకుండా పదిలముగగడుగవలయు.) ఇటులంజేసిన రసమునందలి సర్వదోషములు సప్తకంచుకదోషములు నివర్తించి రపము శుద్ధంబగు. అట్టిదాని నౌషధములలో ప్రయోగింపవలయు.

రసగతదోష తదుపద్రవములు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] మలశిఖ విషనామానో రసస్య నైసర్గికా
స్త్రయోదోషాః। మూర్ఛాంమలేన కురుతే శిఖనాదాహం
విషేణ మృత్యుంచ॥

తా. రసమునందు మల శిఖ విషములని 3 దోషంబులు స్వాభావికముగ గలిగియుండు. అందు మలదోషమువలన మూర్ఛ శిఖిదోషమువలన దాహము విషదోషము వలన మృత్యువుగలుగు.

ర స శు ద్ధి.

శ్లో॥ గృహకన్యా హంతిమలం త్రిఫలా శిఖిచిత్రకమ్ ।
విషంహన్యాత్క్షాళనేన మర్దయేత్సప్తవారకమ్॥

తా. కలుబందపలుకు లిగురువరకు 7 మార్లు రసమును మర్దించి నీళ్లగడిగిన మల దోషంబును త్రిఫలచూర్ణముతో 7 మార్లు మర్దించి నీళ్ళగడిగిన శిఖిదోషంబును చిత్రమూలపుచెక్కచూర్ణముతో 7 మార్లు మర్దించి నీళ్ళగడిగిన విషదోషంబును హరించు.

శ్లో॥ ఇష్టకాచూర్ణ మాదాయ ఖల్వే మర్ద్యం రసం ద్రవైః ।
విషాగ్నిరాజవృక్షస్య కృష్ణాచూర్ణై రసంద్రవైః ।
కుమార్యాస్త్రిఫలానాంచ కతకస్యచ గోక్షురైః ।
యదిసంశోధితంసూతం సర్వకర్మసు యోజయేత్ ॥

తా. తొలుతరసమును ఖల్వములోనునిచి యిటికపొడితో మర్దించి కడుగవలయు. ఇటులనే అతివస చిత్రమూలము రేల పిప్పలి అనువానిచూర్ణములలో కలుబందరసమును గలిపి మర్దించి నీళ్ళగడుగవలయు. మఱియు త్రిఫలములు యింపుత గింజలు పల్లేరువేళ్లు అనువానిని ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ చూర్ణముజేసి ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నిమ్మపండ్లరసము కలుబందరసముగలిపి మర్దించి నీళ్ళగడిగిన రసము శుద్ధియగు. అట్టిదానిని సర్వయోగముల యందు బ్రయోగింపఁజను.

శ్లో॥ రాజీరసోనమాషాణాం రసంక్షిప్త్వావిబంధయేత్ ।వస్త్రేణ
డోలికాయంత్రే స్వేదయేత్కాంజికైస్త్ర్యహమ్ । దినైకం
మర్దయేత్సూతం కుమారీసంభవైర్ద్రవైః । తథాచిత్రకజైః
క్వాథైర్మర్దయేదేకవాసరమ్। కాకమాచీరసైస్తద్వద్దినమేకం
చమర్దయేత్ । త్రిఫలాయాస్తతః క్వాథైః రసోమర్ద్యః ప్రయత్న
తః। తతస్తేభ్యః పృథక్కుర్యాత్సూతం ప్రక్షాళ్య కాంజికైః।తతః
క్షిప్త్వారసంఖల్వే రసాదర్ధంచ సైంధవమ్ । మర్దయేన్నింబుక
ం సైర్దినమేకమనారతమ్ । తతోలాజీరసోనశ్చ ముఖ్యాశ్చనవ
సాగరః । ఏతైరసమైస్తద్వత్సూతోమర్ద్యస్తుషాంబునా ।
తతస్సంశోష్యచ కాథంకృత్వా క్షిప్త్వాచహింగునా। ద్విస్థా

తీసంపుటే భూత్వా పూరయేల్లవణేనచ । అథ స్థాలీం తత్రో
ముద్రాం నదద్యాద్దృఢతరాం కబుధః। వినోపాగ్నింవిధాయాథో
నిషించేదంబునోపరి । తతస్తుకుర్యాత్తీవ్రాగ్నింతదధః ప్రహర
త్రియమ్ । ఏవం నిపాతయేదూర్ధ్వం రసో దోషవివర్జితః।
అథోర్ధ్వంపిటరీమధ్యే లగ్నోగ్రాహ్యోరసోత్తమః॥

తా. ఆవాలు వెల్లుల్లి యీ రెంటినినూరి మూసజేసి అందు పాదరసముబోసి దానిపై వస్త్రముగట్టి డోలాయంత్రములో కలితోడ 3 దినములు పాకముజేసి పిదపయా పాదరసమునుదీసి ఖల్వములోబోసి కలుబందరసము చిత్రమూల కషాయము కాచియాకు అనువాని రసములలో ప్రతిదానిచే నొక్కొక్క దినమును త్రిఫలకషాయముచే 1 దినమును మర్దించి కలితో గడిగి ఖల్వములోబోసి దానికర్ధభాగము సైంధవలవణము గలిపి నిమ్మపండ్లరసముతో 1 దినము మర్దించి పిదప ఆవాలు వెల్లుల్లి నవాసాగరము అనునీ 3 ద్రవ్యముల పాదరసమునకు సమముగ జేర్చివుముక నీరుతో ముద్దయగువఱకు మర్దించి బిళ్ళజేసి యెండించి దానిపై యింగువను నూరి లేపనముజేసి కుండలోనునిచి దానిపై ఉప్పుబోసి మఱియొక కుండను బోర్లగిలమూసి దళముగ చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండనెండించి పొయిమీదనునిచి పాకము జేయవలయు. పైకుండకు వేడిమితగిలిన యాపాదరసము కరిగి క్రిందపడును. కావున పైకుండపై నుదకమును బోయుచు గాఢాగ్నితో 3 ఝాములు వండవలయు. అదిచల్లారిన చీలమన్ను నుపాయముచే దీసి పైకుండయంటుకొనియుండు రసమును దీసికొనవలయు. ఈ రసము దోషరహితంబై శుద్ధంబుగనుండు.

శ్లో॥ కుమార్యాశ్చ నిశాచూర్ణైర్దినం సూతం విమర్దయేత్ ।
పాచయేత్పాతనాయంత్రే * శుద్ధోభవతిపారదః ॥

తా. పాదరసములో కలుబందపలుకులు పసుపుపొడిగలిపి యొకదినము మర్దించి బిళ్ళజేసి దాని నటిక సంపుటములోనునిచి సందులేకుండునటుల దానిమూతిని మూసి వస్త్రమృత్తికల లేపనముజేసి యెండ నెండించుటచే పాతనాయంత్రమని పఱంగడు దానిని పొయిమీదనునిచి దానిపై మఱియొక యటికను బోర్లగిలమూసి దానిపై తగుమాత్రముగ కుదురుగట్టి శీతోదకమును బోయుచుండ వలయు. అదియుష్ణమైన దానిందీసి పారబోసి మరల శీతోదకమును బోయవలయు. ఇటులం జేయుచుండిన

* శుద్ధంచ వినియోజయేత్.

రసము పైకుండయందు మంచువలె వ్యాపించు. పిదప ఆపాతనాయంత్రమునకు జేయంబడియుండు చీలమన్ను నుదకముతో దడిపి తీసి పైకుండనంటియుండు రసము నెండించి గీచి తీసికొని బట్టను పిడచవలయు. ఇత్తెరంగునసే 2 లేక 3 మారులు పాతనాయంత్రమునందిడి పక్వముజేసి తీసికొనిన రసముశుద్ధంబగు. అట్టిదానిని సర్వౌషధములం బ్రయోగింపంజను.

ఇంగిలీకములో రసముదీయు విధము.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] * పారిభద్రరసైః పేష్యా హింగుళంయామ
మాత్రకమ్ జంబీరాణాం ద్రవైర్వాథపాచంపాతనయంత్రకే
తం సూతంయోజయేద్యోగే సప్తకంచుకవర్జితమ్॥

తా. 4 పలముల యింగిలీకము 1 ఝాము వేపవేరుచెక్క రసముతోగాని లేక నిమ్మపండ్ల రసముతోగాని మర్దించి పాతనా యంత్రమునందిడి పాకముజేసిన సప్తకంచుక దోషరహితమైన రసముజనించు. అట్టిరసము నౌషధములలో ప్రయోగింపంజను,

రసాజీర్ణమూలకోపద్రవములు.

శ్లో॥ [మాధవకల్పే] క్షారంతీక్ష్ణం భూరిచామ్లం చవర్జ్యంసూతో
జీర్ణో జాయతే తేన యస్మాత్ ।సూతేజీర్ణేనాభిదేశేషుశూలం
దాహోమాంద్యంజాడ్యమాలస్యనిద్రా । సత్వత్యాగోజా
యతేబుద్ధినాశ స్తస్మాజ్జీర్ణే కన్యకాంగవమాజ్యమ్। కందం
చామ్లం మృద్వీకాం సేవయేద్వా సూతో జీర్ణస్సర్వదోషోపశాంతిః ॥

తా. ఉప్పు తీక్ష్ణకరపదార్థములు పులుసు వీనినధికముగ సేవింపంజనదు. అధికముగ సేవించిన రసము జీర్ణముగాక బొడ్డుక్రింద శూలించుట వొడలుమండుట అగ్నిమాంద్యము జాడ్యము ఆలస్యము నిదుర సత్వక్షయము బుద్ధినాశనము మొదలగు నుపద్రవంబులు గలుగు కావున రసము జీర్ణించువరకు కలుబంద రసముతో నావునెయ్యిని గలిపిగాని లేక పుల్లని కందములగాని లేక దీక్షద్రాక్షపండును గాని సేవింపుచుండిన రసాజీర్ణమువలన గలిగిన సర్వదోషములు నివర్తించు.

* నింబపత్ర.

శిరోగత రసదోష నివర్తకోపాయము.

శ్లో॥ [చరకే] కార్పాసదళనిర్యాసై స్తండులీయరసేనవా।
అభ్రకంజీరకైర్యుక్తం లోహచూర్ణంసశర్కరమ్।
రసవేధవినాశార్థం కుర్యాద్భేషజ్య ముత్తమమ్॥

తా. పైడిప్రత్తియాకు రసములోగాని చిత్రివేళ్ళరసములోగాని అభ్రకసిందూరము జీలకఱ్ఱ పంచదార గలిపి సేవించిన రసవేధలు నివర్తించు. మఱియు పైడి ప్రత్తియాకురసములోగాని చిత్రివేళ్ళరసములోగాని లోహభస్మము జీలకఱ్ఱ పంచదార గలిపి 2 మండలములు సేవించిన రసవేధలు నివర్తించు. ఇది యుత్తమమైనది.

రస మెక్కినందుకు చికిత్స.

ఉ॥ [పంచపాది] ఆరయదూసిరాకురసమందున నేయియుఁబం
చదారయు। న్గూరిచియున్మరీచమును గూరిచి గోళిలనమీద
శైత్యపు। స్నీరును వేఁడిసేల్లుతగనిత్యమును న్జలమాషిపథ్యము।
న్వారక నెయ్యిజావయు ననశ్యము సేవయొనర్ప నెక్కిన। న్పా
రదరోగగర్వములు భంగములై చను ధారుణీస్థలిన్॥

(ఈపద్యములోని యౌషధమును 2 మండలములు సేవింపవలయు.)

చం॥ [పంచపాది] నృపతరుపల్లవంబులును నిర్మలమైనను యూబ
తైలము। న్విపచన మొప్పఁజేసియును వేమును రెండుతులాల
యొత్తున। త్యపటుగతిన్శరీరమున నద్దియు నెండనునుండి స్నా
నము। న్విపులముగానొనర్చియును వేఁడియుఁ బథ్యము కొఱ్ఱ
గంజిచేఁ। గపటపు సూతరోగముల గర్వములన్నియుమాను
నిద్ధరన్॥

(ఈ పద్యములోని యౌషధమును 2 మండలములు సేవించినను లేక గంధక తైలమును సేవించినను రసవేధలు మానును.)

రసతాపహార లేపనములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] ధాత్రీకుమారీ సర్పాక్షీ కూశ్మాండం భృంగ
రాజకమ్। కాకమాచీ మేఘనాదా రంభాకందంసజీరకమ్।

కార్పాసంచామృతాచైవ జంబుకాబింబతండులమ్। నవనీతే
సమంలేప్యంచందనే రసతాపనుత్॥

తా. ఉసిరికపప్పు కలబంద సర్పాక్షి బూడిదెగుమ్మడికాయ గుంటగలగర నల్లకాచి చిత్రివేరు అరటిగడ్డ జీలకఱ్ఱ పైడిప్రత్తియాకు తిప్పతీగ నేరేడుచెక్క దొండాకు పవిగడుగు వీనిలో సమభాగములుగ రసముదీసి వెన్న మంచిగంధము గలిపి శరీరమున లేపనముజేసిన రసతాపము నివర్తించు.

రసతాపనివర్తకోపాయము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] జమ్బ్వాశ్వత్థత్రిఫలాం బింబ కుమారీచ స
మం పిబేత్। రసతాపం మహాఘోరం నాశయేచ్చ సుఖీభవేత్॥

తా. నేరేడుచెక్క త్రిఫలములు దొండాకు కలబంద వీనిలో సమభాగములుగ రసముదీసి త్రాగిన కడుభయంకరమైన రసజనిత శరీరతాపము నివర్తించు.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] కుమారీరససంయుక్తం జీరకంతండులీయకమ్।
కార్పాసబీజకంచైవ నవనీతేన పేషయేత్।
చందనేన సమంకృత్వా స్యాలేపోరసతాపనుత్॥

తా. జీలకఱ్ఱ చిత్రి ప్రత్తిగింజలు వెన్న మంచిగంధము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి కలబంద రసముతోనూరి శరీరమున లేపనముజేసిన తలకెక్కిన రసతాపములు నివర్తించు.

రస మంత్రము.

[నిత్యనాథీయే] ఓంగోరుకుగోరుకునాథం। అటుగట్టునానాశిచోళు
సాణసుచాత్పకోటికిర్కిణిదేవిఅకుకోటుకుం। రాం। ధరణి।
హరణి। ఘృటకాభరణి।సకలదేవి।సకనపూజాపాదం।పాద
రసం కీర్తాయం। గూర్తాం। గూడాతాం॥ నారాయణతాం
అల్గాతాం। తర్తిణితాం। తీర్తాతాం। మహాతీర్తాం। గోరు
గోరుకునాథం ॥అనునీమంత్రముచే నభిమంత్రించి యౌషధ
సేవనను లేపనౌషధముల నభిమంత్రించి లేపనములను
జేయించవలయు.

రసతాపములయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభ్యాం] రసజనితవిదాహే శీతతోయావగాహో
మలయజఘనసారైర్లేపనం మందవాతాః। తరుణదధిచతక్రం
నారికేళీఫలాంబు। శిశిరమధురసాన్నైర్వాశితమన్నం ప్రశస్తమ్॥

తా. పాదరసమువలన తాపముగలిగిన శీతోదకములో స్నానముజేయుట శ్రీగంధ కర్పూరముల లేపనముజేసికొనుట చల్లనిగాడ్పులు తీయనిపెరుగు చల్ల నారికడపుకాయనీరు శీతకరరసములు మధురకరరసములు చల్లనివంటకము అనువానిని సేవించుట ప్రశస్తంబు.

రసౌషధ సేవనయందు పథ్యము.

శ్లో॥ [మాధవనిదానే] గోధూమజీర్ణశాల్యన్నం గవ్యంక్షీరఘృతం
దధి। తండులీయక ధాన్యాకం పటోలాలాబుసైంధవమ్।
అభ్రోదకం ముద్గరసం మాంసం జాంగలజం హితమ్। ఉద్గారే
సతిచాత్యర్థం కృష్ణామినాక్షిజీరకమ్। అభ్యంగమనిలక్షోభే
తైలైర్నారాయణాదిభిః। అతిత శీతతోయేన మస్తకే పరి
షేచనమ్। తృష్ణాయాం నారికేళాంబు ముద్గయూషం సశ
ర్కరమ్। ద్రాక్షా దాడిమకర్పూరకదలీనాం ఫలం హితమ్।
రసవేధానివృత్త్యర్థం దధిక్షీరేక్షుశర్కరాః। శైత్యోపచా
రై రన్యైశ్చ కర్తవ్యం స్యాద్యథోచితమ్॥

తా. గోధుమలు ప్రాతబియ్యపువంటకము ఆవునెయ్యి ఆవుపాలు ఆవుపెరుగు చిత్తికూర ధనియాలు పొట్లకాయ ఆనుగపుకాయ సైంధవలవణము మేఘోదకము పెసలకట్టు జాంగలమాంసము అనువానిని సేవించుట మిక్కుటముగ వమనంబులైన పిప్పలి పొన్నగంటికూర జీలకఱ్ఱ అనువానిని సేవించుట వాతవికారము గలిగిన నారాయణతైలము మొదలగు వానిచే నభ్యంజనము జేయుట పితకలిగిన శీతోదకములో శిరస్నానముజేయుట దప్పిగలిగిన నారికేళోదకము పంచదారతోగూడియుండు పెసరకట్టు ద్రాక్షపండ్లు దాడిమపండ్లు పచ్చకర్పూరము అరటిపండ్లు పెరుగు పాలు చెఱకు పంచదార యితరములైన శైత్యోపచారములు మొదలగువానిని యథోచితముగ జేయుట యిట్టి యుపచారములచే రసతాపము నివర్తించును.

రసౌషధ సేవనయందపథ్యము

శ్లో॥ త్యజేత్కూష్మాండ వార్తాకం వేత్రాగ్రం కారవేల్లకమ్। మా
షాన్నసూరనిష్పావం * కులుత్థాన్సర్షపాంస్తిలాన్। బృహతీ
రాజికాబిల్వం దివా నిద్రాంచ మైథునమ్। లంఘనోద్వర్తన
స్నానం తామ్రచూడం సురాసవమ్। జలమాంసారనాళంచ
భోజనం కదళీదళే। కాంస్యకం గురు విష్టంభితీక్ష్ణోష్ణంచ భృశం
త్యజేత్। అపథ్యం సూతరాజస్య పురా ప్రోక్తం మహర్షిభిః॥

తా. గుమ్మడుకాయ వంకాయ పేముకొమ్మ కాకరకాయ మినుములు పెనగలు అనుములు ఉలవలు ఆవాలు నువ్వులు ములకకాయ నల్లావాలు మారేడుకాయ పగటినిద్ర స్త్రీసంగమము లంఘనము శరీరమర్దనము స్నానము కోడిమాంసము కల్లు ఆసవము జలమాంసము కలి అరటియాకులో భుజించిన కంచుపాత్రములో భుజించుట గురుకరపదార్థములు మలబంధకరపదార్థములు తీక్ష్ణకరద్రవ్యములు ఉష్ణకరద్రవ్యములు యివి రససేవనజేయువారల కపథ్యకరంబులు.

గంధకోత్పత్తి.

శ్లో॥ శ్వేతద్వీపే పురాదేవ్యాస్తీరే క్షీరపయోనిధేః। క్రీడంత్యా
స్సఖిభిస్సార్ధ మభవత్ప్రస్రుతం రజః। బహుళం త్రిదశోత్తీవ
సుగంధిసుమనోహరమ్। క్షీరార్ణవేను సాధ్వ్యాయ దుకూలం
రజసాన్వితమ్। ధౌతంచ సఖిభిస్తత్ర తజ్జాతం గంధకం రజః।
క్షీరాబ్ధిమథనే చాథాప్యమృతేన సహోత్థితమ్। నిజగంధే
న తాన్ సర్వాన్ హర్షయామాస దానవాన్। తతో దేవగణై
రుక్తం గంధకాఖ్యో భవత్వయమ్। రసస్య బంధనార్థాయ
జారణాయ భవత్వయమ్। యేగుణాః పారదే ప్రోక్తాస్తేచై
వాత్ర భవంత్యపి। ఇత్యేవం గంధకో నామ విఖ్యాతః క్షితి
మండలే। బలినా సేవితః పూర్వం ప్రభూతబలహేతవే।
వాసుకేః కర్షకస్తస్య తన్ముఖజ్వాలనాద్ధృతమ్। వాసోగం
ధకగంధాఢ్యాః సర్వతో మిశ్రితం తతః॥

---

* కులుత్థాన్ లవణాంతిలాన్ = అనగా ఉలవలు ఉప్పు నువ్వులు.

తా. తొల్లి క్షీరసముద్రతీరమునందలి శ్వేతద్వీపమునందు చెలికత్తెలతోడ పార్వతీదేవి క్రీడింపుచుండ రజస్వలయైనందున కడుసుగంధముగ మనోహరముగనుండు నట్టి రజోయుక్తవస్త్రమును చెలికత్తెలు క్షీరసముద్రమునం దుదికినందున రజస్సు గంధకముగనయ్యెం. అది క్షీరాబ్ధి మథనకాలంబున నమృతముతోడ నుత్పన్నంబయ్యె. మఱియు నది తనవాసనవలన సకల దైత్యులకు సంతోషము గలుగంజేసె. దేవతలు దీనికి గంధకమను పేరుబెట్టి రసబంధనార్థంబు జారణార్థంబు నుపయోగించునటుల రసమునకుగల గుణంబులన్నియు దీనియందును గలిగియుండునటుల నాశీర్వాదముజేసిరి. అదిమొదలు దీనికి భూమండలమున గంధకమని ప్రఖ్యాతి గలిగె. దీనిని పూర్వకాలంబున బలిచక్రవర్తి బలకరార్థము భక్షణముజేసె. పిదప మథనకాలమునందు వాసుకి నీడ్చునపుడు దాని ముఖజ్వాలలవలన గంధకముకరిగి భూమియందంతట చెదరె. అదిమొదలు గంధకము భూమండలంబున లభించుచున్నయది.

గంధక లక్షణము.

శ్లో॥ గంధశ్చతుర్విధః ప్రోక్తో రక్తః పీతస్సితోఽసితః। రక్తో హేమ
క్రియాసూక్తశ్శుకతుండనిభోపరః । పీతశ్చామలసారాఖ్యో
శ్రేష్ఠో రసరసాయనే। శ్వేతోఽత్రఘుటికాప్రోక్తో లేపనే లోహ
మారణే। సుదుర్లభస్తు కృష్ణశ్చ సజరా మృత్యునాశనః॥

తా. గంధకము యెఱుపువర్ణము పసుపువర్ణము శ్వేతవర్ణము కృష్ణవర్ణముగలదియన 4 విధంబులు. అందు రక్తవర్ణముగలదై చిలుకముక్కువంటి కాంతిగలదైయుండునది స్వర్ణక్రియయందుపయోగించు. అది కడుప్రశస్తంబు. పసుపువర్ణముగలది రసాయనౌషధయుక్తంబు. శ్వేతవర్ణముగలది ఘుటిక లేక లోహమారణములయందుపయోగించు. కృష్ణవర్ణముగలది జరామృత్యువుల బోకడుచు. ఇది దొరకుట దుర్లభము.

గంధక నామములు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] వైగంధకస్సుగంధశ్చ గంభీరోగంధకోబలీ॥

తా. వైగంధకము సుగంధకము గంభీరము గంధకము బలి అనునవి గంధక నామంబులు.

శోధనయోగ్యగంధక లక్షణములు.

శ్లో॥ కపికచ్ఛునిభచ్ఛాయో నవనీతసమప్రభః ।
సమృదుః కఠినస్స్నిగ్ధ శ్శ్రేష్ఠో గంధకఉచ్యతే॥

తా. దురదగొండివిత్తుతో సమానముగ వెన్నతోసమానమైన కాంతిగలదిగ మృదు కఠిన స్నిగ్ధములుగ నుండు గంధకము శ్రేష్ఠంబు.

గంధక శుద్ధి.

శ్లో॥ సాజ్యభాండే పయఃక్షిప్త్వా ముఖంవస్త్రేణ బంధయేత్ ।
తత్పృష్ఠేచూర్ణితంగంధం క్షిప్త్వాస్రావేణశోధయేత్ ।
భాండంనిక్షిప్య భూమ్యంత రూర్ధ్వేదేయం పుటంలఘు।
తతఃక్షీరేద్రుతంగంధం శుద్ధంయోగేషు యోజయేత్॥

తా. నేతికుండలో పాలుబోసి దానిమూతికి వస్త్రమునుగట్టి దానిపై గంధకచూర్ణముబరచి యాకుండమూతిని మూకుడుచేమూసి చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి మూకుడువరకు 1 గుంటలోపాతి దానిపై యేరుపిడకలతో లఘుపుటంబిడిన యందలి గంధకముకరిగి పాలలో స్రవించు. పిదప దానిని సాంగశీతలమున దీసి యౌషధములలో బ్రయోగించికొనవలయు.

శ్లో॥ దుత్తూరకేతకీలింగైః కుమార్యాథ పునర్నవైః ।
మేఘనాదైశ్చ గోక్షీరై ర్ఘృతేన మధుగంధకమ్ ।
శోధనైర్నిర్మలంసర్వ యోగేషు పరివర్తయేత్ ।

తా. గంధమును ఉమ్మెత్తాకు మొగలిచన్ను లింగపొట్ల కలబంద గలిజేరు చిర్రి అనువాని రసములలోను ఆవుపాలు నెయ్యి తేనె అనువానితోను భూయంత్రమున పక్వముచేసిన శుద్ధియగు. దానిని సర్వరోగములయందు నుపయోగింపందగు.

గంధక తైలము.

శ్లో॥ అర్కక్షీరై స్స్నుహీక్షీరై ర్వస్త్రంలేప్యంతు సప్తధా।
గంధకంనవనీతేన పిష్ట్వావస్త్రంప్రలేపయేత్ ।
తద్వర్తిర్జ్వలితాదండే ధృత్వంధార్యా హ్యధోముఖమ్ ।
తైలంపతేదధోభాండే గ్రాహ్యంయోగేషు యోజయేత్॥

తా. జిల్లేడుపాలు బొంతజెముడుపాలు అనువానిలో వస్త్రము నేడేసిమార్లు తడిపి యెండించి గంధకమును వెన్నతోనూరి దానిపై లేపనముజేసి లావుగ వర్తిజుట్టి

దీపములో వెలిగించి పృథముగ తలక్రిందుగ ఖట్టుకొని దానికడుగున 1 పిడతనునిచిన యందు గంధకతైలము స్రవించు దానిని సర్వౌషధములయందు గ్రహింపందగు.

గంధక కల్పము.

శ్లో॥ [దేవీశాస్త్రే] వాతారితైలసంయుక్తం గుగ్గులు త్రిఫలాన్వితమ్ । గంధకం రసరసంయుక్తం జరావ్యాధి వినాశనమ్ । మాసమాత్ర ప్రయోగేణ శృణువక్ష్యామి తద్గుణాన్ । అర్శోభగందర శ్చైవ తథాశ్లేష్మ సముద్భవః । అష్టాదశచ కుష్ఠాని రాజయక్ష్మాతథైవచ । ఆమవాతశ్చగుల్మంచ తథా సర్వవ్రణానిచ । నశ్యంతి వ్యాధయస్సర్వే గంధకస్యప్రభావతః । షణ్మాసస్య ప్రయోగేణ శృణువక్ష్యామి తత్ఫలమ్। హంసవర్ణాశ్చ యేకేశావలీ చైవావలంబినీ । తత్క్షణాన్నేవ తుల్యాశ్చ వృద్ధోపి తరుణాయతే । దివ్యదృష్టి సమాయుక్తో జీవే దాచంద్రతారకమ్। ఆకుంచిత ఘనంకేశా దీర్ఘదృష్టి శ్చజాయతే । చలాదంతా మందదృష్టి ర్బలశుక్రారి సంక్షయః । నిర్జిత్యాయూవనంయాతి భ్రమరా ఇవ మూర్ధజాః । దివ్యదృష్టి ర్మహాతేజా వరాహఇవకర్ణయోః । చతుష్పాతార్క్ష్య తుల్యోసా బలేనబలివిక్రమః। దృఢదంతోవజ్రకాయో ద్వితీయ ఇవ శంకరః । తస్యమూత్రపురీషేణ శుల్బం భవతి కాంచనమ్।

తా. ఆముదమున గుగ్గిలము త్రిఫలములు గంధకము పాదరసము వీనిని సమ భాగములుగ ఖల్వములోనునిచి మర్దించి యొకమాసమువరకు శరీరబలాను గుణ్యముగ సేవింపుచుండిన మూలమి అర్శస్సు భగందరము శ్లేష్మరోగములు 18 కుష్టువులు రాజయక్ష్మ ఆమవాతము గుల్మము సర్వవ్రణములు మొదలగు రోగములన్నిటిని గంధకము తనప్రభావమువలన నశింపజేయు. మఱియు దీనిని 6 మాసములు సేవించిన నరుడు దేవతలతో సమానుండై చంద్రనక్షత్రంబు లుండువరకు జీవించుటయేగాక నెరసిన వెండ్రుకలు [illegible] చర్మము కదలుచుండుదంతములు దృష్టిమాంద్యము బల [illegible] శుక్రక్షయము [illegible] నన్నిటిని బోకడచి యౌవనమును గలుగంజేయు.

ముడిచికొనియుండు వెండ్రుకలు దట్టముగ పెరిగి తుమ్మెదవలె నల్లగనుండును. దృష్టి దివ్యముగ నుండుటయేకాక మహాతేజస్సుకలవాడై పందివలెను సూక్ష్మమైన వినికిడి గలవాడుగ గరుత్మంతునితో సమానమైన దృష్టిగలవాడుగ బలములో చక్రవర్తితో సమానుడుగ దృఢదంతములు వజ్రదేహము గలవాడుగ రెండవశంకరునితో తుల్యుడుగ నుండు. మఱియు వానిమలమూత్రముల వలన నిశ్చయముగ తామ్రబంగారంబు లుత్పన్నంబులగు.

శుద్ధగంధక గుణము.

శ్లో॥ శుద్ధోగంధో హరేద్రోగాన్ కుష్ఠమృత్యు జరాదికాన్ ।
అగ్నికారీ మహానుష్ణో వీర్యవృద్ధిం కరోతిచ॥

తా. శుద్ధిజేయబడిన గంధకము కుష్టువు మృత్యువు ముదిమి మొదలగు వానిని నశింపం జేయుటయేగాక అగ్నిదీపనమును మిక్కుటముగ నుష్ణమును వీర్యవృద్ధిని గలుగంజేయు.

అశుద్ధగంధక దోషము.

శ్లో॥ అశుద్ధగంధః కురుతేచ కుష్ఠం తాపం భ్రమం పిత్త రుజం
తథైవ । రూపం సుఖం వీర్య బలం నిహంతి తస్మాద్విశుద్ధో
వినియోజనీయః॥

తా. అశుద్ధగంధకము కుష్ఠువు తాపము భ్రమ పిత్తరోగము వీనిని గలుగంజేయుటయేగాక రూప సుఖ వీర్య బలముల నశింపంజేయు. కావున ఔషధముల యందు శుద్ధిజేయబడిన గంధకమునే జేర్చవలయు.

ఇంగిలీక శుద్ధి.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] హింగుళం స్తన్యపయసా మర్దితం శుద్ధిమా
ప్నుయాత్ । జంబీరఫలజద్రావై ర్మర్ద్యంశుద్ధి ర్భవిష్యతి॥

తా. ఇంగిలీకమును చనుపాలతోను నిమ్మపండ్ల రసముతోను మర్దించిన శుద్ధియగును, పిదప దానినౌషధములలో నుపయోగింపంజను.

ఇంగిలీక గుణము.

శ్లో॥ హింగుళ స్సర్వదోషఘ్నో దీపనోతిరసాయనః ।
సర్వరోగహరోవృష్యో జారణే లోహమారణే ।
హింగుళం మధురంతిక్త ముష్ణవాత కఫాపహమ్॥

తా. ఇంగిలీకము సర్వదోషముల పోగడచి అగ్నిదీపనమును గలుగంజేయుటయే గాక సర్వరోగహర రసాయనోపయుక్తముగ వీర్యవృద్ధికారిగ జారణలోపామారణోపయుక్తముగ మధురముగ వగరుగ వృష్ణ వాతమును పోకడచునదిగనుండు.

అశుద్ధ ఇంగిలీక దోషము.

శ్లో॥ అశుద్ధో దరదః కుర్యాత్ కుష్ఠం క్లైబ్యం క్లమం భ్రమమ్।
మోహంచ శోధయే త్తస్మా చ్ఛుద్ధం వైద్యస్తు హింగుళమ్॥

తా. అశుద్ధమైన యింగిలీకము కుష్ఠువు పుంస్త్వహాని శ్రమ భ్రమ మోహము వీనిని గలుగంజేయు. కావునదానిని శుద్ధిజేయవలయు.

తాళకోత్పత్తి.

శ్లో॥ సంధ్యాయాం నరసింహేన హిరణ్యకశిపు ర్హతః।
తస్యచ్ఛవిసమో తాళ స్తత్క్షతో లేఖనాశ్రితః॥

తా తొల్లి నరసింహమూర్తి సాయంకాలమున హిరణ్యకశిపుడను పేరుగల దైత్యునివధించి వానిచంకల గీచినందున వానితో సమాన కాంతిగల తాళకము వుత్పన్నంబయ్యె.

తాళక భేదములు.

శ్లో॥ హారితాళం ద్విధాప్రోక్తం పత్రాఖ్యం పిండసంజ్ఞితమ్।
* తత్పత్రహీనం పిండాఖ్యం తయోః పూర్వం గుణాధికమ్॥

తా. తాళకము పత్రాఖ్యము పిండికము అని 2 విధంబులు. వానిలో పత్రాఖ్యమనునది గుణాధిక్యముగలదిగ పిండాఖ్యమనునది హీనగుణముగలదిగ నుండు.

తాళక నామములు.

శ్లో॥ హారితాళ మలంతాళం గోదంత నటభూషణమ్।
పిండాలకం విస్రగంధం పింజరం కనకప్రభమ్॥

తా. హరితాళములము తాళము గోదంతము నటభూషణము పిండాలకము విస్రగంధము పింజరము కనకప్రభము అనునవి హరిదళ నామంబులు.

* తయోరాద్యం గుణైశ్శ్రేష్ఠం తతో హీనగుణం పరమ్॥

తాళక శుద్ధి.

శ్లో॥ తాళకం కణశః కృత్వా దశాంశేన చ టంకణమ్।
జంబీరాణాం ద్రవైః క్షాళ్యం కాంజికైః క్షాళయేత్పునః।
వస్త్రే చతుర్గుణే బధ్వా డోలాయంత్రే దినం పచేత్।
సచూర్ణేనారనాళేన దినం కూశ్మాండజై రసైః।
తిలతైలైః పచేద్యామం యామంచ త్రిఫలాజలైః।
త్రివారం తాళకం భావ్యం పిష్ట్వా మూత్రైశ్చ కాంజికైః।
ఏవం ద్వాదశధా పాచ్యం శుద్ధం యోగేషు యోజయేత్॥

తా. తాళకమును రేకులుగనొలిచి దానికి పదియవభాగము వెలిగారము గలిపి నిమ్మపండ్లరసముతోను కలితోనుగడిగి 4 మడతలుగల బట్టలో మూటగట్టి డోలాయంత్రమున కలి సున్నపుతేటపోసి దానిచే 1 దినము గుమ్మడుకాయరసముతో 1 దినము నువ్వులనూనెలో 1 ఝాము వండి పిదప త్రిఫలరసముతో నొక్కొక్కఝాముచొప్పున 3 మార్లను గోమూత్రముతో నొక్కొక జాముచొప్పున 3 మార్లను కలితో నొక్కొక జాముచొప్పున 3 మూడుమార్లును నూరి భావనజేసి డోలాయంత్రమున వండవలయు. ఇత్తెరంగున 12 మార్లుజేసిన తాళకము శుద్ధియగు. అట్టిదాని నౌషధములలో బ్రయోగింపంజను.

తాళకభస్మము.

శ్లో॥ సదళంతాళకంశుద్ధం పునర్నవా రసేనతు। ఖల్వే విమర్దయే
దేకందినంపశ్చా ద్విశోషయేత్। సంశోష్య గోళకంతస్య
కుర్యాత్తంచవిశోషయేత్। తతః పునర్నవాక్షారైస్థాల్యర్ధం
తుప్రపూరయేత్। తత్రతంగోళకంధృత్వా పునస్తేనైవ
పూరయేత్। ఆకంఠంవిశరంతస్య పిధానం ధారయేత్సుఖీ॥
దినాన్యంతర శూన్యాని పంచవహ్నిం ప్రదీపయేత్। స్థాలీం
చుల్ల్యాం సమారోప్య క్రమాదగ్నిం వివర్ధయేత్। ఏవం
తు మ్రియతే తాళం మాత్రాతస్యైకరక్తికా। అనుపానా
న్యనేకాని యథాయోగ్యం ప్రయోజయేత్॥

తా. శుద్ధిజేసిన తాళకమును రేకులుగ నొలిచి గలిజేరురసముతో 1 దినము మర్దించి యుంటజేసి యెండించి దానిని బిందువలె చిన్నదినోరుగల మంటిపాత్రలో నునిచి దాని కంఠమువరకు గలిజేరురసమునుబోసి దానిపై మూసి 5 దినము లహోరాత్రములు పొయిమీదనునిచి క్రమాగ్నులతో నెడతెగకవండిన తాళకము భస్మంబగు. అం దొక గురిగింజయెత్తు ననుపానవిశేషములతో సేవించిన సర్వరోగముల హరింపంజేయు.

తాళకగుణము.

శ్లో॥ శ్లేష్మవాతవిషరక్తభూత హృద్దీపనంచశీతలరుజాపహమ్ ।
స్నిగ్ధముష్ణకటుకంచ లేఖనం కుష్ఠహారిహరితాళముచ్యతే॥

తా. తాళకము శ్లేష్మము వాతము విషము రక్తదోషము భూతదోషము వీనిని హరింపంజేయుటయేగాక అగ్నిదీపనమును గలుగంజేసి శీతపీడను బోకడచు నదిగ స్నిగ్ధముగ నుష్ణముగ కారముగ లేఖనకారిగ కుష్టువును హరింపంజేయునదిగనుండు.

అశుద్ధతాళకదోషము.

శ్లో॥ అశుద్ధం తాళమాయుఘ్నం కఫమారుతమేహకృత్ ।
తాపస్ఫోటాంగసంకోచం కురుతే తేనశోధయేత్॥

తా. అశుద్ధతాళకము ఆయువును క్షయింపం జేయుటయేగాక కఫము వాతము మేహము శరీరతాపము స్ఫోటకములు అంగసంకోచము వీనిని గలుగంజేయు. కావున దానిని శుద్ధిజేయవలయు.

మణిశిలభేదము.

శ్లో॥ మనశ్శిలా త్రిధాప్రోక్తా శ్యామాంగీ కరవీరకా ।
ద్విఖండాఖ్యాచతా సాంతు లక్షణాని నిబోధయ ।
శ్యామా హింగుళవద్రక్తా కించిత్పీతా విదస్తికా ।
కరవీరారక్తవర్ణా చూర్ణరూపాతిభారయుక్ ।
కించిద్రక్తాచ గౌరాచ ద్విఖండా భారవత్తరా ।
త్రివిధా సుచ శ్రేష్ఠాస్యాత్కరవీరా మనశ్శిలా॥

* తాళకమన హరిదళము.

తా. మణిశిల శ్యామాంగి కరవీర ద్విఖండము లన 3 విధంబులు. అందు యింగిలీకమువలె నెఱ్ఱగ నొకింతపచ్చగ కాంతిహీనముగ నుండునది శ్యామాంగి యనియు నెఱ్ఱగ చూర్ణముతో సమానముగ కడుబరువుగ నుండునది కరవీరమనియు నొకింత యెఱ్ఱగ పచ్చగ కడుబరువుగ నుండునది ద్విఖండమనియు జెప్పంబడు. వానిలో కరవీర మనునది శ్రేష్ఠంబు.

మణిశిల శుద్ధి.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] సూక్ష్మవస్త్ర ద్వయోపేతం మనో గుప్తాను
బంధనమ్ । పాచయే చ్ఛాగమూత్రేణ డోలాయంత్రే దిన
త్రయమ్ । పచనంకురుతే హ్యత్ర శుద్ధిర్భవతినిశ్చయమ్॥

తా. మణిశిలను సన్నమైన జమిలిబట్టన మూటగట్టి మేకపంచితముతో 3 దినములు డోలాయంత్రమున వండిన నిశ్చయముగ శుద్ధియగు.

శ్లో॥ అగస్త్యపత్రతోయేన శృంగిబేరరసేనచ ।
భృంగితోయేనపచ్యేత భావితం సప్తధాశిలా॥

తా. మణిశిలను అగసియాకు అల్లము గుంటగలగర అనువాని రసములతో నేడేసిమార్లు వండి నేడేసిమార్లు భావనజేసిన శుద్ధియగు.

గౌరీపాషాణ శుద్ధి.

శ్లో॥ ద్విపలం గౌరిపాషాణం మర్ద్యం జంబీరవారిణా ।
పిష్టం కృత్వా పటే బధ్వా డోలాయంత్రేణ బుద్ధిమాన్ ।
శిలా తుషోదకే పాచ్యం భవే చ్ఛుద్ధి ర్వినిశ్చయః॥

తా. 2 పలములు గౌరీపాషాణమును నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి ముద్దజేసి జమిలిబట్టన మూటగట్టి సున్నపునీళ్ళతో డోలాయంత్రమున 2 జాములు వండిన శుద్ధియగు.

ఉల్లిపాషాణ శుద్ధి.

శ్లో॥ ఉల్లిపాషాణ సంశుద్ధిం వక్ష్యతే శాస్త్రనిశ్చితమ్ ।
చూర్ణీకృతంపటేబధ్వా శిలాతుషోదకేనచ ।
డోలాయంత్రేదినైకంతు పాచితంచ విశుద్ధ్యతి ।

తా. ఉల్లిపాషాణమును చూర్ణముజేసి జమిలిబట్టన మూటగట్టి డోలాయంత్రమున నున్న ప్రతీశ్శతో 1 దినము వండిన శుద్ధియగు.

శ్లో॥ [అగ్నిమతే] మధునా పాచయేద్యామం శనైర్మృద్వగ్నినా తతః। ఉల్లిపాషాణ శుద్ధిశ్చ భవే దేవం విశారదః॥

తా. ఉల్లిపాషాణమును తేనెలోవేసి యొకఝాము మందాగ్నితో మెల్లమెల్లగ వండిన శుద్ధియగు.

దాడ్డిపాషాణ శుద్ధి.

శ్లో॥ గోమూత్రే దాడ్డిపాషాణం డోలాయంత్రే దినత్రయమ్।
పటేబద్ధ్వా తతో పాచ్యం సమ్యక్ఛుద్ధి ర్భవిష్యతి॥

తా. దాడ్డిపాషాణమును చూర్ణముజేసి జమిలిబట్టన మూటగట్టి ఆవుపంచితముతో డోలాయంత్రమున 3 దినములు వండిన శుద్ధియగు.

* విమలభేదము.

శ్లో॥ విమలం త్రివిధం ప్రోక్తం హేమాఖ్యం తారపూర్వకమ్।
కాంస్యపూర్వం తథాచాన్య ల్లక్ష్యతే సర్వకామదమ్॥

తా. స్వర్ణమాక్షికము రౌప్యమాక్షికము కాంస్యమాక్షికము అన విమలము 3విధంబులు. ఇది సర్వకామ్యముల నిచ్చును.

విమల లక్షణము.

శ్లో॥ వర్తులః కోణసంయుక్త స్స్నిగ్ధశ్చ ఫలకాన్వితః।
మరుత్పిత్తహరో వృష్యో విమలశ్చ రసాయనః॥

తా. రౌప్యమాక్షికము గుండ్రముగ కోణయుక్తముగ దట్టముగ పలకలుగ వాతపిత్తముల హరింపజేయునదిగ వీర్యవృద్ధికారిగ రసాయనోపయుక్తముగ నుండును.

విమల శుద్ధి.

శ్లో॥ వాసాపునర్నవాసింధు వారకంయుక్తకస్యచిత్।
రసేన స్వేదితం యామం విమలం నిర్మలం భవేత్॥

* విమల మన—మాక్షిక భేదము.

తా. విమలమును అడ్డసరము గలిజేరు వావిలి అనువాని రసములలో దేనితో నైన డోలాయంత్రమున 1 దినము వండిన శుద్ధియగు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] పాటనాద్విమలం భిన్నం సూక్ష్మవస్త్రేణ బంధయేత్। అవిమూత్రే కాంజికే చ పృథక్పృథిత వారిణి।
డోలాయంత్రే చతుర్యామం పాచయే చ్ఛుద్ధిమాప్నుయాత్॥

తా. విమలమును పగలగొట్టి సన్నపుబట్టన మూటగట్టి గొఱ్ఱెపంచితముతోను కలితోను ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ 4 ఝాములు డోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధియగు.

మాక్షికోత్పత్తి తద్భేదాదులు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] మాక్షికో ద్వివిధశ్చైవ మాక్షికస్తారమాక్షికః।
తత్రాద్యః కన్యకుబ్జోత్థో దశవర్ణసువర్ణకః।
భిన్నదేశో పితారోన్యః పంచవర్ణసువర్ణకః।
పాషాణబహులశ్చాన్యో గుణైరల్పతరోహినః॥

తా. స్వర్ణమాక్షికము తారమాక్షికము అన మాక్షికము 2 విధంబులు. మొదటిది కన్యాకుబ్జమున జనించు. అది పదియవన్నె బంగారుతో సమానంబై (కోణరహితంబై) యుండు. తారమాక్షికము భిన్నదేశమున జనించు. ఇది 5 వ వన్నె బంగారముతో సమానముగ బహుళమైన పాషాణము గలదిగ అల్పగుణకారిగ నుండు.

మాక్షిక నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] ఆవర్తం మధుధాతు త్తం చా తాపిజం ధాతు మాక్షికమ్। రౌప్యమాక్షికధాతుశ్చ మాక్షికం హేమమాక్షికమ్॥

తా. ఆవర్తము మధుధాతువు తాపిజము ధాతుమాక్షికము రౌప్యమాక్షికము మాక్షికము హేమమాక్షికము అనునవి మాక్షిక నామంబులు.

* మాక్షికశుద్ధి.

శ్లో॥ ఏరండతైలలుంగాంబు సిద్ధం శుద్ధ్యతి మాక్షికమ్।
పక్వం వా కదళీకంద తోయేన ఘటికాద్వయమ్।
తప్తం క్షిప్తం వరాక్వాథే శుద్ధిమాయాతి మాక్షికమ్॥

* మాక్షిక మన — నిమ్మ.

తా. మాక్షికమును చూర్ణముజేసి బట్టనమూటగట్టి ఆముదము మాదీఫల రసము అంటిగడ్డరసము అనువానిలో ప్రతివానిచే 2 గడియలు డోలాయంత్రమున వండిన మాక్షికము శుద్ధియగు. లేక మాక్షికమును నిప్పులోకాచి త్రిఫలకషాయములో వేసినను శుద్ధియగు.

(1) పలము మాక్షికమును తేనెతో మర్దించి ముద్దజేసి జవిలిబట్టన మూటగట్టి వులవకట్టు గోమూత్రము కలి వీనితో 1 జాము ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ డోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధియగు.)

(మాక్షికమును కలితో 1 దినము డోలాయంత్రమున నుడికించి చూర్ణముజేసి దానిని నొకపాత్రములోవేసి తేనె నెయ్యిబోసి 1 దినంబునిచి నున్నగ చూర్ణముజేసి యినుపపాత్రలోవైచి తేనే నెయ్యిబోసి 1 దినము వండి జెముడుపాలతో 1 దినము భావనజేసి యెండించి నెయ్యి తేనెతో 1 దినము మర్దించి అంధమూషలోనునిచి వండిన నందు గురివిందచాయవలె సత్త్వము దిగును.

మాక్షిక సత్త్వపాతనము.

శ్లో॥ ఏరండోత్థేన తైలేన గుంజా క్షౌద్రంచ * టంకణమ్ ।
మర్దితం తస్యవాపేన సత్త్వం మాక్షికజం భవేత్ ॥

తా. ఆముదము గురివిందపలుకులు తేనె వెలిగారము వీనినిజేర్చి నూరి మాక్షికముపై అగ్నిలో నునిచి యూదిన నందు సత్త్వము దిగును.

మాక్షిక గుణము.

శ్లో॥ శుద్ధంహితావ్యం సకలామయఘ్నం రసాదిధాతూంశ్చ వరం
ప్రపుష్యేత్ । దుర్మేహ దేహక్షయమారకంచ గుణోత్తరం
వృష్య రసాయనాగ్ర్యమ్ ॥

తా. శుద్ధమైన మాక్షికము సర్వరోగముల హరింపంజేసి రసాది ధాతువృద్ధిని గలుగంజేయునదిగ మష్టమేహమును శరీరక్షయమును హరింపంజేయునదిగ గుణకారిగ వీర్యవృద్ధికారిగ రసాయనోపయుక్తముగ నుండు.

శ్లో॥ సువర్ణ మాక్షికం స్వాదు తిక్తం వృష్యం రసాయనమ్ ।
చక్షుష్యం వార్తిహృత్కంఠ పాండుమేహ విషోదరమ్ ।

* వర్కారుత్.

అర్శశ్శోథ విషం కండూ త్రిదోషా నపినాశయేత్ ॥

తా. సువర్ణమాక్షికము రుచికరముగ వగరుగ వీర్యవృద్ధికారిగ నేత్రహితకారిగ నుండును. లింగావర్తి కంఠరోగము పాండువు ప్రమేహము విషదోషము వుదరము మూలవ్యాధి వాపు విషరోగము దురద త్రిదోషము వీనిని హరింపజేయునదిగ నుండు.

అపక్వమాక్షికదోషము.

శ్లో॥ మందానలత్వం బలహానిముగ్రాం విష్టంభితా నేత్ర గదాన్
సకుష్ఠాన్ । మాలస్య భేదవ్రణపూర్వకంచ శుద్ధ్యాది హీనం
ఖలుమాక్షికంతు ॥

తా. అశుద్ధమాక్షికము అగ్నిమాంద్యము బలహాని మలబద్ధము నేత్రరోగము కుష్ఠువు శిరోవ్రణము వీనిని గలుగంజేయు.

కాసీసభేదములు.

శ్లో॥ వాలుకాఖ్యం పుష్పపూర్వం కాసీసం ద్వివిధం స్మృతమ్ ।
శ్యామ పాండురవర్ణంచ ద్వయోః పూర్వం గుణాధికమ్ ॥

తా. వాలుకాసీసము పుష్పకాసీసము లన కాసీసము 2 విధంబులు. అందు మొదటిది నలుపువర్ణము 2 ది పాండువర్ణముగలదిగనుండు. వానిలో మొదటిది గుణాధిక్యతం జెందియుండు.

కాసీస నామములు.

శ్లో॥ కాసీసం ధాతుకాసీసం పాంసుకాసీస కేసరమ్ ।
అన్యం మాల్యరసం పుష్పకాసీసం నేత్రభూషణమ్ ॥

తా. కాసీసము ధాతుకాసీసము పాంసుకాసీసము కేసరము అన్యము మాల్యరసము పుష్పకాసీసము నేత్రభూషణము అనునవి కాసీసనామంబులు.

కాసీస శుద్ధి

శ్లో॥ సకృద్భృంగాంబునాస్విన్నం కాసీసం నిర్మలం భవేత్ ॥

తా. కాసీసమును గుంటగలగరాకురసముతో వండిన శుద్ధియగు.

* కాసీస మన - అన్నభేది.

కాసీస సత్త్వపాతనము

శ్లో॥ చతుర్విధంతుకాసీసం రక్తపీతసితాసితమ్। మర్దయేత్పిత్తవర్గే
నతిక్తకోశాతకీద్రవైః। కాసమర్ద్రద్రవైశ్చాపి మిత్రపంచక
సంయుతమ్।సత్వంచయష్టికాయంత్రేధ్మాతేసత్వంవినిశ్చితమ్।

తా. ఎఱుపు పసుపు తెలుపు నలుపు వర్ణభేదములవలన కాసీసము 4 విధంబులు. వానిని మనిషి గుఱ్ఱము నెమలి ఆవు మత్స్యము అనువాని చేదులతో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ మర్దించి పిదప చేదుబీరాకురసము కసివెంధాకురసము తేనె నెయ్యి వెలిగారము గురివిందపలుకులు బెల్లము అనువానితోడను మర్దించి బిళ్ళజేసి యష్టికాయంత్రమునం దునిచి యూదిన నందు సత్త్వము వెడలు. (దానిని మార్ణముజేసి పుటంబు లిడిన సిందూరించు.)

కాసీస గుణము.

శ్లో॥ కాసీస మమ్లం చక్షుష్యం కేశఘ్నం కుచరంజనమ్।
గరశ్లేష్మహరం వాత వ్రణదోష వినాశనమ్॥

తా. కాసీసము పుల్లగ నేత్రహితకారిగ వెంట్రుకల నశింపంజేయునదిగ స్తనరంజనకారిగ విష శ్లేష్మ వాత వ్రణదోషముల హరింపజేయునదిగ నుండు.

గైరిక భేదములు.

శ్లో॥ గైరికం త్రివిధం తత్ర రక్తంస్యాత్పూర్ణగైరికమ్।
పాషాణగైరికం చైకం తేషాం పూర్వం గుణాధికమ్॥

తా. రక్తగైరికము పూర్ణగైరికము పాషాణగైరికము అన * గైరికము 3 విధంబులు. అందు మొదటిది గుణాధిక్యంబు గలదిగ నుండు.

గైరిక శుద్ధి.

శ్లో॥ గైరికంతు గవాం దుగ్ధైర్భావితం శుద్ధిమాప్నుయాత్॥

తా. గైరికము ఆవుపాలతో భావనజేసిన శుద్ధియగు.

* గైరిక మన - కావిఱాయి.

గైరిక సత్వపాతనము.

శ్లో॥ గైరికం రక్తవర్గేణ పీతవర్గేణ భావితమ్।
సప్తాహం మర్దయేద్యామం మిత్రపంచక సంయుతమ్।
ఆధ్మాతం యష్టికాయంత్రే సత్వం ముంచతినిర్మలమ్॥

తా. కావిఱాయిని మంజిష్ఠ కుంకుమపువ్వు లక్క దాడింబకాయ రక్తచందనము దాసనము యెఱ్ఱగన్నేరు అను రక్తవర్గములతోడను కుసుంబ మోదుగు పసుపు మంజిష్ఠ మ్రానిగోరింట అను పీతవర్గములతోడను వేఱేసి దినములు భావనజేసి తేనె నెయ్యి వెలిగారము గురువిందపలుకులు బెల్లము అను మిత్రపంచకముతోడ 1 జాము మర్దించి బిళ్ళజేసి యష్టికాయంత్రమునందునిచి యూదిన నందు నిర్మలముగ సత్వము వెడలు.

గైరిక గుణము.

శ్లో॥ గైరికం మధురంనేత్రం దీపనం రక్తపిత్తజిత్।
వాంతితాప విషఘ్నంచ రజస్తంభ బలప్రదమ్॥

తా. కావిఱాయి మధురముగ నేత్రహితకారిగ అగ్నిదీపనకారిగ రక్తపిత్తముల హరింపంజేయునదిగ వాంతి జ్వర విషదోషముల బోనడచునదిగ రజస్తంభనకారిగ బలకారిగ నుండు.

అంజన భేదములు.

శ్లో॥ [చరకే] పుష్పనీలరసస్రోత సౌవీరపదపూర్వకమ్।
అంజనంపంచధాప్రోక్తం లక్షణాదిక్రమేణచ॥

తా. పుష్పాంజనము నీలాంజనము రసాంజనము స్రోతోంజనము సౌవీరాంజనము అన అంజనములు లక్షణాదిక్రమమువలన 5 విధంబులు,

టంకణ శంఖ వరాటాంజన గైరిక కాసీస భుజగశుద్ధి.

శ్లో॥ జంబీరాణాంద్రవేచైవ మాతపేధారయేద్దినమ్।
శుధ్యంతిటంకణంశంఖం వరాటాంజనగైరికమ్।
కాసీసంభుజగంచైవ శుద్ధంయోగేషుయోజయేత్॥

తా. వెలిగారము శంఖము గవ్వలు సౌవీరాంజనము పుష్పాంజనము నీలాంజనము స్రోతోంజనము రసాంజనము కావిఱాయి అన్నభేది భూనాగము అనువానిని నిమ్మ

పండ్లరసములో వైచి 1 దినము సూర్యపుటంబిడిన శుద్ధియగు. అట్టివాని నౌషధములలో ప్రయోగింపం జను.

అంజనపంచక శుద్ధి.

శ్లో॥ అంజనానివిశుధ్యంతి భృంగజస్వరసేనచ ॥

తా. పూర్వోక్త అంజనపంచకమును గుంటగలగరాకు రసముతో భావనజేసిన శుద్ధియగు.

అంజనపంచక గుణము.

శ్లో॥ పుష్పాంజనంసితంశుద్ధం హిమంసర్వాక్షిరోగజిత్ ।
నీలాంజనంకృష్ణవర్ణం నేత్రదోషక్షయాపహమ్ ।
* రసాంజనంతుపీతాభం విషనేత్రవికారనుత్ ।
స్రోతోంజనంపాండువర్ణం చాక్షుషంసర్వరోగజిత్ ।
సౌవీరంరక్తవర్ణంచ నేత్రకండూవిషాపహమ్ ॥

తా. పుష్పాంజనము తెల్లగ శుద్ధముగ శీతలముగ సర్వ నేత్రరోగముల హరింపం జేయునదిగ నుండు. నీలాంజనము నల్లగ నేత్రదోషము క్షయము వీనిని బోనడచునదిగ నుండు. రసాంజనము పచ్చగ విషదోషమును నేత్రరోగమును బోనడచునదిగ నుండు. స్రోతోంజనము పాండురవర్ణముగ నేత్రహితకారిగ సర్వరోగముల బోనడచునదిగనుండు. సౌవీరాంజనము యెఱ్ఱగ కంటిదురదను విషదోషమును హరింపంజేయునదిగనుండు.

శిలాజతూత్పత్తి.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] నిదాఘేఘర్మసంతప్తా ధాతుసారంధరాధరాః । నిర్యాసవత్ప్రముంచంతి శిలాజతుప్రకీర్తితమ్ ॥

తా. పర్వతము యెండచే తపింపబడుట వలన నందలి ధాతుసారము బంకవలె స్రవించిన శిలాజిత్తు యనంబడు.

---

* రసాంజనోత్పత్తి యెట్లనిన—దార్వీక్వాథసమాంశక్షీరే పాదపక్వం యదాఘనమ్ । తదారసాంజనం ఖ్యాతం నేత్రయోః పరమంహితమ్॥

శిలాజిత్తు భేదము.

శ్లో॥ శిలాజతుద్విధాప్రోక్తం గోమూత్రంగోరసాయనమ్ ।
కర్పూరపూర్వకంచాన్య ద్రక్తంచపాండురంపరమ్ ॥

తా. గోమూత్రశిలాజిత్తు కర్పూరశిలాజిత్తు అని శిలాజిత్తు 2 విధంబులు అందు మొదటిది గోమూత్రవర్ణ తుల్యముగనుండు. కర్పూరశిలాజిత్తు యెఱుపుగగాని తెల్లగ గానియుండు. అందు తెల్లనిది శ్రేష్ఠంబు.

శ్లో॥ క్షారామ్లగుగ్గులోపేత మూత్రపేష్యాపయేద్దినమ్ ।
స్వేదయేద్ఘటికామాత్రం శిలాజతువిశుధ్యతి ॥

తా. శిలాజిత్తు సర్జక్షారము యవక్షారము టంకణక్షారము నిమ్మపండ్లరసము గుగ్గిలచూర్ణము వీనితో 1 దినము యెండించి భావనజేసి 1 గడియ వండిన శుద్ధియగు.

కర్పూరశిలాజిత్తు శుద్ధి.

శ్లో॥ కర్పూరశిలధాతుశ్చ మృణాళరసమర్దితః ।
అథవోత్పలజైర్యామం సమ్యక్శుద్ధిర్భవిష్యతి ॥

తా. కర్పూరశిలాజిత్తును తామరతూండ్ల రసముతోగాని కలువగడ్డలరసముతో గాని యొకజాము మర్దించిన శుద్ధియగు.

శ్లో॥ గోదుగ్ధైస్త్రిఫలాక్వాథై ర్భృంగద్రావైశ్చమర్దయేత్ ।
ఆతపేదినమేకైకం తచ్ఛుద్ధంశుద్ధతాంవ్రజేత్ ॥

తా. కర్పూరశిలాజిత్తు నావుపాలు త్రిఫలకషాయము గుంటగలగరాకు రసము వీనితో 1 దినము యినుపఖల్వమున మర్దించి యెండనెండించిన శుద్ధియగు.

శ్లో॥ శిలాజిత్పలమాత్రంచ మర్ద్యంచోత్పలజైరసైః ।
ఆతపేఘటికాస్సప్త శుద్ధిర్భవతినిశ్చయమ్ ॥

తా. 1 పలము శిలాజిత్తును కలువగడ్డల రసముతో 7 గడియలు భావనజేసి యెండనెండించిన శుద్ధియగు

శ్లో॥ శిలాజతోష్షోడశాంశం మృద్వీకాయష్టిచందనమ్ ।
నారికేళోదకంక్షిప్త్వా డోలాయంత్రేణపాచయేత్ ।

తదుద్ధృత్యాతపేశోష్యం తత్తద్రోగానుసారతః।
సేవనాత్సర్వరోగఘ్నం కాంతిపుష్టిబలప్రదమ్॥

తా. శిలాజిత్తునకు 16 వ భాగము దీపద్రాక్షను యష్టిమధుకమును శ్రీగంధమును గలిపి నారికడపుకాయనీళ్ళతో డోలాయంత్రమున నుడికించి దానిందీసి యెండ నెండించి యనుపాన విశేషములతో సేవించిన సర్వరోగముల హరింపం జేయుటయే గాక శరీరకాంతిని పుష్టిని బలమును గలుగంజేయును.

శిలాజిత్తు గుణము.

శ్లో॥ శుద్ధోయంగిరితప్తకందరభవః పాండుప్రమేహజ్వర ప్లీహ
శ్లేష్మ మరుద్భవాగ్నిసద నత్వగ్దోషశోషాపహః। యక్ష్మ
న్మానకశోఫశర్కర కృమిహృన్మూలాఘ్న పిత్తాపహః। నశ్యే
చ్చోదర కామిలాశ్మరిజరాకృచ్ఛ్రించ పామాపహః॥

తా. శుద్ధిజేయబడిన శిలాజిత్తు పాండువు ప్రమేహము జ్వరము ప్లీహము శ్లేష్మరోగము వాతరోగము అగ్నిమాంద్యము కుష్ఠువు శోష రాజయక్ష్మ వున్మాదము శోఫ శర్కర కృమిరోగము అొమ్మనొప్పి మూలము ఆమ్లపిత్తము వుదరము కామిల అశ్మరి ముదిమి మూత్రకృచ్ఛ్రము గజ్జి వీనిని హరింపంజేయును.

అశుద్ధశిలాజిత్తు దోషము.

శ్లో॥ అశుద్ధందాహమూర్ఛాంచ భ్రమపిత్తాస్రశోణితమ్।
శిలాజతుప్రకురుతేమాంద్య మగ్నేశ్చవిడ్గ్రహమ్॥

తా. అశుద్ధశిలాజిత్తు దాహము మూర్ఛ భ్రమ పిత్తరక్తము రక్తవికారము అగ్నిమాంద్యము మలబద్ధకము మొదలగువానిని గలుగంజేయును.

శుద్ధశిలాజిత్తు పరీక్ష.

శ్లో॥ వహ్నౌక్షిప్త్వాథ వేద్యస్తు లింగాకారోహ్యధూమకః।
తృణాగ్రేణాంభసిక్షిప్తే హ్యధోగలతితంతువత్।
గోమూత్రిగంధంమలినం శుద్ధంజ్ఞేయంశిలాజతు।
సాధారణరసంకేచి ద్రసకర్మోపయోగిచ।
పూర్వశాస్త్రానుసారేణ వక్ష్యేతేలక్షణాదికమ్॥

తా. అగ్నిపైవేసినపొగ వెడలకుండుట పాకకాలమునందు లింగాకారమును జెందుట తృణాగ్రముతో నెత్తి యుదకములో వేసిన తంతువలె క్రిందవ్యాపించుట గోమూత్రమువంటి వాసనవెడలుట యిట్టి లక్షణములవలన శుద్ధశిలాజత్తని తెలియవలయు. ఈ శిలాజిత్తును సాధారణరసమని కొందరువైద్యశాస్త్రజ్ఞులు వచించెదరు. కావున దీనిని రసస్థానమున నుపయోగింపంజనదు.

సాధారణ రసములు.

శ్లో॥ కంపిల్లోలవణంగౌరీ పాషాణోనవసాగరమ్।
దరదోవహ్నిజారశ్చ గిరిసిందూరమేవచ।
కేదారశృంగిచేదష్టౌ సాధారణ రసాస్స్మృతాః॥

తా. కంపిల్లము సముద్రలవణము గౌరీపాషాణము నవాసాగరము యింగిలీకము వహ్నిజారము గిరిసింధూరము * కేదారశృంగి అననీ 8 యును సాధారణరసంబులు.

కంపిల్ల నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటు] గిరిమృద్గైరికంధాతూ రక్తాశ్మారక్తశాంతికృత్॥
తా. గిరిమృత్ గైరికధాతు రక్తాశ్మరి రక్తశాంతి అనునవి కంపిల్లనామములు.

కంపిల్ల భేదము.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] ఇష్టకాచూర్ణసంకాశం సవిరేకోహికథ్యతే।
సౌరాష్ట్రదేశఖనిజం కంపిల్లమితికీర్తితమ్॥

తా. సౌరాష్ట్రదేశముయొక్క గనియందు జనించినది కంపిల్లమనంబడు. అది యిటుకపొడివలెనుండును. మఱియునదే విరేచనోపయుక్తంబుగ నుండు.

కంపిల్ల శుద్ధి.

శ్లో॥ స్వేద్యంహారీతకీసారే కంపిల్లం శుద్ధతాంవ్రజేత్॥
తా. కంపిల్లమును చూర్ణముజేసి బట్టనమూటగట్టి డోలాయంత్రమున కరక్కాయల రసముతోగాని లేక కలితోగాని నుడికించినశుద్ధియగు.

---

* ముదారసింగు.

కంపిల్ల గుణము.

శ్లో॥ కంపిల్లకో విరేకీస్యా త్కటూష్ణో వ్రణనాశనః।
కఫకాసార్తిహారీచ జంతుకృమిహరోలఘుః॥

తా. కంపిల్లము విరేచనకారిగ నొకింత కటూష్ణముగలదిగ వ్రణము దగ్గు ఉబ్బసము జంతువులు కృములు వీనిని హరింపం జేయునదిగ లఘుకారిగనుండు.

బోళ శుద్ధి.

శ్లో॥ పలమాత్రం కృష్ణబోళం రక్తంవామర్దితంతతః।
అతిపేకాంజికేయామం భావ్యంశుద్ధిర్భవిష్యతి॥

తా. 1 పలము నల్లబోళమునుగాని లేక యెఱ్ఱబోళమునుగాని కలితో మర్దించి యొకజాము యెండనెండించిన శుద్ధియగు.

మస్తకి శుద్ధి.

శ్లో॥ జంబీరనీరకై ర్యామం భావయేదాతపేశథా।
అథవానరమూత్రేణ శుద్ధిర్భవతిమస్తకి॥

తా. మస్తకిని నిమ్మపండ్లరసముతోగాని లేక నరమూత్రముతోగాని యొక జాము భావనజేసి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు.

కఫరి శుద్ధి.

శ్లో॥ కఫరీంపలమాత్రంచ చూర్ణంకృత్వా విమర్దయేత్।
నరమూత్రేసప్తయామం డోలాయంత్రేపచేత్తథా
గోమూత్రేణద్వియామంచ పాచయేచ్ఛుద్ధిమాప్నుయాత్।
అథవాఘృతసంమిశ్రం పాచయేత్కఫరీశుచిః॥

తా. పలప్రమాణము కఫరిని చూర్ణముజేసి జమిలిబగుడ్డయందు మూటగట్టి నరమూత్రముతో 7 జాములును గోమూత్రముతో 2 జాములునుడోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధియగు. లేక దానినావునేతిలో కలిపివండినశుద్ధియగు.

మైలుతుత్థ శుద్ధి.

శ్లో॥ మయూరతుత్థం సంమర్ద్యం దధ్నాచ సహయోజయేత్।
లోహేస్తప్తం కృతం చాథ శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయమ్॥

తా. మైలతుత్తమును పెరుగుతో మర్దించి బిళ్ళజేసి పెంకులో నునిచి వేచ్చజేసిన శుద్ధియగు.

శ్లో॥ తుత్థస్య టంకణం పాదం చూర్ణయే న్మధు సర్పిషా।
తుత్థేన మిశ్రితం ధ్మాతం కోష్ఠయంత్రే దృఢాగ్నినా।
ద్రావితం ముంచతి సత్త్వం శుకతుండసమప్రభమ్॥

తా. మైలుతుత్తమునకు 4 వ భాగము వెలిగారము గలిపి చూర్ణముజేసి దానిని తేనె నెయ్యితో జేర్చి కోష్ఠయంత్రమునం దిడి దృఢాగ్నిలో నునిచి యూదిన ద్రవించి యందు అసత్త్వము వెడలు. ఆ సత్వము చిలుకముక్కు వన్నెతో సమానముగ నుండు.

పాలతుత్థ శుద్ధి.

శ్లో॥ పలమాత్రం క్షీరతుత్థం చూర్ణం కృత్వా విమర్దితమ్।
పటేబధ్వా శిలాచూర్ణ తోయే పాక్యం విశుద్ధ్యతి॥

తా. 1 పలము పాలతుత్తమును నూరి చూర్ణముజేసి జమిలిబట్టిన మూటగట్టి సున్నపునీళ్ళతో వండిన శుద్ధియగు.

గవ్వలు శంఖములు వీనిశుద్ధి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] వరాటశంఖం గోమూత్ర కూశ్మాండకరసద్ర
వైః। అమ్లే స్వకాంజికాభిశ్చ డోలా స్విన్నంచ శుద్ధ్యతి॥

తా. గవ్వలు శంఖములు వీనిని గోమూత్రము గుమ్మడుకాయరసము నిమ్మపండ్ల రసము కలి అనువానితో డోలాయంత్రమున వండిన శుద్ధియగు.

సర్జక్షార శుద్ధి.

శ్లో॥ సర్జక్షారం కాంజికేన మర్దయే ద్ఘటికాద్వయమ్।
అథవాచ గవాం మూత్రే శుద్ధి ర్భవతి నిశ్చయమ్॥

తా. సర్జక్షారమును 2 ఘడియలు కలితో గాని లేక గోమూత్రముతో గాని మర్దించిన శుద్ధియగు.

సర్జక్షారగుణము.

శ్లో॥ సర్జక్షారోఽగ్నిజననం గుల్మశూల నివారణమ్॥

తా. సర్జక్షారము అగ్నిమాంద్యము గుల్మము శూల వీనిని హరింపఁజేయు.

యవక్షార శుద్ధి.

శ్లో॥ యవక్షారం విమర్ద్యాథ తండులోదక మిశ్రితమ్ ।
ఆతపే ఘటికామాత్రం క్షిపేచ్ఛుద్ధి ర్భవిష్యతి॥

తా. యవక్షారమును పసిఁడుగుతో 1 ఘడియ మర్దించి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు.

యవక్షార గుణము.

శ్లో॥ దీపనం కఫవాతఘ్నం యవక్షారం వ్రణాపహమ్॥

తా. యవక్షారము అగ్నిదీపనమును గలుగఁజేయుటయేగాక కఫ వాత వ్రణముల హరింపఁజేయు.

పంచలవణ శుద్ధి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] సైంధవం కాంజికేభావ్యం భవేచ్ఛుద్ధి ర్ఘటీ
ద్వయే । అథవా ఛాగమూత్రేణ పాచితం శుద్ధి మాప్ను
యాత్ । నింబనీరేణసౌవర్చం భావయేచ్ఛుద్ధి మాప్ను
యాత్। బిడాలవణకం తక్రేభావయేచ్ఛుద్ధిమాప్నుయాత్।
లవణంకాచకం జ్ఞేయం తింత్రిణీజలఆతపే। సముద్రలవణం
లోష్ఠే తప్తంకుర్యాత్త్రియామకమ్। సమ్యక్ఛుద్ధంభవేద్వై
ద్య స్త్వౌషధేషు ప్రయోజయేత్॥

తా. సైంధవలవణమును 2 ఘడియలు కలితో భావనజేసి యెండ నెండించినను లేక గొఱ్ఱెపంచితముతో వండినను శుద్ధియగు. సౌవర్చలవణమును నిమ్మపండ్లరసముతో భావనజేసి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు. బిడాలవణమును పులిచల్లతో భావనజేసి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు. కాచలవణము చింతాపురసముతో భావనజేసి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు సముద్రలవణమును పెంకులోఁబోసి 3 జాములు వేయించిన శుద్ధియగు. ఇటుల శుద్ధిజేయుబడినవాని నౌషధములలో బ్రయోగింపందగు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] లవణాని క్షాళితాని సక్షారే ణాంభసాతపే।
శోషితాని విశుద్ధ్యంతి విజ్ఞేయం వైద్యపారగైః॥

తా. పంచలవణమును లక్షారోదకముతో గడిగి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు.

పంచలవణ గుణములు.

శ్లో॥ లవణం పంచధాభిన్నం సైంధవాదివిభేదతః । సైంధవం చి
క్కణం స్నిగ్ధం। ఫలకం శ్లేష్మముచ్యతే। విశీర్యమాణఫలకం
పాటలోఽనచశస్యతే। సైంధవం కఫవాతఘ్నం నిద్రాకుక్షిరు
జాపహమ్। సౌవర్చలంకృష్ణరక్తం గుల్మశూలరుజాపహమ్।
కించిత్పిత్తంబిడాపాండు కుక్షిరోగరుజాపహమ్। కాచోత్థం
కాచవర్ణంచకుక్షిరోగవినాశనమ్। సాముద్రంకుక్షిరోగఘ్నం
సర్వవాతవినాశనమ్॥

తా. లవణములు సైంధవాది భేదములచేత 5 విధంబులు. సైంధవలవణమునున్నగ ఘనముగ పలుకుగనుండు. ఇది ప్రశస్తమైనది. తరంగట తానే పలుకులై * పాటలవర్ణము గలదైయుండు సైంధవలవణ మప్రశస్తంబు. ఇది కఫ వాత నిద్ర కుక్షిరోగముల బోకడచు. సౌవర్చలవణము కృష్ణరక్తవర్ణముగలదిగ నుండుటయేగాక గుల్మ శూలరోగముల హరింపఁజేయు. బిడాలవణము పాండురవర్ణముగ నుండుటయేగాక యొకింత పిత్తకారిగనుండు. ఇది కుక్షిరోగము శరీరపీడను బోకడచు. కాచలవణము కాచవర్ణము గలదిగ నుండుటయేగాక కుక్షిరోగమును బోకడచు. సముద్రలవణము కుక్షిరోగమును సమస్త వాతరోగములను బోకడచు.

త్రికటుక శుద్ధి.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] శుంఠీంసి స్త్వక్కృతాంచాథశిలాక్షారంవిలే
పయేత్। నిక్షిపేదాతపేయామం సమ్యక్ఛుద్ధి ర్భవేద్ధ్రువమ్।

* ఎఱ్ఱఁదు తెలుపుకలిసిన యెఱుపువర్ణము.

వైదేహీం చిత్రకరసే * హ్యాతపే భావయేత్తథా। సమ్యక్ఛుద్ధిర్భవేదేతాం రసయోగేషు యోజయేత్। మరీచమమ్లతక్రేణ భావితం ఘటికాత్రయమ్। లోషేతతస్తప్తకృతం శుద్ధిర్భవతి మారిచమ్॥

తా. శొంఠిపైబెరడునుదీసి క్రొత్తసున్నము బట్టించి జాము యెండ నెండించిన శుద్ధియగు. పిప్పలిని చిత్రమూలరసముతో 2 ఘడియలు భావనజేసి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు. మిరియముల పులిచల్లతో 3 ఘడియలు భావనజేసి పెంకులోబోసి వేయించిన శుద్ధియగు. ఇటుల శుద్ధిజేయఁబడినవానిని రసౌషధములయందు జేర్చికొనవలయు.

గజపిప్పలి శుద్ధి.

శ్లో॥ కాంజికే భావితా యామం శుద్ధా వారణపిప్పలీ।
అజామూత్రేణ భావ్యేత శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయమ్॥

తా. గజపిప్పళ్ళను కలితో గాని లేక మేకపంచితముతో గాని 1 జాము భావనజేసి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు.

నల్లమందు శుద్ధి.

శ్లో॥ సిద్ధసంగ్రహే] గజకర్ణదలే బద్ధ్వా హ్యఫేనం శోధయేద్భిషక్।
డోలాయంత్రే పయఃపూర్ణే పాచితం యామమాత్రకమ్॥

తా. నల్లమందును బలురక్కసియాకులో నునిచి మూటగట్టి యావుపాలతో డోలాయంత్రమున 1 జాము వండిన శుద్ధియగు.

ఇంగువ శుద్ధి.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] పద్మపత్రరసే యామ మాతపే భావితం విదుః।
రామఠం శుద్ధిమాప్నోతి రసయోగేషు యోజయేత్॥

తా. ఇంగువను తామరపాకురసముతో 1 జాము యెండను భావనజేసిన శుద్ధియగు. అట్టిదానిని రసయోగములలో నునిచికొనందగు.

* నిక్షిపేద్ఘటికాద్వయమ్॥

జీలకఱ్ఱ శుద్ధి.

శ్లో॥ ద్విజీరం కాంజికే తాపే క్షిపేద్యామద్వయం పునః।
తతోఽగ్నినా క్వచిత్తప్తం కృత్వా శుద్ధిర్భవిష్యతి॥

తా. జీలకఱ్ఱ నల్లజీలకఱ్ఱ అను నీరెంటిని కలితో దడిపి 2 ఝాములు యెండనెండించి యొకింత వేయించిన శుద్ధియగు.

ఆముదపువిత్తులు నేలదంతివిత్తులు వీనిశుద్ధి.

శ్లో॥ గంధర్వహస్తబీజాని నారికేళోదకాంతరే।
యామమాత్రం పచేచ్ఛుద్ధిర్దంతిబీజం పచేత్తథా॥

తా. ఆముదపువిత్తులు నేలదంతివిత్తులు వీనిపై పొట్టుదీసి టెంకాయనీరుతో 1 ఝాము వండిన శుద్ధియగు.

ముష్టివిత్తుల శుద్ధి.

శ్లో॥ బీజాని విషముష్టేశ్చ ఝిల్లికా మూలజే రసే।
పాచితం త్రిఘటీమాత్రం శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయమ్॥

తా. ముష్టివిత్తులను కత్తితోడ తునుకలుగజేసి చిల్లివేళ్ళరసముతో 3 ఘడియలు వండిన శుద్ధియగు.

నేపాళ శుద్ధి.

శ్లో॥ నిస్త్వచం చైవ నేపాళం కుమారీరసజేన చ।
గుడోదకేన గోక్షీరైర్గోఘృతేన పృథక్పృథక్।
పాచితం శుద్ధిమాప్నోతి వైద్యశాస్త్రవినిశ్చితమ్॥

తా. నేపాళములపై పొట్టువొలిచి యందల యగరులందీసి కలబందరసము పానకము ఆవుపాలు అనువానితో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నుడికించిన శుద్ధియగు.

వసనాభి శుద్ధి.

శ్లో॥ విషంతు ఖండశః కృత్వా వస్త్రఖండేన బంధయేత్।
గోమూత్రమధ్యే నిక్షిప్య స్థాపయేదాతపే త్ర్యహమ్।
గోమూత్రంతు ప్రదాతవ్యం నూతనం ప్రత్యహం బుధైః।

త్ర్యహాత్తేతము ద్ధృత్య శోషయేన్మృదుపేషయేత్ ।
శుద్ధ్యత్యేవం విషంచైవ యోగ్యంభవతిచాత్రిజిత్ ॥

వసనాభిని తుంకలుగ కత్తరించి బట్టలో మూటగట్టి యొకకుండలో వైచి అందు వసనాభి మునుగునట్లుల గోమూత్రముబోసి 3 దినములు యెండలో నుండవలయు ప్రతి యా కుండయందలి గోమూత్రమును ప్రతిదినము దీసివేసి క్రొత్తగగోమూత్రమును బోయుచుండవలయు. ఇట్లుల 3 దినములుజేసి 4 వ దినంబున వసనాభిని బైటికిదీసి చక్కగ నెండించిన శుద్ధియగు. దీనినౌషధముల యందు జేర్చునెడ చక్కగ చూర్ణముజేసి చేర్చవలయు. ఇది సర్వపీడల బోకషము.

సర్వద్రవ్య శుద్ధులు.

శ్లో॥ క్షీరాజ్యేగంధకంశుద్ధ్యే త్తాళంకూశ్మాండజైర్ద్రవైః । ఆర
నాళేదతుత్థంతు జంబీరామ్లేమనశ్శిలా । మయూరతుత్థంలుం
గామ్లే గోమూత్రేణవిషంహరేత్ । దంతిబీజానిపయసా శులు
త్థేనతుమాక్షికమ్। అజామూత్రేణవైక్రాంతంటంకణంకాం
జికేనతు । జంబీరామ్లేణతుత్థారం దరదంతేనశుధ్యతి। తీక్ష్ణం
గోమూత్రికైశ్శుధ్యే న్మండకంత్రిఫలారసైః। కృష్ణైరిమేదో
జంబూత్వగ్రసైర్ధాత్రీఫలస్యచ । అతిపేశోమయిత్వాచాప్య
యోవారితరంభవత్ । గైరికంతుగవాందుగ్ధే భావితంశుద్ధ
ముచ్యతే। అంజనానివిశుధ్యంతిభృంగస్వరససేచనాత్ ।నర
మూత్రే చాఖువిషం పచే ద్దోలాఖ్యయంత్రకే । యామ
మాత్రం విశోష్యాథగోక్షీరేభావితంశుచిః । గౌరీపాషాణకం
పీతం రసబంధపురస్సరః। హారిద్రాస్వరసేస్విన్నే యామేన
పరిశుధ్యతి ॥

తా॥ గంధకము ఆవుపాలు ఆవునెయ్యి వీనిలోనుడికించిన శుద్ధియగు తాళకమును రేకులుగనొలిచి గుమ్మడుకాయ నీరులోనుడికించిన శుద్ధియగు. మైలతుత్తమును కలితోనూరి నెట్టినగువరకు కాల్చిన శుద్ధియగు. మణిశిలను నిమ్మపండ్లరసముతో నుడికించిన శుద్ధియగు. పాలతుత్తమును మాదీఫలరసముతో నూరి నెట్టినగువరకు గాల్చిన శుద్ధియగు. వసనాభిని గోమూత్రముతో 3 దినములు నానబెట్టిన శుద్ధియగు. (నేపాళములు) నేలదంతివిత్తులు వీనిని పై పొట్టుదీసి పాలతోనుడికించిన శుద్ధియగు. మాక్షిక

మును వులవకట్టులో నుడికించిన శుద్ధియగు. వైక్రాంతమును మేకమూత్రముతో వండిన శుద్ధియగు. వెలిగారమును కలితోనూరి కాల్చిన శుద్ధియగు. ఉమ్మెత్తవిత్తులు నిమ్మపండ్ల రసములో నానబెట్టిన శుద్ధియగు. ఇంగిలీకమును నిమ్మపండ్లరసముతో నూరియెండించిన శుద్ధియగు. ఇనుమునుగాని లేక చిట్టెమునుగాని గోమూత్రముతో కాచిన శుద్ధియగు. ఉక్కును త్రిఫలకషాయముతో కాచిన శుద్ధియగు. ఇనుము వుక్కు వీనిని నల్లతుమ్మ చెక్కరసము నేరేడు చెక్కరసము వుసిరికపండ్లరసము అనువానితోనూరి యెండ నెండించిన శుద్ధియగు. పిదప దానిని చూర్ణముజేసి నీళ్ళపైవైచిన తేలును. కావితాయి నావుపాలతో భావనజేసిన శుద్ధియగు అంజనపంచకముల గుంటగలగరాకు రసముతో భావనజేసిన శుద్ధియగు. ఉల్లిపాషాణమును నరమూత్రముతో 1 జాము డోలాయంత్రమున వండి యావుపాలలో భావనజేసి యెండించిన శుద్ధియగు. గౌరీపాషాణమును రసబంధపు రసములతో 1 జామువండి పసుపునీరును చల్లి యావిరికొల్పిన శుద్ధియగు

ద్రవ్యశుద్ధ ఉపరసమాలిక.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] శాలిధాన్యామ్ల సంఘృష్ట మభ్రకం శుద్ధ
మిష్యతే। విషంత్రిరాత్రముషితం గోమూత్రేశుద్ధమీరితమ్।
అతసాంగారైశ్చ గోమూత్రే క్షిప్తేత్త్రాయసంమలమ్। పురా
తనం భూమికందం సప్తవారంవిశుధ్యతి । పలాశద్రవతాళా
భ్యాంవంగం భస్మీభవేత్క్షణాత్ । శిలార్కదగ్ధతోనాగం
తామ్రమాజ్యేన గంధకాత్ । శ్రీ స్తన్యేహింగుళంతీక్ష్ణం
తారంస్నుక్షీరతాపనాత్। నాగభస్మశిలాభ్యాంతు హేమ
ధాత్వాదయస్తథా । అజామూత్రేణలోహంతు శిలాగో
మూత్రభావితా కషరీవరమూత్రేణ భావితా శుద్ధముచ్యతే।
మాక్షికంకదళీతోయైః పాచయేత్తుభిషగ్వరైః । క్షీరేణటం
కణంచాథ గంధకంతు విపాచయేత్। కూశ్మాండనీరే తాళం
చ తుత్థంజంబీరజైర్ద్రవైః । దీప్యకంచూర్ణతోయేన గౌరీం
జంబీరవారిణా।సప్తాహంగవ్యతక్రస్థావిశుద్ధాస్యాద్వరాటికా।
క్షీరంచమాషయూషాభ్యాం భావ్యేహింగుళటంకణే । నిర్ది
గ్ధికామృతాముస్తా వాసారిష్టకమూలకైః। త్రిఫలాక్వాథతో

యేన గుగ్గులుం శోధయే ద్భిషక్ । అనుక్తానిచ సర్వాణిగో
మూత్రేణ విభావయేత్ । జంబీరనీరై స్సప్తాహం భావ
యిత్వావిశుధ్యతి॥

తా. అభ్రికమును వడ్లు పులికడుగు వీనితో నుద్దిన శుద్ధియగు. వసనాభిని గోమూత్రములో 3 దినములు నానబెట్టిన శుద్ధియగు. ఇనుమును భూమిలోని ప్రాతచిట్టెమును తానికట్టెనిప్పులలో 7 మార్లు కాచి 7 మార్లు గోమూత్రముతో చల్లార్చిన శుద్ధియగు. వంగమును మోదుగరసము తాళకము వీనితో నూరి పుటంబులిడిన భస్మంబగు. నాగమును మణిశిల జిల్లేడుపాలు వీనితో నూరి పుటంబులిడిన భస్మంబగు. గంధకమును నేతితో నూరి తామ్రముపై లేపనము జేసి పుటంబులిడిన తామ్రము భస్మంబగు. ఇంగిలీకమును చనుబాలతో నూరి పుటంబిడిన భస్మంబగు. వెండి నెఱ్ఱగకాల్చి బొంత జెముడు పాలలో నద్దిన శుద్ధియగు. నాగభస్మము మణిశిల వీనితో స్వర్ణాదిధాతువులు భస్మంబులగు. లోహమును గొఱ్ఱెపంచితముతో పుటంబులిడిన భస్మంబగు. శిలాజిత్తు గోమూత్రముతో శుద్ధంబగు, కపురి నరమూత్రముతో భావనజేసిన శుద్ధియగు. మాక్షికమును అరటిరసముతో వండిన శుద్ధియగు. వెలిగారమును పాలతో వండిన శుద్ధియగు. గంధకమును పాలతో వండిన శుద్ధియగు. తాళకమును గుమ్మడుకాయ నీరుతో వండిన శుద్ధియగు. మైలుతుత్తమును నిమ్మపండ్లరసముతో వండిన శుద్ధియగు. ఓమమును సున్నపునీళ్ళతో వండిన శుద్ధియగు. గౌరీపాషాణమును నిమ్మపండ్ల రసముతో వండిన శుద్ధియగు. గవ్వల నావుచల్లతో 7 దినములు వండిన శుద్ధియగు. ఇంగిలీకము వెలిగారము వీని నావుపాలతోను మినపకట్టుతోను భావనజేసిన శుద్ధియగు. గుగ్గిలమును ములక తిప్పతీగ తుంగముస్తెలు అడ్డసరము వేప అనువాని వేళ్ళరసముతోను త్రిఫలకషాయముతోను వండిన శుద్ధియగు. మఱియు జెప్పంబడని సర్వద్రవ్యముల గోమూత్రము నిమ్మపండ్లరసము వీనిలో ప్రతిదానిచే నేడేసి దినములు భావనజేసిన శుద్ధియగు.

* కంకుష్ఠ భేదము.

శ్లో॥ నాళీకం రేణుకంచేతి కంకుష్ఠం ద్వివిధంమతమ్ ।
నాళీకంపీతవర్ణం చాప్యన్యం సిలం ప్రభం భవేత్ ॥

తా. నాళికము రేణుకము అన కంకుష్ఠము 2 విధంబులు. అందు పచ్చగనుండునది నాళికమనియు నీలముగ నుండునది రేణుకమనియు జెప్పంబడు.

* కంకుష్ఠమున—ముదారుసింగు.

కంకుష్ఠ శుద్ధి.

శ్లో॥ కంకుష్ఠం శుద్ధి మాయాతి త్రిధా విశ్వాంబుభావితమ్॥

తా. కంకుష్ఠమును శొంఠిరసముతో 3 మార్లు భావనజేసిన శుద్ధియగు.

కంకుష్ఠ గుణము.

శ్లో॥ కంకుష్ఠం తిక్తకటుకం * వీర్యే చోష్ణం ప్రకీర్తితమ్ ।
(వ్రణోదావర్తశూలఘ్నం గుల్మప్లీహగదాపహమ్॥

తా. కంకుష్ఠము వగరు కారము ఉష్ణవీర్యము గలదిగ (కడు లేఖనకారిగ) వ్రణము ఉదావర్తము శూల గుల్మము ప్లీహము (రసదోషము జంతువులు) వీని పోకడమునదిగా నుండు.

స్వర్ణాది సర్వలోహనామములు.

శ్లో॥ శుద్ధంలోహం కనకరజతం భానులోహాశ్మసారమ్ । పూతి
లోహద్వితయముదితం నాగవంగాభిధానమ్ । మిశ్రంలోహం
పిత్తళంకాంస్యవర్తంధాతుర్లోహేలోహక్ష్మావికారాస్త్రథైతే ॥

తా. బంగారు వెండి తామ్రము యినుము 2 విధములైన పూతిలోహములు నాగము వంగము అననీ 8 శుద్ధలోహంబులును యిత్తడి కంచు వార్తలోహము ధాతులోహము అన 4 మిశ్రలోహంబులును భూవికారంబులు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] స్వర్ణంతారంతామ్రనాగం వంగంకాంతంచ
తీక్ష్ణకమ్ । ముండాంతమష్టధాలోహం కాంస్యారంఘోషకం
త్రిధా । ఉపలోహాస్సమాఖ్యాతా మండూరోముండకిట్టకమ్।
ఏతద్ద్వాదశధాశోధ్యా మార్యాస్తాస్స్యాః పుటాదిషు ॥

తా. బంగారు వెండి తామ్రము నాగము తగరము కాంతము ఉక్కు యినుము అననీ 8 అష్టలోహంబులనియు కంచు యిత్తడి ఘోషకము అననీ 3 లోహములోడ నామద్వయముచే వెలయు. మండూరము ముండకిట్టమును చిట్టెముగ జేయుటచే నాలుగు నయ్యేడి లోహములు కృత్రిమలోహములనియు ఉపలోహములనియు జెప్పంబడు. ఈ 12 విధములైన లోహములను శుద్ధిజేసి పుటంబులిడుటచే భస్మము జేయందగు.

* తీక్ష్ణోష్ణంచాతిలేఖనమ్ (గుల్మోదావర్త శూలఘ్నం రసజంతు వ్రణాపహమ్॥

సర్వలోహ శుద్ధి.

శ్లో॥ త్రిక్షారం పంచలవణం తప్త్వా చామ్లేన భావయేత్ ।
కాంస్యారఘోషపత్రాణి తేనపత్రాణి లేపయేత్ ॥

తా. సర్జక్షారము యవక్షారము వెలిగారము పంచలవణములు వీనిని నిమ్మపండ్ల రసముతో నూరి కంచు యిత్తడి ఘోషము అనువాని రేకులపై లేపనముజేసి నిప్పులో గాచి నిమ్మపండ్లరసములో నద్దిన నవి శుద్ధియగు.

శ్లో॥ తైలే తక్రే గోమూత్రే హ్యారనాళామ్లతక్రకే ।
స్వర్ణాని సర్వలోహానాం శుద్ధి ర్భవతి నిశ్చయమ్॥

తా. బంగారుమొదలగు సర్వలోహముల రేకులను కాచి నువ్వుల నూనె పులక కట్టు గోమూత్రము పుల్లనికలి పులిచల్ల అనువానిలో ప్రతిదానియందు నేడేసుమార్లు నద్దినవవి శుద్ధియగు. మఱియు సీసము తగరము అన నీరెంటిని నేడేసుమార్లు కరిగి నువ్వుల నూనె మొదలగువానిలో నేడేడుమార్లు బోసిన శుద్ధియగు.

సర్వలోహభస్మకరము.

శ్లో॥ శుద్ధ్వా గజపుటే పక్త్వా శుద్ధమాయాతి నాన్యథా ।
తామ్రపర్ణవదేణ తేషాం కృత్వా సర్వత్ర యోజయేత్॥

తా. శుద్ధిచేయబడిన సర్వమైన లోహరేకులను సమభాగముగ శుద్ధిచేసిన గంధకమును గ్రహించి జిల్లేడుపాలతో నూరి వానిపై లేపనముజేసి మూషలో నునిచి తామ్రమువలెనే గజపుటంబులిడిన సర్వలోహములు భస్మంబులగు. అట్టిభస్మముల సర్వప్రయోగములయందు నునిచికొనం దగు.

నవలోహవివరము.

శ్లో॥ సువర్ణం రజతం తామ్ర మయో నాగంచ వంగకమ్ ।
రీతికా కాంస్యవర్తాని లోహా నవ తథా విధుః॥

తా. సువర్ణము రజతము తామ్రము యినుము సీసము తగరము యిత్తడి కంచు వర్తలోహము అనునవి నవలోహంబులు.

సువర్ణ నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ]స్వర్ణంసువర్ణకనకో జ్జ్వలకాంచనానికల్యాణహాటకహిరణ్యమనోహరాణి।గాంగేయగైరికమహారజతాగ్నివీర్యరత్నాంగహేతుతపనీయకభాస్కరాణి ॥

తా. స్వర్ణము సువర్ణము కనకము ఉజ్జ్వలము కాంచనము కల్యాణము హాటకము హిరణ్యము మనోహరము గాంగేయము గైరికము మహారజతము అగ్నివీర్యము రత్నాంగహేతు తపనీయకము అనునవి సువర్ణనామంబులు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] జాంబూనదం జాతరూపంహిరణ్యంహేమహాటకమ్। చామీకరం చారుపుష్పం సువర్ణ స్వర్ణకాంచనమ్ ।
తపనీయం శాతకుంభం రుక్మం కనకమేవచ । మహారజతమాగ్నేయం గాంగేయం భర్మ కర్బురమ్ ॥

తా. జాంబూనదము జాతరూపము హిరణ్యము హేమము హాటకము చామీకరము చారుపుష్పము సువర్ణము స్వర్ణము కాంచనము తపనీయము శాతకుంభము రుక్మము కనకము మహారజతము ఆగ్నేయము గాంగేయము భర్మము కర్బురము అనునవి సువర్ణ నామంబులు.

సువర్ణశుద్ధి.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] సువర్ణం రక్తమృత్స్నాచ లేపితంతాత్యశుధ్యతి । తత్సువర్ణందళంకృత్వా సూక్ష్మాంకుర్యాద్విచక్షణః ।
జంబీరసరేణ హేమమాక్షికంమర్దితంభిషక్ । తద్దళే లేపితం దంతిపుటందేయంశరావకే । భస్మీభవతి శీఘ్రేణమాత్రకార్యాబిచారణా ॥

తా. బంగారు ఎఱ్ఱమన్నులో పొదిగి కొలిమిలో నూదినశుద్ధియగు. పిదప దానిని సన్నపురేకులుగ జేయించి దానిపై హేమమాక్షికమును నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి లేపనముజేసి యెండించి మూకుడులోనునిచి దానిపై మఱియొక మూకుడును మూసి మూడుచీలమన్ను లిచ్చి 3 గజపుటంబులిడిన బంగారుభస్మంబగు.

సువర్ణసిందూర విధి.

శ్లో॥ తద్భస్మ రవిదుగ్ధేన చాశ్వత్థత్వగ్ద్రవేణచ ।
హింగుళంభస్మతుల్యంచ దత్వాతుల్యంవిమర్దయేత్ ।
మర్కటీమూలజద్రావై ర్హంసపాదిరసేనచ।
మర్దయేచ్చచతుర్యామాన్ పుటమారణ్యకోత్పలైః ।
కరిసంజ్ఞంపంచదేయం సిందూరంభవతిధ్రువమ్ ॥

తా. ఆబంగారు భస్మమును జిల్లేడుపాలతోను రావిచెక్కలరసముతోను మర్దించి యాబంగారు భస్మమునకు సమముగ శుద్ధిజేసిన యింగిలీకమును జేర్చి ఖల్వములో నునిచి రేటకోవెల వేళ్ళరసము హంసపాదియాకు రసము అనువానితో 4 ఝాములు మర్దించి యెరుపిడకలతో 5 గజపుటంబులిడిన సువర్ణము శీఘ్రముగ సిందూరించు.

ప్రకారాంతర సువర్ణభస్మము.

శ్లో॥ శుద్ధంస్వర్ణదళంకృత్వా చేఞ్చుకస్వరసేనచ ।
గంధకంమర్దితంచాత్ర దళేకుర్యాద్విలేపనమ్ ।
ఆతపేతాపయేత్తీవ్రే తద్విలేప్యముహుర్ముహుః ।
అరణ్యోత్పలకేదత్వా పుటమేకంశరావకే ।
గంధంతత్సర్వపాదాంశం పునర్దత్వాఞ్చుకేరసే ।
పునఃపుటత్రయేపాచ్యం భస్మీభవతిహాటకమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన బంగారును రేకులుగ జేయించి వానిపైశుద్ధిజేసిన గంధకము చెంచుకు రసములోనూరి లేపనముజేసి యెండనెండించవలయును. ఇటుల 7 మార్లులేపనముజేసి యెండించి మూకుడులోనునిచి చీలమన్నులిచ్చి యెరుపిడకలతో 1 గజపుటంబిడి సాంగశీతలమునదీసి యారేకులకు 4 వ భాగము శుద్ధిజేసినగంధకమును గ్రహించి చెంచుకు రసముతో నూరి 7 మార్లుబట్టించి యెండించి యెరుపిడకలతో 8 గజపుటంబు లిడి బంగారుభస్మంబగు. (ఇట్టిభస్మమును క్షయరోగములయందుపయోగింపందగు.

స్వర్ణ భస్మము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] హేమ్నఃపాదం మృతంసూతం పిష్టమమ్లేన కేనచిత్ । పత్రే లిప్త్వా పుటేభిచ్చా దష్టభిర్మ్రియతేధ్రువమ్॥

తా. శుద్ధిజేసిన బంగారును రేకులుజేయించి సన్నముగ టంకణపు రేకులవలె సూక్ష్మముగ కత్తిరించి దానికి 4 వభాగము రసభస్మము జేర్చి నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించి రేకులపైలేపనముజేసి యెండనెండించి ప్రమిదెల సంపుటములోనునిచి చీలమన్నులిచ్చి పుటంబిడి సాంగశీతలమునదీసి యాసువర్ణపురేకులకు 6 వ భాగము రసభస్మము గలిగి నిమ్మపండ్ల రసముతో మరలమర్దించి 8 పుటంబులిడిన సువర్ణము శుద్ధభస్మంబగు!

శుద్ధిజేసిన బంగారు 1 భాగము శుద్ధిజేసిన రసభస్మము 2 భాగములు. ఇటుల వీని నేకముజేసి యుదకముతో మర్దించి యందలి నీరును వడసి ముద్దజేసి దానికర్ధభాగము శుద్ధిజేసిన గంధకమును యింగిలీకమును జేర్చి ప్రమిదెలోనునిచి చీలమన్నులేపనముజేసి పుటంబిడిన భస్మంబగు. పిదప దానికి $\frac{1}{4}$ భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకమును యింగిలీకమును జేర్చి 2 పుటంబులిడిన బంగారము శుద్ధముగ భస్మంబగు.)

స్వర్ణ ద్రుతి.

శ్లో॥ ఇంద్రగోపకసూతంతు దేవదాళీఫలద్రవైః ।
భావితంచైకవింశాహం ద్రుతేహేమ్నిప్రదాపయేత్ ।
కించిత్కించిత్సమాయాతియావత్తిష్ఠతిసూతవత్ ॥

తా. ఇంద్రగోపపురుగులు పాదరసము వీనిచూర్ణమును దేవదాళీ ఫలరసముతో 21 మార్లుభావనజేసి పిదపసువర్ణ భస్మమును కరిగి రసమువలె ద్రుతియగువరకు యాచూర్ణమును కొంచెకొంచెముగ వేయుచుండవలయును,

సువర్ణభస్మగుణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] మూర్ఛోన్మాదాచ యక్ష్మాణం గ్రహణీంచ విశేషతః। నాశయేత్సర్వరోగాంశ్చ సాధ్యాసాధ్యాంశ్చ దుస్తరాన్ । తత్తద్రోగానుపానేన ప్రయుంజీత భిషగ్వరః ।

తా. సువర్ణభస్మము నానారోగానుపానములతోడ నొసంగిన అసాధ్యంబులై సాధ్యాసాధ్యంబులుగనుండు సర్వరోగములను నివారింపంజేయును యోగాక మూర్ఛ వున్మాదము రాజయక్ష్మ గ్రహణి అనువానిని విశేషముగ హరింపంజేయు,

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] సువర్ణంతుశుభవేత్స్వాదు తిక్తంస్నిగ్ధంహిమం
గురు। బుద్ధివిద్యాస్మృతికరం విషహారిరసాయనమ్॥

తా. శుద్ధిసువర్ణభస్మము వగరుగ శీతకారిగ జడముగ బుద్ధి విద్యాస్మృతుల గలుగంజేయునదిగ రసాయనము వలన విషమును బోకడచునదిగనుండు.

స్వర భస్మహర రోగములు।

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] ఏతద్భస్మసువర్ణజంకటుఘృతో పేతంద్విగుం
జోన్మితమ్। లీఢంహంతినృణాంక్షయాగ్నిసదనంశ్వాసంచకా
సారుచిమ్। ఓజోధాతువివర్ధనంబలకరంపాండ్వామయధ్వంస
నమ్।పథ్యంసర్వవిషాపహంగరహరంసుప్తగ్రహణ్యార్తిజిత్॥

తా. సువర్ణభస్మము 2 గురగింజలయెత్తును కటుకరోహిణి ఘృతము అనువానితోడసేవించిన క్షయాగ్నిమాంద్య శ్వాస కాసారుచుల హరింపంజేయుటయేగాక ఓజోవృద్ధినిధాతువృద్ధిని బలమును శరీరారోగ్యమును గలుగంజేసి పాండువుసర్వవిషదోషము కృత్రిమవిషదోషము దుష్టగ్రహణి అనువానిని హరింపంజేయు.

సువర్ణభస్మ గుణము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే]స్నిగ్ధంమేధ్యంవిషగరహరంబృంహణంవృష్య
మగ్ర్యం। యక్ష్మోన్మాదం ప్రశమనం రోగజాలప్రమాథి।
మేధాబుద్ధిస్మృతిసుఖకరం సర్వనేత్రామయఘ్నం। రుచ్యం
దీప్తంప్రశమనకరంస్వాదుపాకంసువర్ణమ్॥

తా. సువర్ణభస్మము స్నిగ్ధముగ పరిశుద్ధముగ విషకృత్రిమవిషముల బోకడచునదిగ శరీరపుష్టికారిగ కడువీర్యవృద్ధికారిగ రాజయక్ష్మోన్మాదముల హరింపంజేయునదిగ రోగసమూహమును బోనడచునదిగ మేధబుద్ధిస్మృతి సుఖంబుల గలుగంజేయునదిగ సర్వనేత్రరోగముల బోనడచునదిగ రుచికారిగ అగ్నిమాంద్యమును బోనడచునదిగ పాకమువలన రుచికరముగ నుండు.

అశుద్ధసువర్ణభస్మ గుణము.

శ్లో॥ సౌఖ్యంవీర్యంబలంహంతి రోగంవర్ణంకరోతిచ।
అశుద్ధమమృతంస్వర్ణం తస్మాచ్ఛుద్ధంచమారయేత్।

తా. అశుద్ధమైన సువర్ణభస్మము సౌఖ్య వీర్యబలముల బోనడచుటయేగాక రోగమును దుష్టమైన వర్ణమును గలుగంజేయు. కావున బాగుగ శుద్ధిజేయబడిన సువర్ణమునే భస్మము జేయవలయు.

హేమ పరీక్ష.

శ్లో॥ ఘృష్టేకుంకుమసంకాశం ఛేదేసిందూరసన్నిభమ్।
శిరీషపాకకందాహే మార్దవే సికతోపమమ్।
స్వాదుస్నేహనిభంస్నిగ్ధం పారదేనసమంగురు।
బహుమూల్యమితిఖ్యాతం స్వర్ణంషడ్విధలక్షణమ్॥

తా. ఒరసినకుంకుమవలె నెఱ్ఱగనుండుట ఛేదించిన సిందూరమువలె నుండుట కాచినదిరిసెనపు పువ్వువంటి పాకముగలదై యిసుకవలె మృదువుగ నుండుట రుచి మెఱపు స్నిగ్ధముగలదిగ నుండుట పాదరసమువలె బరువుగనుండుట వెలయధికముగ నుండుట యీ 6 లక్షణములు స్వర్ణమునందుండు.

రజత నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] రూప్యకంరజతంతారంత్రపుభీరుధిరాహ్వయమ్।
కలధౌతంతప్తరూపం రుధిరంచంద్రహాసకమ్॥

తా. రూప్యకము రజతము తారము త్రపుభి రుధిరాహ్వయము కలధౌతము తప్తరూపము రుధిరముచంద్రహాసకము అనునవి రజతనామంబులు.

రజత శుద్ధి.

శ్లో॥ [చింతామణౌ]అథరౌప్యదళంవహ్నౌ కర్కోటీకందకద్రవైః।
భావితంసప్తవారంచ శుద్ధింభవతినిశ్చయమ్॥

తా. వెండిరేకుల కొలిమిలోకాచి గొడ్డుకాకరగడ్డరసములో 7 మార్లు అద్దిన శుద్ధియగు.

రజత భస్మము.

శ్లో॥ తచ్ఛుద్ధంరజతంకృత్వా దళంసూక్ష్మంభిషగ్వరైః।
సీమంతనిస్తస్యదుగ్ధే మర్దితంకానమాక్షికమ్।

విలేపితంతథాశోష్యం పుటమేకంచ మూషయా ।
పాచ్యంవారళసంజ్ఞేన భస్మీభవతి నిశ్చయమ్ ।
అథవాస్వర్ణవత్కుర్యా ద్రౌప్యంభస్మీభవేద్ధ్రువమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన సన్నని వెండిరేకులపై శాకమాక్షికమును చనుబాలతో మెత్తగ నూరి పలుమారు పూసి యెండించి వజ్రమూషములోనునిచి యెరుపిడకలతో గజపుటం బిడిన వెండిభస్మంబగు. లేక బంగారువలెనే పుటంబులిడినను వెండిభస్మంబగు.

* రజత సిందూరము.

శ్లో॥ సమాంతద్భస్మ దరదం బర్బూరాణాంసృతంజలమ్ ।
అర్కక్షీర వటక్షీరై ర్ద్రావణాది దురాలభాః ।
గుడూదకైః పృథఙ్మర్ద్యా పృథక్సప్త పుటంగజే ।
సిందూరం భవతిజ్ఞేయం సర్వకర్మసు యోజయేత్ ॥

తా. రజతభస్మమునకు సమముగ శుద్ధిజేసిన యింగిలీకమునుజేర్చి తుమ్మచెక్క కషాయము జిల్లేడపాలు మఱ్ఱిపాలు హంసపాదియాకురసము దూలగొండివేళ్ళరసము బెల్లపురసము అనువానిలో ప్రతిదానిచేనొక్కొకదినము చొప్పున మర్దించి 7 గజ పుటంబులిడిన రజతభస్మము సిందూరించు.

రజత ద్రుతి.

శ్లో॥ శతధా నరమూత్రేణ భావయే ద్దేవదాళికామ్ ।
తచ్చూర్ణ వాపమాత్రేణ ద్రుతిస్స్యా త్స్వర్ణతారయోః ॥

తా. దేవతాడిని నరమూత్రముతో 100మార్లుభావనజేసి దానిచూర్ణమును రజత భస్మములో పలుమారు వేయుచు నూదుచుండిన బంగారు వెండి వీనియందు ద్రుతి కలుగు.

రౌప్యభస్మాను పానములు.

శ్లో॥ భస్మీభూతం రజతమమలం తత్సమంవ్యోమభాను। స్సర్వై
స్తుల్యం త్రికటుకవరం సారమాజ్యేనయుక్తమ్। లీఢంప్రాతః

---

* రజతమన — వెండి.

క్షపయతినృణాంయక్ష్మపాండూదరార్శ। శ్శ్వాసాన్కాసా
తిమిరజహరంపిత్తరోగానశేషాన్॥

తా. నిర్మలమైన రజతభస్మమునకు సమముగ అభ్రకమును తామ్రమునుజేర్చి వానికన్నిటికి సమముగ త్రికటుకచూర్ణమును నెయ్యిగలిపి ప్రాతఃకాలమున సేవించిన క్షయము పాండువు వుదరము అర్శస్సు శ్వాసము కాసము తిమిరరోగము పిత్తరోగము వీనిని హరింపంజేయును.

రౌప్యభస్మ గుణము.

శ్లో॥ రౌప్యంశీతం కషాయంచ స్నిగ్ధంవాతహరంగురు ।
రసాయన విధానేన సర్వరోగాపహారకమ్॥

తా. రజతభస్మము శీతకారిగ కాషాయముగ స్నిగ్ధముగ వాతమును హరింప జేయునదిగ బరువుగ రసాయనమువలన సర్వరోగముల హరింపజేయునదిగనుండు.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] రౌప్యంస్నిగ్ధంకషాయామ్లం విపాకేమధురం
పరమ్ । వయస్స్థాపనంవృష్యం లేఖనం వాతపిత్తజిత్ ॥

తా. రజతము స్నిగ్ధముగ కషాయముగ పుల్లగ విపాకమువలన మధురరసము గలదిగ విరేచనకారిగ వయస్థాపనకారిగ వీర్యవృద్ధికారిగ లేఖనక్రియంజేయునదిగ వాతపిత్తముల బోనడచునదిగనుండు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] రౌప్యంవిపాక మధురం తువరామయఘ్నం
శీతంసరం పరమ లేఖనకంచవృష్యమ్। స్నిగ్ధంచ వాతకఫజి
జ్జఠరాగ్నిదీప్తే ర్బల్యప్రదం స్థిరవయస్కరణంచహృద్యమ్॥

తా. రజతము విపాకమువలన మధురముగ ఒగరుగ రోగమును బోనడచునదిగ శీతలముగ విరేచనకారిగవుత్తమమైన లేఖనక్రియాకారిగ వీర్యవృద్ధికారిగ స్నిగ్ధముగ వాతకఫముల హరింపంజేయునదిగ జాఠరాగ్నికి దీపమును గలుగంజేయునదిగ బలకారిగ వయస్థాపనకారిగ సుఖకారిగనుండు.

అశుద్ధ రౌప్యభస్మ గుణము.

శ్లో॥ ఆయుస్సుఖం బలంహంతి తారం వీర్యంచశుక్రజిత్ ।
అశుద్ధ మమృతంతారం శుద్ధంకార్య మతోబుధైః ॥

తా. అశుద్ధగజకభస్మము ఆయువు సుఖము బలము వీర్యము శుక్రము వీనిని బోనడచు. కావున దానిని శుద్ధముగనే చేయవలయు.

* తామ్ర నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] తామ్రమౌదుంబరం శుల్బం పవిత్రం బ్రహ్మవర్ధనమ్।
రక్తలోహం మ్లేచ్ఛముఖం త్ర్యంబకం మిహిరాహ్వయమ్ ॥

తా. తామ్రము ఔదుంబరము శుల్బము పవిత్రము బ్రహ్మవర్ధనము రక్తలోహము మ్లేచ్ఛముఖము త్ర్యంబకము మిహిరాహ్వయము అనునవి తామ్రనామంబులు.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] తామ్రమౌదుంబరం శుల్బం తపనేష్టముదుంబరమ్। త్ర్యంబకంచానువిందంచ రవిలోహం రవిప్రియమ్॥

తా. తామ్రము ఔదుంబరము శుల్బము తపనేష్టము ఉదుంబరము త్ర్యంబకము అనువిందము రవిలోహము రవిప్రియము అనునవి తామ్రనామంబులు.

తామ్ర దోషము.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] అశుద్ధతామ్రం వక్ష్యామి తామ్రంచైవ మహావిషమ్। విషస్యత్వేకదోషస్స్యా దష్టాదోషాశ్చశుల్బకే। భ్రమోమూర్ఛా విదాహశ్చ ఛర్దిః క్లేదన స్వేదనే। సంతాపశ్చారుచిశ్చాష్టౌ శుల్బేదోషా భవంతి తే॥

తా. అశుద్ధతామ్రమున భ్రమ మూర్ఛ విదాహము ఛర్ది క్లేదము స్వేదము సంతాపము అరుచి అన 8 దోషంబులుండు. అట్లగుటచే నొకదోషముగల విషముకన్న తామ్రమే విషంబు.

అశుద్ధ తామ్ర దోషము.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే] అశుద్ధతామ్ర మాయుఘ్నం కాంతిఘ్నం సప్తధాతుహా। వాంతిమూర్ఛాభ్రమోద్రేకనానారుక్కుష్ఠశూలకృత్॥

తా. అశుద్ధతామ్రమువలన ఆయుఃక్షయము కాంతినశించుట రసరక్తమాంసత్వక్శుక్లమేదోజ్జ్వలన సప్తధాతునాశనము వాంతి మూర్ఛ భ్రమ నానావిధరోగములు కుష్ఠువు శూలగలుగు; అట్లగుటచే దానిని శుద్ధిచేయవలయు.

---

* తామ్రము=రాగి.

తామ్ర శుద్ధి.

శ్లో॥ [చికిత్సాసారసిద్ధసంగ్రహే] తైలతక్రాది శుద్ధస్య తద్దోషవినివృత్తయే। శుల్బస్య శోధనం ప్రాజ్ఞైర్విశేషాత్సముదాహృతమ్। స్నుహ్యర్కక్షీరలవణకాంజికైస్తామ్రపత్రకమ్। లిప్త్వా ప్రతాప్య నిర్గుండీ రసైస్సించేత్పునఃపునః। వారా ద్వాదశ దాహాత్స్యాత్ లేపనాత్తామ్రసేచనాత్॥

తా. ఖరీదుగుడ్లనుగాని వారాణసిచెంబులనుగాని రేకులుగజేయించి కొలిమిలో కాచి నువ్వులనూనె పులిచల్ల మొదలగు వానిలో నద్దుటచే తామ్రదోషము బోనడచి పిదప బొంతజెముడుపాలు జిల్లేడుపాలు పంచలవణములు కలిపి వీనిని యారేకులపై ప్రత్యేకప్రత్యేకముగబూసి యెండించి కొలిమిలోకాచి వావిలియాకురసములో నద్దవలయు. ఇటుల ప్రతిదానినిబూసి కాచి 12 మార్లు అద్దిన తామ్రముశుద్ధంబగు. (మతియు తామ్రమును 12 మార్లుకాచి చింతాకురసములోను తామ్రమునకు హేమమాక్షికమునునూరి పట్టించి వావిలాకురసములోను అద్దవలయు.)

తామ్ర శుద్ధి.

శ్లో॥ గోమూత్రేణ పచేద్యామం తామ్రపత్రం దృఢాగ్నినా। శుధ్యతే నాత్రసందేహో మారణం కథ్యతేధునా॥

తా. తామ్రపురేకుల గోమూత్రములోవైచి దృఢాగ్నిలో 1 ఝామము కాచిన శుద్ధియగు. ఇక దానిమారణమును వచియించెద.

తామ్ర భస్మము.

శ్లో॥ సూక్ష్మాణితామ్రపత్రాణిశ్రుత్వాసంస్వేదయేద్బుధః। వాసరత్రయమమ్లేన తతః ఖల్వే వినిక్షిపేత్। పాదాంశం గంధకం దత్వా యామమమ్లేన మర్దయేత్। తత ఉద్ధృత్య పత్రాణి లేపయేద్ద్విగుణేనచ। గంధకేనామ్లపిష్టేన తస్యకుర్యాచ్చ గోళకమ్। తతఃపిష్ట్వాచమీనాక్షీంచాంగేరీంవాపునర్నవామ్। తత్కల్కేనబహిర్గోళంలేపయేద్ద్వ్యంగుళోన్మితమ్। ధృత్వా తద్గోళకంభాండే శరావేణచరోధయేత్। వాలుకాభిఃప్రపూ

ర్వాథ విభూతి ర్లవణాంబుభిః। ధృత్వా భాండే ముఖే ముద్రా
తత శ్చుల్ల్యాం విపాచయేత్। క్రమవృద్ధ్యాగ్నినా సమ్యగ్యావ
ద్యామచతుష్టయమ్। స్వాంగశీతం సముద్ధృత్య మర్దయే
త్సూరణద్రవైః। యామైకం గోళకం తచ్చ నిక్షిపేత్సూరణోదరే।
మృదోపలేపః కర్తవ్యో సర్వతోంగుళమాత్రకః। పాచ్యం గజ
పుటే క్షిప్తం మృతం భవతి నిశ్చితమ్। వమనం చ విరేకం చ భ్రమం
క్లేదమథారుచిమ్। విదాహ స్వేద ముత్క్లేదం న కరోతి కదాచన।

తా. తామ్రమును పలుచనగ రేకులనుజేయించి 3దినములు నిమ్మపండ్లరసములో నానించి యందుండి దీసి ఖల్వములోనునిచి దానికి 4 వ భాగము గంధకమును గలిపి నిమ్మపండ్లరసముతో 1 జాము మర్దించి యా తామ్రరేకుల ఖల్వములోనుండి దీసి పిదప దానికి రెండింతలు గంధకమును నిమ్మపండ్లరసముతోనూరి యా రేకులపై బూసి యెండించి యా రేకుల మడిచి యుంటగ జేసి దానిపై పొన్నగంటి పులిచింత తెల్లగలిజేరు అనువాని కల్కమును రెండంగుళముల ప్రమాణము దళముగ ముద్దపై లేపనము జేసి యెండించి మూకుళ్లలోనునిచి చీలమన్ను లేపనము జేసి వాలుకాయంత్రమువందిడి దాని కంఠము వరకు నిసుకబోసి దానిపైబూడిదె ఉప్పునీళ్లు చల్లి కుండమూతిని మూసి చీలమన్ను బూసి పొయిమీదనునిచి 4 జాములు క్రమముగ అగ్నిని వృద్ధిజేయుచు పాకముజేసి స్వాంగశీతలమున దీసి కందగడ్డరసముతో 1 జాము మర్దించి యుంటజేసి కందగడ్డలోనునిచి యా కందగడ్డపై నొకయంగుళప్రమాణము చీలమన్నుబూసి గజపుటం బిడిన తామ్రము బాగుగ భస్మంబగు. దీనివలన వాంతి భ్రాంతి భ్రమ క్లేదారుచి విదాహ స్వేద ఉత్క్లేదములు గలుగకుండు.

తామ్ర భస్మము.

శ్లో॥ సూక్ష్మం తామ్రదళం విమర్ద్య పటునా క్షారేణ జంబీరజై। స్తప్తా
మర్ద్య మనోహ్వదర్కపయసా లిప్త్వా దళే సప్తధా। నిర్గుండ్యంబు
హిమాంశ సేంద్రగళితం గంధేన దుగ్ధేన తే। త్తుల్యేనాథ మృతం
భవేత్సుపుటితం పంచామృతేః త్రిధా॥

తా. తామ్రమును పలుచనగ రేకులుజేయించి వానిపై పంచలవణములను క్షారములను నిమ్మపండ్లరసముతోనూరి లేపనముజేసి యెండించి 7 మార్లు కాచి వావిలి

యాకురసములో నద్దవలయు పిదప వానిపై జిల్లేడుపాలుపట్టించి 7 మార్లు కాచి వావిలి యాకురసములో నద్దవలయు. (పిదప హేమమాక్షికమును నూరి పట్టించి నిప్పులోకాచి వావిలియాకురసములో నద్దవలయు.) ఇటులజేసిన తామ్రము శుద్ధియగు. పిదయా తామ్రమునకు సమముగ రసమును గంధకమును గ్రహించి జిల్లేడుపాలతోనూరి యా రేకులపైపట్టించి పుటంబిడిన తామ్రము భస్మంబగు. ఆ తామ్రభస్మమును పంచామృతముతో మర్దించి 3 పుటంబులిడిన నందలి అష్టవిధదోషంబులు హరించు.

తామ్రభస్మ గుణము.

శ్లో॥ తామ్రం తిక్తం చ మధురం కషాయం లేఖనం లఘు।
విషపాకం సరం శీతం మారితం కఫపిత్తజిత్॥

తా. తామ్రభస్మము వగరుగ మధురముగ కషాయముగ లేఖనకారిగ లఘువుగ విషపాకముగలదిగ విరేచనకారిగ శీతకారిగ కఫపిత్తరోగముల హరింపంజేయు నదిగ నుండు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] వాంతిభ్రాంతి వివర్జితం జ్వరరుజా కుష్ఠాసి
పాండ్వామయమ్। శూలం మేహ గుదాంకురా నిలగదాన్
యుక్తానుపానైర్జయేత్। భుక్తం స్థౌల్య జరాగ్ని మాంద్య
శమనో వంధ్యాశమో వత్సరాత్॥

తా. వాంతిభ్రాంతివివర్జితంబగుటచే శుద్ధమైన తామ్రభస్మమును యుక్తానుపానములతోడ సేవించిన జ్వరము పీడ కుష్ఠువు పాండువు శూల మేహము గుదరోగము వాతము స్థౌల్యరోగము ముదిమి అగ్నిమాంద్యము అనువానిని హరింపంజేయుటయే గాక 1 సంవత్సరము సేవించిన వంధ్యాత్వమునుకూడ బోనడచు.

అశుద్ధ తామ్రభస్మ దోషము.

శ్లో॥ శుల్బం తనాశయతి దోష మశేషధాతూన్ రోగాన్ కరోతి వి
విధాంశ్చ నిహంతి కాంతిమ్। కుష్ఠం రుజం చ విషమాన్ కురుతే
విశేషాన్ పాకేన హీన మిహ వాంతి విరేచనం చ। హంత్యాయు
రుచ్చైః కురుతేఽతితాపం మూర్ఛాం విధత్తే హరతే చ శుక్రమ్।
నానాగదానాం చ సహాయకారీ హ్యాశుద్ధశుల్బస్స చ జీవహర్తా॥

తా. అశుద్ధతామ్రము సర్వధాతుశోషము పలువిధములైన రోగములు కాంతి నాశనము కుష్ఠువు విషజ్వరము వాంతి విరేచనము ఆయుఃక్షయము సంతాపము మూర్ఛ శుక్రనాశనము అనువానిని గలుగంజేయుటయేగాక యనేక రోగములకుసహాయకారియై తుదకుప్రాణముల హరింపంజేయు.

శ్లో॥ అథాన్యత్సంప్రవక్ష్యామి సంక్షిప్తం సూక్తముత్తమమ్ ।
ఆయుర్వేదోపదేశేస్మిన్ తామ్రశుద్ధిర్నిగద్యతే ॥

తా. ఆయుర్వేదమున జెప్పంబడిన ప్రకారము తామ్రశుద్ధిని వచించెద.

శ్లో॥ గృహకన్యారసేనైవ భావయిత్వాపునఃపునః । తతస్తప్తం మేఘనాదే భావయిత్వాపునఃపునః । గంధకార్కక్షీరలేపం కృత్వాకృత్వా పుటత్రయమ్ । చూర్ణీభవతితత్తామ్రంపునః ఖల్వేవిమర్దయేత్ । ఫలత్రయకషాయేణ తతోనిక్షిప్య మూషయోః । పునర్మర్ద్యం క్రమేణైవ దత్వాషోడశధా పుటమ్। అనంతరంక్షీరసర్పిర్మధుమూత్రైర్ముహుర్ముహుః। భావయిత్వాపుటం దేయంప్రత్యేకం సప్తసప్తచ గృహకన్యారసేనైవ భావయిత్వాపునఃపుటమ్ । దత్వావిచక్షణశ్చూర్ణంతద్భవేన్నాత్రసంశయః। ఏతైర్వివిధసంస్కారైశ్ఛర్దిదాహభ్రమంహరేత్ । వ్యోషైరేరండతైలేన కాంజికేనాథవా పునః । నిష్కార్ధసమ్మితేచూర్ణం గుల్మశూలప్రశాంతయే । ప్రయోగస్సర్వరోగాణాం క్రమపథ్యేన చేదను ॥

తా. రాగిరేకుల 7 మార్లు కాచి కలుబందరసములో 7 మార్లును పొన్నగంటి రసములో 7 మార్లును నద్దిన శుద్ధియగు. పిదప యారేకులపై శుద్ధగంధకమును జిల్లేడుపాలతో నూరిపట్టించి 3 పుటంబులిడిన భస్మంబగు పిదపయాభస్మమును ఖల్వములో పోసి త్రిఫలకషాయముతో మర్దించి ముద్దజేసి యెండించి మూసలోనునిచి పుటం బిడవలయు. ఇత్తెరంగున క్రమముగ 16 మార్లుమర్దించి 16 పుటంబులిడి ఆవుపాలు ఆవునెయ్యి తేనె గోమూత్ర అనువానిలో ప్రతిదానిచే నేడేసిమార్లు మర్దించి మూసలోనునిచి యేడేసి పుటంబులిడి పిదప కలుబందరసముతో మర్దించి పుటంబిడవలయు. ఇట్టి సంస్కారములుజేయబడిన తామ్రభస్మమువలన ఛర్దిదాహభ్రమలు గలుగకుండు

మఱియు రూకయెత్తు తామ్రభస్మమును మృదువుగ మర్దించి నిష్కప్రమాణము త్రికటుకచూర్ణాను పానముతోగాని ఆముదముతోగాని కలితోగాని క్రమపథ్యముగ నుండి సేవించిన గుల్మశూలలు సర్వరోగములు హరించు.

తామ్రసిందూరము.

శ్లో॥ తతోభస్మరవిక్షీరైర్హంసపాదిరసేనచ ।
న్యగ్రోధదుగ్ధజాక్షీరే కపికచ్ఛూద్రవేణచ ।
అశ్వత్థవల్కలక్వాథే ప్లక్షక్వాథేనమర్దయేత్ ।
ముహుర్ముహుస్సప్తపుటాన్ కుర్యాద్వారణసంజ్ఞయా ।
సూర్యోదయసమంవర్ణం సిందూరంభవతిధ్రువమ్ ।
వాంతిభ్రాంతివిరేకంచ నకరోతి కదాచన ॥

తా. తామ్రభస్మమును ఖల్వములోబోసి జిల్లేడుపాలు హంసపాదియాకురసము మఱ్ఱిపాలు మేకపాలు దూలగొండివేళ్ళరసము రావిచెక్క కషాయము జువ్విపట్టకషాయము అనువానిలో ప్రతిదానిచేమర్దించి యేడేసి గజపుటంబులిడినబాలసూర్యునివలె సిందూరించు. దీనివలన వాంతి విరేచనములు గలుగకుండు.

తామ్రభస్మ గుణము.

శ్లో॥ తామ్రంతీక్ష్ణోష్ణమధురం కషాయంశీతలంసరమ్ ।
కఫపిత్తక్షయంపాండు కుష్ఠఘ్నంచరసాయనమ్ ।
శ్లేష్మపిత్తహరంచైవ సర్వరోగనివారణమ్ ।
వ్రణాసిశూలమర్శాంసి మందాగ్నించవినాశయేత్ ॥

తా. తామ్రభస్మము తీక్ష్ణము ఉష్ణము మధురము కషాయము శీతలము సరము గలదిగ కఫపిత్తక్షయ పాండు కుష్ఠువుల హరింపజేయునదిగ రసాయనోపయుక్తముగ శ్లేష్మపిత్తముల సర్వరోగముల హరింపంజేయునదిగ వ్రణము శూల అర్శస్సు అగ్నిమాంద్యము వీనిని నశింపజేయునదిగ నుండు.

కాంస్య నామములు.

శ్లో॥ కాంస్యఘోషప్రకాశంచ కాంస్యఘోషశ్చసంస్మృతమ్ ॥

తా. కాంస్యము ఘోషము ప్రకాశము కాంస్యఘోషము అనునవి కాంస్య నామంబులు.

కాంస్య గుణము.

శ్లో॥ కాంస్యంకషాయానురసం విశదం లేఖనం సరమ్ ।
దృష్టిప్రసాదనం రూక్షం తిక్తం పిత్తకఫాపహమ్ ॥

తా. కాంస్యభస్మము కషాయము పరిశుద్ధముగ లేఖనకారిగ సరముగ నేత్రహితకారిగ నుండుటయేగాక రూక్షముగ వగరుగ పిత్తకఫముల బోనడచునదిగ నుండును.

కాంస్య శుద్ధి.

శ్లో॥ తింత్రిణీపత్రజద్రావైః కాంస్యం భావ్యం త్రివారకమ్ ।
తతః కుళుత్థయూషేణ కాంస్యం శుద్ధం భవిష్యతి ॥

తా. కంచును కాచి చింతాకురసముతో 3 మార్లు వులవకట్టులో 3 మార్లునద్దిన శుద్ధియగు.

కాంస్య భస్మము.

శ్లో॥ శుద్ధం కాంస్యం దళం కృత్వా సమభాగం బలిం దదేత్ ।
మర్దితం చార్కదుగ్ధేన చాతపే తాపయేత్పునః ।
మర్దితం సప్తవారేణ రవిదుగ్ధే పునః పునః ।
వజ్రమూషగతం పాచ్యం కాసనోత్పలభూపుటే ।
ఏవం సప్తపుటం దత్వా కాంస్యభస్మ భవేద్ధ్రువమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన కంచును సన్నముగ తునకలుజేసి దానికి సమముగ గంధకమును గ్రహించి జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనముజేసి యెండ నెండించి వజ్రమూషలో నునిచి యేరుపిడకలతో భూపుటంబిడవలయును. ఇటుల 7 మార్లు కంచునకు సమముగ గంధకమును గ్రహించి జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనముజేసి వజ్రమూషలో నునిచి యెండించి యేరుపిడకలతో 7 పుటంబులిడిన కాంస్యము భస్మంబగు.

కాంస్య సిందూరము.

శ్లో॥ తద్భస్మార్ధం చ దరదం తదర్ధం శుద్ధగంధకమ్। తదర్ధం పారదం దత్వా వటక్షీరేణ మర్దయేత్। హంసపాదిరసాశ్వత్థ వల్కల

క్వాథైస్త్రైరపి । బర్బరత్వక్కషాయేణ పాలాశత్వగ్రసేన చ। మర్కటీమూలజరసైర్మర్దితం చ ముహుర్ముహుః । పునర్జంబీరనీరేణ మర్ద్యం సప్తపుటే పచేత్ । పుటే వారణసంజ్ఞే చ పశ్చాత్కర్మపుటేపి వా । బాలసూర్యోదయసమం సిందూరం భవతి ధ్రువమ్॥

తా. కాంస్యభస్మమున $\frac{1}{2}$ భాగము యింగిలీకమును దానికి $\frac{1}{2}$ భాగము శుద్ధగంధకమును దానికి $\frac{1}{2}$ భాగము శుద్ధరసమును జేర్చి మఱ్ఱిపాలు హంసపాదియాకు రసము రావిచెక్క కషాయము తుమ్మచెక్క కషాయము మోదుగచెక్కరసము దూలగొండి వేళ్లరసము నిమ్మపండ్లరసము అనువానిలో ప్రతివానిచే నొక్కొకమారు మర్దించి యొక్కొక గజపుటము చొప్పున 7 మార్లు గజపుటంబు లిడినను లేక కొలిమిలో నునిచి యూదినను కంచుభస్మము బాలసూర్యునివలె సిందూరించు.

కాంస్యభస్మ గుణము.

శ్లో॥ కాంస్యం కషాయముష్ణం చ లఘు రూక్షం చ తిక్తకమ్ ।
కఫపిత్తరుజాం హంతి చాయుర్దేహబలావహమ్ ॥

తా. కాంస్యభస్మము కషాయము ఉష్ణముగ లఘువుగ రూక్షముగ ఒగరుగనుండుటయేకాక కఫపిత్తరోగముల హరింపజేయునదిగ ఆయుర్దేహ బలకారిగ నుండును.

శ్లో॥ రీతికాయుగళం రూక్షం తిక్తం చ లవణం పరమ్ ।
శోఫఘ్నం పాండువాతఘ్నం బలవీర్యవివర్ధనమ్ ॥

తా. రాజరీతి కాకతుండి అన 2 విధములైన యిత్తడిభస్మము రూక్షముగ వగరుగ వుప్పగనుండుటయేగాక శోఫ పాండు వాతముల హరింపజేయునదిగ బలవీర్యకారిగ నుండును.

అశుద్ధకాంస్య దోషము.

శ్లో॥ అశుద్ధమమృతం లోహమాయుర్హారి రుజాకరమ్ ।
హృత్పీడాం దేహతాపం చ తస్మాచ్ఛుద్ధం చ మారయేత్ ॥

తా. అశుద్ధమైన కాంస్యభస్మము ఆయుఃక్షయము పీడ వొమ్మునొప్పి శరీరతాపము అనువానిని గలుగంజేయును. కావున బాగుగా శుద్ధిజేయబడిన కంచునే భస్మము చేయవలయును.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] రీతికాకటుతీక్ష్ణాంచ గుల్మమేహకఫాస్రజిత్ ।
సతిక్తలవణాంభేది పాండుత్వక్క్రిమివాతజిత్ ॥

తా. ఇత్తడిభస్మమును కారముగ తీక్ష్ణముగ గుల్మ మేహ కఫ రక్తదోషముల హరింపం జేయునదిగ వగరుగ నుప్పగ విరేచనకారిగ పాండు చర్మదోషము క్రిమి వాతములబోనడచునదిగ నుండు,

ఇత్తడి నామములు.

శ్లో॥ పీతలోహంసింహలకం కపిలంసౌఖ్యమారకమ్ ।
వర్తలోహంత్రిలోహంచ రాజరీతి ర్మహేశ్వరీ॥

తా. పీతలోహము సింహలకము కపిలము సౌఖ్యము ఆరకము వర్తలోహము త్రిలోహము రాజరీతి అనునవి యిత్తడినామములు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] రీతికాపిత్తళాపీత లోహాశైవలకంచతత్॥

తా. రీతిక పిత్తళ పీతలోహము శైవలకము అనునవి యిత్తడినామములు.

ఇత్తడిభస్మ గుణము.

శ్లో॥ రీతికాయుగళంరూక్షం తిక్తంచలవణంరసే ।
శోధనంపాండురోగఘ్నం కృమిఘ్నంవీర్యవర్ధనమ్॥

తా. రాజరీతి కాకతుండి అను ద్వివిధమైన యిత్తడిభస్మము రూక్షముగ ఒగరుగ ఉప్పగ శోధనకారిగ నుండుటయేగాక పాండు క్రిముల హరింపంజేసి వీర్యవృద్ధిని గలుగంజేయు.

కాంతి లక్షణము.

శ్లో॥ యత్పాత్రేస్థే ప్రవిశతిజలే తైలబిందుర్న దత్తో హింగో ర్గంధం విసృజతిజలంతిక్తతాంనింబకల్కః । పాచ్యందుగ్ధం భవతిశిఖరాకారకంనైతిభూమిం। దగ్ధాంగాస్స్యుస్సజలచణకాః కాంతలోహం తదుక్తమ్॥

తా. కాంతపాత్రయందుదకముబోసి తైలబిందువును వైచిన వ్యాపించకుండుట యుదకము యింగువయొక్క వాసనవేయుట నిమ్మపండ్లరసములో కాంతపాత్ర నునిచిన వగరుగనుండుట మఱియు నాకాంతపాత్రలో పాలుకాచిన పొంగి బైలుపడక దానిలోనే బడుట కాంతపాత్రను కాచి సెనగలతడిపి దానిలో వేసిన సెనగలపై పొట్టుకాలిపోవుట యిట్టిలక్షణములుగలది కాంతలోహమనంబడు.

కాంత శుద్ధి.

శ్లో॥ జంబీరజారనాళేచా ప్యమ్లతక్రేచ కాంతకమ్ ।
క్షిప్త్వా సప్తాతపే దేయం కాంతశుద్ధి ర్భవేత్సుధీః ॥

తా. నూదంటురాయిని నిమ్మపండ్లరసము కలి పులిచల్ల అనువానిలో ప్రతిదాని యందు నేడేసి మార్లువేసి నేడేసిగడియలు యెండనెండించిన శుద్ధియగు

కాంత భస్మము.

శ్లో॥ తచ్ఛుద్ధంకాంతపాదాంశం గంధకంచ దధే ద్భిషక్ ।
అర్కక్షీరేవిమర్ద్యాథ శిరాభేదిరసేనచ ।
పలాశత్వగ్రసేనైవ మర్ద్యంగజపుటేపచేత్ ।
ఏవంపుటత్రయేపాచ్యం కాంతంభస్మభవేద్ధ్రువమ్ ॥

తా. శుద్ధిజేసిన కాంతమునకు 4 వ భాగము గంధకమును గ్రహించి జిల్లేడుపాలు కొండపిండివేళ్ళరసము మోదుగచెక్క రసము అనని మూటిచే వేర్వేరుగ మర్దించి 3 గజపుటంబులిడిన కాంతము భస్మంబగు.

కాంతసిందూరము.

శ్లో॥ తద్భస్మార్ధంచదరదం దత్వాఖల్వేవిమర్దయేత్ ।
కపికచ్ఛామూలరసే మర్దితందివసత్రయమ్ ।
రక్తమృత్స్నవజ్రమూషాం కృత్వాతస్యాంతరాక్షిపేత్ ।
వస్త్రమృత్తికయాలేప్యం పాచ్యంగజపుటత్రయమ్ ।
కాంతం బాలోదయసమం సిందూరంభవతిధ్రువమ్ ॥

తా. కాంతభస్మమున ½ భాగము యింగిలీకమును జేర్చి దూలగొండివేళ్ళరసముతో 3 దినములు మర్దించి యెఱ్ఱగ మంటితో జేయుబడిన వజ్రమూషలో నునిచి 3 చీలమన్ను లిచ్చి 3 గజపుటంబులిడిన బాలసూర్యునివలె కాంతము సిందూరించు.

కాంత ద్రుతి.

శ్లో॥ సృగాలమేషకూర్మాది శల్యాని చ శిలాజితు ।
ఏతత్సర్వం చూర్ణయిత్వా సుతప్తే కాంతచూర్ణకే ।
భావయేద్ద్రవతాం యాతి యథా సూతం సునిర్మలమ్ ॥

తా. నక్క గొఱ్ఱె తాబేలు మొదలగువాని యెముకలను శిలాజిత్తును చూర్ణముజేసి కాంతచూర్ణము బాగుగాకాచి నీరగువరకు యీచూర్ణమును కొంచెకొంచెముగ వేయుచుండిన రసమువలె నిర్మలముగ ద్రుతి దిగును.

కాంతభస్మ గుణము.

శ్లో॥ కాంతాయః కమనీయ కాంతి జననం వాతామయారోచకమ్।
యక్ష్మఘ్నం కఫనాశనం గరహరం దోషత్రయం నాశయేత్ ।
నానాకుష్ఠనిబర్హణం బలకరం వృష్యం వయస్తంభనం। సర్వ
వ్యాధి హరం రసాయనవరం భౌమామృతం నాపరమ్ ॥

తా. అయస్కాంతభస్మము శరీరకాంతిని గలుగంజేయుటయేగాక వాతరోగము అరుచి రాజయక్ష్మ కఫరోగము కృత్రిమవిషము త్రిదోషము పలువిధములైన కుష్ఠురోగములు వీనిని హరింపంజేసి బల వీర్యవృద్ధి వయః స్తంభనముల గలుగంజేయు. మఱియు నిది సర్వవ్యాధుల బోగొట్టునట్టి రసాయనంబును భూమియందమృతంబునై యుండు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] కాంతాయః కమనీయ ముత్తమతరం శస్తం చి
రాయుష్యదం। స్నిగ్ధం మేహహరం త్రిదోషశమనం శూలాది
మూలాపహమ్। గుల్మప్లీహ మసృగ్ధరక్షయహరం పాండూ
దరవ్యాధినుత్। తిక్తాఢ్యం హిమవీర్య కాంతిజననం కుష్ఠప్రమే
హాఞ్జయేత్ ॥

తా. కాంతభస్మము మనోహరముగ కడుశ్రేష్ఠంబైనదిగ ప్రశస్తమైనదిగ దీర్ఘాయువును గలుగంజేయునదిగ మేహపిటికా త్రిదోష శూల మూల గుల్మ ప్లీహ అసృగ్ధర క్షయ పాండు వుదరముల హరింపంజేయునదిగ నుండుటయేగాక స్నిగ్ధముగ వగరుగ శీతవీర్యముగలదిగ శరీరకాంతికారిగ కుష్ఠప్రమేహముల హరింపంజేయునదిగ నుండును.

కాంతాభ్రికసిందూర గుణము.

శ్లో॥ [దేవీశాస్త్రే] కాంతాభ్రిం కఫవాతపిత్త జనితం క్షీణం చ ప్లీహా
పహం। శుక్లాస్థిస్రావరక్తపిత్తవికృతాన్ నానావిధానామయాన్
ఛర్దిం హృద్రుజమామవాత మరుచిం మూర్ఛాం శిరోవిభ్రమ
మ్। పాండుం వింశతిమేహజాంశ్చవికృతిం యోన్యామయం గుల్మ
జమ్। కాసశ్వాసహలీమకాగ్నిశమనం శూలాతిసారం గరమ్।
నానాక్షిప్రభవాంగదాహహరణం కంఠప్రరోగాన్ జయేత్।
కుష్ఠోన్మాదమపస్మృతిం వ్రణహరం క్షుద్రామయం విద్రధిమ్
వృద్ధిం సప్తవిధం హలీమకగదం హన్యాత్తథా నాహకమ్। వా
తం పిత్తకఫజ్వరం గుదగదం శోషం గ్రహణ్యామయం వైసర్పం
విసిహంతి వాతరుధిరం స్థౌల్యామయం కామలామ్। నానా
రోగహరానుపాన సహితం యద్వ్యాజరాన్నాశయేత్। ద్వ్రష్
యం పుష్టికరం రసాయనవరం జత్రూర్ధ్వ రోగాన్ జయేత్ ।
దంతానాం దృఢతాం కరోతి చికురాన్ భృంగ్రైస్సమాన్ కు
ర్వతే। యే దేవా హ్యమృతం యథా చ మనుజా రక్షేచ్ఛతం
చాయుషమ్। మేధాబుద్ధివివర్ధనం శుభకరం వర్ణప్రదం శ్రీక
రమ్। పార్వత్యా వృషభధ్వజేన కథితం కాంతాభ్రిసిందూరకమ్॥

తా. కాంతాభ్రికములు కఫ వాత పిత్తజనిత కృశత్వ ప్లీహరోగముల హరింపంజేయునదిగ శుక్లదోషము అస్థిస్రావము రక్తపిత్తవికారము మొదలగు నానావిధరోగములను వాంతి ఱొమ్మునొప్పి ఆమవాతము అరుచి మూర్ఛ తలదిరుగుట పాండువు 20 మేహములవలన గలిగినవికారము యోనిరోగము గుల్మము కాసశ్వాసము హలీమకము అగ్నిమాంద్యము శూల అతిసారము కృత్రిమవిషదోషము పలువిధములైన నేత్రరోగములు శరీరతాపము కంఠరోగము కుష్ఠువు ఉన్మాదము అపస్మారము వ్రణము క్షుద్రరోగములు విద్రధి సప్తవృద్ధులు హలీమకము ఆనాహము వాతపిత్తకఫజ్వరములు మూలరోగము శోష గ్రహణి విసర్పి వాతరక్తము స్థౌల్యము కామిల అనువానిని హరింపంజేయునదిగ నుండుటయేగాక వానిని యుక్తానుపానములతోడ సేవించిన సర్వరోగము

లను ముదిమిని హరింపంజేసి వీర్యవృద్ధిని శరీరపుష్టిని గలుగంజేసి జత్రూర్ధ్వగత రోగముల బోనడచు. కాంతాభ్రకములు శ్రేష్ఠమైన రసాయనంబులు. కాంతాభ్రకసిందూరము దంతములకు దృఢత్వమును వెంట్రుకలకు తుమ్మెదలవంటి వర్ణమునుగలుగంజేయు మఱియు "అమృతము దేవతల రక్షించుచందంబున" మనుజులను 100 సంవత్సరములవరకు కాంతము రక్షింపుచుండు. మఱియు దీనివలన మేధాబుద్ధి శుభము వర్ణము సంపత్తుగలుగు. ఈ కాంతాభ్రక సిందూరములను శివుడు పార్వతికి నుపదేశించె.

లోహ శుద్ధి.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] లోహసిందూరశుద్ధ్యాది వక్ష్యతే శాస్త్రసమ్మతమ్। సూక్ష్మంచూర్ణీకృతం లోహం తిలతైలేన పాచయేత్। తథోదకతూళయుతం బర్బరత్వగ్రసే పునః। పాచ్యంతి వ్రాతపే క్షిప్తంలోహశుద్ధిర్భవిష్యతి॥

తా. లోహరాపొడిని నూనెలోవైచియుడికించి నూనెబోవునటుల గడిగి తుమ్మచెక్కరసముతో నుడికించి యొకజాము యెండనెండించిన శుద్ధియగు.

లోహభస్మవిధి.

శ్లో॥ తతోభస్మవిధింవక్ష్యే తల్లోహంమర్దయేత్పునః।
జంబూత్వచోద్రవైర్మర్ద్యం పాచితంతద్రసేనచ।
తతశ్చామలకద్రావై స్తింత్రిణీ దళజైరపి।
శిగ్రూత్వచరసైర్వాపి గవాంమూత్రేముహుర్ముహుః।
పాచితంమర్దితంలోహం శుద్ధ్వాగజపుటేనచ।
భస్మీభవతితల్లోహం రసయోగేషుయోజయేత్॥

తా. శుద్ధిజేసిన లోహపొడిని మెత్తగనూరి నేరేడుచెక్కరసముతో 2 జాము లుడికించి మరల మర్దించవలయు ఇత్తెరంగుననే దాని నుసిరికరసము చింతాకురసము మునగపట్టరసము ఆవుపంచితము అనువానిలో ప్రతిదానిచే నుడికించి మర్దించి మూసలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి గజపుటంబిడిన భస్మంబగు. ఇట్టి లోహభస్మమును రసరోగములలో నుపయోగింపంజను.

లోహసిందూరము.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] తద్భస్మ త్రిఫలాద్రావై ర్మర్ద్యంమర్ద్యంపునఃపునః। న్యగ్రోధదుగ్ధార్కదుగ్ధై ర్మర్దితంసప్తవాసరమ్।
పాచ్యంగజపుటేవాపి విశ్వకర్మ పుటేపివా। త్రిచత్వారిపుటం దద్యాత్సిందూరంభవతిధ్రువమ్॥

తా. లోహభస్మమును త్రిఫలరసము మఱ్ఱిపాలు జిల్లేడుపాలు అనువానిచే 7 దినములు మర్దించి గజపుటంబిడవలయు. ఇత్తెరంగున మర్దించి 7 గజపుటంబు లిడినను లేక కొలిమిలోనునిచి యూదినను లోహము సిందూరించు.

లోహ శుద్ధి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] తాపయిత్వా తథాంగారే లోహపత్రం పునఃపునః। నిర్వాపయేద్గవాంమూత్రే తతశ్చూర్ణంసముద్ధరేత్। గోమూత్రేత్రిఫలాక్వాథేలోహచూర్ణంతతఃపచేత్। పంచాశచ్చపుటతాభ్యాం సుశుద్ధంజాయతేయథా। మత్స్యాక్షీ చేంద్రవారుణి హంసపాది కషాయకమ్। దుత్తూరచ్ఛదపత్రాణాంద్రవేణదరదేనచ॥

తా. తాటితొట్టిలో గోమూత్రముబోసి యినుపుపుక్కరేకుల నెఱ్ఱగకాల్చి యద్దుచుండిన యారేకులు తునకలుగ తునిగి యాతొట్టిలోబడు. పిదపగోమూత్రమును దడపి యందలి పుక్కపొడిని దీసికొని పెంకులోబోసి గోమూత్రముతో నెఱ్ఱగవేయించవలయు. ఇటులగోమూత్రముతో 7 మార్లును త్రిఫలకషాయముతో 7 మార్లును వేయించి ఖల్వములోబోసి గోమూత్రము త్రిఫలకషాయము అను వానితో ముద్దగనూరి 10 గజపుటంబులును పొన్నగంటి పాపర అనువానిని రసములతో నూరి 10 గజపుటంబులును వేయవలయు. పిదప దానికి 10 వ భాగము యింగిలీకమునుజేర్చి హంసపాదియాకు కషాయముతో మర్దించి 10 పుటంబులును వుమ్మెత్తాకురసము అడవిమల్లెపూలరసము అను వానితో మర్దించి పదేసి పుటంబులును వేయవలయు. (ఇటుల నేబదిపుటంబులిడి లోహమునకు 10 వ భాగమునుజేర్చి పంచదారపానకముతో మర్దించి బుద్ధ్యను సారముగ పుటంబులిడిన లోహము శుద్ధముగ భస్మంబగు.)

లోహద్రుతి.

శ్లో॥ గంధకంరక్తలవణం తుల్యందేయంపునఃపునః।
ధ్మాతానాంలోహచూర్ణానాం సర్వేషాంద్రావకంపరమ్ ॥

తా. గంధకము యెఱ్ఱవుప్పు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి దానినిలోహభస్మములో పలుమారు వేయుచు నగ్నిలోనునిచి యూదుచుండిన లోహము ద్రవించు. మఱియు గంధకము యెఱ్ఱవుప్పు అను వానిచేతనే సర్వలోహములను ద్రవించు.

లోహభస్మ గుణము.

శ్లో॥ [రసరత్నాకరే] మృతానిలోహానిచ సేవితాని నిఘ్నంతియుక్తానిమహామయాన్। అభ్యాసయోగాద్దృఢదేహసిద్ధిం కుర్వంతిరుగ్జన్మజరావినాశమ్ ॥

తా. లోహభస్మసేవనవలన బలిష్ఠమైన రోగములుహరించు. మఱియు లోహభస్మము నెల్లప్పుడు సేవింపుచుండుట వలన శరీరదార్ఢ్యము గలుగుటయేగాక సకలరోగోత్పత్తిని ముదిమిని బోనడచు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] ఆయుర్వీర్యంబలందత్తే పాండుమేహంచకుష్ఠజిత్ । ఆమవాతహరంలోహంవలీపలితనాశనమ్ । ఆయసంపాండురోగఘ్నంతీక్ష్ణముష్ణంచదీపనమ్ ॥

తా. లోహభస్మము ఆయుర్వీర్యబలముల గలుగంజేయునదిగ శరీరపాండువు మేహకుష్ఠవు ఆమవాతము ముదిమి పాండురోగము అనువానిని హరింపంజేయునదిగ తీక్ష్ణముగ వుష్ణముగ దీపనకారిగనుండు.

శ్లో॥ (ఆయుర్వేదే] లోహంజంతువికారపాండుపవన క్షీణత్వపిత్తామయ। స్థౌల్యార్శోగ్రహణీవికారకఫజిచ్ఛోఫప్రమేహ ప్రణుత్ । గుల్మప్లీహవిషాపహం బలకరం * కుష్ఠాగ్నిమాంద్యాపహం। సౌఖ్యాలంబిరసాయనంమృతిహరం దృష్టేశ్చకాంతప్రదమ్॥

తా. లోహభస్మము జంతువికారము పాండువు వాతము క్షీణత్వము పిత్తరోగము స్థౌల్యము మూలరోగము సంగ్రహణి కఫము వాపు ప్రమేహము గుల్మముప్లీహము విషదోషము కుష్ఠువు అగ్నిమాంద్యము అనువానిని హరింపంజేయునదిగ సౌఖ్యకారిగ శ్రేష్ఠమైన రసాయనముగ మృత్యువును బోనడచునదిగ దృష్టిప్రదముగనుండు.

శ్లో॥ [సిద్ధసారార్ణవే] ఆమవాతిహారణేషు శోభనం పామమేహగదనాశనేగజః॥ దుష్టకుష్ఠపలితాస్రవాతజిత్స్యా జ్జరామృతివలీవినాశనమ్ । కామలాకబలిత క్షతక్షయ పాండు పాండురసుదేహమేహహా । రూప సంపదముపైతి మానవో లోహమన్వహమహో లిహన్నిమక్ ॥

తా. లోహభస్మము ఆమవాతము పాండువు మేహకుష్ఠువు వలీపలితములు రక్తవాతము ముదిమి మరణము వళులు కామిల క్షతక్షయము పాండురోగము శరీరపాండువర్ణము మేహము వీనిని నశింపంజేయుటయేగాక ప్రతిదినము దానిసేవనంజేయువారికి రూపాతిశయమును గలుగంజేయు.

అశుద్ధలోహ దోషము.

శ్లో॥ షండత్వకుష్ఠామయ మృత్యుదం భవేద్ధృద్రోగశూలాశ్మరు తేశ్మరీంచ। నానారుజానాంచ తథాప్రకోపం కరోతిహృల్లాసమశుద్ధలోహమ్। జీవహారి మదకారిచాయసం దేహహానిమథతాప కృద్ధ్రువమ్। పాటవంగినుతే శరీరకే దారుణాంహృదిరుజాంచయచ్ఛతి ॥

తా. అశుద్ధలోహము నపుంసకత్వము కుష్ఠువు మృత్యువు హృద్రోగము శూల అశ్మరి పలువిధములైన రోగములు తత్ప్రకోపము హృల్లాసము (ఓకరింతలు)ఆయుఃక్షయము మదము దేహహాని తాపము అశక్తత హృదయమున దారుణమైన పీడవీనిని గలుగంజేయు.

కిట్ట నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] తీక్ష్ణంశస్త్రాయసంశస్త్రం పిండంపిండాయసంశివమ్।లోహకిట్టంతుకిట్టంస్యాల్లోహచూర్ణమయోమలమ్ ॥

తా. తీక్ష్ణము శస్త్రాయసము శస్త్రము పిండము పిండాయసము శివము లోహ కిట్టము లోహచూర్ణము అయోమలము అనునవి చిట్టెపు నామములు.

కిట్టశుద్ధి.

శ్లో॥ అక్షాంగారైర్ధమేత్కిట్టం లోహజంతద్గవాంజలైః ।
సేచయేత్తప్తతప్తంతత్సప్తవారం పునఃపునః ।
మండూరోయం సమాఖ్యాత శుద్ధంతీక్ష్ణం నియోజయేత్॥

తా. చిట్టెమును కొలిమిలోనునిచి దానిబొగ్గుల నిప్పుతో నూది యెఱ్ఱగ గాల్చి తొట్టిలో గోమూత్రముబోసి యందు 7 మార్లు చల్లార్చిన చిట్టెశుద్ధియగు. చిట్టెమందు దానిని మరలకొలిమినయూది గోమూత్రముతో నద్దిన చిట్టెశుద్ధంబగు. దీనినేమండూరమని యెదరు. ఈమండూరము నౌషధములయందుపయోగింపంజను.

కిట్ట మండూరము.

శ్లో॥ గోమూత్రైస్త్రిఫలాక్వాథైస్తచ్ఛోధ్యం పాచయేచ్ఛనైః॥ లోహకిట్టే సుతప్తేతు యావత్తజ్జీర్యతిస్వయమ్ ।
తజ్జీర్ణం గ్రావభిఃపేష్యం మండూరం తంప్రయోజయేత్॥

తా. పైప్రకారము శుద్ధిజేయబడిన చిట్టెమును గోమూత్రములోను త్రిఫలకషాయములోను వైచి యాకషాయము శోషించువఱకు మెల్లమెల్లగవండి దానిందీసికొని తొట్టిలోబోసి గోమూత్రముతో 50 మార్లు రుబ్బి 50 పుటంబులును త్రిఫలకషాయముతో 50 మార్లు రుబ్బి 50 పుటంబులును వేసిన మండూరముసిద్ధంబగు.

మండూర గుణము.

శ్లో॥ కిట్టంకటూష్ణంక్రిమినుత్పురాణం పాండుశోఫజిత్ ।
క్షయాదిసర్వరోగఘ్నంసంస్కారాత్సర్వరోగజిత్॥

తా. బాగుగ శుద్ధిజేయబడిన చిట్టెము కారముగ నుష్ణముగనుండుటయేగాక క్రిములు పురాణజ్వరములు పాండుశోఫలు క్షయము మొదలగు సర్వరోగములహరింపజేయు.

మండూర గుణము.

శ్లో॥ యేగుణామారితేముండే తేగుణాముండకిట్టకే ।
తస్మాత్సర్వత్రమండూరంరోగశాంతౌనియోజయేత్॥

తా. మండూరము లోహభస్మసమానగుణము గలది యగుటంజేసి సర్వరోగములయందు దానినే ప్రయోగింపంజను.

లోహవిశేష గుణము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కిట్టాద్దశగుణం ముండంముండాత్తీక్ష్ణం శతాన్వితమ్ । తీక్ష్ణాల్లక్షగుణంకాంతం భక్షణాత్కురుతేబలమ్।
తస్మాత్కాంతం సదాసేవ్యం జరామృత్యుహరంపరమ్॥

తా. మండూరముకంటె ముండలోహము పదింతలు గుణాధిక్యంబుగ ముండలోహమునకన్న పుక్కనూరింతలు గుణాధిక్యంబుగ పుక్కకన్న కాంతము లక్షగుణాధిక్యంబుగ బలాధిక్యమును గలుగంజేయునదిగ నుండు. కావున కాంతము నెల్లపుడు సేవింపుచుండిన ముదిమి మృత్యువు హరించు. (ఉక్కువలెనే యినుపశుద్ధిని తద్భస్మాదులను జేయందగు.

ఇనుము పేళ్లు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ]ముండం ముండాయసంలోహ మయస్సారంశిలోద్భవమ్ । అయసంకృష్ణలోహంచహాయంకృష్ణాయసంతథా॥

తా. ముండము ముండాయసము లోహము అయస్సారము శిలోద్భవము అయసము కృష్ణలోహము హాయము కృష్ణాయసము అనునవి యినుము పేళ్ళు.

ఇనుపభస్మ గుణము.

శ్లో॥ చక్షుష్యం కృష్ణలోహంతు కషాయం లేఖనం లఘు ।
తీక్ష్ణోష్ణతిక్తకటుకం కుష్ఠరోగనివారణమ్॥

తా. కృష్ణలోహము నేత్రహితకారిగ కషాయముగ లేఖనకారిగ లఘువుగ తీక్ష్ణముగ నుష్ణముగ వగరుగ కారముగ కుష్టురోగమును బోకడమునది నుండు.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] ముండీరకం హితతరం కఫవాతశూలమూల ప్రమేహగదకామిలపాండుహారి । గుల్మామవాతజఠరార్తిహరంప్రదీప్తం శోభావహంహ్యుదిగదం ఖలుకోష్ఠశుద్ధిమ్॥

తా. ఇనుపభస్మము హితకరముగ కఫ వాత శూల మూల ప్రమేహ కామిల పాండు గుల్మ ఆమవాతముల హరింపంజేయునదిగ జఠరపీడను బోకడచునదిగ దీపనకారిగ శోఫ బొమ్మునొప్పి వీనిని నశింపంజేయునదిగ కోష్ఠశుద్ధకారిగ నుండు.

భస్మసిందూర పరీక్ష.

శ్లో॥ నధూమోనాపి వైవర్ణ్య గంధంచాప్యగ్నిసంయుతమ్ ।
గురుర్లఘుతరం తోయే సిందూర భస్మలక్షణమ్॥

తా. నిప్పుపైవేసిన పొగ వెడలకుండుట వేఱు వర్ణమును జెందకుండుట వాసన లేకుండుట శబ్దముజేయకుండుట జడముగనుండుట వుదకముపైవైచిన చులకనగ తేలుట యిట్టిలక్షణములుగల సిందూరభస్మములు పరిశుద్ధంబులని తెలియవలయు.

తీక్ష్ణద్రుతి.

శ్లో॥ సురదాలిభవం భస్మ నరమూత్రేణ గాలితమ్ ।
త్రిస్సప్తవారం తత్క్షార వాపాత్తీక్ష్ణ ద్రుతిర్భవేత్॥

తా. దేవదాళిబూడిదె 21 మార్లు నరమూత్రమున వడియగట్టి క్షారముగజేసి తీక్ష్ణలోహమునుకాచి దానిపై నాక్షారమును వేయుచుండిన తీక్ష్ణము ద్రవించి ద్రుతివలె నగు.

లోహాష్టకద్రుతి.

శ్లో॥ గంధకం కాంతపాషాణం చూర్ణయిత్వా సమంసమమ్ ।
ద్రుతేచైవ ప్రతీవాపో దేయో లోహాష్టకం ద్రవేత్॥

తా. గంధకము కాంతము పాషాణము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి అష్టలోహభస్మముల కొలిమినూది యాచూర్ణమును కొంచెకొంచెముగ వేయుచుండిన అష్టలోహములయందు ద్రుతి జనించు.

లోహద్రుతి.

శ్లో॥ దేవదాల్యా రసైర్భావ్యం గంధకం దినసప్తకమ్।
తేన ప్రవాపమాత్రేణ లోహస్తిష్ఠతి సూతవత్॥

తా. దేవదాళిరసముతో గంధకము 7 దినములు భావనజేసి లోహభస్మమును కొలిమినియూది దానిపై నా గంధకమును కొంచెకొంచెముగ వేయుచుండిన లోహము పాదరసమువలె ద్రవించు.

మృతలోహామృతీకరణము.

శ్లో॥ తోయైరష్టగుణైః క్వాథం త్రిఫలా పలపంచకమ్ । ఘృతం
క్వాథస్యతుల్యం స్యాద్ఘృతతుల్యం మృతాయసమ్। పాచయే
త్తామ్రపాత్రేతు లోహదర్వ్యా విచారయన్। మృద్వగ్నినాప
చేత్తావద్యావజ్జీర్యతి తద్ద్రవః। లోహతుల్యాం శిలాజ్యాం
సుపక్వమవతారయేత్ । యోగవాహమిదంఖ్యాతం మృత
లోహం మహామృతమ్। ఏవం కాంతస్య తీక్ష్ణస్య ముండస్యాపి
విధిక్రమః॥

తా. 5 పలముల త్రిఫలముల దంచి యందెనిమిదింతలు నీళ్ళుబోసి 8 వ భాగముగ కషాయముగాచి దానికి సమముగ ఘృతము ఘృతమునకు సమముగ యినుపభస్మముగలిపి తామ్రపాత్రలోబోసి ద్రవము శోషించువరకు యినుపగరిటతో కలియబెట్టుచు మృద్వగ్నితో పాకముజేసి లోహమునకు సమముగ మణిశిలచూర్ణమునుగలిపి పక్వముజేసి దించికొనవలయు. ఇది యోగవాహకనంబడు. ఇటుల నమృతీకరణము జేయబడిన లోహభస్మము మహామృతతుల్యంబు. ఇట్లేయింకనూ కాంతభస్మము తీక్ష్ణభస్మము యినుపభస్మము మొదలగు సర్వభస్మములకు నమృతీకరణము జేయందగు.

సర్వలోహగుణములు.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే]హైమంవ్యోషయుతం త్రిదోషశమనం రౌప్యేన
పిత్తామయం తామ్రేణాపికఫామయాంశ్చవివిధాన్ శూలాన్
జయేల్లోహతః। నాగేనాపిజయేచ్చవంగసహితం మేహాంశ్చ
వజ్రామృతం హేమగ్రాసనివృత్తచంచలగుణః శుద్ధోనివృ
త్తోరసః॥

తా. సువర్ణభస్మమును త్రికటుకములతోడజేర్చి సేవించిన త్రిదోషమును రజతభస్మముతో జేర్చి సేవించిన పిత్తరోగములును తామ్రభస్మముతో జేర్చి సేవించిన శ్లేష్మరోగములును లోహనాగభస్మములతో జేర్చి సేవించిన పలువిధములైన శూలలును వంగభస్మమువజ్రభస్మము వీనితోడజేర్చి సేవించిన మేహరోగములను హరించును. శుద్ధిచేయబడిన రసము బంగారును గ్రహించిన నందలి చాంచల్యగుణము నివర్తించినదని తెలియవలయు.

సీసపు పేళ్ళు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] సీసకంతు జడంరంగం సీసకం నాగసంజ్ఞకమ్ ।
యోగేష్టం నాగమురగ స్త్రీరకం పరిపిష్టకమ్॥

తా. సీసము జంతుజడము రంగము సీసకము నాగసంజ్ఞ యోగేష్టము నాగము వుదరము తీరకము పరిపిష్టకము యివి సీసపుపేళ్ళు.

అశుద్ధ నాగవంగ దోషము.

శ్లో॥ [నిత్యనాథీయే] పాకహీనౌ నాగవంగౌ కుష్ఠగుల్మరుజాకరౌ।
మేహపాండూదరో * వాత కఫమృత్యుక రాకిల॥

తా. అశుద్ధనాగవంగములవలన కుష్ఠువు గుల్మము పీడ మేహము పాండువు వుదరము వాతరోగము శ్లేష్మరోగము మరణము గలుగు. కావున నాగవంగముల శుద్ధముగ జేయవలయు.

నాగశుద్ధి.

శ్లో॥ నిర్గుండీ మూలచూర్ణేన సార్కదుగ్ధేన లేపయేత్।
నాగపత్రంతు తచ్ఛుష్కం ద్రావయిత్వా నిషేచయేత్ ।
నిర్గుండీ ద్రవమధ్యేతు తతః పత్రంతు కారయేత్।
లిప్త్వాద్రావ్యం పునస్సేచ్యం సప్తవారం విశుధ్యతి॥

తా. సీసపురేకులపై వావిలిచూర్ణమును జిల్లేడుపాలతో బాగుగనూరి లేపనము జేసి యెండించి పిదప దానిని కరగించి వావిలియాకురసములో బోయవలయు. ఇట్లు 7మార్లు సీసపురేకులకు లేపనము మొదలగువానిని చేసిన సీసము శుద్ధియగు.

నాగవంగ శుద్ధి.

శ్లో॥ [చింతామణౌ] తిలతైలేచగోమూత్రేహ్యారనాళామ్లతక్రకే
కుళుత్థకేర విక్షీరే ఛాగక్షీరే ముహుర్ముహుః ।
ఢాలితౌ నాగవంగౌద్వౌతే నద్యాలేన శుద్ధ్యతి॥

* వాతకఫపిత్తకరాకిల.

తా. నాగవంగములకరగించి నూనె అవుపంచితము కలి చల్ల వులవకట్టు జిల్లేడుపాలు మేకపాలు అనువానిలో ప్రతిదానియందు నేడేసిమార్లు బోసిన నాగవంగములు శుద్ధియగు.

నాగభస్మ విధీ.

శ్లో॥ తత్రో నాగం లోహమధ్యే వాసాదార్వాజమోదకే।
తాపయేద్వాసకా కాష్ఠైర్భస్మీభవతి తత్క్షణాత్॥

తా. శుద్ధిజేయబడిన సీసమును పెంకులో బోసి అడ్డసరపాకురసమును అజామోదరసమును పోయుచుఅడ్డసరపుకట్టెతో వేయింపుచుండిన సీసము భస్మంబగు. (లేక శుద్ధిజేయబడిన సీసపు రేకులకు కలుబందరసము 7 మార్లుబూసి యెండించి మూకుడులో నునిచి కలుబందపలుకులు వేయుచు నడ్డసరపుకట్టెతో వేయింపుచుండి సీసము భస్మంబగు)

నాగసిందూరము.

శ్లో॥ తద్భస్మవాసకరసే హ్యజామోదాద్రవేణచ ।
ముండీరసే తథామర్ద్యం పచేద్దశపుటే తథా ।
ఫణివల్లిరసైర్మర్ద్యం పునర్దశపుటే పచేత్ ।
రుధ్వా గజపుటేపాచ్యా సిందూరం భవతిధ్రువమ్॥

తా. నాగభస్మమును అడ్డసరము అజామోదవోమము బోడతరపాకు అనువాని రసములతో 10 మార్లు మర్దించి ప్రమిదెలలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి 10 గజపుటంబులను తమలపాకు రసములో 10 మార్లుమర్దించి 10 గజపుటంబులును వేసిన నాగభస్మము సిందూరించు.

నాగసిందూరవిధి.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] చించాత్వగ్భస్మపాదాంశం దృతేనాగేవినిక్షిపేత్। పాదయేల్లోహపాత్రేణ సిందూరంజాయతేశుభమ్। భస్మనా పూర్వవన్నాగం శాకస్య వారిజస్యచ। సిందూరం జాయతేదివ్యం యథేష్టంనాత్రసంశయః। రక్తశాకిన్యపామార్గకుటజస్యతు భస్మకమ్। చతుర్థాంశం దృతేనాగే లోహ

దర్వ్యాభిఘర్షయేత్ । చండాగ్నినాదికైకంతు దద్యాన్మర్ద్య
దినత్రయమ్ । పూర్వవల్లోహపాత్రేతు సిందూరం జాయతే
శుభమ్॥

తా. నాగమునుకరిగించి దానికి 4 వ భాగము చింతబెరడుచూర్ణమును గలిపి లోహపాత్రలో వేయించిన సిందూరించు. మఱియు పూర్వమువలెనే నాగభస్మమును బూడిదెపాటుక్షారములో వేయించిన నిస్సంశయముగ సిందూరించు. నాగమునుకరగించి దానికి 4 వ భాగము * రక్తశాకివృత్తరేణు కొడిసె అనుదాని బూడిదెలను గలిపి యినుపపాత్రలోబోసి 1 దినము గాఢాగ్నియం దునిచి యినుపగరిటతో రుద్దుచుండిన భస్మంబగు. దానిని పైబూడిదలతోడనే 8 దినములు రుద్దుచుండిన సిందూరించు.

సీసభస్మగుణము.

శ్లో॥ శతనాగబలం ధత్తే మృతనాగో రుజాపహః ।
ఆయుః కాంతిం వీర్యవృద్ధిం కురుతే సేవయేత్సదా॥

తా. నాగభస్మము 100 యేనుగుల బలమును గలుగంజేసి సర్వరోగముల హరింపజేయుటయే గాక ఆయుర్వృద్ధిని కాంతిని వీర్యవృద్ధిని గలుగంజేయు కావున దానిని ఎల్లపుడు సేవింపుచుండవలయు.

శ్లో॥ సీసం పుష్టికరం వాత పిత్తశ్లేష్మ రుజాపహేత్ ।

తా. సీసము పుష్టిని గలుగంజేయునదిగ వాత పిత్త శ్లేష్మరోగముల హరింపజేయునదిగ నుండు.

వంగశుద్ధి.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] కార్పాసార్కకరంజధూర్తమునిజైర్భల్లాతగుంజాగ్నికైస్సున్నగ్వ్రజీహయగంధసూరణఫలైర్ద్యూలైశ్చ పత్రైః ఫలైః । తత్రాక్తంబహుతప్తఖర్పరగతంవంగంనిషించేన్మహుః, యావత్పంచదినంచశుద్ధ్యతిభిషగ్యోగేన దాయోజయేత్ ॥

* ఎఱ్ఱనిలేకు.

తా. ప్రత్తియాకు జిల్లేడు క్రానుగ వుమ్మెత్త అగిసె జీడి గురిజ చిత్రమూలము బొంతజెముడు నల్లేరు పెన్నేరు కంద అనువానివేళ్ళను ఆకులను కాయలను ముజ్జిగతో ద్రొక్కిరసమునీసి చల్లగలిపి పడియగట్టి తగరమును కరగించి దానిలో పలుమారు బోయుచుండవలయు. ఇటుల 5 దినములు చేసిన తగరము శుద్ధియగు. ఈ ప్రకారము శుద్ధిజేయబడిన తగరము నౌషధములయందు గ్రహింపంజను.

(పైప్రకారము శుద్ధిజేయబడిన తగరపురేకులపై కఫరినినూరి లేపనముజేసి యెండించి అగ్నితో కాచిన భస్మంబగు, లేక తగరమును పెంకుతోపోసి కరగించి అందాళ్ళ శిలగంధకమును తాళకమును సురాకారమును సమభాగములుగ చూర్ణముజేసి కొంచె కొంచెముగ వేయుచు వేపకట్టెతో వేయింపుచుండిన తగరము భస్మంబగు.

శ్లో॥ [చింతామణౌ]అపామార్గస్యచతుర్థాంశైర్లోష్టేవంగంప్రదాపయేత్ । భస్మీభవతితద్భస్మ జంబునీరేణమర్దయేత్ । పుటత్రయంచ దాతవ్యం సిందూరంభవతి ధ్రువమ్।

తా. శుద్ధిచేయబడిన తగరమును పెంకులోబోసి కరగించి యందుత్తరేణుచూర్ణమును వైచి వేయింపుచుండిన తగరము భస్మంబగు. దానిని నిమ్మపండ్లరసముతో నూరి 3 గజపుటంబు లిడిన సిందూరించు.

(శుద్ధతగరపురేకులపై కఫరినినూరి లేపనము చేసి అగ్నిలోకాచిన తగరముభస్మంబగు.)

వంగభస్మగుణము.

శ్లో॥ సతిక్తలవణంవంగం పాండుఘ్నంక్రిమి * వాతనుత్ ।
లేఖనం పిత్తలం కించిత్సర్వమేహవ్రణాపహమ్॥

తా. వంగభస్మము చేదుగ ఉప్పుగ నుండుటయే గాక పాండు క్రిమివాతముల హరింపజేయునదిగ లేఖనకరిగ కొంచెము పిత్తకారిగ సర్వమేహవ్రణముల బోగొట్టునదిగానుండు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] వంగతక్రోష్ణమూత్రం చా ప్యేతద్వాతప్రకోపనమ్ । మేహశ్లేష్మక్షయఘ్నంచ మేహక్రిమికులాంతకమ్॥

* మేహాజిక్.

తా. వంగభస్మము తీక్ష్ణముగ వుష్ణముగ రూక్షముగ వాతప్రకోపకారిగ మేహ శ్లేష్మ క్షయ మేహాక్రిముల బోకడచునదిగ నుండు.

లోహాష్టకభస్మవిధి.

శ్లో॥ వంగంపలాశద్రవతాళకేన నాగంపయస్యార్కమనశ్శిలేన।
శుల్బంహ్యజాక్షీరకగంధకేన తీక్ష్ణంచనాగంపయహింగులేన
తారంచవజ్రీపయమాక్షికేన హేమంశిలావర్తకనాగభస్మనా॥

తా. వంగము మోదుగరసము తాళకము అనువానివలనను, నాగము జిల్లేడుపాలు మణిశిల అనువాని వలనను, తామ్రము మేకపాలు గంధకము అనువానివలనను, ఉక్కు నాగము అను నీరెండును జిల్లేడుపాలు యింగిలీకము అనువానివలనను, రజతము బొంతజెముడుపాలు మాక్షికము అనువానివలనను, సువర్ణము మణిశిల నాగభస్మము అనువానివలనను భస్మం బగు.

శ్లో॥ తాళేనవంగందరదేనతీక్ష్ణంనాగేనహేమంశిలయాచనాగమ్।
శుల్బంతథా గంధవరేణ నిత్యం తారంచ మాక్షికవరేణహ
న్యాత్ ।

తా. తాళకముచే వంగంబును యింగిలీకముచే లోహంబును సీసముచే సువర్ణంబును మణిశిలచే సీసంబును గంధకముచే తామ్రంబును మాక్షికముచే రౌప్యంబును

హేమాదిభస్మ పరీక్షగుణము.

శ్లో॥ హేమం కపోతకంఠాభ మభ్రకం గతచంద్రకమ్।
వాంతి భ్రాంతి హరంతామ్రం లోహం వారితరం శుభమ్॥

తా. సువర్ణభస్మము పావురపిట్టకంఠవర్ణముతో సమానముగ అభ్రకభస్మము తళుకులులేనిదిగ తామ్రభస్మము వాంతి భ్రాంతివర్జితముగ లోహభస్మము నీళ్ళపై తేలునదిగ నుండిన పరిశుద్ధంబు లని తెలియవలయు.

శ్లో॥ హేమభస్మాది శేషాణి ఉత్థానరహితానిచ।
నాన్యథో సౌగుణం కుర్యాద్భవేయు ర్వ్యాధిహేతవః॥

తా. హేమాది భస్మములు యితరమైన భస్మములు మరల జనింపకుండిన సుగుణమును ఆయుర్వృద్ధిని గలుగంజేయు. జనించిన రోగహేతు వగు.

సప్తధాతుభస్మ పరీక్ష.

శ్లో॥ సర్వమేవం మృతంలోహ ధ్మాతవ్యం మిత్రపంచకైః।
ఇత్యేవమస్యా న్నిరుత్థానం సేవ్యవారితరం భవేత్॥

తా. సర్వలోహ భస్మములలో మిత్రపంచకమును చేర్చి యూదిన మరల జనింపక నుదకముపైవేసిన తేలుచునుండిన పరిశుద్ధంబులని యెఱింగి వానిని సేవింపవలయు.

మిత్రపంచకము.

శ్లో॥ గుడగుగ్గులుగుంజాజ్య సారఘైష్టంకణాం సమమ్।
జీవనమ్మృతధాతూనాం వైద్యశాస్త్రే ప్రకీర్తితమ్॥

తా. బెల్లము గుగ్గిలము గురిగింజ నెయ్యి తేనె మఱియు వెలిగారము వీనితోడ మృతలోహముల చేర్చి కొలిమిన యూదిన యవిమరల జనించునని వైద్యశాస్త్రమునందు జెప్పంబడియున్నది.

శ్లో॥ [మతాంతరే] మధుగుడఘృతగుంజాటంకణాపంచమిత్రకమ్॥

తా. తేనె బెల్లము నెయ్యి గురిగింజ వెలిగారము అనునవి మిత్రపంచకములు

నిరుత్థాపనము.

శ్లో॥ గంధకంచోత్థితంభస్మ తుల్యంఖల్వే విమర్దయేత్।
దినైకంకన్యకాద్రావై రుధ్వాగజపుటేపచేత్।
ఇత్యేవంసర్వలోహానాం కర్తవ్యంతునిరుత్థితమ్॥

తా. జనించిన భస్మమును గంధకమును సమభాగములుగ గ్రహించి కలబంద రసముతో 1 దినము మర్దించి మూకుళ్ళలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముచేసి గజపుటం బిడుటచే సర్వలోహముల మరల జనింపకుండునట్లుగ జేయవలయు.

సూతాదిభస్మ గుణము.

శ్లో॥ సూతాద్గుణానంతకకోటివజ్రేహ్యభ్రేసహస్రంకనకేశతైకమ్।
కాలేగుణాశీతితదర్ధకాంతే రౌప్యేచతుష్షష్టిజడేశదర్ధమ్॥

తా. రసమునకన్న వజ్రమునందు అనంతకోటి గుణములును అభ్రకము నందు 1000 గుణంబులును సువర్ణమునందు 100 గుణంబులును లోహమునందు 80 గుణంబు

లను కాంతమునందు 40 గుణంబులును రజతమునందు 64 గుణంబులును సీసమునందు 32 గుణంబులును గలిగియుండు.

అభ్రక భేదములు.

శ్లో॥ పినాకందర్దురంనాగం వజ్రంచేతిచతుర్విధమ్।
పినాకాద్యాస్త్రయోవర్జ్యా వజ్రంయత్నాత్సమాహరేత్॥

తా. పినాకము దర్దురము నాగము వజ్రము అని అభ్రకము 4 విధంబులు. అందు పినాకము మొదలు 3 అభ్రకంబులు వర్జ్యంబులు వజ్రాభ్రకము శ్రేష్ఠంబగుటచే దానిని గ్రహింపవలయును.

వజ్రాభ్రక పరీక్ష.

శ్లో॥ వజ్రాభ్రకంతువహ్నిస్థం నకించిద్వికృతింవ్రజేత్।
తస్మాద్వజ్రాభ్రకంయోజ్యం వ్యాధివృద్ధత్వమృత్యుజిత్॥

తా. అభ్రకమును నిప్పులోనునిచి యూదిన కొంచెమైనను వికారము జెందక యుండిన దానిని వజ్రాభ్రకమని తెలియవలయును. ఇది రోగము ముదిమి మృత్యువు వీనిని హరింపఁజేయు. కావున దానినే గ్రహింపవలయు.

అభ్రక శుద్ధి.

శ్లో॥ ధమేద్వజ్రాభ్రకంవహ్నౌ తతఃక్షీరేనిషేచయేత్।
భిన్నపత్రంతుతత్కృత్వా మేఘనాదామ్లజద్రవైః।
భావయేదష్టయామంత దేవంశుధ్యతిచాభ్రకమ్॥

తా. వజ్రాభ్రకమును మూసటిలోవేసి కాలిచిన నెఱ్ఱగ నగువఱకు యూది పాలతో చల్లార్చి రేకులుగ వొలిచి చిఱ్ఱికూర తిప్పతీఁగ చింతాకు అను వాని రసముల లో 8 ఝాములు భావనచేసిన వజ్రాభ్రకము శుద్ధియగు.

ధాన్యాభ్రక విధి.

శ్లో॥ అథవాభ్రస్యభాగౌద్వౌ ముస్తాశ్చైకంజలైస్సహ।
త్రిదినంస్థాపయేత్పాత్రే సూక్ష్మం కృత్వాప్రపేషయేత్।
బద్ధ్వాధాన్యయుతంవస్త్రే మర్దయేత్కాంజికైస్సహ।
అధోయద్గళితంసూక్ష్మం శుద్ధంధాన్యాభ్రకంభవేత్॥

తా. అభ్రకము 2 భాగములు తుంగముస్తెలు 1 భాగము యిటుల వీని నేకము చేసి 1 భాండములోవేచి యందుదకముబోసి 3 దినములు నానఁబెట్టి మెత్తగ రుబ్బి కొత్తబట్టలో కొంచెకొంచెముగనునిచి చేరఁజేసి వడ్లువేయుచు కలిపిబోయుచు దానికి క్రింద నొకకుండనునిచి గంజియన్నమును యద్దునటులు రుద్దిన అభ్రకము కరిగి మురికివలె క్రిందికుండలో దిగును. బట్టలో వడ్లుమాత్రము నిలుచును. కా, లో దిగినదానిని తేరనిచ్చిన పైన నల్లగ తేలును. ఆ నల్లనినీళ్ళను వడియజేసి కుండలోనుండు శుద్ధమైన ధాన్యాభ్రకమును విభూతివలె వడియఁగట్టిగాని కలి యిగురునటుల కాచిగాని గ్రహింపవలయు.

శ్లో॥ అథాన్యత్సంప్రవక్ష్యామి సంక్షిప్తంసూక్తముత్తమమ్।
ఆయుర్వేదోపదేశేస్మిన్ వ్యోమభస్మ నిగద్యతే॥

తా. ఇక నాయుర్వేదమున జెప్పంబడిన ప్రకారము అభ్రకభస్మమును వచించెద.

అభ్రక భస్మము.

శ్లో॥ [ఆయుర్వేదే] కృత్వాధాన్యాభ్రకంతత్తు శోషయిత్వావి
మర్దయేత్ । అర్కక్షీరైర్దినంఖల్వే చక్రాకారంతుకార
యేత్। వేష్టయేదర్కపత్రైశ్చ సమ్యగ్గజపుటేపచేత్। పున
ర్మర్ద్యంపునః పాచ్యం సప్తవారం ప్రయత్నతః । తతోవట
జటాక్వాథై స్తద్వద్దేయంపుటత్రయమ్ । మ్రియతేనాత్ర
సందేహః సర్వయోగేషుయోజయేత్ । మృతంత్వభ్రంహ
రేన్మృత్యుం జరాపలితనాశనమ్। అనుపానైశ్చసంయుక్తం
తత్తద్రోగ హరంపరమ్॥

తా. ఇటుల ధాన్యాభ్రకమును జేసినపిదప దానిం బిసి యెండించి ఖల్వములో వేసి జిల్లేడుపాలతో 1 దినము మర్దించి సన్నపు వడియములుచేసి యెండించి మూసటి కడుగున జిల్లేడాకులపరచి యందభ్రక వడియములనునిచి దానిపై జిల్లేడాకులను వరుసగ పరచి దనిపై మఱియొక మూకుడునుమూసి చీలమన్ను లేపనముజేసి గజపుటం బిడి సాంగశీతలమునదీసి మరల పైరసములచేతనే రుబ్బి వడియములుచేసి యెండించి మునుపటివలెనే యాకులబరచి పైప్రకారమే 7 గజపుటంబులిడి సాంగశీతలమున దీసి మఱ్ఱి యూడల కషాయముతో మరల మర్దించి వడియమును జేసి మునుపటివలెనే యాకులబరచి దానిపై మూకుడునుమూసి 7 గజపుటంబులిడిన ధాన్యాభ్రకము భస్మంబగు. దీనిని

సర్వయోగముల యందునిచ్చి కొనందగు. మఱియు వజ్రాభ్రకభస్మము నాయారోగాను పాన విశేషములతో సేవించిన మృత్యువు ముదిమి వీనిని వారింపంజేయు.

అభ్రక సిందూరము.

శ్లో॥ ఇత్థం కేచిన్మతం ప్రాహు ర్ధమనస్యచమారణమ్। భేకరాజరసైశ్చవాప్యహిశాకరసస్తథా। అశ్వగంధాసనిర్గుండీ రుదంతి విజయాద్రవైః। శతావర్యారసైశ్చవాప్యాటరూషరసస్తథా। బలాచాతిబలాచైవ శాల్మలీసత్వమేవచ। కూశ్మాండకరసైశ్చైవ ముస్తాయారసఏవచ। విదారివరకందంచ తులసీ మదనంతథా। భల్లాతకరసైశ్చైవ ద్రాక్షాఫలరసస్తథా। కటుంబరారసైశ్చాప్యర్కక్షీరంతథైవచ। ఉశీరంవాలుకంకుష్ఠం తథాలోహితపుష్పకమ్। చంపకశ్శాకమాచీచ గోక్షురంశతపత్రికా దాడిమీకపికచ్ఛూక దంతిఫలరసస్తథా। పునర్నవాతథాబ్రాహ్మీ చిత్రకస్యరసస్తథా। ముండీరసశ్శిరీషస్య గుళూచ్యాస్స్వరసస్తథా। అభ్రకస్య పుటేదేయం ప్రత్యేకైకరసేనచ। హన్యన్తే సర్వరోగాణి తమసంభాస్కరోయథా॥

తా. అభ్రకమారణవిధిని మఱికొందఱు వచించు తెఱంగెట్లనిన—గుంటగలగర బ్రహ్మదండివేరు పెన్నేరుగడ్డ వావిలాకు దూలగొండి గంజాయియాకు పిల్లిపీచరవేళ్ళు అడ్డసరపాకు ముత్తవపులగపువేళ్లు పెద్దముత్తవపులగపువేళ్ళు అనువాని రసములతోడను బూరుగబంక కల్కముతోడను గుమ్మడుకాయ నీళ్లతోడను తుంగముస్తెలు నేలగుమ్ముడుగడ్డ తులసియాకు మంగవేళ్లు జీడిచేరు ద్రాక్షపండు కటుకరోహిణి (రుద్రజడ) అనువాని రసములతోడను జిల్లేడుపాలు వట్టివేరు కురువేరు చంగల్వకోష్టు కసపుపువ్వు సంపంగివేరు అనువాని కషాయములతోడను కామంచి పల్లేరుచేరు తామరగడ్డ దాడిమాకు దూలగోవెలచేరు పుసిరికపండు గలిజేరువేరు మండూకబ్రహ్మిచిత్రమూలము బోడతరము దిరిసెనపువేరు తిప్పతీగె అనువాని రసములతోడను ప్రత్యేకప్రత్యేకముగ అభ్రకమును మర్దించి బిళ్లజేసి యెండించి ప్రతిదానిచే నొక్కొక గజపుటము చొప్పున పుటంబులిడిన అభ్రకము సిందూరించు. అది "సూర్యుండంధకారమును బోకడచుభంగి", సర్వరోగముల బోకడచు,

శతపుటాభ్రక సిందూరము.

శ్లో॥ [గ్రంథాంతరే] పునర్నవా మేఘనాద ద్రవైర్ధాన్యాభ్రకం దినమ్। మర్ద్యంగజపుటేపచ్యాంచిచాసూరణజైఃపునః। ద్రవైర్ముస్తాభవైర్మర్ద్యంపృథగ్దేయంపుటత్రయమ్। కాసమర్దరసైః పంచగోమూత్రైస్త్రిఫలైరపి। న్యగ్రోధక్వాథకై ర్మర్ద్యం కుర్యాద్దశపుటంపునః। మత్స్యజంబీరనిరేణ గోక్షీరేణపుటత్రయమ్। ఏవమర్కదళైర్వేష్ట్య దేయంరుధ్వాచసంపుటేత్। శతధాటితంభస్మజాయతేపద్మరాగవత్। నిశ్చంద్రంజాయతే హ్యభ్రంయథాయోగేషుయోజయేత్॥

తా. ధాన్యాభ్రకమును గలిజేరు మత్తి అనువాని రసములచే ప్రత్యేకముగ నొక్కొకదినము మర్దించి 2 గజపుటంబులిడవలయు. పిదప దానిని చింతాకు కందగడ్డ తుంగముస్తెలు అనువాని రసములతో వేర్వేరుగ మర్దించి 3 గజపుటంబులును కసివెందాకు రసముతో మర్దించి 5 గజపుటంబులును గోమూత్రము త్రిఫలకషాయము వీనితో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ మర్దించి 5 పుటంబులును మఱ్ఱియూడల కషాయముతో మర్దించి 10 పుటంబులును నిమ్మపండ్లరసములో మర్దించి 6 పుటంబులును ఆవుపాలతో మర్దించి 3 పుటంబులును వేయవలయు. ఇటుల పుటంబులిడిన పిదప అభ్రకమును బాగుగ మర్దించి వడియములుజేసి యెండించి జిల్లేడాకులలో నునిచి మూకుడులోబెట్టి పైనమూకుడుమూసి చీలమన్ను లేపనముజేసి కెంపువలె నెఱ్ఱగ నగువఱకు 100 గజపుటం బిడవలయు. ఇటులంజేసిన అభ్రకము నిశ్చంద్రకముగ సిందూరించు. దానిని సర్వయోగముల యందు బ్రయోగింపంజను.

శ్లో॥ [సిద్ధరసార్ణవే]ముస్తాక్వాథేన ధాన్యాభ్రంపంచవింశత్పుటే పచేత్। గోమూత్రైస్త్రిఫలాక్వాథైః పక్త్వావై పూర్వవత్పచేత్। పంచవింశత్పుటైరేవం కాసమర్దద్రవైఃపచేత్। దేయంపుటత్రయంక్షీరై ర్మర్దయేచ్చ పుటేపుటే। నిశ్చంద్రంజాయతేహ్యభ్రం జరామృత్యురుజాపహమ్॥

తా. ధాన్యాభ్రకమును తుంగముస్తెల కషాయముతో మర్దించి 25 పుటంబులును గోమూత్రము త్రిఫలకషాయము వీనితో మర్దించి ప్రత్యేకముగ 25 పుటంబులును

కపివెందాకు రసముతో మర్దించి 25 పుటంబులును పాలతో మర్దించి 10 పుటంబులును వేసి పిదప లెస్సగ మర్దించి వడియములు జేసి యెండించి వానిని జిల్లేడాకులలో గట్టి మూకుళ్ళలోనునిచి గజపుటంబులిడిన తళ్చంద్రకముగ అభ్రకము సిందూరించు. దానిని సేవించిన ముదిమి మృత్యువు సర్వరోగములు హరించు.

శ్లో॥ [మతాంతరే]ధాన్యాభ్రకంద్రవైర్మర్ద్యంమత్స్యాక్షీతులసీ
ద్రవైః।మూలజైఃకోకిలాక్షస్య కుమారీశ్వేతమూర్వయోః॥
వ్యాఘ్రాద్యైఃపునర్నవాయాశ్చదినమేతద్విమర్దయేత్ । కుండ
రాఖ్యైఃపుటైస్సప్తగజేపిష్ట్వాపచేత్పునః॥ తద్వత్పంచామృ
తైఃపాచ్యం పిష్ట్వాపిష్ట్వాతుసప్తధా । ఏవంనిశ్చంద్రితాం
యాతి సర్వరోగేషుయోజయేత్॥

తా. ధాన్యాభ్రకమును పొన్నగంటి తులసి గోకిమిడివేళ్ళు కలుబంద తెల్ల చాగ వ్రాకుడు గలిజేరు అనువాని రసములచే ప్రత్యేకముగ నొక్కొకదినము మర్దించి వడియములుచేసి యెండించి మూకుళ్ళలోనునిచి చీలిమన్ను లేపనముజేసి యేడేసి గజ పుటంబులిడవలయు. పిదప దానిని పంచామృతములో మర్దించి యేడేసి పుటంబు లిడ వలయు. ఇటులజేసిన నిశ్చంద్రకమువలె అభ్రకముభస్మంబగు దానిని సర్వరోగముల యందు ప్రయోగింపవలయు. (అభ్రకభస్మము సిందూరించిన పిదప దాని నమృతీకరణ ము జేయవలయు. ఎట్లనిన.)

అభ్రకామృతీ కరణము.

శ్లో॥ సర్వేషాంఘాతితాభ్రాణా మమృతీకరణం శృణు।
త్రిఫలోత్థకషాయస్య పలాన్యాదాయషోడశ।
గోఘృతస్యపలాన్యష్టౌ మృతాభ్రస్యతథాదశ।
ఏకీకృత్యలోహపాత్రే పాచయేన్మృదువహ్నినా।
ద్రవేజీర్ణేసమాదాయ సర్వరోగేషుయోజయేత్॥

తా. అభ్రకభస్మమునకు అమృతీకరణమును వచించెద. 16 పలముల త్రిఫలక షాయమును 8 పలముల ఆవునెయ్యిని 10 పలముల అభ్రకభస్మమును లోహపాత్రలో వైచి యేకముచేసి మృద్వగ్నియందు ద్రవ మిగురువరకు కాచి గ్రహింపవలయు. అట్టి దానిని సర్వరోగములయం దుపయోగింపం దగు.

అమృతీ కృతాభ్రక గుణము.

శ్లో॥ అనుపానం వినాప్యభ్రం జరామృత్యు రుజాపహమ్।
యోజయే దనుపానైర్వా తత్తద్రోగ హరంపరమ్॥

తా. పైప్రకారమమృతీకరణము చేయబడిన అభ్రకమును అనుపానరహితముగ సేవించిన ముదిమి మృత్యువు సర్వరోగములు వీనిని హరింపంజేయు. మఱియు అభ్రక సిందూరమును అనుపాన విశేషములతో సేవించిన సర్వరోగములహరింపంజేయు.

అభ్రక భస్మ గుణము.

శ్లో॥ మృతంచాభ్రం హరేద్రోగా న్జరామృత్యు మనేకధా।
సేవితం దేహదార్ఢ్యంచ రూపంవీర్యం వివర్ధయేత్॥

తా. శుద్ధమైన అభ్రకభస్మము మృత్యువు ముదిమి మొదలగు సర్వరోగముల హరింపంజేయుటయేగాక శరీరదార్ఢ్యమును వీర్యమును గలుగంజేయు.

శ్లో॥ అభ్రపత్రంతు రోగఘ్నం ఖరత్వం జరనాశనమ్।
మృదుసత్వం మృత్యునాశం ద్రుతిసత్వ మతంద్రతామ్॥

తా. అభ్రకపుపత్రములు రోగముల హరింపంజేయు. ఖరత్వము ముదిమిని బోన డచు. మృదుసత్వము మృత్యువునుబోనడచు. ద్రుతిసత్వము ఆలస్యమును బోనడచు.

అభ్రక గుణము.

శ్లో॥ గౌరీతేజః పరమమమృతం వాతపిత్తక్షయఘ్నం ప్రజ్ఞాబోధి
ప్రశమితజరం వృష్య మాయుష్యమగ్ర్యమ్ । బల్యంస్నిగ్ధం
రుచిదమకఫం దీపనం శీతవీర్యం తత్తద్యోగై స్సకలగద
హృద్వ్యోమ సూతేంద్రబంధీ॥

తా. అభ్రకభస్మము కడు అమృతతుల్యంబుగ వాత పిత్త క్షయములను ముదిమిని హరింపంజేయునదిగ బుద్ధిప్రదముగ వీర్యవృద్ధి కారిగ ఆయుర్వృద్ధి బలముల గలుగంజేయు నదిగ స్నిగ్ధముగ రుచికారిగ యింద్రియనిగ్రహమును కఫమును హరింపంజేయునదిగ దీపనకారిగ శీతవీర్యముగలదిగ రసబంధనకారిగ నుండు.

అశుద్ధాభ్రిక దోషము.

శ్లో॥ పీడాంవిధత్తే వివిధాం నరాణాం కుష్ఠం క్షయం పాండుగదంచ శోఫమ్। హృత్పార్శ్వపీడాశ్చకరోత్యశుద్ధం భ్రిమాహితం జాఠరవహ్నిహృత్స్యాత్॥

తా. అశుద్ధాభ్రక సేవనవలన పలువిధములైన పీడ కుష్ఠువు క్షయము పాండువు శోఫ హృదయ పార్శ్వములయందు పీడ భ్రమ అగ్నిమాంద్యము గలుగు.

అభ్రికభస్మాను పానములు.

శ్లో॥ అభ్రికంతు నిశాచూర్ణం మధునా సహమిశ్రితమ్। శతావరీ చూర్ణయుక్తం సర్వమేహేషు యోజయేత్। అభ్రికం కాంత సంయుక్తం నవనీత విమిశ్రితమ్। సర్వవ్యాధి హరంపుంసాం కాంతివీర్యబలప్రదమ్। అభ్రికం సైంధవంద్రాక్షా మరీచేన విమిశ్రితమ్। ఉష్ణోదకేన తత్పీత్వా సర్వాజీర్ణ నిబర్హణమ్। అభ్రికం రసభస్మస్యా న్మిశ్రితం మధునాలిహేత్। అత్యుగ్ర సన్నిపాతఘ్నం మూర్ఛితంస్యాత్సముద్ధరేత్। అభ్రికం మాగధీచూర్ణకలిద్రుమఫలానిచ। చూర్ణమేతత్సమోపేతం శ్లేష్మరోగనిబర్హణమ్। అభ్రికం తామ్రభస్మస్యా న్మిశ్రితం విజయాసహ। యోజితంమాతులుంగస్యఫలేనస్వరసేనచ। సర్వశూలంనిహంత్యాశు కథితంశూలపాణినా। అభ్రికంరససిందూరమిశ్రితం హేమభస్మనా। సమభాగంప్రకల్ప్యైతరసే నార్ద్రేణ యోజయేత్। క్షయంచ క్షయపాండుంచ క్షయం నాశంచకుంభకమ్। జయేన్మండలపర్యంతం పూర్వకర్మవిపాకతః। అభ్రికంచహరీతక్యా శ్చూర్ణంగోమూత్రపేషితమ్। గోమూత్రేణ పిబేన్నిత్యం మండలాత్పాండురోగజిత్। ద్విగుణం సేవితం శోఫా కుంభకామిల యాసహ। నశ్యంతి త్రిగుణంసేవ్యం వాదిశే త్పథ్యభోజనమ్। అభ్రికం లోహ భస్మస్యా చ్ఛివారస విమర్దితమ్। త్రింశత్పుటంపునర్దేయం

తద్రసేన పునః పునః। లవంగమధుసంయుక్తం ధాతువృద్ధికరం పరమ్। సహస్రనారీరమతే పురుషోవీర్యవాన్భవేత్। అభ్రకంచజపాపుష్ప రసేన సహభావయేత్। శతధాచతథాజాజీ కుసుంభస్వరసేనచ। శతధా మల్లికాపుష్ప స్వరసేభావయే ద్దృఢమ్। శతధాశరపుష్పస్య భావయేత్స్వరసేనచ। శతధా పంచకైఃపుష్పైస్స్వరసేభావయేద్భిషక్। తదభ్రికంభాగ మేకం కుంకుమంతుద్విభాగకమ్। సురాకారం త్రిభాగంస్యా చ్చతుర్భాగంచ చందనమ్। ఏతత్సర్వం సమాకృత్వామృగ నాభిర్విశేషతః। హిమాంబునామర్దితంస్యాచ్చతుర్వల్లమితం భవేత్। మధునా సేవితంనిత్యం యథేష్టాహార భోజనైః। క్షీరాన్నందాపయేత్పక్వంద్రాక్షాఖర్జూరజంఫలం। భక్షయే చ్ఛర్కరాదీన్స్యాత్పిబేన్నిత్యమతంద్రితః। ఆపాదమస్తకాంగాని లేపయేద్వరచందనమ్। ఏవంసేవితమానంద సర్వపిత్తం విశోధయేత్। అభ్రికంవజ్రభస్మస్యా త్సంయోగంకురుతే భిషక్। మృగనాభి రసైర్మర్ద్యంసేవితంమాష మాత్రకమ్। మాషమాత్రంజయేన్మృత్యుంవలీపలితనాశనమ్। సర్వరోగాన్జయేత్ప్రాజ్ఞోబలవాన్వీర్యవాన్భవేత్। అభ్రికంకలధౌతస్య భస్మముక్తాఫలస్యచ। తస్మిన్ప్రవాళ భస్మాపి భస్మమాక్షికమేవచ। తారాతామ్రభస్మంచభస్మవైక్రాంతమేవచ। ఏతైర్భస్మసమంచైవ వ్యోమభస్మ విమిశ్రితమ్। సర్వపుష్పరసైర్భావ్యం మాషమాత్రంసహార్ద్రకైః। సర్వరోగనివృత్త్యర్థం దాపయేత్కరుణాకరమ్। మధునాశ్లేష్మరోగస్య వాతస్యైరండతైలకైః। పిత్తస్యసితిసంయుక్తం పాండుశోఫస్యమూత్రకే। ఘృతేన శ్వాసకాసేచ శ్లేష్మరోగస్యమాగధీ। ముస్తానాగరయుక్తంచాప్యతిసారంవినాశయేత్॥

తా. అభ్రకభస్మమును పసపు చూర్ణము తేనె చల్లపిల్లిగడ్డలచూర్ణము అనువానితోడ సేవించిన సర్వమేహములు హరించు. అభ్రకభస్మమును కాంతిభస్మము వెన్న

అనుపానితోడ సేవించిన సర్వరోగములహరింపంజేసి శరీరకాంతిని వీర్యమును బలమును గలుగంజేయు. అభ్రకభస్మమును సైంధవలవణము ద్రాక్షపండు మిరియములు వృష్ణోదకము అనుపానితోడ గలిపి సేవించిన సర్వాజీర్ణములు హరించు. అభ్రకభస్మమును రసభస్మము తేనె అనుపానిలో గలిపి సేవించిన అత్యుగ్రసన్నిపాతములు మూర్ఛహరించు. అభ్రకభస్మమునకు సమముగ పిప్పలిచూర్ణమును తాడికాయలచూర్ణమును గలిపి సేవించిన శ్లేష్మరోగములు హరించు. అభ్రకభస్మమును తామ్రభస్మము కరకాకాయ మాదీఫలరసము అను వానితో జేర్చి సేవించిన సర్వశూలలు నివర్తించునని శివుడు వచించె. అభ్రకభస్మమునకు సమముగ రససిందూరమును సువర్ణభస్మమును గలిపి అల్లపురసముతో 1 మండలము సేవించిన పూర్వజన్మకర్మపరిపాకమువలన క్షయను క్షయపాండువు శరీరక్షయము కుంభకామిల హరించు. అభ్రకభస్మము కరకచూర్ణము వీనిని గోమూత్రముతో నూరి గోమూత్రముతోడ 1 మండలమువరకు సేవింపుచుండిన పాండురోగము హరించు. రెండింతల అభ్రకభస్మములో 1 భాగము కరకచూర్ణమును గలిపి గోమూత్రముతో నూరి గోమూత్రముతోడనే సేవించిన పాండుశోఫలును మూడింతల అభ్రకభస్మములో 1 భాగము కరకచూర్ణము గలిపి గోమూత్రముతో నూరి గోమూత్రముతోడనే సేవించిన పాండుశోఫ కుంభకామిలలను హరించు. దీనియందు పథ్యభోజనముల వైద్యుడు శోధింపవలయు. అభ్రకభస్మములో లోహభస్మములుగలిపి కంకాకాయ రసముతో మర్దించి 30 పుటంబు లిడి లవంగములు తేనె అనుపాని యనుపానముతోడ సేవించిన పురుషుడు వీర్యవృద్ధిగలివాడై 1000 స్త్రీలతో రమించు. అభ్రకమును దాసనపువ్వు జాజిపువ్వు కుసుంబాపువ్వు మల్లెపువ్వు కుక్కవాయింటుపువ్వు అనుపాని రసములలో ప్రతిదానిచే నూరేసిభావనల చొప్పున 700 భావనలుజేసి యందొకభాగమును గ్రహించి అందు 2 భాగములు కుంకుమపువ్వును 3 భాగములు సుగాకారమును 4 భాగములు చందనమును 10 భాగములు కస్తూరిని గలిపి శీతోదకములో మర్దించి 4 వల్లములంత మాత్రలుజేసి తేనెతో ప్రతిదినము సేవింపుచు యథేష్టాహారభోజనములను పాలన్నము ద్రాక్షపండు ఖర్జూరపండు పంచదార మొదలగువానిని ప్రతిదిన మాలస్యముజేయక సేవింపుచుండుటయే గాక పాదము మొదలు శిరమువరకు చందనమును బూసికొనిన సంతోషమును గలుగంజేసి సర్వపిత్తరోగముల హరింపంజేయు. అభ్రకభస్మమును వజ్రభస్మమును చేర్చి కస్తూరి నీళ్ళతో మర్దించి మాషప్రమాణమును సేవించిన మృత్యువు ముదిమి సర్వరోగములు వీనిని హరింపంజేయుటయే గాక బలవీర్యముల గలుగంజేయు. సువర్ణభస్మము ముత్తియములభస్మము పగడభస్మము స్వర్ణమాక్షికభస్మ

ము రజతభస్మము తామ్రభస్మము వైక్రాంతభస్మము వీనికన్నిటికి సమముగ అభ్రకభస్మమును గలిపి దాసనపువ్వు జాజిపువ్వు కుసుంబాపువ్వు మల్లెపువ్వు కుక్కవాయింటుపువ్వు మొదలగు సర్వపుష్పరసములతో భావనలుజేసి మాషప్రమాణమును అల్లపురసానుపానముతోడ సేవించిన సర్వరోగములు నివర్తించు. ఈ యోగము కరుణాకరమని జెప్పంబడు. దీనిని తేనెతో సేవించిన శ్లేష్మరోగములను ఆముదముతో సేవించిన వాతరోగములును పంచదారతో సేవించిన పిత్తరోగ పాండు శోఫ బహుమూత్రములను ఘృతముతో సేవించిన శ్వాసకాసములును పిప్పలితో సేవించిన శ్లేష్మరోగములను తుంగముస్తెలు శొంఠి అనువానితో సేవించిన అతిసారములును హరించు.

అభ్రికానుపానములు.

శ్లో॥ [చరకే] నిశ్చంద్రిక మృతం యోగ్యం సేవ్యం సర్వగదేషుచ।
పిప్పలీ శర్కరా యుక్తం వాతపిత్త జ్వరాపహమ్ । ఘృతేన
గృహధూమేన గగనం చిప్పికాసహమ్ । పంచసారేణగగనం
విషమజ్వరజిద్వరమ్ । చాతుర్జాతంత్రిరాత్రంతు సన్నిపాతం
హరంపరమ్ । తథావై సన్నిపాతఘ్నం వాతఘ్నం రక్తపిత్త
జిత్ । వాసారసేన గగనం * కాసశ్వాసం దురావహమ్ ।
క్షయరోగ హరంశీఘ్రి మశ్వగంధ విసర్పిషు । మయూర
పింఛ క్షారేణ మధునా ఛర్దిలుంఠనమ్ । కపిత్థ ఫలసారేణ
హిక్కారుచి హరంపరమ్ । భల్లాతకేన గగన మర్శోరోగ
హరంపరమ్ । ముస్తానాగర క్వాథేన సర్వాతీసార నాశనమ్ ।
ఇతిసాంగానుపానాభ్రిం సర్వరోగహరంపరమ్ ॥

తా. తనుకులుతేకుండు అభ్రకభస్మమును సేవించిన సర్వరోగములు హరించు. మఱియు అభ్రకభస్మమును పిప్పలి పంచదార అనువానితోడ సేవించిన వాతపిత్తజ్వరములును, నెయ్యి కరుధూమము అనువానితోడ సేవించిన చిప్పికా కాసమును, పంచసారములతోడ సేవించిన విషజ్వరములును, చాతుర్జాతక చూర్ణానుపానముతోడ 3 దినములు సేవించిన సన్నిపాత వాత రక్తపిత్తములను, అడ్డసరపాకురసముతో సేవించిన అసాధ్యమైన కాసశ్వాసములను, పెన్నేరుగడ్డ చూర్ణముతో సేవించిన క్షయ

---

* అర్శోరోగ హరంపరమ్.

విసర్పిరోగములును, నెమలియీకె భస్మము తేనె అనుపాని యనుపానముతోడ సేవించిన ఛర్దియు, బెల్లగుజ్జుతో సేవించిన హిక్కాగుచ్చులను, జీడిగింజల కషాయముతో సేవించిన అర్శోరోగంబును తుంగముస్తెలు శొంఠి అనుపాని కషాయముతో సేవించిన సర్వాతిసారములును హరించు. ఈ యనుపాన విశేషములతోడ అభ్రకభస్మమును సేవించిన సర్వరోగములు నివర్తించు.

రసాష్టాదశసంస్కార వివరణము.

శ్లో॥ స్వేదనం మర్దనం మూర్ఛోత్థాపనం పాతనం త్రిధా ।
బోధనం నియమంచైవ దీపనం చానువాసనమ్ ।
మారణం జారణంచైవ సారణం ప్రతిసారణమ్ ।
క్రమణం వేదనంచైవ దేహే యోగేచ శస్యతే ॥

తా. స్వేదనము మర్దనము మూర్ఛనము ఉత్థాపనము అధఃపాతనము తిర్యక్పాతనము ఊర్ధ్వపాతనము బోధనము నియమము దీపనము అనువాసనము మారణము జారణము సారణము ప్రతిసారణము క్రమణము వేదనము శరీరయోగము అనునవి రసాష్టాదశ సంస్కారంబులు.

స్వేదన విధి.

శ్లో॥ త్ర్యూషణం లవణంరాజీ రజనీ త్రిఫలార్ద్రికమ్ । మహాబలా
నాగబలా మేఘనాదః పునర్నవా। మేషశృంగీచిత్రకంచ నవ
సారం సమంసమమ్ । రసస్య షోడశాంశేన సర్వంయుంజ్యా
త్పృథక్పృథక్ । ఏతత్సమస్తంవ్యస్తంవా పూర్వామ్లైశ్చైవ
పేషయేత్ । లింపేదనేనకల్కేన వస్త్రే త్ర్యంగుళిమాత్రకమ్ ।
తన్మధ్యే నిక్షిపేత్సూతం బధ్వాతత్ర దినం పచేత్ । డోలా
యంత్రేమ్ల సంయుక్తే జాయతే స్వేదితో రసః ॥

తా. త్రికటుకములు వుప్పు ఆవాలు పసుపు త్రిఫలములు అల్లము పెద్దముత్తవపులగము నాగముత్తవపులగము చిత్రికూర తెల్లగలిజేరు వద్ది చిత్రమూలము నవాసాగరము అనువానిలో ప్రతిద్రవ్యమును గాని అందు దొరికినవానిని గాని రసమునకు 16 వ భాగము గ్రహించి ప్రత్యేకముగ గాని సముదాయముగ గాని కలిసో నూరి వస్త్రముపై

అంగుళప్రమాణము లేపనముజేసి దానిమధ్యమున పాదరసమునుబోసి వస్త్రములోగట్టి దానిని డోలాయంత్రమున దగిలించి కలితో 1 దినము వండుటయు స్వేదనసంబడు.

మర్దన విధి.

శ్లో॥ భిషగ్భిర్మర్దయేచ్చూర్ణై ర్మిళిత్వా షోడశాంశతః ।
సూతస్య గాలితేవస్త్రే వక్ష్యమాణ ద్రవాదిభిః ।
గృహధూమేష్టికాచూర్ణం తథాదధిగుడాన్వితమ్ ।
లవణా సురిసంయుక్తం క్షిప్త్వాసూతం విమర్దయేత్ ।
జీర్ణాభ్రికం తథాజీర్ణ బీజసూతం తథైవచ ।
గృహ్ణాతి నిర్మలో రోగాన్ గ్రాసేగ్రాసే విమర్దితః ॥

తా. కరుధూపము యిటికరాయిపొడి పెరుగు బెల్లము వుప్పు ఆవాలు జీర్ణాభ్రకము వీనిలో ప్రతిదాని చూర్ణమును రసమునకు 16 వ భాగముచేర్చి మర్దించి రసమును వస్త్రములోబోసి పిడిచిన నిర్మలమై శీఘ్రముగ రోగముల హరింపంజేయు.

మూర్ఛన విధి.

శ్లో॥ సహకన్యా మలంహంతి త్రిఫలా వహ్నినాశినీ ।
చిత్రమూలం విషంహంతి తస్మాత్తంచ ప్రయత్నతః ।
మిశ్రితం మర్దయేత్సూతం సప్తవారేణ మూర్ఛయేత్ ।
ఇత్థం సంమూర్ఛితస్సూతో దోషశూన్యః ప్రజాయతే ॥

తా. కలబంద పాదరసమునందలి మలదోషమును త్రిఫలములు వహ్నిదోషమును చిత్రమూలము విషదోషమును హరింపంజేయు. కావున మిశ్రితపాదరసమును కలబంద త్రిఫలములు చిత్రమూలము అనువానిరసములతో ప్రతిదానిచే యేడేసిమార్లు మర్దించిన రసము మూర్ఛంజెందు. ఇటుల మూర్ఛంజెందిన రసము దోషరహితంబు.

ఉత్థాపన విధి.

శ్లో॥ జలైస్సోష్ణైరనాళైర్వా క్షాళనాదుత్థితో భవేత్ ।
అథవా పాతనాయంత్రే పాతనాదుత్థితో భవేత్ ।
ఉత్థితః కాంజికక్వాథైః క్షాళనీయ మతఃపరమ్ ॥

తా. పాదరసమును వుష్ణోదకముతో గాని వున్నముగనుండు కలితో గాని కడిగి దీసికొనిన వుత్థితంబగు. లేక ఊర్ధ్వపాతపాయంత్రమునందును వుత్థితంబగు. ఉత్థాపనానంతరము రసమును వున్నముగనుండి కలితో గడగవలయు.

ఊర్ధ్వపాతన విధి.

శ్లో॥ భాగాస్త్రయోరసస్యార్క చూర్ణమంశాంశనింబుకమ్ । తత స్సంమర్దయేద్యావ త్తావదాయాతిపిండతామ్। తత్పిండంతల భాండస్థ మూర్ధ్వభాండే జలంక్షిపేత్ । కృత్వాలంబాలకే యంత్రే దత్వావార్ధ్రిం హిమోదకమ్ । సంరోధ్యచాగ్నిం మధ్యస్థం చతుర్యామంహిబోధయేత్ । యుక్త్యోర్ధ్వభాండ సంలగ్నం గృహ్ణీయాత్పారదంతతః। ఊర్ధ్వపాతనమిత్యుక్తం భిషగ్భి స్సూతశోధనే । సనూత భాండవివర మన్య ద్గలతి భాండకే । తథాసంధి ర్ద్వయోఃకార్యా పాతనా యంత్ర యంత్రకే।యంత్రప్రమాణంవదనాద్గురోర్జ్ఞేయంవిచక్షణః॥

తా. పాదరసము 8 భాగములు జిల్లేడుపట్ట చూర్ణము 1 భాగము యిటుల వీనిని గ్రహించి అందొకింత నిమ్మపండ్లరసముబోసి యుంటగ నగువరకు మర్దించి దాని నధస్స్థిత భాండము నందునిచి పైభాండమునం దుదకముబోయుటచే డమరుకాయంత్ర మన బడుగడుదానిని పొయిమీద నునిచి పైభాండమునందు శీతోదకముబోయుచు 4 ఝాములు మధ్యమాగ్నితో వండి పైకుండ నంటియుండు రసమును యుక్తితో గ్రహింపవలయు. రసశోధన విషయమున జేయంబడు నీక్రియనే ఊర్ధ్వపాతన మనియెదరు. ఊర్ధ్వపాతనాధస్స్థిత భాండముఖములో పైభాండముయొక్క ముఖమునుజేర్చి బాగుగ సంధిలేపనము జేయవలయు. యంత్రప్రమాణమును గురుముఖమువలన దెలిసికొనవలయు.

అధఃపాతన విధి.

శ్లో॥ త్రిఫలాశిగ్రుశిఖభిర్లవణాసురిసంయుతైః।నష్టపిష్టరసంకృత్వా లేపయేదూర్ధ్వభాండకే। ఊర్ధ్వభాండోదరంలిప్త్వా చాధో భాండేజలంక్షిపేత్। సంధిలేపంద్వయోఃకృత్వా తద్యంత్ర

భువిపూరయేత్ । ఉపరిష్టాత్పుటేదత్తే జలేపతతిపారదః । అధఃపాతనమిత్యుక్తం సిద్ధాద్యైస్సూతకర్మణి ।

తా. త్రిఫలములు మునగ చిత్రమూలము వుప్పు ఆవాలు వీనితోడ రసమును జేర్చి రసము గలియువరకు ఖల్వమున మర్దించి డమరుకయంత్రముయొక్క పైపాత్రలో భాగమున దానినిబూసి క్రిందిపాత్రయం దుదకముబోసి ఆరెండుపాత్రలజేర్చి సంధులకు బాగుగ చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి యాపాత్రను భూమిలోపూడ్చి దానిపై పుటంబిడవలయు. ఇటుల చేసిన రసము జలముండు క్రిందిపాత్రయందు బడు. దీనిని సిద్ధాదులు రసకర్మయందు అధఃపాతనమని వచించెదరు.

తిర్యక్పాతనము.

శ్లో॥ ఘటేరసం వినిక్షిప్య సజలంఘటమన్యకమ్ । తిర్యఙ్ముఖం ద్వయోఃకృత్వా సమ్ముఖంరోధయేత్సుధీః। తద్వైవచుల్ల్యాం సంస్థాప్య యత్నతస్తు తతోభిషక్ । రసస్య జ్వాలయే ద్వహ్నింయావత్సూతోజలంవిశేత్। తిర్యక్పాతనమిత్యుక్తం సిద్ధైశ్చైవార్జునాదభిః। మిశ్రితౌనాగవంగౌచరసేవిక్రయహేతుతః । తాభ్యాంస్యాత్కృమిదోషస్తు తన్ముక్తిఃపాతనత్రయాత్ । ఏవంసుసంస్కృతస్సూతః పాతనావిధియత్నతః । సర్వదోషవినిర్ముక్తోజాయతేనాత్రసంశయః ॥

తా. యంత్రమునకు తగినటుల వొకింత నిడుపుగనుండు కుండలగ్రహించి అందొక దానిలో పాదరసమును మఱియొక దానిలో యుదకమునుబోసి అడ్డముగనునిచి వానినిచేర్చి సంధులకు చీలమన్ను లేపనముచేసి రసముబోసిన కుండను పొయిమీద నడ్డముగ యుక్తితో నునిచి పాతనము జేసిన రసము జలములో బ్రవేశించు. దీనినే నాగార్జునుడు మొదలగు సిద్ధులు తిర్యక్పాతనమని వచించెదరు. ఇటుల యుక్తిచే 3 మార్లు తిర్యక్పాతనము చేయుటవలన రసమునందలి నాగ వంగ క్రిమిదోషములు నివర్తించు. ఈతిర్యక్పాతన విధివలన రసమునందలి సర్వదోషములు నిస్సంశయముగ హరించు.

బోధనము.

శ్లో॥ ఏవంకదర్థితస్సూతః షండత్వమధిగచ్ఛతి ।
తన్ముక్తయేస్యక్రియతే బోధనంకథ్యతేహితత్ ॥

తా. పైప్రకారము శోధింపబడిన పాదరసమునందు షండత్వ దోషముండును. అది నివర్తించుటకై బోధనక్రియను వచించెద.

బోధనము.

శ్లో॥ కదర్థ్యవేనైవనపుంసకత్వ మేవంథవేదస్యరసస్యపశ్చాత్ ।
వీర్యప్రకర్షాయచభూర్జపత్రైస్స్వేదయేత్సైంధవమూర్ణగర్భే ॥

తా. రసమునకు పైజెప్పంబడిన సంస్కారమువలన షండత్వదోషము గలుగు. తన్నివారణార్థంబును రససామర్థ్యము వృద్ధిజెందుటకును రసమును భూర్జపత్రము పుదకము సైంధవలవణము అనువానితో పాకము జేయవలయు.

నియమనము.

శ్లో॥ సర్పాక్షీచించకావంధ్యా భృంగాబ్దకన కాంబుభిః ।
దినంసంస్వేదితస్సూతో నియమాత్స్థిరతాంవ్రజేత్ ॥

తా. పాదరసమును సర్పాక్షి చింత గొడ్డుకాకర గుంటగలగర తుంగముస్తెలు పుమ్మెత్త అనువానిరసములతోగాని లేక కషాయములతోగాని 1 దినము వండిన నియమనమనంబడు.

సందీపనము.

శ్లో॥ కాసీసంపంచలవణం తదూర్ధ్వంనింబుకంరసమ్ । క్షిప్త్వాక్షి
ప్త్వాథదాతవ్యంతాదృక్సైంధవఖేటకమ్ । గర్తేకృత్వాథరా
గర్భేదత్వాసైంధవ సంయుతమ్ । ధూలినష్టాంగులంకృత్వా
రాజికామరిచానిచ । శిగ్రుబీజమేకత్రటంకణేనసమన్వితమ్
ఆలోడ్యకాంజికేడోలా యంత్రేపాచ్యందినైస్త్రిభిః । దీపనం
జాయతేసమ్యక్సూతరాజస్యజారణే ॥

తా. అన్నభేది పంచలవణము వీనిని గ్రహించి దానిపైపలుమారు నిమ్మపండ్లరసమునుబోసి సైంధవలవణగడ్డను పగలగొట్టి అందు సైంధవలవణముతోడ పాదరసమును జేర్చి దానిపై పూర్వోక్త సైంధవలవణమును నిమ్మపండ్ల నంటించి దానిపై 8 అంగుళముల ధూళివంటించి మునగవిత్తులు చేదుమునగవిత్తులు తెలిగారము ఆవ నీమూటిని నూరి కుండకు లేపనముజేసి అందుకలిబోసి దానిమధ్యమున డోలాయంత్రముతో 3 దినములు వండిన రసము జారణ సంస్కారమునందు దీపనమగు.

(రసమున కష్టాదశ సంస్కారములు జెప్పంబడి యుండినను "స్వేదోమర్దిత మూర్ఛనాస్థితిరతః పాతోపిబేదన్వితో । బోధస్సంయమనం ప్రదీపనమితి స్పష్టాష్టధా సంస్కృతిః । అస్యాసర్వ రసోపయోగి కతయాత్వన్యా నవిన్యస్యతే । గ్రంథేస్మిన్ప్రకృతోప యోగవిరహాద్విస్తార భీత్యాథవ ॥" అనుగ్రంథాంతర వచనప్రకారము స్వేదన మర్దన మూర్ఛన ఉత్పాతనపాతన బోధన సంయమన ప్రదీపనములన 8 సంస్కారములు సర్వోపయోగంబు లగుటచే జెప్పంబడియె. తక్కిన 10 సంస్కారములు ఔషధోపయోగంబులు గాకుండుటంజేసియు గ్రంథ విస్తర భీతిం జేసియు జెప్పంబడవయ్యె.)

రస భస్మము.

శ్లో॥ దత్వావింశతిభాగకేజలధిజేసూతస్యభాగంధృఢంఖల్వేమర్ద్య
చకాంజికేనపతితంయద్వాతతస్త్వాంబునా । ఉద్ధృత్యాపిచని
క్షిప్యేచ్ఛపుటయేదేవం యథేష్టోరసస్సాముద్రైశ్చ సుచూర్ణ్య
తేచలవణై రేవంప్రకారేణచ ॥

తా. 1 పలము శుద్ధిజేసిన రసములో 1 పలము సముద్రలవణమును కలిపి కలిపి యిరువది వరకు మర్దించవలయు. ఇత్తెఱంగున 20 పలముల సముద్రలవణ మిగురు వరకు పాదరసమును కలితో మర్దించి హాండికా యంత్రమునందునిచి పాకముజేసిన రసభస్మంబగు. ఆ రసభస్మమును దీసికొని భస్మముగాకుండు రసమును మరల లవణము కలి అనువానితో మర్దించి హాండికా యంత్రమునందునిచి పాకముజేసిన యారసము భస్మంబగు. రసము భస్మంబగువరకు పైప్రకారమే మర్దనపాకముల జేయవలయు.(భస్మమైన రసమును గ్రహించు తెఱంగెట్లనిన.—రసభస్మమును తీయనినీళ్ళను ఖల్వములో బోసిమర్దించి యొకకుండలో బోసి దానినిండా యుదకముబోసి 8 జాములు పేరనిచ్చి యందలి యుదకమును వడిపిన క్రింద తెలగ రసభస్మము నిలిచియుండు. అంతు మరల

నుదకముబోసి బాగుగ కలిపి నీళ్ళు తీయగనగువరకు వడిపి క్రిందకుండురసభస్మమును దీసికొని ఖల్వమున నెండించి గంతపు కరాటములో నునిచికొనవలయు. అట్టిరసభస్మము ½ తులము జాజికాయ 1 తులము జాపత్రి 1 తులము లవంగములు 1 తులము పిప్పలి 1 తులము వాయువిడంగములు 1 తులము శోపము 1 తులము బెల్లము 4 తులములు ఇటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి మర్దించి మాత్రలుచేసి యందొక్కొకదానిని సాయంప్రాతఃకాలముల యందావునేతిలో సేవించి చప్పిడిపథ్యము నాచరించుచు ఆవుచల్లను త్రాగుచు నుండవలయు. దానివలన సర్వరోగములు హరించు.)

శ్లో॥ శుద్ధసూత స్తదర్ధంతు శుద్ధగంధకమేవచ ।
తయోః కజ్జలికాం కుర్యా ద్దినమేకం విమర్దయేత్ ।
మృత్కర్పటలిప్తాయాం కుప్యాం కజ్జలికాం క్షిపేత్ ।
వాలుకాయంత్రకే పాచ్యా యావద్దిన చతుష్టయమ్ ।
గృహ్ణీయాదూర్ధ్వసంలగ్నం సిందూరం రససన్నిభమ్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 1 భాగము శుద్ధిజేసిన గంధకము ½ భాగము యిటుల వీనినెల్ల నేకముజేసి కజ్జలిగ 1 దినము మర్దించి గాజుకుప్పె లోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి వాలుకాయంత్రము నందిడి 4 దినములు పాకముచేసి స్వాంగశీతలమునదీసి గాజుకుప్పె గొంతునంటియుండు రససిందూరమును గ్రహింపవలయు.

శ్లో॥ ధూమసారం రసం తోరీ గంధకం నవసాగరమ్ । యామమేకం మ
ర్దయేదమ్లై ర్భాగం కృత్వా సమం సమమ్ । కాచకుప్యాం విని
క్షిప్య తాం చ మృద్వస్త్రముద్రయా । విలిప్య పరితో వస్త్రై
ర్ముద్రాం దత్త్వా చ శోషయేత్ । అధస్సచ్ఛిద్రపిఠరీ మధ్యే
కుప్యాం నివేశయేత్ । పిఠరీం వాలుకాపూరై ర్భృత్వా చాకూ
పికాగళమ్ । నివేశ్య చుల్ల్యాం తదధః కుర్యాద్వహ్నిం శనైశ్శ
నైః । తస్మాదప్యధికం కించి త్పావకం జ్వాలయేత్క్రమాత్ । ఏ
వం ద్వాదశభిర్యామైర్మ్రియతే సూతకోత్తమః । స్ఫోటయే
త్స్వాంగశీతం చా ప్యూర్ధ్వగం గంధకం జయేత్ । అధస్థం
మృతసూతంచ సర్వకర్మసు యోజయేత్ ॥

తా. కరుధూపము శుద్ధిచేసినరసము పటికారము శుద్ధిచేసిన గంధకము నవాసాగరము వీనిని సమభాగములుగ ఖల్వములోనునిచి నిమ్మపండ్లరసముతో 1 ఝాము మర్దించి గాజుకుప్పెలోనునిచి దానినోటికి బిరడవేసి చీలమన్ను లేపనముచేసి యెండించి చిట్టికి క్రిందిభాగమున దబ్బనముతో రంధ్రముచేసి యాచట్టిమధ్యమున గాజుకుప్పెనునిచి కుప్పెగొంతువరకు నిసుకబోసి యాచట్టిని పొయిమీదనునిచి లఘ్వగ్నితో పాకము చేయుటయేగాక క్రమముగ నగ్నిని హెచ్చింపు చుండవలయు. ఇత్తెరంగున 12 జాములు పాకముచేసి స్వాంగశీతలమున కుప్పెనుదీసికొని యుక్తితో పగలగొట్టి దానినోటియందంటియుండు గంధకమును పరిగ్రహించి క్రిందనుండు రసభస్మమును దీసికొని సర్వకార్యములయందుపయోగించుకొనవలయు.

శ్లో॥ [మతాంతరే] కాకోదుంబరికాదుగ్ధే రసం కించిద్విమర్దయేత్ ।
తద్దుగ్ధఘృష్టహింగోశ్చ మూషాయుగ్మం ప్రకల్పయేత్ ।
క్షిప్త్వా తత్సంపుటే సూతం తత్ర ముద్రాం ప్రదాపయేత్ ।
ధృత్వా తం గోళకం ప్రాజ్ఞో మృన్మూషాసంపుటే భిషక్ ।
పచేన్మృగపుటేనైవ సూతకో యాతి భస్మతామ్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసమును ఖల్వములోబోసి బ్రహ్మమేడి పాలతో యొకింత మర్దించి పిదప యింగువను బ్రహ్మమేడి పాలతోనూరి 2 మూసలుచేసి యందొకదానిలో నొకింత మర్దించిన పైపాదరసము నునిచి దానిపై 2 వ మూసనుమూసిబాగుగచేర్చియుంటచేసి మూకుళ్లలోనునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి యెరుపిడకలతో లఘుపుటంబిడిన రసముభస్మంబగు.

శ్లో॥ అపామార్గస్య బీజానాం మూషాయుగ్మం ప్రకల్పయేత్ ।
తత్సంపుటే న్యసేత్సూతం మర్కదుగ్ధవిమిశ్రితమ్ ।
ద్రోణపుష్పీప్రసూనాని విడంగమిరిమేదకమ్ ।
ఏతచ్చూర్ణమధశ్చోర్ధ్వం దత్త్వా ముద్రాం ప్రదాపయేత్ ।
తం గోళం ముద్రయేత్సమ్యఙ్మృన్మూషాసంపుటే సుధీః ।
ముద్రాం దత్త్వా శోషయిత్వా తతో గజపుటే పచేత్ ।
ఏవమేకపుటేనైవ జాయతే సూతభస్మకమ్ ॥

తా. ఉత్తరేణువిత్తులనూరి 2 మూసలుచేసి అందొకదానిలో తుమ్మిపూలు వాయువిడంగములు ఇల్లతుమ్మపట్ట అనువాని చూర్ణమునువైచి శుద్ధిచేసిన రసమును జిల్లేడుపాలతో మర్దించి యాచూర్ణముపై బోసి దానిపై తుమ్మిపూలు మొదలగువాని చూర్ణమునవైచి మఱియొక మూసనుమూసి సంధులకు చీలమన్ను లేపనముజేసి మంటి మూసలోనునిచి దానిపై మఱియొక మూసనుమూసి సంధులకు చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి గజపుటంబిడిన రసముభస్మంబగు.

రససిందూరము.

శ్లో॥ పలద్వయంశుద్ధరసం పలార్ధంశుద్ధగంధకమ్ । కర్షార్ధంనవసారంచ జంబీరేణ విమర్దయేత్ । కాచకుప్యాం క్షిపేచ్చైవ మృత్కర్పట్యాచసప్తథా । విలిప్యకాచకుప్పీంతా మాతపేశోషయేద్దృఢమ్। ఛిద్రభాండేతతోకుప్పీం న్యసేత్సికతయంత్రకే। కుప్పీకాకంఠమాసేనపూజయేదిష్టదేవతామ్। పంచభోజ్యాకుమార్యశ్చతతశ్చుల్యాంవినిక్షిపేత్ ।పచేద్యామాష్టకంచైవ కుప్పీకాంచక్షణేక్షణే। సంశోధ్యపాచయేద్యంత్రేస్వాంగశీతంసముద్ధరేత్ ।గ్రాహ్యంచదరదాకారందేవదానవదుర్లభమ్ । సేవయేద్రోగనాశాయతత్తద్రోగానుపానతః । వల్లంవా వల్లయుగ్మంవా మధునా కణయాసహ । సేవితంకామినికామం దర్శయేద్రతికౌతుకమ్। వీర్యబంధకరశ్శీఘ్రం యోషామదవినాశనమ్ ॥ సిందూరంహరవీర్యసంభవమిదం రూక్షాగ్నిమాంద్యాపహమ్ । యక్ష్మాదిక్షయపాండుశోఫముదరంగుల్మప్రమేహాపహమ్ । శూలప్లీహావినాశనం జ్వరహరం దుష్టవ్రణాన్నాశయే దర్శాంసిగ్రహణీ భగందర గ్రహం ఛర్దిత్రిదోషాపహమ్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము 2 పలములు శుద్ధిచేసిన గంధకము ½ పలము నవాసాగరము ½ కర్షము యిటుల వీని నేకముజేసి కజ్జలిగ మర్దించి నిమ్మపండ్ల రసముతో నూరి గాజుకుప్పెలోనునిచి దానిపై 7 మార్లు చీలమన్ను లేపనము చేసి బాగుగ నెండ నెండించి ఛిద్రము గల వాలుకా యంత్రమునం దునిచి యాగాజుకుప్పె కంఠమువఱకు

యిసుకబోసి యిష్టదేవతా పూజచేసి 5 కుమారికల కన్నంబిడి పొయిమీదనునిచి పలుమారుకుప్పెను పరీక్షించు 8 జాములు పాకముచేసి స్వాంగశీతలమైన దేవదైత్యులకు దుర్లభంబై యింగిలీకమువలె నెఱ్ఱగనుండు రససిందూరమును గ్రహింపవలయు. ఇట్టి రససిందూరములో 1 లేక కల్లములప్రమాణము వాయారోగోక్తానుపానముతోడ నేని తేనె పిప్పలి అనువాని తోడ నేని సేవించిన సర్వరోగముల హరింపం జేయుటయే కాక స్త్రీలకు శీఘ్రముగ సంతోషమును జూపించునట్టి వీర్యబంధనకారిగ స్త్రీమదమునుహరింపంజేయునదిగ నుండు. మఱియు పాదరసమువలన జనించిన నీసిందూరము రూక్షఅగ్నిమాంద్యముయక్ష్మ క్షయము పాండువు శోఫ ఉదరము గుల్మము ప్రమేహము శూల ప్లీహము జ్వరము దుష్టవ్రణము అర్శస్సు గ్రహణి భగందరము గ్రహదోషము వాంతి త్రిదోషము అనువానిని హరింపంజేయు.

శ్లో॥ పలమాత్రంరసంశుద్ధం తావన్మాత్రంతుగంధకమ్ । విధివత్కజ్జలీంకృత్వా న్యగ్రోధాంకురవారిణా । భావనాత్రితయం దత్వా స్థాలీమధ్యేనిధాపయేత్ । నిధాయకచ్ఛపీయంత్రే వాలుకాభిఃప్రపూరయేత్ । దద్యాత్తదనుమందాగ్నిం భిషగ్యామచతుష్టయమ్ । జాతాతేరససిందూరం తరుణారుణసన్నిభమ్ । అనుపానవిశేషేణకరోతివివిధాన్గుణాన్ । క్షయకుష్ఠమరుత్పిత్త మేహఘ్నంపాండునాశనమ్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన రసము శుద్ధిచేసిన గంధకము యీరెంటిని సమముగ చేర్చి కజ్జలిగ మర్దించి చిఱ్ఱియూడల కొనలరసముతో 3 భావనలుజేసి పాత్రలోనునిచి కచ్ఛపయంత్రమునందిడి దానిలో నిసుకబోసి పొయిమీదనునిచి 4 జాములు మందాగ్నితో పాకముచేసిన బాలసూర్యునివంటి కాంతిగల రససిందూరము జనించు. దాని ననుపానవిశేషములతో సేవించిన పలువిధములైన గుణములు గలుగంజేయుటయే గాక క్షయము కుష్ఠువు వాత పిత్త మేహములు పాండువు వీనిని సగా గలుగంజేయు.

రసకర్పూరోత్పత్తి.

శ్లో॥ రసభస్మచయన్మూర్ధ్నా పూర్వార్ధ్వపాతంచజాయతే ।
సర్వౌషధానాంసమ్మిశ్రం సర్వరోగహరంపరమ్ ।
గుంజాప్రమాణంసేవేత వలీపలితనాశనమ్ ।
తద్భస్మరసభేదైశ్చ రసకర్పూరసంజ్ఞకః ॥

తా. మూర్ఛజెంది ఊర్ధ్వపాతము వలన జనించు రసభస్మమే రసకర్పూర మనంబడు. దీనిని సర్వౌషధముల యందుచేర్చి సేవించిన సర్వరోగముల హరింపంజేయు. మఱియు గుంజాప్రమాణమును సేవించిన ముదిమిని హరింపంజేయు ఈ భస్మము రసభేదంబగుటచే రసకర్పూర మనంబడు.

రసకర్పూరసేవనచే హరించురోగములు.

శ్లో॥ రసకర్పూరమమృతం వాతాశీతివినాశనమ్ ।
కుష్ఠాష్టాదశభేదంచ మేహావింశతినాశనమ్ ।
వ్రణాదిదుష్టరక్తాని భగందరమహోదరమ్ ।
గ్రహణీంగుల్మమానాహ క్షయంహిధ్మాంచనాశయేత్ ।
శ్లేష్మాదిపీనసాజీర్ణ రక్తపిత్తంచనాశయేత్ ।
అర్శాంసివిషజాలంచ మహాకర్పూరసేవయా ॥

తా. రసకర్పూరము అమృత తుల్యంబగుటచే అశీతివాత అష్టాదశకుష్ఠ వింశతి మేహ దుష్టవ్రణాది దుష్టరక్త భగందర మహోదర గ్రహణీ గుల్మ ఆనాహ క్షయ హిధ్మ శ్లేష్మాది పీనసాజీర్ణ రక్తపిత్తార్శ విషసమూహముల హరింపంజేయు. కావున మహాకర్పూరమునే సేవింపవలయు.

నవరత్న నామంబులు.

శ్లో॥ కురువిందమౌక్తికంవజ్రం వైడూర్యంశక్రనీలకమ్ ।
పుష్పరాగంమరకతం గోమేధికప్రవాళకమ్ ।
నవరత్నంక్రమాచ్ఛోధ్యం మారయేద్వినియోజయేత్ ॥

తా. కురువిందము మౌక్తికము వజ్రము వైడూర్యము శక్రనీలకము పుష్పరాగ మరకతము గోమేధికము ప్రవాళము అనునవి నవరత్ననామంబులు వానిని క్రమముగ శుద్ధి భస్మముచేసి ఔషధములయం దుపయోగింపందగు.

అశుద్ధరత్నగుణము.

శ్లో॥ అశుద్ధరత్నంవిస్ఫోట తాపభ్రమిరుజాకరమ్ ।
బలహానింవీర్యనాశం తస్మాద్రత్నానిశోధయేత్ ॥

తా. అశుద్ధమైన రత్నములు విస్ఫోటకము తాపము భ్రమి పీడ దౌర్బల్యము వీర్యనాశనము అనువానిని గలుగంజేయు. అట్లగుటచే వానిని శుద్ధిచేయవలయు.

మాణిక్య శుద్ధి.

శ్లో॥ అశ్వమూత్రాంతరేభావ్యం త్రిదినంచబలాతపే ।
తథోష్ణవారిణాక్షాళ్యం రత్నశుద్ధిర్భవిష్యతి ॥

తా. కెంపులను గుఱ్ఱపుమూత్రములోవేసి 3 దినములు మంచియెండ యందునిచి భావనజేసిన యుష్ణోదకముతో గడిగిన శుద్ధియగు.

*మాణిక్య భస్మము.

శ్లో॥ తన్మాణిక్యంరవిక్షీరే దివసత్రయభావితమ్ ।
శరావేత్రిపుటంపాచ్యం భస్మీభవతితత్క్షణాత్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన కెంపులను జిల్లేడుపాలతో 3 దినములుభావనజేసి మూకుళ్ళలో నునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి యెరుపిడకలతో 3 పుటంబులిడిన మాణిక్యముభస్మం బగు.

మాణిక్య గుణము.

శ్లో॥ మాణిక్యంశిశిరంస్నిగ్ధం మధుకాంతికరంలఘు ।
దీపనంవృష్యమాయుష్యం మనోజ్ఞంగ్రహదోషనుత్ ॥

తా. కెంపు శీతలముగ స్నిగ్ధముగ మధురముగ కాంతికరముగ లఘువుగ అగ్ని దీపనకారిగ వీర్యవృద్ధికారిగ ఆయుర్వృద్ధికారిగ మనోజ్ఞముగ గ్రహదోషముల బోనడచు నదిగనుండు.

మౌక్తిక నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ]ముక్తాఫలంమౌక్తికంశుక్తిజంస్యాత్తారాకారాతౌ
తిలాముక్తికాచ । అంభస్సారంశీతలంనీరజంచ నక్షత్రంస్యా
ద్బిందురత్నంచరత్నమ్ ॥

* మాణిక్యమన— కెంపులు,

తా. ముక్తాఫలము మౌక్తికమును శుక్తిజము తారాకారము తౌతిలము ముక్తికము అంభస్సారము శీతలము నీరజము నక్షత్రము బిందురత్న ఈ రత్నము అనునవి ముత్తియముల పేళ్లు.

మౌక్తిక శుద్ధి.

శ్లో॥ కుండలీఫలజద్రావై ర్భావితందివసత్రయమ్ ।
అథవాతింత్రిణీద్రావై శ్శుద్ధిర్భవతిమౌక్తికమ్ ॥

తా. ముత్తియముల తెల్లవుప్పిపండ్లరసముతోగాని చింతపండుపులుసుతోగాని (కుంకుడుపండ్లరసముతోగాని) భావనలుచేసిన శుద్ధియగు.

మౌక్తిక భస్మము.

శ్లో॥ శుద్ధముక్తాఫలశ్వేత బృహతీఫలజద్రవైః ।
భావితంభూపుటేపాచ్యం భస్మశుద్ధంభవిష్యతి ॥

తా. శుద్ధిచేసిన ముత్తియముల తెల్లములక పండ్లరసముతో భావనచేసి మూకుళ్లలోనునిచి చీలమన్ను తిచ్చి భూపుటంబిడిన శుద్ధభస్మంబగు,

మౌక్తిక గుణము.

శ్లో॥ ముక్తాఫలంహిమంసర్వం తీక్ష్ణంచోష్ణంగదాపహమ్ ।
దీపనంవస్తిశూలఘ్నం మనోజ్ఞంగ్రహదోషనుత్ ॥

తా. ముత్తియములు శీతలముగ సర్వాంగమును బోనడచునదిగ తీక్ష్ణముగ వుష్ణరోగములం బోనడచునదిగ అగ్నిదీపనకారిగ వస్తిశూలను బోనడచునదిగ మనోజ్ఞముగ గ్రహదోషమును బోనడచునదిగ నుండు.

అశుద్ధవజ్ర గుణము.

శ్లో॥ హృత్పార్శ్వపీడాశ్వయథు కుష్ఠగుల్మరుజాకరమ్ ।
పాండుతాపగురుత్వంచ తస్మాచ్ఛుద్ధంచమారయేత్ ॥

తా. అశుద్ధవజ్రములు హృత్పార్శ్వములయందు నొప్పివాపు కుష్ఠువు గుల్మము పాండువు తాపము జడత్వము అనువానని గలుగంజేయు. కావునశుద్ధిచేయబడినవజ్రములనే భస్మముచేయవలయు.

వజ్రభేదములు.

శ్లో॥ శ్వేతరక్తంపీతకృష్ణం ద్విజాద్యావజ్రజాతయః॥

తా. తెల్లనివర్ణముగల వజ్రము బ్రాహ్మణజాతియనియు యెఱ్ఱనివర్ణముగల వజ్రము క్షత్రియజాతియనియు పీతవర్ణముగల వజ్రము వైశ్యజాతియనియు కృష్ణవర్ణముగల వజ్రము శూద్రజాతియనియు జెప్పంబడు.

వజ్ర గుణము.

శ్లో॥ రసాయనంభవేద్విప్ర శ్శుభ్రస్సిద్ధ్యష్టదాయకమ్ ।
క్షత్రియోమృత్యుజిద్రక్తం వలీపలితరోగహా ।
ద్రవ్యకారీభవేద్వైశ్యః పీతందేహస్యజాడ్యకృత్ ।
కృష్ణశ్శూద్రోరుజాంహంతి వయస్తంభంకరోతిచ॥

తా. తెల్లనివర్ణముచే బ్రాహ్మణజాతియని పలుకబడువజ్రము రసాయనముల యందుపయోగించిన అష్టసిద్ధులుగలుగు. రక్తవర్ణముచే క్షత్రియజాతి యనంబడు వజ్రము మృత్యువును ముదిమిని రోగములను హరింపంజేయు. పచ్చనివర్ణముచే వైశ్యజాతి యనంబడు వజ్రము ద్రవ్యకారిగ నుండుటయేగాక శరీరజాడ్యమును గలుగం జేయు. నల్లనివర్ణముచే శూద్రజాతి యనబడుడు వజ్రము రోగములబోనడచి వయస్తంభనమును గలుగంజేయు.

వజ్రజాతి నిర్ణయము.

శ్లో॥ పుంస్త్రీనపుంసకంచేతి లక్షణేనతులక్షయేత్॥

తా. వజ్రములయొక్క పురుష స్త్రీ నపుంసక భేదముల వానిలక్షణములవలన తెలియవలయు.

వజ్రలక్షణ తద్గుణము.

శ్లో॥ సువృత్తాఃఫలసంపూర్ణాస్తేజోయుక్తాబృహత్తరాః ।
పురుషాహీరకాస్తేచ రేఖాబిందువివర్జితాః॥
రేఖాబిందుసమాయుక్తా షడస్రాస్తేస్త్రియఃస్మృతాః॥
త్రికోణాశ్చసుదీర్ఘాశ్చ విజ్ఞేయాస్తేనపుంసకాః ।

* పూర్వపూర్వమిమే శ్రేష్ఠాః పురుషారసబంధకాః ।
శరీరకాంతిజనకాః భోగదా వజ్రయోషితః ।
నపుంసకాస్త్వల్పవీర్యాః కాముకాస్సత్వవర్జితాః ॥

తా. గుండ్రముగ సంపూర్ణమైన పలకలుకలదిగ । తేజోవంతముగ పెద్దదిగ రేఖలు బిందువులు లేనిదిగనుండు వజ్రము పురుషజాతియనియు రేఖలు బిందువులు వీనితో గూడి 6 కోణములుగలదై యుండువజ్రము స్త్రీజాతియనియు 3 కోణములుగలదై నిడుపుగ నుండువజ్రము నపుంసక జాతియనియు తెలియవలయు. వానిలోమందు ముందుది శ్రేష్ఠంబు. అందు పురుషవజ్రము రసబంధన కారిగనుండు. స్త్రీవజ్రము శరీరకాంతి కారిగ భోగకారిగనుండు. నపుంసకవజ్రము అల్పవీర్యముగలదిగ కాముకులకు సత్వమును బోనడచునదిగనుండు.

స్త్రీత్వాది జాతిభేదమువలన వజ్రోపయోగము.

శ్లో॥ స్త్రీతు స్త్రీణాం ప్రదాతవ్యం క్లీబే క్లీబం తథైవ చ।
సర్వేషాం సర్వదా యోజ్యః పురుషో బలవత్తరః॥

తా. స్త్రీలకు స్త్రీవజ్రమును నపుంసకులకు నపుంసకవజ్రమును సమస్తమైన వారికి పురుషవజ్రమును ప్రయోగించిన బలవత్తరంబుగ నుండు.

వజ్రశుద్ధి.

శ్లో॥ గృహీత్వాహ్ని శుభే వజ్రం వ్యాఘ్రీకందే వినిక్షిపేత్।
మహిషీవిష్ఠయాలిప్త్వా కరీషాగ్నౌ విపాచయేత్ ।
నిశాయాంతు చతుర్యామం ¶ నిశాంతే చాశ్వమూత్రకైః।
సేవయేత్పాచయేదేవం సప్తరాత్రేణ శుధ్యతి॥

తా. వజ్రముల శుభకరమైనదినము గ్రహించి నేలములక వేరులోనునిచి యెనుపపేడలోపాదిగి ప్రాతయెరువు పుముక అనువానితో రాత్రికాలంబున 4 జాములుపుటంబిడి ప్రాతఃకాలమున గుఱ్ఱపుమూత్రములో వేసి వానిందీసికొని మునుపటివలెనే నేలములక వేరులోనునిచి 4 జాములు రాత్రియందు పుటంబిడి వానిందీసి గుఱ్ఱపుమూత్రములో వేయవలయు. ఇటుల 7 దినములుజేసిన వజ్రములు శుద్ధియగు.

* సర్వేషు పురుషా శ్రేష్ఠా వేధకారసుబంధకాః. ¶ యామిన్యాంతే.

శ్లో॥ కుళుత్థకోద్రవక్వాథైర్దోలాయంత్రే విపాచయేత్।
వ్యాఘ్రీకందగతం వజ్రం సప్తాహాద్విమలం భవేత్॥

తా. వజ్రముల నేలములక వేరులోనునిచి ఉలవలు ఆళ్లు అనువానికషాయములతో డోలాయంత్రమున 7 దినములువండిన వజ్రములు శుద్ధియగు.

శ్లో॥ మేఘనాదశమీశ్యామా శృంగీమదనకోద్రవమ్।
కుళుత్థవేతసంచాఖుకర్ణీవై సిందువారకమ్।
ఏతేషాంచజలక్వాథైర్వజ్రం జంబీరమధ్యగమ్।
డోలాయంత్రే త్ర్యహం పాచ్య మేవం వజ్రం విశుద్ధ్యతి॥

తా. వజ్రముల నిమ్మపండులోనునిచి చిర్రి జమ్మి తెగడ కర్కాటకశృంగ్రమంగ ఆళ్ళు ఉలవలు ప్రబ్బలి యెలుకచెవికూర (అవిసె) వావిలి (ఈశ్వరివేరు) అనువాని కషాయములతో డోలాయంత్రమున 3 దినములు వండిన వజ్రములు శుద్ధియగు.

వజ్రభస్మము.

శ్లో॥ త్రివర్గనాగవల్ల్యస్తు కార్పాసారూఢమూలికాః ।
పిష్ట్వా తన్మధ్యగం వజ్రం కృత్వా మూషాం నిరోధయేత్।
పచేద్గజపుటేనచ్చ మ్రియతే సప్తధాపుటైః॥

తా. మూడేండ్లతమలపాకులు ప్రత్తివేళ్ళు వీనినినూరి ముద్దజేసి దానిలో శుద్ధిచేసిన వజ్రములనునిచి యాముద్దను * అంధమూషలో బెట్టి 7 గజపుటంబులిడిన వజ్రములు భస్మంబగు.

శ్లో॥ వజ్రం మత్కుణరక్తేన సప్తధా పరిభావితమ్।
వేష్టయేద్బదరీపత్రై రుద్ధ్వా గజపుటే పచేత్।
పునర్లేప్యం పునస్తాప్యం సప్తధా మ్రియతే చ తత్॥

* అంధమూషాతు కర్తవ్యా గోస్తనాకారసన్నిభా.
నైవ ఛిద్రాన్వితా మధ్యే గంభీరా సారణోచితా.

తా. వజ్రములు నల్లినెత్తురుతో 7 మార్లు భావనజేసి రేగాకులలోపొదిగి పైన చీలమన్ను లేపనముజేసి మూసలోనునిచి దానిపై చీలమన్నుబూసి 7 గజపుటంబులిడిన వజ్రములు భస్మంబగు.

శ్లో॥ శుద్ధవజ్రంనజవల్లీ రసేనపరిభావితమ్।
వజ్రమూషాంతరేక్షిప్త్వా భస్మీభవతితత్‌క్షణాత్॥

తా. శుద్ధిచేసిన వజ్రముల నల్లేరురసములో 1 దినము నానబెట్టి వజ్రమూషలో నునిచి చీలమన్ను లేపనముచేసి యెరుపిడకలతో గజపుటంబిడిన వజ్రములు భస్మంబగు.

వజ్రభస్మ గుణము.

శ్లో॥ వజ్రమాయుర్బలంరూపం దేహసౌఖ్యంకరోతిచ।
సేవితంహంతిరోగాంశ్చ మృతవజ్రంనసంశయః॥

తా. వజ్రభస్మము ఆయువు బలము రూపము శరీరసౌఖ్యము వీనిని గలుగంజేయుటయేగాక దానిసేవనవలన సర్వరోగముల నిస్సంశయముగ హరింపంజేయు.

వైక్రాంతోత్పత్తి.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూః] దేవ్యాహతే మహాదైత్యే మహిషాసురసంజ్ఞికే। అస్యరక్తంతుపతితం యత్రయత్రస్థితంభువి। తత్ర తత్రతువైక్రాంతంవజ్రాకారంమహారసః। వింధ్యస్యదక్షిణా వాసేఉత్తరేవాస్తిపర్వతః। నికృంతయతిలోహాని తేనవైక్రాంతమిష్యతే॥

తా. మహిషాసురుడను నామముగల మహాదైత్యుని దేవి సంహరించునపుడు వాని రక్తముపడిన స్థలమునందంతట వజ్రాకారమైన వైక్రాంతము జనించె. ఆవైక్రాంత పర్వతములు వింధ్యపర్వత మునకు దక్షిణభాగమునందు నుత్తరభాగమునందు నున్నయవి. ఇవి లోహముల భేదించునట్టి శక్తిగలవి యగుటంజేసి వైక్రాంతమనంబడు.

వైక్రాంత లక్షణము.

శ్లో॥ అష్టకంచాష్టఫలకః షట్కోణమసృణోగురుః।
శుద్ధమిశ్రితవర్ణశ్చ యుక్తోవైక్రాంతఉచ్యతే॥

తా. 8 భేదములు 8 పలకలు 6 కోణములు అసృణగుణము శుద్ధవర్ణము బరువు మిశ్రితవర్ణముగలది వైక్రాంత మనంబడు.

వైక్రాంత భేదములు.

శ్లో॥ శ్వేతోరక్తశ్చపీతశ్చ నీలఃపారావతప్రభః।
శ్యామలఃకృష్ణవర్ణశ్చ కర్బూరశ్చాష్టమోమతః॥

తా. వైక్రాంతము తెలుపు యెఱుపు పసపు నీలము పావురపిట్టవర్ణము శ్యామలవర్ణము కృష్ణవర్ణము కర్బూరవర్ణము అనువర్ణ భేదములచే 8 విధంబులు.

వైక్రాంత శుద్ధి

శ్లో॥ త్రిక్షారైఃపంచలవణై ర్వసామూత్రామ్లకద్రవైః।
మత్స్యతైలేఘృతేతైలే ప్యేరండేకాంజికాన్వితే।
సప్తాహం డోలికాయంత్రే వ్యాఘ్రీకందగతంపచేత్।
సర్వవర్ణంతువైక్రాంతం శుద్ధిమాయాతినిశ్చయమ్।

తా. త్రిక్షారములు పంచలవణములు వస సప్తవిధమూత్రములు ఆమ్లపంచకము మత్స్యతైలము నెయ్యినూనె ఆముదము కలిపినని డోలాయంత్రమునచేర్చి నేలములక వేరుతొలచి యందువైక్రాంతముల నునిచివండిన సర్వవర్ణములుగల వైక్రాంతములు శుద్ధియగు.

వైక్రాంతశుద్ధి తద్భస్మవిధి.

శ్లో॥ వైక్రాంతంవజ్రవచ్ఛోధ్యం నీలం శ్వేతంచలోహితమ్।
హయమూత్రేణతప్తంచే త్తప్తంతప్తంత్రిసప్తధా।
తతశ్చోత్తరవారుణ్యాః పంచాంగేగోళకేక్షిపేత్।
రుద్ధ్వామూషాంపుటేపాచ్య ముద్ధృత్యగోళకేపునః।
క్షిప్త్వారుద్ధ్వాపుటేవేవం సప్తధాభస్మతాంవ్రజేత్॥

తా. నల్లగగాని తెల్లగగాని యెఱ్ఱగగాని యుండు వైక్రాంతములవజ్రములవలెనే శుద్ధిజేయుచులయు. మఱియు వైక్రాంతము నెఱ్ఱగ 21 మార్లు కాచి గుఱ్ఱపుమూత్రములో 21 మార్లువేసి చల్లార్చిన శుద్ధియగు. పిదప దుష్టపుసమూలమును ముద్దగనూరి దానిలో

శుద్ధిచేసిన వైక్రాంతములనునిచి యామద్దను మూషలోనునిచి దానిపైమణియొక మూసనుమూసి చీలమన్ను లేపనముచేసి గజపుటంబిడి సాంగశీతలమునదీసి మరలవైక్రాంతముల పైప్రకారమే దుష్టపుముద్దలోనునిచి యాముద్దను మూసలోబెట్టి దానిపై మఱియొక మూసను మూసి చీలమన్ను లేపనముచేసి 7 గజపుటంబులిడిన వైక్రాంతముభస్మంబగు.

వైక్రాంత భస్మము.

శ్లో॥ [సిద్ధవిద్యాభూ.] వైక్రాంతవజ్రవచ్ఛోధ్యం ధ్మాతంసిక్తంచ
మూత్రకే।వజ్రవన్మ్రుతిమాయాతి వజ్రస్థానేనియోజయేత్॥

తా. వైక్రాంతమును వజ్రమువలెనే కొలిమినయూది గుఱ్ఱపుమూత్రములోనదుటచే శుద్ధిచేసిన వజ్రమువలెనే భస్మముచేసి వజ్రస్థానమున నుపయోగింపందగు.

వైక్రాంత ద్రుతి.

శ్లో॥ కేతకీస్వరసంగాహ్యాం సైంధవంస్వర్ణపుష్పికా ।
ఇంద్రగోపకసంయుక్తం స్వర్ణభాండేవినిక్షిపేత్ ।
సప్తాహంస్వేదయేత్తస్మిన్ వైక్రాంతంద్రవతాంవ్రజేత్ ॥

తా. మొగలిచన్నులరసము సైంధవలవణము రేలపువ్వు * యింద్రగోపపురుగులు వీనితోడ వైక్రాంతమును జేర్చి బంగారుపాత్రలో నునిచి 7 దినములు పాకముచేసిన వైక్రాంతము జనించు.

వైక్రాంత సత్వము.

శ్లో॥ వైక్రాంతంవజ్రకందంచ స్నుహ్యాశ్చపయసాసహ ।
మహిషీనవసితేన సక్షౌద్రంమర్దయేద్దినమ్ ।
పూర్వవద్ధమనాత్సర్వ మింద్రగోపనిభంభవేత్ ।

తా. శుద్ధిచేసిన వైక్రాంతము 1 భాగము బొంతజెముడుగడ్డ చూర్ణము 1 భాగము యిటుల వీని నేకముజేసి బొంతజెముడు పాలతో 1 దినము బఱ్ఱెవెన్నతో 1 దినము తేనెతో 1 దినము మర్దించి బిళ్ళజేసి కోష్టయంత్రమునందునిచి ఊదినయింద్రగోప పురుగులచాయవలె సత్వముదిగును. (లేక వైక్రాంతమును 2 భాగములు

* ఇంద్రగోపపురుగులు—అనగాఆరుద్రపురుగులు.

అభ్రికద్రావకము 1 భాగముయిటులవీని నేకముజేసి మర్దించి బిళ్ళజేసి కోష్ఠయంత్రమునం దునిచి యూదిన సత్త్వముదిగును.)

వైక్రాంత గుణము.

శ్లో॥ ఆయుఃప్రదంచ రసబాధకరంచవృష్యం వహ్నిప్రదంనిఖల
రోగమదాపహారి । దోషత్రయాపనయనం విషదోషహారి
వైక్రాంతకంఖలువపుర్బలలోహకారీ॥

తా. వైక్రాంతము ఆయుర్వృద్ధిని రసబంధనమును వీర్యవృద్ధిని అగ్నిదీపనమును గలుగంజేసి సర్వరోగ త్రిదోష విషదోషముల హరింపంజేయునదిగ శరీరబలకారిగ లోహవేధనకారిగ నుండు.

వైడూర్య నామములు.

శ్లో॥ వైడూర్యం కేతురక్తంచ కైతవం వాలవాయజమ్ ।
ప్రావృష్యం భద్రలోహంచ భద్రశబ్దాం కురస్తథా ॥

తా. వైడూర్యము కేతురక్తము కైతవము వాలవాయజము ప్రావృష్యము భద్రలోహము భద్రశబ్దాంకురము యివివైడూర్యనామములు.

వైడూర్య శుద్ధి.

శ్లో॥ వైడూర్యం వాజిమూత్రేణ కూశ్మాండ స్వరసేనచ ।
భావితం ద్విదినం చాథ శుద్ధిర్భవతి నిశ్చయమ్॥

తా. వైడూర్యము గుఱ్ఱపుమూత్రములో 1 దినము గుమ్మడుపండు రసములో 1 దినము నానబెట్టిన శుద్ధియగు.

వైడూర్య భస్మము.

శ్లో॥ తద్వైడూర్యం శిలాభేది రసేన పరిభావితమ్ ।
విశ్వాకర్మపుటే దగ్ధ్వా తీవ్రాగ్నౌ వజ్రమూషయా ।
త్రిశో గజపుటేపాచ్యం భస్మీ భవతినిశ్చయమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన వైడూర్యములను * పిండికొండవెళ్లరసముతో భావనజేసి కొలిమినియూది వజ్రమూషలో నునిచి దానిపై మఱియొకమూస మూసి చీలమన్ను లేపనము జేసి గజపుటం బిడిన వైడూర్యము భస్మంబగు.

వైడూర్య భస్మ గుణము.

శ్లో॥ వైడూర్యం వజ్రతుల్యంతు సర్వరోగాన్వ్యపోహతి॥

తా. వైడూర్యము వజ్రతుల్యముగ సర్వరోగముల హరింపంజేయునదిగ నుండు.

నీల శుద్ధి.

శ్లో॥ ఖరమూత్రాంతరే క్షిప్త్వా నీలం తీవ్రాతపే క్షిపేత్।
భావితం దినమేకంచ నీలం శుద్ధం భవిష్యతి॥

తా. నీలముల గాడిదెమూత్రములోవైచి 1 దినము తీక్ష్ణమైనయెండను భావన చేసిన శుద్ధియగు.

నీల భస్మము.

శ్లో॥ తన్నీలం లక్షితం జీవాద్రవేభావ్యం త్రియామకమ్।
విశ్వకర్మపుటే దగ్ధ్వా భస్మీ భవతి తత్క్షణాత్॥

తా. శుద్ధిజేసిన నీలములను అతిపంజాకురసములో 3 ఝాములు నానబెట్టి వజ్రమూషలో బోసి కొలిమినియునిచి యూదిన తత్క్షణమున నీలములు భస్మం బగు.

నీల గుణము.

శ్లో॥ నీలం శీతం గురు స్నిగ్ధం మధురం పిత్తనాశనమ్॥

తా. నీలము శీతలముగ జడముగ స్నిగ్ధముగ మధురముగ పిత్తనాశనకారిగ నుండు.

పుష్యరాగ శుద్ధి.

శ్లో॥ పుష్యరాగం ఛాగమూత్రైర్భావ్యంశుద్ధం భవిష్యతి।
తత్పుష్యరాగం పాషాణభేది ద్రావేణ భావితమ్।
విశ్వకర్మపుటే దగ్ధ్వా భస్మీ భవతి తత్క్షణాత్॥

* ఇదే పిండిబండ యనియు జెప్పంబడు.

తా. పుష్పరాగముల మేకపంచితములో 1 ఝాము నానబెట్టిన శుద్ధియగు. శుద్ధిజేయబడిన పుష్పరాగముల కొమ్మన బిండియాకురసముతో భావనజేసి మూకుళ్ళలో నునిచి చీలమన్నులిచ్చి కొలిమిన యూదిన తత్క్షణమున భస్మంబగు.

పుష్పరాగ గుణము.

శ్లో॥ పుష్పరాగం పుష్టికరం శ్లేష్మలం గురుశీతలమ్॥

తా. పుష్పరాగము పుష్టికారిగ శ్లేష్మకారిగ జడముగ శీతలకారిగ నుండును.

మరకత నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] స్స్మృతోజాత్యా మరకతో రౌహిణే యోను
రక్తకమ్। హరిన్మణిశ్చ సౌవర్ణం బుధరత్నం శుకధ్వజమ్।
గరళాయుర్వాయువళం గురుదం రుద్రసమ్మతమ్॥

తా. మరకతము రౌహిణేయము అనురక్తకము హరిన్మణి సౌవర్ణము బుధరత్నము అంశుకధ్వజము గరళాయువు వాయువళము గురుదము రుద్రసమ్మతము అనునవి మరకత నామంబులు.

మరకత శుద్ధి.

శ్లో॥ క్షిప్త్వా విదారికందాంతః పుటే కౌక్కుటసంజ్ఞికే।
పాచితం చాథతంనీత్వా భవేన్మరకతంశుచిః॥

తా. పచ్చల తొలిచిన నేలగుమ్ముడు గడ్డలో నునిచి దానిపై చీలమన్నుజేసి కుక్కుటపుటంబిడి సాంగశీతలమున దీసిన శుద్ధియగు.

మరకత భస్మము.

శ్లో॥ తతో మరకతంక్షుద్రా రసేన పరికల్పయేత్।
పాషాణ భేదిద్రావేణ మర్దితంచ శరావకే।
పుటమేకం తతఃపాచ్యం భస్మీభవతితద్ధ్రువమ్॥

తా. శుద్ధిచేసిన పచ్చల వాకుడురసములో భావనజేసి కొండపిండివేళ్ళ రసముతో మర్దించి బిళ్ళజేసి యెండించి మూకుళ్ళలో నునిచి చీలమన్నుబూసి గజపుటం బిడిన భస్మంబగు.

మరకత గుణము.

శ్లో॥ హారితం విశదం కాంతం లఘు గ్రాహి త్రిదోషజిత్ ॥

తా. పచ్చలు పరిశుద్ధముగ మనోహరముగ లఘువుగ మలబద్ధకారిగ త్రిదోషముల బోఁనడచునదిగ నుండు.

గోమేధిక శుద్ధి.

శ్లో॥ తతో గోమేధికం వాజి మూత్రే భావ్యం దినత్రయమ్ ।
తతో విదారిస్వరసే భావ్యం శుద్ధిర్భవిష్యతి॥

తా. గోమేధికమును గుఱ్ఱపుమూత్రములో 3 దినములు నానబెట్టి పిదప నేల గుమ్ముడుగడ్డ రసములో నానబెట్టిన శుద్ధియగు.

గోమేధిక భస్మము.

శ్లో॥ శుద్ధగోమేధికం కృష్ణ దుత్తూర ద్రావభావితమ్ ।
విశ్వకర్మపుటే దగ్ధ్వా త్రివారం భస్మ చాప్నుయాత్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన గోమేధికముల నల్లయుమ్మెత్తాకు రసములో 3 మార్లు * భావన జేసి కొలిమిలోనునిచి యూదిన భస్మంబగు.

గోమేధిక భస్మగుణము.

శ్లో॥ గోమేధికం కఫహారం దీపనం బలవర్ధనమ్ ॥

తా. గోమేధికము కఫమును హరింపం జేయుటయే గాక అగ్నిదీపనమును బలమును గలుగంజేయు.

ప్రవాళ నామములు.

శ్లో॥ [నిఘంటౌ] ప్రవాళోంగారకమణి ర్విద్రుమో బోధిపల్లవః॥

తా. ప్రవాళము అంగారకమణి విద్రుమము బోధిపల్లవము అనునవి ప్రవాళ నామంబులు.

---

* భావనయన—నానబెట్టుట.

ప్రవాళ శుద్ధి.

శ్లో॥ జంబీరనీరాంతరేణ భావితం యామమాత్రకమ్ ।
ఉష్ణోదకే క్షాళయిత్వా శుద్ధం భవతి విద్రుమమ్ ॥

తా. పగడముల నిమ్మపండ్లరసములో 1 ఝాము నానబెట్టి యుష్ణోదకముతో గడిగిన శుద్ధియగు.

ప్రవాళ భస్మము.

శ్లో॥ తద్విద్రుమం రవిక్షీరై ర్భావితం దివసత్రయమ్ ।
ఏవం గజపుటే పాచ్యం భస్మీ భవతి తత్క్షణాత్ ॥

తా. శుద్ధిచేసిన పగడముల జిల్లేడుపాలలో 3 దినములు నానబెట్టి మూకుళ్ళలో బోసి చీలమన్ను లిచ్చి గజపుటంబిడిన తత్క్షణమున భస్మంబగు.

ప్రవాళ గుణము.

శ్లో॥ ప్రవాళం రక్తపిత్తఘ్నం రక్తాతీసారనాశనమ్ ।
ప్రదరం రక్తశూలఘ్నం గ్రాహీ పైత్త వినాశనమ్ ॥

తా. పగడము రక్తపిత్త రక్తాతిసార ప్రదర రక్తశూల పైత్యరోగముల హరింపం జేయుటయే గాక మలబద్ధకారిగనుండు. (పగడభస్మములో మామిడిచెక్క రసము 3 నూనెబొట్లు గలిపి సేవించిన రక్తకుసుమములను; ఆరెచెక్క రసము పంచదార తీలకట్టిగలిపి సేవించిన కుసుమములును; చింతచిగుళ్ళ రసము 7 మిరియముల చూర్ణము గలిపి సేవించిన తెల్లచీరెలను; ఆరెచెక్కరసము గలిపి సేవించిన తెల్లచీరెలను హరించు. పథ్యముచప్పిడి.)

రోగానుక్రమణిక.

శ్లో॥ ఆమదోష జ్వరేచాతి సారేచ గ్రహణీకృశే । క్రిమిదోషే
రక్తపిత్తే సృగ్దరే కామిలాహలీ । పాండురోగే క్షయేగుల్మే
జఠరార్శాంసి విద్రధిః । మూత్రకృచ్ఛ్రాశ్మరీమేహే వృద్ధ్యా
మప్యుపదంశకే । శ్వాసకాసేచ హిక్కాయాం ఛర్ద్యాం తృష్ణా
హృదామయే । శూలోదావర్త ఆనాహే మారుతే వాత

శోణితమ్ । కుష్ఠే విసర్పిశోఫేచ శ్లీపదేచ మదాత్యయే ।
తున్యష్ఠీలక సోమేచ కర్ణనాసా గళస్థుకే । ముఖరోగే శిరో
రోగే నయనామయకే వ్రణే । వ్రణేచ వివిధేచైవ భగందర
గదేతథా । గ్రంథ్యర్బుద గదేక్షుద్రే స్ఫోటకే గుహ్యకేగదే ।
వంధ్యాదోషే గర్భదోషే గర్భిణీ సకలామయే । ఆమోదరే
ప్లీహరోగే స్థౌల్యరోగేచ మర్కటీ । విషూచ్యాం వహ్ని
మాంద్యేచా జీర్ణే వైకాయదోషజే । జ్వరాశ్చ సప్త
దోషాశ్చ సన్నిపాతాస్త్రయోదశ । సూతికాబాలరోగాణా
మున్మాదాపస్మృతావపి । మదమూర్ఛా గ్రహగదే సన్న్యా
సక గదేపిచ ॥ ఇంద్రలుప్తే వలీరోగే ఛాయారోచే ఫిరంగికే ।
స్వరభంగామయే లూతే చామ్లపిత్త గదేపిచ । తథావరణ
పైత్తేచ విశ్వే భుజగదంశనే । మూషకాది విషాద్రోగే
కృత్రిమాకృత్రిమే విషే । చికిత్సాశ్చాపిపథ్యాని బీజపాషాణ
హేతుకే । పరిపాక స్సర్వరోగే పథ్యాపథ్యం చికిత్సితమ్ ।
రసలోహ విధిర్యత్ర రోగవర్గో యథాక్రమమ్ । అసాధ్య
సాధ్యరోగాశ్చ ప్రోక్తాస్సత్యం న సంశయః । శ్రీనీలకంఠవం
శాబ్ధి చంద్రమా బసవాహ్వయః । అవోచంవృషరాజీయ
మహం వైద్యశిఖామణిః । పంచవింశత్ప్రకరణైర్యుక్తంవిద్వ
న్మనోహరమ్ । కలౌహితకరం నౄణాం సర్వరోగనివారకమ్ ॥

తా. ఆమాతిసారము జ్వరాతిసారము అతిసారము గ్రహణి కార్శ్యరోగము క్రిమిరోగము రక్తపిత్తము అసృగ్దరము కామిల హాలీమకము పాండువు క్షయము గుల్మము జఠరరోగము అర్శము విద్రధి మూత్రకృచ్ఛ్రము అశ్మరి ప్రమేహము వృద్ధిరోగము వుపదంశము శ్వాసము కాసము మొదలగు శ్లేష్మరోగములు యెక్కిళ్ళు ఛర్దితృష్ణ హృద్రోగము శూల వుదావర్తము ఆనాహము వాతరోగము రక్తవాతము కుష్ఠువు విసర్పి శోఫ శ్లీపదము మదాత్యయము తుని ప్రతితుని అష్ఠీలా ప్రత్యష్ఠీలా సోమరోగము కర్ణరోగము నాసారోగము గండమాల (గళరోగము) ముఖరోగము శిరోరోగము నేత్రరోగము మండి డొక్కమండి వదనదౌర్గంధ్యము దంతరోగము చనుమొదలు జంతుకవ్రణము మురికి సొన్నారి నూతిపుండు కరపాదరోగము అక్షిస్రావము

మొదలగు నానావ్రణములు భగందరము గ్రంథి అర్బుదము క్షుద్రరోగము కాలస్ఫోటవిషస్ఫోటకములు ఆస్యస్ఫోటకము గుహ్యరోగము వంధ్యాదోషము గర్భదోషము గర్భిణీరోగములు ఆమరోగము వుదరము ప్లీహము (జలకూర్మము) స్థౌల్యరోగము మర్కటీరోగములు విషూచి అగ్నిమాంద్యము జీర్ణము కాయదోషము జ్వరములు సప్తవిధదోషములు అష్టధాతునిదానము మూత్రపరీక్ష త్రయోదశసన్నిపాత ప్రసూతిరోగము బాలరోగము వున్మాదము అపస్మారము మదము మూర్ఛ గ్రహదోషము సన్న్యాసకము యింద్రలుప్తము వలీరోగము ఛాయారోగము ఫిరంగిరోగము స్వరభంగము లూతవ్రణము అమ్లపిత్తము ఆవరణపిత్తము సర్పవిషములు యెలుకవిషము స్థావరజంగమవిషములు అశుద్ధపారద పాషాణదోషములు రసలోహశుద్ధ్యాదులు నవలోహభస్మ తద్గుణంబులు సర్వరోగపరిపాకంబులు రోగసాధ్యాసాధ్యంబులు చికిత్సానుపాన పథ్యాపథ్యంబులు మొదలగువాని నన్నిటిని గలిగియుండునటుల నీలకంఠవంశ క్షీరసముద్రమునకు చంద్రుడనై వైద్యశిఖామణియను బిరుదుచే వాసికెక్కిన బసవరాజను నేను కలియుగమున నరులకు జనించు సర్వరోగనివారణార్థంబై 25 ప్రకరణంబులుగల వృషరాజీయమను నీగ్రంథమును సత్యముగ నిస్సంశయముగ పండితమనోహ్లాదకరముగ రచియించినాడను.

ఇతి శ్రీనీలకంఠ చరణారవింద తీర్థప్రసాద పారావారభోగవిహార పారీణ నిడి
మామిడి భగిసత్సంప్రదాయ కారాధ్య రామదేశిక శిష్యోత్తమ నమశ్శివా...
సత్పుత్ర పవిత్ర కవితాచాతురీ ధురీణ వైద్యజనశిరోభూషణ నీలకంఠ
కొట్టూరు బసవరాజ నామధేయ ప్రణీత శ్రీబసవరాజీయే ఆంధ్ర
తాత్పర్య సహితే రసగంధకాది ద్రవ్యశుద్ధి ద్వాదశలోహ
శుద్ధి తద్భస్మసిందూర ద్రుతిక్రమ తత్సేవనానుపాన
మృతలోహ మృతీకరణ హేమాది పరీక్షాక్రమా
భ్రకశుద్ధి తద్భస్మ నిశ్చంద్రికా మృతీకరణ
నవరత్నశుద్ధి తద్భస్మక్రమ తత్సేవనా
గుణాదియుక్తం పంచవింశ
ప్రకరణమ్.

బసవరాజీయనామక వైద్యశాస్త్రం సంపూర్ణమ్.

వైద్యగ్రంథములు.

వైద్యచింతామణి 2 వాల్యములు తె. తా. గ్లేసుకాగితములపై అచ్చొత్తించి కలికోమీదుగ ప్రింటుచేసి తయారుచేయబడిన మేలుప్రతి	8-0-0
బసవరాజీయము తె. తా. చక్కగ ముద్రించిన మేలుప్రతి బైండుగిల్టు పేరు వేయబడినది	7-0-0
అష్టాంగహృదయము వాగ్భటము సూత్రస్థానము తె. తా.	6-0-0
,, చికిత్సాస్థానం	6-0-0
అశ్వవైద్యశాస్త్రము	2-8-0
అనుపానమంజరి	0-8-0
అనుపానరత్నాకరము సాదాప్రతి	0-12-0
,, మేలుప్రతి	1-0-0
అనుపానతరంగిణి తె. తా.	0-12-0
సద్వైద్యజీవనము అను లోలంబరాజీయము	0-8-0
చికిత్సారత్నము	1-4-0
చికిత్సాసారము	2-8-0
మానవధర్మ చంద్రిక	2-0-0
మాధవ నిదానము	2-8-0
మద్భస్మపాకావళి	0-8-0
సుశ్రుత శారీరస్థానము	2-8-0
శార్ఙ్గధర సంహిత	3-0-0
వైద్యామృతము	1-4-0
సర్వౌషధి గుణకల్పము	2-8-0
వాజీకరణకల్పగ్రంథము	1-8-0
కాలజ్ఞానము	0-4-0
ధన్వంతరి నిఘంటువు	2-8-0

గుణపాఠము తె. తా. సాదాప్రతి	2-8-0
,, మేలుప్రతి	3-0-0
నాడీసూత్రమాల	0-4-0
నాడీజ్ఞానము	0-3-0
నాడీనిదానము తా॥	0-4-0
నాడీవిజ్ఞానము	0-4-0
మద్రనిఘంటువు	0-8-0
వైద్యశతశ్లోకి మేలుప్రతి	0-6-0
వ్యాసప్రోక్త వైద్యము	1-8-0
అగస్త్యప్రోక్త వైద్యము	1-8-0
వశిష్టప్రోక్త వైద్యము	1-8-0
గదనిగ్రహము సోఢలకృతం	2-8-0
కుమారతంత్రము రావణకృతము	0-6-0
భేషజకల్పము	0-6-0
చక్రదత్త	3-12-0
రాజమార్తాండము	0-10-0
అజీర్ణమంజరి	0-4-0
విష వైద్యచింతామణి	2-0-0
రసయోగ రత్నాకరం	0-12-0
బృహద్వైద్యరత్నాకరం	2-8-0
వృక్షాయుర్వేదము	0-4-0
టీకా చెట్లవైద్యము	0-2-0
ధన్వంతరి విజయము	0-8-0
నేత్రదర్పణము	0-8-0
వ్రణచికిత్స	0-8-0
దంతశోధని	0-6-0
వైద్యప్రస్తారము	0-8-0
మలయాళమంత్రరాజీయము 2 భాగములు మంత్రయంత్రములు గలది	1-12-0

ఆరోగ్యదర్పణము	0-4-0
యూనానివైద్యామృతము	0-12-0
ధన్వంతరి వైద్యచికిత్సాసారము	0-12-0
రసమూలికా మర్మశాస్త్రమను సిద్ధమూలికారహస్యము మంత్రయంత్రములు గలది	1-0-0
రసప్రదీపిక తెనుగు తాత్పర్యము	0-12-0
రాజయోగరత్నాకరము తాత్పర్యము దళసరి కాలికో	2-0-0
హఠయోగప్రదీపిక 128 యోగాసన పటములతో దళసరి కాలికో	2-8-0
యోగవిద్య పటములతో దళసరి	0-4-0
ఉపనిషత్సారరత్నావళి తాత్పర్యము	0-8-0
పాండవగీతలు	0-3-0
గురుగీతలు పద్యం	0-3-0
నరసింహదాసు పద్యము	0-4-0
వేమనపద్యం 1800	0-12-0
వేమనపద్యంసాధారణప్రతి 1000	0-2-0
వేమనపద్యం 500 తాత్పర్యము	0-14-0
వేదాంత భక్తిమార్గకీర్తనలు	0-[illegible]-0
వేదాంత తమోభాస్కరము తాత్పర్యము	1-4-0
డిటో గ్లేసు కాలికో	2-0-0
ధ్యానామృతము	0-1-0
వేమనపద్య రహస్యార్థ తాత్పర్యబోధిని 1 భాగము	1-0-0
,, 2 భాగము	1-0-0
సాందీపకృష్ణ సంవాద అఖండపరిపూర్ణతము	0-4-0
తువ్వపల్లె నరసయోగి శతకము	0-4-0
బ్రహ్మంగారినాటకము	0-11-0
బ్రహ్మయజ్ఞోపవీతబోధ	0-1-0
రాజయోగసారము ద్విపద	0-1-0
ఆత్మలింగశతకము	0-1-0

పరమార్థసారం పద్యము	0-2-0
శివమాహాత్మ్యము శ్లోకం తాత్పర్యం	0-8-0
నిత్యానందదీపిక వచనము	0-1-0
జ్ఞానమంజరి	0-1-0
పంచదశీప్రకరణార్థసారసంగ్రహము దళసరి కాలికో	1-0-0
ముముక్షుపడి- తిరుమంత్రార్థము తాత్పర్యసహితము	0-8-0
చిత్తూరుజిల్లాతీర్పు	0-4-0
యడ్లరామదాసుచరిత్రము	0-3-0
అజ్ఞానాంధకారసూర్యోదయము	0-8-0
శ్రీయోగవాసిష్ఠసారము	0-8-0
జీవప్రబోధామృతం	0-4-0
వేదతత్త్వనిరూపణము	0-4-0
సిద్ధాంతబిందు	0-2-0
పాండురంగమాహాత్మ్యం తెలుగుపద్యం తెనాలికవి దళసరికలికో	2-0-0
సుజ్ఞానరత్నావళికీర్తనలు	0-6-0
అనంతోపనిషత్తు తాత్పర్యము	0-5-0
గురుగీతాసారం తాత్పర్యము	3-0-0
జ్ఞానవాశిష్ఠము వచనము	5-0-0
బ్రహ్మసూత్రం టీకాతాత్పర్యము	2-8-0
బ్రహ్మసూత్ర రహస్యము	0-5-0
రామకృష్ణ పరమహంస ఉపదేశవాక్యములు	0-12-0
మోహకాంతచిద్విలాసము	0-4-0
వేమనార్యునిపద్యపదార్థము	0-4-0
పరతత్త్వప్రకాశిక	0-12-0
నిర్గుణాత్మజ్ఞానసంయోగ కందార్థరత్నావళి అచలప్రబోధము	0-6-0
శ్రీవేమనజ్ఞాన పంచపద్యరత్నములు	0-2-0
వేదాంతరహస్యబోధిని	0-2-0
భ్రమభంజని	0-2-0
సకలతత్త్వార్థ దర్పణవచనము	1-0-0

కాలజ్ఞానతత్వము.	0-2-0
ఆత్మబోధామృతరసం వచనము	0-8-0
శ్రీకృష్ణామృతబోధయను పండ్రెండు రాజులకథలు	0-12-0
శ్రీ సీతారామాభ్యుదయంబను బదునాలు రాజులకథలు	0-12-0
శంకరగీతాభాష్యం సవ్యాఖ్యానం	1-0-0
రామానుజగీతాభాష్యం	1-0-0
ఖచరదర్పణము వ్యాఖ్యాసహిత	0-4-0
అపరోక్షానుభూతి తాత్పర్యము సాధారణ ప్రతి	0-4-0
అచలాంతరార్థ ప్రశంస	0-4-0
పుత్రేషణత్యాగోపాయము	0-3-0
వర్ణాశ్రమ తత్వబోధము	0-6-0
భక్తదూషణ నిరసనము	0-2-0
విగ్రహార్చన సిద్ధాంతచంద్రికవచనము	0-4-0
వేదాంతతత్వరహస్యకీర్తన	0-4-0
ఆత్మబోధ వివరణం సటీకా	0-4-0
ఉత్తరగీతసటీక	0-12-0
శ్రీశుకబ్రహ్మకైవల్యను శుకమహాఋషిచరిత్ర వచనము	0-12-0
ఆంధ్రపంచీకరణము	0-3-0
అచలగ్రంథము	0-12-0
ముక్తిప్రదాయినియను గురుశిష్యసంవాదము	0-8-0
బ్రహ్మజ్ఞాన చంద్రోదయము	0-8-0
ఆత్మానంద అనుభవామృత తత్వకీర్తనలు	0-8-0
బ్రహ్మజ్ఞానచింతామణియను సుగుణాకరమహారాజు చరిత్ర	0-8-0

పరబ్రహ్మానంద బోధము	0-2-0
వేదాంతరహస్య దర్పణమను నూతన విచిత్ర పతివ్రతల కథలు	0-10-0
వేదాంతవార్తికము	0-8-0
త్రికాల సందర్శిని ద్విపద	0-8-0
అచల శతక రత్నావళీ పద్యము	0-10-0
గోష్టీవనమాహాత్మ్యం	0-10-0
శ్రీవచన భూషణము	0-12-0
సీతారామాంజనేయసంవాదం ప్రతిపదటీకా తాత్పర్య విశేషార్థ సహితము రాయల్ సైజు సాదా ప్రతి	2-8-0
,, దళసరి కాలికి	3-4-0
వేదాంతచంద్రిక	0-8-0
కైవల్యనవనీతము తాత్ప 1 భాగము	2-8-0
,, 2 భాగము	2-0-0
పైరెండుభాగములు ఒకచేబైండుది	4-0-0
దృగ్దృశ్య వివేకం తాత్పర్యము	0-10-0
రామస్తవరాజము	0-2-0
ప్రభులింగలీల	0-8-0
గుప్తపురాణబోధిని	0-5-0
శ్రీవిద్యావిద్యాతీతబోధిని	0-3-0
మారీమహామ్మారీవిలాసము	0-2-0
శ్రీమద్భాగవత గుప్తము	0-3-
స్వాశనబోధిని	0-4-0
అబద్ధమాడుట	0-4-0
బ్రహ్మవిద్యావిలాసము ఆంధ్రతాత్పర్యము	1-0-0
యోగీశ్వరవిలాసం ద్విపద	0-1-0
దశవింశతితత్వశంకార్థము	0-1-0
నాగభూషణతత్వరహస్యం	0-1-0

వెస్టు వార్డు అండు కంపెని,

చాకలపేట, మదరాసు

1658

END OF
TITLE